[redacted]

ڕەفیق سابیر

لە ستایشی ژیاند

ئەزموونی نووسەرێ

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

منتدى إقراء الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ,عربي ,فارسي)

له ستایشی ژیاندا

ئەزموونی نووسەرێک

ڕەفیق سابیر

زنجیرە ٦٨٠

خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا

سلێمانی سەرشەقامی

فەرعی سەعید ئەغا

١٨٠ - ٠٧٧٠١٥٧٥٠٦٧

xanai chwarchra

ڕەفیق سابیر

لە ستایشی ژیاندا

ئەزموونی نووسەرێک

چاپی یەکەم

٢٠٢٣

پێناسی کتێب

له ستایشی ژیاندا

ئەزموونی نووسەرێک

- ڕەفیق سابیر
- نیگاری بەرگ: هونەرمەند ئیبراهیم زۆراب
- چاپ: یەکەم- ٢٠٢٣
- ڕێنووس و هەڵەچنی: نووسەر
- چاپخانە: چوارچرا
- تیراژ: ١٠٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٧٧٤)ی ساڵی ٢٠٢٣ی پێ دراوە.

لەمێژە ڕێگای گەڕانەوە بۆ ڕابردوو گیراوە
چی لەو هەموو ڕابردووە بکەم!
ئاننا ئاخماتوڤا ١٨٨٩-١٩٦٦

ئەگەر توانیت قەناعەت بە مێش بکەیت کە گوڵ لە زبڵ باشترە، ئەوکاتە دەتوانیت ناپاکان بهێنیتە سەر ئەو باوەڕەی کە وڵات لە پارە بایەخدارترە .

گیڤارا ١٩٢٨-١٩٦٧

ناوەرۆک

چریکەیەک لە نیوەشەودا.. ١١

بەشی یەکەم: بەدوای ژیاندا .... – ١٩

١-هەڵاتن بەرەو ژیان ٢١

٢- وەچەی ئامینە و سابیر ٣٣

٣- لەبەر کلووە بەفرەکاندا ٤٤

٤-مەرگباران: ٥٠

ئا - جوانترین کوژراوی دنیا ٥٠

بێ- هەمزە حەسەن: بەدبەختترین تیرۆرکراو ٥٥

پێ- تیرۆرکردنی بەفرینی لاسلکی ٥٧

تێ- تیرۆرکردنی دڵشادی ڕەسووڵی ٥٩

بەشی دووەم: ژیان لە سایەی شەڕدا ....– ٦٣

١-شۆڕشی تەمووز و ژیاندنەوەی توندوتیژی ٦٥

٢-هەڵگیرساندنی شەڕ لە کوردستان ٧٧

٣-دنیابینین لە لوولەی تفەنگەوە ٨٦

٤-ئەشکەنجەدان لە ڕۆژی تاقیکردنەوەی بەکەلۆریادا........................ ٩٥

بەشی سێیەم: نووسین و خەونی گۆڕینی ژیان ١٠٥

١-گەڕان بەدوای ڕێگایەکدا ١٠٧

٢-پەناگەیەکی ئارام ١١٢

٣-نووسین و خۆناسین ١٢٥
٤-ستایشی شیعر ١٣٦
بەشی چوارەم: خوێندن لە زانکۆ و نوێخوازیی ئەدەبی ١٥٣
١-ئەحلام مەنسوور: پەپوولەی بەر زریان ١٥٥
٢- پرسی نوێخوازیی ئەدەبی و ڕوانگە.. ١٦٣
٣-ڕەتکردنەوەی کەلەپور!.. ١٨٢
بەشی پێنجەم: ئەزموونی نوێ و شەڕهەڵگیرساندنەوە............ ١٨٩
١-بەرەو کاری ڕۆژنامەنووسی ١٩١
٢-مەڕ لە گورگ تۆقیوە، کەچی شوانەکەی دەیخوات................ ١٩٩
٣-سەردانی کاولییەکان و شیعری دەربار ٢٠٩
بەشی شەشەم: جێگیربوون لە بەغدا و هەڵاتن لە تیرۆر............ ٢٢١
١-جێگیربوون لە بەغدا ٢٢٣
٢- لە لێواری هەڵدێردا ٢٣٤
٣- هەڵاتن لە تیرۆر ٢٤٠
بەشی حەوتەم: دووڕیانی خوێندن و ڕێگای تفەنگ ٢٤٩
١-خوێندن لە بولگارستان ٢٥١
٢- بەڕێگای تفەنگدا ٢٥٨
٣- نووسین لە پەنای چیادا ٢٦٦
٤-دامەزراندنی یەکێتیی نووسەران لە شاخ.. ٢٧٦
بەشی هەشتەم: شەڕی نێوخۆ، یان زەماوەندی خوێن................ ٢٨٥
١-لە بەرانبەر زەماوەندی خوێندا ٢٨٧
٢-حزبی شیوعی و زەماوەندی خوێن.. ٣٠٦
٣-چەند ڕووداوی جۆراوجۆر: ٣٢٤
ئا- ئەوینکوژیی کۆمۆنیستانە، بە بەهانەی ئاینی........................ ٣٢٤
بێ- شەهیدبوونی ئەحمەدی مارف.. ٣٢٦
پێ- جارێکی تریش دەمانچەکەت تاقی ناکەیتەوە؟........................ ٣٢٨
تێ- شەهیدبوونی هاوڕێم شەفیق کەریم.. ٣٣٠
٤- هەڵاتن لە زەماوەندی خوێن.. ٣٣٣

بەشی نۆیەم: ژیانی دوورەولاتی.. - ٣٤٧
١-دەستکردنەوە بە خوێندن ٣٤٩
٢- لە هەر جێ بژین ئەوین لەوێیە ٣٦٢
٣- ئێمە لەگەڵ ئەوە نین ژنی بیانی بهێنیت!.. ٣٧٢
٤- لە سۆفیاوە بەرەو باتومی و کابول..٣٨١
بەشی دەیەم: بە ڕێگای ئاوریشمدا .... - ٣٨٩
١- ژیان لە کابول.. ٣٩١
٢- ئایا بە ڕێگایەکی دروستدا دەڕۆم؟.. ٤٠٣
٣- ژیان لە دیمەشق.. ٤١٢
٤- گەڕان بەدوایماڵێک- ولاتێکدا..٤٢٤
بەشی یازدەیەم: زمانەکەم ولاتمە.. ٤٣٥
١-جێگیربوون لە سوێد..٤٣٧
٢-گەڕانەوە بۆ کوردستان..٤٥١
٣- خۆتەرخانکردن بۆ نووسین..٤٥٨
٤- فێستیڤاڵی ئەدەبیی جیهانی و پرسی کورد..٤٦٨
٥- زایەڵەی شیعر..٤٧٨
-دواوتە..-٤٩٢

- بەڵگەنامەکان..٥٠٠
- بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر..٥٠٨

بۆ ماریا

چریکەیەک لە نیوەشەودا

شەوێکی پایزی ناوەڕاستی ساڵانی شەستەکان، وەکوو شەوانی دی کارەبا بڕابوو. لەپڕ بە زیرە و هاواری ژنێک، کە ئارامیی شەوەکەی هەژاند، بێدار بووینەوە. دایکم پێش هەمووومان لەناو جێگاکەی دەرپەڕی و بەرەو هەیوان چوو، منیش بەدوای ئەودا چوومە دەرێ. دەنگی گریاناویی ژنێک، هاوار و نوزانەوەی منداڵ و دەنگە دەنگ لە کۆڵان دەهات. دایکم وتی:

ئەوە لە دەنگی ئایشێ دەچێت، دەبێت ئەو بەدبەختە بەو نیوەشەوە چی بەسەر هاتبێت.!

دایکم فانۆسەکەی هەڵگرت، کە بە کزی دەسووتا. بەرەو دەرگای حەوشە ڕۆیشتین، کە دە مەترێک لە هەیوانەکە دوور بوو. لە دەرەوە دەنگەدەنگ دەهات. کاتێک چووینە دەرێ، چەند دراوسێ پێش ئێمە گەیشتبوونە کۆڵان و وردە وردە زۆرتر دەبوون، هەندێکیان فانۆسیان بەدەستەوە بوو. یا ئایشێ بە دانیشتنەوە هەردوو لاقی درێژ کردبوو، بە جۆرێک شینی دەکرد، هەناوی مرۆڤی دەهەژاند. بەدەم شین و هاوارەوە، بە دوو دەست لە خۆی دەدا و پرچ و ڕوخساری خۆی دەرنییەوە. کاتێک لێی ورد بوومەوە، سەری پاک تاشرابوو، لەبەر خۆمەوە وتم:

ژنێکی تریش، سەری تاشرا!

لەو دەمەدا دراوسێکان لە ماڵ دەهاتنە دەرێ، کۆڵان بە شەوقی فانۆس و لایتی دەستیان، ڕووناکتر بوو. چاوم بە خەڵکەکەدا گێرا، چەند ژن و کچی گەڕەکم بەر چاو کەوتن. بیرم بۆ ئەوە چوو کە دەبێ دوای یا ئایشێ، کە ژنێکی بێوەی و دایکی پێنج منداڵ بوو، نۆرەی کێ بێت!

ئەو بەسەرهاتە، بەشێک بوو لەو ڕووداو و دیاردە دزێو و ترسناکانەی، کە لە ناوەڕاستی شەستەکان بەدواوە، بزووتنەوەی چەکداریی کورد، کە ئەیلوولی ١٩٦١ هەڵگیرسا، لەگەڵ خۆی بۆ قەڵادزێی هێنا. لەو ساڵانەدا سەرتاشین و دواتر لوتبڕینی ژنان، پەیدا بوون. ژنکوشتن، کە لە چلەکان و پەنجاکاندا، زۆر دەگمەن بوو، زیادی کرد و ئەنجامدەرانی گۆڕدران. پێشمەرگە لەجیاتی مێرد، بە بەهانەی پووچ و بە ناوی "شۆڕش"ەوە، ژن و کچی خەڵکیان تیرۆر دەکرد. چەند کچ و ژنی بێتاوان و ئابڕومەند، کرانە قوربانی. لەوانە خێزانێک کە زۆر لەمێژ بوو لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە هاتبوون و لە قەڵادزێ جێگیر بووبوون. دوو کوڕ و کچێکیان هەبوون، هەژار و بێکەس دەژیان. پیاوەکەیان کە زۆر بەتەمەن بوو، لە گەراجی قەڵادزێ کاری دەکرد. کچەکەیان جوان بوو. شەوێک چەند چەکدارێک، "پێشمەرگەی نێوخۆ"، چوون سەری کچەیان تاشی. دواتر دەنگۆی ئەوە بڵاو بۆوە کە ویستوویانە لەگەڵی ڕابوێرن و کچەکەش ڕازی نەبووە، بۆیە سەریان تاشیوە. پاش ئەو کارەساتە دڵتەزێنە، خێزانەکە ڕوویان لە بەغدا کرد.

ژنێکی تەمەن سەرووی پەنجا ساڵان لەگەڵ مێردەکەی، مام قادر، کە کارمەندی خزمەتگوزاری بوو، دەژیان و منداڵیان نەبوو. شەوێک چەند "پێشمەرگەی نێوخۆ"، بەو تومەتەی گوایا نامە و پەیام لەنێوان کوڕ و کچان (عاشقان) دێنێ و دەبات، لووتیان بڕی.

پاش ئەو تاوانە ژنومێردەکە چوونە سلێمانی. هەندێک جار بە ڕێکەوت ئەو ژنەم لە بازاری سلێمانی دەبینی، کە بە پەڕۆیەکی ڕەش لووت و زاری خۆی دادەپۆشی، هەستم بە ئازار و شەرمەزاری دەکرد. ئەو جۆرە تاوان و کارانەی بە ناوی "شۆڕش"ەوە دەکران، هێندە زۆرن، کە لێرەدا نا نووسرێنەوە، بۆیە بە ڕووداوێک دوایی پێ دەهێنم.

خێزانێک چەند ساڵ بوو لە لادێوە هاتبوونە قەڵادزێ، لە بەری جووتکانیان دەژیان. پیاوەکە دوکاندار بوو، لەگەڵ دوو کوڕەکەی، کە زۆر بێوەی بوون، کاسبییان دەکرد. ئەو خێزانە دوو کچی گەنج، جوان و بەرچاویان هەبوو. شەوێک ئەو چەکدارانە، چوونە سەریان، بە توومەتی پووچ و بی بنەما، کچێکیان کوشت و ئەوی تریشیان بە برینداری دەرباز بوو.

ئەو دیاردانە، لە سایەی بزووتنەوەی چەکداریدا، لە قەڵادزێ سەریان هەڵدا. چەند لەو خێزانانەی ئەو جۆرە تاوانانەیان بەرامبەر کرا، بە جۆرێک تێکشکێندران، کە سەری خۆیان هەڵگرت، بەدەم نەفرەتکردن لە وڵات و گوایا شۆڕش، بۆ شاری تر چوون.

قەڵادزێ شارێکی بچووک بوو، نزیکەی هەموو خەڵکەکەی یەکتریان دەناسی. کەسێکی غەریب ڕێی بکەوتایەتە ئەوێ، بە ئاسانی دەناسرایەوە. بۆیە چەند ڕۆژ دوای هەر ڕووداوێکی لەو جۆرە، دەزاندرا کام "قارەمانی نەتەوە"! تاوانەکەی ئەنجام داوە.

ئەوانەی دەستیان دەچووە ئەو جۆرە بەدکارییە، خۆیان کەسانی ڕێزدار نەبوون، هەندێکیان داوێنپیس و بەدناو بوون. لەناو ئەو ئاژاوە و بێقانوونییەدا، دەرفەت بۆ ئەو جۆرە کەسانە ڕەخسابوو توانای شەڕخوازانە و وێرانکارانەی خۆیان پیشان بدەن، تۆڵە لە نەیاری خۆیان بکەنەوە، یاخود سزای کچ و ژنی بێ پشتوپەنا

بدەن، کە ئامادە نەبوو خۆی بخاتە بەردەستیان. بە کورتی لەو ڕۆژەوە شەڕ لە کوردستان هەڵگیرسا، جارێکی تر سەری سندووقەکەی (پاندۆرا)، بەڵام لە کوردستان، هەڵدرایەوە.

بەپێی ئەفسانەیەکی گریکی کۆن گەورەخوداوەند زییۆس، فرمانی بە هێفایستۆس کرد کە یەکەمین ژن، پاندۆرا، لە گڵ دروست بکات، تا لە ڕێگای ئەوەوە شەڕ، دەرد و تاوان لە سەرزەمین بڵاو بکرێتەوە، چونکە زییۆس دەیەویست، لە بەرانبەر ئەوەی پرۆمێسیۆس ئاگری لە خوداوەندان دزیبوو، تۆڵە لە مرۆڤ بکاتەوە.

خوداوەندان دیاریی جۆراوجۆریان بە پاندۆرا بەخشی، هەروا سندوقێکیان پێ دا بۆ مێردەکەی بەرێت. بەڵام پێیان وت نابێت بە هیچ جۆرێک سەری سندوقەکە هەڵداتەوە. دواتر پاندۆرا خۆی پێ نەگیرا و سەری سندوقەکەی هەڵدایەوە. لەناکاو هەرچی ئازار، بەڵا، نەخۆشی، خراپەکاری و تاوان هەن، لە سندوقەکەوە هاتنە دەرێ و بە هەرلادا بڵاو بوونەوە. پاندۆرا ترسا و خێرا سەری سندوقەکەی نایەوە. لەو دەمەدا هاوارێک لەناو سندوقەکەوە هات:

-پاندۆرا من هیوام، سەری سندوقەکە هەڵدەوە با منیش بێمە دەرێ!

بەڵام ئیتر درەنگ بوو!

***

لە ئەیلولی ١٩٦١ شەڕ لە کوردستان هەڵگیرسا. سەرەتا کۆمەڵێک ئاغای پشدەر و بیتوێن لە حکومەت یاخی بوون و پەنایان بۆ چەک برد. ڕێگای نێوان ڕانیە- سلێمانی و کۆیەیان گرت. سەرکردایەتیی پارتی ئەو دەرفەتەی قۆستەوە، بە بێ خۆئامادەکردن و بەرنامە، چووە پاڵ یاخیبوونە چەکدارییەکە.

دواتر له شوێنی خۆیدا باسی ده‌که‌م.

ئه‌و شه‌ره ئاشتی، ئارامی و ته‌بایی نه‌هێشت. دیارده‌ی کوشتن، تیرۆر، دووبه‌ره‌کی و په‌لاماری سه‌ربازیی هێنا و چه‌ندان جار ناوچه‌ی پشده‌ر بۆردمان کرا. به‌شێکی خه‌ڵکی قه‌ڵادزێ له‌ترسی بۆردومان، یان هاتنی سوپای عێراق، ڕوویان له گوند و ناوچه شاخاوییه‌کانی پشده‌ر کرد. له هه‌مان کاتدا شه‌ڕ ته‌مه‌نی منداڵی و لاوێتیی نه‌وه‌ی ئێمه و چه‌ندان نه‌وه‌ی دواتری زه‌وت کرد. ناچاری کردین زوو گه‌وره‌بین و به‌رگه‌ی شه‌ڕ و کاره‌ساته‌کانی بگرین.

له گه‌رمه‌ی شه‌ڕی نێوان عێراق و بزووتنه‌وه‌ی چه‌کداریی کورد، شه‌ڕی نێوخۆ له‌سه‌ر ده‌سه‌ڵات، له‌نێوان سه‌رۆکی پارتی و مه‌کته‌بی سیاسیی پارتی، ده‌ستی پێ کرد، که به شه‌ڕی مه‌لایی و جه‌لالی ناسرا. ئه‌و شه‌ڕه کۆمه‌ڵی کوردستانی کرده دوو به‌ره‌ی پێک ناکۆک. هه‌روا ده‌ری خست که گه‌لی کورد، هێشتا وه‌کوو نه‌ته‌وه، پێ نه‌گه‌یشتووه، هه‌ماهه‌نگیی نه‌ته‌وه‌یی و ئامانجی هاوبه‌شی نه‌ته‌وه‌یی نییه. بۆیه بزاڤی چه‌کداری، له‌پێناوی ده‌سه‌ڵاته، نه‌ک بۆ ئازادیی کوردستان.

به هۆی هه‌ڵگیرساندنی شه‌ڕ هه‌زاران گه‌نجی کورد، به ناوی گوایا شۆڕشه‌وه کرانه قوربانی. زیاتر له نیوه‌ی ئه‌و قوربانییانه له شه‌ڕی نێوخۆدا، به‌کوشت دران، یان فه‌له‌ج و په‌ککه‌وته کران. دوا شتێک، که له‌ناو کۆڵه‌پشته شڕه‌که‌ی بزووتنه‌وه‌ی چه‌کداریدا مابوو (هیوا) بوو، شه‌ڕی نێوخۆ ئه‌ویشی کوشت.

له سایه‌ی ئه‌و دوو شه‌ڕه‌دا چاکه له به‌رانبه‌ر خراپه و تاواندا، خۆشه‌ویستی و لێبوورده‌یی له به‌رانبه‌ر تۆڵه‌دا، ژیان له به‌رانبه‌ر مردندا، پاشه‌کشه‌یان کرد. ژیانی مرۆڤ، که بۆ هه‌ر که‌سێک به‌نرخترین شتی دنیایه، وه‌کوو ژیانی فڕوجێک بێ بایه‌خ کرا. به

لای منەوە سەرەتای شکست و ئاشبەتاڵی بزووتنەوەی چەکداریی ئەیلول، لەگەڵ هەڵگیرسانی شەڕی نێوخۆ، دەستی پێ کرد.

هەر شتێکی زیندوو، لە سروشت و کۆمەڵدا، ئامانجی ئەوەیە ڕۆحی خۆی- ژیانی خۆی، لە ڕێگەی چالاکیی جۆراوجۆر، گەشە پێ بدات و بیپارێزێت. بۆ مانەوەی خۆی، پێویستە توخمی چاکەی لەگەڵ خۆی هەڵگرتبێت. گوڵێک یان دارێک بۆ ئەوەی بە زیندوویی بمێنێت، خۆی جوان دەردەخات، بۆ ئەو شتانە دەگەڕێت کە بۆ مانەوە و باشتربوونی ژیانی بەسوودن. دارگوڵ گوڵ دەگرێت، بۆنی خۆش بڵاو دەکاتەوە، بە دیمەنی جوانی، چاو و دەروونمان ڕوون و دڵمان خۆش دەکات. دارمیوە گوڵووکی ڕەنگاوڕەنگ دەگرێت، کە دەبن بە میوەی بەتام و بەسوود. مرۆڤ، باڵندە، ئاژەڵ، زیندەوەر و سروشت سوودی لێ دەبینن. تەنانەت ئەو زیندەوەر و ئاژەڵانەی زیان بە مرۆڤ دەگەیەنن، لە توخمی چاکە بێبەش نین، دەشێت لە بواری تردا، سوودیان هەبێت، سیستمی ئێکۆلۆگی بپارێزن. ئەرستۆ تالیس (٣٨٤-٣٢٢ پێش زاین) دەڵێت:

جوانی هەمیشە چاکە.

مرۆڤیش وەکوو گیانداری تر، بەڵام بە پشتبەستن بە عەقڵ و ئەزموونی خۆی و کەسانی تر، ئامانجی ئەوەیە چۆن بژی و بە کام شێواز ژیانی خۆی جوانتر و باشتر بکات، بەختەوەر بێت و بمێنێت. ژیان بۆ هەر گیاندارێک، لە پێش هەمووانەوە بۆ مرۆڤ، گرینگترین شتە. ژیان چاکە بۆیە جوانە، جوانە چونکە چاکە. ژیان تاکە دەستکەوتێکی مرۆڤە کە بە هیچ شتێکی دنیا قەرەبوو ناکرێتەوە.

بزووتنەوەی چەکداریی کورد، بەپێی لۆجیک هەر دەبوو شکست بێنێت و ئاشبەتاڵ بکات، چونکە هیچ توخمێکی چاکی لەگەڵ خۆی

هەڵنەگرتبوو، کە سوودی بۆ ژیان، سروشت و ئینسان هەبێت.

هـیچ دیـاردەیەکی کـۆمەڵایەتی و سیاسـی، بەم حـوکمڕانییەی ئێسـتای هەرێمـی کوردستانیشـەوە، ئەگەر پـڕی تـوخمی چـاکە و ئامـانجی چـاکەخوازی و چاکەویسـتی نەبێـت، ناتوانێـت تـا سـەر بەردەوام بێت.

کۆمەڵی کوردستان، بە هۆی هەڵگیرساندنی شەڕ و بزووتنەوەی چەکداری و شـەڕی نێوخـۆ، هەڵتەکێنـدرا، دەیـان هەزار کەس لەنـاو چـوون، وڵات وێـران کـرا، خەڵـک لە گونـد و سـەرزەویی خـۆی دەرپەڕینـدران، جـوانی، ئاشـتی و تەبـایی وەکـوو هیـوا کـوژران... کوژران.!

بەشی یەکەم
بەدوای ژیاندا

١

هەڵاتن بەرەو ژیان

سەرەتای هاوین بوو، هێشتا نەچووبوومە قوتابخانە. ڕۆژێک لە گەڵ هاوڕێیەکم، مەحموود حاجی مەحموودی خەیات، چووینە سەربانی مزگەوتی گەورە، کە نزیکی ماڵمان بوو، بۆ ئەوەی بەچکە چۆلەکە بگرین. سەربانەکە زۆر گەورە بوو، لە حەوشەی مزگەوتەوە دارتووی بڵیند هەڵکشابوون، لقەکانیان بۆ لای سەربانەکە شۆڕ بووبوونەوە. لەوێ بە دوای بەچکە چۆلەکەیەک کەوتم، کە بە ئاستەم هەڵدەفڕی و دەنیشتەوە. لە ترسی من و بۆ پاراستنی ژیان و ئازادیی خۆی، بە باڵەفڕە خۆی هەڵدایە سەربانێکی نزمتر، کە دەبوو بە پەیژە بۆی بچمە خوارێ. بە پەلە ویستم بە پەیژەکەدا بچمە خوارێ. لە هەنگاوی دووەم یان سێیەمدا، پێم هەڵخلیسکا و بەربوومەوە، لەتاو ئازاری باسکم زیرەم لێ هەستا. ویستم هەستمەوە، بەڵام نەمتوانی دەستی چەپم بجوڵێنم، باسکم شکابوو. مەحموود بە پەلە بە هانامەوە هات، پێکەوە چووینەوە ماڵێ. دایکم کە بەو شێوەیە منی بینی شڵەژا، بە مەحموودی وت بەڕاکردن بچێت بۆ بازار، بە باوکم بڵێت خێرا بێتەوە ماڵ.

زۆری پێ نەچوو باوکم هاتەوە، بە باوەش هەڵی گرتم، لە

سەرەتای شەقامی خانەقا لە بەردەم ماڵێک، کە نزیکی ماڵی خۆمان بوو ڕاوەستا. منی دانا و لە دەرگای ماڵەکەی دا.

زۆر ڕۆژ لەگەڵ هاوڕێکانم لە نزیکی ئەو ماڵە یاریمان دەکرد. بەڵام ئەو دەرگایە هەمیشە داخرابوو، لەوە نەدەچوو کەسێک لەوێ بژی. دەرگاکە زۆر سەرنجڕاکێش و سەیر بوو، پان، دوو لا، قەبە و قایم مێخڕێژ کرابوو. لە شەقامی خانەقا، وەکوو لە بیرم بێت، تەنیا یەک دەرگای تری لەو جۆرە هەبوو، کە لە تەنیشت ئەو بوو.

دەرگاکە کرایەوە پیاوێکی ڕەشتاڵەی مۆن، کە پێشتر لەو کۆڵانە نەمدیتبوو، دەرکەوت. بە سەرسوڕمانەوە تەماشای باوکمی کرد، لێی پرسی: چیت دەوێ؟

باوکم دەستی بۆ لای من ڕاکێشا، وتی:

لەبەر ئەو کوڕەم، کە دەستی شکاوە، هانام بۆ جەنابت هێناوە.

من لەتاو ئازار، چاوبەگریان شانم بەلای چەپدا خوار کردبۆوە، قۆڵم وەکوو باڵی شکاوی کۆترێک شۆڕ بووبۆوە. پیاوەکە تەماشای کردم و فەرمووی لێ کردین. چووینە ژوورێ و بردینیە هۆڵێکی گەورە، کە لای دەرگاکە بوو، لەوێ دانیشتین. دوای تاوێک کابرا هاتەوە، کراسی لەبەر داکەندم، بەدەم پرسیارکردنەوە، دەستە شکاوەکەمی بەرز کردەوە، هەندێک جوڵەی پێ کرد، لەناکاو ئازارێکی زۆر وەکوو بروسکە بەناو لەشمدا گەڕا و هاوارم کرد. کاتێک بە ئاگا هاتمەوە لە ماڵی خۆمان لەناو جێگا پاڵ کەوتبووم، دەستی چەپم هەڵبەسترابوو، دایکم بە باوەشێنێکەوە لە تەنیشتم دانیشتبوو.

ئەو کەسەی زۆر بە باشی دەستی شکاوی منی هەڵبەستەوە، فەرمانبەرێکی بەڕێوەبەرایەتیی تووتن (ئینحیسار) بوو، کە ساڵانە لە سەرەتای بەهاردا، حکومەت دەینارد بۆ قەڵادزێ. ئەو

سەردەمە تووتنی زۆر و باش، لە گوندەکانی پشدەر دەچێندرا و حکومەت تووتنەکەی دەکڕییەوە. ئەو فەرمانبەرانە، کە تووتنناس بوون، پێشوەخت بەوردی تووتنەکانیان دەپشکنین، بەگوێرەی کوالیتییان، نمرەیان بۆ دادەنان و نرخەکانیان دیاری دەکردن. دواتر تووتنەکە بۆ کارگەکانی جگەرە لە بەغدا، سلێمانی، هەولێر و چەندان شاری تری عێراق دەنێردران، کە هەزاران کرێکار لەو کارگانەدا کاریان دەکرد.

من، وەکوو دایکم دەیوت، دە ڕۆژ پێش جەژنی ڕەمەزانی ١٣٦٩ی کۆچی، کە بەو حیسابە دەکاتە پێنجی تەمووزی ١٩٥٠ لە قەڵادزێ هاتوومە دنیا. بەڵام لە تۆماری ڕەسمیدا نووسراوە کە ١-٧-١٩٥٠ لەدایک بووم. لەبەر ئەوەی لە مانگی ڕەمەزاندا هاتبوومە دنیا، ویستبوویان ناوم بنێن (ڕەمەزان). تا ماوم لەم بارەیەشەوە سوپاسگوزاری دایکم، کە نەیهێشتبوو ئەو ناوەم لێ بنێن. بە منداڵی توشی سورێژە بووبووم، کە چەند خوشک و برام بەو نەخۆشییە جوانەمەرگ بووبوون، بەڵام من ئەو شانسەم هەبوو، کە بۆ ژین لەدایک بووم، نەک بۆ جوانەمەرگبوون.

باوکم سابیر قادر تەها خەلیل، لە کۆیە لەدایک بووبوو. لە تۆماری ڕەسمیدا ساڵی ١٩٠٠ بە ساڵی لەدایکبوونی داندرابوو. هێشتا منداڵ بووە، باوکی کۆچی دوایی کردووە. نەنکم، لە باوکمەوە، ناوی حەبیبە بوو. من نەمدیتبوو، بەڵام باوکم زۆر جار وەکوو ژنێکی جوان، گورجوگۆڵ و ورەبەرز، باسی دەکرد. دوای مردنی باپیرم بەدیار چوار منداڵەکەیەوە، محەمەد، عەبدوڵڵا، زبێدە و سابیر، دانیشتبوو.

مامی گەورەم، کە لە دوای شەڕی دووەمی جیهانی مردبوو، دوو کوڕی لەپاش بە جێ مابوو، ئەحمەد و مەحموود. دوای

مردنــی مــامم، هاوســەرەکەی مێــردی کردبــۆوە. بــاوکم هەردوو بــرازاکەی، کە منــداڵ بــوون، بەخــۆ گرتبــوو، وەکــوو منــداڵی خــۆی پەروەردەی کردبــوون. مــامەکەی تــرم نــاوی عەبــدوڵڵا بــوو، بە گەنجی مردبــوو. پــوورە زبێدەشــم نەدیتبوو، بەڵام کــچ و کــوڕێکی هەبوو، کچەکەی، ئایشەگوڵ، کە میهرەبانی و مەحەبەتی پوورانەی بەرانــبەری مــن زۆر بــوو. کوڕەکەشــی نــاوی ڕەشــید بــوو، کە هاتوچۆی ئێمە و خزمانی نەدەکرد.

لەســـەردەمی شـــەڕی یەکەمـــی جیهانـــدا ١٩١٤-١٩١٧ ڕۆژێـــک لەشکری تورک لە کۆیە دەستی بە ڕەشبگیریی لاوان و مێرمنداڵان کردبوو، تــا بــۆ ســەربازییان بەرێت. لەو ڕەشــبگیرییەدا بــاوکم، کە تەمەنی نەگەیشتبووە شــازدە ســاڵ، لەگەڵ ســەدان لاو و مێرمنــداڵی تر، بەتەڵەوە بووبوون. یەکســەر ڕەوانەی ئۆردوگــایەکی ســەربازیی دەرەوەی کۆیە کرابوون. لەوێ ڕاهێنانیــان پــێ کردبــوون، تــا دواتــر بۆ بەرەی شەڕ بەرێیان بکەن. بەشێک لەو گەنجــانە، وەکــوو بــاوکم گیــرایەوە، جیــا کرابــوونەوە، لە کــاتی پەڕینــەوە لە زێ و ڕووبــاری بەخوڕ و ترسناک، پێش لەشکر دەخــران، زۆریــان ئــاو دەیبــردن و دەخنکان. باوکم وتی:

(هەفتـــانە چەنـــدان کەس لە ئۆردوگـــا هەڵـــدەهاتن. ئەوانەی دەگیــرانەوە، بەپێــی فرمــانی ســوپا، دەبــوو گوللەبــاران بکرێن. بەڵام کوڕی دەوڵەمەندەکان جیا دەکرانەوە، کەســوکاریان دەردەکەوتن و بە پارە ژیانی ئەوانیان دەکڕییەوە. ئەگەر ئەو سەربازە هەڵاتــووانە، بــۆ نمــوونە پێــنج کەس بوونــایە، ڕادەســتی کەســوکاریان دەکــران، لەجیــاتی ئەوان پێــنج ســـەربازی تــری بــێ گوناهیــان گوللەبــاران دەکردن. من دەترسام شەوێک بێن لەجیاتی کەسێکی دی بمبەن و بمکوژن. بۆیە لەگەڵ دوو برادەرم هەڵاتین و چووینەوە کۆیە).

بەڵام بـاوکم، کە هەردوو بـرایەکەی بە زۆرەملـێ کرابـوون بە سەرباز، لە کۆیە نەمابۆوە. لەگەڵ دایکی، خوشکی و چەند خزمێک، یەکسـەر بەرەو قەڵادزێ چووبـوون، کە ئەو کـاتە لەشـکری تـورک لەوێ کشـابۆوە. ئەو سـەردەمە زۆر بنەمـاڵەی کـۆیی، لە ترسـی لەشکری عوسمانی، یـان بۆ کـاری بازرگانی، لەنێوان کوردسـتانی بندەسـتی عوسـمانی و کوردسـتانی بندەسـتی ئێرانـدا، چووبـوونە قەڵادزێ، کە لە سنووری ئێران نزیکە، لەوێ نیشـتەجێ بووبـوون، بەشێکیان خزم و ناسیاوی ماڵی باوکم بوون.

لەشـکری تـورک، کە سـاڵانی ١٨٩٢-١٨٩٣ نـاوچەی پشـدەری داگیر کردبوو، ناوی ناوچەکەی گۆڕیبوو بە (قەزای حەمیدیە). لەو سـاڵانەدا سـەرکردەی لەشـکرەکەیان، حوسـنی بەگ، لە قەڵادزێ کـوژرا بـوو. تورکەکـان لەوێ، لە گردێکـی بەرزی دەروازەی قەڵادزێ ناشتبوویان، دواتر ئەو شوێنە بە (گردی حوسنی) ناسرا. دوای ئەو ڕووداوە و پـێش کۆتـایی سـەدەی نـۆزدەیەم، لەشـکری تورک لە ناوچەی پشدەر کشابۆوە.[1]

ئەو سەردەمە کاروانچییـان، بە کـاڵا و کەلوپەلی جۆراوجۆرەوە، لە موکریـانەوە بە ڕێگـای بێـوران و کێلێـدا چـوونەتە قەڵادزێ، کە کاروانسەرای لێ بووە. لەوێوە بەرەو ڕانیە، کۆیە، هەولێر، مووسـڵ و حەڵەبـیش چـوون، کـاڵا و شـمەکەکانیان سـاخ کـردوونەوە. لە گەڕانەوەشـدا لەو شـارانەوە، بەتـایبەت لە حەڵەب و مووسـڵ، کە ناوەنـدی گەورەی بازرگـانی بـوون، کاڵا و شـمەکی زۆریـان لەگەڵ خۆیان هێناوە و بۆ ئێرانیان بردوون.

1- ڕەفیق سابیر، پەیڤ و پەیام، هەڵبژاردەی نووسینەکانی ١٩٧٠-١٩٨١ کۆکردنەوە و ئامادەکردن بوار نوورەدین، غەزەلنووس ٢٠٢٢ ل ٣٧٨

هاتوچۆی بازرگانی هەم ژیانی ئابووریی خەڵکی ئەو ناوچانەی باشتر کردبوو، هەم پێوەندیی کۆمەڵایەتی و کولتووری، لەنێوان خەڵکی هەردوو بەشی کوردستاندا، پێک هێنابوو. لە ئەنجامدا شێوەزاری خەڵکی ئەو ناوچانە لە یەکتر نزیک بوونەوە. بۆ نموونە شێوەزاری موکریان، پشدەر، بیتوێن، کۆیە ، سۆران و هەولێر تا سنووری بادینان، کە ڕێگایەکی هاتوچۆی بازرگانی بووە، لەیەکتر دەچن. کەچی شێوەزاری سنە، مەریوان، بانە، سلێمانی و گەرمیان لە یەکترەوە نزیکن، چونکە ئەو ناوچانە ڕێگایەکی تری بازرگانیی بوون. کاروانەکان لە سنەوە بەرەو مەریوان، سلێمانی و کەرکووک تا موسڵ و بەغدا چوون. بەردەوام بازرگانان و کاروانچییانی هەردوو دیوی کوردستان، بەو دوو ڕێگایەدا لە هاتوچۆدا بوون. دوای دەیان ساڵ تێکەڵاوی، ژنخوازی، یان گەڕان بە دوای کار و ژیانێکی باشتردا، سەدان خێزان و هەزاران کەس، لەودیوی کوردستانەوە هاتوونەتە ئەمدیوی کوردستان، لەوێ نیشتەجێ بوون، یان بە پێچەوانەوە. ئەو پێوەندی و هاتوچۆیە، لە ژیانی کۆمەڵایەتی، کولتووری و شێوەزاری خەڵکی ئەو ناوچانەدا ڕەنگیان داوەتەوە.

باوکم، کە بە سابیری چایچی ناسرابوو، لەگەڵ دایک و خۆشک و دوو براکەی لە قەڵادزێ جێگیر بووبوون. لەوێ کاری جۆراوجۆری کردبوو، کاروانچێتی، کەوشدرویی، دوکانداری و چایچێتی. باوکم دوو جار ژنی هێنابوو، ژنی یەکەمی ناوی فاتم بوو، خوشکی حاجی ئەحمەد حەمەدەمین کۆیی بوو، کە کەسایەتییەکی بەرێز و ناسراوی قەڵادزێ بوو. لەو ژنەی پێنج منداڵیان بووبوو، کچێک و چوار کوڕ. دوای شەڕی یەکەمی جیهانی، پەتا و نەخۆشیی جۆراوجۆری وەکوو سورێژە، خروێلکە،

تاعون و نەخۆشیی تر، لە کوردستان بڵاو بووبوونەوە. تا ساڵی ١٩٣٩ نەخۆشخانە لە قەڵادزێ نەبوو، بۆیە خەڵکێکی زۆر، لەوانە چوار منداڵی باوکم، بەو جۆرە نەخۆشیانە جوانەمەرگ بووبوون. لەگەڵ لەدایکبوونی منداڵی پێنجەمیان، دایە فاتم و منداڵەکەیان پێکەوە گیانیان سپاردبوو. باوکم لەناو ئەو منداڵانەیدا، زۆر جار خەمبارانە باسی کچەکەی دەکرد، کە نۆبەرەیان بوو، ناوی عیسمەت بوو. خزمان دەیانوت باوکم لە سەرقەبران، لە کاتی ناشتنی هاوژینیدا، گریابوو. ئەو ڕۆژانە ئەو کارە ئاسایی نەبوو. حاجی تاهیر عەبدوڵڵا کۆیی، کە مامی فاتمە خان و گەورەی بنەماڵەکەیان بوو، پێی وتبوو:

سابیر مەگری، ئەوە ئامینی خوشکەزام دا بە تۆ!.

بەو جۆرە دایکم، بە بێ ئەوەی پرسی پێ بکەن، درا بە پیاوێک کە چواردە ساڵ لە خۆی گەورەتر بوو!

دایکم کچی بازرگانێکی دەوڵەمەندی قەڵادزێ، حاجی مەحموود عوسمان، بوو، کە لە حوزەیرانی ١٩٦٦ کۆچی دوایی کرد. نەنکم، لە دایکمەوە، ناوی هەمین عەبدوڵڵا بوو، خۆشکی حاجی تاهیر عەبدوڵڵای کۆیی بوو، دوای لەدایکبوونی دایکم، جوانەمەرگ بووبوو. پاش کۆچی دوایی نەنکە هەمین، باپیرم کە بە بابەگەورە ناومان دەبرد، کچێکی کۆیی بە ناوی ڕابیعە هێنابوو، کە بە ڕابی بانگی دەکرد. هەموو نەوەکانی حاجی مەحموود پێمان دەوت دایەگەورە. بابەگەورەم لەو ژنە چوار کوڕی هەبوو، حوسێن، حەسەن، حەمید و مەجید. سێ لەو خاڵانەم بە ڕێگای حاجی مەحمووددا ڕۆیشتن و بوونە بازرگانی سەرکەوتوو.

دایەگەورەم کەسێکی ڕووخۆش نەبوو، تەنانەت کەمێک تووڕە دیار بوو. وێنەی ژنێکی بەهێز و دەسەڵاتدار، کە ژنی پیاوێکی

دەوڵەمەندە و دایکی چوار کوڕە، خۆی پیشان دەدا.

دایکـــم بە ســـــاوایی کەوتبـــووە لای بـــــاوەژنی. زڕدایـــــک لە کوردەواریـدا، بە گشـتی چارەی منـداڵی مێردەکەیـان ناوێت، کە لە ژنـــی پێشـــوویە. تەنـــانەت هەنـــدێکیان هەوڵ دەدەن منـــداڵەکە لە بەرچـاوی بـاوکی بـخەن. دایکـم بە چەنـد مـانگی کەوتبـووە لای دایەگەورەم، دەکرا وەکوو منـداڵی خـۆی قبـووڵی بکـردایە، چـونکە بەڕاسـتی بووبـوو بە کچـی ئەو، لەو بەولاوە ژنێکـی تـری وەکـوو دایک نەناسیوە.

ڕاستییەکەی منداڵ، وەچەی هەر ژن و پیاوێک بێت، ئەو دوو کەسە بە دایک و باوک دەناسێت کە لە ئامێزیاندا گەورە بووە، بە ناز و خۆشەویستیی ئەوان پەروەردە کراوە. ئەو خۆشەویستی و نازە و هەستی دایکایەتی و باوکایەتی، پێکەوە لەگەڵ منداڵەکەدا گەورە دەبن. دایکوباوکەکەی تر، کە منداڵەکە نەیدیتوون، هەر لە لایەنی بایۆلۆجی (خوێن)ەوە پێوەندییان بە منداڵەکەوە هەیە. ساڵانە دەیان هەزار منداڵ لەبەر هەژاری، یان بە هۆی شەڕ و کارەساتی تر، یاخود لەبەر هۆکاری کۆمەڵایەتی، ڕادەستی خانەی منداڵانی بێسەرپەرشتیار دەکرێن. دایکوباوکی نوێ بەخۆیان دەگرن، بەخێو و پەروەردەیان دەکەن. منداڵەکانیش هەر ئەوان بە دایکوباوکی خۆیان دادەنێن. قانوون و عورف و کۆمەڵیش، لە هەموو دنیا، جگە لە هەندێک وڵاتی دواکەوتووی ئیسلامی، ئەوان بە دایکوباوکی ئەو منداڵانە دەزانن، لەگەڵ منداڵەکانی تریاندا، لە ئەرک و ماف و میراتدا، هاوبەش و یەکسان دەبن.

لە کوردەواری و چەند وڵاتی ئیسلامیدا زۆر خێزان، کاتێک ئەو منداڵە بێکەسانە بە خۆیان دەگرن و گەورەیان دەکەن، بە منداڵی ڕاستەقینەی خۆیانیان دانانێن، بە شێوەی منداڵەکانی تریان ناز و

خۆشەویستییان پێ نادەن، لەناو خێزاندا بە نامۆ دەبیندرێن. لە چەند وڵاتی ئیسلامی، لەوانە لە عێراق، بە قانوون وەکوو منداڵەکانی تری خێزان ناناسرێن و مافی میراتبەرییان پێ نادرێت. تەنانەت ئەگەر دایکوباوکەکە بە وەسیەتنامەی تایبەت مافی میراتگری بەو منداڵە بدەن، هێشتا لە میراتدا لەگەڵ منداڵەکانی تری خێزان، هاوماف ناکرێن. لە بڕگەی دووەمی (یاسای چاودێریی نەوجەوانان)ی عێراقی، مادەی ٤٣ دا، کە لە هەرێمی کوردستانیش پەیڕەو دەکرێت، هاتووە:
(وەسیەتکردن بۆ بچووک-منداڵەکە- یەکسان بێت بە کەمترین بەشی میراتگر، بەڵام نابێت یەک لەسەر سێی جێماوەکە (مەبەست میراتەکەیە، نووسەر) تێپەر بکات.)[1]. بەپێی ئەو قانوونە ئەگەر دایکوباوکەکە منداڵی تریان نەبێت، دەوڵەت دەست بە سەر دوو بەشەکەی تری میراتەکەدا دەگرێت. ئەمە ئەوپەڕی ناعەدالەتییە.

ئەم دیـــــاردەیە پاشـــــخانی ئـــــاینی و کولتـــــووریی هەیە. مێژوونووســانی ئیســلام دەڵـێن بەپێـی نەریـت و ڕێسـای کـۆمەڵی عەرەبیی سەردەمی پێش ئیسلام و چەندان ساڵ دوای دەرکەوتنی ئیســـلامیش، منـــداڵی بەخـــۆگیراو (تەبەنیکـــراو) بە منـــداڵی ئەســـڵیی خێزان دادەندران، لە هەموو ماف و ئەرکێکدا، بە مافی میراتیشـەوە، لەگەڵ منداڵانی تری خێزان، یەکسان و هاوبەش بوون.

پێغەمـبەر کـوڕی نەبـوو، منـداڵێکی بە نـاوی زەیـد بەخـۆ گـرت و کردی بە کوڕی خۆی (تەبەنی کرد)، خەڵکیش وەکوو کوڕی ئەو ناسیان. زەید کچێکی هێنا ناوی زەینەب بن جەحش بوو. دواتر، بە داوای پێغەمبەر، زەید ژنەکەی خۆی تەڵاق دا و پێغەمـبەر لە خـۆی

1-یاسای چاودێری نەوجەوانان، ژمارە ٧٦ی ساڵی١٩٨٣ هەموارکراو، بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی، چاپی یەکەم ٢٠١٢، ل٣٠

ماره کرد. ئەو کاره تا ئەو کاتە، لە دورگەی عەرەب و کولتووری عەرەبدا، وێنە و پێشینەی نەبوو، بۆیە بە کاری نەشیاو داندرا، قسەی توند و باسی ڕەخنەگرانەی زۆری بەدوادا هات، کە چەند مێژوونووسی ئیسلام بە فراوانی باسیان کردووە.[1]

بەشیک لەو مێژوونووسانە بەوە پاکانە بۆ ئەو کاره دەکەن، کە گوایا پێغەمبەر لە بەر ئەوە زەینەبی نەهێناوە چونکە حەزی لێی بووە، بەڵکو ویستوویەتی بەو کارەی ئەو نەریت و عورفە کۆنە بگۆڕێت، کە منداڵی تەبەنیکراو، بە منداڵی ڕاستەقینەی خێزان دادەنێت.[2]

بەڵام بۆچی ئەو نەریت و عورفە بگۆڕدرێت؟ مەگەر ئیسلام بۆ خێر، داد و چاکە نەهاتووە؟ ئایا لەو دوو عورف و نەریتە، کامیان چاکتر، دادوەرانەتر و مرۆڤدۆستانەترە؟.

بەهاری ١٩٨٨ لە کارەساتی کیمیابارانکردنی هەڵەبجەدا ٢٠٩ منداڵ ون بوون. زۆربەیان خێزانی تر بەخۆیان گرتن و بوونە منداڵی ئەوان. تا ئێستا تەنیا ١٦ منداڵیان دەرکەوتوونەتەوە. لە ئاداری ٢٠٢٢ منداڵێکی تری هەڵەبجە، بە ناوی هاوڕێ دەرکەوت. لە چاوپێکەوتنێکدا، لە کەناڵی تەلەڤزیۆنی گەلی کوردستان و کوردسات، ڕایگەیاند کە ئەو منداڵێکی ونبووی هەڵەبجەیە، سەربازێکی عێراقی هەڵی گرتۆتەوە، لە بەغدا لە گەڕەکی کەڕادەی شەرقی، ڕادەستی خانەی منداڵانی بێسەرپەرشتیاری کردووە. لەوێ ناوی لێ نراوە وەلید. دوای شەش مانگ ڕۆژی ٣٠ ئابی ١٩٨٨ خێزانێکی کەرکووکی بەخۆیان گرتووە و بە بڕیاری دادوەر، منداڵەکە ڕادەستی ئەوان کراوە. ئەو خێزانە وەکوو کوڕی خۆیان

1- د. محمد هيكل، حياه محمد، و د. محمود حمدى زقزوق تعدد زوجات النبي محمد صلى الله عليه وسلمsaaid.net .

2- د.محمود حمدى، نفس المصدر.

بەخێویـان کـردووە، بـێ ئەوەی پێـی بڵـێن ئەو منـداڵێکی ونبـووی هەڵەبـــجەیە. دوای مردنـــی بـــاوکی، لە ٩ی حـــوزەیرانی ٢٠٢١ دایکەکەی لەبەر مەسەلەی میرات، دوای ٣٤ ساڵ کوڕ و دایکایەتی، پێی وتووە:

(تۆ بێ بەشی لەم وەرەسەیە، لە بەر ئەوەی تۆ منداڵی من نیت و موتەبەنیت، بڕۆ بە دوای کەسوکارەکەت بگەڕێ لە هەڵەبجە!).[1]

زۆربەی ژن و پیـاوی کـوردەواری و وڵاتـانی نـاوچەکە، لەبەر مەسـەلەی میـرات، یـان هۆکـاری دواکەوتـووانەی کولتـووری و کـــومەڵایەتی و هۆکـــاری تـــر، نـــاتوانن ئەو جـــۆرە منـــداڵانە و "زڕمنـداڵەکانیان" وەکـوو منـداڵی خۆیـان تەماشـا بـکەن و نـاز و خۆشەویسـتییان پـێ بـدەن. ئەمە تەنیـا نیشـانەی عەقڵتەسـکی و دواکەوتوویی نییە، بەڵکو لاوازیی بەرپرسیاریی دایکوباوکایەتی و کەمیی هەستی مرۆڤدۆستیی ئەو جۆرە کەسانەش دەردەخات.

دایکـم زۆر ڕێـزی دایەگەورەمـی دەگـرت، تـا هـاوینی ١٩٦٦ کە بـاپیرم کـۆچی دوایـی نەکـرد، نەمزانیبـوو دایەگەورەم وەکـوو لە کـوردەواری دەڵـێن (زڕنەنکمە). بەڵام هەسـتم دەکـرد دایەگەورەم، وەکوو کچـی خـۆی لەگەڵ دایکـم ڕەفتـار ناکـات. بیـرم نـایەت یەک جـــاریش بـــابەگەورەم و دایەگەورەم، ســـەردانی مـــاڵی ئێمەیـــان کردبێـت. زۆر جـار لە خـۆم پرسـیوە: ئایـا ئەگەر نەنکم نەمردبـایە، دەیهێشـت ئـامینەی کچـی، بە بێ پرس و ویسـتی خـۆی، بـدرێت بە پیاوێک کە چواردە ساڵ لە خۆی گەورەتر بێت؟

دایکـم حەوت منداڵی بووبوو، سـێ منـداڵیان شـەفیق، نەسـرین و نەسـرینی دووەم، کە پاشـەبەرە بـوو، زوو جـوانەمەرگ بووبـوون. چوار منداڵیان، ڕەئووف، مـحەمەد، سـەبریە و ڕەفیـق، مـابووینەوە.

1- کەناڵی تەلەڤزیۆنی کوردسات و گەلی کوردستان، نیسانی ٢٠٢٢

ئـێمه مـایەی خۆشـی و بەختەوەریـی دایکـم بـووین، ئەو بـۆ ئـێمه دەژیـا، خـۆی خـانمی مـاڵ و ئاگـاداری ڕەفتـار و هەڵسـوکەوت و هـاتوچۆی سـەبریە و مـن بـوو. له هـیچ ڕوویەکەوە جیـاوازیی له نێوانمانـدا نەدەکـرد. جارێـک به چـاولێکەری له بـرادەرێکم، که له خوشـکی دەدا، به تونـدی پرچـی سـەبریەی خوشـکم ڕاکێشـا و هـاواری لـێ هەسـتا. دایکم زۆر تووڕەبوو، هەردوو شـانی گرتم و ڕایتەکاندم، وتی: ئەوە لەکوێ فێربووی؟ دیوتە کەسمان له سـەبری و له تۆ بدەین؟ بانگی خوشکمی کرد و پێی وت چی لێ کردی وای لێ بکەوە. خوشکم دوودڵ بوو، بەڵام دایکم لێی دووبارە کردەوە، سـەبریە بەحـاڵ پرچـی ڕاکێشـام، ئـازارم پـێ نەگەیشـت، بەڵام بەخۆمـدا شـکامەوە، چـونکه پێشـتر دایکـم ئەوەنـدە لـێم تـووڕە نەبووبوو. دوای ئەوە قەت جارێکی تر له خوشکم نەدا.

به باوەڕی تەواوەوە وتوومه و دەیڵێم ئەو دەستەی بتوانێت له ژن، کچ و منداڵ بدات، بۆ شکاندن باشه.

٢
وەچەی ئامینە و سابیر

کاکە ڕەئووفم براگەورەمان بوو، ساڵی ١٩٣٦ لەدایک بووبوو. لە سەرەتای ساڵانی پەنجاکان خوێندنی سەرەتایی لە قەڵادزێ، تەواو کردبوو. بەڵام ئەو ڕۆژگارە تەنیا قوتابخانەی سەرەتایی لە قەڵادزێ هەبوو، کە ساڵی ١٩٣٨ کرابۆوە. کاکە ڕەئووفم دوو ساڵ چاوەڕێی کردبوو قوتابخانەی ناوەندی لە قەڵادزێ بکرێتەوە. ڕۆژێک خاڵە حاجی تاهیر کۆیی، لە سلێمانییەوە چوو بوو بۆ قەڵادزێ، سەردانی دایکمی کردبوو. پێی وتبوو:

حەیفە ڕەئووف ئاوا دابنیشێت، من لەگەڵ خۆم دەیبەم بۆ سلێمانی، با لەوێ لەگەڵ کوڕەکانم بخوێنێت.

خاڵە حاجی تاهیر دوای شەڕی دووەمی جیهانی، لەگەڵ شاعیر خادیم (حاجی میرزا عەبدوڵڵا)،ماڵیان لە قەڵادزێوە گواستبۆوە بۆ سلێمانی. لە شەقامی مەولەوی دوکانیان لە تەنیشت یەکتر بوو، پێکەوە خەریکی بازرگانی بوون. خاڵە حاجی تاهیر زۆر بەتەنگ دایکمەوە بوو، خۆی بەمێردی دابوو، وەکوو کچی خۆی ڕەفتاری لەگەڵ دەکرد. کوڕ و کچەکانیشی، محەمەد، قادر، عەبدوڵڵا، مستەفا، حەنیفە و سەبیحە، دایکمیان بە پووری خۆیان دەزانی.

ماڵی خاڵە حاجی تاهیر سەد مەترێک لە سەرووی مزگەوتی

کاک ئەحمەدی شێخ بوو، کە ڕاستییەکەی سێ خانوو بوون لێک درابوون. ساڵانە جارێک یان دوو جار بۆ سەردانیان دەچووین بۆ سلێمانی، بە پاسێکی گەورە، کە بۆدییەکەی تەختە بوو، سەفەرمان دەکرد. ئەو کاتە ڕێگای نێوان قەڵادزێ و سلێمانی قیرتاو نەکرابوو. هێشتا بەنداوی دوکان دروست نەکرابوو، لەنێوان خەلەکان و دوکان هەورازی زۆر قووچ، ترسناک و پڕپێچ هەبوون. ساڵی ١٩٥٦ خاڵە حاجی تاهیر کۆچی دوایی کرد. دایکم زۆر پەرۆشی بوو، کە باسی دەکرد چاوی پڕ دەبوو لە فرمێسک، زۆر جار دەیوت، خاڵم لە من ڕۆیی.

کاکم ماوەیەک لە ماڵی خاڵە حاجی تاهیر ژیابوو، دواتر چووبوو بۆ بەشی ناوخۆیی، کە ئەو کاتە لە سلێمانی بۆ قوتابیانی دەرەوەی شار کرابۆوە. دوای قۆناخی ناوەندی، لە پەیمانگەی تەندروستی لە بەغدا، خوێندنی تەواو کردبوو، ساڵی ١٩٥٩ بوو بە (موەزەف سیحی- یاریدەدەری پزیشکی) و لە قەڵادزێ دامەزرا. لە ئابی ٢٠٠٠ لە سلێمانی بە جەڵتەی دڵ کۆچی دوایی کرد.

من دوای دایکم، کاکە ڕەئووفم لە هەموو کەس خۆشتر دەویست، ئەویش منی زۆر خۆشدەویست، بەتەنگمەوە بوو، مەبەستی بوو سەرکەوتووانە خوێندن تەواو بکەم. هەر خۆی لە ناوەڕاستی ئەیلولی ١٩٥٦ دەستی گرتم و بەرەو دنیای خوێندن و ڕووناکیی بردم، بۆ یەکەم جار لەسەر کورسیی قوتابخانە دانیشتم. تا ساڵی ١٩٥٥ تەنیا یەک قوتابخانەی کوڕان، قوتابخانەی ئاسۆس، لە قەڵادزێ هەبوو. کوڕان و کچان پێکەوە لەوێ دەیانخوێند. وا بزانم لە پایزی ئەو ساڵەدا، یەکەم قوتابخانەی کچان و لە پایزی ١٩٥٦ دووەم قوتابخانەی کوڕان، زانستی، کە یەکپۆلی بوو، لە قەڵادزێ کرانەوە. من نێردرام بۆ قوتابخانەی زانستی، کە لە ماڵی

ئێمە نزیکتر بوو. قوتابخانەکەمان سەرەتا لە خانووی کاک کەریمی ئەسعەد کۆیی بوو. دوای دوو ساڵ، کە پۆلەکان زیاتر بوون، قوتابخانەکەمان گواسترایەوە بۆ خانووی حاجی فەقێی کۆیی، کە باڵەخانەیەکی گەورەی شەش حەوت ژووری بوو. لە پۆلی یەکەم مامۆستا سمایل ئەفەندی، کە لە سلێمانییەوە نێردرابوو بۆ قەڵادزێ، مامۆستامان بوو. سمایلە فەندی پیاوێکی قۆز، سوور و سپی، چاوشین و کەڵەگەت بوو، مامۆستایەکی نموونەیی، بەڕێز، هێمن، میهرەبان و بەتەحەمول بوو. بەڕێزی یەکەم مامۆستای من بوو، بە ئەلفوبێی کوردیی ناساندم، فێری خوێندنەوە و نووسینی کردم.

کاکە محەمەد ساڵی ١٩٤٢ لەدایک بووبوو، زۆر قسەخۆش، خزمدۆست و دڵپاک بوو. کەمێک سەرەڕۆ بوو، زوو هەڵدەچوو، بەڵام دوای تاوێک هیچی لە دڵدا نەدەما. ئەگەر لەگەڵ کەسێک بەشەڕ بهاتایە، زیاد لە پێویست دەستی دەوەشاند.

شەوێکی هاوین دوای نانخواردن، لە حەوشە دانیشتبووین میوەمان دەخوارد. خاڵە حەمیدم، بێ ئەوەی لە دەرگا بدات، بە پرتاو بەژوور کەوت، پرسی: خوشکێ کوا حەمەڕەش؟

کاکە محەمەد، لە سەرەتای تەمەنی لاوییدا بوو. وازی لە خوێندن هێنابوو، کەبابچی بوو. هێشتا نەکرابوو بە سەرباز. بە پێچەوانەی شەوانی دی، زوو هاتبۆوە ماڵێ، لە حەوشە لەسەر قەرەوێلەکەی نووستبوو. دایکم وتی:

چی بووە حەمید؟ ئەوەتا لێرە نووستووە و ژانەسەریەتی.

خاڵە حەمیدم پەلاماری قەرەوێلەی کاکە محەمەدی دا و هەڵی گێڕایەوە. کاکە محەمەد کەوتە سەر زەویەکە، وێنەی ئاسکی تەقەلێکراو دەرپەڕی و بەرەو کۆڵان هەڵات، خاڵم هاواری لێ کرد:

ناپیـاو، ئەوە فێری عـارەقخواردنەوە بوویـت! وەڵـڵا جـارێکی دی عارەق بخۆیەوە دەتکوژم.

دوای ئەوە کـاکە مـحەمەد، مەگەر جـار جـار لە هەنـدێک بـۆنە و سەیرانی بەهاراندا، دەنا قەت ئارەقی نەخواردەوە.

کـاکە مـحەمەدم، لە کـاتی کودێتـای خوێنـاوی شـوباتی ١٩٦٣ لە بەغدا، سەرباز بوو، وازی لە سەربازی هێنـا و هـاتەوە قەڵادزێ. لە سـاڵی ١٩٦٥ تـا ئـاداری ١٩٧٠ لە چەنـد نـاوچە، لەوانە لە گەڵاڵە و ناوپردان پێشمەرگە بوو. دوای ١١ی ئاداری ١٩٧٠ چەکەکەیـان لـێ سـتاندەوە و ناردیـانەوە مـاڵ. ئەو سـاڵە بە هەزاران پێشـمەرگە بێڕێزانە، وەکوو ئەوەی خزمەتکاری دیوەخـان بووبن، ئیـزن دران. سەرانی بزاڤی چەکداری، کە بوونە حوکمڕانی کـاتیی کوردسـتان، ئەو پێشـمەرگانەیان لەبیـر کـرد و کارێکیـان بـۆ نەدۆزیـیەوە. پێشمەرگە هەبوو لە داخـان خۆی کوشت: یەکێک لەوانە گەنجێکی بیسـت سـاڵان بـوو، عەبـدوڵڵای ئاغـای غەفـوور، کە خوشـکەزای نووسەر سوارە قەڵادزەیی (جەمال محەمەد) بوو.

کاکە محەمەدم چەند مانگێک بێکار لە قەڵادزێ بوو، دوای ئەوە چـوو بـۆ بەغـدا و سـاڵانێکی زۆر لەوێ، لە کەبابخـانەی ئەربیـل، کەبابچی بوو. لە ناوەڕاستی هەشتاکان لە بەغدا مـاوەیەک گیـرا، کە ئــازاد کـرا، بە یەکجــاری بە مــاڵەوە چــوونەوە قەڵادزێ. دوای وێرانکردنــی قەڵادزێ، لە حــــوزەیران (جــــونی)ی ١٩٨٩ کەوتە ئۆردوگـای دارەتـوو و بـوو بە کارمەنـدی ئاگرکوژانـدنەوە. لە ٤ی ئـابی ٢٠٠٦ ئەویش، لە هەمـان تەمەنـی کـاکە ڕەئووفم، بە جەڵـتەی دڵ کۆچی دوایی کرد.

سەبریەی خۆشکم ساڵێک پێش من لەدایک بووە. پێکەوە قۆناخی خوێندنی سەرەتایی و ناوەندیمان تەواو کرد. ئێمە هاورێ بووین و

پێکەوە گەورە بووین. ئەو وەکوو هەموو کچانی ئەو سەردەمەی قەڵادزێ، زۆربەی کات لە ماڵ بوو، زۆر خۆی بە وانەکانییەوە ماندوو دەکرد و یارمەتی دایکمی دەدا. منیش لە خوێندن تەمبەڵیم دەکرد، لەگەڵ ڕەفیقەکانم خەریکی یاریکردن، تۆپتۆپێن، کەللاێن (هەڵماتێن)، جگێن و یاری تر بووین. هاوینانیش بەدزی لە چۆمی قەڵادزێ، یان لە زێی سندۆڵان، کە ئاوەکەی کەم دەبۆوە، مەلەمان دەکرد. لە کۆتایی ساڵدا سەبریە و من هەردووکمان دەردەچووین.

لە ڕۆژانی تاقیکردنەوەی بەکالۆریای پۆلی شەشەمی سەرەتایی، لە حوزەیرانی ١٩٦٢، سەبریە شەوانە جەرەسی سەعاتەکەی بەجۆرێک دادەنا کە دەمی پێنجی بەیانی بەخەبەر بێین. من حەزم لە خەوی بەیانیان بوو، کاتێک ئەو دەنووست، دەستکاریی زەنگی سەعاتەکەم دەکرد، بۆ ئەوەی درەنگتر لێ بدات. سەرەتا سەبریە وایزانی سەعاتەکە خراپ بووە و دەبێت چاک بکرێتەوە. سێ ڕۆژ ئەو کارەم بۆ چووە سەر، بەیانییەک پێی زانی و هاواری کرد:

دایە بە شایەت بە، ئەگەر لە تاقیکردنەوە دەرنەچووم خەتای ڕەفیقە!

ئەو ساڵە سەبریە لە خولی یەکەمی تاقیکردنەوەکە دەرچوو، من لە وانەی علوم کەوتم. ئەمەش بۆ من زۆر گران تەواو بوو. هاوینەکەی لەبەر شەڕ، دۆخی قەڵادزێ شڵەژا، ئیدارەی حکومەت بۆ ماوەیەک لە قەڵادزێ کشایەوە. من بۆ تاقیکردنەوەی خولی دووەم، لەگەڵ چەند هاوپۆلی خۆم، بە ئۆتۆمبێل چووین بۆ سلێمانی. لە کاتی تاقیکردنەوەدا، شەڕ لە ناوچەی خەلەکان دەستی پێ کرد، ڕێگای نێوان دوکان و قەڵادزێ گیرا. ئێمە شەش حەوت قوتابی بووین، لەوانەی لە بیرم ماون ئیبراهیم مەحموود جەلال، ڕەفیق ڕەئووف، عەبدوڵڵا مەلا ئەمین. چەند ڕۆژ لە سلێمانی

چاوەڕێمان کرد ڕێگاکە بکرێتەوە، بەڵام بێ ئەنجام بوو. بۆیە بە ئۆتۆمبێل چووین بۆ شارۆچکەی دوکان، لەوێوە بە پێیان و بە سۆراخکردن بەرەو بنگرد بەڕێ کەوتین. لای ئێواری گەیشتینە بنگرد و چووینە مزگەوت. خەڵکی بنگرد زۆر میهرەبانانە میوانداریيان کردین. شەوەکەی لەوێ، لە سەربانی مزگەوت، جێيان بۆ ڕاخستین و نووستین. لەگەڵ بانگی بەیانی بەخەبەر هاتین. لەوێ قاوەڵتیمان کرد. خەڵک ڕێگایان پێشان داین، بە چیای ئاسۆسدا سەرکەوتین. لەوێوە قەڵادزێ دەرکەوت، هەموومان شاد و دڵخۆش بووین، هەستمان کرد گەیشتووینەوە ماڵ. لە زێی سندۆڵان پەڕینەوە و لای نیوەڕۆ، شەکەت و برسی گەیشتینەوە قەڵادزێ. لەو سەفەرەدا پێیەکانم بلۆقیان کردبوو، هەتاو بردبوومی، ڕۆژی دواتر لەرزوتا دایگرتم. دایکم جلەکانمی داکەند، عەزیزییەکی سەبریەی خوشکمی لە دۆیشەوی هەڵکێشا و لەبەری کردم. لە ژووری لەسەر زەوییەکە جێی بۆ ڕاخستم و خەوم لێ کەوت. کاتێک بەخەبەر هاتم لەرزوتا بەری دابووم.

هاوینی ١٩٦٦ سەبریە و من خوێندنی ناوەندیمان تەواو کرد. ئەو بۆ خوێندن چوو بۆ پەیمانگەی (فنونی بەیتی) لە سلێمانی و بوو بە مامۆستا، ئێستا خانەنشینە و لەگەڵ هاوژینەکەی، قادر مەولوود، لە قەڵادزێ دەژی. منیش لە قەڵادزێ درێژەم بە خوێندنی ئامادەیی دا، کە ئەو کاتە هەر بەشی ئەدەبی لە قەڵادزێ هەبوو، دواتر بۆ خوێندن لە زانکۆ ڕووم لە بەغدا کرد.

هەردوو نەنکم، باپیرم (لە باوکمەوە)، مام و پوورم نەدیون، هەموویان پێش لەدایکبوونم مردبوون. بە مێرمنداڵی هەندێک جار بیرم لەوە دەکردەوە بۆچی منیش، وەکوو زۆربەی خزم و برادەرانم، ئەو جۆرە کەس و خزمانەم نەبوون. ئەوان لەگەڵ

پوورزا و ئامۆزاكانیـان یارییـان دەكرد، بەكۆمەڵ دەچـوونە مـاڵی یەكتـری. ئەگەر یەكێكیـان لەگەڵ كەسـێك گرفتێكـی هەبـووایە، یـان بەشـەر بهاتـایە هەموویـان، بە هەق یـان نـاهەق، پشـتیان دەگـرت و لەسەریان دەكردەوە.

له كـۆمەڵی كـوردەواری و ئەو وڵاتــانەی دەســەڵات و دادگــا نـاتوانن، یـان مەبەسـتیان نییە مـاف و كەرامەتـی مـرۆڤ بپـارێزن، خەڵك بۆ خۆپاراستن، پەنا بۆ بنەمـاڵە، یـان خێـڵ و هـۆز دەبەن، بۆ ئەوەی لە سـایەی ئەوانـدا لە دەسـتدرێژی و سـتەم پـارێزراو بـن. چونكە قانوون و دادگا بایەخیان نامێنێت، لەجیاتیی دادگا و پۆلیس، خەڵـك خۆیـان بڕیـار دەدەن، بە دەسـتی خۆیـان و بەو جـۆرەی دەیانەوێت و دەتـوانن، تـۆڵە دەكەنەوە و قـانوونی تـایبەتی خۆیـان دەسـەپێنن. لەو جــۆرە كـۆمەڵانە بەگشــتی نەریتــی خێڵایەتــی، بنەماڵەپەرسـتی و خـزمپەروەری بەهێـز دەبـن، سیسـتمی داد لاواز دەبێت، تاوان و كوشتن و فەسادی زیاد دەكەن. ئەم دیاردەیە پێش بە هەمـاهەنگیی نەتەوەیـی و بەهێزبـوونی ئینتیمـای نەتەوەیـی و نیشتمانی دەگرێت.

ماڵمــان لەپەنــای قەڵات، لە ســەرەتای شــەقامی خانەقــا بــوو. خانووەكەمان، بە حەوشەكەیەوە، نزیكەی سێ سەد مەتری دووجـا بـوو. لەسـێ ژوور و هەیـوانێكی گەورە، كە مەترێـك لە حەوشـەكە بڵینـدتر بـوون، پێـك هـاتبوو. لە هەیـوانەكەوە چیـای سەركەشــی ئاسۆس و گردی ئەوبەری چۆمی قەڵادزێ دیار بوون. حەوشـەی ماڵەكەمان تا ڕادەیەك گەورە بوو، باخچەیەكی چكۆلە، دارمێوێك و دارتـوویەكی بڵینـد و سـێبەرداری لـێ ڕوابـوو. دارتـووەكە هاوینـان تووی زۆری دەگرت.

خانووەكە بە خشتی گڵ دروست كرابوو، دیوارەكانی نیو مەتر

پـان بـوون. ژوورەکـان هاوینـان فێنـک بـوون، زسـتانان بە ئاسـانی گەرم دەکـران. هەیـوانی لای ڕاسـت و لای چەپ، پێشـەکەیان بە پانـایی دوو مەتـر بە دیـوار گیرابـوون، هەیـوانی لای ڕاسـت تەندوربان بوو، کە ئاگردان و تەباخێکی یەکچاوی بۆ چێشتلێنان لێ بوو. هەیوانی لای چەپیش کەلوپەلی زیادی لێ دادەندرا.

ژوورەکەمـان بە سـۆپایەکی دار، کە ئـاگردانێکی لە بەردەم بـوو، گەرم دەکـرا. زسـتانان بـاوکم، دایکـم، سـەبریە و مـن، لە ژووری ناوەڕاسـت، دەنووسـتین. کارەبامـان نەبـوو. لەبەر ڕووناکی چـرا و دواتـر لـۆکس، سـەعیمان دەکـرد. سـاڵانە، وەکـوو هەمـوو خەڵکـی قەڵادزێ، پێش زستان بارەداری زۆرمان دەکڕی، کە لە لادێکـانەوە بە وڵاخ دەهێنـدرانە قەڵادزێ و لە مەیـدان دەفرۆشـران. هەمیشـە لەسەر سۆپاکە کتری، یان تەنەکەیەکی بچووکی پڕ ئاو دادەنـدرا. ئـاوە گەرمەکە بـۆ چالێنـان و قاپشووشـتن بەکـار دەهێنـدرا. دواتـر سـۆپای عەلادیـن داهـات، کە ئەویـش ئـاوی لەسـەر گەرم دەکـرا و تەنانەت بۆ چێشتلێنان سوودی لێ دەبیندرا.

هاوینـان لە حەوشـە لەسـەر قەرەوێلە و تەختەخەو دەنووسـتین، کاتێک دنیا گەرمتر دەبوو، تەختەخەو و قەرەوێلە دەبرانە سـەربان. لەوێ بە چیغـی قـامیش دەورە دەدران. تـا پـۆلی شەشـەمی سـەرەتایی دایکـم، مـن و سـەبریەی خوشـکم، لەسـەر دوو تەخـتەخەوی لێکـدراو، دەنووسـتین. بەڵام بـاوکم لە حەوشـە دەنووست.

ئاودەستی مـاڵان لە حەوشـە، لە بیـر دروسـت کرابـوون، چـونکە نـۆین (زێـراب) لە قەڵادزێ نەبـوو. چەنـد کەس لە قەڵادزێ کەوتـنە نـاو ئاودەسـتخانەی مـاڵان و لەوێـدا مـردن. یەکێـک لەوانە کـوڕی پیرەژنێکـی ئـازەری بـوو، کە بە ئاغـا نەنە ناسـرابوو، لەمێـژ بـوو

کەوتبوونە قەڵادزێ و مێردەکەی نەمابوو. ئاغا نەنە تاقە کوڕێکی هەبوو، لە کۆڵانی پشت ماڵی ئێمە کرێچی ماڵی حاجی مامە سادق بوون. تازە کوڕەکەی سەربازیی تەواو کردبوو، گەڕابۆوە بۆ قەڵادزێ. ڕۆژێک کەوتە ناو ئاودەستخانەی ماڵەکەیان و خنکا. ئاغا نەنە لای ماڵەکەیان بە کوڵ دەگریا، لە خۆی دەدا و پرچی خۆی دەڕنییەوە، بە شێوەزارێکی تایبەت هاواری دەکرد:

لە کەربەلا نەمردی

لە جەلەولا نەمردی

لە ئەدەبخانەی ماڵ هاج مامە مردی!

ئەو کاتە هێشتا ئاوی خواردنەوە نەگەیشتبووە ماڵان، ئاوبەر، کە بە سەقاو ناو دەبران، بە تەنەکە ئاویان بۆ ماڵان دەهێنا. ماڵەکەمان، لە چۆمی قەڵادزێ و کانیی ژنان و کانیی پیاوان نزیک بوو. هاوینان زۆرینەی ژنانی گەڕەک لەوێ ئاویان گەرم دەکرد، جل و بەرگیان دەشوشت. هەندێک ڕۆژ لای عەسر، دایکم بۆ نوێژکردن و بینینی دەستەخوشکەکانی، دەچوو بۆ کانیی ژنان، کە هەواڵی گەڕەک و شارۆچکەکە، لەوێ باس دەکران. لە گەڕانەوەیدا تەنەکەیەک ئاوی خواردنەوە و چەند هەواڵی نوێی قەڵادزێی لەگەڵ خۆی دەهێنایەوە.

ساڵی ١٩٥٤-١٩٥٥ نووسەر و شاعیر مامۆستا محەمەد ڕەسووڵ هاوار، لە قەڵازێ کارمەندی فەرمانگەی تووتن بووە. لە بیرەوەرییەکانیدا، بە چەند دێرێک لەبارەی قەڵادزێ، کە ئەوکاتە من ٤-٥ ساڵان بووم، نووسیویەتی:

"قەڵادزێی ئەو سەردەمە ژیانی زۆر ناخۆش و گران بوو. کارەبا نەبوو، لۆکسمان دادەگیرساند. بۆ ڕادیۆ دەبوایە پاتریی زلی ئاسن هەبوو، کە نزیکەی پەنجا کیلۆ دەبوو، هەر بە دوو سێ ڕۆژ

دەماننارد بۆیان چارچ دەکردینەوە. پڕۆژەی ئاو نەبوو، بە تەنەکە ئاویان بۆ دەهێناین، تەنەکەی بە (٥) فلس بوو (سەیر ئەوە بوو لە قەلادزە عانەیەک بە پێنج فلس دەچوو، پێیان دەوت عانەی بابەکر ئاغا، لە شوێنی تر عانە بە چوار فلس بوو). ئاوکێشەکە کە کەرەکەی خێرا نەڕۆیشتایە، نەقیزەیەکی لێ ئەدا و ئەیوت حەچە سەگباوک هەموو بارەکەت بای چوار عانەیە.[1]

ساڵی ١٩٦٠ یان ١٩٦١ ئاوی داودێ، کە مەزارگەی شێخ فەرخ و خاتو ئەستی لێیە، بە بۆڕی گەیەندرایە قەلادزێ. پڕۆژەی دروستکردنی نۆین (زێراب) دەستی پێ کرد. هاوینەکەی نۆرەی کۆلانی ئێمە هات، کابرایەک بە مالاندا گەڕا و ئاگاداری هەمووانی کرد، کە هەر منداڵێک بیەوێت کاریان لەگەڵ بکات، سبەینێ سەعات هەشتی بەیانی لە کۆلانەکە چاوەڕێ بێت. من و چەند منداڵی تر دەستمان بە کار کرد. ئێمە بە ساج، کە لەسەر سەرمان دادەنا، چیمەنتۆی گیراوەمان دەبرد بۆ ئەو وەستا و کرێکارانەی زێرابەکەیان دروست دەکرد. سێ ڕۆژ ئەو کارەم کرد، بەلام زۆر ماندوو بووم، نێوشان و پشتی ملم، ئەوەندە لیتەی چیمەنتۆیان پێدا ڕژابوو، برینداربووبوون. دوای ئەوە باوکم نەیهێشت بەردەوام بم. لەبری کارەکە لاموایە نیو دینار کەمترم وەرگرت.

ماڵەکەمان حەمامی تێدا نەبوو. تا پۆلی دووەمی سەرەتایی، دایکم هەفتەی جارێک لەگەڵ خۆی دەیبردم بۆ حەمامی ژنان، کە نزیکی قوتابخانەکەمان بوو، یەک دوو جاریش، بە تایبەت زستانان، لەمالێ ئاوی گەرم دەکرد، لە ژووری لەناو تەشتێکدا دەیشووشتم. ئەو کاتە لە قەلادزێ تەنیا یەک حەمام هەبوو، بەیانیان بۆ ژنان و

1- محەمەد ڕەسوول هاوار، بیرەوەری، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٧، ل٩٠

ئێوارانیش بۆ پیاوان بوو.

له‌و ماڵه‌دا، که باوه‌شی پڕ ئارامی و میهره‌بانانه‌ی خۆی بۆ گرتبووینه‌وه و له سایه‌ی به‌خشنده‌یی ئه‌ودا ده‌ژیان، من هاتمه دنیاوه. هه‌ر له‌وی خوشکم و هه‌ردوو براکانم، له‌گه‌ڵ منداڵه جوانه‌مه‌رگه‌کانی ئامینه و سابیر (شه‌فیق، نه‌سرین و نه‌سرینه چکۆله، که دوو ساڵ له من بچووکتر بوو) له‌دایک بووین، چوارمان شانسی ئه‌وه‌مان هه‌بوو بژین، ئه‌وانی تریش به منداڵی جوانه‌مه‌رگ بوون. به‌ساڵداچوون و پیربوون شانسێکه هه‌موو که‌س نییه‌تی.

من له دایکمه‌وه فێری دادخوازیی بووم، له ئه‌زموونی ژیانی و شێوازی دابه‌شکردنی میراتی حاجی مه‌حموودی باوکییه‌وه، واتای ناعه‌داله‌تیم زانی. به‌ڵام چۆن، له کوێ و به کام شێواز ده‌توانین به عه‌داله‌ت بگه‌ین؟

له‌و ڕۆژه‌وه مرۆڤ دێته دنیاوه، به‌ره‌وڕووی ناعه‌داله‌تی ده‌بێته‌وه، هه‌ندێک که‌س وێنه‌ی شازاده له‌دایک ده‌بن و گه‌وره ده‌کرێن، هه‌ندێکی تر وه‌کوو گه‌دا. زۆرینه له‌شساغ و پته‌ون، به‌شێکیش ده‌رده‌دار و که‌مئه‌ندامن. ده‌وترێت مردن عادیلانه‌یه، که‌چی ساڵانه میلیۆنان که‌س زۆر به گه‌نجی، یان وه‌کوو هه‌شت خوشک و براکانم، به ساوایی جوانه‌مه‌رگ ده‌بن.!

شاعیر نازم حیکمه‌ت، له هۆنراوه‌یه‌کیدا ده‌ڵێت:

بۆ ئه‌وه‌ی مردن دادپه‌روه‌رانه بێت

پێویسته ژیان دادپه‌روه‌رانه بێت.

٣
لەبەر کلووە بەفرەکاندا

ڕۆژێکـی سـاردی زسـتان، بیسـتی جەنیـوەری ١٩٦٨ بەفـر و بەستەڵەک هەموو شـوێنێکیان تەنیبوو. هەر بـاوکم، دایکم و مـن لە مـاڵ مـابووینەوە. کـاکە ڕەئوفم مـاڵی خۆی کردبوو، لەگەڵ بـراژنە گـورجیی خـاڵۆزام و منـداڵەکانی دەژیـا. خوشـکم لە سـلێمانی دەیخوێند و کـاکە محەمەدیش پێشـمەرگە بـوو. ئێمە هەرسـێکمان گرانەتامان گرتبوو، لە ژوورێک کەوتبووین. بـاوکم مـاوەیەک بـوو ناسـاخ بـوو، زۆربەی کـات لە مـاڵ بـوو. ئەو ڕۆژە سـەعات نـۆی بەیـانی، دایکـم بە دەنگێکـی گریانـاوی، بەڵام هێمنـانە، بەخەبەری هێنام و وتی:

هەستە کوڕم، بابت تەواو بووە، بڕۆ خاڵەکانت ئاگادار بکە!

ئەو بەیانییە بەفر بە پرتاو دەباری، خێرا لەناو جێگا هـاتمەدەرێ، لە هەیوانەکە تەزوویەکی سارد، بە لەشمدا هات، کەمێک هەڵلەرزیم. چاوبەگریان بەرەو ناو بازار چووم و خاڵە حەمیدم لە دوکانەکەی بینـی و ئاگـادارم کـرد. لە ڕێکـا چەنـد بـرادەرم تـووش هـاتن، هەواڵەکەم پی وتن. زۆری پێ نەچوو دراوسـێ و ناسـیاو هـاتن بۆ ماڵمـان. دواتـر خـاڵە حەمیدم، کە لە هەمـوو خاڵەکـانم چـاپووکتر و هەڵسـووڕاوتر بـوو، لەگەڵ دوو کەس، بە تاتەشـۆڕێکەوە پەیـدا

بوون. لە لای دارتووی حەوشەکەمان تاتەشۆرەکەیان دانا، لە سێ لاوە بە چیغێـک دەوریـان گـرت و تەرمـی باوکمیـان بە ڕووتـی لەسەری پاڵ خست.

مـن لەگەڵ چەنـد بـرادەر و ناسـیاو، لەژێـر گوێسـەبانەی لای دەرگای حەوشە، ڕاوەستابووم. بە ڕێکەوت لەوێوە چاوم لە تەرمی باوکم بوو، کە وەکوو مەلۆتکەیەک لەسەر پشت پاڵخرابوو، تا لای ملی دیار بوو. مردووشۆرەکە سەرقاڵی شوشتنی بوو. لەو ساتەدا بەردەوام بەفـر دەبـاری، تەرمـی بـاوکم لەنـاو کەف و بەفـردا بە ئاستەم دیار بوو، کاتێک ئاو بە لایەکی جەستەیدا دەکرا، هەڵم لە جەستەی هەڵدەستا، شوێنی ئاوەکە لە شێوەی پەڵەیەکی گەورەی خواروخێچ دەردەکەوت، بەڵام خێرا بە کلوەبەفر و کەفی سابوون، دادەپۆشـرایەوە. ئەو دیـمەنە چەنـدان جـار دووبـارە بـۆوە، دەمەویست تەماشای نەکەم، کەچی خۆم بۆ نەدەگیرا و بێئاگایانە چاوم تێ دەبڕییەوە.

سـاڵانێکی زۆر، بە تـایبەت لە کـاتی بەفربارینـدا، ئەو دیـمەنە خەمنـاکە دەهـاتەوە بەرچـاوم، دەمەویسـت لە شـیعرێکدا نیگـاری بکێشـم، بـێ سـوود بـوو. سـەرەنجام سـاڵی ١٩٩٥ ئەو دیـمەنە تێکەڵاوی هەست و خەیاڵ، دۆخی شـەڕ و هەنـدێک لایەنـی ژیـانی بـاوکم و خـۆم بـوون، پێکەوە بە شـەپۆل ڕژانە نـاو هـۆنراوەیەکی درێـــژ (پرســـیارە بـــێ وەڵامەکـــان)، کە لە ســـاڵی ١٩٩٦ لە کۆمەڵەهۆنراوەی (ئاوێنە و سێبەر)دا بڵاو کراوەتەوە.

مەرگی باوکم خەمبار و بێتاقەتی کردم. بۆ یەکەم جار بیرم لە مانـای ژیـان، مـردن و زینـدووبوونەوە و هەنـدێک مەسـەلەی تـر کـردەوە، بیـرۆکە و پرسـیاری سـەیر بە خەیاڵـمدا هـاتن و چـوون. کۆمەڵێک برادەری زۆر باشم هەبوون، کە دڵسۆز بوون و متمـانەم

پێ دەکردن، کەچی هەندێک جار هەستم دەکرد تەنیاترین کەسی دنیام. هەوڵم دەدا شیعر بخوێنمەوە و بنووسم. ئایا ئەو هەست و بۆچوونانە پێوەندییان بەو قۆناخەی تەمەنەوە هەبوو، کە سەردەمی مێرمنداڵیم بە جێ دەهێشت و بەرەو گەنجێتیی دەچووم، یان ئەنجامی مردنی باوکم بوون؟ یاخود بەرهەمی هەردووکیان بوون؟

باوکم کەسێکی هێمن و بێدەنگ بوو، قەت پەنای بۆ توندوتیژی نەدەبرد. مردنی ژنی یەکەم و هەشت منداڵی هەردوو ژنی، کاری خۆیان تێ کردبوو، ئەویان گۆڕی بوو بە کەسێکی بە تەحەمول و کەمدوو، کە وابەستەی خێزانەکەی بوو.

دایک و باوکم خوێندەوار نەبوون، لە ناوچەیەکی لاچەپی دوور لە ئاوەدانی و خوێندەواری، ژیانیان بەسەر برد. ئەوان وەچەی شەر بوون، ئەنجامە سەختەکانی شەڕی یەکەم و دووەمی جیهانی، شەڕی لەشکری عێراق و شەڕی نێوخۆشیان بینی. هەر کام لەو شەڕانە، بەڕادەی جیاواز، وڵاتیان وێران کرد، برسێتی، بێکاری و مەرگیان هێنا، سەدان هەزار قوربانییان لێ کەوتەوە. ئەوان بە ڕێکەوت لە مردن دەرباز بووبوون. بەڵام بەهۆی ئەو شەڕانە هەژاری، دەربەدەرییان بینیبوو، ژیان و گوزەرانیان تێک چووبوو. لەبەر نەبوونی نەخۆشخانە، دوکتۆر، دەرمان، بڵاوبوونەوەی پەتا و نەخۆشیی جۆراوجۆر، چەندان جار جەرگیان سووتابوو.

ئەو سەردەمە دایک و باوکم، وەکوو میلیۆنان خەڵکی کوردستان، لە شارستانەتی دوور و لە دنیا دابڕابوون. لەم دنیا بەرینەدا، هەموو تەمەنیان لە سنووری دوو سێ کیلۆمەتری چوارگۆشەییدا بەسەر برد. لە سایەی ستەم و بێدادی، لەناو تاریکستانی نەخوێندەواری و خورافەدا ژیان. تا مردن نە بەرهەمی

ئەدەبی و هزری هیچ شاعیر، نووسەر، بیرمەندیان خوێندەوە، نە دەریا، شاری گەورەی دنیا، مۆزەخانەی ولاتان، شانۆ، تەلاری بەرزی پڕهونەری شارانیان بینی. ئەوان تەنانەت جگە لە قەلادزێ، ڕانیە، کۆیە، سلێمانی و بەغدا، کە بۆ لای دوکتۆر چوون، شار و جێگەی تریان نەدیت.

دایک و باوکم و خەڵکی ولاتەکەم، لە کۆمەڵێکدا گەورەبوون، کە لە شێوەی جەنگەڵستان بوو. بەهێزەکان ئەوانی تریان تێک دەشکاند. لەناو تاریکستان و دۆخی فرەسەختی ژیاندا، کە شەڕ، پەتا، نەخوێندەواری، ستەم و هەژاری، هێز لە مرۆڤ دەبڕن، کوا خەڵک دەتوانن بەدوای داهێنانی ئەدەبی و هونەریدا بگەڕێن! چۆن بیریان دەکەوێتەوە، یان دەرفەتیان دەبێت، چێژ و خۆشی لە جوانییە بیسنوورەکانی ژیان ببینن!

بە بۆچوونی من تا ئێستا، لە هیچ شوێنێکی دنیادا، مرۆڤ بەگشتی بەوجۆرە ناژی کە شایەنییەتی. بەلام کارەساتەکە ئەوەیە هێشتا لە زۆر ولاتی دنیا، لەوانە لە کوردستان، سەدان میلیۆن کەس هەن، بە هۆی شەر، بێدادی، فەسادی و ستەمی دەسەلاتی سیاسی، نەدار و زەلیل دەژین. ئەوان، وەکوو هەر گیانلەبەرێکی تری ناو سروشت، بێ مافن. وەکوو ئەوان، بە درێژایی ڕۆژ و ساڵ، هۆش و توانا و ڕەنجیان بۆ پەیداکردنی نان، دۆزینەوەی پەناگەیەک و درێژەدان بە ژیانی خۆیان و منداڵەکانیان تەرخان کردووە. ئەوان لە چێژ و خۆشی و بەخشندەیی ژیان، بێ بەش کراون.

لە ئینجیلدا هاتووە: مرۆڤ هەر بە نان ناژی.

ئەمە دروستە، بەلام ئایا مرۆڤ بە بێ نان دەتوانێت بژی؟

سێ کۆپلەی هۆنراوەی پرسیارە بێ وەڵامەکان:

کلوەبەفرەکان بە پرتاو دەبارێن: بەسەر تەنیاییتدا
بەسەر فرمێسکەکانی دایکمدا
بەسەر منداڵیمدا
بەسەر ئەو خەڵکە تۆقیوەی لە حەوشەکەمان ئاپۆڕەیان داوە
بەسەر خەمناکترین ئێوارەدا دەبارێن و دەبارێن.
نە ئێوارە لە پەیڤینم دەگات
نە ئەو درەختە تەنیایەی ژوور سەرت
کە بەفرەگەڵای گرتووە.
من لە کۆڵانی بەیاندا ڕامدەکرد
لە ناکاو بەسەر تەرمەکەتدا کەوتم
بەسەر چارەنووسدا کەوتم.
ئێستا لەژێر ئەم فەزا لێڵەدا من ڕەنگی تەرمم لێ نیشتووە
گومڕایەکم داهاتووی خۆم ون کردووە.
لەژێر ئەم فەزا لێڵەدا
دەڵێی دوو دیلین، دوو کۆیلەین ڕێکەوت پێکمان نامۆ دەکات
چارەنووسیش لە دووڕیانێکی ئەبەدییدا
بەرەو دوو ونبوونمان دەبات.

کلوەبەفرەکان بە پرتاو دەبارێن
تۆیش لەبەر سەرمای ئێوارەدا
وەک خاچێکی کەوتوو، یان وەک ساوایەکی ڕووت
بێباکانە ڕاکشاویت
بێ باک لە چارەنووس، بێ باک لە زەمان

بێ باک لە داهاتووی من
بێ باک لە دزەنیگای دۆست و دوژمن.
ئێستا ڕووتیت و
کلوەبەفرەکان جەستەت وەک کێڵگەی پەمۆ سپی دەکەن
وەک کفنێکی دڕاو داتدەپۆشن.

تۆ زوو هاتیت
بەسەر جیهانێکدا کەوتیت لەنێوان ڕاستی و ئەفسانەدا بوو.
ڕێگایەکان بە شەوێکیان دەسپاردیت
کە مانگ و ئەستێرەکانی خۆی دەڕەتاند.
منداڵێک بوویت لە منداڵیت بێزار،
لە کۆڕەو و شەوەقەترانییەکاندا
منداڵییت دەگۆڕییەوە بە جامێک شیر و لەتێک نان.
لاوییەتیشت لە بازاڕی بێکاریدا، لە مەیدانی شەڕ و
سەنگەری هەرەسدا بە جێ دەهێشت.
گەشتێکی چەند بێ مانا بوو
بەنێو تاریکی و تەپوتۆزی ڕۆژگاردا ڕاتدەکرد و
ڕێیەکان هەڵیان دەگرتیت،
مێژوویەک بەرۆکی دەگرتیت لە خۆڵەمێش تەڵختر بوو.
زوو هاتیت و تەمەنت دیرۆکێک بوو:
خەون و حەسرەت و ئەڤین دەیاننووسییەوە
تابلۆیەک بوو: جەنگ و ستەم دەیانسڕییەوە.
کاتێک هاتیت بەسەر ولاتێکدا کەوتیت
کە بە زەبری نزا و ستەم و دەروێشی ڕاگیرابوو
ولاتێک لە سێبەری منارەدا سەر بڕابوو.

٤

مەرگباران

ئا- جوانترین کوژراوی دنیا

-ئاگادارتـان دەکەیـن شـەوی پێشـوو پـۆلیس تاوانبـارێکی لەنـاو بردووە، کە ماوەیەک بوو خەڵک و کاروانچییانی ڕووت دەکردەوە. پاش نیوەڕۆ تەرمەکەی لە لای سـەرا دادەنـدرێت. کێ دەیەوێت بـا بێت بە چاوی خۆی ئەو تاوانبارە ببینێت.

ڕۆژێک جارچی بە بازاڕی قەڵادزێدا هـاتە خوار، لە چەند جێگا ڕاوەستا و بە دەنگی بەرز ئاگادارییەکی لەو جۆرەی خوێندەوە، کە پۆلیس پێی دابوو. هەواڵەکە بە خێرایی بە شاردا بڵاو بۆوە.

ئەو سـەردەمە جـارچی هەبـوو، هەر هەواڵ و پەیـامێکی گرینـگ و خێرای پۆلیس و دایرەی تری حکومەت، کە پێوەندیی بە شـارەکەوە هەبووایە، بە هۆی جارچییەوە بە خەڵک دەگەیەندرا.

ئەوکـاتە، ئەگەر بە هەڵە نەچـووبم، قوتـابیی پـۆلی یەکەمـی سەرەتایی بووم، یەکەم جار بوو هەواڵی لەو جۆرە ببیستم. بۆیە لەگەڵ چەند هاوڕێیەکم، چووینە لای سـەرا، کە لە کۆتـایی شـەقامی سـەرەکیی قەڵادزێ، بەرامـبەری قوتابخـانەی سـەرەتایی ئاسـۆس بـوو. لەوێ خەڵکێکـی زۆر، پیـاو و ژن و منـداڵ، کـۆ بووبـوونەوە، وەکوو ئەوەی بۆ تەماشـاکردنی فیلمێک هـاتبن. تەرمـی کـوژراوەکە لەپـاڵ دیـواری سـەرا، کە لە بەردی نەقـاڕی دروسـت کرابـوو، بە

دانیشتنەوە لەسەر کورسییەک داندرابوو، دوو پۆلیس لە نزیکییەوە ڕاوەستابوون. کوژراوەکە گەنج، قەبە و بەقەلافەت بوو، کورتەک و شەروالّی نوێی لەبەر بوو، وەکوو ئەوەی خۆی بۆ زەماوەند، یان ئاهەنگێک ئامادە کردبێت و بیەوێت قسە بۆ خەڵک بکات. بەلام دەلینگی لاقی ڕاستی شەرواڵەکەی، تا سەرئەژنۆی هەڵکرابوو. کوژراوەکە خەڵکی قەلادزێ نەبوو، کەس نەیدەزانی کێیە و ناوی چییە. پۆلیسێکیان، کە سێ خەتی بە قۆڵەوە بوو، هەندێک قسەی لەبارەی کوژراوەکە کرد، بە ڕێگر و جەردە ناوی هێنا، کە چەند کەس و کاروانچی لە دەرەوەی قەلادزێ ڕووت کردۆتەوە. گۆپاڵە ڕەشە بریقەدارەکەی دەستی، بەرەو لای ئەژنۆی کوژراوەکە برد، کە برینێکی بچووکی هێندەی دەنکە خورمایەکی پێوەبوو، وتی:

گولله بەر ئەژنۆی کەوتووە، خوێنی زۆری لەبەر ڕۆیشتووە و مردووە.

ئەمە یەکەمین جار بوو تەرمی کوژراوێک، یان مردوویەک ببینم. تا ئێستا دیمەنی ئەو پیاوە غەریبە، ڕووخساری جوانی، پرچ و سمێڵە ڕەشە قەترانیەکەی، هەر لە بەر چاوم ماون. ڕوخساری ئەسمەری پیاوەکە، مەیلەوزەرد هەڵگەڕابوو، بەلام لە مردوو نەدەچوو. برین بە ڕوخساری و خوێن بە جلەکانییەوە نەبوون. خەڵک بە سەرسوڕمانەوە تەماشایان دەکرد، ژنان فسکە فسکیان بوو. لەوە دەچوو هەیبەت و قەلافەت و پۆشتەیی و جوانییەکەی سەرنجی هەمووانی ڕاکێشابێت.

نازانم پێشتر پۆلیسی قەلادزێ کاری لەو جۆرەی کردبوو، یان نا، بەلام وا دیار بوو حکومەت دەیەویست لە ڕێگای ئەو تەرمەوە، دەسەلات و توانای خۆی پیشان بدات، ئەو کەسانەش چاوترسێن بکات کە بەنیازی کاری لەو جۆرەن.

لەناو ئەو دیمەنە نائاساییەدا، کە ترس و سەرسوڕمان ئاوێتەی یەکتر بووبوون، کوڕێکی زۆر گەنج، ساڵح برایم، بە خۆبادانەوە بەرەو لای کوژراوەکە چوو، لە تەنیشتی ڕاوەستا. ئاوڕێکی لە خەڵکەکە دایەوە و بە پێکەنینەوە وتی:

لەوە دەچێت ئێستا تامەزرۆی جگەرە بێت.

جگەرەیەکی خستە نێوان لێوی کوژراوەکە، کەمێک چەمایەوە چەرخەکەی هەڵکرد، ویستی جگەرەکە دابگیرسێنێت، لەپڕ جگەرەکە لە لێوی مردووەکە بەربۆوە، ساڵح هەڵبەزییەوە، وەکوو ئەوەی مردووەکە لێی ڕاسابێت، خێرا کشایەوە، منیش لە ترسان ڕاچڵەکیم. نازانم لەو چرکەساتەدا چەند کەسی تر، وێنەی من و ساڵح ترسان، بەڵام خەڵکەکە دەستیان کرد بە پێکەنین و قسەی تەنزئامێزیان بە ساڵح وت.

ساڵانێک دواتر، کاتێک کورتە چیرۆکی گارسیا مارکێز (جوانترین خنکاوی دنیا)م خوێندەوە، پیاوە قۆزە کوژراوەکەی قەڵادزێم بە بیر هاتەوە. چیرۆکەکەی مارکێز باسی کەسێکی خنکاو، نەناس و بێناو دەکات، کە ڕۆژێک شەپۆلی دەریا هەڵی دەداتە کەناری نزیک گوندێک. خەڵکی گوندەکە لە دەوری کۆ دەبنەوە و بە سەرسامییەوە تەماشای دەکەن. خنکاوەکە کەسێکی زۆر زل، جوان و قەبەیە. پێدەچێت ئاوی زۆر چووبێتە لەشییەوە و هەڵامسابێت. خەڵکەکە پێشتر کەسی زەبەلاحی لەو جۆرەیان نەدیوە. زۆر پێی سەرسام دەبن، لەخۆڕا ناوی (ئێستیبان)ی بەسەردا دەبڕن. هەرچەندە ئەو مردووە، بەڵام خەڵکەکە لەو باوەڕەدان، کە هێشتا تواناداره و شتی لەدەست دێت.

دوای خوێندنەوەی چیرۆکەکە، بە زمانی فارسی، ئەو ڕووداوەم بە بیر هاتەوە و لەخۆم پرسی:

تۆ بڵێی پیاوە قۆزە کوژراوەکەی قەڵادزێ، جوانترین کوژراوی ئەو کاتەی دنیا نەبووبێت؟

ژیـان پـڕە لە ڕووداو و ڕێکەوتـی سـەیر و چـاوەڕواننەکراو! دووەم کـوژراو، کە دوو سێ سـاڵ دواتـر تەرمەکەیـم بینـی، سـاڵح بـرایم بـوو، ئەو گەنـجەی ویسـتی بە کـارێکی کۆمیـدی، بەڵام بێزەوقـانە، بێـدەنگیی شـوێنەکە بشـڵەقێنێت و تاوێـک سەرسـامی و ترسی ئەو خەڵکەی بۆ بینینی کوژراوەکە چووبوون، بڕەوێنێتەوە.

سـاڵح گەنجێکـی بـزۆز و پڕ جوڵە بـوو، هـیچ کـارێکی نەدەکـرد. ڕاسـت یـان ناڕاسـت دەوتـرا گوایـا بـۆتە پۆلیسـی نهێنـی (ئەمـن). هەمیشـە لە بـازار و چایخـانە دەبینـدرا. دوای کـوژرانی، دەوتـرا کە حەزی لە گـاڵتە و سـوعبەت بـووە، بەڵام هەنـدێک جـار سـنووری بەزاندووە، سەری کردۆتە سـەر کەسـێک و پێـی ڕابواردووە، تـوڕە و بێزاری کردووە.

یەکێک لەو کەسانەی ساڵح تووڕە و هەراسـانی کردبـوو، وەسـتا بەکـری دوکانـدار بـوو، کە لە ناوەڕاسـتی بـازار، لە گۆشـەیەکی تەنیشت چایخانەی سمایلی مام ئەحمەد، دوکانێکی چکۆلەی هەبوو. نوقـڵ، شـیرینی، بنێشـت، پسـکویت، جـگەرە و شـتی لەو جـۆرەی دەفرۆشـت. وەسـتا بەکـر کەسـێکی کـورتیلەی تێکسـمراو بـوو، هەمیشە کڵاوی گوڵداری لەسەر بوو. کەس و خزمی نەبوو، دەوترا کوردی ئێرانە.

پێشـنیوەڕۆیەکی هـاوین، لەگەڵ مەحمـوودی وەسـتا حـاجیی بەرگـدروو، لە دوکـانی بـاوکی مەحمـوود بـووین، کە دە مەترێـک لە خوار چایخانەکە بوو. کەسێک لە بەردەمی چایخانەکە هاواری کرد:

دە بەسە سەگباب! سەد جارم پێم وتی لە کۆڵم بەوە! خەڵکینە بە شایەت بن، خەتای من نییە و شەڕم پێ دەفرۆشێت.

لەناکاو هاوار لە کەسێک هەستا و بوو بە دەنگە دەنگ، خەڵک بەرەو لای چایخانەکە ڕایان کرد، ئێمەش بە پەلە چووین بزانین چی بووە. لەوێ سالح لەسەر جادەکە، لە بەردەم دوکانی بەکر کەوتبوو، لینگەفرتەی دەکرد و خوێنی زۆری لەبەر دەڕۆیی. بەکری دوکاندار چەند هەنگاوێک لەو دوور کەوتبۆوە و خەنجەرێکی خوێناویی هەڵبڕیبوو، بە دوو چاوی حەپەساو و ترسناک بە خەڵکەکەیدا ڕوانی، وەکوو ئەوەی چاو بۆ کەسێک بگێڕێت، یان بە خەڵکەکە بڵێت کێ دەیەوێت لەسەر سالح بکاتەوە. لە ناکاو وەستا بەکر، هەستی کرد چی کارێکی ترسناکی کردووە، بەرەو ناو چایخانەکە هەڵات. چایخانەکە لە پشتەوە دەرگایەکی بچووکی هەبوو، کە بۆ جادەی ئەودیوی بازار دەچوو. بە پەلە سالح بەرەو خەستەخانە برا، بەڵام جوانەمەرگ بوو. بەکری دوکانداریش بۆی دەرچوو. زۆری نەبرد ژن و منداڵەکانیشی دیار نەمان.

بێ- هەمزە حەسەن: بەدبەختترین تیرۆرکراو

دوای شۆڕشی تەمووزی ١٩٥٨ سەرەتا کێشەی سیاسی لەنێوان حزبی شیوعی عێراق و پارتی دەرکەوت. ناکۆکیی نێوان جووتیار و ئاغاکانی پشدەر، کە لەمێژ بوو هەبوو، توندتر بوو. ئەو کێشە و ناکۆکییانە چەند ڕووداوی توندوتیژانەیان بەدوادا هات، کە ئارامیی شارەکەیان کەمێک تێک دا. ئاغاکانی پشدەر، وەکوو جاران دەسەڵاتیان نەما بوو. دەترسان زەوییەکانیان، کە سەرچاوەی سامان و ژیان و دەسەڵاتیان بوون، زەوت بکرێن. بۆیە چەند کەسیان بە شێوازی جیاواز بێزاری و کاردانەوەی توندوتیژانەیان پێشان دا.

ساڵی ١٩٥٩ شانۆگەرییەک لەبارەی کێشەی نێوان جووتیار و دەرەبەگ لە قەڵادزێ، لە قوتابخانەی ئاسۆس نمایش کرا. لە شانۆگەرییەکەدا هەمزە حەسەن، کە قوتابییەکی ئاغازادە و خەڵکی گوندی بنەوشان بوو، ڕۆڵی جووتیارێکی بوێر و یاخیی بینی. لە دیمەنێکدا بەرانبەر بە ئاغاکە ڕاوەستا هاواری کرد:

جووتیارم جووتیارم
خەریکی زەویوزارم
چەماوەی قامچی و دارم
لەدەست ئاغا بێزارم.

ئامادەبووان کەوتنە چەپڵە لێدان. دواتر هەمزە ڕووی لەو کەسە

کرد کە ڕۆڵی ئاغای دەبینی، پەنجەی بۆ ڕاوەشاند و وتی:

دەستم بۆ بێنی دەستت دەشکێنم

بۆ دەنکە جۆیەک چاوت دەردێنم.

دوای چەند ڕۆژ هەمزە لە گوندی بنەوشان، لە لایەن شێخ مەحموودی بنەوشان، بە ناڕەوا شەهید کرا. بکوژەکەی گیرا، لە دادگا حوکمی یازەدە ساڵ زیندانی بەسەردا سەپێندرا. خەڵکی قەڵادزێ بەو تاوانە تووڕە و خەمبار بوون، بۆیە هەمزەیان لە گۆڕستانی شار نەناشت، بەڵکو بە شکۆوە لە گردی حوسنی ناشتیان، ناوی گردەکەشیان گۆڕی بە گردی هەمزە.

هەر لەو کاتانەدا بوو چەند چەکداری ئاغاکان، بەشەو لە گوندی کێلەسپی، هێرشیان کردە سەر ماڵی کەسایەتییەکی دیار و بەرپرسێکی چالاکی حزبی شیوعی لە پشدەر، مەحمموودی حاجی حەمەڕەش، کە جووتیار بوو، بۆ ئەوەی بیکوژن. کاک مەحمموود تەقەی لێ کردنەوە و خۆی دەرباز کرد. بەڵام کەسێک لە هێرشبەران کوژرا، کە دەوترا بە گوللەی خۆیان کوژراوە.[1]

پاش نزیکەی ٣٥ ساڵ، مامۆستا ئەمینی کوڕی کاک مەحمموود، کە بەرپرسی بزووتنەوەی جووتیاران بوو لە پشدەر، تیرۆر کرا. مامۆستا ئەمین هاوتەمەنی من بوو، لە قۆناخی خوێندنی ناوەندی هاوپۆل و ئەندامی یەکێتیی گشتیی قوتابیانی عێراق بووین.

1-کەسایەتیی ناسراوی قەڵادزێ وەستا جەلالی ناڵبەند، ئەو کاتە چالاکوانی حزبی شیوعی بوو، وتی: ئەو شەوە تفەنگەکەی من لە لای مەحموودی حاجی حەمەڕەش بووە، بەڵام تفەنگەکە کۆن بوو، ئەو شەوە هەر یەک گوللەی پێ هاوێژرابوو.

پێ- تیرۆرکردنی بەفرینی لاسلکی

بزووتنەوەی چەکداریی ئەیلول، شێوازی تری توندوتیژی و مۆدێلی تیرۆری سیاسیی داهێنا. دەوترا شۆڕش بە بێ کوشتن و چاوترساندن ناکرێت!. لیژنەی ناوچەی پارتی لەقەڵادزێ بریاری دەدا کێ بکوژرێت. لام وایە یەکەم کەس، کە سەرەتای ساڵی ١٩٦٢ کوژرا، ئەفسەرێکی پۆلیسی ئەمن بوو، کە ناوی ئیسماعیل بوو، بە ئەبو حەقی ناو دەبرا. ئەبو حەقی کەسێکی باش نەبوو، گێچەڵی بە چالاکوانانی شیوعی و پارتی دەکرد. ڕۆژێک لە سەیرانگەی شێخ فەرخ، لە لایەن کوڕە ئاغایەکەوە کوژرا. دواتر جاسووسێک، لە سلێمانییەوە نێردرابوو بۆ قەڵادزێ، ناوی جەلال بوو، زۆربەی کات لە چایخانەی سەید وەسیم یاریی کۆنکەنی دەکرد. شەوێک لە چایخانەکە کوژرا.

لە سەرەتای بزاڤی چەکداری کەسێکی زۆر بەرێز و بێوەی بە ناوی بەفرین (یان بەفری) کە مفەوەزی لاسلکی بوو، لە سلێمانییەوە نێردرا بوو بۆ قەڵادزێ، بە ناڕەوا تیرۆر کرا. لیژنەی ناوچەی پارتی داوایان لێ کردبوو کە ئەو بروسکانەی حکومەت بۆ قەڵادزێ دەیاننێرێت، بیدات بە پارتی. بەفرین خۆی لە بنەماڵەیەکی نیشتمانپەروەر بوو، پێی وتبوون من سوێندم خواردووە کە هیچ نهێنییەک نەدرکێنم، بۆیە ناتوانم ئەو کارە بکەم، بەڵام ئەو فەرمانبەرەی تر، کە لەگەڵ من کار دەکات، سوێندی نەخواردووە،

بەو بلّێن هەر زانیارییەکتان بویێت ئەو دەتانداتێ. لەسەر ئەو قسەیە بەفرینیان کوشت.

بەفرین گەنجێکی بەڕێز، سوروسپی، مووزەرد، قۆز و باڵابەرز بوو، خەڵکی سلێمانی بوو، بە ژن و منداڵەوە لە قەلادزێ بوون. خەڵک کوشتنی ئەویان بە تاوان دانا و بۆی خەفەتبار بوون. دواتر لە ناوەڕاستی سالانی شەستەکان، برایەکی بەفرین و خزمەکانی، کە پێشمەرگە بوون، هاتن بۆ قەلادزێ بۆ ئەوەی تۆڵەی بەفرین بکەنەوە. بەرپرسانی پارتی لە قەلادزێ تاوانەکەیان خستبووە ئەستۆی وەستا حاجیی کۆیی خەیات، کە لە کاتی کوژرانی بەفرین بەرپرسی لیژنەی ناوچەی پارتی بوو لە قەلادزێ. دوای لەتبوونی پارتی ساڵی ١٩٦٤ وەستا حاجی، کە بە لایەنگری باڵی مەکتەبی سیاسیی دادەندرا، لە لیژنەی ناوچەی قەلادزێ نەما بوو.

ڕۆژێک لامولیە لە هاوینی ١٩٦٥ برایەکی بەفرین، لە پشت قوتابخانەی سەرەتایی ئاسۆس، بە دەمانچە تەقەی لە وەستا حاجی کرد چەند گوللەی پێوەنا. وەستا حاجی بەرنەکەوت و دەرباز بوو، بەڵام گوللەیەک بە ڕانی کاکە ڕەئووفم کەوت، کە ماڵی لەو ناوە بوو. بە پەلە کاکم ڕەوانەی نەخۆشخانەی ڕانیە کرا. باش بوو گوللەکە ئێسقانی ڕانی نەگرتبوو. کاکم چەند شەوێک لە نەخۆشخانە مایەوە و بە سەلامەتی گەڕایەوە قەلادزێ.

ت- تیرۆرکردنی دڵشادی ڕەسووڵی

دەورووبەری پێنج ساڵان بووم، یەکەجار دڵشادی ڕەسووڵیم بینی. ڕۆژێک خاڵە حوسێنم، کە کوڕەگەورەی حاجی مەحموود و کەسایەتییەکی دیاری قەڵادزێ بوو، لەگەڵ پیاوێکی گەنج، باڵابەرز و ڕووخۆش، هاتنە ماڵی ئێمە. باوکم لەماڵ نەبوو، خاڵم بە دایکمی وت:

خوشکێ ئەوە میرزا دڵشادی ڕەفیقمە، بە ماڵەوە دێنە قەڵادزێ، تا جێیەکی لەبار پەیدا دەکەن، با لە ماڵی ئێوە بن.

محەمەد دڵشاد کوڕی میرزا غەفووری سابلاخی بوو. لەسەردەمی کۆماری مهاباددا، وەکوو کەسایەتییەکی سیاسی و ڕووناکبیر و دەرکەوتبوو. لەو ساڵانەدا کۆمەڵێک پەخشانی ئەدەبی، لە گۆڤاری گەلاوێژدا بڵاو کردبۆوە. ساڵی ١٩٦٩ لە کتێبخانەی گشتیی سلێمانی، ئەو نووسینانەم خوێندنەوە.

دوای ڕوخاندنی کۆمار، خۆی و بنەماڵەکەیان لە کۆیە گیرسابوونەوە. مەسعوود محەمەد، بەڕێزەوە باسی محەمەد دڵشاد و بنەماڵەکەیان دەکات، کە لە گەڕەکی ئەوان نیشتەجێ بووبوون.[1]

دوای چەند ڕۆژ دڵشادی ڕەسووڵی، کە بە میرزا محەمەد دڵشاد ناسرابوو، لەگەڵ بەسێ خانی هاوسەری و مام ڕەسووڵی کوڕیان، کە تەمەنی دوو سێ ساڵ بوو، هاتنە ماڵی ئێمە و ژوورێکیان بۆ چۆڵ کرا. من و خوشکم زۆرمان پێ خۆش بوو. ماوەیەک بوو

1- مەسعوود محەمەد، گەشتی ژیانم، چاپی یەکەم ستۆکهۆلم ١٩٩٢ ل١٢١

نەسرینی خوشکم جوانەمەرگ بووبوو، مام ڕەسووڵ جێگای ئەوی بۆ گرتینەوە. ڕۆژانە یاریمان لەگەڵ دەکرد، خوشکم لە کۆڵی دەکرد، لە حەوشە و کۆلان دەیگێڕا. ڕۆژێک مام ڕەسوول وتی بمبەنە بەغدایە. لەوە دەچوو لە ڕادیۆ، یان لە باوکی، ناوی بەغدای زۆر بەرگوێ کەوتبێت. خوشکم پێی وت بەغدا زۆر دوورە نایگەینێ. ڕۆژی دواتر دیسان هەڵی پێچاین بیبەینە بەغدا، وتمان باشە. چووینە بازار، کە سەد مەترێک لە ماڵمانەوە دووربوو. لەوێ مام ڕەسووڵ قەرەباڵغی و هاتوچۆی زۆری خەڵک و منداڵ و ئۆتۆمبێلی بینی دڵخۆش بوو، پێمان وت ئەوە گەیشتینە بەغدا. دەستی بە ڕاکردن کرد ، بەرەو ئەم دوکان و ئەو دوکان چوو، ئێمەش شاد و دڵخۆش دوای کەوتین. تاوێک لەوێ ماینەوە و چووینەوە ماڵ. مام ڕەسووڵ لە دەرگاوە بە هاواری کرد:

دایە لە بەغدایە بووم.

دوای ئەوە چەند جاری دی مام ڕەسووڵمان بردەوە "بەغدا". پاش دوو سێ مانگ، ماڵی محەمەد دڵشاد خانوویەکی گەورەی سەربەخۆیان بەکرێ گرت، یان کڕییان و چوونە ئەوێ.

دڵشادی ڕەسووڵی ماوەیەک لە ناوچەی مەرگە و پشدەر میرزای ئاغاکان بوو، پێوەندیی باشی لەگەڵیان هەبوو. پاش شۆڕشی تەمووزی ١٩٥٨، وەکوو کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی دەرکەوت. لە ناوەڕاستی شەستەکانی سەدەی پێشوو، بە هاندانی شێخ حوسێنی بۆسکێن و چەند ئاغای پشدەر، لە حکومەتی عێراق نزیک بۆوە. دەترسا ساواکی ئێران بیکوژن. چەند چەکداری لە دەوری خۆی کۆ کردەوە، کە زۆربەیان خەڵکی ڕۆژهەلاتی کوردستان بوون. شەوێک ئاغایەکی پشدەر (ع ع) کە دۆستی بوو، بە ناوی کارێک بردییە دەرەوەی قەڵادزێ، لە گوندی

هەڵشۆ ڕادەستی پێشمەرگەی پارتیی کرد و جوانەمەرگیان کرد.

بەڵام مام ڕەسووڵی کوری ساڵی ١٩٧٨ لەگەڵ چەند کەسی تر کە لە ڕێکخستنی نهێنی، لاموایە یەکێتیی نیشتمانی، کاریان کردبوو، گیـــران. ئەحـــمەدی تەنەکەچـــی، کە بەرپرســـیان بـــوو، لەگەڵ مەحمـــوودی مـــامەلاوە، نکوڵییـــان لە تـــومەتەکە کـــرد، بە دە ســـاڵ زیندانی حوکم دران، دواتر بە لێبوردنی گشتی ئازاد کران. ئەوانی تر، مـام ڕەسـووڵ، ئەحمەدی کاکەمین، عوسـمان شـەفیق، حەمەی ئەحمەدی عەوڵا، لەتیفی بانک و چەند کەسی تر، لەسێدارە دران.

میرزا دڵشاد و بەسێ خان چەند منداڵی تریان هەبوون، من تەنیا ناوی حوسێنم لە بیرە، کە لە مام ڕەسووڵ بچووکتربوو. بنەماڵەی بەڕێـزی دڵشـادی ڕەسـووڵی لە قەڵادزێ مـانەوە، بـاوکی میـرزا دڵشاد، سەرپەرشتیی خێزانەکەی دەکرد.

دڵشـادی ڕەسـووڵی کەسـایەتییەکی دیـاری نـاوچەی پشـدەر و کوردستان بوو. ڕووناکبیر، بەڕێز و بێوەی بوو، تیرۆرکردنەکەی غەدرێکی گەورە بوو. ئەو جۆرە تیرۆرە، دیاردەیەکی نوێ بوو، سـەرەتا سـام و ترسـیان لە کۆمەڵدا بـڵاو کـردەوە، بەڵام ئەوەنـدە دووبارە کرانەوە، بوونە بەشێک لە ژیانی خەڵک. ئەمەش سـەرەتای دارمـــانی ئەخلاقـــی، ویژدانـــی، کـــۆمەڵایەتی و ئینســـانیی بـــوو، لە باشووری کوردستان، کە بزاڤی چەکداری دایهێنا و تا ئەمرۆش، بە گوڕ و تینی زۆرترەوە، بەردەوامە.

تیـرۆر و کوشـتن، بە هەر بەهـانە و نـاوێکەوە بێـت، تـاوانێکی ترسنۆکانە و وەحشییانەیە، ناتواندرێت پاکانەی بۆ بکرێت.

بەشی دووەم
ژیان لە سایەی شەڕدا

١

كودێتای ١٤ی تەمووز و ژیاندنەوەی توندوتیژی

بەیانییەکی هاوین دوای نانخواردن، بۆ فولکەی سەرەتای شەقامی سەرەکیی قەڵادزێ چووم، کە لە پشت ماڵی ئێمە و لەبەردەم دایرەی پۆست و ماڵی باپیرم بوو. زۆر ڕۆژ لەوێ لەگەڵ جەلالی خاڵە حەسەنم و هاوڕێکانم یاریمان دەکرد. لە دوورەوە هاوار و دەنگە دەنگ هات. لە سیلەی کۆڵانەکەمان دەرچووم و فولکەکە دەرکەوت، خەڵکێکی زۆرم بینی لەوێ کۆ بووبوونەوە. بەشێکیان بەدەم چەپڵەڕێزانەوە گۆرانییان دەوت، چەندان کەسی تر هاواریان دەکرد. ئەوە یەکەم جار بوو ڕووداوی لەو جۆرە ببینم. لە تەواوی ئەو بەزم و هاتووهاوارەی ئەو ناوەی پڕ کردبوو، ئەوەندە تێگەیشتم کە مەلیک کوژراوە و شۆرش کراوە. بە ڕاکردن گەڕامەوە ماڵ، بۆ ئەوەی ئەو هەواڵە بە دایکم بگەیەنم. چونکە دایکم هەندێک جار، کە ناوی مەلیک دەهات، بە هەیبەتەوە باسی دەکرد و دەیوت نەوەی پێغەمبەرە. لە دەرگاوە هاوارم کرد:

دایە مەلیک کوژراوە!

دایکم کە لەو باوەڕەدا بوو، کەس ناتوانێت ئازار بە نەوەی پێغەمبەر بگەیەنێت، وتی:

کوڕم وا مەڵێ گوناهت دەگاتێ!

وتم: دایە گوناهی چی؟ خەڵک لای ماڵی باپیرم کۆ بوونەتەوە

دەڵێن مەلیک کوژراوە، لە خۆشییان گۆرانی دەڵێن و شایی دەکەن.
دوای ئەوە بە ڕاکردن گەڕامەوە بۆ لای فولکەکە.
ئەو ڕۆژە ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨ بوو، مانگێک بوو پشووی هاوینەی قوتابخانە دەستی پێ کردبوو، من بۆ پۆلی سێیەمی سەرەتایی دەرچووبووم.
شۆڕش، یان کودێتای سەربازیی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨ بە سەرۆکایەتیی عەبدولکەریم قاسم، ڕووی دا. لە ئەنجامدا مەلیک و چەند کەسی بنەماڵەکەی، لەوانە عەبدولئیلا، کە خاڵی مەلیک بوو، بە ناڕەوا کوژران. سەرۆکوەزیر نووری سەعید، کە لە دیارترین سیاسەتمەداری ناوچەکە بوو، لە لایەن ئاپۆڕەی بەلەسەبووی خەڵک، بە جۆرێکی دڕندانە لەناو برا. تەرمەکەی بە ئۆتۆمبێل، لە شەقامەکانی بەغدا ڕاکێشرا و پارچە پارچە کرا.
ئەو توندوتیژی و کوشتارەی کودێتاکە لەگەڵ خۆی هێنای، سەرەتای نەخشەی سیاسیی نوێی عێراقی بە خوێن کێشا. لە هەمان کاتدا، کولتووری کوشتن و توندوتیژی، کە لە کۆنەوە بە قووڵی ڕیشەی بە کۆمەڵی عێراقدا ڕۆچووە، ژیاندەوە.
هیچ شتێک لە نەبوونەوە نایەت. کوشتنی مەلیک و کەسانی بنەماڵەکەی و نووری سەعید و تێکڕای ئەو تاوانە مەزن و کوشتارە کەموێنانەی دواتریش بە ناوی شۆڕشەوە، لە عێراقدا کران، بەرهەمی مێژووی خوێناویی سەدان ساڵەی کۆمەڵی عێراقن، کە هەمیشە مەیدانی کوشتار، تیرۆر و لەناوبردن بووە.
ناوچەکانی عێراقی عەرەبی کەوتونەتە نێوانی دورگەی عەرەب و ئێران. ئەو ناوچانە لە کۆنەوە ئامانجی خێڵە بە دووەکانی دوورگەی عەرەب بوون، کە بۆ تاڵانی، غەنیمەت و پەیداکردنی لەوەڕگا بۆ ماڵاتەکانیان، ڕوویان تێدەکرد. لە سەردەمی پەلامار و

غەزوی عـەرەبیی ئیسـلامیدا، ئـەو ناوچانـە کرانە بنکەی سـەرەکیی لەشـکری بەدووەکـانی عەرەب، تـا بەرەو ئێـران و دوورتـر بـڕۆن. دواتریش ناوەندی دەسـەڵاتی ئیسـلامی گوێزرایەوە عێراق. شـاری کوفـە کرایـە جێگـای (بیـت المـال)ی مسـوڵمانان. خێڵـە بـەدووەکـانی عـەرەب، کە بە تونـدوتیژی و تـاڵانچێتی ناسـراون، تـا سـەرەتای سـەدەی بیسـتەم، بـە پـۆل ڕوویـان لە نـاوچەکە کـرد، کولتـووری بەخوێنئاودراوی خۆیان تێدا چەسپاند. زۆرترین کوشـتار، کێشـە و شـەڕە خوێناوییەکـانی نێـوان گـرووپە جیاوازەکـانی مسـوڵمانان، لە سەردەمی جیاوازدا، لەو ناوچانە ڕوویان دا، بۆ نموونە:

لە سەردمی خەلافەتی ئومەویدا (٦٦١-٧٥٠) خـەڵکی مسـوڵمانی هـەردوو ویلایـەتی کوفـە و بەسـرە، لایـەنگری عـەلی کـوڕی ئەبـو تالیـب بـوون، حـوکمڕانیی ئومەوییـەکانیان بـە ناشـەرعی دەزانـی. ئومەوییەکان پەلاماریان دان و زیاتر لە هەشت هـەزار کەسیان لـێ کوشتن. حەجاج، کە والیی ئومەوییـەکان بـوو لـە عێـراق، لـە مـاوەی ٢٠ ساڵی حوکمڕانیدا ١٠٠ تا ١٢٠ هەزار مسوڵمانی عێراقی کوشت. دوای مردنی کە دەرگای زیندانەکان کرانـەوە ٨٠ هـەزار مسـوڵمانی زینـدانیکراویان لەنـاودا بـوون، کـە ٣٠ هـەزاریان ژن بـوون. کاتێـک عەباسـییەکان (٧٥٠-١٢٥٨) دەسـەڵاتی ئومەوییـەکانیان لـەناو بـرد، نزیکـەی ٦٠٠ هـەزار کەسـیان لـە ئومەوییـەکان و لایەنگرانیـان کوشت. حوسێن و بەشێک لە ڕابەرانی ڕۆحیی شیعەکان لـە عێراق شـەهید کران. هـزر و مەزهەبی شـیعە، ئەلخـەواریج، ئەلموعتەزیلـە، هـەروا بزاڤـی ڕەشـەکان، قەرامیتـە، ئـەلغولات، زەندیقـەکان، لـەو ناوچـانە دەرکـەوتن. دەوڵەتـی خەلافەتـی ئیسـلامی بە تونـدی پەلامـاری ئەو بزاڤـانەی دا و کوشـتاری زۆری لـێ کەوتەوە. بـۆیە یـاخیبوون لـە دەسـەڵات و پەنابردن بـۆ تونـدوتیژی و لەنـاوبردن،

بــوونه دیــاردەیەکی ئاســایی و بەشــێک لــە کولتــووری سیاســیی دەســەڵات و خــەڵکی ئــەو ناوچانــە پێــی ڕاهــاتن. کــەچی بــۆ نموونــە خەڵکی سووریا لەو جۆرە کێشە و ناکۆکییانە بەدوور بوون، ئەوان گوێڕایەڵ و ملکەچی حوکمڕانانی ئیسلام بوون.[1]

ئەو کوشــتارانە دەتــوانن بۆمــان ڕوون بــکەنەوە بــۆچی گــۆڕینی سیســتمی مەلەکیــی عێــراق بــۆ سیســتمی کۆمــاری، لافــاوی خــوێنی لەگەڵ خــۆی هێنــا. کەچــی ئەم جــۆرە گۆڕانکــارییە لە وڵاتــانی تــری ناسراو بە عەرەبی، بێ کوشتن و خوێنڕێژی ڕوویان دا. بۆ نموونە ســاڵی ١٩٢٠ لە ســووریا مەلیــک فەیســەل لابــرا و نێــردرایەوە بــۆ ئــوردون. ســاڵی ١٩٥٦ چەنــد ئەفســەر لە میســر، بە ڕابەری جەمــال عەبدولناســر، بە شــۆڕش، یــان کودێتــا، مەلیــک فاروقیــان لابــرد. مەلیــک و خێــزانەکەی بــۆ ئیتالیــا نێــردران. ســاڵی ١٩٦٢ مەلیکــی باکووری یەمەن و ساڵی ١٩٦٩ مەلیک محەمەد ئیدریس سنوسی لە لیبیــا، بە کودێتــای ســەربازی لابــران، خۆیــان و بنەماڵەکانیــان بە هێمنــی دوور خــرانەوە و دەوڵەتــی مەلەکــی گــۆڕدرا بە کۆمــاری. لە تێکــڕای ئەو وڵاتــانە، مەلیــک و بنەمــاڵەکەی، بە بــێ خوێنڕشــتن، بە کەلوپەلی پێویستەوە، ڕەوانەی دەرەوەی وڵات کران.

شــۆڕشــی تەمــووز ســـەرەتا ئــازادیی سیاســـی، هـــزری، مـــافی ڕادەربــڕین و خۆپێشــاندانی لەگەڵ خــۆی هێنــا. بــۆ یەکەمــین جــار حزبی شیوعیی عێراق، پارتی دیموکراتی کوردستان، حزبی بەعس و حزبی تری عێراقی، ئازادانە و بە جۆرێکی قانوونی، دەستیان بە کار و چالاکیی سیاسی و بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێب کــرد. ڕێکخــراوی پیشــەیی لاوان، قوتابیــان، ژنــان، ســەندیکای

1- بۆ زیاتر بڕوانە: هادی العلوی، فصول من تاریخ الاسلام السیاسی، نیقوسیا، قبرص، ١٩٩٥ ص ٣٩ هەروا ڕەفیق سابیر، ئیمپراتوریای لم، سوید ١٩٩٨ ل٣٢

مامۆستایان، پارێزەران، کرێکاران و جووتیاران...تاد، پێکهێندران.

گرینگترین دەستکەوتی شۆڕشی ١٤ی تەمووز بۆ کورد ئەوەبوو، لە دەستووری کاتیی عێراقدا، کە لە ٢٧-٧-١٩٥٨ دەرچوو، دان بە ماقی نەتەوەیی کورد لە عێراقدا نرابوو. لە مادەی سێیدا هاتبوو: (قەوارەی عێراق لەسەر بنچینەی هاوکاریی نێوان تەواوی هاوولاتیان و ڕێزگرتنی مافەکانیان و پاراستنی ئازادییان دامەزرێندراوە، عەرەب و کورد لەم ولاتەدا هاوبەشن و ئەم دەستوورە دان بە مافە نەتەوەییەکانیاندا دەنێت، لە چوارچێوەی عێراقدا).[1]

ئەمە یەکەمجار بوو لە مێژووی عێراق و ناوچەکەدا، ئەم مافە دەستوورییە بە کورد بدرێت. چونکە لە دەستووری ساڵی ١٩٢٥ی عێراقدا، کە بریتانییەکان بۆ عێراقیان دانابوو، تەنانەت ناوی کورد نەهاتبوو. کەچی تەنیا سێ ساڵ پێش ئەو دەستوورە، لەشکری بریتانی بەزەبری تیرۆر و بۆردمان و هێزی سەربازی و مورتەزەقەی بیانی، مەملەکەتی کوردستانی ڕوخاند، ئالای مەملەکەتی کوردستانی داگرت و شاری سلێمانی وێران کرد. مەلیک مەحموودی زیندانی کرد و باشووری کوردستانی بەعێراقەوە لکاند. کەچی پاش ئەو کارەساتانەی بریتانیا بەسەر گەلی کوردستانی هێنا، پێی زۆر بوو ناو و مافی گەلی کورد لە دەستووری عێراقدا بنووسرێت. ئەمەش هەڵوێستی نامرۆڤانەی ئینگلیز بەرانبەر بە کورد و ڕۆحی شەڕانگێزیی ئەوان دەردەخات، کە غەدر و ڕەزالەت و تاوان، بەشێکە لە بوون و کولتووریان.

ئەو مافە نەتەوەییەی لە دەستووری نوێی عێراق بە کورد درابوو، تورکیا، ئێران و سووریای هەراسان کردبوو. ئەوان

1-الدستور المؤقت لعام 1958(almadasupplements.com)

دەترسان گەلی کورد لە وڵاتەکانیاندا، داوای مافی دەستووریی لەو جۆرە بکەن. لەبەر ئەو هۆکارە و بە هۆی کۆتاییهێنانی دەسەڵاتی بریتانییەکـان لە عێـراق، ئەو وڵاتـانە و بریتانیـا، لە سـەرەتاوە دژایەتیـی دەوڵەتـی کۆمـاریی عێراقیـان کـرد و ویسـتیان بە هەر شـێوەیەک بێـت، تێکـی بشـکێنن. شـایەنی وتـنە تـا ئەمـڕۆ لە دەستووری تورکیـا، ئێران و سووریادا، تەنانەت دان بە هەبوونی گەلی کورد لەو وڵاتانەدا نەندراوە.

شـۆڕش یـان کودیتـای تەمـووز و عاقیبەتەکـانی، ژیـان و چارەنووسـی گەلانـی عێراقیـان گـۆڕی. ئـازادیی سیاسـی، هـزری و ڕادەربـڕین، لە سـایەی نەبـوونی کولتـووری دیمـوکراتی، کێشـە و نـاکۆکیی لـێ کەوتەوە. پـێش ١٤ی تەمـووز، خەڵکـی قەڵادزێ تەبـا دەژیـان. کەچـی دوای ئەوە، خەڵکەکە بـوونە دوو بەرەی جیـاواز و دواتر پێک ناکۆک، بەرەی حزبی شیوعی و بەرەی پارتی. زۆرینەی خەڵکـی شـارەکە بەسـەر ئەو دوو بەرەیەدا دابەش بـوون. قسـە و لێدوانی سیاسـی لە مـاڵان، قوتابخـانە، چایخـانە، کـۆڵان و شـەقام بەرگـوێ دەکەوتـن. پارتییەکـان یەکتریـان بە هەڤـاڵ نـاو دەبـرد، شـیوعییەکان بە هـاوڕێ بـانگی یەکتریـان دەکـرد. شـیوعییەکان وشـەی (گەنج)یـان بەکـار دەهێنـا و پارتییەکـان وشـەی (لاو). هەر لایەنەیان دروشم و هوتاف و سروودی خۆی هەبوو. ڕەنگـی زەرد و سـوور بـوونە سـیمبولی دوو گـروپ و دوو بەرەی جیـاواز. هەر حزبە لە بۆنەی گشـتی، یـان بۆنەی تـایبەتی خۆیدا، ئـاهەنگی سـاز دەکـرد، لایەنگـران و خەڵکـی تـری بانـگ دەکـرد. تەنـانەت ئـاهەنگی نەورۆز، هەمان ڕۆژ لە دوو جێگای جیاواز دەگیرا، هەر حزبەی بە جیا ئاهەنگەکەی ڕێک دەخست و لایەنگرانـی خـۆی کـۆ دەکـردەوە. نەورۆزی ١٩٦٣ کە پۆلی یەکەمـی ناوەنـدی بـووم، شـیوعییەکان لە

گردی حوسنی ئاهەنگیان گێرا. نەجات مەلاخدر، سنەوبەر زاهیر ڕەشید، نەزیرە شەفیق مامە و من، لەگەل چەند قوتابیی تر، شایی شێخانیمان کرد و گۆرانیمان وت. جەمال محەمەد (سوارە قەلادزەیی) پێشتر، چەند ڕۆژ پراوەی پێ کردین.

لەهەندێک بۆنە و ئاهەنگدا دەمبەدمە لەنێوان لایەنگرانی هەردوو حزبدا دروست دەبوو، یان ڕەفتاری سەیر و گاڵتەجاڕانە دەبیندران. بۆ نموونە کۆمەڵێک گەنجی سەر بە حزبی شیوعی، پێکەوە بە شەقامی سەرەکی قەلادزێدا دەهاتنە خوارێ، بەیەکدەنگ هاواریان دەکرد:

هەر دەڕۆین دەڕۆین دەڕۆین بەرەو ئیشتیراکییەت
بە پشتیوانی گەل و ئیتیحادی سۆڤییەت.

دواتر چەند پارتییەک، بۆ گاڵتە و جەفەنگ، بە هەمان شوێندا دەڕۆیشتن و هاواریان دەکرد:

هەر دەڕۆین دەڕۆین دەڕۆین بەرەو مزگەوتی گەورە
بە پشتیوانی فەقێ و مەلایەکی دەنگ گەورە.

پارتییەکان هاواریان دەکرد:
پارتەکەمان پارتی گەلە
پارتی کرێکار و ڕەنجبەرە.

بەلام شیوعییەکان دەیانوت:
پارتەکەمان پارتی گەلە
سەرۆکمان (مینە قەلە).[1]

1- مینە قەل خزمەتکاری شێخ محێدینی بنەوشان بوو، وا بزانم دواتر کوژرا.

ڕۆژێکـی هـاوینی ١٩٥٩ یـان ١٩٦٠ پارتییەکـان لە فـولکەی لای نەخۆشخانەی قەڵادزێ، خەڵکی زۆریان کۆ کردبۆوە. چەند کەسێک لە سـەربانی یـانەی فەرمـانبەران، کە بەرانـبەر فـولکەکە بـوو، ڕاوەسـتابوون بـۆ ئەوەی قسـە بـۆ خەڵـک بـکەن. یەکەم جـار حیسـامەدین تەیـب کـۆیی، کە بە (شـەعب) نـاو دەبـرا، لای مایکرۆفۆنەکە ڕاوەستا وتار بدات. هاواری کرد:

ئەی دانیشتوانی شاری قەڵادزێی بێ شەرەف!

ئامـادەبووان تاوێک حەپەسـان و بـوو بە دەنگە دەنـگ، وەکـوو ئەوەی بـاوەڕ بە گـوێی خۆیـان نەکەن. ئەوانەی لە تەنیشـت حیسـامەدین ڕاوەسـتابوون، ئاگاداریـان کـردەوە، بەڵام ئەو خـۆی تێک نەدا و هاواری کرد:

عەفوەن عەفوەن بەشەرەف!

خەڵکەکە دەستیان کرد بە هاتوهاوار و فیکەکێشان.

بە کـورتی جـاران لە نـاوچەی پشـدەر کێشـە و نـاکۆکی لەنێـوان دوو عەشـیرەت، میراودەلییەکـان و مەنگوڕەکـان، هەبـوو. دوای شۆڕشـی تەمـووز کێشـەی نێـوان دوو عەشـیرەتی نـوێی سیاسـی، پارتی و شیوعی، دەرکەوت.

ئەو کاتە نزیکەی دوو ساڵ نووسەر و ڕۆژنـامەنووس، مامۆسـتا مسـتەفا سـاڵح کەریـم، لە قەڵادزێ بەرپرسـی ڕێکخسـتنی حزبـی شیوعی و بەڕێوەبەری قوتابخانەی ئاسۆس بوو.

قەڵادزێ ناوەندی قەزای پشدەرە، نزیکی ئێرانە. جاران قەزاکە لە دوو ناحیە، سەنگەسـەر و هێرۆ، پێک هاتبوو، لە چـوار لاوە بە ٢٧٦ گونـد دەورە درابـوو، کە هەموویـان، جگە لە شـێنێ، وێـران کـران. ١٩٧ گونـدیان دوای ڕاپەڕینـی ١٩٩١ ئـاوەدان کـراونەتەوە، سـێ

گوندی جاران، ژاراوە، هەڵشۆ و ئیسێوە، کراون بە ناحیە.[1]

زۆرینەی خەڵکی ناوچەکە بە کشتوکاڵ، مەڕداری و بازرگانییەوە خەریک بوون. خۆراک و پێداویستیی تری خەڵکی قەڵادزێ، لە گۆشتەوە بۆ گەنم، برنج، نیسک، ماش و میوە و تووتن، لەو گوندانە دەهاتنە بەرهەم. بەیانیان زوو جووتیاران لەو گوندانەوە، بە باری کەر و ئێستر، سەوزە، میوە، ماست، پەنیر، ڕۆنەکەرە، شیر و هێلکە و پەلەوەریان بۆ قەڵادزێ دەهێنا و تا لای نیوەڕۆ، لە مەیدانی شارەکە، هەموویان دەفرۆشتن. هەندێک لەو جووتیارانە، بە بێ کەبابخواردن نەدەگەڕانەوە گوندەکانیان. هەندێکی تریان سەردانی خزم و ناسیاوی خۆیان دەکرد. لەو ماوەیەدا وڵاخەکانیان لە مەیدانەکە، یان لە لای ماڵی ناسیاوەکانیان، دەبەستنەوە. یەکێک لە خۆشییەکانی سەردەمی منداڵیم سواربوونی ئەو کەرانە بوو. هاوینان لەگەڵ برادەرانم، دەچووین هەوساری یەک دوو کەرمان دەکردەوە و بە نۆرە غارغارێنمان پێ دەکردن، وەکوو قارەمانی بەیت و حیکایەتە فۆلکلۆرییەکان، بە خۆمان دەنازی و دارێکمان وەکوو شمشێر هەڵدەبڕی. لە ناکاو هاوار و هەڕەشەی خاوەنەکەی، لە دوورەوە دەهات، خێرا هەڵدەهاتین. هەندێک جاریش، پێش ئەوەی خاوەنەکەی بێت، لە سوارییی وەڕس دەبووین و لە دەوروبەری مەیدان کەرەکەمان بەجێ دەهێشت.

زۆربەی گوند و زەویی کشتوکاڵیی ناوچەی پشدەر موڵکی میراودەلییەکان و چەند بازرگانی قەڵادزێ بوون. بەڵام چەند گوندێکی باکووری ڕۆژهەڵاتی قەڵادزێ، لەوانە دەلۆ، مێرتکان، شەروێت، ئاڵییە ڕەشان، سونێ، شێنێ و چەند گوندی تر، ناوچەی

1-ئەو زانیارییە لە کتێبێکی بڵاونەکراوەی مامۆستا مۆفەق میراودەلی، لەبارەی ناوچەی پشدەر، وەرگیراوە.

خێڵـی مەنگـوڕ و مــامەش بـوون، کە ئاغــای خۆیــان هەبــوون. مەنگوڕەکـان خێڵێکی گەورەی قسەخۆشـی کوردسـتانن، زۆربەیـان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوچەی موکریان دەژین، لای ئەوان و لە گوندەکانی تری پشدەر، ژن ئازادیی تەواوی هەبوو، کچ بە دڵی خـۆی مێـردی هەڵـدەبژارد. ئەگەر کەسـوکاری ڕازی نەبوونـایە، کچەکە هەڵدەگیرا و دواتر بنەماڵەی بوک و زاوا مەسلەتیان دەکرد. بۆیە ژنکوژی لە ناوچەکە زۆر زۆر دەگمەن بوو، یان دروسـتتر بڵێم نەبوو. ڕەدووکەوتن، کە بە بێ گرفت چارەسـەر دەکرا، باو بـوو. مـن خـۆم لە چەنـدان کەسـی ئەو نـاوچەیەم بیسـتووە، کە وتوویانە ئێمە لەسەر کونە میزێک ئینسان ناکوژین.

جووتیـارانی نـاوچەی پشـدەر لەو گونـدانە دەژیـان و سـەرقاڵی کشـتوکاڵ و مەڕداری بـوون. ئەوان زۆربەی خـۆراکی سـەرەکیی خۆیان و خەڵکی قەڵادزێیان دابین دەکرد. لەبری کارەکانیـان نیوە، یـان بەشـێکی بەرهەم و داهـاتی زەوییەکانیـان بـۆ خۆیـان دەبـوو، ئەویتری بۆ خـاوەن زەوییەکـان دەچـوو. هاوینـان کـاتی دروێنە و کـۆکردنەوەی بەرهەمـی کشـتوکاڵی، کەسـانی ڕەنجـبەر، کرێکـاری کشـتوکاڵ، دەچوونە ئەو گونـدانە و کاریـان دەکرد، بەشـێک لەوانە کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوون، کە زۆر کاردۆست بوون.

کێشـەی نێوان ئاغـا و جووتیـار، لە پشـدەر و ناوچەکـانی تـری کوردستان و عێراق، بەرچاو بوو، چونکە جووتیاران لە لایەن ئاغـا و زەویدارانی ترەوە، زوڵمیـان لـێ دەکرا و دەچەوسـێندرانەوە. ئەو کێشـەیە بە فراوانـی لە کـورتەچیرۆکی کوردیـدا، ڕەنگـی داوەتەوە، چەنـدان چیرۆکنووسـی ئەو سـەردەمە، لەوانە عەلادیـن سـەجادی، ئیبراهیم ئەحمەد، شەهید حەسەن قزلجی، شەهید مـارف بەرزنجی، مسـتەفا سـاڵح کەریـم، کـاوس قەفتـان و چیرۆکنووسـی تـر، باسـی

ستەمی ئاغا و ناکۆکیی نێوان ئاغا و جووتیاریان کردووە. ئەو سەردەمە، کە زۆرینەی خەڵک گوندنشین بوون، ئەو کێشە چینایەتییە گرفتێکی سەرەکیی کۆمەڵی کوردستان بوو.

ساڵی ١٩٣٨ ئیدارەی حکومەتی عێراق لە قەڵادزێ دامەزرێندرا. دوای ئەوەش میراودەلییەکان دەسەڵاتیان، بە جۆرێکی تر، هەر بەردەوام بوو، بابەکر سەلیم ئاغا، کە سەرۆکی عەشیرەتی میراودەلییەکان بوو، کرا بە قایمقامی قەڵادزێ. بریتانییەکان لە عێراق هەوڵیان دەدا لە ڕێگەی سەرۆکخێڵەکانەوە، کە دەسەڵاتداری ناوچەکانیان بوون، کۆنترۆلی ناوچە جیاوازەکانی عێراق بکەن. بۆیە پشتگیریی سیستمی فیۆدالی و ئەو سەرۆکخێڵانەیان دەکرد، کە دۆستیان بوون، یان دژایەتیی دەسەڵاتی ئەوانیان نەدەکرد. لە زۆر ناوچە، سەرەتا ئەوانیان بە قایمقام و سەرۆکی شارەوانی دانا. لە پەرلەمانی عێراقیشدا، کۆمەڵێک سەرۆکخێڵی کوردستان و عێراق، بە نوێنەری ناوچەکانیان دیاری کرابوون.

شۆڕشی تەمووز سروشتی کێشەی سیاسی و ژیانی خەڵکی کوردستان و تەواوی عێراقی گۆڕی. تا ئەو کاتە هەموو لایەنە سیاسییەکانی عێراق، پێکەوە لە دژی حکومەتی عێراق و کۆلۆنیالیزمی بریتانی وەستا بوون. دوای ڕزگاربوون لەوان، ناکۆکی و دووبەرەکێ کەوتە نێوان ئەو هێز و لایەنە نێوخۆییانە. ناسیۆنالیستانی عەرەب و حزبی شیوعی، دوژمنانەیەتیی یەکتریان دەکرد. هەر لایەنەیان دەیەویست، عەبدولکەریم قاسم و حکومەتی کۆماری، بەرنامە و داخوازییەکانی ئەوان جێبەجێ بکات. هەروا ناسیۆنالیستانی عەرەب لە دژی داخوازییە نەتەوەییەکانی گەلی کوردستان وەستان. لە کوردستانیش گرژی کەوتە نێوان حزبی شیوعی و پارتی. بریتانیا و ئەمریکا و دەوڵەتانی ناوچەکە، بە تایبەت ئێران، تورکیا و ئەردەن، ئاگری ناکۆکییە نێوخۆییەکانی عێراقیان خۆشتر کرد. دەیانویست

حکومەتی کۆماریی عێراق لاواز بکەن و بیڕوخێنن، چونکە عێراق لە کۆلۆنیالیزمی بریتانی ئازاد کرا، پێگەی سیاسی و ئابووریی بریتانیا و ئەمریکا لە عێراق زۆر لاوازبوو. حکومەتی عێراق لەجیاتیان پێوەندیی لەگەڵ یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی، بەتین کرد. سەرەنجام لە شوباتی ١٩٦٣ کودێتایەکی خوێناوی لە عێراق ڕووی دا و عەبدول کەریم قاسم کوژرا. حزبی بەعس دەسەڵاتی گرتە دەست، هەزاران ئەندام و لایەنگری حزبی شیوعی و ئازادیخواز کوژران و گیران. کودێتاچییەکان دڕندانە پەلاماری گەلی کوردیان دا. چەند ساڵ دواتر سکرتیری ئەو کاتەی حزبی بەعس، عەلی سالح ئەلسەعدی، وتی:

ئێمە بە شەمەندەفەر (قیتار)ی ئەمریکا گەیشتینە دەسەلات.

لە دوای شۆڕشی ١٤ی تەمووزەوە، دەوڵەتی عێراق و چارەنووسی گەلەکەی کەوتنە ناودەستی ئەفسەرانی کودێتاچی و حزبی بەعس. چارەنووسی گەلی کوردستانی عێراقیش، کەوتە نێو بەرداشی دەسەڵاتی عیراق و سەرانی هێزی چەکداری کورد، کە هەردوو لایان، بە ڕادەی جیاواز، پەنایان بۆ گرتن، ئەشکەنجەدان، کوشتن و تیرۆر دەبرد. سەرەنجام کولتووری شەڕانگێزی و توندوتیژی بەهێزتر بوو، تا ئەمڕۆش عێراق، بە کوردستانیشەوە، سەقامگیری، تەبایی و دیموکراتیی بەخۆیەوە نەدیوە.

٢

هەڵگیرساندنی شەڕ لە کوردستان

دوای شۆڕشی تەمووزی ١٩٥٨ کێشەی نێوان ئاغا و جووتیار توندتر بوو. زۆرینەی جووتیارانی عێراق و کوردستان ڕوویان لە حزبی شیوعی کرد، کە دەیەویست زەویی سەرۆکهۆز و موڵکدارە گەورەکانی عێراق، بەسەر جووتیاراندا دابەش بکرێن و بەشێکی کەمی بۆ خاوەن زەوییەکان بمێنێتەوە.

لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٥٨ قانوونی چارەسەری کشتوکاڵ لە عێراق (قانوونی ژمارە ٣٠) دەرچوو. دروشمی زەوی موڵکی ئەو کەسەیە کە دەیچێنێت، کرا بە باسێکی سیاسیی گرینگ، لە هەموو شوێنێک دەبیسترا. ئەو قانوونە بەو ئامانجە دەرکرا کە کێشەی لەمێژینەی نێوان ئاغا و جووتیار چارەسەر بکات، ئاستێکی ماقوولی دادپەروەری، لە بواری کۆمەلایەتی، ئابووری و موڵکایەتیی زەوی، بچەسپێنێت. بەلام قانوونەکە، لەگەڵ گرینگییەکەیدا، زۆر بە پەلە و بە فشاری حزبی شیوعی دەرچوو. چارەسەرکردنی کێشەی زەوی لە عێراقدا، لەوە ئاڵۆزتر بوو کە هێندە بە پەلە، بێ لێکۆڵینەوەی ورد و هەبوونی دەسەلاتێکی بەهێز، چارەسەر بکرێت. بۆیە قانوونەکە کێشەی نوێی بۆ عێراق هێنا، ناکۆکیی نێوان هێزە سیاسییەکانی زیاتر کرد و تەنانەت ئاگری

شەڕی لە کوردستان هەڵگیرساند.

قانوونەکە جیاوازیی شێوەی موڵکایەتیی زەوی لە کوردستان و ناوچە عەرەبییەکانی عێراقدا، لە بەرچاو نەگرتبوو. لە کوردستان تا ساڵی ١٩٥٨ قانوونی عوسمانی، لەبارەی وەرەسەی موڵکایەتی پێڕەو دەکرا. دوای مردنی سەرۆکخێڵ، یان ئاغاکە، زەوییەکانی لەنێوان کوڕەکانیدا دابەش دەکران.

بەڵام لە ناوەڕاست و باشووری عێراق، بەپێی نەریتی عەشایەریی ناوچەیی، کوڕی گەورە دەستی بەسەر زەوییەکاندا دەگرت، واتا دابەش نەدەکرا.[1]

سەرۆکخێڵەکانی کوردستانی عێراق دژی ئەو قانوونە نوێیە وەستان. کۆمەڵێک ئاغای ناوچەی پشدەر (میراودەلییەکان) پەنایان بۆ ئێران برد و ماوەیەک لەوێ مانەوە. دوای ئەوە بە چەکەوە گەڕانەوە ناوچەی پشدەر. ئەوان، کە بە ئێران پشتئەستوور بوون، پەلاماری دوو گوندی عەشیرەتی مەنگوڕەکانیان دا، گوندی دێلۆ و مێرتکە، کە نزیکی قەڵادزێن، بۆ ئەوەی داگیری بکەن. مەنگووڕەکان کە دوژمنایەتیی کۆنیان لەگەڵ میراودەلییەکان هەبوو، بە توندی داکۆکییان لە گوندەکانیان کرد، دەنگی تەقە لەناو قەڵادزێ دەبیسترا. زۆر کەس لە هەردوو لا کوژران. لەشکری میراودەلییەکان، ئاگریان لەو دوو گوندە بەردا، بەڵام بە تێکشاوی

1- ڤالدیمار غالمار، عراق نوری السعید. دراسە وتقدیم وتحقیق سیار الجمیل، دار میزوپوتامیا ص١٥٦-٢٢٠ ط١، بغداد

د.سیار جەمیل دەڵێت: "کورەگەورە نیوەی زەوییە کشتوکاڵییەکانی پێ دەدرێت، نەک هەمووی، بۆ ئەوەی قەوارەی بنەماڵەکە و دیوەخانی خێڵەکە پارێزراو بێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەندێک جار مافی میراتگریی زەویوزار، لەناو خێڵە عەرەب، کورد و تورکمانەکاندا، لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی تر جیاوازیی هەبوو. بۆ نموونە دەکرا کەسی بەهێز و دەسەڵاتداری بنەماڵەکە، موڵکەکان زەوت بکات، یان سەرۆکخێڵ وەسیەت بکات موڵکەکان بدرێنە یەکێک لە کوڕەکانی.

گەڕانەوە. زۆرینەی خەڵکی قەڵادزێ لەو دەستدرێژییە ناڕەوایە بێزار بوون، پێیان خۆش بوو میراودەلییەکان لەو شەڕەدا شکان.

دەوڵەتی ئێران، کە زۆر بە توندی دژی حکومەتی کۆماریی عێراق وەستابوو، لە بەرامبەر چەکدارکردنی ئەو میراودەلییانەی پشدەر، مەرجی بۆ دانابوون. عەبدوڵڵا ئەحمەد ئاغای پشدەری، کە خۆی لە عەشیرەتی میراودەلییە، ئەندامی پارتی و لەناو ڕووداوەکاندا بووە، دەڵێت ئەو شەڕە بە داوای ئێران کرا، بۆ ئەوەی ئاژاوە بنێتەوە و دوژمنایەتی لەنێوانی دوو عەشیرەتی پشدەر و مەنگوڕایەتی تازە بکاتەوە و ببێتە شەڕی نێوخۆ. ئەو دەنووسێت:

(ئاغایەکانی پشدەری ویستیان بە بەردێک دوو ئامانج بشکێنن یەکەمیان، ڕازیکردن و فەرمان بەجێ هێنانی کاربەدەستانی ئێرانی و دووەمیان وەرگرتنەوەی ئەو دوو گوندانە کە بە هی خۆیانیان دەزانین.)[1]

سەرەتای یاخیبوونی چەکداری لە دژی حکومەتی عێراق لە ناوچەی پشدەر و بیتوێن، بە ڕابەریی ئاغاکان دەستی پێ کرد. (لە مانگی ٧ی ١٩٦١ کۆبوونەوەیەکی فراوانی عەشایری ساز کرا لە ناوچەی بیتوێن، ماڵی شێخ حوسێن بۆسکێن، لەو کۆبوونەوەیەدا هەموو خاوەن زەوییە زۆرەکانی ناوچەی ڕانیە و پشدەر ئامادەی بوون و بڕیاریان دا خۆپێشاندانێکی چەکداری بکەن دژی ڕژێمی عەبدولکەریم و هەرچی زووتریش ڕێگای مابەینی ڕانیە، سلێمانی و کۆیە ببەستن و ماوە نەدەن هێزەکانی چەکداری میری بەم ڕێگەیەدا هاتوچۆ بکات.)[2]

دوای ئەو یاخیبوونە چەکدارییە (عەشایەرەکانی دەوروبەری

1- عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسوول پشدەری، شۆڕشی ئەیلولی١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، هەولێر ١٩٩٧، ل١٨

2- عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسوول پشدەری، هەمان سەرچاوە، ل١٤

سلێمانی وەکو هەمەوەند و شوان و شێخ بزێنی و سمایل عوزێری و دۆڵــی جافــاتی، هەســـتان و ئەوانــیش ڕێگاکــانی بازیــان و دەربەندیخانیان گرت و چەکداریان دامەزراند. ئیتر دەنگی شۆڕشـی عەشایەر لە هەموو عاستێک بەرز بۆوە. وایان ئەزانی کە تەنیا هەر خۆیــان دەســەڵاتداری کوردســتانن و کەســی تــر هــیچ نیــیە و تــا گەیشـــتبوونە ئەو ڕادەی لەخۆبـــاییبوون کە دەیـــانوت پـــارتی دیمــوکراتی کوردســتان ئەگەر بە بۆچــوونی ئــێمە کــار نەکــات و ئەنــدامانی مەکتەبــی سیاســی، ئەوانەی کەوا ڕایــان کــردووە و هاتوونەتە ناوچەکانی کوردستان، بەپێی فەرمانی ئێمە نەجوڵێنەوە، لەمەو دووا ئیمە دژی ئەوانیش ئەوەستین).[1]

بەم جۆرە شۆڕشی عەشایەر هەڵگیرسا!.

پــارتی بە فشــاری لەشــکری ئاغاکــان و لە ترســی لەدەســتدانی پێگەی خۆی، بە بێ پلانی سیاسی، سـەربازی و خۆئامـادەکردن بۆ خەبـاتی چەکداری، چووە پاڵ "شـۆڕش"ی عەشـایەر، کە ئەو کـاتە تاکە هێزی چەکداریی کوردستان بوون. ئەو یـاخیبوونە چەکدارییە، کە بە هانداندان و کۆمەکی ئێران کرا، دەرگـای دۆزەخـی بە ڕووی گەلی کورد لە عێراق کردەوە، کە تا ئەمڕۆ تیایدا دەسووتێت.

نووسـەر مەسعوود محەمەد دەنووسێت:

(ئەو هەمــوو نــاودارانەی حــزب و ئەنــدامە چالاکەکــانی فەرمــانی گرتنیــان دەرچــوو، هەبــوو تیيانــدا گیراشــن، هــیچ کەس گــوێی نەبــزووت و دنیــای بــۆ نەوروژا. کەچــی چــوار پێــنج (اقطــاعی-دەرەبەگ) کە ســـاڵەهای ســـاڵ بـــوو مێشـــکی خەڵـــک لە دژیـــان دەئاخنـدرا و یاسـای تەسـوییە و ئیسـلاح زیراعـی و ئامانجەکـانی شۆڕشـی چـواردەی تەمـووزیش خەریکی بە هـیچ دانانیـان بـوون،

1- عەبدوڵلا ئەحمەد ڕەسووڵ پشدەری، سەرچاوەی پیشوو، ل١٥-١٦

بەرانبەر بە فەرمانی حکومەت ڕاست بوونەوە دنیایان بەدوادا هات. حزب کەوا جگە لە هەندی لیژنەی محەلی بەولاوە لە بەرنامەیدا نەبوو هەستێتە سەرپێچی و یاخیگەری، ناچار ما لە ترسی ڕووتانەوە باوەش بەو هەڵکەوتەدا بکرێت.)[1]

سەرخێڵەکانی کوردستان خەڵکیان لەگەڵ نەبوو، بە بێ پارتی نەیاندەتوانی درێژە بە یاخیبوونی چەکداریی بدەن. سەرانی پارتی لەبری ئەوەی بە شێوازی سیاسی و ئاشتییانە، کار بۆ مافی دەستووریی گەلی کوردستان بکەن، بە بێ پلان و خۆئامادەکردن چوونە پاڵ شۆڕشی عەشایەر، کە هیچ پێوەندییەکی بە مافی نەتەوەیی گەلی کوردەوە نەبوو. سەرکردایەتیی پارتی، بەو کارە نامەسئولەیان، هەستی نەتەوەیی خەڵکیان وروژاند و بۆ بەرژەوەندیی خۆیان بەکاریان هێنا. لە هەمان کاتدا بەهانەیان بە دەوڵەتی نوێی عێراق دا، هێزی سەربازی بۆ کوردستان ڕەوانە بکات. ناسیۆنالیست و شۆڤێنیستانی عەرەبیش، دەرفەتیان بۆ ڕەخسا بە ئاشکرا دوژمنایەتیی گەلی کورد بکەن.

لە دیموکراتترین وڵاتی دنیا، ئەگەر هێزێک، بە چەک بەرەنگاری دەوڵەت ببێتەوە، هێز و توانای سەربازی و ئەمنیی دەوڵەتەکە، بۆ تێکشاندنی ئەو هێزە چەکدارە بەکار دەهێندرێن.

شەڕی چەکداری، لە باشووری کوردستان هەڵگیرسا. هێزی چەکداریی ئاغاکان و پارتی دەستیان بەسەر چەند گوند و شارۆچکەی ناوچەی پشدەر و بیتوێندا گرت. چەند بنکەی پۆلیس گیران، یان پۆلیسەکان بە چەکەوە چوونە پاڵ هێزی چەکداران.

لە ١١ی ئەیلولی ١٩٦١ حکومەتی عێراق، هێزی سەربازیی بۆ کۆیە، بیتوێن و قەڵادزێ بەڕێ کرد، بۆ ئەوەی ئەو ناوچانە

1- مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، چاپ ١، ستۆکهۆلم ١٩٩٢ ل٤٠٢

بگرێتەوە. ئەو ڕۆژە، کرا بە ڕۆژی هەڵگیرسانی بزاڤی چەکداری. شۆڕشی عەشایەر، ناوەکەی کرا بە (شۆڕشی ئەیلوول). بەڵام لە ناوەرۆکدا بە (شورشی عەشایەر) مایەوە، چونکە بە عەقڵێکی خێڵەکییانە بەڕێوە چوو، زەوتکردنی دەسەڵات و بەرژەوەندیی سەرانی بزاڤەکە، نەک ماف و ئازادیی گەلی کوردستان، کرابوون بە ئامانج.

حکومەتی عێراق لە بەرانبەر پێشمەرگە، هێزێکی چەکداری، بە ناوی سوارەی سەلاحەدین (فرسان صلاح الدین)، لە کوردستان پێک هێنا و بۆ شەڕی پێشمەرگە پرچەکی کردن. ئەو هێزە چەکدارە جلی کوردییان لە بەر بوو. سەرەتا خەڵک بە (جاش پۆلیس) ناوی بردن. چونکە ئەو کاتە لە کوردستان هەر پۆلیس، بە چەکەوە دەبیندران. حکومەت هێندەی پۆلیس بایەخی بەو چەکدارە نوێیانە نەدەدا، چونکە هیزێکی بەکرێگیراوی کاتی بوون، نەک بەشێکی چەسپاوی هێزی چەکداریی دەوڵەتی عێراق. دواتر بۆ ئاسانیی وتنی ناوی ئەو چەکدارە تازانە و ڕیسواکردنیان، وشەی پۆلیس لە (جاش پۆلیس) کرایەوە، وشەی جاش، کە گوێی خەڵک پێی ڕاهاتبوو، مایەوە. ناوەکە لای خەڵک چەسپا.

پێش شۆڕشی تەمووز و دواتریش، خەڵکی کوردستان خۆی شار و شارۆچکە و دەزگاکانی حکومەتی لە کوردستان بەڕێوە دەبرد. لە دەستووری کاتیی عێراقدا بڕیار درا کە عێراق وڵاتی هاوبەشی عەرەب و کوردە. بۆچی سەرکردایەتیی پارتی، کە خۆی بە نوێنەری کورد دەزانی، هەوڵی نەدا سوود لەو مافە دەستوورییەی بە کورد درابوو، وەربگرێت، بە قانوونی تایبەت و لە ڕێگەی دەزگای دەوڵەتی، یەکسانبوونی نەتەوەیی لە عێراقدا، بچەسپێنێت.؟ بۆچی هیچ دەرفەتێکیان بە حکومەتی نوێی عێراق

نەدا، تا ناوەرۆکی ئەو مادە دەستوورییە جێ بە جێ بکات؟ لەجیاتییان پەنایان بۆ چەک برد و بوون بە بەشێک لە دوژمنانی عێراقی نوێ. ئایا سەرکردایەتیی پارتی بە ویست و ئیرادەی خۆیان و، بۆ بەرژەوەندیی کورد پەنایان بۆ چەک برد، یان وەکوو ئاغاکان، بە هاندانی دەوڵەتی ئێران، ئەو ئاگرەیان لە کوردستان کردەوە؟!

عیسا پەژمان، دوای شۆڕشی تەمووز لە سەفارەتخانەی ئێران لە بەغدا بەرپرسی دەزگای جاسووسیی ساواک بوو. دەگێڕێتەوە کە لە ساڵی ١٩٦١ عەبدولرەحمان زەبیحی، بە مام جەلالی ناساندووە. مەسەلەی کۆمەکی ئێران بە گەلی کوردی عێراق، لەنێوان هەردووکیاندا باس کراوە. لێرەوە سەرەتای پێوەندیی نێوان سەرکردایەتیی پارتی و دەزگای ساواک دروست بووە.

عیسا پەژمان پێشنیاری بە بەرپرسی گشتیی ساواک، سەرلەشکر پاکرەوان، کردووە سوود لە ناڕەزایی گەلی کورد لە عێراق وەربگرن و لە دژی حکومەتی عێراق و بۆ بەرژەوەندیی ئێران بەکاری بهێنن. سەرلەشکر پێشنیارەکەی بە شای ئێران گەیاندووە و عیسا پەژمانی ناردۆتە لای شا، تا خۆی ئەو مەسەلەیەی بۆ ڕوون بکاتەوە. پەژمان بە شا دەڵێت:

"ئەگەر مەلا مستەفا و سەرانی پارتی بە بۆچوون و پێشنیازی ئێمە ڕازی بن، سەد لە سەد بە قازانجی ئێمەیە و دەتوانین سوود لەوان ببینین. ئێمە هاوکارییان ناکەین، بەڵکو یەک مامەڵەی ڕووت لەگەڵ ئەوان دەکەین. سەرەتا ئیمکانیاتێکی بچووکیان دەخەینە بەردەست، کارێکیشیان پێ دەسپێرین بۆمان بکەن. تەنیا موافەقەت بفەرموو هەزار تفەنگی برنەو و یەک میلیۆن فیشەک- کە هەڵبەت هەموویان کۆنن بۆ ئێمە کەڵکی بەکارهێنانیان پێوە نەماوە- لەگەڵ

دوو سـەد هەزار تـا سـێ سـەد هەزار تـمەن (دەروبەری سـێزدە هەزار تا بیست هەزار دیناری ئەو کاتە) بدەین بە ئەوان. ئەگەر لە مـاوەی دیـاریکراودا کارەکەیـان بـۆ بە ئەنجـام گەیانـدین، لە هاوکاریکردنیان بەردەوام دەبین، ئەگەر نا کارەکە ڕادەگرین).[1]

شای ئێران پێشنیارەکەی پەسەند کردووە، پێی وتووە نامەیەک لەو بارەیەوە بنووسێت تا ڕەزامەندی بدات. پەژمان دەڵێت:

(دوای ئەوەی شا لەسەر نامەکە نووسی ڕازیم، هەستم کرد من فەرماندەی بزوتنەوەی کوردستانم.)[2]

لێرەوە پێوەندیی نێوان ئێران –ساواک و سەرانی پارتی دەستی پێ کرد و تا ئاشبەتاڵی ١٩٧٥ بەردەوام بوو.

مرۆڤ قەت لە سەرەتایەکی هەڵەوە، بە ئەنجامی دروست ناگات.

ساڵی ١٩٦٤ کێشە لەسەر دەسەڵات، لەنێوان سەرۆکی پارتی و مەکتەبی سیاسی دروست بوو. (لە نیسانی ١٩٦٤ مەکتەبی سیاسی کۆنفرانسـێکی لە مـاوەت بەسـت. بە زۆریـنەی دەنـگ بڕیـار درا هەمـوو دەسـەڵاتێک لە مەلا مسـتەفا بسـەندرێتەوە. مەلا مسـتەفا بڕیـارەکەی ڕەت کـردەوە و وتـی مـن خـۆم حـزبم، هەموویـان دەرکراون.)[3]

تەمـووزی ئەو سـاڵە مەلا مسـتەفای بـارزانی، بە لەشـکرێکەوە پەلاماری بارەگای مەکتەبی سیاسیی پارتی دا، ئەوانیش پەنایان بۆ

1- عرفان قانعی فرد، تندباد حوادث، گفت و گو با عیسی پژمان، مامور ویژەی شاە و نمایندەی ساواک در کردستان عراق، چاپ رامین، ئیران ١٣٩٠ل ١١٧

مایەی سەرنجە عەبدولڕەحمان زەبیحی، کە نەیاری ڕێژیمی شای ئێران بوو، بۆتە ئەندازیارێکی دامەزراندنی پێوەندیی نێوان ساواکی ئێران و سەرانی پارتی!

2- عرفان قانع فرد، سەرچاوەی پێشوو، ل١١٨.

3- مام جەلال، دیداری تەمەن، ئامادەکردنی سەلاح ڕەشید، ل٢٩٦ چاپخانەی کارۆ، سلێمانی ٢٠١٧

ئێـران بـرد. ئەمە یەکەم جـار بـوو لە مێـژووی بزاڤـی نەتەوەیـی کورددا، کێشەی سیاسی بە زەبری چەک چارەسەر بکرێت.

دوای لەتبوونی پارتی، عیسا پەژمـان بە مـام جەلال دەڵێت: (شـا بڕیــاری داوە لەگەڵ مەلا مســتەفا پێــک بێــت، مــن خــۆم لە کۆبوونەوەکەدا بەشدار بووم، شا وا بیر ئەکاتەوە کە مەلا مستەفا نەفەرە و ســەرۆکی عەشــیرەتە، ڕێککەوتــن لەگەڵیــدا ئاســانترە لە ڕێککەوتــن لەگەڵ ئەوانەی تــر، ئەمــانە حــزبین، تــۆ ئەمــڕۆ لەگەڵ ئیبرایم ئەحـمەد ڕێـک ئەکەویـت، سـبەینێ حـزب ئەیەوێ سیاسـەت بگـۆڕێ بڕیارێـک دەرئەکـات و ئەڵـێ ئیبـراهیم ئەحـمەدم لابـرد لە سکرتێر و نووری ئەحمەدی تەهام لە جێگەی دانا.) [1]

لە بەرانبەر ئەوەدا، حکومەتی عێراق بە چەک و پارە، هاوکاریی مەکتەبی سیاسیی پارتی کرد و شـەڕی نێوخـۆ هەڵگیرسـا. بزاڤـی چەکداری، لەبری ئەوەی بۆ بەدەسـتهێنانی مـافی نەتەوەیـی کـورد کار بکات، گۆڕدرا بە شەڕی نێوخۆ. یان وەکوو ئامرازێکی دەسـتی ئێران و عێراق، لە دژی گەلی کورد و بۆ وێرانکردنـی کوردسـتان بەکار هێندرا، بەم کارەش زەمینەی ئاشبەتاڵ ئامادە کرا.

دەوڵەتی ئێران، کە پێشتر شەڕی نێوان عەشیرەتی میراودەلی و مەنگوڕەکـانی هەڵگیرسـاند، ئایـا لە شـەڕی نێوان سـەرانی پارتیـدا، ڕۆڵێکی هەبووە؟!

بە ڕای مـن دەوڵەتە سەردەسـتەکانی کوردسـتان، زەحـمەتە دوو تفەنگ بدەن بە بزاڤێکی چەکداری، ئەگەر تفەنگێکیـان لە دژی کـورد بەکار نەهێنێت.

1- مام جەلال، دیداری تەمەن، ل٣٠١

٣
دنیابینین له لوولەی تفەنگەوە

لەگەڵ هەڵگیرساندنی شەڕ لە کوردستان، سەرەتای قۆناخێکی خوێناوی دەستی پێ کرد. دۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ڕۆشنبیری و ژیان و گوزەرانی خەڵک، گۆڕانیان بەسەردا هات. کوشتن، هێرشی سەربازی، بۆردومان و توندوتیژی پەرەیان گرت و بوون بە بەشێک لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک. لە دوای کودێتای خوێناویی بەعس لە ٨ی شوباتی ساڵی ١٩٦٣ کوشتار و پەلاماری سەربازی بۆ سەر کوردستان زیاتر بوون.

هاوینی ساڵی ١٩٦٣ لە ترسی بۆردومان، چەند مانگ بەشێکی خەڵکی قەڵادزێ ڕوویان لە لادێکانی ناوچەی پشدەر کرد. ئێمە لەگەڵ ماڵی چەند خزم و ناسیاودا، چووینە گوندی سونێ، کە نزیکی شێنێیە. لەوێ لە قەدپاڵێک بە ناوی مەڕانێ کەپرمان دروست کرد، چەند ماڵێکیش تاوڵیان هەڵدا. زۆر ڕۆژ بۆ میوەکڕین، یان بۆ کاتبەسەربردن و ڕاوەتەیر و هەنجیرخواردن، لەگەڵ منداڵانی تر، دەچووینە سونێ و شێنێ و گوندی دی. هاوینەکەمان لەوێ بەسەر برد.

من لە پۆلی یەکەمی ناوەندیی بووم، لە وانەی ماتماتیک (بیرکاری) کەوتبووم. لە بەر ئەوەی ئیدارەی حکومەتی عێراق لە

قەڵادزێ کشابۆوە، نەمتوانی لە خولی دووەمدا ئیمتیحان بدەمەوە، بۆیە ئەو ساڵە لە پۆلی یەکەمی ناوەندیی مامەوە. کاتێک وەرزی خوێندن دەستی پێ کردەوە، قوتابخانە لە قەڵادزێ نەکرایەوە. باوکم بڕیاری دا بۆ خوێند من، لەگەڵ چەند خزمێکدا، بنێرێت بۆ سلێمانی، کە ماڵی کاکە ڕەئووفم لەوێ بوو. بەڵام سەبریەی خوشکم لە قەڵادزێ مایەوە.

لە ترسی فڕۆکەی جەنگی، ئێوارەیەکی درەنگ بە سواری ئێستر بەرەو سلێمانی بەڕی کەوتین. کاروانچییەکە منی لەسەر پشتی ئێسترێک، کە مافوور و نوێنی هەڵگرتبوو، بەستەوە، بۆ ئەوەی ئەگەر خەوم لێکەوت بەرنەبمەوە. بە درێژایی شەو بەڕێوە بووین. دنیا تاریک بوو، من لە سەرەتای ڕێگادا خەو بردمییەوە، بەڵام هەموو جارێک، کە ئێسترەکە لای جۆگەلەئاوێک بازی دەدا، یان لە شتێک دەپرینگایەوە و دەردەپەڕی، بەخەبەر دەهاتم، وامدەزانی لە هەمان جێگا دێین و دەچین. چونکە بە تاریکی و لەناو ئەو دۆڵ و شاخانەدا، دیمەنەکان لە پێشچاوی خەواڵووم، وەکو یەک دەردەکەوتن.

دەمی بەیانی، تازە هەتاو هەڵاتبوو گەیشتینە بازگەی قەیوان. سەربازەکان ڕایان گرتین، تاوێک بارەکانیان پشکنی، تەماشای شوناسنامەی هەمووانیان کرد و ئیزنیان داین.

لە سلێمانی لە ماڵی کاکە ڕەئووفم بووم، کە لە نەخۆشخانەی سلێمانی کاری دەکرد. لە قوتابخانەی ئامادەیی سلێمانی، لە پۆلی یەکەمی ناوەندی، دەستم بە خوێندن کرد. مامۆستا سامی ئەفەندی بەڕێوەبەری قوتابخانەکە بوو.

لەناو قوتابییەکاندا خۆم بە نامۆ دەبینی، ڕۆژ و هەفتەم دەژماردن، بەو هیوایەی قوتابخانە لە قەڵادزێ بکرێتەوە و

بگەڕێمەوە ماڵ. ئەو ساڵە بۆ من سەخت و ناخۆش بوو، یەکەمجار بوو لە کەسوکار و برادەرانم دوور کەوتبوومەوە. تەنیا و بێتاقەت بووم، برادەرم نەبوو. دواتر برادەرێکی ئازیز و میهرەبانم پەیدا کرد، ئەویش ئەنوەر قادر ڕەشیدی هونەرمەندە، کە تا ئەمڕۆ پێوەندیمان هەر بەردەوامە. تۆ بڵێی لەو کاتەوە، بێ ئەوەی بە خۆمان زانیبێت، شیعر و هونەر پێکەوە کۆی نەکردبینەوە؟

سەرەتای ساڵی (١٩٦٤) ئیدارەی حکومەتی عێراق گەڕایەوە بۆ قەڵادزێ و قوتابخانە کرایەوە، بەڵام چوار مانگی یەکەمی وەرزی خوێندن تێ پەڕی بوو. ماڵی کاکە ڕەئووفم چوونەوە قەڵادزێ، بەڵام منیان نەبردەوە. پورزا و خاڵۆزایەکی دایکم، حاکم بەکر ئیسماعیل و هاوسەرەکەی، خاتوو حەنیفەی حاجی تاهیری کۆیی (دایکی هەڤاڵ)، بە کاکمیان وت با ڕەفیق سەری لێ نەشێوێت، لە قەڵادزێ، بەو نیوساڵەی خوێندن کە ماوە، هیچی تازە فێر نابێت، باشترە لێرە خوێندنی ئەمساڵی تەواو بکات و لە ماڵی ئێمە بێت.

من دەمەویست ڕۆژێک زووتر بچمەوە بۆ قەڵادزێ، بەڵام کاکم ڕازی کردم بمێنمەوە. دەوروبەری شەش مانگ لە ماڵی کاکە بەکر، لە کۆڵانی دووەمی خانووەکانی گەڕەکی عەقاری، ژیام. لەوێ هەستم دەکرد لە ماڵی خۆمانم. پورم، ژنێکی دڵپاک، پڕهەست، خزمدۆست و چاکەخواز بوو، هێندەی دایکم لەگەڵم میهرەبان بوو.

من لە قۆناخی خوێندنی ناوەندی بە کتێب ئاشنا بووم، کە ئەو کاتە بە دەگمەن چاپ دەکران. هەروا بوومە ئەندامی یەکێتیی گشتیی قوتابیانی عێراق، کە سەر بە حزبی شیوعی بوو. لە کۆبوونەوەکاندا، جار جار بەرپرسەکەمان نامیلکەی مارکسییانەی دەهێنا، ناوەرۆکەکەی بۆ باس دەکردین. چەندان لاپەڕەی بۆ دەخوێندینەوە، کە بە زمانێکی سادە نووسرابوون، ڕوون و ڕەوان

کرابوون بە کوردی. ئێمە لەناو خۆماندا لێدوانمان لەبارەی ناوەرۆکی کتێبەکان دەکرد. هەر پرسیارێکمان هەبووایە، وەڵامی ڕاست، یان ناڕاستمان لە بەرپرسەکەمان وەردەگرت. یەکێک لەو نامیلکانەی لە بیرم ماوە سەرکردەیەکی حزبی کۆمۆنیستی چین، لیو شاو شی، بە ناوی (چۆن دەبی بە تێکۆشەرێکی تەواو) نووسیبووی. کتێبەکە باسی ڕەفتار، دیسپلین و ڕەوشتبەرزیی مرۆڤی کۆمۆنیست و شۆڕشگێڕی دەکرد. نامیلکەکەی تر لەبارەی ماتریالیزمی مێژوویی بوو، کەبیرمەندێکی ڕووس نووسیبووی. بە زمانێکی سادە قۆناخەکانی گەشەکردنی کۆمەڵی مرۆڤایەتیی دیاری کردبوو، کە لە کۆمۆنی سەرەتاییەوە دەستی پێ کردووە، بەرەو قۆناخی کۆیلایەتی، دەرەبەگایەتی، دواتر سەرمایەداری و سۆشیالیستی چووە. بەرای ئەو نووسەرە، کە ناوەکەیم لەبیر نەماوە، ئێستا نۆرەی قۆناخی کۆمۆنیزم هاتووە، کە دواقۆناخی گەشەکردنی مرۆڤایەتییە و حزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەت خەریکە دایدەمەزرێنێت. لەو قۆناخە نوێیەدا جیاوازیی چینایەتی، چەوساندنەوەی مرۆڤ لە لایەن مرۆڤەوە، شەڕ و ستەمکاری نامێنن، خەڵک ئارام، ئازاد، خۆشگوزەران و یەکسان، بە ئاشتی و برایانە، دەژین.

ئەو جۆرە نامیلکە و باسانە، بۆ ئەو سەردەمەی ئێمە، کە لە قۆناخی خوێندنی ناوەندیی بووین، بە زانیاریی گرینگ دادەندران، چونکە بەرەو ڕامان و بیرکردنەوەیان دەبردین، ورەیان بەرز دەکردینەوە، هەستی هاوسۆزی، مرۆڤدۆستی، باوەڕ و پرینسیپی ئەخلاقییان، پەرە پێ دەداین. هەندێک جاریش وێنەی حیکایەتێکی خۆش و دڵگیر، هزر و خەیاڵیان دەبزواندین. من بە خەیاڵ وێنەی قەڵادزێم دەهێنایە پێش چاو، کە وەکوو بەهەشتی لێ هاتووە. شەڕ،

تـاوان و کوشـتن نەمـاون، هەمـوو کەس ئـارام و خۆشـگوزەران دەژین. نە سەرباز و پۆلیس، نە ئەوانەی بە زەبری چەک کرابوونە ئاغـای نـاوچەکە، دەسـەڵاتیان دەمێنێت. ئەو جـۆرە کتێبـانە هانیـان دەدایـن بەدوای کتێبـی تـردا بگەڕێـین، بـۆ ئەوەی زانیـاریی زیـاتر بەدەست بخەین و درێژە بەو جۆرە خەون و خەیاڵانە بدەین.

مـن و مەحمـوود حـاجی مەحمـوود، کە هـاوڕێی منـداڵیم بـوو، پـێکەوە لە لیژنەیەکـی قوتابیـان بـووین. هەردووکمـان حەزمـان لە شیعر بوو، هەوڵمان دا ئێمەش، بە چاولێکەریی لە شاعیران "شیعر" بنووسین. ئەو سەردەمە دەوترا پێویستە شاعیر نازناوی تایبەتی خۆی هەبێت. ئێمەش کە بریارمان دابوو ببینە شـاعیر، پێش ئەوەی دەسـت بە نووسـینی "شـیعر" بکەیـن، نازناومـان بـۆ خۆمـان دانـا. مەحمـوود نازنـاوی (بێهاوتـا)ی هەڵبـژارد، منـیش نازنـاوی (هیـوا). مەحموود زوو پشتی لە شیعرنووسین کرد، بەڵام لە بواری تردا، بە ڕاستی بێ هاوتا بوو. کەسێکی بە دیسپلین، ڕاستگۆ، بە وەفا، دڵسـۆز و بە ئاگـا بـوو، بەڵام کەمێـک دڵناسـک بـوو. لەگەڵ خوێندنەکەیدا، بەرگدروویەکی باش بوو، سـەعات و ڕادیۆی چاک دەکردەوە، دەستی لە کارەبا وەردەدا..

من و مەحموود هاوپۆل بووین، لە قۆناخی خوێندنی سەرەتایی، دوو سـاڵ لە کـاتی پشـووی هاوینـدا، بـاوکم بردمـی بـۆ لای بـاوکی مەحموود، وەستا حاجی خەیات، بۆ ئەوەی لەوێ وەکوو شـاگردی خۆبەش، لەگەڵ مەحموود کار بکەم، یـان وەکـوو دایکـم دەیـوت بـۆ ئەوەی ببەسـترێمەوە و لە کـۆڵان نەسـووڕێمەوە. مەحمـوود و مـن پـێکەوە چـووینە بەشـی کـوردی، لە کـۆلێجی ئەدەبیـات لە بەغـدا، ژوورێکمـان بەکـرێ گـرت. مەحمـوود، بە پێچەوانەی مـن، دەیزانـی چێشـت لـێ بنێـت. ئەو چێشـتی خۆشـی لـێ دەنـا و منـیش قاپەکـانم

دەشوشتن. زۆر جار تەمبەڵیم دەکرد و قاپەکان تا ڕۆژی دواتر بە پیسی دەمانەوە. مەحموود ئەوەی بەدڵ نەبوو. بۆیە بریارمان دا لە ماڵێ چێشت لێ نەنێین. مەحموود لە دوا ساڵی خوێندندا، لەگەڵ ڕۆژنامەی هاوکاری ڕێک کەوت، هەفتانە وتاری لەبارەی دۆخی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ دەنووسین. لەو وتارانەیدا پشتی بە ڕۆشنبیریی سیاسیی خۆی بەست و سوودی لە گۆڤار و ڕۆژنامەی فەلەستینی و عەرەبی وەرگرت. دواتر مەحموود لە قوتابخانەی ئامادەیی قەڵادزێ، بوو بە مامۆستای زمانی کوردی. مەحموود، لە ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی پێشوو، بە ڕووداوی ئۆتۆمبێل جوانەمەرگ بوو. ئێستا من بوومەتە ٧١ ساڵ، کەچی مەحموودی هاوڕێم هەر ٣٥ ساڵە.

ئەو ڕۆژەی لەگەڵ مەحموود بڕیارمان دا ببینە "شاعیر" شتێکم لەبارەی هونەری شیعر نەدەزانی. بەڵام گوێم بە وەزن و ڕیتمی شیعری کوردی و بەیت و گۆرانیی فۆلکلۆری ڕاهاتبوو، کە ڕۆژانە لە چایخانەکانی قەڵادزێ دەبیستران. هەندێک جار هەوڵم دەدا هەستێک، خەمێک، یان شادییەکی خۆم بە "شیعر" بنووسم، یاخود لاسایی شاعیری تر بکەمەوە. بەو جۆرە کارە دڵخۆش بووم، وامدەزانی شیعرم نووسیوە!

پێش قۆناخی خوێندنی ئامادەیی، بە "شیعر" نامەیەکی دڵداریی دوو لاپەڕەییم نووسی، کە بە وەزنی دە برگەیی ڕێک خرابوو، بەو هیوایەی بیدەم بە کچێک، کە دڵم پێوەی بوو. نامەکە ماوەیەکی زۆر لە گیرفانمدا مایەوە، دەژاکا و پاکنووسم دەکردەوە، چونکە شایەنی ئەوە نەبوو بەو جۆرە بدرێت بە ئازیز!. قەت نەموێرا ئەو نامەیە بدەم بەو کچەی بۆیم نووسیبوو. چەند جار لە کۆڵان تووشی دەهاتم، دەلەرزیم، قسەم بۆ نەدەهات. دواتر دەستکاریی

نامەکەم کرد و دام بە برادەرێک، کە دڵی بە کچێکەوە بوو، ئەو لە من ئازاتر بوو. نامەکە، وەکوو لە دیدارێکدا وتوومە، بە وێنەی نوشتە و دوعای پیاوچاکان، کاری خۆی کرد.! کاتیک چوومە قۆناخی خوێندنی ئامادەیی، وازم لەو کارە، "سکاڵانووسی عاشقان" هێنا چوونکە پێم وا بوو کارێکی منداڵانەیە.

سالانی شەستەکان، پەیداکردنی کتێب ئاسان نەبوو. بە هۆی شەڕەوە، کتێب و گۆڤار زۆر بە دەگمەن و بە کوالیتیی خراپ، بڵاو دەکرانەوە. کتێبی عەرەبی بە ڕێکەوت لە قەڵادزێ دەست دەکەوتن، چونکە ئەو کاتە کتێبخانە و کتێبفرۆشی لە قەڵادزێ نەبوون. دەزگای حکومەتی، یان ئەهلی کتێبیان بڵاو نەدەکردەوە. کەچی سانسۆری چاپەمەنی هەبوو. ئێمە لە دنیای ڕووناکبیری، زانستی و زانیاری دابڕابووین. بزووتنەوەی چەکداری، لەناو قوڕاوی شەڕی نێوخۆدا چەقیبوو. بایەخی بە مەسەلەی ئەدەبی و ڕووناکبیری و بڵاوکردنەوەی کتێب و گۆڤار نەدەدا. هەموو شتێک لە لوولەی تفەنگەوە دەبیندرا. تفەنگیش، کە لە ئێران و عێراقەوە دەنێردران، بەکرێ درابوون و لە شەڕی نێوخۆدا ڕوویان پێ لە یەکتر کرابوو.

شەڕی نێوخۆ توندتر و فراوانتر بوو. لەگەڵ خۆیدا توندوتیژی، کینە و دوژمنایەتیی وەکوو پەتا، بە کۆمەڵی کوردەواریدا، بڵاو کردەوە و تێکەڵاوی ژیانی خەڵکی کرد. لە ڕەوشی بەردەوامبوونیدا کۆمەڵی کوردستان، وەکوو دوو بەرەی پێکناکۆک، لە بەرانبەر یەکتردا سەنگەریان گرت. ئەو شەڕە کولتووری دێرینی شەڕی نێوان خێڵ، بنەماڵە و میرنشینەکانی کوردستانی ژیاندەوە، کە مێژوویەکی ڕەش و دێرینی هەیە. یان دروستتر، ئەو شەڕە نێوخۆییە بەرهەمێکی ڕەسەنی ئەو مێژووە ڕەشەیە.

مێژووی کورد، پێش هەر شتێک، مێژووی شەڕی نێوخۆی نێوان خێڵ، بنەماڵە و میرنشینەکانە، کە بە کۆمەک و هاندانی دەوڵەتی

عوسمانی، یان ئێرانی، وێنەی مورتەزەقە، لەنێو خۆیاندا و لەگەڵ یەکتر شەڕیان کردووە. بەشێک لەو میرە ڕەفتارچەتانە، بە فرمانی سوڵتانی عوسمانی و بۆ چەتەیی و تالانی، پەلاماری ئێزیدییەکانیان داوە و هەزارانیان لێ کوشتوون، کچ و ژنیان زەوت کردوون.

مێژوونووسی کورد عەبدولقادری ڕۆستەمی بابان، کە لە سەردەمی میرنشینی ئەردەڵان و باباندا ژیاوە، باسی شەڕی نێوخۆی بنەماڵەی بابان دەکات، کە بەشێکیان لە بەغداوە لەشکری عوسمانییان دوای خۆیان خستووە، تا دەست بەسەر سلێمانیدا بگرن. بەشێکی تریان، بۆ هەمان مەبەست، لەشکری ئێرانییان بۆ سلێمانی هێناوە. ئەم کارە لە سەردەمی برایان سلێمان پاشا و مەحموود پاشادا، گەیشتۆتە لوتکە. مێژوونووس دەنووسێت:

(ئەو جووتە برایە لە ماوەی چوار ساڵدا، یەکیان بە یارمەتیی لەشکری عوسمانی و ئەویتریان بە یارمەتیی لەشکری ئێران، شەش جار بەنۆرە بەسەر وڵاتی باباندا زاڵ بوون و وڵات لە دەستدرێژیی ئەوان تووشی وێرانی و چارە ڕەشی بوو).[1]

سەرانی بزووتنەوەی چەکداری و ڕابەرانی شەڕی نێوخۆ، کە بۆ دەسەڵات چەکیان هەڵگرتبوو، نەک بۆ ئازادکردنی وڵات، ئەو کولتوورەیان زیندوو کردەوە و تەنانەت داهێنانیان تێدا کرد، تەکنیکی شەڕەکەیان پێش خست! تیرۆری سیاسی، ئەشکەنجە، ئەتکردن و دیلکوژییان داهێنا. ساڵی ١٩٦٤ چەتەکانی کانی ماسی، کە کۆمەڵێک چەقۆکێش و چەتەی کاژیک و ئامرازی دەستی پارتی بوون لە سلێمانی، چەندان ئەندام و کادری دیلکراوی حزبی شیوعییان تیرۆر کرد، هەیانبوو، بە زیندوویی نەوتی پێدا کرا و سوتیندرا.

1- عبدالقادر ابن ڕستم بابانی، ڕەوشی کوردان، تاریخ وجغرافیای کردستان موسوم بە سیر الاکراد، بکوش محمد توکلی، چاپخانە ارژنگ ١٣٦٦. ئەم کتێبە لە لایەن مامۆستا کەریم حیسامی بە ناوی ڕەوشی کوردان کراوە بە کوردی.

به هـۆی شـەڕی نێوخـۆ، تەواوی وزەی گەلـی کـورد لە عێـراق، بەفیـــڕۆ درا. هەزاران پێشـــمەرگە و ئـــازادیخوان، کە بە ئـــاواتی کوردستانێکی ئازاد چەکیان هەڵگرت، لە شـەڕی نێوخـۆدا بەکوشت دران. بزاڤـی چەکـداری شـێوێندرا و بـۆ وێرانکردنـی کـۆمەڵی کوردستان، بەکار هێنـدرایەوە. بەو کارەش گەلـی کـورد زەبـوون و بێ هیوا کرا و سەرەتای کوشتنی هیوا و وڵات دەستی پێ کرد.

تۆماس هۆبێس ١٥٨٨-١٦٧٩پێیوایە شەڕی نێوخۆ لەچاو شـەڕی دەرەکـــی، کـــاریگەریی قـــووڵتر بە جـــێ دەهێڵێــت، درەنگتـــریش شـوێنەوارەکانی دەسـڕدرێنەوە. خەڵـکە بەشـەڕهاتووەکە بەردەوام ئاگاداری کار و ژیـانی یەکترن. بەڵام ئەگەر دوژمنـایەتییەکە لەگەڵ کەسانێک بێت، کە لە شـوێنی تـر دەژین، ئەوا کەمتـر یەکتریـان بیـر دەکەوێتەوە، ئاسانتریش شەڕەکەیان لەبیر دەچێتەوە.

ئەمریکـا لە شـــەڕی دووەمـی جیهـانی، لەگەڵ ژاپـۆن و ئەڵمانیـا بەشەڕ هات، بەڵام زۆر زوو لەگەڵیان ئاشت بۆوە، کەچـی شـەڕی نێوخـۆی ئەمریکـا ١٨٦١-١٨٦٥ هێشـتا شـوێنەواری مـاوە. خەڵکـی ویلایەتەکانی باشووری ئەمریکـا، کە شـەڕی نێوخـۆی تێدا بـوو، تـا ئێستا حەساسییەتیان بەرانبەر بە ویلایەتەکانی باکوور هەیە.

ئەوا شەسـت سـاڵە شـــەڕی نێوخـۆ کـۆمەڵی کوردسـتانی لەت، پەرپـووت و بێهیوا کـردووە. لە سـایەی سـەرانی شـەڕی نێوخـۆ و "قارەمانـــــان"ی دیلکوژیـــــدا، هێشـــــتا ئەو شــــــەڕە، زەمیـــــنەی سـەرهەڵدانەوەی ئامـادەیە و دەڵێـی دوێنـێ دەسـتی پـێ کـردووە. ئەمەش دەیســـەلمێنێت کە تـــا ئێســـتا کـــۆمەڵی شکســـتخواردووی کوردسـتان و کولتـوورەکەی، نەگەیشـتوونەتە ئەو ئاسـتەی بتـوانن خۆیـان لە پیسـایی کولتـووری شـــەڕی نێوخـۆ و بەرپرسـانی ئەو شەڕە، پاک بکەنەوە.

٤
ئەشکەنجەدان لە ڕۆژی تاقیکردنەوەی بەکەلۆریادا

پـایزی ١٩٦٦ لە بەشــی ئەدەبــی دەســتم بە خوێنــدنی قۆنــاخی ئامـادەیی کـرد، کە ئەو کـاتە دوو سـاڵ بـوو. دەرسـەکانمان گـران بـوون، چـونکە مامۆسـتای پێویسـت، پسـپۆڕ و بەئەزموونمـان کەم بـوون. تـا ئەو کـاتە هـیچ کەسـێکی خەڵکـی قەڵادزێ نەبووبـوو بە مامۆسـتای ئامـادەیی. بەشـێکی مامۆسـتاکان تـازە دامەزرابـوون و ئەزموونی مامۆستاییان نەبوو، یەکەم جـار لە قەڵادزێ دەسـتیان بە وانەوتنەوە کردبوو. یان هەندێک جار مامۆسـتای سـەرەتایی، کە بە باشی شارەزای بابەتەکە نەبوو، دەرسـی پێ دەوتـین، بۆیە دەبـوو زۆر خۆمـان مانـدوو بکەیـن. لە دوای پۆلی شەشـەمی سـەرەتایی، خوێنـدن بە زمـانی عەرەبـی بـوو. لە تـاقیکردنەوەی بەکەلۆریـای ئامادەییـدا، دەبـوو لەگەڵ قوتابیـانی ئامــادەیی بەغــدا، موســڵ و ناوچەکــانی تــر، کە بە زمــانی خۆیــان دەیانخوێنــد و باشــترین مامۆســتایان هەبـوو، کێبڕکــێ بکەیــن. وەڵامــی ئەو پرســیارانە بـدەینەوە، کە بـۆ هەمـوو قوتابیـانی دواسـاڵی خوێنـدنی ئامـادەیی، بەشی ئەدەبی، لە عێراق، دادەندران.

سـەرەتای حـوزەیران (جـونی)ی ١٩٦٨ چـاوەڕێی تـاقیکردنەوەی بەکەلۆریــا بــووین. دەســەڵاتی حکــومەت لە قەڵادزێ لاواز بــوو.

بەڕێوەبەرایەتیی پەروەردە دەترسا پرسیارەکان، کە سەرانسەری بوون، ئاشکرا بکرێن و بفرۆشرێن، بۆیە بڕیار درا هەموومان، کە وەکوو لەبیرم بێت دوازدە قوتابیی کوڕ و دوو قوتابیی کچ بووین، بۆ تاقیکردنەوە بچینە سلێمانی. لەوێ باڵی مەکتەبی سیاسیی پارتی (جەلالییەکان) دەسەڵاتدار بوون.

شوێنی تاقیکردنەوە لە قوتابخانەی ئامادەیی کچان، لە خوار فولکەی خانەقای مەولانا خالید بوو. ڕۆژی یەکەمی تاقیکردنەوە، جەلالییەکان لە ئازاد حەمەسوور بابانیان دا، کە چالاکوانی یەکێتیی قوتابیانی پارتی بوو. ئەو ڕۆژە زانیم نۆرەی منیش دێت. ڕۆژی دووەم، لە کاتی وەڵامدانەوەی پرسیارەکاندا، شڵەژاو و بیرپەرتێن بووم. لە هۆڵی تاقیکردنەوە چوومە دەرێ، هاوپۆلانم پێش من ڕۆیشتبوون. بە تەنیا بەرەو ناوشار چووم، کە ئەو کاتە تا لای فولکەکە چۆڵایی بوو. بیست مەترێک لە قوتابخانەکە دوور کەوتمەوە، چوار کەس، کە سەر بە باڵی مەکتەبی سیاسی بوون، دەوریان گرتم. لەناو هەموویاندا تەنیا شێرکۆی شێخ عەلیم ناسی. دوای چەند قسە و پرسیار، دەستیان بە جنێودان و هەڕەشەی کوشتن کرد و ڕایانکێشامە ناو کەندڕێک، کە لە قەراخی جادەکە بوو. تا شەکەت بوون ئەشکەنجەیان دام. لە چەند لاوە بە بۆکس و دەسکەدەمانچە، سەر و ڕوخساریان خوێناوی کردم. دوای ئەوە، وڕ و نیوەبێهۆش، بەجێیان هێشتم. لە کاتی ڕۆیشتنیاندا بانگی شادمان ناوێکیان کرد، تا وازم لێ بهێنێت و بڕۆن. دواتر زانیم ئەو کوڕە خزمی شێرکۆ و برای عارف تەیفور بوو.

هەڵبژاردنی ئەو کات و شوێنە بەو مەبەستە بوو، کە وێڕای ئەشکەنجەدانم، نەهێڵن سەرکەوتووانە تاقیکردنەوەکە تەواو بکەم. ئەگەر ئەو ساڵە دەرنەچووبام، دەبوو دوو ساڵی تر درێژە بە

خوێندنی ئامادەیی بدەم، چونکە دوای ئەوە خوێندنی ناوەندی و ئامادەیی لە پێنج ساڵەوە کرا بە شەش ساڵ.

کاتێک هێز و توانام هاتەوە بەر، بە کەندرەکەدا هەڵگەڕام و چوومە سەرجادەکە. دوای تاوێک عارەبانەیەکی دوو ئەسپی، کە ئەو کاتە لە سلێمانی زۆر بوون، بەوێدا هات. سواری عارەبانەکە بووم و بردمییەوە بۆ ماڵی حاکم بەکر ئیسماعیل و خاتوو حەنیفەی حاجی تاهیر (دایکی هەڤاڵ)، کە لە تەنیشت یانەی فەرمانبەران بوو. ئێستا خانووەکە کراوەتە یانەی ڕۆشنبیریی زانکۆی سلێمانی. کاتێک دایکی هەڤاڵ، کە بە پووریێ ناوم دەبرد و بەڕاستیش پوور و شاژن بوو، بەو حاڵەوە بینیمی، حەپەساو و پەشۆکا لێی پرسیم:

ئەوە بۆ ئاوات لێ هاتووە؟

وتم: لە لای هۆڵی تاقیکردنەوە، جەلالییەکان لێیان دام.

دوای تاوێک برینپێچێکی ناسیاویان هات، برینەکانی بۆ دەرمان کردم، پلاستەری لێ دان و لەفافی لە چەند برینێک پێچا. دواتر کاکە بەکر، کە حاکمی تەحقیقاتی سلێمانی بوو، هاتەوە و بەو جۆرە منی بینی زۆر تێک چوو، بەڵام هیچی نەوت. ئەوە بێڕێزییەک بوو بە ئەویش کرابوو. چونکە من لە ماڵی ئەوان میوان بووم، کەچی بەرپرسی باڵی مەکتەبی سیاسی لە سلێمانی، کاک محەمەدی حاجی تاهیر، برای دایکی هەڤاڵ و خاڵۆزای دایکم و حاکم بەکرە، هاوسەرەکەی (براژنە نەسرین) کە کچی نووسەر زەکی هەنارییە، خوشکەزای حاکم بەکر و پورزای دایکمە، کەچی کاک محەمەد ڕێگای داوە بە جۆرە، لە دەمی تاقیکردنەوەی بەکەلۆریادا، ئەشکەنجەم بدەن. دوای ئەو ڕووداوە پێوەندیی نێوان حاکم بەکر و کاک محمەد درزی گەورەی تێکەوت.

حـــاکم بەکـــر کەســـــایەتییەکی بەڕێـــز، بە شەخســـییەت و لە دامەزرێنەرانی پارتی بوو. برای مامۆستا سابیر ئیسماعیل بوو، کە کەسایەتییەکی دیاری کۆیە بوو. کاکە بەکر لەمێژ بوو دەستی لە کـاری حزبـایەتیی بەردابـوو، بەڵام لە کـۆنەوە بـرادەری مامۆسـتا برایم ئەحـمەد و مـام جەلال بـوو. بـۆیە پارتییەکـان وایـان دەزانـی لەگەڵ جەلالییەکـــانە، کە وا نەبـــوو. دوای ١١ی ئـــازار، بە داوای پـارتی، گـوێزرایەوە بـۆ شـاری حلـلە (بابـل). ئەو کـاتەی لە بەغـدا بـووم، بەردەوام ســەردانم دەکـردن. دواتـر سـاڵی ١٩٧٧ لەوێـوە گوێزرایەوە بۆ هەولێر.

دوای ئەو لێـدانە، ڕۆژانە شـۆفێرەکەی کـاکە بەکـر، کە کـوڕێکی قەڵادزەیی بـوو نـاوی حوسـێن بـاوزێ بـوو، لەگەڵ پۆلیسـێک (کـاک تالیب)، کە لە ماڵەکەیان هاوکاریی دەکردن، بە ئۆتۆمبێل دەیـانبردم بـۆ هـۆڵی تـاقیکردنەوە و دەیانهێنـامەوە مـاڵ. کـاک تالیـب خەڵکـی گوندی زێوەی نزیک سلێمانی بوو، دوای هەڵگیرسانەوەی شـەڕ لە بەهاری ١٩٧٤ ڕووی لە شاخ کرد و لە پیرەمەگروون شەهید کرا.

بە هـۆی ئەو دەسـتدرێژییەی کـرایە سـەرم، لە وانەیەک کەوتـم، هەروا ئەو نمرانەم نەهێنان، کە شایستەیان بووم.

شـێرکۆی شـێخ عەلـی، سـاڵێک یـان زیـاتر لە قەڵادزێ ژیـا، لە قوتابخـانە پـێکەوە دەمانخوێنـد. مـن لە ڕیـزی یەکێتیـی گشـتیی قوتابیـانی عێـراق، چـالاک بـووم. ئەو لایەنگـری بـاڵی مەکتەبـی سیاسـیی بـوو، کە ئەو کـاتە بارەگایـان لە قەڵادزێ هەبـوو. زۆر توندوتیژانە لەگەڵ خەڵک دەجووڵانەوە، لەخـۆڕا خەڵکیـان دەگـرت و ئەشکەنجەیان دەدان. خەڵک لێیان بێزار بوون، بۆیە زۆر نەمـانەوە چوونە سلێمانی. شـێرکۆ پێش ڕێککەوتنی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ لای جەلالییەکان هەڵات و چوو بۆ لای مەلاییەکان.

سـاڵێک دواتـر، لە نـۆڤەمبەری ١٩٦٩ لە سـلیمانی میـوانی مـاڵی حاکم بەکر بووم. بێ ئەوەی هیچ توومەت و تاوانێکم بدرێتە پاڵ، لە لایەن بـاڵی مەکتەبـی سیاسـییەوە گیـرام. دوو مانـگ زیـاتر لە بارەگاکەیان لە گەڕەکی کانێسکان، لە سلێمانی، لە زینداندا مامەوە. سـەرەتا چەنـد ڕۆژێـک بە تەنیـا لە ژوورێکـی بچووکدا بەنـد کـرام، کەس بەلامـدا نەهـات. ئەو کـاتە گەرمەی خۆئامـادەکردن بـوو بـۆ هەڵبژاردنـی ڕێکخراوەکـانی قوتابیـان لە سـلێمانی. جەلالییەکـان دەیانزانی هەڵبژاردنەکە نابەنەوە، بۆیە فشاری زۆریان بۆ قوتابیـان هێنـابوو. ڕۆژێـک کـوڕێکی گەنجـی بـاڵابەرز، کە لە مـن بەتەمەنتـر بـوو، هێنـدرایە ژوورەکە. وتـی نـاوی عـارف تەیفـورە، لە زانکـۆی بەغدا، دەخوێنێ و بەسەردان هاتۆتەوە بۆ سلێمانی. منیش خۆم پێ ناساند. عارف تەیفور، کە ئێستا ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پارتییە، چەنـد ڕۆژێـک لە زینـدان مـایەوە، نە ئەشـکەنجەیان دا و نە سـووکایەتییان پـێ کـرد، زوو ئـازاد کـرا. منـیش گـوێزرامەوە بـۆ ژوورێکـی گەورە. بەردەوام دانیشـتوانی ئەو ژوورە دەگـۆڕدران، چەند کەس ئازاد دەکران، یان دەنێردران بۆ بەکرەجۆ، کە زیندانی سەرەکی لەوێ بوو، لە جێی ئەوان کەسانی تر دەهێندران.

هەندێک جار لە پەنجەرەوە دەمانبینی، لە حەوشە ئەشکەنجەی کەسـێکیان دەدا. شـەوێکی مـانگی دیسـەمبەر (کـانوونی یەکەم) گەنجێکـی کـورتیلەی ڕەشـتاڵەیان ڕووت کردبـۆوە، بەو سـەرما و بەسـتەڵەکە بە سـەتڵ ئـاوی سـاردیان پێـدا دەکـرد و دارکارییـان دەکـرد، کـوڕەکە سـوێندی دەخـوارد کە ئەو نەیکوشـتووە، کەچـی ئەوان زیـاتر ئەشـکەنجەیان دەدا، ئەویـش هەمـان قسـەی دووبـارە دەکـردەوە و دەپـاڕایەوە کە لێـی نەدەن. زینـدانییەک وتـی: ئەمە یوسـفە لـچەیە گرتوویـانە، دەبـێ کێـی کوشـتبێت! دواتـر بیسـتم کە

یوســفه لــچه به تــومەتی تیرۆرکردنــی ســەرکردەیەکی حزبــی دیموکراتی کوردستانی ئێران، قادر شەریف، گیرابوو.

مانگێـک زیـاتر بـوو له زینـدانـدا بـووم. ڕۆژێـک گـوێم له دەنگـی ژنێک بوو که به توورەییەوه وتی: نا، دەمەوێ محەمەد ببینم، بزانم بۆ کوڕی منی گرتووه؟ یەکسەر دەنگەکەم ناسییەوه، دەنگی دایکم بوو، که داوای دەکرد خـاڵۆزاکەی، مـحەمەدی حـاجی تـاهیر، ببینت. دوای تاوێک بەدوامدا هاتن، دایکم لەگەڵ خوشکم له هۆڵەکه لەسەر کورسـی دانیشـتبوون، دایـکم لاقێکی له گەچ گیرابـوو، به دارشــەقه ڕێی دەکرد. من نەمزانیبوو لاقی شکاوه، وتی:

له ڕێگــای ســەرقەبران تراکتــۆر لێــی دام، ڕەســوولی حــاجی عەبدوڵلای نوورەدینی، له هەورازەکەی قەڵادزێ تراکتۆرەکەی پێ سەرنەخرا، پاشەوپاش گەڕایەوه و لەدواوه له منی دا. خوا ڕوحمـی کرد پانی نەکردمەوه.

زۆرم پێ سەیر بوو حاجی عەبدوڵلای بـاوکی ڕەسـووڵ، ڕێگەی دابوو کـوڕەکەی، که سـێ سـاڵێک له مـن گەنجتر بـوو، تراکتـۆر لـێ بخوڕێ. پێشتر کوڕەگەورەکەی، محەمەد، که هـاوپۆلی مـن بـوو، له تەمەنــی ١٤ یــان پــازده ســاڵی، به تراکتــۆر زەوی کێڵابــوو، تراکتۆرەکه وەرگەڕابوو، محەمەد جوانەمەرگ بووبوو. ئەو کـوڕەی تـری، ڕەسـووڵ، خۆشــبەختانه له مــردن گەڕابــۆوه، بەڵام دایکـم باجەکەی دابوو.

ئەرستۆ تـالیس دەڵێت، مرۆڤ کاتێک کـارێکی خـراپ دەکـات، له بەر ئەوه نییه که نازانێـت کـارەکه خـراپه، بەڵکـو دەزانێـت، کەچـی دەیکات.

به جوانەمەرگبـوونی مـحـمەد، مـن و هـاوپۆلانم خەمبـار بـووین، چــونکه کــورێکی زۆر به ئەدەب، هــێمن و بێــوەی بــوو. دوای

قوتابخانه، هەمیشه گوێڕایەڵ، له دوکانی باوکی دادەنیشت. هەندێک ڕۆژ بەلای دوکانەکەیانـدا دەڕۆیشـتین، ئەگەر به تەنیـا بـووایه، فەرمووی خورماخواردنی لێ دەکردین. ئەگەر باوکیشی له دوکان بـووایه، چـاوی لـێ دادەگـرتین، دەچـووین له کـۆڵانی تەنیشـت دوکانەکەیـان، چاوەڕێمـان دەکـرد. دوای تاوێـک مـحەمەد دەهـات، هەندێک خۆرمای بۆ دەهێناین و ماوەیەک پێکەوه قسەمان دەکرد.

نیـو سـەعاتێک لەگەڵ دایکـم و سـەبریەی خوشـکم دانیشـتم، له هەواڵی خزمـان و برادەران ئاگاداریـان کردم. دایکم باوەشـی پێدا کـردم، مـاچی کـردم و لەگەڵ خوشـکم ڕۆیشـتن. پـاش ڕۆیشـتنیان بێتـاقەت و خەمبـار بـووم، پـێم خـۆش نەبـوو دایکـم بەو لاقه شـکاوەوه، بـۆ سـەردانم هـاتبوو بـۆ سـلێمانی. چاوەڕێم نەدەکـرد، دوای چەند مانگ دووریی، دایکم له زینداندا بمبینێتەوه. قەت دایکم هێنده بێهێز و خەمبار نەدیبوو، بۆ یەکەمجار هەستم کرد ڕەنگی پیریی لێ نیشتووه.

مانگێـک دوای سـەردانی دایکـم، له کۆتـایی کـانوونی دووەم (جەنیوەری)ی ١٩٧٠ خاڵه حەمیدم و حـاجی حەمه سـەعید سـەوز، که پـێکەوه بازرگانییـان دەکـرد، هـاتنه بارەگـاکه، بـۆ ئەوەی به کەفالەت ئازادم بکەن. به خاڵه حەمیدم وت:

خاڵه کەفالەتی چیم دەکەن! خۆ پێیـان نەوتووم بۆچی گیراوم و چ تاوانێکم کردووه، نامەوێت کەس کەفالەتم بکات.

خاڵه حەمیدم وتی:

وەختی ئەو قسانه نییه، بڕۆ کەلوپەلەکەت بێنه با بڕۆین.

کاکه مـحەمەدی حـاجی تـاهیر کەسـێکی دەسـتپاک، دڵسـۆز و به پرینسیپ بوو. بەشی زۆری سامانی حـاجی تـایەری بۆ کـوردایەتی و حـزبەکەی خەرج کـرد. بەڵام کەمێـک تونـدڕەوانه و دەروێشـانه

حزبایەتیی دەکرد، خزمایەتی و دۆستایەتیی لە بەرچاو نەدەگرت. دوای ڕێککەوتنی ١١ی ئادار، وازی لە کاری سیاسی هێنا و لە بەغدا نیشتەجێ بوو. منیش لەگەڵی ئاشت بوومەوە.

هاوینی ١٩٧٩ لە پێشمەرگایەتیدا، لەگەڵ سێ هاوڕێی پێشمەرگە لە مهاباد دەگەڕاینەوە بۆ خڕی ناوزەنگ. لە شارۆچکەی سەردەشت دەرچووین و بەرەو بێوران بەڕێ کەوتین. لە دووری پازدە بیست مەتر، چوار پێنج پێشمەرگەم بینی، کە بەرەو لای ئێمە دەهاتن، یەکێکیان شێرکۆی شێخ عەلی بوو، کە پێشمەرگەی حزبی سۆسیالیست بوو، ئەویش منی بینی. بە بیرمدا هات سڵاوی لێ بکەم، ئەوەی چوو تازە ناگەڕێتەوە. ئەوەتا هەردووکمان، بە هۆی ستەمی دەسەڵاتی بەعس، بەرەوڕووی یەک چارەنووس بووینەتەوە. بەڵام خێرا پەشیمان بوومەوە. بە خۆمم وت ئەو کەسێکی ڕۆحزلە، لەگەڵ چەند کەسی تر منی ئەشکەنجە داوە. ئەگەر سڵاوی لێ بکەم ڕەنگە وا بزانێت لە ترسان، یان لە لاوازییەوە، ئەو کارە دەکەم. بڕیارم دا ئەگەر ئەو سڵاوی کرد، بە گەرمی وەڵامی بدەمەوە، ڕاوەستم و دۆستانە تاوێک قسەی لەگەڵ بکەم. کاتێک لێک نزیک بووینەوە، بۆ یەکترمان ڕوانی، بێدەنگانە بەلای یەکدا ڕەتبووین. دوو ساڵێک دواتر هەواڵی شەهیدکردنی شێرکۆم بیست، کە جەمالی عەلی باپیر بە غەدر و شێوازێکی ناجوامێرانە کوشتی و خۆیشی تێدا چوو. لە دڵەوە پێم ناخۆش بوو ئەو تاوانە گەورەیە بەرانبەر بە شێرکۆ شێخ عەلی کرا. کاتێک سەرکردایەتیی حزبی شیوعی بڕیاری دا بۆ پرسە سەردانی حزبی سۆشیالیست بکەن، من بە مەبەست ویستم بەشدار بم. لەگەڵ فاتیح ڕەسووڵ، بە نوێنەرایەتیی حزب، چووینە لای حزبی سۆشیالیست، لەوێ چاومان بە تاهیری عەلی والی و عەبدولخالق

زەنگەنە کەوت، پرسە و هاوخەمی خۆمان و حزبی شیوعیمان، بە ئەوان و لە ڕێی ئەوانیشەوە، بە بنەماڵەی بەڕێزی شەهید شێرکۆ شێخ عەلی گەیاند.

ئەو ڕۆژانەی ئەشکەنجە درام، چەند هەفتەم مابوو ببم بە هەژدە ساڵ. چالاکوانی یەکێتیی گشتیی قوتابیانی عێراق بووم لە قەڵادزێ، هیچ بەرپرسیارییەکی سیاسیم نەبوو. تاوانێکم نەکردبوو، تا هێندە زاڵمانە و لە ڕۆژی دووەمی گرنگترین تاقیکردنەوەدا، کە تەواوی چارەنووسی قوتابیی پێوە بەندە، پەلامار بدرێم، ساڵی دواتریش بەند بکرێم. ئەو ئەشکەنجەدان و بەندکردنە، پلانی خوێندن و داهاتووی منیان شێواند. بە داخەوە ئەو ڕۆژانە، شەڕ، تیرۆر، کینەی سیاسی، قبوولنەکردنی یەکتر و خولیای تۆڵەستاندنەوە، بەرچاوی زۆرینەی خەڵکیان لێڵ کردبوو. تیرۆر، چەتەیی و هەموو جۆرە تاوانێک، بە ناوی "شۆڕش" و کوردایەتییەوە، حەڵاڵ کرابوون.

ژیان لەسایەی شەڕدا، ئەشکەنجەدان و زیندایکردن، سەخت و بە ئازار بوون، بەڵام توانیم بەرگە بگرم، درێژە بە خوێندن بدەم، بە ورەی بەرز و بە هیوای نوێوە چاو ببڕمە داهاتوو.

نووسەری فرەنسی ئالفۆنس دێ شاتۆبریا (١٨٧٧-١٩٥١) دەڵێ:

لە ناخۆشی و سەختی هێزم وەرگرت، ئەگەر بەختەوەری لە ئامێزی بگرتمایە خنکابووم.

بەشی سێیەم
نووسین و خەونی گۆڕینی ژیان

١
گەڕان بەدوای ڕێگایەکدا

لە سـالانی شەسـتەکانی سـەدەی پێشـوو تـا ئـاداری ١٩٧٠ کوردستانی عێراق گیرۆدەی شـەڕ بـوو. تیرۆر و بێهیوایی وێنەی تارمـاییەکی ڕەش و ترسـناک، دەسـووڕانەوە، چارەنووسـی هەر کەس و هەمووان نادیار بوو.

ئەو دەمەی ژیـان دەکەوێـتە بەر هەڕەشـە و خەریـکە مانـا و بـایەخی خـۆی لە دەسـت بـدات، مـرۆڤ بیـر لە خۆپاراسـتن و دەربـازبوون دەکـاتەوە. هەلاتنـی فیزیکـی یـان ڕۆحـی، دەتوانێـت ڕێگاچـارەیەک بێـت. هەنـدێک جـار بیرکـردنەوە و ئەزمـوون، یـان خێـزان، هـاوڕێ و کەسـانی دەوروبەر، یـارمەتیی مـرۆڤ دەدەن دەربـاز ببێـت. یـاخود غەریـزەی مـانەوە و درێـژەدان بە ژیـان، لەتەنگـانەدا مـرۆڤ بەرەو ڕێگـایەک دەبـات. بەلام کـام ڕێگـا؟ ڕێگـا هەیە هەلدێرە، یان تەماوییە ونت دەکات، ڕێگاش هەیە بە ئازادی و ئامانجی خۆت دەگەیەنێت.

کاتێـک ولات دەکـرێتە زینـدانێکی گەورە و ولاتکـوژان دەبـنە پاسەوانی، ژیان و مردن جیاوازیی ئەوتۆیان لەنێواندا نامێنێت. زۆر کەس بەو ئەنجـامە دەگەن، کە پشـتکردنە ولات و سـەرهەلگرتن بەرەو هەر شوێنێک بێت، هەنگاوێکە بەرەو ژیان و ئازادی. مرۆڤ

به هیوای دۆزینەوەی پەناگەیەکی ئارام، ئامادەیە هەر ڕێگایەک، چەند ناڕوون و تەماوی، یان ترسناک و مەرگهێنەر بێت، تاقی بکاتەوە. ساڵانە سەدان هەزار کەس، لەبەر ستەم، فەسادی و تیرۆری دەسەڵات، یان لەبەر بێکاری، بێهیوایی و نەداری، بەدەم نەفرەتەوە وڵاتەکانیان جێ دەهێڵن. دەیانیان لە دەریادا دەخنکێن، یان لەسەر سنووری وڵاتان، مینیان پێدا دەتەقێتەوە، یاخود لەسەرمان ڕەق دەبنەوە. کەچی هەزارانی تر، هەمان ڕێگا تاقی دەکەنەوە. دیارە هەر کەس دڵی بە ژیان خۆشە و دەخوازێت بژی. دەوترێت هەموو کەس بەهەشتی دەوێت، بەڵام کەس نایەوێت بمرێت. کەسێک کە لە ناچاریدا ڕێگای مردن دەگرێت، دەزانێت زۆری تر لەو ڕێگایەدا مردوون، کەچی باکی نییە و تاقیی دەکاتەوە. ڕەنگە لە بەر ئەوە بێت کە ئەو کەسە پێی وایە ژیانی جۆرە مردنێکە، یان بەلای زۆرەوە لەو باوەڕەدایە کە ئەو، بە بێ گرفت دەرباز دەبێت.

مرۆڤ توانایەکی سەیری خۆهەڵخەڵەتاندنی هەیە. بە غەریزە ژیانپەروەرە، هەمیشە چاوی لە چاکەیە، چاوەڕێی شتی باش بۆ خۆی و خێزانی دەکات. لە کاتی ترسناکی لەو جۆرەدا، ئەگەر لای ڕوون بێت کە هەندێک لە هاوسەفەرانی لە دەریادا دەخنکێن، ئەو خۆی نابینێت، پێی وایە ئەو دەرباز دەبێت و بە ئامانجی خۆی دەگات. کەچی هەر ئەو کەسە دەشێت لەگەڵ سەدان هەزار کەسی تر بیتاقەیەکی یانسیب (لۆتۆ) بکڕێت، بەو هیوایەی بیتاقەکە بۆ ئەو دەربچێت!.

لە کاتی گەڕان بەدوای ڕێگایەکدا، ئەوەی گرینگە یەکەم هەنگاوە، کە دەشێت چارەنووسی کەسەکە دیاری بکات.

لەو دۆخە سەختەی ئەو کاتەی قەڵادزێ و کوردستاندا، یەکەم

هەنگاوی من بەرەو کتێب بوو. لەبەر بێزاربوون لە شەڕ، کوشتن و تـــاوان، نـــامۆبوون بە دەوروبەر و کـــۆمەڵ، بەدوای دنیـــایەکی جیاوازدا دەگەڕام، کە ئارامی و ئاسوودەییم پێ بدات. نەمدەتوانی خۆم لەگەڵ دەوروبەر و کۆمەڵ بگونجێنم، لەوەش لاوازتر بووم کە بەرەنگاریان ببمەوە. نامۆیانە هەوڵم دەدا بە خەیاڵ لێیان ڕابکەم و پەناگەیەک بدۆزمەوە. بۆیە هانام بۆ دنیای کتێب و ئەدەبیات و دواتریش بۆ خەیاڵ و نووسین برد.

خوێندنەوەی کتێب، بە تایبەت شیعر و ئەدەبیات، دنیایەکی نوێی پڕ لە فانتازیا، خەون، چاوەڕوانی و هیوایان پێشان دەدام. ئارامی و ســـێبوورییان بـــۆ دەهێنـــام. تاوێـــک لە تـــرس، دڵەڕاوکـــێ و کەشوهەوای شەڕ، ترسی فڕۆکەی جەنگی، دووریان دەخستمەوە. شیعر و ئەدەبیات، ئەو شتە بایەخدارانە بوون کە بیر و خەیاڵیان دەجولاندم، جوانیی ژیان، ئاسوودەیی و هیوام تێدا دەبینین.

لە قۆناخی خوێندنی ناوەندی و سەرەتای ئامادەیی، چەند کتێبی ئەدەبیم خوێندەوە، لەوانە دیوانی وەفایی، کە زۆرم بەدڵ بوو، چەند شیعری دیوانەکەم لەبەر کردبوون. سودی زۆرم لە کتێبی مێژووی ئەدەبی کوردی، مامۆستا عەلادین سەجادی وەرگرت. کتێبەکە زانیاریی لەبارەی مێژووی ئەدەبی کوردی، ژیان و شیعری چەند شاعیری کلاسیکیی کورد، بە خۆ گرتووە. هەروا چەند نامیلکەی شیعریی سالح دیلان، کامەران و ئەحمەد دڵزارم خوێندەوە، کە بەشێکیان شیعری سیاسی بوون.

ئەو ســـەردەمە لە قەلادزێ کتێبخـــانەی گشـــتی و کتێبفرۆشـــی نەبوون، بەڵام کتێب بۆ خوێندنەوە دەست دەکەوت. ئەو کتێب و نامیلکانەی لێرە و لەوێ دەستم دەکەوتن، سەرنجیان ڕادەکێشام، زانیاری نوێ و بەسوودیان پێ دەدام. بەڵام کتێبەکان کەمبوون. لە

ناکاو بەسەر گەنجینەیەکی کتێبدا کەوتم. لە دیمانەیەکدا باسی خاڵۆزایەکم، جەمال حسێن حاجی مەحموود، کردووە، کە کتێبی زۆری هەبوو. لە ترسی پشکنینی سەبازی، هەموویانی لە ماڵی ناسیاوێکی خۆیان، لە گوندی هورێوەی ناوچەی پشدەر، شاردبۆوە، چونکە خاڵە حوسێنم شیوعی بوو. پاش کودێتای حزبی بەعس، لە ساڵی ١٩٦٣ کۆمەڵێک سەرکردەی سیاسی و ئەفسەری ناسراوی عێراقی، ڕوویان لە قەڵادزێ کرد، لەوانە عەزیز محەمەد، عومەر عەلی شێخ، کەریم ئەحمەد، سەلیم فەخری، سەعید مەتەر، عەقید غەزبان سەعد، هونەرمەندی ناسراوی عێراقی زەینەب (نێرگز) و چەندانی تر. بەشێکیان ماوەی چەند هەفتە و مانگ لەماڵی خاڵە حوسێنم مانەوە.

کاکە جەمال، کە پێنج ساڵ لە من گەورەتر بوو، کاتێک زانی هۆگری خوێندنەوە و عەوداڵی کتێبم، هەموو کتێب و گۆڤارەکانی، بە من بەخشی. بەڵام دەبوو خۆم بچم لە گوندی هورێوە، کە نزیکەی سێ سەعات لە قەڵادزێ دوورە، بیان هێنمەوە. بەو جۆرە من لە شازدە ساڵیدا بوومە خاوەنی "کتێبخانۆکە"ی خۆم.[1]

خوێندنەوەی زۆر و بەردەوام، بەلای زۆرەوە، مرۆڤ بەرەو نووسین دەبات. نووسین بە بێ خوێندنەوە، کورتخایەن و ساکار دەبێت. دابڕان لە خوێندنەوە، زوو یان درەنگ، دابڕانە لە نووسین. ئەو نووسەرانەی بابەتی کاڵوکرچ دەنووسن، یان توانای نووسینیان نامێنێت، پێشتر وازیان لە خوێندنەوە هێناوە، یان زۆر کەم دەخوێننەوە. خۆسێ ساراماگۆ ١٩٢٢-٢٠١٠ دەڵێت:

یەکەم توانایەک، کە مرۆڤ پێش مردن لەدەستی دەدات، توانای

1- خەڵەف غەفوور، عەشق و ئازادی، چاوپێکەوتن لەگەڵ ڕەفیق سابیر، لە بڵاوکراوەکانی ئینستیتوتی نارین، سلێمانی ٢٠٢١

خوێندنەوەیە.

ئەو قسەیەی ساراماگۆ بۆ نووسەر دوو جار دروستە.

خوێندنەوەی زۆر و ژیان لەگەڵ کتێبدا، هەست و خەیاڵیان جوڵاندم، هزر و بۆچوونی نوێیان لا دروست کردم. دواتر خوێندنەوە بەرەو بیرکردنەوە، ڕامان و گومانی بردم. ئەو توانایەی پێ دام هەست، بیر و بۆچوونی خۆم، بە جۆرێکی گونجاو دەرببڕم، بوێرم بەرەو بیرکردنەوە، پرسین و نووسینی "شیعر" و بابەتی جۆراوجۆر هەنگاو بنێم. خوێندنەوە و نووسین سەرەتای ڕێگایەکی نوێیان پێشان دام، کە دواتر بوو بە شاڕێگای ژیانم.

لە دەمی نووسینی ئەدێڕانە، ڕووداوێکی خۆشم بە بیر هاتەوە.

لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا، کە لە بولگارستان دەمخوێند، پێش ئێکای هاوسەرم، کچێکم ناسی ناوی نینا بوو، مێژووی ئەدەبیاتی خوێندبوو. زۆر جار پرسیاری لەبارەی ژیانم، سەردەمی منداڵی، هەرزەکاریی لێ دەکردم، دەیەویست بزانێت چۆن لە دۆخی شەڕدا ژیاوم و خوێندوومە، چیم خۆێندۆتەوە و چۆن بوومەتە شاعیر.

شەوێک باسی ڕۆژانی مێرمنداڵی و قاتوقڕیی کتێب و سەرەتای ئاشنابوون بە کتێبم بۆ کرد. کاتێک باسی خەونە شیرینەکانی سۆشیالیزم و کۆمۆنیزمم بۆ کرد، کە نووسەرە سۆڤیەتییەکە، خستبوویە مێشکمانەوە، نینا لە قاقای پێکەنینی دا و ئەم ڕووداوەی بۆ گێڕامەوە:

ئەو دەمەی من لە پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی بووم، لە قوتابخانە و ڕادیۆ و تەلەڤزیۆنەوە، باس دەکرا کە بولگارستان، پێش کۆتایی ساڵی حەفتاکان، لێهاتووانە قۆناخی سۆشیالیستی تێ دەپەڕێنێت و دەچێتە قۆناخی کۆمۆنیستی. ستەم و بێدادی نامێنن و تەواوی خەڵک یەکسان و خۆشگوزەران دەژین. ئەو قسانە زۆر

دڵگیر و هیوابەخش بوون، کەچی هەندێک جار خەمباریان دەکردم. خەفەتم بۆ ئەوە دەخوارد کە ئەو دەمەی کۆمۆنیزم لە بولگارستان دادەمەزرێندرێت، من گەورە بووم و سەردەمی منداڵی، مێرمنداڵی و چەند ساڵێکی تەمەنی لاوییم، بە بێ کۆمۆنیزم، بەفیڕۆ چوون. دایکم بۆ دڵدانەوەم پێی دەوتم:

کچم خەفەت مەخۆ، تۆ زۆر لە من و باوکت بەختەوەرتری، ئەو کاتە تۆ لە سەرەتای لاویدا دەبیت، کەچی من و باوکت بەرەو پیربوون دەچین.

٢
پەناگەیەکی ئارام

پاش تەواوکردنی خوێندنی قۆناخی ئامادەیی دوو ساڵ (هاوینی ١٩٦٨ تا پایزی١٩٧٠) نەمتوانی لە زانکۆ بخوێنم. زۆربەی کات خەریکی خوێندنەوە بووم. لە کار و چالاکیی سیاسی و قوتابیان سارد بووبوومەوە. چونکە حزبی شیوعی ناکۆکیی توندی تێ کەوتبوو. نیوەی حزبەکە، بە ڕابەریی عەزیز ئەلحاج، جیا بووبۆوە، بە ناوی سەرکردایەتیی ناوەندیی حزبی شیوعی (القیادە المرکزیە) خۆی ناساندبوو. ئەو باڵەی حزبی شیوعی، پێی وابوو کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی، ڕێبازێکی ڕاسترەوانە و سازشکارانەی گرتووە.

من بە گەنجی کەمێک سەرەڕۆ بووم، بۆیە لە چەند لایەنەوە بۆچوون و هزری سیاسیی (قیادەی مەرکەزی)م بە دروستتر دەزانی، بەڵام بە دوایان نەکەوتم. پێم وابوو ئەو دوو باڵەی حزبی شیوعی، کە هێزی چەکداریی خۆیان هەبوو، وەکوو دوو باڵەکەی پارتی، لە دژی یەک پەنا بۆ چەک دەبەن. من نەمویست ببم بە بەشێک لەو کێشەیە و شەڕی هاوڕێکانی دوێنێم بکەم، بۆیە لە کاری سیاسی- حزبایەتی سارد بوومەوە.

لە قەڵادزێ هیچ کارێک نەبوو بیکەم. چاوەڕێ بووم دەرفەتێکم

بۆ بڕەخسێت درێژە بە خوێندن بدەم. زۆربەی کاتی خۆم بۆ خوێندنەوە تەرخان کردبوو. هەر گۆڤار، کتێب و نامیلکەیەکی ئەدەبی، مێژوویی، فۆلکلۆری، دیوان و کۆمەڵەشیعر و چیرۆکم دەست بکەوتایە، بە بایەخەوە دەمخوێندەوە.

سەرەتای ساڵی ١٩٦٨ یەکەم دوکانی کتێبفرۆشیی لە قەڵادزێ، لە لایەن گەنجێکی ڕووناکبیر، قادری حاجی عەبدوڵڵا مەلا فەرخ، کرایەوە. کاک قادر برادەرم بوو، لاوێکی ڕووخۆش، نەترس و سەرەڕۆ بوو. چەند ساڵێک ئەندامێکی چالاکی یەکێتیی گشتیی قوتابیانی عێراق بوو. لە قۆناخی خوێندنی ناوەندیدا، ئەو پێشنیاری پێ کردم بچمە ڕیزی ئەو ڕێکخراوە.

کتێبفرۆشییەکەی بوو بە ژوانگەی خوێندەواران و شەیدایانی کتێب و خوێندنەوە. زۆر ڕۆژ چەندان سەعات لەوێ دەمامەوە، یارمەتیم دەدا، یان بڵاوکراوە و کتێبی نوێم دەخوێندەوە و باسی بابەتی جۆراوجۆرمان دەکرد. قادر لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٠ ماوەیەک گیرا، لە بەغدا لە بەندیخانەی (قەسر ئەلنیهایە) مایەوە. دوای ئازادبوونی، لە قەڵادزێ بە هۆی کێشەیەکی کۆمەڵایەتییەوە، بەرەوڕووی هەڕەشەی کوشتن بۆوە. بە ناچاریی، وەکوو عاشقێکی بێمراد و ڕەنجاو کوردستانی جێ هێشت. ساڵانێک لە میرنشینی یەکگرتووی عەرەبی ژیا و خەریکی بازرگانی بوو. لەوێ کچێکی لوبنانی هێنا. دواتر بە ماڵەوە چوونە لوبنان، لە سەرەتای نەوەتەکاندا لەوێ جوانەمەرگ بوو.

لەو کتێبانەی ئەو کاتە زۆر بەدڵم بوون دوو کۆمەڵەهۆنراوەی عەبدوڵڵا گۆران بوو، بەهەشت و یادگار، فرمێسک و هونەر. چونکە تایبەت و نوێ بوون. زمان، ڕوونیی مانا، وێنەی شیعری، سادەیی و قووڵیی واتا، تایبەت و ناوازە بوون. بەشێکی هۆنراوەکان، لە

ڕووی زمان، ڕوونی دەربڕین، کێش و قافیە، لە فۆلکلۆرەوە نزیک بوون، بەڵام کاریگەر، پڕ هەست و پڕ وێنەی شیعری بوون. چەند شیعرێکیشیان، وەکوو زۆرینەی شیعری کلاسیکیی کوردی، بە وەزنی عەروزی عەرەبی نووسرابوون.

ساڵانی زۆر شیعری کلاسیکیم بە دەنگی بەرز، بەڵام "بەگوێ" دەخوێندەوە! مەبەستم ئەوەیە، لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکەدا، تەواوی هۆش و خەیاڵم لای کێش و مۆسیقای شیعرەکە بوو، نەک واتا و ناوەرۆکەکەی. هەستم دەکرد ئەو جۆرە شیعرە وشە دەگۆڕێت بۆ دەنگ و ڕیتم. بۆیە وەزن، ڕیتم و مۆسیقای شیعرەکە بە جۆرێک سەرنجیان ڕادەکێشام، بە ئەندازەیەک هەست و خەیاڵیان داگیر دەکردم، سەرەتا بیرم بە لای مانا و ناوەرۆکی شیعرەکە و وێنە شیعرییەکانیدا نەدەچوو. دوای یەک دوو جار خوێندنەوە و گوێگرتن لە ڕیتم و ئاوازی شیعرەکە، هۆشم دەدایە مانا و ناوەرۆک و وێنە شیعرییەکان و جۆری وەزنی شیعرەکە. تا ئێستاش کە شیعری کلاسیک دەخوێنمەوە، یان گوێ لە گۆرانییەک دەگرم، سەرەتا هۆشم لای ڕیتم، مۆسیقا و ئاوازەکەیەتی، چونکە هەستم دەبزوێنن و چێژم پێ دەدەن، دواتر هۆشم بۆ لای دەنگی هونەرمەندەکە و تێکستی گۆرانییەکە دەچێت.

لەو ئەزموونەی خۆمەوە، ساڵی ١٩٧٦ لە باسێکدا (کێش لە شیعری نوێی کوردیدا) لەو بارەیەوە نووسیومە:

(زۆربەی شیعری کلاسیکی لە سەرووی تێگەیشتنی خەڵکەوە بووە، ڕاستەوخۆ خواست و ئاواتی ئەوانی دەرنەبڕیوە، بۆیە کێش و قافیە، بە حوکمی ئەو مۆسیقایەی بە شیعرەکەی دەبەخشی، باشترین پردێک بووە لەنێوان شاعیر و خوێنەر- گوێگردا. هەروەها ئەو مۆسیقا پتەوەی کێش و قافیە (بەتایبەتی کێشی

عەرووز و یەکێتیی قافیە)، لە دیوی دەرەوەی شیعرەکەدا دروستی دەکات، وا لە گوێگر- خوێنەر دەکات، ئەگەر لە شیعرەکە بگات، یان تێی نەگات، جۆرە چێژێکی لێ وەربگرێت، بەو شێوەیەی چێژ لە بیستنی پارچە مۆسیقایەک وەردەگرێت. لێرەدا شیعرەکە تا رادەیەکی زۆر لە ماناکەی خۆی رووت دەبێتەوە و وەکوو مۆسیقای لێ دێت. ئەو مۆسیقایە خوێنەر- گوێگر خامۆش دەکات و سەرەتا دەرفەتی ئەوەی ناداتێ، بیر لە ماناکەی بکاتەوە. بۆیە دەبینین ئەو شیعرانەی، کە وردەکاریی زۆریان تێدایە و ماناکەیان قووڵە و خۆیان بە دەست خوێنەر- گوێگرەوە نادەن، ئەوا کێش و قافیەکەیشیان زۆر سوار و پتەون، شیعرەکەیش لەناو شەپۆلی مۆسیقادا نقووم بووە، وەکوو گەلێ لە شیعرەکانی نالی و مەحوی. لە کاتێکدا شیعرەکانی حاجی قادری کۆیی، کە ماناکانیان ئاسان و رەوانن، کێشەکانیشیان ئەو مۆسیقا قووڵەیان تێدا نییە، کە خوێنەر- گوێگر خامۆش بکەن، سەرەڕای ئەوەی زۆر جار حاجی قادر بایەخی بە یەکێتیی قافیە و قافیەی پتەو نەداوە.)[1]

لە نووسینی کوردیدا ڕیتمی شیعر لەگەڵ وەزنی شیعر تێکەڵ و هاوواتا دەکرێن، کەچی جیاوازییان هەیە. ڕیتم پێوەندیی هاوسەنگانەی نێوان جوڵە و وەستانە، کە لە ڕەوشی جوڵانی بەردەوام و ڕێکخراو و هاوسەنگدا، دروست دەبێت، ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت، کە دەشێت خاو، یان خێرا بێت، بەڵام هاوسەنگ و گونجاوە و لە ڕەوتی خۆی دەرناچێت. هەروا ڕیتم زەمانی خۆی

1- رەفیق سابیر، کێش لە شیعری نوێ کوردیدا، سێ بەش، بیری نوێ ژ.١٩٩، ٢٠٠، ٢٠١ لە ١٠-٧-١٩٧٦ تا ٢٤-٧-١٩٧٦

ئەم باسە لە کتێبی پەیڤ و پەیام (هەڵبژاردەی نووسینەکانی سالانی ١٩٧٠-١٩٨١) وەک خۆی بڵاو کراوەتەوە، کۆکردنەوە و هەڵبژاردن بوار نوورەدین، پەخشخانەی غەزەلنووس، ٢٠٢٢ ل ٥٠

هەیە. دەکرێت هاوسەنگی، گونجان و زەمان، بە سێکوچکەی ڕیتم دابندرێن. ئەدەب و هونەر و سروشت بە هەموو پێکهاتەکانییەوە، ڕیتمی تایبەت بە خۆیان هەیە. جوڵە و بزاوتی ئێمە و کارکردنی ئۆرگانەکانی لەشی مرۆڤ، بەگوێرەی ڕیتمێکی هاوسەنگ و لە زەمانی تایبەتی خۆیاندا، بەڕێوە دەچن. ئاژەڵ و گەزندە و پەلەوەریش، بەپێی ڕیتمی خۆیان دەڕۆن، یان دەفڕن، یاخود لەسەر سک دەخشێن. هەڵهاتن و ئاوابوونی خۆر و مانگ، لە کاتی خۆیاندا، ئاڵوگۆڕی وەرزەکانی ساڵ و جیاوازیی ئاووهەوا و کورتی و درێژیی ڕۆژ و شەو لە وەرزەکاندا، ئەنجامی سووڕانەوەی ڕیتمداری زەویین بە دەوری خۆردا.

لە هەموو هونەرێکدا ڕیتم هەیە، واتا هاوسەنگی، گونجان و زەمان هەیە. بۆ نموونە ڕیتم لە هونەری نیگارکێشاندا گونجان و گرژیی نێوان بەشەکانی تابلۆ، یان پەیکەرەکە پێشان دەدات، کەچی لە شیعردا توخمێکی سەرەکییە. ئەفلاتوون لای وایە شیعر لە وشە، مۆسیقا و ڕیتم پێک دێت.

مۆسیقا ڕەگەزێکی گرینگی شیعرە، یان ئەو ڕەگەزەیە کە زمان و ڕیتمی شیعر، لە زمان و ڕیتمی پەخشان و قسەی ئاسایی جیا دەکاتەوە. لە شیعردا دوو جۆرە ڕیتم هەیە، یەکێکیان بە هۆی وەزنی شیعرەوە ڕێک دەخرێت. شیعری کلاسیکیی کوردی، بەپێی وەزنی تەفعیلەی عەرەبی ڕێک خراوە، کەچی لە شیعری نوێی کوردیدا، وەزنی بڕگە بەکار دەهێندرێت. جۆر و ژمارەی تەفعیلەکان، یان هاوسەنگی و ژمارەی بڕگەکان، لە هەر دێڕێکدا، وەزنی شیعرەکە دیاری دەکەن. ئەم وەزنە شیعرییانە، بەپێی جۆر و تایبەتمەندیی خۆیان، ڕیتمێکی تایبەت لە شیعرەکەدا ڕێک دەخەن، کە دەکرێت بە ڕیتمی دەرەکی ناو ببردرێت. جۆرێکی تری

ڕیتمی شیعری لە زمان و هزرەوە سەرچاوە دەگرێت، بە هۆی شێوازی پێوەندیی نێوان دەنگ، وشە، وێنەی شیعری و هاوسەنگیی جوڵە و وەستان لە ڕستەکاندا، ڕێک دەخرێت، لە ڕەوشی هۆنراوەکەدا، زەمانی خۆی دیاری دەکات. ڕیتمەکە ئەگەر وەزنیشی نەبێت، بەردەوام دەبێت، چونکە پێوەندیی ڕاستەوخۆی بە وەزنی شیعرەوە نییە، دەکرێ ئەمەیان بە ڕیتمی ناوەکی ناو ببردرێت. هەموو وەزنێکی ڕێکخراوی شیعری ڕیتمی خۆی هەیە، بەڵام هەموو ڕیتمێکی شیعری، مەرج نییە وەزنی ڕێکخراوی خۆی هەبێت.

ڕیتم لە شیعر و هونەردا هاندەرێکی گرینگی جولاندنی هەستی مرۆڤە، لە ڕەوشی بەردەوامبوونیدا، خەیاڵ دەبزوێنێت و ئەو هەستە بەرەوپێش دەبات.

سەرچاوەیەکی گرینگی تری ڕۆشنبیریی ئەو ساڵانەم شیعر و بەیت و حیکایەتی فۆلکلۆریی کوردی بوون، کە بە زمانێکی ڕەسەن و پاراو وتراون. ئەو سامانە ئەدەبییە فۆلکلۆرییانە، کە بەشێکی گرینگ و بایەخداری ئەدەبی کوردین، لە ناوچەی پشدەر زۆر بڵاو بوون. لە چەندان چایخانەی قەڵادزێ بەردەوام، بە درێژایی ڕۆژ، دەبیستران، ئێمە لە منداڵییەوە پێیان ڕاهاتین. زۆربەی دایکانی ئەو سەردەمەی قەڵادزێ و پشدەر، لەوانە دایکم، چەند بەیت، حیکایەت و شیعر و گۆرانیی فۆلکلۆرییانەیان دەزانی. دایکم شەوانی پایزان و زستانان، هەندێک جار، حیکایەتی بۆ دەکردین. هەندێک شەوی زستان، کە هەر شوێن دەبوو بە سەهۆڵبەندان، لەدەمی حیکایەتکردندا، لە گردە چۆڵ و ڕووتەنەکەی ئەوبەریماڵمانەوە، کە چۆمێک لە قەڵادزێی جیا دەکردەوە، لورەی گەلەگورگ دەبیسترا، من لە ترسان توند باوەشم لە دایکم دەدا. دایکم دەیوت:

کورم مەترسە، گورگ ناتوانێتێت بێتە ماڵمان.
منیش دەموت:
دایە من لە گورگ ناترسم، بەڵام بێزم لێی دەبێتەوە!.
دایکم چەند جار لەناو خزمان، بە پێکەنینەوە دەیوت:
ڕەفیق لە گورگ ناترسێت، بەڵام بێزی لێیان دەبێتەوە.
من وامدەزانی دایکم باسی ئازایەتیی من دەکات، دڵم بە قسەکانی خۆش دەبوو.

قەزای پشدەر، کە قەڵادزێ ناوەندەکەیەتی، لە ڕۆژهەڵاتەوە بە سەردەشت- موکریانەوە بەستراوە. ئەو ناوچانە لە کۆنەوە مەڵبەندی بەیت، حیکایەت، شیعر و گۆرانیی فۆلکلۆری بوون. بەشێکی گرینگی ئەو بەیت و حیکایەتانە، سالانی ۱۹۰۱-۱۹۰۳ لە موکریان، لە لایەن ڕۆژهەڵاتناسی ئەڵمان، ئۆسکارمان، کۆ کراونەتەوە. بەیتەکان لە زاری هونەرمەندی بەیتبێژ ڕەحمان بەکری بیستراون و تۆمار کراون. ساڵی ۱۹۰۵ لە کتێبێکدا (توحفەی موزەفەرییە) لە بەرلین چاپ کراوە. هێمنی شاعیر، بە پێشەکییەکی ناوازەوە، هێناویەتە سەر ڕێنووسی کوردی.[1]

یەکێک لەو تێکستانەی ئۆسکارمان کۆی کردوونەوە حیکایەتی شێخ فەرخ و خاتوون ئەستییە. مەزاری ئەو دوو عاشقە لە گوندی داودێیە، کە جاران دە کیلۆمەتر لە قەڵادزێ دوور بوو، ئێستا لە پەنای قەڵادزێیە. کانیی خاتوون ئەستی، کە ناودارترین کانیی ناوچەکە بوو، لە هەمان گوندە. بەشێکی ئاوی خواردنەوەی جارانی قەڵادزێ، تا حوزەیرانی ۱۹۸۹ کە قەڵادزێ وێران کرا، لەو گوندە و

1- ئۆسکارمان، توحفەی موزەفەرییە، پێشەکی و ساخکردنەوە و هێنانەسەر ڕێنووسی کوردی هێمن موکریانی، چاپی سێیەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ۲۰۲۱

له پەنا مەزاری پیرۆزی ئەو دوو عاشقەوە، بە بۆڕی ڕادەکێشرا و بە سەر ماڵاندا دابەش دەکرا. هەروا گوندی داودێ کرابوو بە سەیرانگە، بەهاران زۆرینەی خەڵکی قەڵادزێ ڕوویان تێ دەکرد، لەوێ شایی و ڕەشبەڵەک دەگیرا. کوڕان و کچانی عاشق و ژنانی موورادخواز، زیارەتی مەزاری شێخ فەرخ و خاتوون ئەستییان دەکرد، بە چرپە ڕاز و نیازی دڵیان، بۆ شێخی عاشقان دەردەبڕی و بەردیان بە کێلەگۆڕەکەیەوە دەنووساند.

تا سەرەتای حەفتاکان، بەیتبێژی لێهاتوو لە پشدەر هەبوون، کە بە زمانێکی پاراو و ڕەسەن، بە دەنگێکی بەسۆز بەیت و گۆرانیی فۆلکلۆرییان دەچڕی. لە کاتی گێڕانەوە یان چڕینی بەیتەکان، تۆن و شێوازی دەنگی بەیتبێژان، بەپێی بەرەوپێشچوونی ڕووداوەکان و ئاستی دراماتیکییان، گۆڕانیان بەسەردا دەهاتن، بەرز و نزم دەکران، هەندێک کۆپلە و بەش بە دەنگی کز و خەمبارانە دەوتران. لەناکاو بەیتبێژ تێی هەڵدەکرد، بە چڕینی حەماسییانە سەرنجی بیسەرانی ڕادەکێشا. بەو شێوازە بەیتبێژ هونەرمەندانە، لە ڕووی ڕەوانییەوە بیسەرانی بۆ ڕوودانی پێشهاتێک دەخستە دڵەڕاوکێ و چاوەڕوانی. یان لە ناکاو شێوازی وتنی بەیتەکە، لە گێڕانەوەی پەخشانئامێزی ئاساییەوە، دەگۆڕدرا بە شیعر. بەیتبێژ بە دەنگێکی خۆش، دراماتیکییانە و پڕجۆش، درێژەی بە چڕینی بەیتەکە دەدا. لەگەڵ ئەو چڕینەدا ڕووداوەکان دەچوونە پێش، ئەوانیش لەگەڵ خۆیاندا بیر و خەیاڵی بیسەرانیان دەوروژاند و پێشبینی و چاوەڕوانیی جۆراوجۆر و جیاوازیان، لە لا دروست دەکردن.

زۆر جار لەگەڵ برادەرانم، چوومەتە ئەو چایخانانەی بەردەوام ئەو بەیت و گۆرانییە فۆلکلۆریانەیان لێ دەدان، کە بە دەنگی بەیتبێژان لەسەر شریت تۆمار کرابوون. ئەوەندە ئەو بەیتانەم

بیستبوون کە پێشوەخت دەمزانی چۆن ئەم یان ئەو بەیت تەواو دەبێت، کەچی گوێم لی دەگرتنەوە. چونکە بەیتی فۆلکلۆری تەنیا حیکایەت و گێڕانەوەی بەسەرهات نییە، تا بە بیستنی و زانینی ئەنجامەکەی کۆن ببێت. بەڵکو هونەری بەکارهێنانی زمان، دەنگ، ڕیتم، وەزن و ئاوازە. هونەری گێڕانەوە و چڕینە، هونەری جڵەوشلکردنی خەیاڵ و هۆنینەوەی ڕووداو و پێشهاتی چاوەڕواننەکراوە. دەنگی تایبەتی بەیتبێژ، شێوازی وتنی بەیتەکە و گۆڕینی تۆنی دەنگ، لە ڕەوشی ڕووداوەکاندا، هونەرێکە تەنیا بەیتبێژ و هونەرمەندی شارەزای لاوک و حەیران دەیزانن.

سالانی دواتر، کە سەرقاڵی خوێندنەوەی ئەدەبیات بووم، بە هەمان پەرۆشییەوە، چەند ساڵ جارێک هەندێک بەرهەمی نووسەرانی وەکوو (دەستەیڤسکی، شەیکسپیر، مارکیز، ئێلیۆت، نالی) و چەندان نووسەری ترم دووبارە و چەندبارە دەخوێندنەوە، لێیان تێر نەدەبووم، هەر جارەی شتێکی نوێم تێدا دەبینینەوە. دوای سالانێکی زۆر، ئەو دەمانەی شەوانە حیکایەتم بۆ ماریای کچم دەکرد، یان چیرۆکم بۆ دەخوێندەوە، لە نهێنی ئەو ڕازە گەیشتم. هەندێک چیرۆک و حیکایەت هەبوون چەندان جار بیستبوونی، کەچی بەردەوام پێی دووبارە و چەندبارە دەکردمەوە. ئەوە ڕازێکی گرینگ و سیحراویی هونەر و ئەدەبیاتە. لە هەر تەمەنێکدا بین، چەند بە هەورازی قووچی ژیاندا هەڵکشێین، هێشتا لە بەردەم ئێستێتیکا، داهێنانی هونەری و ئەدەبیدا، وەکوو منداڵ شاگەشکە و سەرسام دەبین. لێیان تێر نابین، یان ڕەنگە لەو ساتانەدا، تەنانەت تاوێک ببینەوە بە منداڵ.

کۆتایی ساڵی ١٩٦٨ و سەرەتای ساڵی ١٩٦٩ لەگەڵ هاوشاریم، حەمید عەزیز، کە تازە بەشی فەلسەفەی لە زانکۆی بەغدا تەواو

کردبـوو، بـووینە هـاوڕێ. بڕیارمـان دا پـێکەوە بەیـت و شـیعری فۆلکلـۆری، لەوانە شـیعری شـاعیری میللـی عـەلی بەردەشـانی، کـۆ بکەینـــەوە. تێکســـتەکان، کە دەفتەرێکـــی دوو ســـەد لاپەڕەییـــدا نووسـرانەوە، بـەو هیوایـەی لە کتێبێکدا بڵاویـان بکەینـەوە. دواتـر بڕیارمـان دا دەستنووسـەکە بـدەین بـە مامۆسـتا مـحەمەد تۆفیـق وردی، کە زۆر بایەخی بە فۆلکلۆری کوردی دەدا، چەندان کتێب و نامیلکەی فۆلکلۆری و ئەدەبیی بڵاو کردبوونەوە.

مامۆسـتا وردی کەسـێکی دڵپاک، دڵسـۆز و وڵاتپـەروەر بـوو. لـە سـەردەمی دامەزرانـدنی کۆمـاری مهابـاددا، چووبـوو بـۆ مهابـاد و لـەوێ مامۆسـتا بـوو. دوای ڕوخانـدنی کۆمـار گـەرابۆوە کۆیـە و دواتـر لـە بەغـدا وەک مامۆسـتا جێگیـر بووبـوو، لـە گـەڕەکی حەیدەرخانـە دەژیـا. ڕۆژانـە دوای تـەواوکردنی کارەکـەی، دەهاتـە چایخانەی پەرلـەمان و لـەوێ دەمـانبینی. کاتێـک دەستنووسـەکەمان پـێ دا، زۆر دڵـی خـۆش بـوو. دوای ماوەیـەکی کـورت بەشـێکی دەستنووسـەکەی، لەگـەڵ چەنـد تێکسـتی فۆلکلـۆری، وەک کتێبێـک بڵاو کردەوە. لە پەراوێزی پێشـەکییەکەیدا سوپاسـی کـاک حەمیـد و منی کردبوو، کە چەند تێکستی کتێبەکەمان پێ داوە.

لە هاوینی ١٩٦٩ تا بەهـاری١٩٧٠ چەنـد مانـگ لە سلێمانی ژیـام، لەوێ دەرفەتـی باشـم بـۆ خوێندنەوە هەبـوو. کتێبخـانەی گشـتیی سـلێمانی شـوێنی بەردڵانـی مـن بـوو. هەسـتم دەکـرد بەسـەر گەنجینەیەکی گەورەی ئەدەبی و ڕووناکبیریدا کەوتـووم، دەبـێ لە کەمتـرین کاتـدا، زۆرتـرین سـوود لەو گەنجینەیە ببیـنم. تـا زینـدانی کرام، هەفتانە چەند ڕۆژ دەچوومە کتێبخانەی گشتی. لەوێ چەندان ژمارەی گۆڤاری گەلاوێژ، شـەفەق، هیـوا، کۆمەڵەچیرۆکی عەلادین سـەجادی، بـرایم ئەحـمەد، شـاکر فەتـاح، مسـتەفا سـاڵح کەریـم،

حوسێن عارف و ...تاد خوێندنەوە. هەر لەو سەردەمەدا لە ماڵی حاکم بەکر ئیسماعیل، کتێبێکی زۆر سەرنجڕاکێشم بە عەرەبی خوێندەوە، کە کۆمەڵناسی ناسراوی عێراقی، عەلی ئەلوردی، نووسیبووی. کتێبەکە ناوی (الاحلام بین الحقیقه والخیال)، خەون لەنێوان ڕاستی و خەیاڵدا، بوو، کە زۆر پێی سەرسام بووم. نووسەر هەندێک ڕووداوی سەیری گێڕابۆوە، بۆ ئەوەی بیسەلمێنێت مێشکی مرۆڤ شەپۆلی کاهرۆ موگناتیسی بەڕێ دەکات، کە بە هۆیەوە مرۆڤ دەتوانێت، لە هەندێک حاڵەتی زۆر تایبەتدا، هەست بە هەواڵی ناخۆشی منداڵەکەی بکات، لە هەر جێیەک بێت. چونکە منداڵەکە بەشێکە لە جەستەی دایکی، بۆیە لە ساتی ترسناک و تەنگانەدا، شەپۆلی کاهرۆ موگناتیسی هەردووکیان، دەتوانن پێک بگەن. بۆ سەلماندنی ئەو تێزە، نووسەر چەندان ڕووداوی جۆراوجۆری باس کردووە. بۆ نموونە، دایکێک، کە ناو و شوێنەکەی نووسراوە، نیوەشەو خەبەری بۆتەوە، هاواری کردووە کوڕەکەم لە دەریادا نقووم بوو، بێ ئەوەی ژنە بزانێت کوڕەکەی بە کەشتی سەفەری کردووە. دواتر دەرکەوتووە، کە لەو ساتەدا، کوڕەکەی لە شوێنێکی دوور لە دەریادا خنکاوە.

خوێندنەوە و ڕووکردنە شیعر و ئەدەبیات سەرچاوەی ڕووناکبیری و پەناگەیەکی ڕۆحی و دەروونیی من بوون. سێبووری، ئارامی و هێزیان پێ دام. هەست، خەیاڵ و بیرکردنەوەیان جوڵاندم، ڕوانین و بۆچوونی منیان لەبارەی ژیان و ڕووداوەکان گەشە پێ دا و بەرەو نووسینیان بردم. نووسینیش بایەخی وشە و دەسەڵاتی وشەی پێشان دام، گیانی مرۆڤدۆستی، پرینسیپی ئەخلاقی و هەستی بەرپرسیاریی بەتین کردم. لە نوێ هیوای پێ بەخشیمەوە. بەو ئەنجامەی گەیاندم کە ژیان بێ هیوا،

مردنێکی پرئـازار و لەسـەرخۆیە. سـەرەتای مـردن، یـان کوشـتنی مـــرۆڤ، بەلای زۆرەوە کوشـــتنی نەتەوەیەکــیش، بە کوشـــتنی هیواکانی دەست پێ دەکات.

٣

نووسین و خۆناسین

له ١١ی ئاداری ١٩٧٠ ڕێککەوتنی ئاشتی، لەنێوان حکومەتی عێراق و پارتی دیموکراتی کوردستان، ڕاگەیەندرا. بەپێی ڕێککەوتنەکە، بۆ یەکەم جار مافی ئۆتۆنۆمی بۆ گەلی کورد له عێراق سەلمێندرا. دەبوو له ماوەی چوار ساڵدا، قانوونی ئۆتۆنۆمی بڕیار بدرێت و دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی دابمەزرێندرێن. دوای نۆ ساڵ شەڕ و خوێنڕژان، ئاشتی و ئارامی بۆ کوردستان گەڕانەوە. لەگەڵ خۆیاندا هیوای ژیانی نوێ، یەکرێزی، ئاوەدانی و پێشکەوتنی ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتوورییان هێنا.

ساڵێک پێش ئەو ڕێککەوتنە، سەرەتای بزووتنەوەی ڕووناکبیری سەری هەڵدابۆوە. یەکەم زانکۆ له کوردستان، زانکۆی سلێمانی، دامەزرێندرا، که ڕووداوێکی گرینگی ڕووناکبیری و ئەکادیمی بوو. یەکێتیی نووسەرانی کورد پێکهات، گۆڤاری ڕزگاری، بەیان و هەفتەنامەی هاوکاری بڵاو کرانەوە. دواتر کۆڕی زانیاریی کورد له بەغدا دامەزرێندرا. هەفتەنامەی برایی، بیری نوێ، ژین، گۆڤاری دەفتەری کوردەواری، ڕوانگە، بڵاوکراوەی تر و کتێبی جۆراوجۆر، پەخش کران، چالاکیی ئەدەبی، هونەری دەستیان پێ کردەوە.

ئەو کاتە حزبی بەعس تازە، به کودێتایەکی سەربازی،

دەسەڵاتی زەوت کردبوو. هێشتا لاواز بوو، نەیتوانیبوو سیستمی خوێندن و ژیانی ئەدەبی و هونەری، کۆنترۆل بکات، ئایدیۆلۆجیا و دەسەڵاتی سیاسی و ڕۆشنبیریی خۆی بسەپێنێت. تا ڕادەیەکی باش ئازادیی نووسین و ڕادەربڕین لە عێراق هەبوو. لەناو وڵاتانی عەرەبیدا، عێراق بە پڕخوێنەرترین وڵات دادەندرا.

شاری بەغدا ناوەندی ئەدەبی و کولتووریی عێراق بوو. تەنانەت ناوەندی ئەدەبی و ڕووناکبیریی کوردییش بوو. گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکان، لە بەغدا دەردەچوون. کۆڕی زانیاریی کوردی و بەڕێوەبەرایەتیی ڕۆشنبیریی کوردی، بەشی زمان و ئەدەبی کوردی، لە بەغدا بوون. سەرەتای پاییزی ١٩٧٠ لە قەڵادزێی کەنارخراو و لە دنیا دابڕاوەوە، کە تەنانەت خوداش لە بیری کردبوو، چوومە بەغدا و لە زانکۆ دەستم بە خوێندن کرد. دوو ساڵ دواتر، ئێواران لە بیری نوێ (الفکر الجدید) دەستم بە کاری ڕۆژنامەنووسی کرد.

پێش ئەوەی لە زانکۆ بخوێنم، وێڕای شیعر، هەوڵی نووسینی کورتەچیرۆک و وتاری ئەدەبیم دەدا، بەڵام نەمدەویست پیشانی کەسی بدەم. بڕیارم دا کورتە وتارێک، کە لەبارەی مێژوونووس مامۆستا محەمەد ئەمین زەکی و بەرهەمەکانی نووسیبووم، بۆ ڕۆژنامەی هاوکاری بنێرم. دوای چەندان ڕۆژ چاوەڕوانی، لە ١١ی تەمووزی ١٩٧٠ نووسینەکە، لە ژمارە ٢٧ی ڕۆژنامەی هاوکاری، بڵاو کرایەوە. کاتێک ناو و نووسینی خۆم لە ڕۆژنامەدا بینی، زۆر دڵخۆش بووم. هەفتانە تەنیا حەوت هەشت دانە ڕۆژنامەی هاوکاری بۆ قەڵادزێ دەهات، کەچی کاتێک تەماشای خەڵکم دەکرد، لاموابوو زۆربەیان وتارەکەی منیان بینیوە، یان هەواڵی بڵاوبوونەوەی نووسینەکەیان بیستووە!. لەو ژمارەیەی هاوکاری،

هەر وتارەکەی خۆم چەندان جار خوێندەوە و نووسینەکانی ترم فەرامۆش کردن. دوو ساڵ دواتر، ڕۆژێک لە نووسینگەی یەکێتیی نووسەرانی کورد لە بەغدا، مامۆستا شوکور مستەفا قسەیەکی خۆشی کرد، ئەو ڕۆژەی هێنایەوە یادم، کە یەکەم وتارم بڵاو کرایەوە.

ژمارەیەکی نوێی گۆڤاری یەکێتیی نووسەران ، نووسەری کورد، دەرچووبوو. نووسەرێک لە مامۆستا شوکوری پرسی ئایا ژمارەی نوێی گۆڤارەکەی پێ چۆنە؟ مامۆستا شوکور، کە نووسینێکی خۆی لە گۆڤارەکەدا بلاو کرابۆوە، وتی:

کوڕینە لە هەر جێیەک نووسینی من بڵاو بکرێتەوە، هەر نووسینەکەی خۆم، چەندان جار، دەخوێنمەوە و بەلای نووسینی کەسی دیکەدا ناچم.

ساڵی ١٩٦٩-١٩٧٠ سۆراخی ژیان و بەرهەمی چەند شاعیری نەناسراوی ناوچەی پشدەرم کرد، کە کۆچیان کردبوو. هەندێک زانیاریم لەبارەی ژیانی سێ شاعیر دەست کەوت، مەلا ئەحمەدی ئەشکەنەیی (فەنایی ١٣١٥– ١٣٧٩ ک.) میرزا حەسەنی جوانەمەرگ ١٩٢٥-١٩٥٦، شاعیر میرزا ئەحمەد لافاو. دواتر سێ وتارم لەبارەی ژیان و هەندێک لایەن و بەرهەمی ئەو شاعیرانە و چەند نموونەی هۆنراوەکانیان، بڵاو کردنەوە.

لەناو دەستنووسەکەی فەنایی چەند شیعرێکی بڵاونەکراوەی وەفایی و کاکە حەمەی ناری، هەبوون، کە بە خەتی فارسی و ڕێنووسی کۆن، نووسرابوونەوە. لە کاتی خۆیدا هۆنراوەکانی وەفایی، لە ژ ٣٨ ی ٢٦-٩-١٩٧٠ لە هاوکاری، بڵاو کرانەوە. بەڵام هۆنراوەکانی ناری دران بە د.مارف خەزنەدار، کە لە کتێبێکدا بڵاوی کردنەوە. نووسیبووی کە من ئەو هۆنراوانەم پێ داون.

ئەو ڕۆژانە شـیعر و وتـاری ئەدەبـی و مێـژوویيم دەنووسـی، بابەتی فۆلکلۆریم کۆ دەکردەوە. بەڵام خوێندنەوەم بێ پلان و بێ مەنهەج بوو، کتێبەکان جۆراوجۆر بـوون، نووسـینە سـەرەتاییەکانی منیش لەبارەی بابەتی لێک جیاواز بـوون. نەمدەزانی چیم دەوێت، یان زیاتر خۆم بۆ کام ژانری ئەدەبی تەرخان بکەم.

لە تەمـووزی ١٩٧٠ تـا کۆتـایی ئایـاری ١٩٧١ چەنـدان نووسـینی ترم بڵاو کرانەوە. لەوانە کورتەباسـێک لەبارەی مێژووی نـاوچەی پشـدەر، دۆسـتایەتیی نێـوان شـاعیران خـادیم و بێخـود، وتارێـک لەبـارەی پۆشـکین. هەروا لە کۆتـایی سـاڵی ١٩٧٠ چیرۆکێکـی کورتیلەم، لە بڵاوکراوەیەکی دیوار لە کۆلێجی ئەدەبیات، کە هاوڕێم کەمـال میراودەلـی دەری دەکـرد، بـڵاو کـردەوە. کەمـال سـێ سـاڵ پـێش مـن لە زانکـۆ دەسـتی بە خوێنـدن کردبـوو، زۆر چـالاک و هەڵسوڕاو بوو. کۆرسێکی زمانی کوردی بۆ هەندێک لەو قوتـابییە کـوردانەی زانکـۆی بەغـدا ڕێـک خسـت، کە لە بادینـان، خـانەقین و بەغـداوە هـاتبوون، بەڵام بە کـوردی نەیـان خوێنـدبوو، بـۆیە بە نووسـین و خوێنـدنەوەی کـوردی ئاشـنا نەبـوون. منـیش لە وانەوتنەوەدا بەشداریم کرد.

تـا ئەو کـاتە سـێ کـورتەچیرۆکم نووسـیبوون، بەڵام بەدڵـم نەبوون، بۆیە بیرم لە بڵاوکردنەوەیـان نەکردەوە. مـن لە نووسـیندا حەزم لە وەسـفکردنی ورد و فراونـی شـوێن و سـیما و شـێوەی کەسەکان نییە، کە زۆر جار لە چیرۆک و ڕۆمانـدا پێویسـتن، بەڵکو زیاتر مەیلم بەلای تێکستی ئەدەبیی چڕ و پوختدا دەچێت.

لە هـاوینی ١٩٧٠ بـۆ یەکەم جـار هـۆنراوەیەکم بـۆ ڕۆژنـامەی هاوکاری نارد، کاتێک بڵاویـان کردەوە، چەنـد دێرێکیـان لابردبوو. دوای ئەوە لە بڵاوکردنەوەی شیعر سڵەمیمەوە. لەجیاتییـان زۆرتـر

رووم له خوێندنەوەی شیعری نوێی عەرەبی و بیانی و بابەتی ڕەخنەی ئەدەبی کرد. زانیاریم لەبارەی هونەری شیعر زیاتر بوو. تێڕوانین و بۆچوونم سەبارەت بە شیعر و ئەدەبیات، بە تایبەت شیعری نوێ، گۆڕدران و بەرچاوم ڕوونتر بوو. گەیشتمە ئەو باوەڕەی کە من مەیلم بەلای شیعردایە، لە شیعرنووسیندا زیاتر هەست بە خۆشی و ئاسوودەیی دەکەم، هزر و خەیاڵم ئازادترن. لە کاتی نووسیندا میتافۆر و وێنەی تری شیعریم بەکار دەهێنان، کە بۆ چیرۆک، وەکوو هونەری گێڕانەوە، پێویست و گونجاو نین، کەچی لە شیعردا زمان دەڕازێننەوە و مانای نوێ دادەهێنن. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو کاتە، کە تازە لە زانکۆ دەستم بە خوێندن کردبوو، هێشتا بە تەواوی دڵنیا نەبووم شیعر بکەمە شارێگای ئەدەبیم.

چەند مانگ دواتر، بە هۆی کۆڕێکی شیعرییەوە، کە ئێوارەی ڕۆژی شەمە ١٧-٤-١٩٧١ لە بارەگای یەکێتیی نووسەرانی کورد، بەڕێوە چوو، متمانەم بە خۆم و توانای شیعرنووسینم زیاتر بوو. کۆڕەکە بۆ قوتابیانی بەشی کوردیی کۆلێجی ئەدەبیات، ڕێک خرابوو، دوکتۆر مارف خەزنەدار سەرپەرشتیی دەکرد. لەو کۆڕەدا کۆمەڵێک قوتابی و چەند مامۆستا، ڕۆژنامەنووس و نووسەر ئامادە بوون. چەند قوتابییەک، لەوانە ئەنوەر قادر محەمەد، من و چەند قوتابیی تر، شیعرمان خوێندەوە، دواتر قسە لەبارەی شیعرەکان کرا. ئەوە یەکەم جار بوو، لە کۆڕێکی ئەدەبی و لە بەردەم خەڵک و مامۆستاکانم، شیعری خۆم بخوێنمەوە. هۆنراوەکەی من (تابلۆیەکی شارەکەم) بە باشی سەرنجی ئامادەبووانی ڕاکێشا و قسەی زۆر باشی لەبارەوە کرا. تەنیا دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ، کە مامۆستامان بوو، ڕەخنەی لە ناوەرۆکی هۆنراوەکە گرت، لە ڕوانگەی ڕێبازی ڕیالیزمی

سۆشیالیستییەوە، بەندەی بە ڕەشبین و عەبەسی ناو برد، بێ ئەوەی بە لای شێوە و لایەنی هونەریی هۆنراوەکەدا بچێت. لە بەرانبەر ئەو قسەیەی مامۆستاکەم کەوتمە داکۆکیکردن لەخۆم، بە سادەیی وتم من کەسێکی مارکسیم و عەبەسی نیم!

ڕۆژنامەی هاوکاری لە ٢٤ی نیسان هەواڵی کۆڕەکەی بڵاو کردەوە و تەنیا ئاماژەی بە ناو و هۆنراوەکەی بەندە دابوو، دەقی هۆنراوەکەشی بڵاو کردبۆوە و نووسیبووی:

(لەو کۆڕەدا چەند بەرهەمێکی قوتابیان پێشکەش کرا. لە ئەنجامدا هەڵبەستەکەی قوتابی ڕەفیق سابیر، پۆلی یەکەم، لە لایەن بەشداربووانەوە پەسەند کرا. ئەمەش تەواوی هەڵبەستەکەیە....)

دوای ئەوە چەندان هۆنراوەی ترم لە ڕۆژنامەی هاوکاری، گۆڤاری ڕوانگە، بەیان، نووسەری کورد، گۆڤاری هەولێر و شوێنی تر، بڵاو کرانەوە. بڕیارم دا زیاتر کات و توانای خۆم بۆ شیعر تەرخان بکەم.

هەندێک لەو هۆنراوانەی ئەو سەردەمە، بە نموونەی باشی شیعری نوێی ئەو دەمە داندران، لەوانە هۆنراوەی شەوێک لەسەر گۆڕی وەلی دیوانە. ساڵی ١٩٧١ هۆنراوەکەم بۆ لیژنەی فێستیڤاڵی یەکەمی شیعری کوردی نارد، کە لە کەرکووک ڕێک خرا، بەڵام ڕێگەی من و زۆربەی شاعیرە لاوەکانیان نەدا بەشداربن.[1]

هەروا هۆنراوەی چەند بیرەوەرییەک لە ژوورێکی بێ دیواردا، نموونەی دیاری شیعری نوێی نیوەی یەکەمی حەفتاکانە. لەو هۆنراوەیەدا شیعر و گێڕانەوەی پەخشانئامێز تێکەڵ کراون. تێکستەکە بە تەکنیکی شیعری نوێ دەست پێ دەکات، دواتر گێڕانەوەی پەخشانئامێز دێت. ئەو حاڵەتە دوو جار لە هۆنراوەکەدا

1- هۆنراوەکە لە گۆڤاری بەیان ژمارە ٧ی ١٩٧٢ بڵاو کرایەوە.

دووبارە بۆتەوە. نووسـەر و ڕەخنەگری ئەدەبی، عەبدوڵڵا تـاهیر بەرزنجی و شاعیر سەباح ڕەنجدەر، ئەو هۆنراوەیە بە دەقی کراوە ناو دەبەن. لایان وایە، هۆنراوەکە یەکەم دەقی کراوەیە، لە شـیعری نوێی کوردیدا.

هۆنراوەکەم، بۆ گۆڤاری یەکێتیی نووسـەران (نووسـەری کـورد) نـارد، بە مەبەسـت نووسـیبووم: هـۆنراوەی ڕەفیـق سـابیر. چـونکە دڵنیـا نەبـووم ئەوان بە شـیعری دادەنـێن. دوای مـاوەیەک مامۆسـتا عەبدولڕەزاق بیمار، کە ئەو کاتە لە گۆڤارەکە کاری دەکرد، وتی:

دەسـتەی نووسـەرانی گۆڤـارەکە نووسـینەکەیان پێ باشـە، بەڵام بە شـیعری نـازانن. بـۆیە بەو مەرجە بـڵاوی دەکەنەوە کە لەجیـاتی (هۆنراوەی ڕەفیق سابیر) تەنیا نـاوەکەت، بە بێ وشـەی (هـۆنراوە) بنووسرێت. هۆنراوەکە، بەو جۆرەی ئەوان ویستیان، لە ژمـارە ٨ی ١٩٧٣ی گۆڤارەکەدا، بڵاو کرایەوە.

سۆکرات (٣٦٩-٤٧٠ پێش زاین) ڕووی لە مرۆڤ کرد و وتی:

خۆت بناسە!

خۆناسین لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بەکەڵکمان دێت. بە هۆیەوە دەتوانین ڕێگای ژیان و داهاتووی خۆمان دیاری بکەین، متمانەمان بەخۆمان ببێت، بێ ئەوەی خۆمان بە زل بزانین. ژیـان پڕە لە هەل و دەرفەتی جۆراوجۆر، پڕە لە جوانی، لە هیوا و بەخشندەیی.

هەر کەس پێویسـتی بەوەیە بزانێـت چـی لە ژیـان دەوێـت، لە چ بوارێکـدا بەهـرە و توانـای زۆرتـرە، بە کـام جـۆرە کـار دڵخۆشــە. گرینگە کارێک بکات، کە لەگەڵ بەهرە، حەز و توانایدا دەگونجێت.

شیعر و شیعرنووسین یارمەتییان دام بە جۆرێکی تر بۆ زمـان، کۆمەڵ و ژیان بڕوانم. زمان لای من گۆڕدرا بە ئامرازی داهێنان و بیرکـردنەوە. بـوو بە هـونەری بەکارهێنـانی وشــە و دۆزیـنەوەی

پێوەندیی شاردراوەی نێوان وشەکان. لە ڕەوشی شیعرنووسیندا بایەخی فانتازیام زانی، کە هزر والاّ و زمان ئازاد، ڕوون و ڕووت خۆی وێنا دەکات. ئازادیی زمان هزرمان ئازاد و عەودالّی ئازادیمان دەکات، بۆی دەگەڕێین و دەمانەوێت بەدەستی بخەین.

شیعر و ئەدەبیات ژیانیان لە لا جوانتر و دڵگیرتر کردم، توانای جوانناسی، هاوسۆزی و مرۆڤدۆستییان پەرەپێدام و هۆگری خۆشەویستییان کردم، خۆشەویستیی ئینسان، کە لە سایەی شەڕدا، نرخی فروجێکی نەمابوو. خۆشەویستیی ولاّت، کە وێنەی نێچیرێکی زامدار، ڕۆژانە خوێنی لەبەر دەڕۆیی و تا ئێستاش ئەو نەزیفی خوێنە بەردەوامە. خۆشەویستیی شەهیدان، کە بە مەرگی خۆیان کۆڕی بەرگرییان گەرمتر دەکرد و ئەو کاتە بە قارەمان و پیرۆز دادەندران. خۆشەویستیی ژیان و سروشت. خۆشەویستیی سەگی بێلانە، کە لە کاتی دەستڕێژ و تۆپباران و هاتنی فڕۆکەی جەنگیدا، ترس و هەلاّتن و کونەتەیارە و تەنانەت مردنیان لەگەڵ بەش دەکردین. خۆشەویستیی ئەو شێتانەی کە شارەکەمان بەوانەوە جوانتر بوو، ئەو شێتانەی شەوانی قەدەغەکردنی هاتوچۆ (منع التجول) بە دەستڕێژی سەربازی عێراقی، یان بەتۆپبارانی لەشکری ئێران، شەهید کران، بە خوێنی ئەوان لاپەرەی تری مێژووی شار و نەتەوەکەیان، لە شەقام و کۆلانەکانی قەلاّدزێ، نووسرانەوە. یەکێک لەو شەهیدانە، یای ئامان بوو، کە دایکی چەند منداڵ بوو، زۆر بە درەنگی و پاش لەدایکبوونی دوامنداڵی، باری دەروونیی دارمابوو. یەکێکی تریان سەعیدی دێوانە بوو، کە بە سەعیدە شێت ناسرابوو، دەوترا عیشق شێتی کردووە. ئەو جۆرە ڕووداوانە کاریان تێ کردووم، کەم تا زۆر لە هۆنراوەکانمدا ڕەنگیان داوەتەوە و تایبەتمەندیی تریان پێ بەخشیون. ئەو

شێتانەی لە قەڵادزێ و ناوچەکانی تری کوردستان، شەهید کران، نەیاندەزانی شەڕ چییە، بۆ چییە و بۆ دەبێت ئەوان ببنە سووتەمەنی شەڕ!.

سەعید ئارامترین و جوانترین شێتی قەڵادزێ بوو، ڕەنگە بێدەنگترین پیاوی دنیاش بووبێت، چونکە قەت نەمدی قسەیەک بکات، یان بەلەسە ببێت. نازانم سەعید کەی هاتبوو بۆ قەڵادزێ، بەڵام وەکوو سیمبوڵیکی جوان و پاکی شارەکە بوو. لای من سەعید میری شێتانی قەڵادزێ و ڕەنگە کوردستانیش بووبێت. لە منداڵییەوە بیستبووم کە سەعید عاشقی کچێک بووە و پێی نەگەیشتووە، لە بەر ئەوە شێت بووە. نازانم ئەو قسەیە ڕاست بوو، یان بێدەنگی و هێمنی و ڕیشە سپی و ڕوخسارە نوورانی و خەمبارەکەی، خەڵکیان هێنابووە سەر ئەو باوەڕەی کە سەعید، دەبێت دیوانەی ئەوین بێت. چونکە تەنیا دێوانەیەکی ئەوین دەتوانێت، ئەوەندە جوان، ئارام، بێدەنگ و بێگرفت بێت.

سەعید لە ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی پێشوو، کە شەڕ لە کوردستان هەڵگیرسایەوە، گیانی سپارد. هەندێک دەڵێن سەعید بە جۆرێکی ئاسایی مرد، هەندێکی تر دەڵێن قوربانییەکی تری تۆپبارانی ئێرانە (کە بە تۆپەکانی شۆرش ناو دەبران!)ساڵی ١٩٧٤-١٩٧٥ ئەفسەرانی ئێران، ئەو تۆپانەیان، بە ناوی تۆپبارانی سەربازگەی لەشکری عێراق، لە شار و چارۆچکەی سنوور دەگرت. دەیان کەس لە قەڵادزێ بوونەوە قوربانیی ئەو تۆپانە. پێشتریش قەڵادزێ لە ٢٤ نیساندا، بۆردومان کرا، سەدان کەس کوژران و بریندار کران. دوای بۆردومانەکە، نۆرەی ئێران هات، تا بە ناوی هاوکاریکردنی گوایا شۆڕشەوە، لە وێرانکردنی قەڵادزێ و ناوچەی تری سنووری ئێران و لە کوشتنی خەڵک بەردەوام بێت.

لە نیسانی ١٩٧٨ بە یادی سەعیدی عاشق و ئەو شێتانەی کە سیمای شارەکانیان بوون و شەهید کران، هۆنراوەی (سەعیدە شێت)م نووسی، کە لە کۆمەڵە هۆنراوەی (رێژنە)دا بڵاو کرایەوە. سەرەتای هەشتاکانی سەدەی پێشوو، ئەو هۆنراوەیە، لەگەڵ چەند هۆنراوەی تر، وەکوو نامیلکەیەک، لە لایەن کۆمەڵەی نووسەران و هونەرمەندان و ڕۆژنامەنووسانی عێراقی، لە پاریس، بە زمانی فڕەنسی و عەرەبی، بڵاو کرایەوە. هونەرمەند فازیل جاف هۆنراوەکانی تەرجومەی عەرەبی و شاعیر شەوقی عەبدولئەمیر تەرجومەی فڕەنسی کردبوون. لە سەرەتای نەوەتەکان، جارێکی تر هۆنراوەکە، لە ئەنتۆلۆگیایەکی شیعری شاعیرانی مەنفا، لە سەردەمی گریکەکانەوە تا کۆتایی سەدەی بیستەم، بە زمانی فڕەنسی، لە پاریس چاپ کرایەوە.

سەعیدە شێت!
چ ئازارێک بوو بەرەو ئەم ساتە خەمناکەی هێنایت؟
بەرەو نێو لقوپۆپە چڕەکان
بەرەو ئەو عیشقە و
کەناری شەوی ئەبەدیی هێنایت؟
چ ئازارێک بوو؟ کێوی تەنیایی و
شەپۆلەکانی نایە سەر شانت
لەنێو تاوێر و بەفر و پۆلوودا
نیشتەجێی کردیت؟

تۆ ئەم ئاوازەم مەدە بە گوێدا
با لەوە زیاتر وڕوکاس نەبم

بۆنی گۆڕستان نەمکات بە هەڵم.
با لەوە زیاتر لەنێو کۆڵانی غەریبی و شەودا
سەرگەردان نەبم.

ڕۆژێکیان منداڵ بووینەوە
بە یەکەوە بە دوای پەپوولە و گزینگدا ڕامان دەکرد
لە ئاسۆڕا هەورمان بەردەدایەوە
لەنێوان لقەکانەوە، لەپەنای ئەو دیوارەوە
تەماشای گەردوونمان دەکرد
کە بەرەو ماڵ گەڕاینەوە
لەنێو تەم و چراخانی ئەم شارەدا ونم کردیت،
بەدوای تۆدا سەرم بەنێو تونێلی ژیاندا کرد و
پێوەی نەچووم.

تۆ ئەم ئاوازەم مەدە بە گوێدا
ئەوا عیشقی تۆ ئاشنای کێو و بیابانم دەکات
دەمکات بە داستان
دەمکات بە پشکۆ، بە چنگەخۆڵێک
دەمداتە دەستی کڕێوە و باران
لەگەڵ بێدەنگی و تاوێرەکاندا دەمپێچێتەوە
لەنێو سەراب و دۆڵی نەماندا دەمشارێتەوە.

٤
ستایشی شیعر

هەر هەنگاوێک بەرەو شیعر، هەنگاوێکە بەرەو جوانی و ئازادی

شیعر هونەرێکی زمانی و داهێنانە لە زماندا. توانای زمان، سروشتی فرەڕەنگی و فرەمانایییەکەی، لە شیعردا دەردەکەون. زمانی شیعر، ئامرازی پێوەندیکردن نییە، شاعیر ڕوونکردنەوە، لێکدانەوە و زانیاری نادات، لەجیاتیان ئازادانە و بە شێوازی جیاواز زمان بەکار دەهێنێت، توانای داهێنەرانەی زمان زۆرتر دەکات. زمان لە ئامرازی پێوەندیکردنەوە دەگۆڕێت بە هونەرێکی ئەدەبی، بەم کارە گەشە بە زمان دەدات و بەرەو ئاستێکی بڵیندتری دەبات. تێڕوانینی هەر شاعیرێک لەبارەی شیعر، ڕەنگە لە ئاستی ئیستێتیکی شیعرەکانیدا، لە زمان، ستایل و دنیابینی شیعرییدا، ڕوونتر ببیندرێت. لە شیعردا سنووری زمان فراوان دەبێت، کەچی لە واتا و دەربڕیندا، زمان چڕ و پوخت دەکرێتەوە.

شیعر لە چەند لاوە هونەرێکی دوولایەنەیە:

شیعر لە دەنگ و وێنە پێک دێت، وەکوو بابەت لەبارەی شتگەلێکە هەم بیندراو، یان هەستپێکراو، هەم ئەزموونکراوە. کاتێک شاعیر لە بارەی شتێک دەنووسێت، لە دەرەوەی ئەو شتە

سەرنجی دەدات و تێی ڕادەمێنێت، لە هەمان کاتدا لەگەڵی دەژی و هەستی پێ دەکات. شیعر هەم لایەنی دەروونیی مرۆڤ و هەم دیاردە جیاوازەکانی دەوروبەر و ژیان وێنا دەکات. هەروا شیعر کارێکی بەئاگایانە (هۆشدارانە) و بێئاگایانە (ناهۆشدارانە)یە. شاعیر بێئاگایی (لاوعی) خۆی بە جۆرێکی هۆشدارانە، لە فۆرمێکی هونەریی شیعریدا، چالاک دەکات. فانتازیا سەرمایەی شاعیرە، بەڵام هزر و دەوروبەریش سەرچاوەی بەپێزی شیعرن. شیعر وێنەی هەر هونەرێک، ڕێسا، لۆجیک، تەکنیک و شێوازی تایبەتی خۆی هەیە، بۆیە پشت بە زانیاری و ڕۆشنبیری دەبەستێت. کەچی لایەنێکی گرینگی شیعر ئەو توخمانەن کە ناتوانین لە ڕێگەی خوێندن و زانیارییەوە فێریان ببین، چونکە لە ڕامان، خەیاڵ، هەست، ئیلهام و ئەزموونەوە دێن.

زمان هەر وشە-دەنگ نییە، بەڵکو سیستمێکی ئاخاوتن و ئامرازی بیرکردنەوە و گەیاندن و مەیدانی داهێنانی شیعری، ئەدەبی و هزرییە. وشە-پەیڤ وەکوو ڕەنگ یان بەرد، ئاسن، دار و ماتریاڵی تری ناو سروشت، پاسیڤ و بێ لایەنن، بەڵام وشە لە شیعردا، وەکوو ڕەنگ و ماتریاڵی سروشت لە هونەری نیگارکێشی و پەیکەرتاشیدا، بە بۆچوون و هەست و هزری مرۆڤ جۆش دەدرێن، مانای نوێ و ژیانی نوێیان پێ دەدرێت. ناوی نوێیان بە بەردا دەکرێت و دەگۆڕدرێن بە شیعر- هونەر. بۆیە داهێنان و تایبەتمەندیی هەر شاعیرێک، لە بنەڕەتدا، لە زمانەکەیدا، لە شێوازی بەکارهێنانی داهێنەرانە و تایبەتییانەی زمانەکەیدا دەبیندرێت.[1]

زمانی شیعر جیاواز، پوخت و بژارکراوە، بە گشتی زمانێکی

1- لە دیدارێکی ئەدەبیدا فراوانتر باسی ئەم مەسەلەیە کراوە. بڕوانە: ڕەفیق سابیر، ڕوانین لە بولێڵدا، پەخشخانەی مانگ، ئێران ٢٠١٥ ل١٦-١٧

ناڕاستەوخۆ، پڕ مێتافۆر و وێنەی تری شیعرییە. لە شیعردا وشە مانای قامووسیی خۆی تێ دەپەڕێنێت و دەتوانێت چەند مانای نوێ و جیاواز بە خۆی بگرێت. لە چەند شیعری مندا وشەی تایبەت هەن چەندان جار، بە واتای جودا و بۆ مەبەستی جۆراوجۆر، دووبارە بوونەتەوە، وشەکە وەکوو سیمبول، یان ئاماژە بۆ بابەت و هـزری جیاواز بەکار هێندراوە، ماناکەی بە پێوەندی لەگەڵ بابەت، شوێن و مەبەستەکە، گۆڕانی بەسەردا هاتووە، کە ڕەخنەگری جیدی و شارەزا دەتوانێت دەرکی پێ بکات. نووسەری سوێدی شاشتین هۆگبووم یوهانسۆن، لە وتارێکدا لەبارەی کۆمەڵەهۆنراوەی وەرزی سەهۆڵبەندان، کە شاعیر و نووسەر گۆران مەریوانی کردوویەتی بە سوێدی، نووسیویەتی:

(ژمارەیەک وشەی سەرەکی لە شیعرەکاندا هەن، کە دەگۆڕێن و لە دۆخی تازەدا بەکار دەهێندرێنەوە و مانای تازەیان پێ دەدرێت. هەور لەوجۆرە وشانەیە. ڕەنگە مەبەست لە وشەکە ڤلادیمیر مایاکۆڤسکی بێت، کە لە شیعرەکەیدا -*پەڵەهەورێک لەناو پانتۆڵدا*، بە بیرە بوێر و شۆڕشگێڕانەکانییەوە، لە جێیەکی زۆر بڵندە. توربیۆرن سێفڤێ و گۆران مەریوانی، هەردووکیان، باسی پێوەندیی نێوان مایاکۆڤسکی و ڕەفیق سابیر دەکەن. شەپۆل و برووسکە دوو وشەی ترن کە لە دووبارەکردنەوەیاندا مانای نوێیان پێ دەدرێن. بەڵام لە هەموو وشەکان باوتر، وشەی "نهێنی"ـیە، کە لە کۆمەڵەشیعرەکەدا بە کار دەهێنرێتەوە. وشەکە لە عەدەمەوە دێ، لەناو چەند چاوێکدا دەتروسکێتەوە، بە شێوەیەکی سیحری دەتگرێ و زۆر جار بە ڕووناکییەوە دەبەسترێتەوە. "نهێنی" ئاماژەیە بەوەی کە شتێکی نادیار هەیە و مرۆڤ بەرەو

پێشەوە دەبات. شتێک کە دەبێ ئاگامان لێی بێت و بیپارێزین.[1]

لە نووسینی شیعردا زۆر پەنا بۆ میتافۆر و وێنەی شیعری دەبەم، چونکە بە بنچینەی زمانی شیعریی دەزانم، کە مانا و دەربڕینی نوێ دادەهێنێت. زمان لە فۆرمێکی نوێدا دەردەخات، سنووری دەربڕینی بەرینتر، ئاسۆکەی ڕەنگینتر و هزر و فانتازیای مرۆڤ ئازاد و فراوانتر دەکەن. هایدیگەر و نیتشە هەردووکیان لە تێکستە فەلسەفییەکانیاندا، پەنایان بۆ میتافۆر و زمانی شیعر بردووە، (لە هەندێ شوێندا میتافۆر بەسەر نووسینەکانی نیتشەدا زاڵە، کە لە هۆنراوە جیا ناکرێتەوە. ئەو نزیکبوونەوەی فەلسەفە لە هۆنراوەوە لەو بۆچوونەوە سەری هەڵداوە، کە نیتشە و هایدیگەر بانگەشەی بۆ دەکەن، زمانی فەلسەفە و هۆنراوە بە یەک جۆر دەربڕین دادەنێن. هایدیگەر، وەکوو نیتشە، فەلسەفە و هونەر لە هونەریشدا، بە تایبەتی هۆنراوە بە هێزێکی ڕزگاریکەر دادەنێت.)[2]

شیعر و فەلسەفە لە چەند لایەنی ترەوە پێوەندییان پێکەوە هەیە، هەردووکیان پڕن لە هزر و فانتازیا، کە بەرەو بیرکردنەوە، ڕامان و پرسینمان دەبەن. هەردووکیان بە پشتبەستن بە زمانێکی چڕ و تایبەت، بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕێن، بایەخ بە لایەنی وجودی، هزری، ڕۆحیی مرۆڤ دەدەن، سوود لە میتافۆر و سیمبول وەردەگرن.

شیعر و فەلسەفە، سروشتێکی کەونییان هەیە. فەلسەفە بایەخ بە پرینسیپەکان دەدات، شیعریش، وەکوو ئەرستۆ تالیس دەڵێت، لە تایبەتەوە بەرەو گشتی دەچێت. شیعر و فەلسەفە، هەردووکیان دەتوانن سەرنجمان بەلای شتە سادە و ئاساییەکاندا ڕابکێشن و

-Kärstin Högbom Johansson Karavan nr. 1, 2000 -1

2- د.محەمەد کەمال، نیتشە و پاش تازەگەری، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی دووەم، سلێمانی ۲۰۰۹، ل ۱٦۱

هانمان بدەن، بە بایەخەوە بۆیان بڕوانین و لێیان ورد بینەوە.

شـیعر و فەلسـەفە بەدوای هەقیقەتـدا دەگەڕێـن. لەم کارەشـدا فەلسەفە پشت بە عەقڵ و لۆجیک دەبەستێت، بەڵام لە هەست، کە بنچینەیەکی بەهێزی شیعرە، بەدوور نییە. شیعریش لۆجیکی خۆی، ڕێسا، تەکنیک و پرینسیپی خۆی هەیە، کە لە ژانرە ئەدەبییەکانی تـر جیـای دەکەنەوە. بـۆیە هەسـت و لۆجیـک دوو خـاڵی تـری هاوبەشن لەنێوان شیعر و فەلسەفەدا.

بێگومان شیعر و فەلسـەفە دوو بابەتی جیاوازن، بەڵام شـیعر لە کۆنەوە، لە سەردەمی بابلییەکان و گریکەکانەوە، بوارێکی هـزری و فەلسـەفی بـووە، مـرۆڤ هـزر و ڕامـانی خـۆی لەبـارەی هەبـوون، ژیان، سروشت و مردن، خەونی نەمری و زیندووبوون (خلود)ی لە فۆرمی شیعردا، داڕشتووە.

ئـارتۆر شـۆپێنهاوەر ١٧٨٨-١٨٦٠ لای وایە نەک هەر فەلسـەفە، بەڵکو هەر کارێکی تری هونەری، لە بنەڕەتدا بۆ ئەوەیە چارەیەک بـۆ گرفتەکـانی هەبـوون (الوجـود) بـدۆزێتەوە. هەر هونەرمەنـد و فەیلەسوفێک، بە شێوازی تایبەتی خۆی، ئەو کارە دەکات.

هـزریش یەکـێکە لەو بابەتـانەی فەلسـەفە و شـیعر بەیەکەوە دەبەستێتەوە. مەسەلە هزرییەکان لە شیعردا بە شێوازی شـاعیرانە و لە فەلسەفەشـدا بە مێتـۆدی فەلسـەفییانە بـاس دەکـرێن. هـزر و هەسـتی فەلسـەفی و فانتازیـای شـیعری، لە فەزای شـیعردا دەتـوانن دوورتـر بـڕۆن. شـیعر، بە هـۆی ڕیـتم و وەزنەوە، کـاریگەرترە و ئاسانتر لەبیر دەمێنێت. چەندان تێکستی فەلسەفی و شیعریی نیتشە ئاوێتەبوونی هزری فەلسەفی و شیعرن، کە بە زمانێکی تـایبەتی پڕ لەمێتـافۆر نووسـراون، تیایانـدا فەلسـەفە و شـیعر پـێکەوە کـۆک، گونجاو و تەواوکاری یەکترن و جیا ناکرێنەوە.

بەشـێکی گەورەی ئەزمـوونی سـۆفیگەری لە ڕێـگەی شـیعر و زمانی شیعرییەوە خۆی دەرخستووە، هزر و دنیابینیی سۆفیگەریی بەرەوپـێش بـردووە. سـۆفییەکان، لە ڕەوشـی گەڕان بەدوای هەقیقەتی ڕەها و یەکێتیی بوون، بە جیهان و مرۆڤیشەوە، پەنایان بۆ شیعر و زمانی شیعریی بردووە، وەکوو زمانێکی نموونەیی، کە پشت بە سیمبول، میتافۆر، ئیحا، ڕیتم و ئاماژە دەبەستێت. ئەوینی بێسنوور، کە لای سـۆفییەکان لە عیشـقی شـەڕاب و گـوڵەوە تـا خوداوەند دەگرێتەوە، ڕەنگە هەر بە زمانی شیعر بتواندرێت باس بکرێت. تێکستەکانی حەلاج، ئیبن عەرەبی، مەولانا جەلالەدین، یان شـیعرن، یـاخود بە زمـانێکی ڕیتمـدار و پـڕ وێـنەی شـیعریی نووسراون. شیعرەکانی مەلای جەزیری، مەولانا خالید، مەولەوی و مەحوی نموونەی داهێنەرانەی تری ئاوێتەبوونی هزری سۆفیگەری و زمان و هونەری شیعرین لە ئەدەبی کوردیدا.

کەواتـا وەک چـۆن شـیعری فەلسـەفییانە هەیە، فەلسـەفەی شیعرییانەش هەیە.

من لەڕێی شیعرەوە زیاتر هۆگری فەلسـەفە بووم. پایزی ١٩٨٢ کاتێک بـۆ تەواوکردنـی خوێنـدن چـوومە بولگارسـتان، بڕیـارم دا لەجیاتی ئەدەبیات، فەلسـەفە بخوێنم و بە شێوەیەکی مەنهەجی و زانستی، کەمێک پێی ئاشنا ببم. دوکتۆرنامەکەشم لەبارەی ڕۆڵی کولتوور لە پێکهێنانی هۆشیاریی نەتەوەی کورد نووسی.

* * *

هەر هەنگاوێـک بەرەو شـیعر هەنگـاوێکە بەرەو ئـازادی، هەنگاوێکە بەرەو جوانی. شیعر هزرمان ئازاد و هەستی ئازادیمان گەشـە پـێ دەدات، خولیـای ئازادبوونمـان بەتـین دەکـات، هانمـان

دەدات داکۆکیی لە ڕاستی، داد، ئازادی و جوانی بکەین. ڕێکەوت نییە کە بەرەنگاربوونەوەی دیکتاتۆریا، ستەم و بێدادی، سەرەتا لە شیعردا دەردەکەون. لە دەمی داگیرکاریدا شیعر، لەناو ژانرە ئەدەبییەکاندا، دەبێتە پێشەنگی ئەدەبی بەرگری. سەرەتاکانی بیری ئازادی، ڕۆشنگەری، خەونی نوێخوازی و یاخیبوون لە هزری بەردین و نەریتی دەقگرتووی ئەدەبی و ئاینی و بەرەنگاربوونەوەی ستەمی دەزگا ئاینییەکان، سەرەتا لە شیعردا چەکەرەیان کردووە و شاعیران لەو دیاردانە یاخی بوون. خانی مەزن لە کۆتایی سەدەی حەڤدەیەم چاوی بڕیوەتە دەوڵەتی کوردی، حاجی قادری کۆیی و شاعیرانی تر بەرێگای ئەودا چوون، وەکوو ڕۆشنگەر، لە دژی خورافە و کۆنەپەرسی جەنگاون. سەرەنجام شیعر، لە ئەدەبی کوردیشدا، کرا بە ئامرازێکی خەباتی هزری، ڕووناکبیری و ئازادیخوازی. دیارە ئەوە بە قازانجی شیعر نەبووە، بەڵام بۆ کاتی خۆی، کە میدیا و دەزگای بڵاوکردنەوەی چاپەمەنی نەبوون، کاریگەر بووە، واتا سوودی بۆ ئینسان، ئازادی و ژیان هەبووە. لەوەش زیاتر حورمەت و پێگەی کۆمەڵایەتیی قایمتری بە شاعیر داوە، کە خەڵک لە ڕۆژە سەختەکاندا چاوەڕوانییان لەوان هەبووە. تا ئەمڕۆش ئەو جۆرە چاوەڕوانییە، کەم تا زۆر، لە شاعیر و نووسەری کورد دەکرێت. بۆیە زۆر بە دەگمەن شاعیری ڕاستەقینەی کورد بەرەی دوژمنی گرتووە، یان چۆتە بەرەی ستەم و دیکتاتۆریا. بە پێچەوانەوە زیندان و ئاوارەیی و هەژاری، بەشێک بوون لە چارەنووسی ئەوان. مێژووی شیعری کوردی و هەڵوێست و چارەنووسی زۆر شاعیری کورد، ئەو بۆچوونەی سەرەوە دەسەلمێنن.

زۆر جار لە بەرانبەر ستەم و بێدادی و هەندێک ڕووداودا، کە

پێوەندیی بە ژیانی هەمووان، یان زۆرینەی خەڵکەوە هەبووە، لە خۆم پرسیوە دەبێت، وەکوو مرۆڤ و شاعیر، چی بڵێم؟ یان چۆن ڕەفتار بکەم؟ من لە ژیانمدا هەر هەڵوێستێکی بەرهەڵستکارانەم هەبووبێت، بە پێشمەرگایەتیشەوە، هەر کارێکم بە قازانجی گشتیی کردبێت، هەر باس و بابەتێکی ڕەخنەگرانەم نووسیبێت، لە بەر ئەوە بووە، چونکە نەمتوانیوە نەیکەم، یان نەینووسم، بۆیە نە خۆمی پێ هەڵدەنێم، نە منەت بەسەر کەسدا دەکەم. ئەوانەی لە نزیکەوە من دەناسن، دەزانن من حەزم لە خۆهەڵکێشان نییە. بەڵام لێرەدا دەمەوێت بڵێم شیعر و نووسین تێڕوانینی منیان لەبارەی ژیان، ژن، ئازادی، کۆمەڵ و وڵات ڕوونتر کردووە، زۆر جار وێنەی قیبلەنمایەکی ئەخلاقی و ویژدانییش، کۆمەکم دەکەن، بۆ ئەوەی بەرپرسانە بۆ ڕووداو و دیاردەکان بڕوانم و هەڵوێستی خۆمیان لەبارەوە دیاری بکەم.

شیعر وەکوو هونەر و ئێستێتیکا، لە ژیانی نەتەوە و لە بواری کولتووری و زمانییشەوە، بایەخدارە و دەکرێت بە ئاوێنەیەکی ڕۆحیی نەتەوە دابندرێت. گیانی نەتەوە، خەون و ڕوانینی مرۆڤ بۆ ژیان، مردن، ئەوین، بوون، سروشت و جوانی، لە شیعردا (شیعری فۆلکلۆری و نووسراو) دەردەکەون. زمانی نەتەوە، لەڕێگای شیعرەوە، گۆڕانی بەسەردا دێت، گەشە دەکات، پێش دەکەوێت، بە هەزاران وشەی نوێ، دەربڕین و میتافۆری تازە و وێنەی تری شیعری، کە یەکەمجار لە شیعردا دەردەکەون، دەوڵەمەند دەکرێت. زمان توانای داهێنەرانەی خۆی دەنوێنێت و جۆش بە هزر و خەیاڵ دەدات. ئاوڕدانەوەیەکی مێژوویی دەیسەلمێنێت کە بوژاندنەوەی شارستانەتی، زمانی، کولتووری و سەرەتای هەست و خۆناسینی نەتەوەیی لە هەندێک وڵاتدا، لەوانە

له کوردستان، له شیعردا دەرکەوتوون. زمانی کوردی له ڕێگەی شیعرەوە، له سێ هەرێمی کوردستاندا، باکوور، ڕۆژهەڵات و باشوور، له زمانی ئاخاوتنەوە گۆڕدراوە بە زمانی نووسین. له سەردەمی میرنشینی بۆتان، ئەردەلان و باباندا، زمانی کوردی لەڕێگای شیعرەوە، وەکوو زمانی نووسین و ئەدەبیات، بە شێوەزاری کرمانجی، دواتر گۆران (هەورامی) و دواتریش کوردیی ناوەڕاست، دەرکەوتن و گەشەیان کرد. ئەو دیاردەیە، گۆڕینی زمانی پەیڤین بۆ زمانی نووسین بە هۆی شیعرەوە، له لای چەند نەتەوەی تریش دەرکەوتووە.[1]

شیعری شاعیرانی کورد، له مەلای جەزیری و خانییەوە بۆ مەولەوی و بێسارانی و خانای قوبادی، تا نالی و کوردی و سالم و حاجی قادر و وەفایی، مەحوی..تاد بە نموونەی شیعری کلاسیکی کوردی و ڕۆژهەڵات دادەندرێن. بە هۆی ئەو شیعرانەوە هونەری شیعر، مەجاز و ڕەوانبێژی و وێنەی شیعری و جۆرەکانی کێش و قافیە..تاد، له ئەدەب و زمانی کوردیدا، چەسپێندران. لەو شیعرانەدا بە ژیانی هزری، ڕۆحی، کولتووری، کۆمەڵایەتی و ئەتنۆگرافیی کۆمەڵی ئەو سەردەمانەی کوردستان ئاشنا دەبین و سەرەتاکانی دەرکەوتنی هەست و خۆناسینی نەتەوەیی دەبینین.

شیعر، له هەمان کاتدا، بۆ من، کارێکی ئێستێتیکی، ڕووناکبیری و سەرچاوەیەکی ئارامیی ڕەوانی، خۆشی و ئاسوودەییە.

هەر هەنگاوێک بەرەو شیعر هەنگاوێکە بەرەو جوانی. شیعر بە جوانیمان ئاشنا دەکات، ڕۆح، هەست، هزر و خەیاڵمان گەشە پێ دەدات. ڕۆحێکی هۆگری شیعر و هونەر، دەتوانێت ئازاد، جوان،

1- ڕەفیق سابیر، بەستاندارکردنی زمانی کوردی و ئەلفوبێی کوردی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، ٢٠٠٨، چاپی ٢ ناوەندی غەزەلنووس ٢٠١٣ هەروا بڕوانە: د.عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ، زمانی ئەدەبیی یەککرتووی کوردی، بەغدا ١٩٧٠

ژیاندۆست، مرۆڤدۆست و ئەوینپەروەر بێت، خۆی لە ئیرەیی، کینە و توندوتیژی بەدوور بگرێت، ئارام، ئاسوودە و ڕەنگە بەختەوەریش بێت. شیعر سەرچاوەیەکی جوانییە، جوانی دیارییەکی دەگمەنی سروشت و ژیانە، جوانی دەسەڵاتە، ئارامی و ئاسوودەییە.

لە هەر کوێیەک ژیان هەبێت جوانیی لێیە
بە هەر جێیەک بگەین، نەگەین
لەوێ جوانی چاوەڕێیە
هەر تەمەنێک و جوانیی خۆی
جوانی هاوڕاز و هاوڕێیە.

جوانی جمکی بەختیارییە
روون وەک ئەوین
سادە وێنەی ڕووناکییە.
جوانی وەک ژیان دیارییە.

دەرویشانە وەک دێوانە
بەرەو پیری جوانی دەڕۆم
منداڵانە، عاشقانە
لەبەر گزنگدا بەڕووتی ڕادەکشێم و
دڵم دەشۆم.

***

باسکردنی شیعر، بێ ئاماژەدان بە ڕەخنەی ئەدەبی، دەشێت باسێکی ناتەواو بێت، چونکە ئەو دوو ژانرە ئەدەبییە پێوەندییەکی نێوخۆییان لەگەڵ یەکتر هەیە. ڕەخنەی ئەدەبی دەتوانێت ئاستی هونەریی شیعر دەربخات، لە گەشەپێدان و گۆڕینی شیعر، پێشخستنی هەست و هۆشیاریی جوانناسی خەڵک، کاریگەر بێت.

مێژووی شیعری کوردی لە پێنج سەد ساڵ نزیک دەبێتەوە، بەڵام تا ئێستا ڕەخنەی ئەدەبی لە سەرەتادایە. سەدان ساڵ شیعری کوردی، بە جیا لە ڕەخنەی ئەدەبی و تیئۆری ئەدەب، گەشەی کردووە. نەریت، ڕێسا و پرینسیپی ئێستێتیکیی خۆی چەسپاندووە. چونکە تا کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتای سەدەی بیستەم، تەنیا شیعر بە زمانی کوردی نووسراوە. بابەتی تری هزری، مێژوویی، کۆمەڵایەتی و کولتووری، بە زمانانی عەرەبی، فارسی، تورکیی عوسمانی بوون. بۆیە ڕەخنەی ئەدەبی لە کوردستان ساوایە، هێشتا، وەکوو ژانرە ئەدەبییەکانی تر، شێواز، تایبەتمەندی و نەریتی خۆی نەچەسپاندووە. بە دەگمەن لە نووسینی ڕەخنەییدا، تیئۆری و مێتۆدی مۆدێرنی ڕەخنەی ئەدەبی پێڕەو دەکرێن.

ڕەخنەی ئەدەبی زانست و هونەرە، زانستە لە بەر ئەوەی پشت بە تیئۆری و مێتۆدی تایبەت دەبەستێت. هونەرە چونکە گیانێکی نوێ بەبەر تێکستدا دەکات، یان تێکستەکە بەرهەم دەهێنێتەوە. لە هەمان کاتدا ڕەخنەی ئەدەبی بەرپرسیارییە، چونکە ئێتیک و ڕەوشتی تایبەت بە خۆی هەیە. ڕەخنەگری ئەدەبی، بە جۆرێکی ئۆبجێکتیڤانە و بەرپرسانە، لە تێکستی ئەدەبی دەکۆڵێتەوە و لایەنی ئێستێتیکی و بایەخی تێکستەکە دەردەخات، ئاستی هۆشیاریی ئەدەبیی خوێنەر دەباتە سەرێ.

بەشـێک لەو جـۆرە ڕەخنـانە سروشـتێکی ئەکادیمیـان هەیە، لە زانکـۆ و ناوەنـدی لێکـۆڵینەوە دەنووسـرین و بـڵاو دەکـرێنەوە. تیئـۆرییە ئەدەبییەکـان، لە دنیـادا، لە زانکۆکـانەوە سـەرهەڵدەدەن، مێتۆد و پرینسیپیان دیاری دەکرێن. زانکۆکانی کوردستان لەبواری ڕەخنەی ئەدەبی و ناسـاندنی تیئۆری و مێتۆدی ڕەخنەی ئەدەبی، زۆر هەژار و کەمـتەرخەمن، بـۆیە لە ژیـانی ئەدەبـی، هـونەری و هزری دابڕاون. ڕاستییەکەی تەنانەت لە بواری زانستی، پزیشکی، ئـابووری، کـۆمەڵایەتی، مێژوویـی، سـایکۆلۆجی و...تـاد، شـوێنپەنجەیان دیـار نییە. ئەو بـاس و تـوێژینەوانەی لە زانکۆکـانی کوردستان، لە بواری ئەدەبیات و تێکڕای زانسـتە کۆمەڵایەتییەکاندا دەنووسـرێن، زیـاتر بـۆ وەرگرتنـی تـایتلی ئەکـادیمیە، نەک بـۆ بەشداریکردن و گەشەپێدانی ژیانی کۆمەڵایەتی، ئـابووری، زانستی و بزاڤی ئەدەبی و ڕووناکبیری.

شـێوازێکی تـری ڕەخـنەی ئەدەبـی ئەو جـۆرە نووسـینانەن، کە نووسەرێک، بە پشتبەستن بە ئەزموونی ئەدەبیی خۆی و هەندێک زانیاری گشتی، وتارێک لەبارەی بەرهەمێکی ئەدەبی دەنووسێت. لەو ڕێگەیەوە خوێنەر هـان دەدرێت بەرهەمە ئەدەبییەکە بناسێت. ئەو جۆرە نووسینانە، کە زیاتر لە ڕۆژنامە و گۆڤارە ئەدەبییەکاندا بڵاو دەکرێنەوە، کاری باشن، بەو مەرجەی ئۆبجێکتیڤانە نووسرابن و مەبەستی تاکەکەسییان لەپشتەوە نەبێت.

کاتێـک مێتـۆد و ڕەوشـتی ڕەخنـەی ئەدەبـی و هەسـتی بەرپرسـیاری پێڕەو نـاکرێن، ڕەخـنەی ئەدەبـی دەشـێوێندرێت، بـۆ ستایشـکردن، یـان وەکـوو چەکێک بۆ پەلامـاردانی نووسـەرانی تـر بەکـار دەهێنـدرێت. ئەوە کـاری ڕەخنەگـر و ڕوونـاکبیر نیـیە. دەوترێت، زۆر جار شاعیرە فاشیلەکان دەبن بە ڕەخنەگر. خۆسێ

ساراماگۆ دەڵێ:

کەس هێندەی شاعیری بچووک ڕۆحزل نییە! ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت، کە هەندێکیان بەردەوام شەڕ دەفرۆشن.

گرفتی ڕەخنەی ئەدەبی لە کوردستان تەنیا پێوەندیی بە نەبوونی مێتۆدی ڕەخنەی ئەدەبی و پێشێلکردنی پێوانەی هونەری و ئێستێتیکی نییە، بەڵکو پێوەندیشی بە ئێتیکی ڕەخنە و ئەخلاقی ڕوونـاکبیرانەوە هەیە. زۆر جـار لەجیـاتی بایەخـدان بە بەرهەمـی داهێـنەرانە، کەچـی پێـوانەی سیاسـی، دۆسـتایەتی، سـێکتەچێتی و شـارچێتی بەگرینـگ دەگیـرێن. ئەوەش بێبـایەخکردنی ڕەخـنەی ئەدەبیـیە. ڕەنـگە لەمەش خراپتـر ئەوە بێـت کە "ڕەخـنەی ئەدەبـی" وەکـوو ئـامرازی تۆڵەسـتاندنەوە، بەکـار دەهێنـدرێت. ئەوجـۆرە ناهەقییـانە لەگەڵ چەنـدان شـاعیر و نووسـەر، لەوانە لەگەڵ بەنـدە کراوە.

من وەک شاعیرێک، لە سەردەمی بەعس و لـە دوای ڕاپەڕینیش، بـە هـۆی هەڵوێسـت و دەنگهەڵبـڕینم بەرانـبەر سـتەم و بێـدادی و تیـرۆر، بـەر پـەلامار کـەوتووم، هـەوڵی کەنارخسـتنم دراوە. دوای ڕاپەڕیـن و هەڵگیرسـانی شـەڕی نێوخـۆ، ئـەم جـۆرە هەڵوێسـتە بـە جۆرێکی تـر بەرامبـەرم بـەردەوام بـوو، لە چاوپێکەوتنێکدا ئامـاژەم بە بەشێکی ئەو ناهەقییانە داوە، بۆیە نامەوێ دووبارەی بکەمەوە.[1] بەڵام لێـرەدا ئامـاژە تەنیـا بە کـارێکی سـەیر دەدەم، کە بە نـاوی ڕەخنەی ئەدەبییەوە، بەرانبەرم کراوە.

نووسـەرێک لە چاوپێکەوتنێـکدا ستایشـی منـی کـردووە و بە (شـاعیری گەورە) نـاوی بـردووم[2]، کەچـی دواتـر، کە سـاردییەک

1- گۆڤاری (ئاینده) ژ. ٨٣ ئاداری ٢٠٠٩

2- گۆڤاری وان، ژ.٩-١٠ ساڵی ١٩٩٤، سوید، ل١٦٧

کەوتە نێوانمـــان، لە چەنـــدان وتـــاردا، دەیـــان لاپەڕەی بە نـــاوی ڕەخنەی ئەدەبییەوە، ڕەش کردەوە بۆ ئەوەی شیعرەکانم وەکوو نموونەی خراپی شیعری کوردی وێنا بکات و منیش بە شاعیرێکی بێتوانا دابنێت، تەنانەت باسی ژیانی تایبەتم بکات!.

هەر کەسێک، خوێنەر یان نووسەر، مافی خۆیەتی شیعری منی بەدڵ بێت، یـان بەدڵ نەبێت، ئەوە لای مـن ئاسـاییە. بۆیە وەڵامـی هیچ کەسێکم نەداوەتەوە، کە ڕەخنەی لە شیعری من گرتبێت. بەڵام نووســەرێک لەبەر خــۆی نابێــت بەم جــۆرە پێکنـاکۆکە باســی نووسەری تر و بەرهەمەکانی بکات، چونکە خوێنەر نازانێت بە کام قسەیان بڕوا بکات! ئەو جۆرە نووسینانە، تەنیا ناهەقی نیین، بەڵکو ئاستی ڕاستگۆیی نووسەرەکەشی دەخەنە ژێر پرسیار.

***

هەر شـاعیر، نووســەر و هونەرمەنـدێک دنیـابینیی و تێڕوانینـی تایبەتی خۆی لەبارەی ژیـان، مرۆڤ، کۆمەڵ و داهێنان هەیە. ئەو تێڕوانینە تایبەتەی، تێکەڵ بە ئەزمـوون و ژیـانی دەبـن، لە ڕەوشـی کـارکردن و نووسـینیدا ڕەنـگ دەدەنەوە. لە ئەزمــوونی خــۆمەوە دەتوانم بڵـێم کاتێک کەسـێک خۆشـی و ئاسوودەیی لە ئەدەبیاتـدا (یان لە هونەر و ڕەنگە لە کاری داهێنەرانەی تریشدا) دەبینێتەوە و نووسین دەکاتە شێوازی ژیـانی، دەتوانێت سـەرکەوتوو بێت، بەو مەرجەی ئامانجێـــک لە نووســـیندا دیـــاری بکـــات، بـــایەخ بە خۆپێگەیاندن و کوالیتیی نووسینەکەی بدات. چونکە نووسین بۆ ئەو کەسە دەبێتە سەرچاوەی ئارامی، ئاسوودەیی و هەستکردن بە بەختەوەری، خۆی و داهاتووی خۆی لە نووسیندا دەبینێتەوە. ئەو دەنووسـێت چـونکە ناتوانێـت نەنووسـێت، دەنووسـێت چـونکە

نووسین دەبێتە پەنجەرە، ڕووناکی و هەوای پاکی بۆ دێنێت، یان وەکوو پردی پێوەندیی نێوان نووسەر و ژیانی لێدێت. بۆیە ئەگەر بەرهەمەکانی بڵاویش نەکرێنەوە، لە نووسین سارد نابێتەوە. چەندان نووسەری وڵاتانی جیاواز، لە ئاسیا، ئەفریقا، ئەورووپا، چین و یەکێتیی سۆڤیەتی هەڵوەشاوە، تا ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ساڵانێک ڕێگەیان نەدراوە بەرهەمەکانیان بڵاو بکەنەوە، یان زیندانی کراون، بەڵام ئەوان لە نووسین بەردەوام بوون، چونکە نووسین بەشێک بووە لە ژیانیان.

من لە نووسیندا، بە تایبەت لە نووسینی شیعردا، خۆم دەبینمەوە، لە خۆشمدا بۆ خەون و خەمی هاوبەشی مرۆڤ دەگەڕێم. من چەند زمانم خوێندوون، لە خوێندنەوە، نووسینی باس و توێژینەوەدا، بەڕادەی جیاواز، سوودم لێ وەرگرتوون، چەند بابەتی ئەدەبیم لەو زمانانەوە کردوون بە کوردی. بەڵام هەوڵم نەداوە، لە زمانی کوردی زیاتر، بە هیچ زمانێکی تر شیعر بنووسم. لە دیدارێکدا نووسەر و ڕۆژنامەنووسی سوێدی تیا دیربلووم-ئەندێرسۆن، لێی پرسیم: بۆ بە سوێدی شیعر نانووسی؟

وتم: (دەتوانم بە سوێدی بیر بکەمەوە، بەڵام ناتوانم بە سوێدی هەست بکەم، شیعر دەربڕینی هەست و دنیای ناخە.)[1]

لە بەر ئەوەی تەنیا بە زمانی کوردی شیعر دەنووسم، خوێنەری سەرەکیی شیعرەکانم کورد و کوردستانیانن. بەڵام ئەوەی دەینووسم، بەشی زۆری، هەر پێوەندیی بە ئەوانەوە نییە، بەڵکو پێوەندیی بە خودی مرۆڤەوە هەیە، سەر بە هەر وڵات، زمان و

1- ڕۆژنامەی ئوپسالا نیا تیدنینگ ٣ی نۆڤەمبەری ١٩٩٩

Uppsala Nya Tidning

بۆ خوێندنەوەی چاوپێکەوتنەکە بڕوانە: ڕەفیق سابیر، ڕوانین بە ڕووناکیدا، ل. ٣٠٢

کولتوورێـک بێـت. خەم و خەون و ئـاوات و گـرفتە ئینسـانی و وجودییەکـانی مـرۆڤ، لە هەر کـوێ بـن، ئەگەر پێـک نەچـن، لە یەکتـری نـزیکن. کاتێـک لە فەزای ئەدەب و هـونەردا دەردەکەون، مرۆڤ دەتوانێت بیانناسێتەوە و خۆی لەناویاندا ببینێتەوە.

ڕاسـتییەکەی خەون و تراجیـدیای گەلانـی سـتەملێکراو و بندەستیش، ئەگەر بە ڕواڵەت جیاوازییـان هەبێت، لە ناوەرۆکدا لە یەکتـر دەچـن. بـۆ نمـوونە ئەنفـال و کـۆڕەوی بەهـاری ١٩٩١ جینۆسـایدی ئێزدییەکـان و کوشـتاری دەرسـیم، لەگەڵ کوشـتاری ئەرمەنەکان و جینۆسایدی جولەکە، هۆلۆکۆست، لە سێ سەردەم و شـوێنی جیـاواز، لە لایەن گەلانـی جیـاوازەوە کـراون. بەڵام لە ناوەرۆک و ئامانجدا یەکن، واتا جینۆسـایدن، قوربانیـانیش هـاوژان و هاوچارەنووسـن. بـۆیە وەکـوو تـاوانێکی دژی مرۆڤـایەتی، سروشتێکی جیهانییان پێ دراوە. بەڵام شێوازی کوشتن و بەهانە و تەکنیکی لەنـاوبردنی قوربانیـانی ئەو کارەسـاتانە جۆراوجـۆرن. ڕەنـگە ئەوەش پێوەنـدیی بە ئاسـتی پێشـکەوتنی تەکنولۆجیـای کوشـتن و فانتازیـای جەلاد و جیـاوازیی کولتـووریی ئەو گەلانە و ئایـدیۆلۆجیای ئەو لایەنـانەوە هەبێـت، کە ئەو جـۆرە تاوانانەیـان ئەنجام داون.

زۆربەی ئەو کارەسـاتانە جێگـای بـایەخی مـن بـوون، لە ئـازاری خـۆم و نەتەوەکەمەوە، هەسـتم پێکـردوون و لەگەڵیـان ژیـاوم. هـاوژانی و هاوچارەنووسـیی گەلەکەم و گەلانـی تـر، لە چەنـدان قەسیدە، هۆنراوە و نووسیندا، ڕاستەخۆ، یان ناڕاسـتەخۆ، ڕەنگیان داوەتەوە. بۆ نموونە لە وەرزەبەردینە، چەپکە هۆنراوەکانی بەشی یەکەمی کۆمەڵەهۆنراوەی ڕوونبوونەوە، قەسیدەی لاوکی هەڵەبجە، وەرزی سەهۆڵبەندان و چەندان نووسیندا.

لـە سـەرەتای ئـەزموونی شـیعریمەوە، ویسـتوومە، سـتایل و تایبەتمەنـدیی شـیعریی خـۆمم هـەبێت، شـیعرەکانم لە ئاسـتێکی گونجاوی هونەری و ئێستێتیکیدا بن. ئەو کاتانەی شیعر دەنووسـم، لە دەوروبەرم و تەنـانەت تـا ڕادەیەک لە خوێنـدنەوەش دادەبـڕێم، ئازادانە بە دنیای خۆم و بیرکردنەوە و فانتازیاکانمدا دەگەڕێم. لە ڕەوشـی نووسـیندا، چەنـدان جـار بە ڕەشنووسـی هـۆنراوەکەدا دەچـمەوە و دەسـتکاریی دەکەم. بەلامـەوە گرنـگ نییـە چەنـد دەنووسـم، بـەڵکو گرنـگ ئەوەیـە چـۆن و چـی دەنووسـم. دوای بڵاوکردنەوەی هەر کۆمەڵە هۆنراوەیەک سـەرنجی ڕەخنەگرانە لـە شیعرەکانم دەدەم. دەمەوێت لە کاری دواترمدا شێواز و زمـانێکی، هـەر نـەبێت بـە نیسبەت خۆمـەوە، نوێ و جیاواز لـە جـاران بـەکار بهێنم.

بە ڕای من گۆڕینی تەکنیک و ستایلی شیعری، شێوازی نووسین و بەکارهێنـانی زمـانی شـیعریی جیـاواز، بەشـێکن لـە پرۆسێسـی داهێنان.

داهێنان هونەرە، خۆدووبارەکردنەوە خوویە.

بەشی چوارەم
خوێندن لە زانکۆ و نوێخوازیی ئەدەبی

١

ئەحلام مەنسوور: پەپوولەی بەر زریان

پایزی ١٩٧٠ دوای دوو ساڵ چاوەڕوانی، لە بەشی کوردیی کۆلێجی ئادابی زانکۆی بەغدا دەستم بە خوێندن کرد. لە زانکۆ بە جۆرێکی مەنهەجی زمان و ئەدەب و مێژووی کورد و زمانی فارسی و کۆمەڵێک بابەتی ترم خوێند. وانەکان گران نەبوون، بۆیە کاتی باشم بۆ خوێندنەوە هەبوو، کە زیاتر کتێب و گۆڤاریٚ نوێی کوردی و عەرەبیم دەخوێندنەوە.

لە بەشی کوردی ئەحلام مەنسوورم ناسی، کە بە ڕێکەوت هەردووکمان لە پۆلی یەکەمی ئا (ئەلف) بووین. ئەحلام لە خانەقین بە عەرەبی خوێندبووی، لە ماڵەوەش، وەکوو هەندێک بنەماڵەی ئەو سەردەمەی خانەقین، بە تورکمانی و شێوەزاری لوڕی قسەیان دەکرد، بۆیە ئەوەندە بە شێوەزاری کوردیی ناوەڕاست ئاشنا نەبوو، بەڵام زمانی عەرەبی باش دەزانی.

زۆری نەبرد لەگەڵ ئەحلام بووینە هاوڕیٚ. بۆی گێڕامەوە کە پێش ئەوەی بێتە زانکۆ، لە خانەقین کوڕێکی بە ناوی (ی ج) خۆش ویستووە، کە لە زانکۆی بەغدا بەشی قانوونی خوێندبوو، پێکەوە بڕیاریان دابوو زەماوەند بکەن. بەڵام ئەو کوڕە، کە دواتر بوو بە بەعسییەکی ناپاک و لە هەولێر پۆستێکی گرینگی پیٚ درا،

ناپاکییەکی گەورەی لەگەڵ کردبوو. ئەحلام لەو بارەیەوە دایکیشی بە گوناهبار دەزانی. ئەو ڕووداوە برینێکی قووڵی خستبووە دڵ و هەناوی ئەحلام، کە ساڵانێکی زۆر پێیەوە تلایەوە. ئەو کەسەی سەرچاوەی خۆشەویستی و بەختەوەریتە، دەشێت هەمان کەس ببێتە مایەی ئازار و بەدبەختیت.

ڕۆژێک ئەحلام پێی وتم کوڕێکی خانەقینی، کە ئەفسەر بوو، ناوی جەواد بوو، دەیەوێت بیهێنێت. چەند جار لە بەغدا یەکتریان بینی، بەڵام بێ ئەنجام بوو. هاوڕێیەتیی ئەحلام و من بەردەوام بوو، زۆر ڕۆژ پێکەوە لە کتێبخانەی کۆلێجی پەروەردە، یان لە سەنتەری ڕۆشنبیریی بریتانی، کە نزیکی زانکۆ بوو، خەریکی سەعیکردن، خوێندنەوە و قسەکردن بووین. ئەگەر کتێبێکی ئەدەبی یان هزریم بەدڵ بووایە، هانم دەدا بیخوێنێتەوە.

سەرەتا هیچ پێوەندییەکی سۆزداری لە نێوانماندا نەبوو، کەچی قوتابیانی بەشی کوردی و هاوڕێیانمان، ئێمەیان بە دوو دڵدار دەزانی. من ئەوەم بەدڵ نەبوو، چونکە بۆ ناوبانگی ئەحلام خراپ بوو، بۆ منیش باش نەبوو، چونکە لەبەر ئەحلام نەمدەتوانی یارێک پەیدا بکەم، کە زۆر پێویستم بوو. هەوڵم دا پێوەندییەکەمان سنووردار بکەم. دوای تەواوبوونی دەرسەکان، بە بیانووی جۆراوجۆر خۆم لێ دەدزییەوە، بەڵام سوودی نەبوو. لەوە دەچوو هەردووکمان پێویستمان بە یەکتر بوو بێت. هاوڕێیەتی و تەنانەت خۆشەویستییش، بە شێوەیەک لە شێوەکان، جۆرە پێداویستییەکە.

کۆتایی هاوینی ١٩٧٢ پێوەندیی من و ئەحلام، لە ڕەوشی بەردەوامبوونیدا، ئەوینداریی تێکەوت، تا بەهاری ١٩٧٤ بەردەوام بوو. ئەو گۆڕانکارییە زیانی بە هاوڕێیەتیمان گەیاند. ئێمە پلانی پێکەوەژیانمان نەبوو، کەچی هەر یەکەمان چاوەڕوانیی زۆری لە

ئەویتر هەبوو. هەندێک جار لەسەر شتی بچووک و بێبایەخ لە یەکتر زیز دەبووین، بەڵام خێرا ئاشت دەبووینەوە.

ئەحلام لە بەغدا منی وەکوو هاوڕێیەک، بە دایک و باوکی ناساند. من حەزم دەکرد ئەو پێوەندییە بپارێزم، بەڵام دەمزانی ڕۆژێک هەر دوایی دێت، چونکە ئەحلام لە دڵەڕاوکێدا دەژیا، نەیدەزانی بە دروستی چی دەوێت. هەندێک جار بریارێکی دەدا و زوو لێی پەشیمان دەبۆوە. ئەو ناپاکییەی لە یەکەم ئەزموونی ئەویندداری لەگەڵی کرابوو، ئازاری دەدا، دەیەویست شوو بە کەسێک بکات، کە لە باری ئابووری و کارەوە لە (ی ج) کەمتر نەبێت. تەنانەت لە ڕووی تەمەنیشەوە، وەکوو ئەو شەش حەوت ساڵ لە خۆی گەورەتر بێت.

ئەحلام هەستی کردبوو کە هەندێک گرفتی ڕەوانیی بۆ هاتۆتە پێش، ماوەیەکی زۆر سەردانی دوکتۆری ڕەوانیی کرد. چەندان جار تا بەردەرگای کابینەی دوکتۆرەکەی، د.حەقی، کە لە مەیدانی ئەلتەحریر بوو، لەگەڵی چووم. من هانم دەدا سەرقاڵی خوێندنەوەی ڕۆمان و ئەدەبیات بێت، بۆ ئەوەی بکەوێتە ناو دنیایەکی تر، لە ئازار و کارکردی ئەو ناپاکییەی لەگەڵی کرابوو، دەرباز ببێت.

ڕۆژێک ئەحلام زۆر شڵەژاو و بێتاقەت بوو. بۆی گێڕامەوە خوشکی هاوڕێیەکی لە بەغدا، کوڕێکی خۆش دەوێت، کوڕەکە بەڵێنی پێ داوە بیهێنێت، بەڵام درۆی لەگەڵ کردووە، کچەکەی کردووە بە ژن و وازی لێ هێناوە. ئەحلام بە جۆرێکی ورد ڕووداوەکەی گێڕایەوە، باسی خەفەت و بێهیوایی کچەکەی کرد. شێوازی گێڕانەوەکە و هەڵچوون و قسەکانی، هێندەی ڕووداوەکە سەرنجیان ڕاکێشام. ئەحلام وتی:

دەبێ یارمەتیی ئەو کچە بدەین.

وتم: چی بۆ بکەین؟

وتی: دەبێ پارەی بۆ کۆ بکەینەوە بچێتە لای دوکتۆر چارەسەری بکات.

ئەو کاتە لە بەغدا دوکتۆرێکی ژن، لە نزیک (مەیدانی ئەلنەسر) کابینەی هەبوو، چارەسەری ئەو کچانەی دەکرد، کە توشی گرفتی لەو جۆرە دەهاتن. ئەو ڕۆژە هەر پێنج دینارم پێ بوو، ئەویشم دا بە ئەحلام و وتم:

ئەو ڕووداوەی بۆت باس کردم، وردتر و فراوانتر بنووسەوە، زیاتر باسی کچەکە و حاڵەتی دەروونیی ئەو بکە، ئەوە بۆ خۆی بابەتی چیرۆکێکە.

ئەحلام سەرەتا دوودڵ بوو، وتی: زەحمەتە هەموو ئەو شتانە بە کوردی بنووسم.

وتم: هەوڵ بدە، ئەوەی نەتتوانی بە شێوازی گونجاو بە کوردی بینووسیت، بە عەرەبی بینووسە و پێکەوە پێیدا دەچینەوە.

دوای دوو هەفتەیەک گرفتی کچەکە چارەسەر کرا. ئەحلام ئارام بۆوە و بەسەرهاتەکەی نووسییەوە، پێشانی دام و پێکەوە پێیدا چووینەوە. هەندێک سەرنجی هونەریم لەبارەی چیرۆکەکە وت. چەند برگە و کۆپلەمان پاش و پێش خست و ئەو ڕستانەی بە عەرەبی نووسیبوونی کردمانن بە کوردی. ئەوەندەی ئاگادار بم، ئەوە یەکەم چیرۆکی ئەحلام مەنسوور بوو، وا بزانم دواتر ساڵی ١٩٧٤ بە ناوی (خەونێکی ونبوو) بڵاو کرایەوە.

هەر لەو کاتانەدا بوو (پایزی ١٩٧٣) ئەحلام چەند کورتەوتاری بە ناوی (ئافرەت گیانلەبەرێکی چەوساوەیە) بە عەرەبی نووسی، من کردمن بە کوردی، لە ڕۆژنامەی هاوکاریدا بڵاو کرانەوە.

بەیانییەکی ئاداری ١٩٧٤ ئەحلام بە جۆرێکی چاوەڕواننەکراو، بەڵام بڕیاردەرانە وتی:

پـــوورزایەکم هەیە ئەنـــدازیارە و لە یەکێتیـــی ســـۆڤیەت خوێندوویەتی، چەند ساڵێک لە لیبیا کاری کردووە و هاتۆتەوە عێراق. دەیەوێت بمخوازێت، منیش بڕیارم داوە شووی پێ بکەم، بۆیە ناتوانین یەکتر ببینین.

بەو بڕیارە لەناکاوەی ئەحلام حەپەسام! ئەو مافی خۆی بوو شوو بە هەر کەسێک بکات. پێوەندیی ئێمە ئازادانە بوو، هیچ بەڵێنێکمان بە یەکتر نەدابوو کە پێکەوە بژین. بەڵام چۆن ئەحلام توانی بەو ئاسانییە بڕیاری هێندە گرینگ بدات؟ یان بۆ بەو شێوازە زبرە بڕیارەکەی بە من دەڵێت؟!.

دوای نزیکەی دوو مانگ، پلانی شووکردنەکەی ئەحلام سەری نەگرت. پێوەندیی ئێمەش کۆتایی هات. زۆری نەخایاند خوێندنی زانکۆش تەواو بوو. من کرام بە سەرباز و ئەحلام لە بەغدا، لە دەزگـــای هاوکـــاری دامەزرا. دواتـــر وەکـــوو چیرۆکنووســـێک دەرکەوت، تێکەڵـی کەشـوهەوای پڕ لە ئیرەیـی نووسـەران بـوو. ئەوەش بە نۆرەی خۆی گرفتـی زیاتری بۆ دروست کرد، بۆیە بـاری دەروونیـی باشـتر نەبـوو. ئەگەر پێوەنـدیی سـۆزداری لە نێوانماندا نەبووایە، بە دوو هاوڕێی نزیک دەمـاینەوە و دەمتوانی پشتی بگرم و هاوکاریی بکەم.

دوای ئەوە لە بەغدا بەڕێکەوت ئەحلامـم دەبینی و سڵاومان لە یەکتر دەکرد. هەندێک قسە و قسەڵۆکم لەبارەیەوە دەبیست، کە زۆربەی بەرهەمی خەیاڵی کەسانی تر بوون.

لە ئەیلولی ١٩٧٨ عێراقم بەجێ هێشت، دوای سی ساڵ، پاییزی ٢٠٠٨ لە سەنتەری کوردۆلۆجی لە سلێمانی، ئەحلامـم بینییەوە، کە

بۆ سەردانم هاتبوو. بە بینینی هەم دڵخۆش و هەم خەمبار بووم. خەمبارییەکەم لە بەر ئەوە بوو کە لە ڕووی ڕەوانییەوە هیلاک بوو، لە ڕووی جەستەییشەوە هێندە گۆڕابوو، کە لانی کەم پازدە ساڵ، لە تەمەنی خۆی گەورەتر دیاربوو. یەکسەر هۆنراوەی (ئەگەر ڕۆژێک لە ڕۆژان پێک بگەینەوە)م بیر کەوتەوە، کە ساڵی ١٩٩٥ بە یادی ئەو لە سوێد نووسیم.

ئەحلام نزیکەی دوو سەعات لە ژوورەکەم دانیشت. بە درێژایی ئەو ماوەیە قسەی کرد و من گوێم گرت، وەکوو ئەوەی بیەوێت لەو سەردانەیدا، بەسەرهاتی زیاتر لە سی ساڵەی خۆی بۆ من بگێڕێتەوە. لەو ماوە کورتەدا ١٠ جگەرە زیاتری کێشا. ئەحلام بێتاقەت و دڵپڕ دیار بوو، بەزمانێکی زبر و پیاوانە دەدوا. بە ئاشکرا دیاربوو کەسێکی بەختەوەر نییە، بێزار و پەرێشانە. ڕەنگە لەژێر قورسایی ڕابردوو، فشاری تەنیایی و دۆخی دارماوی سیاسی، کۆمەڵایەتی و کولتووریی کوردستاندا، شەکەت و بێ هیوا بووبێت. ئەحلام خواحافیزی کرد و دوای ئەوە نەمبینییەوە.

ئەحلام کەسێکی کراوە، بێ باک، مرۆڤدۆست و میهرەبان بوو. بە سەردەم و کۆمەڵ و دەوروبەری خۆی نامۆ بوو. بە ڕواڵەت ڕووخۆش و شاد دەردەکەوت، بەڵام بەختەوەر نەبوو. بەتەنگ هەر کەسەوە بوو، خۆی و ژیانی تایبەتی خۆی نەبێت. دوای ئەو ناپاکییەی کەسی نزیکی خۆی بەرانبەری کردبوو، هێشتا بە ئاسانی وێنەی منداڵ متمانەی بە هەرکەس دەکرد. ئەوە بەشێک بوو لە سروشت و کەسایەتیی ئەحلام. ڕەنگە ئەو دڵپاکییەی سەرچاوەیەکی تری نارەحەتی و بەدبەختیی ئەو بووبێت، چونکە هەندێک جار، کەسانی بچووک و نەفسنزم، کە تێی نەدەگەیشتن، سوودی خراپیان لە دڵپاکی و متمانەی ئەو دەبینی، یان لە بەرامبەر

چاکەی ئەحلامدا، گرفتیان بۆ دروست دەکرد.

ئەحلام کچێکی بوێر و ڕووناکبیر بوو، بە خێرایی گەشـەی کرد. بۆچوونی لەبارەی مەسـەلەی دادپەروەری و ئازادی، بوێرانە بوو. یەکسـانیی نێـوان ژن و پیـاوی، مەبەسـت و ئامـانج بـوو. ئەو پرینسیپ و بۆچوونانە بناخەیەکی پێوەندیی نێوانمان بوو.

ئەحـلام خـۆی توانـایەکی ڕوونـاکبیرانە و داهێـنەرانەی هەبـوو. ڕەنگە من یـارمەتیم دابێت ئەو توانـایەی چـالاک بکـات، خـۆی لەو بارەیەوە، لە دیداری ئەدەبیدا، قسەی کردووە.

ئەحلام لە ١٠-١-٢٠١٣ کۆچی دوایی کرد. ئەحلام پەپوولەی بەر زریان بوو، مرۆڤانە ژیا و تاسەر وەکوو مرۆڤ مایەوە.

چەند کۆپلەیەکی هۆنراوەکە:

ئەگەر ڕۆژێک لە ڕۆژان پێک بگەینەوە
ئاخۆ یەکتری بناسینەوە؟
ئاخۆ لە زمانی یەکتر بگەین؟
ئەگەر ڕۆژێک لە ڕۆژان پێک بگەینەوە
ئاخۆ بەهانەیەک بدۆزینەوە بۆ ئاخاوتن؟
یان دەرفەتێک بۆ لێکبوردن؟

ئێمە بە مەیلی شێتبوون دڵداریمان دەکرد
بە مەیلی گومڕابوون باوەڕمان دەهێنا
بە مەیلی کۆچ بە وڵاتێکدا ڕاماندەکرد
کە خووی بە شەڕەوە گرتبوو
وڵاتێک قەت ڕۆژێک لە ڕۆژان
وڵاتی من و تۆ نەبوو!

ئێمە دوو سەرگەردانین لە کۆلانی تەنیاییدا
نە من و تۆ بە یەکتری دەچین، نە خەونەکانمان
نە پەیڤەکان وەک جاران سەرەتایەکن،
نە ئەڤین و باوەڕ مانایەک دەدەن بە ژیان.
وڵاتیش ئێستا حیکایەتێکی خوڕافییە
وڵات کۆلانێکی بەستراوە بۆنی تەنیایی
بۆنی ترس و باروت و نامۆیی لێ دێت
وڵات تەرمێکی هەڵامساوە
شەپۆلێک دوای خۆرئاوابوون بێباکانە
تووڕی دەداتە کەنار
منداڵێکی برسییە وڵات،
لە پێکەنین و گڕوگاڵ کەوتووە
شاعیرێکە
"لە ژانی شەوەکانیدا وشەی بیر چۆتەوە"
گەورەکچێکە
لە فنجانی قاوەدا بۆ داهاتووی خۆی دەگەڕێت
شووشەیەکی بەتاڵە وڵات
بەرەبەیان سەرخۆشێک لە مەیخانەیەکدا بەجێی دێڵێت
بێوەژنێکە
بکوژێک و شاعیرێکی دەربار پێکەوە زەوتی دەکەن
یان وڵات دوو دڵداری لێکدابڕاوی وەک من و تۆیە
کە ڕەنگە یەکتری نەناسنەوە
ئەگەر بە ڕێکەوت ڕۆژێک لە ڕۆژان پێک بگەنەوە.

٢
پرسی نوێخوازیی ئەدەبی و ڕوانگە

سەرەتای حەفتاکان، لە سایەی ئاشتیدا، بزاڤێکی نوێی ئەدەبی، هونەری و ڕووناکبیری، لە کوردستانی عێراق دەستی پێ کرد. لە ماوەیەکی کورتدا وزەی ڕووناکبیریی گەلی کورد، کە نۆ ساڵ بوو سەرکوت و خەفە کرابوو، بە ناوەڕۆکی تازەوە، لە شێوەی ئەو بزاڤەدا دەرکەوتەوە. نەوەیەکی نوێی نووسەران، هونەرمەندان و ڕووناکبیران، کە لەسایەی شەڕدا گەورە بووبوون، لە بواری جۆراوجۆری نووسین، ئەدەبیات و هونەردا دەرکەوتن. ئاشتی و هیوای ژیانێکی نوێ، سەریان هەڵدا. کولتووری شار بووژایەوە، بەرەو ئەوە دەچوو جێگا بە کولتووری شەڕ و زەبرپەروەریی شاخ بگرێت. لەو دۆخەدا نوێکردنەوەی ئەدەب و هونەری کوردی، بوو بە پێداویستییەکی ژیانی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی.

لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە مەسەلەی نوێخوازی و نوێکردنەوەی شیعر و ئەدەبی عەرەبی، لەناو نووسەرانی عەرەب و عێراقدا، بابەتی ڕۆژ بوون. کۆمەڵێک شاعیری نوێخوازی عەرەب لە لوبنان، لەوانە ئەدۆنیس، ئەنسا ئەلحاج، خەلیل ئەلخوری و چەند شاعیری تر، کە ئاگاداری بزاڤە ئەدەبی و هونەرییەکانی ئەورووپا بوون، بانگەشەی نوێخوازی و گۆڕینی

شـیعری عەرەبییـان کـرد، گۆڤارێکیـان بە نـاوی (الشـعر) بـڵاو کردەوە.

سـاڵی ١٩٦٩ سـێ شـاعیری عێراقـی، فازیـل ئەلـعەزاوی، فەوزی کەریـم، سـامی مەهـدی، لەگەڵ شـاعیری فەلەسـتینی خالیـد عەلـی مسـتەفا، بـانگەوازێکی ئەدەبییـان لە بەغـدا، بە نـاوی «بـانگەوازی شـیعر٦٩» ڕاگەیانـد. ئەوان داوای گـۆڕینی شـیعری عەرەبـی و داهێنانی ستایلێکی نوێی شیعرییان کرد. دواتر گۆڤارێکیان بەنـاوی (شـعر ٦٩) بـڵاو کـردەوە. بـانگەوازەکە زایەڵەی لەنـاو نووسـەرانی عەرەبـدا، لاواز بـوو، ئەوەنـدەی بـزانم شـتی ئەوتـۆی لەبـارەوە نەنووسـرا. بەڵام لەنـاو چەنـد نووسـەری کـورددا، وەکـوو دیـاردەیەکی نـوێ، بـایەخی پـێ درا، مەیلـی نوێخـوازی و خواسـتی گۆڕینی ئەدەبی کوردی، لای کۆمەڵێک نووسەر بزواند.

لەو کەشـوهەوا سیاسـی و ئەدەبییەدا، پێـنج نووسـەر، شـێرکۆ بێکەس، حوسێن عارف، جەلال میرزا کەریم، جەمـال شـارباژێڕی و کـاکە مەم بۆتـانی، لە ٢٥-٤-١٩٧٠ (بـانگەوازی ڕوانـگەی ئەدەبـی کوردیی نوێ)یان بڵاو کردەوە. بانگەوازەکە بە چاولێکەری، یـان بە هاندانی بـانگەوازی (شـیعر ٦٩) بـوو، بەڵام بە نەفەسـێکی سیاسـیی نەتەوەیـی نووسـرابوو. داوای دەکـرد ئەدەبـی کـوردی گـۆڕانی بەسـەردا بێـت و نـوێ بکـرێتەوە. کۆمەڵێـک نووسـەر، بەتـایبەت نووسەرە لاوەکان، پشتگیریی بانگەوازەکەیان کرد. بەڵام بەشـێکی نووسـەرانی پەنجاکـان و شەسـتەکان و هەنـدێک چەپـی مارکسـی و ماویسـتی، دژی بـانگەوازەکە وەسـتان و کەوتـنە ڕەخنەگـرتن. بەشـێک لەو ڕەخنـانە بە مەبەسـتی، سیاسـی نووسـران، بەشـێکی تریان پشتیان بە تێگەیشتنێکی میکانیکیانەی ئایدیۆلۆجی بەسـتبوو، کە هەنـدێک جـار تـێکەڵ بە کێشـەی کەسـی دەکـران. بەگشـتی

زۆربەی ڕەخنەکـان پێوەنـدییەکی ئەوتۆیـان بە شـیعر و ئەدەبـی مـۆدێرن و لایەنـی ئێسـتێتیکیی ئەدەبیـاتەوە نەبـوو، بەڵکـو زیـاتر نووسینی کۆمەڵایەتی، ئایدیۆلۆجی و سیاسی بوون.

ئەو سەردەمە، لە وڵاتانی ناسراو بە عەرەبی، بەهاری کودێتای عەسکەری و بانگەوازی ئەدەبی بوو. کۆمەڵێک گەنج، بە خەونی گەورەوە چاویان لە داهاتوو بڕی بوو، پێیان وابوو دەبێ مێژوو لە خۆیانەوە دەست پێ بکات. لەناو ئەو نەوە نوێیە، ئەفسەری لاو، یان شاعیر و نووسەری لاو، هەڵپەیان بوو بە کودێتایەک، خێرا نەوەی پێشوو لابدەن خۆیان لەسەر تەختەکە، تەختی پاشایەتی- سیاسی، یان تەختی "پاشایەتی"ی ئەدەبی دابنیشن.[1]

بـانگەوازە ئەدەبییـەکە، کە دواتـر بە بـانگەوازی ڕوانـگە ناسـرا، دەرگای بۆ باس و ڕەخنە و نووسینی ئەدەبی، لەبارەی نوێخوازی و نوێکردنەوەی ئەدەبی کوردی، کردەوە. کەشـوهەوای ئەدەبی لە کوردستان، جوڵە و بزاوتێکی نوێ و ڕوونـاکبیرانەی تێکەوت. ئەو وتـار و نووسـینانەی لایەنگـران و نەیـارانی ڕوانـگە لەبـارەیەوە نووسـییان، زۆر لە بـانگەوازەکە کـاریگەرتر بـوون، چـونکە دەرفەتیان ڕەخساند پرسی نوێخوازی و گۆڕینی ئەدەبی کوردی، وەکوو بابەتی ڕۆژ، بە فراوانی و لە گۆشـەنیگای جیاوازەوە بـاس بکرێن. لە هەمان کاتدا ئەو نووسینانە ڕوانگەیـان لە قەبارەی خۆی زۆر زلتـر پیشـان دا. تەنـانەت چەنـد نووسـەر پرۆسێسـی نـوێکردنەوەی شـیعری کوردییـان لە حەفتاکانـدا، بە ڕوانـگەوە

1- لە فێستیڤالی یەکەمی شیعری کوردی (١٩٧١) ڕێگا نەدرا زۆربەی شاعیرە لاوەکان بەشدار بن. شاعیران لەتیف هەڵمەت و ئەنوەر (فەرهاد) شاکەلی پرۆتێستیان کرد و بوو بە دەنگەدەنگ. دواتر هەڵمەت وتی ویستمان (کودەتا) بکەین. شاکەلیش ساڵی ١٩٧٣ یەکەم کۆمەڵەهۆنراوەی خۆی ناو نا: پرۆژەی (کودەتا)یەکی نهێنی.

بەســـتەوە، کە ئەو بۆچـــوونە تەنیـــا نـــاهەقی نیـــیە بەرانـــبەر بە نەوەیەکی ئەدەبی، بەڵکو بۆچوونێکی چیخبڕ، لایەنگرانە و هەڵەیە.

بەشێکی ڕووناکبیرانی کورد ئاگاداری بانگەوازی نوێخوازی و بەرهەمـی شـاعیرانی نوێخـوازی عەرەب و عێراقـی بـوون. بـۆیە وێرای ڕوانگەییەکان، چەند شاعیر و نووسـەری تری لاو هەبوون، کە بە چـاولێکەری، یـان کـارکردی گروپـی شـیعری ٦٩ بانگەشـەی گۆڕین و نوێکردنەوەی شیعر و ئەدەبی کوردییان دەکرد. بەڵام تـا ئەوکـاتە، کە کورسـتان لەنـاو دۆزەخـی شـەڕدا بـوو، نووسـەر و شـاعیری کـورد، ئاگـای لە شـیعری مـۆدێرنی ئەورووپـایی نەبـوو، تەنـانەت بە باشـی بە شـیعری مـۆدێرنی عەرەبـی، دوای قۆنـاخی بەدر شـاکر ئەلسـەیاب، ئاشـنا نەبـوو. هـیچ گروپێکـی ئەدەبـی دەرنەکەوتبوو، کە تیئۆری و تێزێک لەبارەی ئەدەبی مۆدێرن و گۆڕینی شیعر و ئەدەبی کوردی، بخاتە ڕوو. ئەوەی هەبوو تەنیا هەوڵی تاکەکەسی و ئەو نموونە ئەزمونگەرییە دەگمەنانە بوون، کە لە ڕووی زمان، لایەنی تەکنیکییەوە، سەرنجڕاکێش بوون. تـا ڕادەیەک لە شـیعر و کـورتەچیرۆکی پەنجاکـان و شەسـتەکان جیـاواز بـوون، بەڵام شـێعرەکان بە کـارتێکردنی شـیعری نـوێی عەرەبی، بە تایبەت فازیل ئەلعەزاوی و ئەدۆنیس، نووسرابوون. بۆ نموونە کۆمەڵەهۆنراوەی شاعیر لەتیف هەڵمەت (خـوا و شـاڕە بچکۆلەکەمان) کە ساڵی ١٩٧٠ بڵاو کرایەوە، سەرنجڕاکێش بوو، چونکە چەند هۆنراوەیەکیان، لە شیعری کوردیی ئەو سـەردەمە نەدەچـوون، سـەرەتای جـۆرە ئەزمـوونگەرییەک بـوون، بەڵام لە کەشـوهەوای شـیعری نـوێی عەرەبـی نزیـک بـوون. چەنـد کـورتەچیرۆکی حوسـێن عـارف و لەتیـف حامیـد بەرزنجـی، لە ڕووی تەکنیـک و بـابەتەوە سـەرنجڕاکێش بوون، وەک هەوڵێکـی

گۆڕینی چیرۆکی کوردی دادەندران.

نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە حەفتاکاندا، بەردەوامبوونی ئەو پرۆسێسە بوو کە عەبدوڵلا گۆران، پیرەمێرد و شێخ نووری شێخ ساڵح، لە سییەکان و سەرەتای چلەکانی سەدەی پێشوو دەستیان پێ کرد. هەوڵدانیش بوو بۆ داهێنانی شێواز و زمانێکی نوێی شیعری و تێپەڕاندنی ستایلی شیعریی گۆران، کە تا کۆتایی شەستەکان زاڵ بوو.

ئێمە، نەوەی حەفتاکان، لە سایەی شەڕدا گەورە بووبووین. زۆربەمان دنیابینی و تێڕوانینی ئەدەبی و کۆمەڵایەتیمان، هەروا سەرچاوەی ڕۆشنبیری، خەون و ئامانجمان، لە شاعیر و نووسەرانی پێش خۆمان جیاواز بوون. بۆیە ئاسایی بوو، بە شێوازێکی جیاواز لە نەوەی پێشوو بیر بکەینەوە. بە دوای خەونی نوی و ستایلی نوێی شیعری و ئەدەبیی جیاوازدا بگەڕێین و هەوڵ بدەین بە شێوازی تایبەتی خۆمان بنووسین. لەو کەشوهەوا ڕووناکبیرییە باوەی ئەو سەردەمە یاخی ببین. ئەو یاخیبوونە، بۆ هەندێکمان، بەشێک بوو لە یاخیبوونە فراوانەکە، واتا یاخیبوونی کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتووری.

بەشێکمان مەبەستمان بوو بە شێوازێکی جیاواز بنووسین، بەڵام هێشتا لە ڕووی تیئۆری، شێواز و ئێستێتیکییەوە، بەرچاومان ڕوون نەبوو، نەماندەزانی خولیای نوێخوازی بەرەو کوێمان دەبات!. ئەو شێوازە شیعرییەی بە دوایدا وێڵین چۆنە! بە کورتی ئێمە لە بیری جۆرە ئەزموونگەرییەکدا بووین، کە بە تەواوی ڕوون نەبوو چی دەکەین و بە کوێ دەگەین. دوای ماوەیەکی کورت، لە ڕەوشی خوێندنەوە، ئەزموون و نووسیندا، بەرچاومان ڕوونتر و جیهانبینی و تێگەیشتنمان بۆ شیعر فراوانتر بوون، تایبەتمەندیی

شیعرەکانمان باشتر دەرکەوتن.

هەر دیاردەیەکی نوێ سەرەتا نامۆ دیارە و دەشێت ناڕوون دەربکەوێت. زۆر کەس لەجیاتی ئەوەی هەوڵ بدەن تێی بگەن، بە گومانەوە بۆی دەڕوانن. هەندێکی تر دژایەتی دەکەن، چونکە لەگەڵ هزر و تێڕوانینی ئەواندا ناگونجێت و بە هەڕەشەیەکی دەزانن. مرۆڤ ئەگەر وریای خۆی نەبێت، لەوانەیە بە جۆرێک لەناو هەست و هزر و قەناعەتەکانیدا بەند ببێت، کە توانای تێگەیشتن و قبووڵکردنی دیاردەی نوێ و جیاوازی کەم ببێتەوە، یان نەمێنێت.

لە سەرەتای حەفتاکاندا زۆرینەی نووسەرە ناسراوەکانی کوردستان، بە گومانەوە بۆ بزاڤی نوێی شیعری کوردییان دەڕوانی. هەندێکیان پێیان وابوو ئەو شاعیرە لاوانە شیعر و ئەدەبی کوردی دەشێوێنن. دەوترا ئەو شیعرانە بە ئەدەبی کوردی نامۆن، تەماوی و ناڕوونن، خوێنەر بە ئاسانی تێیان ناگات، کەچی ئەو شیعرانە، بە دەگمەنیان تەماوی بوون، بەگشتی لای خوێنەری جیدی و لاوانی ئەدەبدۆست ڕوونبوون و چێژیان لە زۆربەیان دەبینی.

حوکمدان لەسەر کارێکی شیعری، لای ئەرستۆ تالیس، پێوەندی بەوەوە هەیە چۆن کار دەکاتە سەر عەقڵی مرۆڤێکی ساخ، کە ئاستی خوێندەواری باشە، مەرج نییە ئەو کەسە شارەزا یان پسپۆڕ بێت. بەگوێرەی ئەو پێوانەیە شێواز و کارسازی (فەنکشن) دوو دەلالەتی هاوئاهەنگن، یەکێکیان دەتوانێت جێی ئەویتریان بگرێتەوە، شیعرێکی باش و بەپێز، چێژێکی تایبەت بە جۆرەکەی خۆی دەبەخشێت.[1]

1- Peter Adamson, Filosofi i den klassiska världen, Översttning: imJakobson, Bokfölaget Thales, Sveig 2022, III

ڕوونی و ناڕوونی تێکستی شیعری مەسەلەیەکی ئێستێتیکییە و تەنیا لە شیعر و ئەدەبیاتدا نییە، بەڵکو لە هونەریشدا هەیە، بۆیە قسەی زۆری لەبارەوە کراوە و دەکرێت. ئەو مەسەلەیە بە بارێکدا ڕێژەییە، ئەو تێکستەی بە لای منەوە ناڕوون، یان ئاڵۆزە، دەشێت بە لای تۆ یان کەسێکی ترەوە ڕوون و ڕەوان بێت، یان بە پێچەوانەوە. چونکە ئاستی خوێندەواری، ڕووناکبیری و ئاشنابوون بە شیعر و ئەدەبیات، لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاوازە. لە بەرانبەر شیعرێکی ناڕووندا باشترە بە دیقەتەوە لێی بڕوانین، تا بزانین ئایا فۆرمی شیعرەکە، یان ناوەرۆکەکەی، یاخود هەردووکیان ناڕوونن!

شاعیر ت س ئێلیۆت ١٨٨٨-١٩٦٥ پێیوایە کۆمەڵێک هۆکار هەن وا دەکەن تێگەیشتن لە شیعرێک، قورس بێت، ڕەنگە لەبەر هۆکاری تاکەکەسی بێت، واتا شاعیرەکە تەنیا بە شێوازێکی تەماوی بتوانێت خۆی دەرببڕێت، ڕەنگە ئەوە جێگای داخ بێت، بەڵام دەبێت خۆشحاڵ بین بەوەی کە شاعیرەکە، بە گشتی توانیویەتی خۆی دەرببڕێت. یان ڕەنگە، زۆر بە ئاسانی، شیعرەکە لە بەر ئەوە قورس بێت و تێی نەگەین، چونکە نوێیە، یان خوێنەر وا بزانێت، یاخود وا تێ بگات، کە شیعرەکە خۆی گرانە... دواجار جۆرە قورسییەک هەیە نووسەر شتێکی بۆ خوێنەر بە جێ هێشتووە، کە دەتوانێت بیدۆزێتەوە، خوێنەر پەرێشان بەدوایدا دەگەڕێت، بەڵام بێ سوودە و خۆی بیری بۆ مانایەک، یان مەبەستێک دەڕوات کە لە تێکستەکەدا نییە.[1]

دەشێت هەندێک تێکستی ناڕوون و تەماوی ئەنجامی هەژاریی خەیاڵ و بێتوانایی و نەبوونی ڕوئیای شیعریی بێت. یان

1- Poul Borum, Poetisk modernism, Stockholm, 1968, s.13

وشەڕیزکردنێکی میکانیکیانە و یاریکردنێکی نەزانانە بێت بە وشە و زمان، کە خوێنەری زیرەک هەستی پێ دەکات. چونکە یاریکردن بە زمان، یان مۆسیقا، یاخود تۆپی پێ و هەر ئامێرێکی تر، لە زانین و توانا و ئەزموونەوە سەرچاوە دەگرێت. کەسێک زمانێک بە باشی نەزانێت، چۆن دەتوانێت یاریی پێ بکات! گەمەی زمان تێکشکاندنی ڕستە و گراماتیک نییە. گۆڕینی ناشییانەی وشە نییە لە ماناوە بۆ دەنگ، کە لە سەرەتای سەدەی بیستەم، لە ئەورووپا، لە شیعری مۆدێرندا دەرکەوت، بەڵام زۆر بەردەوام نەبوو. دواتر لە حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی پێشوو، ئەو جۆرە شیعرە، لە ڕێگەی ئەدەبی عەرەبی و فارسییەوە، گەیشتە کوردستان.

بە ڕای من خوێندنەوە، بە تایبەت خۆێندنەوەی شیعر، هونەرە. لە بەرانبەر شیعرێکی تەماوییدا، پێویستە بە پەلە بڕیار نەدەین، لەجیاتیان بە هێمنی و بە وردی سەرنجی تێکستەکە بدەین. دەشێت ناڕوونییەکە بەهۆی یەکێک لەو هۆکارانە بێت، کە باس کران.

شیعر بایەخ بە کۆمەڵێک مەسەلەی ئاڵۆز دەدات، کە پێوەندییان بە لایەنی سایکۆلۆجی و ڕۆحیی مرۆڤ، بوون، ژیان، مردن، مەسەلە وجودی و فەلسەفییەکانی ترەوە هەیە. بە زمانێکی پوختە و پەنابردن بۆ ڕەمز، مێتافۆر و جۆرەکانی تری وێنەی شیعری، لەبارەیانەوە دەدوێت. بۆیە دەشێت ئەو جۆرە تێکستانە، بە ئاسانی خۆیان بۆ خوێنەر نەکەوە. هەروا شیعر تەنیا لە مانا پێک نەهاتووە. شیعر، وەکوو لە بەشی پێشتردا ئاماژەم پێ دا، هونەرێکی دوولایەنەیە- دەنگ و وێنە پێکەوە لە شیعردا یەکدەگرن و یەکتری تەواو دەکەن. دەنگ ڕیتمێک بەرهەم دەهێنێت کە هەست و خەیاڵمان دەجوڵێنێت و بەرەو پێشی دەبات. وێنەش نیگارێکمان پیشان دەدات، کە بە شێوازی تایبەتی خۆی دەدوێت. ڕەنگە وێنەکە

ڕوون و مانادار، یان ناڕوون و ئەبستراکت (تەجریدی) بێت. لە تێکستی شیعریدا بەگشتی مانا هەیە، بەڵام مانا بە مەرجێکی هونەری دانانرێت. بایەخی هەر تێکستێکی شیعری، پێش هەر شتێک، پێوەندیی بە ئاستی داهێنان، زمان و لایەنی ئێستێتیکیی تێکستەکەوە هەیە.

پیرەمێرد، کە دیاردەیەکی دەگمەنی ئەدەبی و کولتووریی کوردییە، ساڵی ١٩٣١، بە بۆنەی چاپی یەکەمی دیوانی نالی، نووسیویەتی:

(ئەگەر شیعر بە غایە-وەسیلە نا- عەد بکرێت و ئەگەر شیعر عیبارەت بێ لە سەنعەتێکی بەرزی بەدیعی... و ئەگەر لە شیعردا ئیبداع شەرتێکی ئەعزەم بێت، بێ گومان نالی گەورەترین شاعیری کوردە.... لە نەزەر نالیدا شیعر ئەسڵ و غایەیە، قەت بە وەسیلەی لە عەمەل نەهێناوە.)[1]

من بەشێک نەبووم لە گرووپی ڕوانگە، بەڵام کار و ئامانجی ئەدەبیی ئەوانم بە باش دەزانی. دوای ئەو هۆنراوەیەی لە بارەگای یەکێتیی نووسەران خوێندمەوە، پێوەندیم لەگەڵیان زیاتر بوو. لەگەڵ ئەوان بەشداریی چەند چالاکیی ئەدەبیم کرد، بۆیە زۆر کەس منیان بە یەکێک لە ڕوانگەییەکان دەزانی.

ساڵی ١٩٧١ لە ژمارەی دووەمی گۆڤاری ڕوانگە، کە تەنیا سێ ژمارەی لێ دەرچوو، شیعرم بڵاو کردەوە. لەگەڵ مامۆستایان حوسێن عارف و جەلال میرزا کەریم برادەر بووم، هەردووکیان نموونەی مرۆڤی بە پرینسیپ و نووسەری داهێنەر بوون، بەڕێزەوە بۆ نووسەرە لاوەکانیان دەڕوانی و پشتگیرییان دەکردن.

1- دیوانی نالی، لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس و فاتح عەبدولکەریم، انتشارات کردستان، سنه ١٣٨٧ ل٧٢٧-٧٢٨

جەلالی میرزا کەریم بەرپرسی گۆڤاری ئەدەبیی بەیان و بەشی ئەدەب و هونەری ڕۆژنامەی هاوکاری بوو. دەسەڵاتی ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی بەرهەمی نووسەرانی هەبوو. بەڵام ئەو دەسەڵاتەی بۆ سوودی خۆی بەکار نەهێنا، چونکە خۆپەرست نەبوو، لەجیاتیان بایەخی زۆری بە بەرهەمی نووسەرە لاوەکان و ڕوانگەییەکان دەدا.

لە پایزی ١٩٧٢ ڕوانگەییەکان کۆڕێکی فراوانیان، لە بەغدا، لەبارەی ئەدەبی کوردی ساز کرد. لەو کۆڕەدا، کە ڕۆژێکی خایاند، کۆمەڵێک نووسین و لێکۆڵینەوە، لەبارەی شیعر و ئەدەبی کوردی و ڕەخنەی ئەدەبی پێشکەش کران. چەندان نووسەر و شاعیر، لەوانە حوسێن عارف، شێرکۆ بێکەس، جەلال میرزا کەریم، سەلاح شوان، ئەنوەر قادر محەمەد، عەبدوڵڵا عەباس و نووسەری تر، کە بەداخەوە ناویانم لەبیر نین، بەشدار بوون. منیش باسێکم لەبارەی ڕەخنەی شیعری کوردی پێشکەش کرد.

ساڵی ١٩٧٣ بە دەستپێشخەری جەلال میرزا کەریم، ژمارەیەکی تایبەتی گۆڤاری بەیان، ژمارە هەشت، بۆ ئەدەبی نوێ و بەرهەمی شاعیرانی نوێخواز تەرخان کرا. تیایدا شیعری زۆربەی شاعیرە نوێخوازەکان بڵاو کرانەوە. لە هەمان ژمارەدا دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ، خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەی بۆ هۆنراوەکان کردبوو. ئەوە یەکەمجار بوو، گۆڤارێکی ئەدەبیی کوردی، ژمارەی تایبەت بۆ شیعری نوێ، تەرخان بکات و باسێکی ڕەخنەییش لەبارەی شیعرەکان، هاوپێچ بکات.

ئەوەی سەرنجی من و چەند نووسەری ڕاکێشا دوکتۆر عیزەدین، لە نووسینەکەیدا، تەنیا هۆنراوەکەی منی (لەناو دڵۆپە فرمێسکێکدا) باس نەکردبوو! هۆنراوەکە باسی ڕابەرێک دەکات،

که له بەرامبەر ستەم و بێدادی وەستاوە و پەیامی ئازادی و هیوا بۆ خەڵک دەهێنێت. لەبری ئەوەی پشتگیری بکرێت، ناپاکی بەرامبەر دەکرێت و لەناو دەبردرێت.

لەو کارەی د.عیزەدین سەرم سوڕما، چونکە هۆنراوەکە، لە ڕووی هونەری و لایەنی شیعرییەوە هیچی لە هۆنراوەکانی تر کەمتر نەبوو. بۆیە تێنەگەیشتم بۆچی د.عیزەدین بە تەواوی پشتگوێی خستبوو، تەنانەت بە وشەیەک ناوی نەبردبوو! ئەو کاتە بەسەر خۆم نەهێنا و باسم نەکرد. دواتر لە بۆنەیەک لەو بارەوە پرسیارم لێ کرد، د.عیزەدین وتی:

بۆیە باسی شیعرەکەتم نەکرد، چونکە تۆ مەبەستت لەو سەرکردە شەهیدە سلێمانی موعینییە.

سلێمانی موعینی ڕابەری بزاڤی چەکداریی گەلی کورد بوو، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. ساڵی ١٩٦٩ مەلا مستەفای بارزانی، بەدیلی تیرۆری کرد و تەرمەکەشی، لەگەڵ پۆلێک پێشمەرگەی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، ڕادەستی حکومەتی ئێران کرد و هەموو پێشمەرگەکان لەسێدارە دران.

لە کوژرانی مەسیح، سپارتاکۆس و حەلاجەوە تا فەهد، پێشەوا قازی محەمەد، گیڤارا، سلێمانی موعینی و دەیان ڕابەری سیاسی و پێشەنگی هزر و پەیامی مرۆیی، بە غەدر شەهید کراون. د.عیزەدین دەیتوانی بە گشتی باسی ئەو مەسەلەیە بکات، بێ ئەوەی ئاماژە بە ناوی هیچ ڕابەرێکیان بدات، بەڵام لەجیاتیان بەلای هۆنراوەکەدا نەچوو!

ئەو کاتە د.عیزەدین پێوەندیی بە حزبی شیوعی- قیادە مەرکەزییەوە نەمابوو، زۆر لە پارتی نزیک بووبۆوە. کاتێک نووسەرێک، بۆ خاتری دەسەڵاتێک، هزری خۆی سانسۆر دەکات،

زۆر لەوە زیــاتر دەســت دادەگرێــت، کە دەســەڵاتەکە دەیەوێــت. خۆسانســۆرکردن لە ساســنۆری دەســەڵات ترســناکترە، چــونکە سنووری نییە، بۆیە هزر، داهێنان و فانتازیا فەلەج دەکات.

چـــالاکییەکی تــری ڕوانگەییەکـــان بـــانگەوازی (ئەی قەڵەمە نەترسەکان یەکگرن) بوو، کە بەشداریم کرد. بانگەوازەکە ڕۆژی ٨-٥-١٩٧١ لە ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ. ١٧، لە دژی هەندێک مەلای کۆنەپەرست و شەرفرۆشی کوردستان بڵاو کرایەوە. ئەو مەلایانە، کە خۆیان بە نوێنەری خودا لەسەر زەوی دەزانی، لە بڵندگۆی مزگەوتەکانەوە، بە ناوی ئاینەوە، شاڵاوی فراوانیان دەکردە سەر ژنان و ماف و ئازادیی ژن و ڕووناکبیرانی ئازادیخواز.[1]

ئەو ساڵانە لە سایەی ئاشتی و بوژانەوەی ژیانی ئابووری و کولتووری، سەرەتای گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتی دەستی پێ کردبوو. ژنـــان بە جــۆرێکی فــراوان، لە بــواری خوێنــدن و کارکردنـــدا دەرکەوتبوون. پرسی ئازادیی ژن، یەکسانبوونی نێوان ژن و پیاو، بە گەرمی باس دەکران. لەو دۆخە نوێیەدا، چەند مەلای توندڕەو ویستیان ڕێگای ئەو پێشکەوتنە کۆمەڵایەتی و کولتوورییە بگرن. بە هەڕەشــە، جنێو، تــومەت و بوختــان، کە لە مەلای بەحــورمەت ناوەشێتەوە، ژنانی ئازادیخواز و ڕووناکبیر چاوترسێن بکەن.

بانگەوازەکە ناوەڕۆکێکی پێشکەوتنخوازانە و بوێرانەی هەبوو، بەڵام بە زمــانێکی تونــد نووســـرابوو. لەگەڵ بۆچــوونی چەپ و مارکسییانەی من، سەبارەت بە ئازادیی ژن و بەرەنگاربوونەوەی کۆنەپەرستی، دەگونجا، بۆیە پشتگیریم کرد. بانگەوازەکە، لە ٨ی ئایاری ١٩٧١، لە ژمارە ١٧ی ڕۆژنامەی هاوکاری، بە ناوی ئەم نووسەر و هونەرمەندانەوە، بڵاو کرایەوە:

1- وێنەی بانگەوازەکە، لە کۆتایی ئەم کتێبەدا هەیە، بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ١.

شێرکۆ بێکەس، حوسێن عارف، جەلال میرزا کەریم، کاکەمەم بۆتانی، تاهیر سالّح سەعید، سەلاح شوان، عەبدوللّا عەباس، ڕەفیق سابیر و ئەحمەد سالار.

بانگەوازەکە کاردانەوەی توند و چاوەڕواننەکراوی بە دوای خۆیدا هێنا. ئەو مەلا شەڕفرۆشانە، هێرشی فراوانیان دژی ئێمە دەست پێ کرد. ناوی ناوی ئێمەیان بلاو کردەوە و داوای سزادان، تەنانەت لە سێدارەدانی ئێمەیان کردبوو. پەنایان بۆ مەلا شیعەکانی نەجەف و کەربەلا برد، تا دژی ئێمە بوەستن و پشتگیرییان بکەن. ئەو مەلایانەی ئەندامی ئەنجومەنی زانایانی ئیسلامی، لەوانە مەلا عەلی هەڵەبجە، سەر بە پارتی بوون و هێزی خۆیان لە پارتی وەردەگرت. داوایان لە سەرۆکی پارتی، مەلا مستەفای بارزانی، کرد سزامان بدات. چەند تومەتیان دایە پاڵ ئێمە. بێویژدانییان گەیشتە ئاستێک دەیانوت، ئێمە، بە هاندانی حکومەتی عێراق ئەو کارەمان کردووە. لە بەرانبەر ئەواندا چەندان لایەنگری بانگەوازەکە، کە ڕووناکبیر، گەنج و قوتابی زانکۆ بوون، لە ڕێگەی ڕۆژنامەی هاوکارییەوە، پشتگیریی بانگەوازەکەیان کرد.

ئەو کێشەیە چەند هەفتەی خایاند. موفتیی ئەودەمی هەولێر، موفتی ڕەشاد، فەتوایەکی دا، ناوەرۆکەکەی ئەوە بوو:

"بانگەوازی قەڵەمە نەترسەکان، دژی ئاینی ئیسلام نییە".

دوای ئەوە دۆخەکە کەمێک ئارام بۆوە، بەڵام کێشەکە تەواو نەبوو، هێشتا لەژێر هەڕەشەدا بووین. من لە دیمانەیەکدا وتوومە:

هەر ئاین و هزر و فەلسەفەیەک، چەند مەزن بن، سەرەنجام هێندەی سەری ئەو کەسانەیان لێ دێت، کە پێڕەوی دەکەن. لەناو سەری گەورە، ڕووناک و کراوەدا ئاین، هزر و فەلسەفە، گەورە و ڕووناک و مرۆڤدۆستانە دەنوێنن، لەناو سەری بچووک، بەتاڵ و

تاریکدا، وەکوو ئەوانیان لێ دێت.
ئێمە هەموومان، بە ڕادەی جیاواز نیگەران بووین، نەماندەزانی ئەو پەلامار و تومەتانە بە کوێ دەگەن، چۆن و کەی دواییان دێت! بەڵام شێرکۆ بێکەس، لە هەموومان نیگەرانتر بوو. چونکە ئەو پێشتر لە ڕادیۆی پارتی لە شاخ، کاری کردبوو، لە شەڕی نێوان مەلایی و جەلالیدا، شیعری لە دژی جەلالییەکان نووسیبوو، بۆیە پشتی بە پارتی قایم بوو. مەبەستی بوو پێوەندیی خۆی لەگەڵ پارتی بپارێزێت. لەو دۆخەدا، بە ئەو شالاوە و ئەنجامە نادیارەکانی، کاک شێرکۆ هۆنراوەیەکی زۆر کورتی بۆ مەلا مستەفای بارزانی نووسی، کە لە ٤ی ئەیلولی١٩٧١ لەگەڵ چاوپێکەوتنێکی خێرا، لە ڕۆژنامەی هاوکاری بڵاو کرایەوە:

خۆشمان ئەوێی
ئەمانەوێی
وەک گولله بۆ چەکەکانمان
وەک باران بۆ کێڵگەکانمان
وەک بەفر بۆ چیاکانمان
هەر بۆ مەرگە نامانەوێی
ئەی بەرزانی.)[1]

هەروا کاک شێرکۆ، لە چاوپێکەوتنەکەدا لەبارەی بارزانی وتی:
(لە هەر کاتێکا ئەو بەرهەمانەی لە ئەدەبا و کە پەیوەنییان بە شۆڕشی کوردەوە هەیە، ئەی هێنمە کایەوە، لە کاتی لەدایک بوونیانا، لە گەرمەی ژانی هەڵچوونیانا، وێنەی زیندووی سەرۆک بارزانیم لە بەر چاوە و لە بالا و ئاوێنەی هۆشما لە هات و چۆ کردندایە، من هەر بەرهەمێ کە بۆ شۆڕشم ووتبێ، واتا بۆ

1- هاوکاری، ژ. ٣١، ٤ی ئەیلولی ١٩٧١ لاپەڕەی ئەدەب و ژیان.

سەرۆک بارزانیشە، وە ئەمە لە ناخی دڵمەوە سەر هەڵ ئەدا.)

لەناو شاعیرە گەنجە نوێخوازەکانی ئەو ساڵانەدا، جەلال میرزا کەریم و عەبدوڵلا پەشێو، کە پێشتر لەگەڵ باڵی مەکتەبی سیاسی بوو، شیعریان بۆ ستایشی مەلا مستەفای بارزانی نووسی.

دوای ئاشبەتاڵ، کاک شێرکۆ لە قەسیدەی کۆچدا، بە توندی ڕەخنەی لە مەلا مستەفای بارزانی گرت. وتی گوایا ئەو شیعرەی دوای پیلانی کوشتنی بارزانی، کە لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١ڕووی دا، نووسیوە. کەچی شیعرەکە و چاوپێکەوتنەکە ٢٥ ڕۆژ پێش ئەو پیلانە، لە ٤ی ئەیلولی ١٩٧١ بڵاو کراونەتەوە.[1]

ئەو ئەزموونەی کاک شێرکۆ، ڕەنگە بۆ ئەو تاڵ بووبێت، بەڵام بۆ شاعیرانی تر، دوو جار بەسوودە. یەکەم، نووسینی شیعری ستایشئامێز، لەبارەی سەرکردەی سیاسی، کە هێشتا لە ژیاندایە، یان بنەماڵەکەی دەسەڵاتدارە، کاری شاعیری داهێنەری وەک ئەو نییە. ئەو کارە بەشێک نەبووە و نییە لە نەریتی شیعری کوردی. دووەم، ئەگەر شاعیر بە هەر مەبەستێک پەنا بۆ ئەو جۆرە کارە نەشیاوە ببات، هەق نییە بەهانەی بێ بنەمای بۆ بدۆزێتەوە.

چارلی چاپلین، کاتێک سەردانی ماهاتما گاندی ١٨٦٩-١٩٤٨ دەکات، گاندی دەستی چاپلین ماچ دەکات، چاپلین پێی دەڵێت:

-مۆڵەتم پێ بدە منیش دەستت ماچ بکەم.

گاندی دەڵێ:

-نا، نابێت هونەرمەند تا ئەو ڕادەیە، لە سیاسەتمەدار، دڵنیا بێت.

***

1- بڕوانە: هاوکاری ژ. ٣٥ ڕۆژی ٢ی تشرینی دووەم ١٩٧١ سەروتاری ئەو ژمارەیەی هاوکاری لەبارەی ئەوڕووداوە نووسراوە.

لەگەڵ ئەو بــزاڤە نــوێیە ئەدەبــی و هــونەرییەی لە ســـەرەتای حەفتاکاندا سەری هەڵدا، دیاردەی فرەدەنگی و فرەڕەنگیی شیعری، ڕوونتــر و فراوانتــر لە شــیعری کوردیــدا دەرکەوتــن. شــاعیرە دیارەکـانی حەفتاکـان کۆمەڵێک دەنگـی نـوێی جیـاواز و تـایبەتن، لاسـایی شـاعیری تری کـورد، یـان لاسـایی یەکتریـان نەکـردۆتەوە. خولیای نوێخوازی و گۆڕینی شیعری کوردی، ئامـانجی زۆرینەیـان بوو. شاعیرە نوێخوازەکان، بەوانەشـەوە کە لە کۆتـایی شەستەکان کۆمەڵەهۆنراوەیــان بــڵاو کردبــۆوە، لە یەک قۆنـاخــدا، ســـەرەتای حەفتاکـان، ڕوویـان لە نوێخـوازی کـرد. بەڵام هەر شـاعیرە بەپێـی پاشــخانی هــزری، ڕوونــاکبیری و تێگەیشــتنی خــۆی لە شــیعری مــۆدێرن و ئەزمــوون و دنیــابینیی خــۆی، شــیعری نووســـی و بەشــداریی بــزاڤەکەی کــرد. ڕەخنەگــری ئەدەبــی دەتوانێــت لەم بارەیەوە دادوەری بکات. بۆیە شێواز و دنیابینیی شیعریی چەندان شـاعیری نوێخـوازی حەفتاکـان، کەم تـا زۆر، لە یەکتـر جیـاوازن و تایبەتمەندیی خۆیان هەیە.

ڕاستییەکەی هەر شاعیرێک دەبێت دەنگێکی سەربەخۆ بێت و لە شــاعیری تــر نەچێــت. فرەدەنگــی و جیــاوازیی شــێواز و زمــانی شـیعری، جـۆرە تایبەتمەنـدییەکی بەشـێکی شـاعیرانی حەفتاکـانە و نیشـانەی جۆراوجـۆریی دەنـگە شـیعرییەکانە. ئەوەش ئەنجـامێکی پێشـکەوتنی کـۆمەڵایەتی، خوێنـدەواری و بەمۆدێرنبوونی شـیعر و ئەدەبیــاتی کــوردییە. ئەو فرەڕەنگــی و فــرەدەنگییە، دەرفەتـــی گەشــەپێدانی فرەچێــژی لای خــوێنەر دروســت کــردووە. واتــا لە پێشخسـتنی هۆشـیاریی ئەدەبی و هەسـتی جوانناسـیی خوێنەرانـدا بەشـدار بـووە. بـۆیە ناکرێـت داهێنـانی شـیعریی نەوەیەک، بەپێـی میزاجـی تاکەکەســی، یـان بەگـوێرەی عەقڵـی تەسـکی شـارچێتی،

ناوچەگەری و سیاسی، بە ناوی ئەم یان ئەو شاعیر تۆمار بکرێت. یـان شـیعرەکانیان بە تـاکە پێوەری شـیعری مـۆدێرن و نمـوونەی نوێخوازی دابندرین.

چەنـد شـاعیری حەفتاکـان، زوو لە شـیعر دوور کەوتـنەوە، یـان سـەرقاڵی کـاری ئەکـادیمی و تەرجـومە بـوون، بەڵام زۆربەیـان درێژەیـان بە شیعرنووسـین دا. بەشـێکیان زیـاتر خۆیـان دووبـارە کـردەوە. ڕەنـگە باشـترین بەرهەمییـان ئەو تێکسـتانە بـن، کە لە حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکان نووسیویانن. چەند شاعیری تر لە هەشـتاکان و دواتریش، ئەزمـوونی نـوێ و جیاوازیـان خسـتە ڕوو. ئەو دیـاردەیە بەشـێکە لە سروشـتی ژیـان و داهێنـان، بـۆیە لەنـاو هونەرمەند، شاعیر و نووسەرانی هەر نەوەیەکدا دەبیندرێت.

هەنـدێک جـار بە جـۆرە حەماسـەت و هەناسەسـوارییەوە، قسـە لەبـارەی ئەم یـان ئەو پێشـەنگی نـوێکردنەوەی شـیعری کـوردی لەحەفتاکـان دەکرێـت، وەک ئەوەی باسـی داهێـنەری ڕادیـۆ، تەلەڤزیۆن، دینامێت، فڕۆکە، تەلەفۆن و کۆمپیوتەر بکرێت. لامـوایە ئەو قسـانەش بەرهەمهێنـانەوەی ئەو لێـدوان و باسـانەن، کە لە کۆتـایی پەنجاکـانی سـەدەی پێشـوو بەدواوە، چەنـد نووسـەری عێراقـی و عەرەبـی، لەبـارەی پێشـەنگی شـیعری نـوێی عەرەبـی، بڵاویـان کـردنەوە. بەدر شـاکر ئەلسـەیاب، کە بە ئەدەبـی ئینگلیـزی ئاشنا بوو، توانی سـەرەتایەکی نوێ بۆ گۆڕینی شـیعری عەرەبی پێشـنیاز بکـات، کە دواتـر بە کۆششـی چەنـدان شـاعیری تـریش، شـیعری عەرەبـی گۆڕانکـاریی ڕیشـەیی بەخـۆیەوە بینـی. کەچـی هەنـدێک نووسـەر، ڕەنـگە لە دژی ئەلسـەیاب، دەیـانوت نـازک ئەلمەلائیکە پێشەنگی شیعری نوێی عەرەبییە، چونکە ئەو یەکەمجار تەفعیلەی کێشـی عەرەبـی دەسـتکاری و بەش بەش کـردووە، وەک

ئەوەی مۆدێرنیزمی شیعری و گۆڕینی شیعر، تەنیا مەسەلەیەکی تەکنیکی و پێوەندیی بە ژمارەی تەفعیلەی دێڕەکانەوە هەبێت!.

لە ئەدەبیات و هونەردا، پێوانەی ئێستێتیکی بە گرینگ دەگیرێت. شوێن و ئاستی داهێنانی هەر شاعیر و هونەرمەندێک، بە کۆی ئەنجامی کارەکانی دەپێورێت. دوای تێپەڕبوونی نیو سەدە، ئێستا بە ڕوونی دیارە هەر کام لە شاعیرانی حەفتاکان، چی کردووە؟ دوای حەفتاکان بەرهەمەکانی بە کوێ گەیشتوون؟ کام بەرهەمانەی هێشتا بە بایەخەوە دەخوێندرێنەوە و کار لە خوێنەری ئەمڕۆ دەکەن؟ چ بەرهەمێکی هەر کام لەو شاعیرانە دەتواندرێت بە نموونەی شیعری مۆدێرن دابندرێت؟ یان ئەو شاعیرە تا چەند توانیویەتی داهێنانی نوێ لە شیعری کوردیدا بکات؟ ئەوەی لە کاری ئەدەبی و هونەریدا بایەخدارە و دەمێنێتەوە ئێستێتیکا و داهێنانە.

هەر نەوەیەکی نوێ خەون، ئامانج و پەیامی خۆی هەیە، کە کاریان بۆ دەکات. لە دەمی گۆڕانکاری و وەرچەرخانی گرینگدا، دەشێت نەوەی نوێ خۆی بە نامۆ ببینێت. نەتوانێت لەگەڵ کولتووری باو، شێوەژیانی کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتووریی سەپاودا بگونجێت، بۆیە چاو دەبڕێتە گۆڕانکاری. ژیانێکی باشتر و کۆمەڵێکی پێشکەوتووتر دەکاتە ئامانج. ئەوەش بەشێکە لە کێشەی نێوان کۆن و نوێ و ناکۆکیی نێوان نەوەکان. بەلای زۆرەوە ئەو نەوەیەی ئێمە، نەوەی هەشتاکانیش، کە لە سایەی شەڕدا گەورە بووین، ئەو جۆرە خەون و ئامانجانەمان دیارتر و بەجۆشتر بوون. بەشێکمان زیاتر بە ڕێگای ئەدەبیات، هونەر و کاری ڕووناکبیریدا بەرەو ئامانجەکانمان چووین، بەشە گەورەکەشی ڕووی لە کاری سیاسی و خەباتی چەکداری کرد، کە بە لاڕێدا بردران. هەزارانیان

له شه‌ڕی نێوخۆ و شه‌ڕی عێراق و ئێراندا، به‌کوشت دران، یان ڕه‌نجبه‌خه‌سار و هیواکوژراو کران. به‌شێکی گه‌وره‌ی وزه‌ی مرۆیی چه‌ندان ساڵه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ک، به‌فیرۆ درا.

ئه‌و چوار ساڵه‌ی ئاشتی له کوردستان و عێراقدا چه‌سپێندرا، گۆڕانکاریی به‌رچاو، له بواری کۆمه‌ڵایه‌تی، ئابووری، ئاوه‌دانی، خوێنده‌واری، ئه‌ده‌بی و هونه‌ریدا ڕوویان دا. توندوتیژی و خولیای تۆڵه‌ستاندنه‌وه و کولتووری به‌خوێنئاودراوی شاخ، ڕوویان له لاوازی کرد. له جێگه‌ی ئه‌وان ئاشتبوونه‌وه، ته‌بایی، کولتووری مه‌ده‌نیی شار و هه‌ستکردن به هاوچاره‌نووسیی نه‌ته‌وه‌یی گه‌شه‌یان کرد. ئه‌گه‌ر له ئاداری ١٩٧٤ شه‌ڕ ده‌ستی پێ نه‌کردبایه‌ته‌وه، به دڵنیاییه‌وه کۆمه‌ڵی کوردستان به‌ره‌و شارستانه‌تی و قۆناخێکی نوێی مێژوویی ده‌چوو. به‌ڵام هه‌ڵگیرساندنه‌وه‌ی شه‌ڕ، کوردستانی به‌سه‌ر گه‌لی کورددا ڕوخاند، هیوا و داهاتووی نه‌ته‌وه‌یه‌کیشی کوشت.

٣

ڕەتکردنەوەی کەلەپور

بەهاری ١٩٧٣ لە بارەگای کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کورد لە بەغدا، کۆڕێکی ئەدەبی لەبارەی فۆلکلۆر و کەلەپوری کوردی بۆ د.مارف خەزنەدار ساز کرا. دوکتۆر مارف بە کورتی و گشتی، لەبارەی کەلەپوری ئەدەبیی کوردی دوا، هەموو کەلەپوری کوردی، نووسراو و زارەکی، وەکوو سامانێکی گرنگی نەتەوەیی ناساند، بێ ئەوەی ئاماژە بە توخم و لایەنێکی دواکەوتووانە، کۆنخوازانە و نەگەتیڤانەی کەلەپوری نەتەوەیی بدات. یان هیچ سەرنج و ڕەخنە لە بارەیانەوە بڵێت. پوختەی قسەکانی دوکتۆر مارف ستایشی کەلەپور و تەواوی میراتی ئەدەبیی کوردی بوو.

من چاوەڕێ بووم د.مارف باسێکی ئەکادێمی و ڕەخنەگرانە، لەبارەی کەلەپوری کوردی، پێشکەش بکات. دوای ئەوە دەرفەت درا بە ئامادەبووان سەرنجیان دەرببڕن. کاتێک نۆرەی من هات ڕەخنەم لە باسەکە گرت و لە دیدێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتییەوە باسی کەلەپوری کوردیم کرد، ئاماژەم بەوە دا لە کەلەپوری هەر نەتەوەیەکدا، لایەنی گەشەدار و دواکەوتوو، پێشکەوتنخواز و کۆنەخواز هەن، پێویستە باس بکرێن و جیا بکرێنەوە. سوود لە لایەنی گەشەدارەکە ببیندرێت، لایەنە کۆنەخوازەکەش، کە داکۆکی

لە ستەمکاری و چینی دەسەڵاتدار دەکەن، ڕەت بکرێنەوە، چونکە شایەنی ئەوەن فڕێ بدرێنە ناو دەریا.

دوای ئەو کۆڕە قسەکەی من، بە مەبەست و بۆ دژایەتیی شاعیرە لاوەکان شێوێندرا. وتارێک لە ڕۆژنامەی ئەلتەئاخی بڵاو کرایەوە، تیایدا شاعیرە نوێخوازەکانی بەوە تومەتبار کرد کە گوایا ئەوان کەلەپوری نەتەوەیی ڕەت دەکەنەوە، دەیانەوێت (کەلەپوری کوردی فڕێ بدەنە ناو دەریا)!. دواتر ئەو قسەیەی من، کە بە نیوەچڵی هێندرابوو، لە نووسینی تردا، وەکوو تومەت بۆ دژایەتیی شاعیرە نوێخوازەکان، دووبارە کرایەوە.

ئەو هەوڵەی لە سەرەتای حەفتاکانەوە، بۆ تازەگەری لە ئەدەب و هونەری کوردیدا دەدرا، لە دژی کەلەپور و میراتی ئەدەبی و هونەریی کوردی نەبوو. شاعیر هەبوو لە بەر کەمئەزموونی، یان هۆکاری تر، کەلەپوری بە بێبایەخ دەزانی، بە ناوی نوێخوازییەوە، ڕەتی دەکردەوە. بەڵام زۆربەی شاعیران، لەوانە من، کە لە مێرمنداڵییەوە هۆگری ئەدەب و فۆلکلۆری کوردی بووم، ڕەتکردنەوەی کەلەپورمان، بە هەڵە دادەنا. چونکە بە سروشتی ئەدەب و هونەر و داهێنان نامۆیە، بۆیە هیچی لێ بەرهەم نایەت.

ئەدەبیات و هونەر لە بنەڕەتدا مەسەلەی جوانی، ئێستێتیکا و داهێنانە، کە لە هیچەوە نایەن، بەڵکو لەسەر بناخەیەکی کولتووری و میراتێکی هزری، ئێستێتیکی هەڵدەچندرێن. ئەدەب و هونەر لە بەرامبەر زەماندا دەتوانن خۆیان بگرن و زەمانی خۆیان تێپەڕێنن. بۆیە هەڵەیە ئەگەر پێمان وابێت تازەگەری لەوەدایە، کە پشت لە میراتی ئەدەبی و کولتووریی بکەین، لە جیاتیان هەر بەرهەمێکی تازە، تەنیا لەبەر ئەوەی تازەیە، بە گرنگ بگرین.

ئەو تومەتەی درایە پاڵ من و شاعیرە لاوەکان، زۆر دووبارە

کرایەوە، لە ئابی ١٩٧٣ لە دیمانەیەکی ئەدەبیدا، کە ئەحمەد ڕێبوار سازی کرد، لەو بارەیەوە لێی پرسیم:

(-کاک ڕەفیق وەکوو دەڵێن: تۆ (توراس- کەلەپور) ڕەفز دەکەیت و هەڵویستێکی پێچەوانەت بەرانبەری هەیە، خۆت لەم بارەیەوە چی دەڵێیت)؟

وتم: (ئەگەر عیبادەت نەکردنی کوێرانە و سەرنەلەقاندن، بۆ هەموو شیعرێکی کۆن -بە چاک و خراپییەوە- ڕەفزکردنی کەلەپور بێت، ئەوا من شانازیی بەو ڕەفزکردنەوە دەکەم... بە لای منەوە، خزمەتکردنی کەلەپور لەوەدایە، کە ئاشکرای بکەیت ئەو کەلەپورە تا چەند خزمەتی مرۆڤی سەردەمی خۆی کردووە و چەند خزمەتی مرۆڤی ئەم سەردەمە دەکات، ڕێ لە شۆڕش و پێشکەوتنی ئەم سەردەمە ناگرێت. ئەوانەی ئەم تومەتە دەدەنە پاڵ ئێمە، دەیانەوێ کەلەپور بکەن بە چەکێک و سەری هەموو تاقیکردنەوەیەکی نوێ، پان بکەنەوە. ئایا ئەوان تا چەند توانیویانە لەم لایەنەوە کەلەپورمان بۆ یەکلا بکەنەوە و بژاری بکەن؟ یان ئاشکراتر بڵێم: خزمەتی ڕاستەقینەی کەلەپور بکەن.![1]

دوکتۆر مارف لەو قسانەی لە کۆڕەکە کردم، دڵگران بوو، ساردییەک کەوتە نێوانمان. بەلای زۆرەوە چاوەڕێی ئەو جۆرە ڕەخنەیەی لە قوتابییەکی خۆی نەکردبوو.

من لە زانکۆ زۆر ڕێزی مامۆستاکانم دەگرت، لەگەڵ هیچیان گرفتم نەبوو، بەڵام بەشێکیان بە مێتۆدی کۆن، وەکوو مامۆستای قۆناخی ناوەندی و ئامادەیی، لەگەڵ قوتابیان ڕەفتاریان دەکرد.

1- ئەحمەد ڕیبوار، وتوویژێکی والا لەبارەی ئەمڕۆ و ئەدەب و ژیان، هاوکاری ژ. ١٨٠ لە ١٧-٨-١٩٧٣، هەروا ڕەفیق سابیر، پەیڤ و پەیام، نووسینەکانی ١٩٧٠-١٩٨١، سەرچاوەی پێشوو.

حەزیـان دەکـرد قوتـابی زیـاتر گـوێ بگرێـت، نەک سـەرنج و ڕای جیـاواز، لەبـارەی بۆچـوون و قسـەکانیان دەرببڕێـت. مـن لەو قوتابیـانە بـووم کە بێدەنگ دانەدەنیشـتن. چـونکە هەنـدێک هـزری ئەدەبـی و پێـوانەی ڕەخنەیـی ئەوانـم لە لا ڕوون نەبـوون، یـان بە کـۆنم دەزانـین. زۆربەی مامۆسـتاکانمان نووسـەری دیـاری ئەو سـەردەمە و پسـپۆڕ و بە توانـابوون، شـارەزای ئەدەب، مێـژوو و زمـانی کـوردی بـوون و زۆریـان لـێ فێـر بـووم. بەڵام لە هەنـدێک لایەنەوە دنیابینی و بۆچوونی ئەدەبی و ڕەخنەییمان جیاواز بوون. ڕەنگە هەنـدێک لەو بۆچوونـانەم هەڵە بـووبن، یـان باسـکردنیان لە پۆلدا گونجاو نەبووبن، بەڵام قوتابی بۆ ئەوە لە پۆل دانیشـتووە تـا فێر ببێت، ئەگەر هەڵەی کرد، مامۆستا هەڵەکانی بۆ ڕاست بکاتەوە.

دواتـر هەسـتم کـرد لە نمـرەی تـاقیکردنەوەدی سـەری سـاڵدا، نـاهەقیم بەرانـبەر دەکرێـت. بـۆ نمـوونە، لە دوا سـاڵی خوێندنـدا، د.مـارف وانەی وەزن و قـافییەی شـیعری کـوردیی پـێ دەوتـین. نامیلکەیەکی خۆی بە ناوی (کێش و قافیە لە شیعری کوردی دا) بۆ بـاس دەکـردین و نمـوونەی شـیعریی دەخوێنـدەوە. ئەو نـامیلکەیە ساڵی ١٩٦٢ بڵاو کراوەتەوە. تـا سـەرەتای شەسـتەکان، باسـی کێش (وەزن)ی شـیعری کـوردیی کـردووە . بەڵام دواتـر گـۆڕانی زۆر بەسـەر جـۆری وەزن و قـافیەی شـیعری نـوێی کوردیـدا هـات، کە لەوێـدا بـاس نەکـراون. لە تـاقیکردنەوەی کۆتـایی سـاڵدا، مـن لەو وانەیەدا تەنیـا ٦٠ لە سـەدم وەرگـرت. کەچـی پێش چـوونە زانکـۆ تەکنیکـی قـافییە و وەزنەکـانی شـیعری نـوێی کـوردی و زۆربەی جۆرەکانی وەزنی عەروزی عەرەبیم دەزانی. چەنـدان شـیعرم بـڵاو کردبوونەوە، کە هەڵە لە وەزنەکانیاندا نەبوون.

هەرچەنـدە مـن بـایەخم بە نمـرە نەدەدا، بەڵام ئەو ئەنجـامەم بە

لاوە ســـەیر بـــوو. ئەگەر لە وانەی مێــژوو، ڕەخـــنەی ئەدەبـــی و مێژووی ئەدەبیات، دەرفەت بۆ زانیاریی زیاتر و بۆچوونی جیاواز هەبێت، لە باسی وەزن و قافییەدا ئەو جۆرە دەرفەتە نییە. چونکە وەزن و قافییە، وێنەی ماتماتیک (بیرکاری) سیستمێکی تایبەتی خۆیان هەیە، هەر هەڵەیەک بە زەقی دەردەکەوێت.

مـــن بە هەق یـــان بە نـــاهەق، ئەو ڕۆژەم بیـــر کەوتەوە کە لە کـۆمەڵەی ڕۆشـنبیریی کـوردی، وەکـوو لاوێکـی کەمئەزمـوون، هەندێک ڕەخنەم لە باسەکەی د. مارف گرت. بەڵام لەو بارەیەوە هیچم نەوت. دوکتۆر مارف لای من لەوە ئازیزتر بوو، کە لەبارەی مەسەلەیەکی بچووکی لەو جۆرە پرسیاری لێ بکەم.

دواجار بە پێوەندی لەگەڵ ڕوانگە و شیعری نوێ، دوو شتی تایبەت باس دەکەم:

لە هاوینی ١٩٧٢ لە ڕۆژنامەی بیری نوێ، کە حزبی شیوعیی عێراق بڵاوی دەکردەوە، دەستم بەکار کردبوو. ئەو کاتە هیچ پێوەندییەکم بە یەکێتیی گشتیی قوتابیان و حزبی شیوعییەوە نەمـــابوو، بەڵام وەکـــوو کەســـێکی چەپ و مارکســـی بـــۆ دنیـــام دەڕوانی. ڕێکخستنی حزبی شیوعی لە بەغدا، نامەیان بۆ لیژنەی قەزای حزب لە قەڵادزێ ناردبوو، تا زانیارییان لەبارەی من بۆ بنێرن. دواتر هاوڕێم جەلال دەباغ پێی وتم، لیژنەکە ڕاپۆرتێکی باشـــیان لەبـــارەی مـــن و بنەماڵەکەمـــان نووســـیبوو، بەڵام تـــاکە سەرنجیان، ئەوە بوو کە من لە جەماعەتی ڕوانگەم.

سەیرە، ساڵێک دواتر لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٣، یان سەرەتای ١٩٧٤ کۆنگرەی یەکێتیی نووسەرانی کورد لە بەغدا بەسترا. من قوتابیی دواساڵی زانکۆ بووم، بۆ لیژنەی بەڕێوەبردنی یەکێتیی نووسەران پێشنیار کرام. پێموابوو ڕوانگەییەکان پشتگیریم دەکەن،

بەڵام داوام لێ نەکردن دەنگم بۆ بدەن.

ئەو کاتە گرژیی لەنێوان حزبی شیوعی و پارتیدا دروست بووبوو. ڕوانگەییەکان و لایەنگرانیان، وا بزانم جگە لە مامۆستا حوسێن عارف، دەنگیان پێ نەدام. نووسەرێکیان ڕاشکاوانە وتی: ئێمە بڕیارمان دا دەنگ بە تۆ نەدەین، چونکە تۆ شیوعیت!

ڕوانگەییەکان و بەندە، پێکەوە بانگەشەی نوێخوازی و ئازادیخوازییمان دەکرد، هاوپەیام و هاوئامانج بووین. کەچی ئەوان، وەکوو لیژنەی قەزای حزبی شیوعی لە قەڵادزێ، بە عەقڵییەتی تەسکی حزبیایەتی بۆ منیان دەڕوانی. هاوڕێیانی قەڵادزێ، لەبەر گوایا ڕوانگەییبوونی من، بە نامۆیان دانابووم. کەچی ڕوانگەییەکان و لایەنگرانیان، جگە لە حوسێن عارف، کە خۆیان بە پارتی هەڵواسیبوو، لەبەر کۆمۆنیستبوونی من، بە نەیاری خۆیانیان دانابووم.! بەڵام بۆ ئەوەی ناهەقی نەکەم، دەبێ بڵێم کە هاوڕێیانی لیژنەی قەزای قەڵادزێ، کە زۆربەیان پیشەوەر، کاسبکار و جووتیار بوون، پێچەوانەی هاوڕێ نووسەرە ڕوانگەییەکانم، ڤیتۆیان لە دژم بەکار نەهێنابوو.

ئەو هەڵوێستە بەرهەمی یەک جۆرە بیرکردنەوە و کولتوورە، کە بە ڕواڵەت لێک جیاوازن، کەچی لە ناوەڕۆکدا لە یەکتر دەچن!

لەبەر بەحزبیکردنی (ڕوانگە) و ئەو جۆرە بیرکردنەوە تەسکانە، لە بەهاری ١٩٧٤ ڕوانگە مردار بۆوە.

ڕووداوی دووەمیان ئەوەیە، ڕۆژێکی بەهاری١٩٧٣ ئەندامێکی دێرینی حزبی شیوعی، لە سلێمانییەوە هاتبوو بۆ بەغدا. بە سەردان، بۆ بینینی محەمەد کەریم فەتحوڵڵا و جەلال دەباغ، هاتە نووسینگەی ڕۆژنامەی (بیری نوێ). میوانەکە لە ژوورەکەی تەنیشتمان، کە ژووری هەردوو هاوڕێ بوو، دانیشتبوو. دەرگای

ژوورەکەیان کەوتبووە گۆشەی ئەو ژوورەی شوێنی کارکردنی من و دوو هاوڕێی تر بوو. قسەی ناو ژوورەکە لە لای ئێمەوە دەبیسترا. گوێم لێ بوو لێیان پرسی: چۆنە هاتویتە بەغدا؟ وتی: کوڕەکەم بۆ لای دوکتۆر هێناوە.

لێیان پرسی: خێرە، چییەتی؟ دەنگی هەڵبڕی و وتی: ئەو سەگباوکانەی ڕوانگە شێتیان کردووە! لێیان پرسی: چۆن؟ وتی: قسەی پڕوپوچ و بێسەروبەری وەکوو شیعری ڕوانگەییەکان ڕیز ئەکات، لە کۆڵان بە دەنگی بەرز ئەیخوێنێتەوە، گەنج و منداڵ لێی کۆ ئەبنەوە و چەپڵەی بۆ لێ ئەدەن. کەمێک بێدەنگ بوو، نموونەیەکی "شیعر"ی کوڕەکەی وت. ڕستەکان ناڕوون و وشەکان بەجۆرێکی خۆڕسکی و بێئامانج خرابوونە سەر یەکتر و بەدوای یەکدا ڕیز کرابوون، بێ ئەوەی مانایەکیان هەبێت، کەچی ریتم و ناڕوونیی "شیعر"ەکە، سەرنجی خوێنەریان ڕادەکێشا.

بە داخەوە تەنیا چەند وێنەی سەیر و وشەی "شیعر"ەکەم لەبیر ماوە، کە بەهرە، خەیاڵ و توانای دەربڕینی شیعریی پێوە دیار بوو، تا ڕادەیەک بەم شێوازە بوو:

بارانی چاوی چیای ناو ڕووباری دڵی وشە ئاوارەکانم
لە پەنجەرەی خۆڵەمێشی هەنسکی یاخی هەتاوا ئەرژێ
ئاسۆی زامی نەشتەری ژەهراوی
لە سێبەری شەقامە تاریکەکانی دڵم پاڵ ئەکەوێ...
دڵدارەکەم هەر تۆم ئەوێ!

بەشی پێنجەم
ئەزموونی نوێ و شەڕهەڵگیرساندنەوە

١
بەرەو کاری ڕۆژنامەنووسی

هـاوینی ١٩٧٢ کـاک مەعـروف حەمەدەمـین کـۆیی، کە کـادیری دیاری حزبی شیوعی بوو، ئێستا لە ئەڵمانیا دەژی، پێشنیازی پێ کردم لە ڕۆژنامەی بیری نوێ، کە مانگێک بوو بە زمانی کوردی و عەرەبی دەردەچوو، کار بکەم. بە پێشنیازەکەی ڕازی بووم، بەڵام پێم وت من هیچ پێوەندییەکم بە حزبی شیوعییەوە نەماوە.

لە ناوەڕاستی ئـابی ١٩٧٢ لە ڕۆژنـامەی بیـری نـوێ، دەسـتبەکار بـووم. لە بەرانـبەر ئەوەدا مانگـانە دوازدە دینـارم وەردەگـرت. ئەو پـارەیە لەوە زیـاتر بوو کە حکومەت مانگـانە بە قەرز بە قوتابیـانی زانکۆی دەدا، بەڵام قەت داوای نەکردەوە. دوای ئەوە، هەر کتێب و گۆڤارێکم بویستایە دەمتوانی بیکڕم.

لە تەمـووزی ١٩٦٨ حزبی بەعس، بۆ جـاری دووەم دەسـەڵاتی سیاسـیی زەوت کـردەوە. جـاری یەکەم لە سـاڵی ١٩٦٣ بە کۆمەکی ئەمریکـا و بە کودیتـایەکی خوێنـاوی، سـاڵێک حـوکمڕان بـوو. لەو سـاڵەدا بە هەزاران ئەنـدام و کـادیری حزبـی شـیوعی کوشـت و زینـدانیی کـرد و پەلامـاری گەلـی کوردسـتانی دا. دوای ئەوەی کـارەکەی خـۆی تەواو کـرد، ڕوخێـندرا. بەعسـییەکان، ئەم جـارە بە شـێوازێکی تـر خۆیـان پێشـان دا، حکومەتەکەیـان دوژمنـایەتیی

ئەمریکا و ئیسرائیلی دەکرد. لە ئاداری ١٩٧٠ مافی ئۆتۆنۆمی بۆ گەلی کورد لە عێراق، قبووڵ کرد. نەوتی عێراقی خۆماڵی (تەئمیم) کرد و دەستی بەسەر تەواوی کۆمپانیا بیانییەکانی نەوت لە عێراقدا گرت، کە بریتانیا و چەند وڵاتی ڕۆژئاوایی خاوەنی بوون. دوای ئەوە ئابووریی عێراق بە خێرایی گەشەی کرد، بێکاری کەم کرایەوە و گوزەرانی خەڵک بەرەو باشی چوو. لە هەمان کاتدا بەعس خۆی لە یەکێتیی سۆڤیەت نزیک کردەوە، ویستی پێوەندیی خۆی لەگەڵ حزبی شیوعی ئاسایی بکاتەوە. حکومەتی سۆڤیت کۆمەکی زۆری بە عێراق کرد. سەرکردایەتیی حزبی شیوعیی هان دا، لەگەڵ حزبی بەعس ڕێک بکەوێت.

لەو دۆخە سیاسییە نوێیەدا، حزبی شیوعی دەرفەتی بۆ ڕەخسابوو نیوەئاشکرا کار بکات. سەرەتا ڕێگەی پێ درابوو، گۆڤارێکی مانگانە، (الثقافه الجدیدة) بڵاو بکاتەوە. دواتر لە ناوەڕاستی حوزەیرانی ١٩٧٢ ڕۆژنامەیەکی هەفتەیی، بە ناوی ئەلفکر ئەلجەدید- بیری نوێ- بە عەرەبی و کوردی بڵاو کردەوە. هێشتا حزبی شیوعی نووسینگە، یان بارەگای تایبەتی نەبوو. نووسینگەی بیری نوێ، لە ساحەی ئەلنەسر لە بەغدا، وەکوو بارەگای حزبی شیوعی بوو. بەردەوام چەند ئەندامانی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندی، لەوێ یەکتریان دەبینی و ڕووناکبیرانی چەپ و ئازادیخوازیش، ڕوویان تێ دەکرد. سەرەنجام کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی، بە کاریگەریی حکومەتی سۆڤیەت، بە زۆرینەی یەک دەنگ، بڕیاری دا هاوپەیمانیی نیشتمانی لەگەڵ حزبی بەعس مۆر بکات. لە تەمووزی ١٩٧٣ (بەرەی نیشتمانیی پێشکەوتنخوازی عێراقی) لەنێوان ئەو دوو حزبەدا پێک هات. بارەگای حزبی شیوعی لە شارەکان

کرایەوە، ڕۆژنامەی (تەریق ئەلشەعب) مۆڵەتی پێ درا ڕۆژانە، وەکوو ئۆرگانی سیاسیی حزبی شیوعیی عێراق، دەربچێت.

پارتی دیموکراتی کوردستان ئەو کاتە هاوپەیمانی بەعس بوو، کۆمەڵێک وەزیر و پارێزگاری لە حکومەتدا هەبوو، لە کوردستان تاکە دەسەڵاتدار بوو. بۆیە چاوەڕوان دەکرا ئەویش بچێتە ناو ئەو بەرەیە. کەچی زۆر بە توندیی دژی ئەو هاوپەیمانییەی بەعس و حزبی شیوعی وەستا. لە کاتێکدا حزبی شیوعی، لە ساڵی ١٩٦٣ تا ئەو کاتە، دۆستی نزیک و هاوسەنگەری پارتی بوو.

پارتی لە کوردستان کەوتە فشارهێنان بۆ حزبی شیوعی و گرتنی ئەندامانی. مانگێک دوای پێکهێنانی ئەو بەرەیە، دوازدە کادیری حزبی شیوعی، کە خەڵکی هەشت پارێزگای عێراق بوون، دوای تەواوکردنی خوێندن، لە یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی، بە ڕێگای سووریادا گەڕانەوە عێراق. عیسا سوار، کە فەرماندەی پارتی بوو لە بادینان، هەموویانی گرت و بە بڕیاری مەلا مستەفا، بە دیلی کوشتنی. کەریم ئەحمەد، لە کتێبی بیرەوەرییەکانیدا، باسی کوژرانی ئەو هاوڕێیانە دەکات و بە سەرسوڕمانەوە دەنووسێت:

(سەیر ئەوەیە تا ئێستا کەس نازانێت تەرمی ئەو هاوڕێیانە لەکوێ نێژراون)[1]

پارتی لە کوردستان کەوتە گرتن و پەلاماردانی ئەندامانی حزبی شیوعی و تۆمەتی جاشایەتیی دایە پاڵ ئەو حزبە. کەچی خۆی

1- كريم أحمد، المسيره، صفحات من نضال كريم أحمد، مطبعه شهاب أربيل ٢٠٠٦، ص١٨٢

بۆ ناوی ئەو شەهیدانە کە خەڵکی هەشت پارێزگای عێراق بوون، بڕوانە: عەلی حامید، یاداشت- بولێڵە، ٢٠٢٠ چاپخانەی تاران، ل. ٨١

سـێ سـاڵ بـوو بەشـداری حکـومەت بـوو، لەگەڵ حزبـی بەعـس هاوپەیمان بوو. پارتی دەیان کادیر و ئەندامی حزبی شیوعی بۆ زینـدانی بەدنـاوی خەلان و ڕایـات نـارد و لەوێ ئەشـکەنجە دران. هـاوڕێ عەبـدولڕەحمان خـدر بـانەیی، کە هاوشـاریم بـوو، لەوێ بە ئەشـکەنجەدان شـەهید کـرا. دواتـر شـیعرێکم پێشـکەش کـرد، کە لە کۆمەڵەهـۆنراوەی (ڕێـژنە)دا بـڵاو کـرایەوە. دوای هەڵگیرسـانەوەی شەڕ، لە چەند ناوچە پێکدادانی چەکداری، لەنێوان هەردوو لایەنـدا، ڕوویان دا و چەندان کەس کوژران.

ڕۆژانە لای عەسر دەچووم بۆ نووسینگەی (الفکر الجدید- بیری نـوێ) کە سـەرەتا فەخـری کەریـم بەرپرسـی چـاپە عەرەبییەکە و محەمەد کەریم فەتحوڵڵا بەرپرسی چاپە کوردییەکەی بوو. جەلال دەبـاغ، دواتـریش جەوهەر شـاوەیس، جێگـری بـوون. ئێـواران نووسـەران کەمـال غەمبـار، عەبـدولڕەزاق بیمـار، حەمە ڕەشـید هەورامـی، لەوێ کاریـان دەکـرد. دوای سـاڵێک نووسـەر حوسـێن محەمەد سەعید، کە دواتر بە ڕووداوی ئۆتۆمبێل جوانەمەرگ بوو، هاشـم کۆچـانی و تەحسـین مـحەمەد خەلیـل و حـاجی جەمـال، لە بیری نوێ دەستبەکار بوون. هەرسێک هـاوڕێ، تـا بەهـاری ١٩٧٩ کە ڕۆژنامەکە داخرا، بەردەوام بوون، دواتر ڕوویان لە شاخ کرد. پایزی ١٩٧٣ هەردوو شاعیر و نووسـەر فەرهـاد (ئەنوەر) شـاکەلی و گۆران مەریـوانی، مـاوەیەک وەک هەڵەچنی چـاپ، لە بیـری نـوێ کاریان کرد.

لە سـەرەتادا کـاری جۆراوجـۆرم دەکـرد، هەڵەچنـی، گـۆڕینی ڕێکـلام و هەواڵ و کورتەنووسـین لە عەرەبیـیەوە بـۆ کـوردی، سەرپەرشتیی دیزاین و چاپکردنی ڕۆژنـامەکە. لەگەڵ ئەو کـارانەدا، نووسـین و بـابەتی ئەدەبیـی خـۆم، یـان تەرجـومەکراوم بـڵاو

دەکردەوە. دوای ساڵێک بوومە بەرپرسی بەشی ئەدەب و هونەری ڕۆژنامەکە، بەڵام وەکوو جاران سەرپەرشتیی دیزاین و چاپی ڕۆژنامەکەشم دەکرد. دواتر لاپەڕەیەکی تایبەتمان بۆ منداڵان تەرخان کرد، کە سەرەتا من ئامادەم دەکرد، دوای ماوەیەکی کورت هاوڕێم هاشم کۆچانی بوو بە بەرپرسی ئەو لاپەڕەیە، تا ڕۆژنامەکە داخرا بەردەوام بوو.

بەشی ئەدەب و هونەر بەو ئامانجە بوو بەشداریی گەشەپێدانی بزووتنەوەی ڕۆشنبیریی کوردی بکات، هزر و هۆشیارییەکی پێشکەوتنخوازانە و نوێی هونەری و ڕووناکبیری بڵاو بکاتەوە. لە سەرەتاوە هەوڵمان دا، نووسەران و شاعیرانی کورد، لە پێشخستنی لاپەڕەکەدا بەشدار بن. زۆری نەبرد لاپەڕەی ئەدەب و هونەر بوو بە شوێنێکی باش و گونجاو، کە نووسەران بیروڕا و بەرهەمی ئەدەبیی خۆیان و بەرهەمی تەرجومەکراوی چەندان شاعیر و نووسەری بیانی تێدا بڵاو بکەنەوە. لەپاڵ ئەوانەدا دەیان کتێبی نوێی ئەدەبی و ڕۆشنبیری، کە لەو ساڵانەدا چاپ کران، بە جۆرێکی ئۆبجەکتیڤانە و بەرپرسانە بە خوێنەران ناسێندران. بەشێکی ئەو وتارانە، من وەکوو بەرپرسی لاپەڕەکە، نووسیمن.

ڕۆژنامەی بیری نوێ و تەریق ئەلشەعب لە پارێزگای سلێمانی، هەولێر، کەرکووک و دهۆک پەیامنێریان هەبوون. هەروا نووسینی زۆرمان بە پۆست بۆ دەهات، کە لە سەدا نەوەتی شیعر بوون. زۆربەی شیعرەکان شایەنی بڵاوکردنەوە نەبوون. هەندێک جار لەناویاندا کۆپلە "شیعر"ی زۆر سەیر و سەمەرە هەبوون کە، وەکوو کورد دەڵێت، سەربەقوڕی دەهێنایە پێکەنین. من بەشێک لەو بڕگە و کۆپلانەم، بۆ خۆشی جیا دەکردنەوە و دەمدان بە خۆشنووسەکەمان، کە هاوڕێیەکی عەرەب بوو، ناوی فەلاح بوو،

بۆ ئەوەی بە خەتی خۆش و گەورە بیاننووسێتەوە. منیش لەسەر کارتۆنێکی سپی چەسپم دەکردن، بە ناوی بەرهەمی (شاعیرانی خوانەناس) لەپشت سەرم، بە دیواردا هەڵمدەواسین. تیپی یەکەمی ناوی کەسەکە و باوکیانم لە خوارەوە دەنووسین. هاوڕێم جەلال دەباغ کە دەهاتە ژوورەکەمان، پێش هەر شتێک چاوی لە کارتۆنەکە دەکرد و بەدوای دوا بەرهەمی بڵاوکراوەدا دەگەڕا!.

فەلاح سەرەتا وای زانی ئەو کۆپلەشیعرانە زۆر جوان، پڕ حیکمەت و دەگمەنن، بۆیە ئەو بایەخەیان پێ دەدەم. دیاربوو هاوکارێکمان دووزمانی لێ کردبووم، ڕۆژێک فەلاح بە تووڕەیی هاتە ژووری و وتی:

تۆ چەند وەختە بە من ڕادەبوێری و ئەو شتە و بێنرخانە بە من دەنووسییەوە.!

دوای ئەوە، ئەگەر کۆپلەشیعری لەو جۆرە هەبووایە، بێنازانە
بە خەتی خاوەنەکەی، بە کارتۆنەکەوە چەسپم دەکرد.

ئەو ساڵانەی لە بەغدا ژیام، خوێندم و لە بیری نوێ کارم کرد، گرینگترین ساڵانی ژیانم بوون، تا ئەو دەمە خۆشترینیشیان بوون. هەموو کاتی خۆم بۆ خوێندن، فێربوون، خوێندنەوە، نووسین و کاری ڕۆژنامەنووسی تەرخان کردبوو. ژیانێکی تایبەتی بێ گرفتم هەبوو. لە بەغدا هەموو دەرفەتێک ڕەخسابوو بۆ ئەوەی مرۆڤ، ئەگەر بخوازێت، ڕێگای ژیانی خۆی بدۆزێتەوە. بەغدا سەنتەری ڕۆشنبیریی عێراق و ناوەندی دەزگا ڕووناکبیرییەکان و ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکانیش بوو.

ئەو ساڵانە زۆر دڵم بە بەغدا دەکرایەوە، ئارام و ئاسوودە بووم. بایەخم بە کارەکەم دەدا و باوەشم بۆ ژیان گرتبۆوە. لە ڕەوشی خوێندن، خوێندنەوە و کارکردندا، هەستم دەکرد فێر دەبم،

پێش دەکەوم، زانیاری و ئەزموونم زیاتر و ئاسۆی بیرکردنەوەم ڕونتر و بەرین دەبن، ئەمەش بایەخدارترین لایەنی هەر کاڕ و چالاکییەکی مرۆڤە.

شاری بەغدا لە هەموو ڕوویەکەوە لە گەشەکردن، نوێبوونەوە و گەورەبووندا بوو. خۆماڵیکردنی نەوت و ڕاگرتنی شەڕ دژی گەلی کوردستان، ژیانی ئابووری، کۆمەڵایەتی، خوێندەواری و کولتووریی لە بەغدا و زۆر ناوچەی تری عێراق، بە کوردستانیشەوە، گەشە پێ دا. خەڵک تینووی خوێندنەوە، فێربوون و زانین بوون. بەردەوام شانۆگەری و فیلمی نوێی میسری و جیهانی لە سینەماکانی بەغدا پیشان دەدران. دەسەڵات و ئایدیۆلۆجیای ئیستیبدادیی حزبی بەعس، تا نیوەی دووەمی حەفتاکان، لاواز بوو. بیری سۆشیالیستی، مارکسی و ئازادیخوازی بەهێز بوون. ئازادیی نووسین و دەربڕین، تا ڕادەیەک هەبوو. لەناو ڕووناکبیرانی عەرەبدا دەوترا کتێب لە میسر دەنووسرێن، لە لوبنان چاپ دەکرێن و لە عێراق دەخوێندرێنەوە.

لەو هەشت ساڵەی لە بەغدا ژیام، گۆڕانی بنەڕەتی لە ژیانمدا ڕووی دا. باشتر خۆم ناسی، بناخەی کەسایەتیم وەکوو شاعیر و نووسەر دارێژرا و متمانەم بە خۆم بەهێزتر بوو. بۆچوونی سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیم بۆ ژیان، ژن، کۆمەڵ و مافی ئازادیی گەلان، ڕوونتر و سەقامگیر بوون. تا ئەو کاتە من وەک نەمام، لەسەر زەمینەی فۆلکلۆر و ئەدەبی نووسراوی کوردی باڵام کردبوو، لە بەغدا ئاوێزانی ئەدەبی نوێی عەرەبی و بیانیی بووم. تێڕوانیم بۆ شیعر و ئەدەبیات گۆڕانیان بەسەردا هات. ئەزموونی شیعری، ئەدەبی و شێوازی بیرکردنەوەم گەشەیان کرد. باشتر فێری زمانی عەرەبی و ئاشنای ئەدەبی مۆدێرنی عەرەبی و تا ڕادەیەک ئەدەبی بیانی بووم. بەو ئەنجامەش گەیشتم کە نووسەر، یان ڕووناکبیر، دەبێت قسە، نووسین و ڕەفتاری تەبا و هاوئاهەنگ

بن. وێرای ئەوانە لە بەغدا فێری ئەوینداریی بووم. زیاتر لە کچێکم ناسـی، کە شـادی، وزەی کـارکردن و ئیلهـامی نووسـینیان پـێ بەخشـیم. ئەو گۆڕانکـاری و گەشـەکردنە هـزری، ئەدەبـی و کۆمەڵایەتییە، بە زەقی لە هۆنراوەکانی ئەو سـەردەمە و لە چەندان وتـاری ئەدەبـی، ڕەخنەیـی و نووسـینی تـردا، دەردەکەون، کە لە حەفتاکان لە بیری نوێ، هاوکاری، بەیان، ڕۆشنبیری نوێ، ڕۆژی کوردستان و شوێنی تر، بڵاو کراونەوە.[1]

1- بۆ خوێندنەوەی ئەو نووسینانە بڕوانە:

ڕەفیق سابیر، پەیڤ و پەیام، نووسینەکانی ١٩٧٠-١٩٨١، سەرچاوەی پێشوو.

٢
مەڕ لە گورگ تۆقیوە
کەچی شوانەکەی دەیخوات

لە ١١ی ئاداری ١٩٧٤ چوار ساڵ بەسەر ڕێککەوتنی نێوان حکومەتی عێراق و پارتیدا تێپەری. حکومەتی عێراق قانوونی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان خستە ڕوو، کە چەند ناتەواویی تێدا بوو. بەڵام ئەوە یەکەم جار بوو، بە قانوون گەلی کوردستان، مافێکی نەتەوەیی لەم جۆرە بە دەست بهێنێت. سەرکردایەتیی پارتی، بێ ئەوەی لەگەڵ بەغدا درێژە بە وتوویژ بدات، یان هەوڵی چارەسەری ناتەواوییەکانی بدات، بە توندی قانوونەکەی ڕەت کردەوە. وەزیرە کوردەکان و نوێنەرانی خۆی لە حکومەت و لە بەغدا و شارەکانی کوردستان، کشاندەوە و یاخیبوونی خۆی ڕاگەیاند.

پارتی لە کوردستان حوکمڕان بوو. دەوڵەتی عێراق بە بێ کورد، نەیدەتوانی لە کوردستان هیچ کارێک بکات. پارتی دەیتوانی بە ڕێگای مەدەنی و فشاری جەماوەری، دەستکەوتەکانی گەلی کوردستان بچەسپێنێت.

بەپێی ئاگاداریم، کە لە ڕۆژنامەی حزبی شیوعی کارم دەکرد، دەتواندرا پێش بە هەڵگیرسانەوەی شەڕ بگیرێت. ئەو

دەستکەوتانەی گەلی کوردستان، بە خەبات و خوێن دەستی خستبوون، بە ئاسانی بەفیرۆ نەدرێن. لە سەرەتای ١٩٧٤ پێش هەڵگیرسانەوەی شەڕ، چەندان وەفدی بیانی، نوێنەرانی یەکێتیی سۆڤیەت، وڵاتانی سۆشیالیستی، حزبە کۆمۆنیست و بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکانی وڵاتانی جۆراوجۆر، هاتن بۆ بەغدا. زۆربەیان چوونە لای سەرۆکی پارتی، مەلا مستەفای بارزانی، داوایان لێ کرد پەلە نەکات و بە دایەلۆگ کێشەکان، لەگەڵ دەوڵەتی عێراق، چارەسەر بکات.

ئەو کاتە حکومەتی سۆڤیەت، پێوەندیی باشی ئابووری، سیاسی و سەربازی لەگەڵ دەوڵەتی عێراق هەبوو. لە ٩ی نیسانی ١٩٧٢ ڕێککەوتنی دۆستایەتی و هاوکاری، بۆ ماوەی پازدە ساڵ، لەنێوان یەکێتیی سۆڤیەت و حکومەتی عێراق مۆر کرابوو. ئێران و ئەمریکا بەهێزبوونی پێگەی سۆڤییەتیان لە عێراق و ناوچەکە، بە هەڕەشەیەک دەزانی بۆ سەر بەرژەوەندیی خۆیان. کاتێک حزبی شیوعی و بەعس بەرەی نیشتمانییان پێک هێنا، چاوەڕوان دەکرا پارتیش بچێتە ناو ئەو بەرەیە. بەڵام ئێران هەوڵی دا پارتی لەو بەرەیە دوور بخاتەوە.

(لە کاتی سەردانی سەرۆکی ئەمریکا نیکسۆن و ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی هینری کیسینجەر بۆ تاران، لە ئایاری ١٩٧٢ شا توانی نیکسۆن ڕازی بکات کە ئەمریکاش، وەکوو ئێران و ئیسرائیل، کۆمەک بە بزووتنەوەی کورد بکەن، دەزگای سی ئای ئەی ئەمریکا دژی ئەو کارە بوون، چونکە دڵنیابوون شا خیانەت لە کورد دەکات. بەڵام کیسینجەر، بە پێچەوانەوە ڕازی بوو، وتی ئەوە هۆکارێکی باشە بۆ ئەمریکا کە پشتگیریی خۆی بۆ ئێران پێشان

بدات.)[1]. ئەو هاوکاری و پێوەندییە، کە بە داوای شا بوو، لە ڕێگای دەزگای (سی ئای ئەی) بوو، ئەمریکا هیچ گفت و بەڵێنێکی سیاسی بە کورد نەدابوو.

سۆڤییەتەکان دەیانەویست پارتی بێتە نێو ئەو بەرەیە. بەڵێنیان بە سەرکردایەتیی پارتی دابوو کۆمەک بە چارەسەری کێشەی کورد و سەقامگیریی ئاشتی لە عێراق و کوردستان بکەن. ئەمەش ئەگەر سەری بگرتایە، بە قازانجی گەلی کورد و تەواوی گەلی عێراق بوو. بەڵام مەلا مستەفای بارزانی بەتەواوی پشتی بە ئێران و ئیسرائیل و دواتر ئەمریکا بەستبوو. جڵەوی بزووتنەوە چەکدارییەکە و بڕیاری ئاشتی، یان شەڕ، کەوتبووە دەستی دەوڵەتی ئێران، کە ساڵانێک بوو کۆمەکی زۆری سەربازی، مادی، لۆجستیکی و موخابەراتیی بەو بزاڤە چەکدارییە دەکرد، بۆ ئەوەی عێراق بە جۆرێک لاواز بکات، بە ناچاری داخوازییەکانی ئێران قبووڵ بکات.

ئێران و عێراق چەند کێشەی سیاسی و سنوورییان هەبوو، گرینگترینیان دیاریکردنی سنووری (شەتی عەرەب) بوو، کە لە ئەنجامی تێکەڵبوونی دیجلە و فوڕات، لە باشووری عێراق، دروستبووە و عێراق و ئێران لێک جیا دەکاتەوە. ساڵی ١٩٣٧ ڕێککەوتنێک لەبارەی شەتی عەرەب، لەنێوان ئەو دوو وڵاتەدا، مۆر کرابوو. ئەو کاتە عێراق ڕاستەوخۆ و ئێران ناڕاستەوخۆ بندەستی بریتانیا بوون. بریتانیا لەو ڕێککەوتنەدا بە مەبەست و بۆ ئاژاوەنانەوە لە ئایندەدا، مافی ئێرانیان لە (شەتی عەرەب) پێشێل کردبوو. ئەوە مین (لوغم)ێک بوو بریتانیا، بۆ ئەو دوو وڵاتەی

1-أیوب بارزانی، الحرکه التحرریه الکردیه و صراع القوی الاقلیمیه، ١٩٥٨-١٩٧٥، دار نشر حقائق المشرق، جنیف/سویسرا، ص٤٦٣

چانــدبوو. ڕاســتییەکەی بریتانییەکــان هەر وڵاتێکیــان بندەســت کردبێت، لە بەر ناپاکی و ڕۆحی شەڕخوازییان، چەندان مینی لەو جۆرەیــان چانــدووە، تــا لە داهــاتوودا بە ڕووی ئەو وڵاتــانەدا بتەقنەوە. دەوڵەتی ئێران، کە هەمیشە لە عێراق بەهێزتر بووە، لەو ڕێکەتنەدا خۆی بە غەدرلێکراو دەزانی، دەیەویست لە ڕێگەی بزاڤی چەکداریی کوردەوە، فشار بۆ عێراق بەرێت، بۆ ئەوەی ناچاری بکات ڕێککەوتنێکی نوێ، بە قازانجی ئێران، مۆر بکات.

باسکار و سیاسەتمەدار ئەیوب بارزانی دەنووسێت:

(ئێران کۆششی کرد، کورد لە هاوپەیمانیی سێ قۆڵی -کوردی، شیوعی، بەعسی بکێشێتەوە، کە سۆڤیەتییەکان دەیانویست. ئێران بە هۆی سێ هۆکار توانی لەم کارەیدا سەرکەوتوو بێت: پێدانی پارەی زۆر، گوێڕایەڵی -ئیتاعەتکردنی مەلا مستەفا بۆ شای ئێران، نەبوونی متمانە لەنێوان بەغدا و سەرکردایەتیی کورد، کە لە ئەنجامی چەند ڕووداوی وەکوو هەوڵی کوشتن و خۆدزینەوە لە جێبەجێ کردنی ڕێککەوتنی ئاداری ١٩٧٠، دروست بووبوو. شا زانی چۆن مەلا مستەفا لەو هاوپەیمانییە بکشێنێتەوە، ئەو دەرکی دەکرد کە بەلای سەرکردایەتیی کوردەوە گرینگە ئەمریکا دڵنیاییان پێ بدات، ئەو نیاز و کەسایەتیی مەلا مستەفای بە وردیی دەزانی.)[1]

لەو دیدارەدا، وەکوو کیسنجەر دەڵێت، شا بە نیکسۆنی وتبوو (سۆڤییەتەکان کار دەکەن بەرەیەک لە کورد و شیوعییەکان و بەعسییەکان پێک بهێنن، لەجیاتی ئەوەی گرفتی کورد خەنجەرێک بێت لە پشتی ئەوان بدرێت، دەبێتە سەرچاوەی بەهێزبوونی شیوعییەکان... نیکسۆن چووە سەر ئەو باوەڕەی کە ڕاپەڕینی

1- هەمان سەرچاوە، ل ٤٦٣

کورد له ڕووی بەغدا، بێ کۆمەکی ئەمریکا هەرەس دەهێنێت.)[1]

بەهاری ١٩٧٤ شەڕ دەستی پێ کردەوە. سەدان هەزار کەس، بێ ئەوەی مەترسیی گرتن، ڕاونان و کوشتنیان لەسەر بێت، له کوردستانەوە بەرەو ئێران بران. حکومەتی ئێران، که له وڵاتی خۆی بەرگی کوردی، نووسین و خوێندنی کوردیی یاساخ کردبوو، پارتی و پێشمەرگەی پڕچەک دەکرد، لەگەڵ ئەو سەدان هەزار کەسەی له ئۆردوگای تایبەت حەوێندرابوونەوە، بەخێوی دەکردن. ئەو خەڵکە ئاوارەیە وەکوو بارمتەیەک و فاکتەری فشاربردن، لای ساواک و دەوڵەتی ئێران بوون. ئەگەر ئێران مانگێک پارە و خۆراکی لێ ببڕیبان، زۆربەیان لەبرسان دەمردن.

دوای هەڵگیرسانەوەی شەڕ، شای ئێران له پەیامێکی ڕاستەوخۆدا بۆ دەوڵەتی عێراق، ڕووقایمانە، چەند جار وتی:

ئەو بزووتنەوە چەکدارییەی باکووری عێراق وەکوو بەلوعەیەکە، کەی بمەوێ دەیکەمەوە، کەی بمەوێ دەیگرمەوە.

سەرکردایەتیی بزاڤی چەکداریی کورد، ئەو قسانەی شای ئێرانیان بە هەند نەگرت و وەڵامیان نەدایەوە. خۆیان بۆ ئەو ڕۆژە ئامادە نەکرد که (شا بەلوعەکە دەگرێتەوە)، وەکوو ئەوەی مەسەلەکە پێوەندیی بە ئەوان و گەلی کوردستانەوە نەبێت. یان خۆیان ئەو ڕاستییە بزانن، که چارەنووسی خۆیان و گەلەکەیان خستۆتە ناودەستی دەوڵەتی ئێران!

سەرانی پارتی نامەسئولانە زانکۆی سلێمانییان گواستەوە بۆ قەڵادزێ، بێ ئەوەی هیچ حیسابێک بۆ عاقیبەتی ئەو کارە بکەن، یان بتوانن له بۆردومانی فڕۆکەی عێراقی بیپارێزن. شەر دەستی

1- هەمان سەرچاوە، ل ٤٦٤

پــێ کــردەوە، لە ٢٤ی نیســانی ١٩٧٤ شــاری قەڵادزێ، بە هــۆی گواستنەوەی زانکۆی سلێمانییەوە بۆ ئەوێ، بۆردومان کرا، سـەدان کەس کوژران و بریندار بوون و ماڵوێران کران. چەندان خێزان بە کۆمەڵ شـەهیدیان دا، لەوانە لە خێزانـی ئەحمەدی حاجی سـابیر ٩ کەس شـەهید کـران، لە خێزانـی قـادری وەسـتا ئەحـمەد ٦ کەس، لە خێزانیی عەبدولڕەزاق سـەراج ٥ کەس و لە خێزانـی جەمـال کابـانی هونەرمەنـد ٤ کەسـیان شـەهید بـوون. هەروا بۆمبـایەکی ناپـاڵم بە مـاڵی خـاڵە حەسـەنم کەوت، کـچە گەورەکەیـان، گوڵەبـاغ، بە سـێ منداڵەوە لەگەڵ قوبـادی بـرای، شـەهید بـوون. خـاڵۆژنە فەخـریم، لەگەڵ سێ منداڵی تری، فوئاد، چیمەن و ناسکە، بە سەختی بریندار بوون. چیمەن، کە ئێستا دوکتۆرێکی ناسراو و لێهاتووی ئێسقان و جـومگەیە لە سـلێمانی، هـاوینی ١٩٦٣ لە دەربەدەریـدا، لە سـونێ، لەژێـر خێوەتێکـدا، بـێ مامـان لەدایـک بـوو، لە بۆردومانەکەشـدا قاچێکی لەدەست دا.

دوای بۆردومانەکە هۆنراوەیەکم بۆ قوبادی خاڵۆزام نووسی، کە یەکێک بـوو لە زیرەکتـرین قوتابیـانی ئامـادەیی قەڵادزێ و وەکـوو سیمبولێکی دیاری شـەهیدانی قەڵادزێ ناسـرا. بەردەوام لە ڕادیۆی شـاخ نـاوی دەهێنـدرا. هـۆنراوەکە لە یـادی یەکسـاڵەی بۆردومـانی قەڵادزێ، لە گۆڤـاری ڕۆشـنبیریی نـوێ، ژ. ٤٠ لە ١٩٧٥/٤/٢١ بە ناوی ئارام بگرە و لە کۆمەڵەهۆنراوەی پشـکۆکان دەگەشـێنەوە، بە نـاوی دەرگـا لە ڕووی ئەو کزەبـایە پێـوەدە! بـڵاو کـرایەوە. ئەمە دواکۆپلەی هۆنراوەکەیە:

ڕووبارت بۆ دەریا گواستەوە
ئەم شەوە هەر دوایی نەهات

بۆنی کفنە زەرد هەڵگەڕاوەکانت
لە سییەکانتدا تواندەوە
کەچی ئەم شەوە هەر دوایی نەهات.
ئەم کێلە هەڵمەقەنە!
گیانە تۆ بۆ ئەوەندە لاساریت
سەری ئەم گۆڕەشت هەڵدایەوە؟
رەنگە ئێستا (قوباد) لێرە باری کردبێت و
لە کەناری مێژوو پیاسە بکات
یان نیشتمانێکی دی بۆ ئاوارەکان بنیات بنێت،
دووریش نییە ئێستا
لەنێو دڵی مندا ڕاکشابێت.

دوای هەڵگیرسانەوەی شەر، ئەمریکا هەستی کردبوو ئەو شەرە نفوزی یەکێتیی سۆڤیەتی لە عێراق بەهێز کردووە. چونکە عێراق، لە ڕووی ئابووری و سەربازییەوە، پشتی بە یەکێتیی سۆڤیەت بەستبوو. ئەوە بە قازانجی ئەمریکا نەبوو، بۆیە دەیەویست شەڕەکە کۆتایی بێت و عێراق لە یەکێتیی سۆڤیەت دوور بکەویتەوە، ڕوو لە ئەمریکا و ولاتانی ڕۆژئاوا بکات.
(کیسینجەر بە شای وتبوو: دەبێت ئاشتی و ئارامی لە ناوچەکە هەبێت بۆ ئەوەی پێی سۆڤیەت لە عێراق ببڕین و دەری بکەین. فاکتەری نفوزی سۆڤیەت لە عێراق شەڕی بەڕواڵەت کوردەکانە، بەلام دنیا دەزانێت ئێران سەرچاوەی سەرەکیی ئەو شەڕەیە. من قسەم لەگەڵ بۆمیدێن، سەرۆکی ئەلجەزایر، کردووە تا کارێک بکات تۆ و سەدام لێک نزیک بکاتەوە، شا ئەمەی قبووڵ کرد.)[1]

1-عرفان قانعی فرد، تندباد حوادث، گفت و گو با عیسی پژمان سەرچاوەی پێشوو١٧٦

حامید ئەلجبوری، کە سالّی ١٩٧٤-١٩٧٥ وەزیری ڕاگەیاندن بوو لە عێراق، لە چاوپێکەوتنێکدا، لە کەنالّی تەلەڤزیۆنی ئەلجزیرە، بەرنامەی (شاهد علی العصر)، دەگێڕێتەوە کە لە یادی ڕزگاربوونی گەلی ئەلجەزایر لە کۆلۆنیالیزمی فەڕەنسی، سەرۆککۆمار، ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر، ئەوی بۆ ئەلجەزایر ناردبوو، بۆ ئەوەی بە ناوی عێراقەوە، لەو بۆنەیەدا بەشدار بێت. لەوێ سەرۆکی ئەلجەزایر، بۆمیدێن، جیای کردبۆوە و پێی وتبوو:

(شای ئێران ئامادەیە لاپەڕەیەکی نوێ لەگەلّ عێراق هەلّبداتەوە. شا بە شێوازێکی تەنزئامێز پێی وتم بزووتنەوەی کورد لە عێراق وەکوو بەلوعەیەکە، کەی بمەوێ دەیکەمەوە، کەی بمەوێ دەیگرمەوە، جا کەیفی خۆیانە، دەیانەوێت بیکەمەوە، یان بیگرمەوە.)[1]

ئێران و ئەمریکا ڕۆلّی سەرەکییان لە هەلّگیرساندنەوەی شەڕ و ڕێکەوتنەکەی ئەلجەزائیر و هەرەسپێهێنانی ئەو بزاڤە چەکدارییە بینیوە، چونکە چارەنووسی بزاڤەکە خرابووە ناو دەستی ئێران و ئەمریکا. وەزیری دەرەوەی ئەو کاتەی ئەمریکا، هێنری کیسنجەر دەلّێ: (سیاسەتی ئێمە بەرانبەر بە کورد بێ ئەخلاقانەیە، ئێمە نە یارمەتیمان دان، نە لێیان گەڕاین خۆیان بە وتووێژ کێشەکانیان لەگەلّ حکومەتی عێراق چارەسەر بکەن، ئێمە لە دژی عێراق تیژمان کردن و دوای ئەوە وازمان لێ هێنان.)[2]

1- تلفزيون الجزيرة، احمد منصور، شاهد على العصر، مع حامد الجبوري، الحلقة السابعة، ٩-٦-٢٠٠٨

2- محەمەد حسنين الهيكل، الحل والحرب، ص 140، هەروا جلال طالباني، اغد وديموقراطي وحرمان شعب حتى من حق الحلم، منشورات الاتحاد الوطني الكردستاني ١٩٨٩، ص٦٠

لە بەهــاری ١٩٧٥ پەیماننــامەی ئەلجەزایــر، لەنێــوان ئێــران و عێراقــدا مــۆر کــرا. بەپێــی پەیماننــامەکە، حکــومەتی عێــراق دەستبەرداری زیاتر لە نیوەی نـاوچەی (شـەتی عەرەب) بوو بۆ ئێران، ئەوەی ئێران لە حکومەتی عێراقی دەیوست، دەستی کەوت و بەلـوعەکەی گـرتەوە. ڕۆژی ١٩ی ئـاداری ١٩٧٥ سـەرکردایەتیی بزاڤی چەکداری، جاڕی ئاشبەتاڵی دا.

مرۆڤ لە سەرەتایەکی هەڵەوە، قەت ناگاتە ئەنجامێکی دروست.

هەر کارێک، باشی و خراپییەکەی، دروستی و چەوتییەکەی، لە ئەنجامەکەیـدا دەردەکەوێـت. چـوارده سـاڵ ڕەنـج و قوربـانی و بەکوشـتدانی دەیـان هەزار کەس، هەڵگیرسـانی شـەڕی نێوخـۆ و لەتکردنـی گەلـی کوردسـتانی عێـراق و وێرانکردنـی کوردسـتان، ئەنجـامەکەی ئەوەبـوو دەوڵەتـی ئێـران نیـوەی شـەتی عەرەبـی لە عێراق ستاند. لە بەرامبەر ئەوەدا ئاشبەتاڵی بە بزاڤە چەکدارییەکە کرد، کە ئـامرازێکی دەستی خۆی بوو. دەیان هەزار پێشمەرگە و هەزاران خێزان، کە ژیـان و کەرامەت و چارەنووسـیان خسـتبووە نـاو دەسـتی سـەرانی بزووتنەوەکە، ناچـار کران زەلیل، سـەرکز و بێهیوا، خۆیان ڕادەستی حکومەتی عێراق بکەنەوە. دەوترێت:

مەڕ لەگورگ تۆقیوە، کەچی شوانەکەی دەیخوات.

بە کورتی، ئەو کاتە لە عێراقدا، دوو بەرەی سیاسی پێک هاتبوو، بەرەی یەکێتیـی سـۆڤیەت و حکـومەتی عێـراق، بەرەی ئەمریکـا و ئێـران. حزبـی شـیوعی کەوتە بەرەی یەکەم، کەچـی پـارتی کەوتە بەرەی دووەم. ئەمە ناوەرۆکی کێشەی سیاسیی ئەو کـاتەی عێراق بوو. حزبی شیوعی و پارتی دوو ئەکتەری دیار، یان دوو ئـامرازی ئەو کێشـەیە بوون لە عێراقدا. دواتریش هەردووکیان، بە دۆڕاوی و تێکشـکاوی لە کێشـەکە هـاتنە دەر. دەوڵەتـی ئێـران، بە قەولـی شـا،

بەلوعەکەی گرتەوە، دەوڵەتی عێراقیش پەلاماری شیوعییەکانی دا. لە ئەنجامدا خەڵکی کوردستان و عێراقیش بوونە قوربانی.

دوای شکستی بزاڤی چەکداری، لە بەهاری ١٩٧٥ پارتی هەڵوەشایەوە. هیچ هێزێکی سیاسیی چەکدار لە عێراقدا نەما، کە بتوانێت بە دەیان هەزار کەس بهێنێتە سەر شەقام و لە ڕووی حکومەتی عێراق بوەستێت. حکومەتی عێراق پێوەندیی لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژئاوا بەهێز کرد. پێویستیی بە یەکێتیی سۆڤیەت و هاوپەیمانیی حزبی شیوعی نەما. پەلاماری ئەو حزبەی دا و لە مەیدانی سیاسیی عێراق، دەری پەڕاند.

ئاشبەتاڵی بزاڤی چەکداریی کورد، زەمینەی بۆ بەعس ئامادە کرد کە دیکتاتۆریا لە سەرانسەری عێراقدا بسەپێنێت. بەغدای ئەدەب و هونەر و ڕووناکبیری، بگۆڕێت بە پایتەختی ستەم و تیرۆر و لەناوبردنی ئازادیخوازان. لەوێوە شەڕ و تیرۆر بۆ تەواوی عێراق ڕەوانە بکات.

٣
کولتووری کاولییەکان و
شیعری دەربار

هاوینی ١٩٧٤ خوێندنی زانکۆم تەواو کرد، هەشت مانگ کرام بە سەرباز. دوای ئەوە بە لێبووردنی گشتی، لەگەڵ ئەوانەی وەکوو من لە سەربازی دوا کەوتبوون، یان هەڵاتبوون، ئیزن درام. جاران دەرچووی زانکۆکان وەکوو ئەفسەر، شەش مانگ یان ساڵێک، لە سوپادا کاریان دەکرد، بەڵام لە حەفتاکانەوە دەرچووانی زانکۆش بە سەربازی ئاسایی دادەندران، بەڵام لە بەشی کارگێڕی، تەجنید و ژمێریاری کاریان پێ دەکردن.

سەرەتا ڕەوانەی سەربازگەی درهەمیە کرام، کە لە خوار شاری بەسرایە. لەوێ لەگەڵ زیاتر لە سەد دەرچووی زانکۆ، نزیکەی چوار مانگ ڕاهێنانی سەربازییم کرد. ئەو ماوەیەی لە بەسرا بووم، لە سەربازگە ژیام. بەڵام شەوانی هەینی، بۆمان هەبوو لە دەرەوەی سەربازگە بمێنینەوە. هەموو هەفتەیەک، دوای نیوەڕۆی پێنجشەمە، بۆ پشوودان دەچوومە بەسرا. زۆر جار شەوێک لە هۆتێلێکی هەرزان دەنووستم، ئێوارەی هەینی دەگەڕامەوە سەربازگە.

لە بەسرا بڕیارم دا ئەو ماوەیەی لەوێم، ڕۆمانەکانی نەجیب

مەحفوز بخوێنمەوە، کە لە کتێبفرۆشییەکان هەبوون، خوێندنەوەیان لە سەربازگە، ئازاد بوو. لەگەڵ کتێبفرۆشییەک ڕێک کەوتم، هەر جارە ڕۆمانێکی نەجیب مەحفوزم لێ وەردەگرت، دوای خوێندنەوەی بۆیم دەگێڕایەوە و ڕۆمانێکی ترم لێ دەخواست. لە بەرانبەر ئەوەدا، نیودینارم بە باربوو لە لا دادەنا، لەبری هەر کتێبێکیش، پەنجا فلسم دەدایە.

لە ڕۆژانی خوێندنی زانکۆ فێری ئەو سەودایە و کتێبفرۆشتنەوە بووم. کاتێک کتێبێکم دەکڕی و دوای خوێندنەوەی کارم پێی نەدەما، بە نیوەی نرخەکەی دەمدایەوە بە کتێبفرۆشییەکە، گۆڤارێک یان کتێبێکی ترم لێ دەکڕی. جارێک مامۆستا توفیق وردی کتێبێکی خۆی، کە تێکستی فۆلکلۆری بوو، بە دیاری پێ دام. دوای خوێندنەوەی کتێبەکە، بە نیوەی نرخەکەی خۆی، دامەوە بە کتێبفرۆشییەکی سەرجادە، کە لە شەقامی ئەلرەشید، ساحەی ئەلرەسافی، کتێبی کوردیی دەفرۆشت. ڕۆژێک مامۆستا وردی هاتە چایخانەی پەرلەمان، زۆر تووڕە بوو، وتی:

ئەو سەگباوکە، چوار مانگە دە کتێبم بۆ فرۆشتن لە لا داناوە، چووم حیسابی لەگەڵ بکەم، کەچی یازدە کتێبی لە لایە!.

لەماوەی سەربازیدا بۆم نەبوو بە هیچ جۆرێک پێوەندیی بە ڕۆژنامەی بیری نوێ و حزبی شیوعییەوە بکەم، چونکە ئەو کارە یاساخ کرابوو، سزای توندی بەدواوە بوو. ئەو ماوەیە لە ڕۆژنامەی هاوکاری، چەندان نووسین و بابەتی تەرجومەکراوم بڵاو کردەوە. بۆ هەر نووسینێک پاداشتێکی ماقوولیان دەدا.

ڕۆژێک سەربازێک، کە ناوی حوسێن بوو، خەڵکی بەسرا و دەرچووی بەشی زمانی عەرەبی بوو، سڵاوی لێ کردم. دوای تاوێک باسی شیعر و ئەدەبیات و شاعیران بەدر شاکر ئەلسەیاب

و سـەعدی یوسـفی کرد، کە خەڵکی نـاوچەی بەسـران. لە پڕ وتـی شـیعرەکانی تـۆم لە ڕۆژنـامەی (تەریـق ئەلشــەعب) و (ئەلفکـر ئەلجەدیـد) خوێندوونەوە و بەدڵمـن. سـەرەتا کەمێک لێی بەگومـان بووم، وتـم لەنـاو کوردا ڕەنگە سـەد ڕەفیـق سـابیر هەبێت، بەڵام بـاوەڕی نەکـرد. دواتـر بـۆم دەرکەوت، کە کـوڕێکی ڕوونـاکبیر و چەپە، بە هاوڕێیەکی خۆی ناسـاندم، کە نـاوی مەهـدی بوو، لەگەڵ ئێمە سەرباز بوو، ئەویش بەشـی زمـانی عەرەبیی لە بەسـرا تەواو کردبوو. هەردووکیان زۆر بەڕێز بوون، زانیاریی زۆریـان لەبارەی ئەدەبـی عەرەبـی هەبـوو، تەنـانەت ئاگـاداری زۆربەی ئەو بەرهەمە ئەدەبییە کوردییانە بوون، کە بە عەرەبی بڵاو کرابوونەوە.

لەگەڵ حوسێن چەند جارێک ڕۆژانـی هەینی لە بەسـرا یەکترمـان بینی و بە شارەکەدا گەڕاین، سەردانی کتێبفرۆشیمان کرد. شەوێک لەماڵی خۆیان، بانگهێشتنی کردم. بە برادەرێکی خۆی ناسـاندم، کە سایەقی پاس بوو. بەڵام کەسـێکی خوێندەوار، هۆشـیار و ئاگـای لە دنیای دنیای سیاسی و ڕۆشنبیریی بوو، ناوی مـحەمەد بـوو. دوای ئەوە شەوێک میوانی محەمەد بووین. کوڕێکی بچووک و دوو کچی هەراشتری هەبوون. محەمەد بانگی کوڕەکەی کرد، کە ناوی عەزیز بوو، بە شانازییەوە وتی:

کوڕەکەم بە ناوی هاوڕێ عەزیز محەمەدەوە، کردووە.

مـحەمەد، وێنەی حوسـێن و زۆرینەی خەڵکی بەسـرا، نموونەی کەسی دڵپاک، ڕاستگۆ و ڕەفیقدۆست بوو. ڕەفتـار و هۆشـیاری و شـێوەی ژیـانی، هەنـدێک لەو کرێکـارانەی بە بیـر دەهێنـامەوە، کە ماکسـیم گـۆرکی لە ڕۆمانەکانیـدا باسـی کـردوون. ئەو بەو هیـوایە ئەو نـاوەی لە کـوڕەکەی نـابوو، تـا ڕێگـای بـاوکی بگرێت. وەکـوو عەزیز محەمەد، ببێتە کەسایەتییەکی دیاری کۆمۆنیستی و عێراق.

کاتێک ئەو برادەرە بەسراوییانەم دێنەوە یاد، بیرم بۆ لای عەزیز محەمەدەکەی بەسرا دەچێت. هەندێک جار لەخۆم دەپرسم تۆ بڵێی، لە شەڕی عێراق و ئێران، یان شەڕی کەنداودا، یان لە ڕاپەڕینەکەی باشووری عێراقدا، لە ١٩٩١، جوانەمەرگ نەبووبێت؟ ئەگەر مابێت ئایا ڕێگای باوکی گرتووە، یان ئێستا بۆتە کەسێکی ئاینی و لەگەڵ حزبێکی ئیسلامی، کە لە عێراق وەکوو کوارگی بەهاران هەڵتۆقیون، کار دەکات.

مرۆڤ بە خەونی زۆرەوە دەژی، بەڵام تەنیا بەشێکی کەمی خەونەکانی شین دەبن. بۆیە دەیەوێت لەجیاتی خۆی، منداڵەکانی ئەو خەونانەی بهێننە دی. بەڵام لە بیری دەچێت کە ئەوان نەوەیەکی ترن، لە دۆخ و سەردەمێکی جیاوازدا دەژین. ئەوانیش خەون و ئامانجی خۆیان هەیە، لەپێناویاندا کار دەکەن و دەژین.

ڕۆژێک حوسێن وتی دەتبەمە جێیەک پێشتر نەتدیوە، هێندە سەرسام دەبیت قەت لە بیرت ناچێتەوە. بە تاکسیی فرەنەفەری، چووینە گوندێکی کاولینشینی نزیک بەسرە، کە ناوی (حەی ئەلتەرەب) بوو.

کاولییەکان، گروپێکی کۆمەڵایەتی و کولتووریی عەرەبیی گەڕۆکن، تا ڕادەیەک، لە قەرەج یان دۆم دەچن، بەڵام سەما، گۆرانی، ڕابواردن و ئاهەنگگێڕان لە زەماوەند و بۆنەی تایبەتیی خەڵکدا، کار و چاوگەیەکی گرینگی داهاتیانن. ئەو ساڵانە بەشێکی کاولییەکان لە قەراخی هەندێک شاری گەورە، لەوانە ناسریە، بەسرا و شوێنی تر، دەژیان. دواتر حکومەتی عێراق زۆربەی کاولییەکانی، لە ناوچەی جیاواز نیشتەجێ کردن.

حوسێن پێی وتم خەڵک بۆ ڕابواردن و دەستبازی لەگەڵ کچان و ژنان ڕوو لەو گوندە دەکەن. بە هەر کۆڵانێکدا بڕۆین ژن، کچ و

منداڵ بانگمان ده‌که‌ن بڕۆینه ماڵیان. کچان له‌به‌ر چاوی که‌سێک یان چه‌ند که‌سی خێزانه‌که‌یان، له‌گه‌ڵ میوانه‌که داده‌نیشن. ده‌رفه‌تی ده‌ستبازی و ماچکردنی کچه‌که ده‌بێت. به‌ڵام له‌گه‌ڵ ژنان، ده‌شێت سنووره‌که فراوانتر بێت.

به کۆڵانێکدا ڕۆیشتین، دوو کچی گه‌نجی چاوباز و ڕووخۆش، له‌به‌ر ده‌رگای ماڵه‌که‌یان ڕاوه‌ستابوون. دۆستانه، وه‌کوو له‌مێژبێت یه‌کتر بناسین و به تایبه‌ت بۆ سه‌ردانیان چووبین، فه‌رموویان لێ کردین و به‌ره‌و ژووری میوانیان بردین. له‌وێ کابرایه‌کی که‌ته‌ی به‌ساڵداچووی سمێڵ بابڕ، له‌سه‌ر دۆشه‌گێک دانیشتبوو، شمشێرێک له پشت سه‌ریه‌وه هه‌ڵواسرابوو. پیاوه‌که هیچ خۆی نه‌جوڵاند و به‌خێریشی نه‌هێنایین. دوو کچه‌که یه‌کسه‌ر له ته‌نیشت من و حوسێن، به‌رامبه‌ر به پیاوه‌که، دانیشتن و ده‌ستیان خسته سه‌ر شان و ڕانمان. له به‌رانبه‌ر دیمه‌نی کابرای سمێڵبابڕ و شمشێره‌که‌ی ژوورسه‌ری و، دیمه‌نی کچه بزۆزه‌کانی ته‌نیشتمان، دامابووم. داوامان لێ کردن بڕۆینه ژوورێکی تر، به‌ڵام ڕازی نه‌بوون. کچه‌کان هانیان ده‌داین ماچیان بکه‌ین، له ئامێزیان بگرین و ده‌ستبازییان له‌گه‌ڵ بکه‌ین. که‌چی کابرا، وه‌کوو ئه‌وه‌ی ته‌ماشای فیلمێک بکات، یان له به‌رانبه‌ر ته‌له‌فزیۆن دانیشتبێت، بێده‌نگ و بێلایه‌ن، چاوی تێبڕیبووین و مژی له دارجگه‌ره‌که‌ی ده‌دا. من حه‌په‌سابووم و شه‌رمم کرد ده‌ستبازی له‌گه‌ڵ کچه‌که بکه‌م، به تایبه‌ت که ئێمه به‌و نیازه نه‌چووبووین. هه‌روا پێوه‌ندیی من و حوسێن جێگه‌ی ئه‌وه‌ی تێدا نه‌ده‌بۆوه، که له‌به‌رچاوی یه‌کتر، ئه‌و جۆره‌کارانه بکه‌ین. به هێمنی ده‌ستم به پرچ و ڕوومه‌تی کچه‌که‌ی ته‌نیشتم داهێنا، که‌مێک پاره‌م بۆ به جێ هێشت و به خێرایی له‌گه‌ڵ حوسێن چووینه ده‌رێ.

به چەند کۆڵانی تردا گەڕاین. دوو کوڕ کە تەمەنیان پێنج شەش ساڵ بوو، پێمانەوە نووسان و پێداگریان کرد بڕۆینە ماڵیان، گوایا لەویّ دایکیان چاوەڕێمانە. یەکێکیان لەکۆڵمان نەبۆوە. پاشەوپاش بە بازدان لە بەردەممان دەکشایەوە، بە قسەی لووس هانی دەداین لابدەین. ئێمە گوێمان پیّ نەدەدا، لە ناکاو ڕاوەستا، سەرەپەنجەی دۆشاومژەی خۆی پێشاندایـن و وتی:

بۆ نایەن؟ هینەکەی دایکم (کە ناوی هێنا) هێندە چکۆلەیە!

تێر بە ریکلامەکە پێکەنین و لە دوو منداڵەکە دوور کەوتینەوە.

ئەوەی سەرنجی ڕاکێشام لەبەر دەرگای چەندان ماڵ، قەمەرەی نوێی مارکەی داتسۆنی ژاپۆنی، کە ئەو کاتە لە عێراق نەبوو، بە نمرەی (کوەیت)ەوە، ڕاگیرابوون. حوسێن وتی پیاوانی کوێتی ئێرە بە بەهەشت دەزانن، هەندێکیان لە پاشنیوەڕۆی پێنجشەمەوە دێنە ئێرە و شەممە دەگەڕێنەوە بۆ کوەیت.

کاولییەکان وەکوو گروپێکی کۆمەڵایەتی و کولتووری، لە کۆتایی حەفتاکانەوە، لە عێراق، زیاتر دەرکەوتن. ئەو ساڵانە سەما و گۆرانیی کاولییانە، نەریت و کولتووری خێڵەکی و بەدەوییانە، لە عێراق ڕەواجیان پەیدا کرد. کولتووری شار، لە بەرانبەر کولتووری لادیّ و بەدووەکان، پاشەکشەی کرد. چونکە زۆرینەی بەرپرسانی حزبی بەعس و دەسەڵات کەسانی خێڵەکی، گوندی و بە ڕەچەڵەک بەدوو، کۆلکەخوێندەوار و زەوقسز بوون. ئەوان، وەکوو بەشێکی بەرپرسانی ئێستای کوردستان، بە کولتووری شار، هونەر و ئەدەبیاتی مۆدێرن و ئێستێتیکا نامۆ بوون. لای ئەوان هونەر، سەما، مۆسیقا و گۆرانی، تەنیا بۆ ڕابواردن، هەڵپەڕین، سێکس و بەسەربردنی شەوەکانیان بوو. سەما و گۆرانیی هەرزانبەهای کچە کاولییەکان، لەگەڵ زەوقی بێزەوقانەی ئەوان و ئاستی نزمی

ڕووناکبیری و پاشخانی کۆمەڵایەتییاندا دەگونجان. بۆیە شەوانی خۆیان بە گۆرانی و سەمای ئەوان و ڕابواردن لەگەڵیان، دەڕازاندەوە. هەندێک لەو کچەکاولییانە، وەکوو گۆرانیبێژ و سەماکار، کرابوونە ئەستێرەی تەلەڤزیۆن. لە دوای ڕوخاندنی دەوڵەتی بەعس، چەندان ڤیدیۆی ئەو جۆرە ئاهەنگە هەرزانبەهایانە بڵاو کرانەوە، کە بەرپرسانی بەعس، لەوانە عەلی حەسەن ئەلمەجید و وەتبانی برای سەدام و بەرپرسانی تری بەعس شەوەکانی خۆیان پێ ڕازاندبوونەوە.

هاوینی ١٩٧٩ سەدام بوو بە سەرۆککۆماری عێراق. لە ئەنجامی زاڵبوونی کولتووری گوند و بەدووەکان، شیعری شەعبی، کە بە شێوەزاری عێراقی (عامی) دەوترێت، برەوی زۆری پێ درا. چەندان شاعیری شەعبی و شاعیری تر، کە ستایشی سەدام و شەڕی عێراق و ئێرانیان دەکرد، وەکوو شاعیری دەربار دەرکەوتن. لە بەردەم سەدامدا شیعریان دەخوێندنەوە، کە زۆر جار لە کەناڵی تەلەڤزیۆنی بەغدا پێشان دەدران و سەدام پارە و ئۆتۆمبێلی، وەکوو پاداشت پێ دەدان. دیاردەی شیعری دەربار، کە لەبارەی ستایشی سەدام و شەڕی عێراق و ئێران دەنووسران، کرا بە سەرچاوەیەکی خۆژیاندن و هۆکارێکی تری داڕمانی کولتووری، ئەخلاقی و زەوقی گشتیی لە عێراق. سەدام بەو کارەی نەریتێکی کۆنی خێڵەکی و بەدەویی عەرەبیی ژیاندەوە.

شیعری ستایش (مەدح) شوێنی فراوانی لە ئەدەبی عەرەبیدا گرتووە. شیعر لای عەرەب لە کۆنەوە سروشتی وتاردان (خوتبەدان) و ستایشکردنی هەبووە. شاعیر شیعری وەکوو ئامرازێک بۆ هەڵنان و ستایشی خێڵەکەی و شکاندنی خێڵی نەیار، بەکار هێناوە. بە شیعری حەماسەئامێز، ورەی ئەندامانی خێڵەکەی

خۆی بەرز کردۆتەوە. بۆیە شاعیر شوێن و پێگەی تایبەتی لەناو خێڵەکەیدا هەبووە. کاتێک خێڵێک شاعیرێکی باشی لێ هەڵکەوتووە، خێڵە دۆستەکانیان پیرۆزباییان لێ کردوون.

دوای دەرکەوتنی ئاینی ئیسلام، شیعر بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو ئاینە و ستایشکردنی ڕابەرانی و دژایەتیکردنی نەیارانی ئیسلام، بەکار هێندرا. شیعری ستایش، لە بنەڕەتدا بۆ مەبەست و ئامانجی بەکۆمەڵ و دەسەڵاتداران، تەرخان کراون. بۆیە شاعیر بە دەگمەن هزر، هەست و دنیابینیی تایبەتی خۆی دەربڕیوە.

شاعیری گەورەی عەرەب ئەلموتەنەبی ٩١٥-٩٦٥ چەندان شیعری ستایشئامێزی بۆ دەسەڵاتدارانی وەکوو سەیف ئەلدەولە ئەلحەمدانی و دەسەڵاتداری میسر (کافوور ئەلئەخشیدی) کە ڕەشپێست بوو، نووسیووە. موتەنەبی ساڵانێک لە دەرباری کافوور ژیا. لە شیعرەکانیدا کافووری بە باوکی میسک (ابو المیسک) و باوکی پیاوچاکان و چاکەکاران ناو بردووە. کاتێک کافوور کاری پێی نەما و پارەی لێ بڕی، لە شیعرێکیدا، جنێوبارانی کرد. بە هۆی ڕەشپێستییەکەی، بە عەبدێکی گڵاو و چرووک ناوی بردووە، وەک لەم بەیتە بەناوبانگەیدا دەڵێت:

لا تشتری العبد الا والعصی معه
إن العبید لأنجاس ومناکید.

نەکەی کۆیلەیەک بکڕی بێ کوتەک
کۆیلە چرووکن، گڵاون وەک سەگ.

شیعری دەربار بەشێکی بەربڵاوی ئەدەبی عەرەبی و کولتووری دەرباری خەلیفەکانی ئومەوی و عەباسی بوو. لە

دەربـاری خەلیفەکانـدا، چەنـدان شـاعیر کـۆ کرابـوونەوە، کـار و پیشـەیان ستایشـی ئەوان بـوو. دواتـریش ئەو جـۆرە ئەدەبیـاتە، بە فراوانی لە دەرباری شایانی ئێرانیشدا دەرکەوت.

دەوڵەت، یـان ئیمپراتۆریـای عەرەبـی و ئێرانـی سـەدان سـاڵ بەردەوام بـوون. ئەوان سیسـتمی هـزری، ئایـدیۆلۆجی و ئێپسـتیمی (المعرفـی)ی تـایبەت بەخۆیـان هەبـوو. مەلای سـاختەچی و پاتـاڵخۆری دەسـەڵات و شـاعیری دەربـار، بەشـێک بـوون لەو سیسـتمە هـزرییە- ئایـدیۆلۆجییە. بەڵام لە دەرەوەی دەربـار، هەمیشـە کۆمەڵێـک شـاعیر، بیرمەنـد، مەلا و خوێنـدەواری تـر هەبـوون، کە سـەربەخۆیانە و ڕاسـتگۆیانە، هـزر و ڕۆشـنبیرییەکی جیاوازیـان بەرهەم هێنـاوە. ئەوان بەو دەسـەڵاتە ئـاینی و سیسـتمە کولتووری و ئایدیۆلۆجییە ناکۆک، یان نامۆ بوون. بە هـۆی هـزر و نووسین و شیعرەکانیانەوە ئەشکەنجە دراون، گیراون و کوژراون، لەوانە حەلاج، عەبـدوڵلای کـوری مـوقەفەع، وەزاح ئەلـیەمەن و چەنـدانی تـر. شـێوازی کوشـتنی حەلاج لە بەغـدا، ترۆپکـی وەحشـیەتگەری و سـادیەتی ئـاینیی بـوو. دوو قـازیی حەنەفـی بڕیاریان دا سەرەتا هەزار جەڵد (قامچی)ی لێ بدرێت، دوای ئەوە هەرچـوار پەلـی ببـڕدرێتەوە، سـەری بپەڕێنـدرێت، تەرمەکەی بسووتێندرێت و خۆڵەمێشەکەشی فڕێ بدرێتە ڕوباری دیجلە.

بەڵام لەناو کورددا شاعیر ئەو ڕۆڵەی نەبینیوە، چونکە نوێنەری خێڵ و دەربڕی خواسـت و ئامـانجی خـێڵەکەی نەبـووە. هەروا لە کوردستان دەوڵەت، پاشا، مەلیک و خەلیفە نەبوون تا شـاعیران، بە ئامانجی ژیانێکی باشتر، لە دەوریان کۆ ببنەوە و ستایشـیان بکەن. یـان وەکوو نەیـار لە دژیـان بوەسـتن و بە هـۆی شـیعرەکانیانەوە ئەشکەنجە بدرێن و بکوژرێن. لە کوردسـتان دەسـەڵاتی میرنشـینی

هەبوو، کە فۆرمێکی هەلامساوی عەشیرەت و بنەماڵە بووە، نەک دەوڵەت و حوکمڕانی. ئەوانیش، وەکوو پێشتر ئاماژەم پێ دا، بە هاندانی ئێران، یان عوسمانییەکان، لەناو خۆیان و لەگەڵ میرنشینیی هاوشێوەیان، ناکۆک و ناتەبا بوون. لە پەراوێز و سایەی دەوڵەتی عوسمانی و ئێراندا بوون و هەڕەشەی ئەوانیان لەسەر بووە. کولتووری سیاسی و سیستمێکی هزری-ئایدیۆلۆجییان نەبووە، کە ئەو سەردەمە ئایدیۆلۆجیای ئاینی باوبوو. هەروا بایەخی هزر و ئەدەبیاتیان نەزانیوە و بۆ پاراستنی دەسەلاتیان پێویستییان نەبووە. بۆیە ئەوان نەیانتوانی میراتێکی ئەدەبی و کولتووریی میرخانە، کە لە ناوەرۆکدا دیوەخان بووە، بەرهەم بهێنن. بۆیە نەیانتوانی کاریگەر و بەردەوام بن.

ئەوەندەی بزانم، لەناو شاعیرانی کلاسیکیی کوردیدا مەلای جەزیری دوو شیعری لە ستایشی میر شەرەفەدین نووسیوە، هەروا نالی ستایشی بابانەکان دەکات. ئەو شاعیرانە تاوان و ستەمی دەوڵەتی عوسمانی و ئێرانیان دیبوو، بۆیە هیوایەکیان بەو میر و میرنشینانە هەبووە، کە بتوانن لە ستەم و تاوانی داگیرکاران بەدووریان بگرن. ئەو شاعیرانە زانا و خوێندەواری سەردەمی خۆیان بوون، پێوەندییان لەگەڵ میرەکان هەبووە. ڕەنگە لەبەر ئەو هۆکارانە، ئەو شیعرانەیان نووسیبن. دووریش نییە بە چاولێکەریی شاعیرانی عەرەب و فارس ئەو کارەیان کردبێت و چاویان لە دەستی میر بووبێت. هەرچۆنێک بێت ئەو هۆنراوانە، بە ڕای من، بە شیعری دەربار داناندرێن و بەشێک نین لە سیستمی کولتووری و هزریی دەسەلاتێکی سیاسی، چونکە لە بنەڕەتدا ئەو دەسەلاتە سیاسییە نەبووە.

شاعیرانی کورد، تا سەرەتای سەدەی بیستەم، زانا و

خوێندەواری دیار و ناسراو بوون. ساڵانێکی زۆر لە مزگەوت و خانەقا خوێندبوویان. بە دوای زانین و زانست و فێربووندا، ناوچەی جیاوازی کوردستان گەڕابوون. بە شێوەژیان و شێوەزاری خەڵکی ئەو ناوچانە ئاشنا بووبوون. لە حوجرە و خوێندنگا ئایینییەکاندا، مامۆستای جۆراوجۆر دەرسیان پێ وتبوون. لەپاڵ خوێندنی ئاینی، لۆجیک، بەلاغەت، ئەدەبیات و زمانانی عەرەبی، فارسی، هەندێکیان تورکیی عوسمانیشیان خوێندبوو. بە ئەدەبیاتی ئەو گەلانە ئاشنا بووبوون و تەنانەت بەشێکیان بەو زمانانە شیعریان نووسیوە. دوای تەواوکردنی خوێندنەکەیان، وەکوو مامۆستای ئەو خوێندنگا ئاینییانە و مەلای بەحورمەتی مزگەوت، کاری خۆیان کردووە. زۆریان کەسایەتیی ئەدەبی، ئاینی و کۆمەڵایەتی بوون، پێگەی کۆمەڵایەتیی خۆیان هەبوو، لای خەڵک ڕێزدار بوون.

کۆمەڵی کوردستان ناسێنترال و پەرتەوازە بووە، لە ڕووی سیاسییەوە یەکگرتوو نەبووە، بەڵکو لە خێڵ و تیرەی پێک ناکۆک و جۆراوجۆر پێک هاتووە. بەڵام بە هۆی زمان و کولتوورەکەیەوە توانیویەتی خۆی و تایبەتمەندیی نەتەوەیی خۆی بپارێزێت. بۆیە شاعیر لە کوردستان، کە دەستەیەکی خوێندەواری دەگمەن بووە، ڕۆڵی لەژیانی کۆمەڵایەتی، خوێندەواری، ڕۆحی و کولتووریدا هەبووە. ڕەنگە لەبەر ئەو هۆکارە و دۆخی سیاسیی کوردستان بێت، کە هێشتا شیعر لەناو کورددا، ئەرکی سیاسیی بۆ دادەندرێت، داوا دەکرێت شاعیر و نووسەر، بەهەڵوێست بن، لە دژی ستەمکاران بن، داکۆکی لە داد و ئازادی بکەن. زۆرینە لەو باوەڕەدان شیعر دەبێت وێنەی ئامرازێک، لە کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا، بە قازانجی خەڵک، بەکار بهێندرێت.

لەبەر ئەو هۆکارانەی سەرەوە، ڕەنگە هۆکاری تریش، شیعری پێداهەڵدان و ستایشکردنی دەسەلاتدار و سەرکردەی سیاسی، کە هێشتا خۆیان، یان وەچەکانیان دەسەلاتدارن، بە نەریت و مێژووی شیعری کوردی نامۆن.

شاعیر فەقێ تەیران ۱۵۹۰-۱٦٦۰ لە شیعرێکیدا دەڵێ، من ناچم بۆ دیوانی میر و حاکمان، ئەو شاعیرانەی گۆرانییان بەسەر میر و بەگدا هەڵداوە، ئەوان بە ڕۆح و دڵ فەقیرن:

ئەز ناچم دیوانێ میرا   نابم شارووێ کۆچ و سەرا
ناچم دیوانێ میر و حاکما   فەقێی تەیران ڕەبەنێ دلا
هەبوونە دەنگبێژ و شاعیر   برووح و دلا پڕ فەقیر
میر و بەگا ڕا سترانە   بێ قیمەت و مەلوول مانە.

بەشی شەشەم
جێگیربوون لە بەغدا و هەڵاتن لە تیرۆر

١

جێگیربوون له بەغدا

پاش ئازادبوون له سەربازی، بڕیارم دا له بەغدا بمێنمەوە و درێژە بە کاری ڕۆژنامەنووسی بدەم. له ڕۆژنامەی بیری نوێ بە گەرمی پێشوازییان لێ کردمەوە. سەرەتا ویستم له دەزگایەکی حکومەت کار بکەم، ئێوارانیش وەکوو جاران، له بیری نوێ ئیش بکەم. دەزگای هاوکاری چەند دەرچووی بەشی زمانی کوردی دامەزراندبوو، پێویستیی بە کەسانی تریش هەبوو، لەوێ داوای کارم کرد. هەرچەندە وەکوو نووسەر ناسرا بووم، دوو ساڵ زیاتر ئەزموونی ڕۆژنامەنووسیم هەبوو، بەڵام کاریان نەدامێ.

دواتر له وەزارەتی شارەوانی له بەغدا، له بەشی بەڕێوەبردن، دامەزرام، ئێوارانیش وەکوو جاران له بیری نوێ کارم کرد. بەڵام زوو لەو کارەی وەزارەتی شارەوانی بێزار بووم، ڕۆژانە کات و وزەی زۆرم بەفیڕۆ دەچوون. پاش چەند مانگ وازم له کارەکە هێنا، بە تەواوی خۆم بۆ ڕۆژنامەی بیری نوێ تەرخان کرد. ڕۆژنامەکە پێویستی بە من بوو، ڕاستییەکەی منیش پێویستم بەو بوو. بەڵام باری ئابووریی ڕۆژنامەکە باش نەبوو. مانگانە، بۆ کاری بەیانی و ئێوارانم، تەنیا سی دیناریان بۆ بڕیمەوە، کە نیوەی ئەو پارەیە بوو له وەزارەتی شارەوانی و له بری کاری ئێواران له

بیری نوی وەرم دەگرت.

مـن لە (بیـری نـویٚ) کـارەکەم بەدڵ بـوو، کـاتی زۆرم بـۆ خوێنـدنەوە و نووسـین هەبـوو. نـزیکەی دوو سـاڵێک بـوو چووبـوومەوە ڕیزی حزبـی شـیوعی. ئەو کـارەم بە ئەرکـی خـۆم دەزانی. هەستم دەکرد خاوەنێکی ڕۆژنامەکەم، بەو جۆرەش کار و ڕەفتـارم دەکـرد. بـۆیە خۆتەرخـانکردن بـۆ نووسـین و کـاری ڕۆژنامەنووسـی لە بیری نـویٚ و مـانەوە لە بەغدا، بۆ مـن وەکـوو نووسـەر و ڕۆژنامەنووس، باشتر و بەسـوودتر بوو. بەتـایبەت ئەو مـووچەیەی مانگـانە لە بیـری نـویٚ وەرم دەگـرت لـێم زیـاد بـوو، چـونکە مـن زیادەمەسـرەف و هەڵـپەی پـارە و سـامانم نەبـوو. لە بەغدا لە ماڵی کاکە مـحەمەدی بـرام و بـراژنە نەسـرینم دەژیـام، کە قەت پرسی پارە لەنێوانماندا نەبووە.

ساڵی ١٩٧٦ یەکەم کۆمەڵەهۆنراوەم (پشکۆکان دەگەشێنەوە)، بە کۆمەکی کۆڕی زانیاریی کورد، چاپ کرا. بەڵام دەزگای سانسـۆر (رەقـابە)ی چـاپەمەنی، کە نووسـەر نەریمـان بەرپرسـی بەشـە کـوردییەکەی بـوو، حەوت هـۆنراوەی لـیٚ لابـردن، لەوانە: شـەوێک لەسـەر گـۆڕی وەلـی دێـوانە، سـکاڵای ئەسـتێرەیەکی تاسـاو، لەنـاو دڵـۆپە فرمێسـکێکدا، بەسـەرهاتی نیگاکـانم، تـابلۆیەکی شـارەکەم و دوو هـۆنراوەی تـر. ئەو کـارە کەلەبەری گەورەی خسـتە کۆمەڵەهـۆنراوەکە و ئاسـتەکەی دابەزانـد، بەڵام بە ناچـاری قبـووڵم کرد، چونکە لەوە باشتر بوو چاپ نەکرێت. کورد دەڵێت زەرەر لە نیوەی بگەڕێتەوە. دواتـر سـاڵی ١٩٧٩ ئەو هـۆنراوە یاسـاخکراوانە، لەگەڵ کـۆمەڵە هـۆنراوەی ڕێـژنە و چـاپی دووەمـی پشـکۆکان دەگەشێنەوە، لە مهاباد بڵاو کرانەوە.

لەو دەستنووسەی لە بەغدا بۆ دەزگای سانسۆر (ڕەقابە)م نـارد،

چەنـدان هـۆنراوە، بە فێڵکـردن تێپەڕێنـدران. لە سـەرەتای چەنـد هۆنراوەیەکدا، لەوانە هـۆنراوەی پشـکۆکان دەگەشـێنەوە، دەرگـا لە ڕووی ئەم کزەبایە دامەخە و چەند بیرەوەرییەک لە ژوورێکی بێ دیـواردا، نووسـیبووم (پێشکەشـە بە شـەهیدی فەلەسـتینی فلانـی کـوری فـلان، یـان شـەهیدێکی ڤێتنـامی). بەڵام دواتـر، لە کـاتی نووسـینەوەی هۆنراوەکـان بـۆ چـاپکردن، ئەو پێشکەشـکردنانەم لابردن. کتێبەکە لە چاپخانە تایپ نەکرا، بەڵکو بە خەتی هونەرمەند وەلید محەمەد ستی، کە لە ڕۆژنامەی بیری نوێ کاری دیزاین و خۆشنووسـیی دەکـرد، نووسـرایەوە. ئەمەش دەرفەتـی ئەو فێڵکردنەی ئاسان کرد. بەڵام پێشـەکییەکی فراوان و هەمەلایەنە، کە ڕەخنەگـر و شـاعیر کەمـال میراودەلـی بـۆ کۆمەڵەهـۆنراوەکەی نووسـیبوو، نەتوانـدرا لەگەڵ شـیعرەکاندا، بـڵاو بکرێتەوە، چـونکە درێژ و فراوان بـوو. چاپخانەکە داوای پارەی زۆرتری دەکرد، کە نەمبوو بیدەمێ. دواتر ئەو باسە لە هیچ شوێنێک بڵاو نەکرایەوە و لەناوچوو. تەنیا ئەم چەند دێڕەی خوارەوەی مایەوە، کە لە بەرگی پشتەوەی کۆمەڵەهۆنراوەکە چاپ کراوە:

(لەگەڵ ئەوەشـدا زۆربەی تاقیکردنەوەکـانی لە سـەرەتایەکی تراجیـدییەوە دەسـت پـێ دەکەن، بەڵام ڕەفیـق وەکـو مرۆڤێکـی لایەنگیـر و خەبـاتگێڕ هەلسـوکەوت لەگەڵ شـتەکان و مەسـەلەکاندا دەکـات، بۆیە سـەیر نییە "خۆبەختکردن لەپێنـاوی ژیـانێکی نوێدا" وەکو لافیتەیەکی خۆسەپێنەر لە سەرانسـەری بیرکردنەوەیدا خۆی بنوێنێ و هەر لێرەوە هەستێکی گەرمی مرۆڤایەتی لە هۆنراوەکانیدا هەڵـدەقوڵێ و ئێسـتێتیکیەتی شیعرەکانیشـی هەر ئەو هەسـت و شێوەی نوێی دەربڕینەکەی، لە ڕێگەی مۆنۆلۆگ و ڕەمز و دیمەنـی ئەدەبییەوە دیاری دەکەن.

ڕەفیق دەنگێکە کە ڕەنگی تایبەتی و چاوگەی نەوەستانی خۆی لە شۆڕبوونەوە بۆ ناخی هەقیقەت، کۆمەڵ و چینە زەحمەتکێشەکانیدا دەدۆزێتەوە).

دەزگای سانسۆر زیانی زۆری بە کۆمەڵەهۆنراوەی (پشکۆکان دەگەشێنەوە) گەیاند، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا پێشوازییەکی باشی لە لایەن خوێنەرانەوە لێ کرا، دوای بڵاوبوونەوەی دوو وتار لەبارەیەوە نووسرا، کە بۆ ئەو کاتە کەم نەبوو. ئەگەر ئەو فیڵەم لە دەزگای سانسۆر نەکردایە، مەحاڵ بوو ڕێگای چاپکردنی کۆمەڵەهۆنراوەکە بدرێت.

چەند سەیرە! نەریمان کتێبناس (بیبلیۆگراف) بوو. بیبلیۆگرافیای کتێبی کوردی نووسیوە، کەچی خۆی لە دەزگای سانسۆر، دەیان کتێبی کوردیی تیرۆر کرد! دووفاقییەکی سەیر لە کەسایەتیی مرۆڤی کورددا هەیە، کە لە باشووری کوردستاندا بینیومە، کەسێک، گوایا کوردایەتی دەکات یان پێشمەرگەیە، کەچی دەبێتە جاش. بەو چەکەی بۆ پێشمەرگایەتی هەڵی گرتووە، دەتوانێت بە هەمان چەک و لە هەمان کاتدا، پێشمەرگە بکوژێت یان بۆ پارە سەروگیانی کوردی بەشەکانی تری کوردستان بفرۆشێت.

ئەو سەردەمە بە تەواوی سەرقاڵی کاری ڕۆژنامەی بیری نوێ و نووسینی وتاری ئەدەبی و شیعر بووم. چالاکیی سیاسی، پلەی بەرزی حزبی و بەرپرسیاریی سیاسیم نەبوو. کاری حزبی لای من بەشێک بوو لە کاری ڕۆژنامەنووسی و ڕووناکبیری. لەگەڵ چەند نووسەر و ڕۆژنامەنووس، کە لە بیری نوێ و تەریق ئەلشەعب کارمان دەکرد، پێکەوە لە لیژنەیەکی تایبەتیی حزبیدا بووین، لەوانە فایەق بەتی، کە بە عەمیدی ڕۆژنامەنووسیی عێراق ناو دەبرا، شاعیر و ڕۆژنامەنووس یوسف ئەلسائیغ، فالح عەبدولجەبار،

زوهێر ئەلجەزائیری، عەدنان حوسێن، من و هاوڕێیەکی تر، کە ناوی ڕەعد بوو. ڕۆژنامەنووسی ناسراو مونعیم ئەلئەعسەم، کە ئێستا لە لەندەن دەژی، بەرپرسمان بوو. ئەوانە نموونەی دیار و دەستەبژێری ڕووناکبیری و ڕۆژنامەنووسیی عێراق بوون، تا سەر ئازادیخواز و دۆستی گەلی کورد مانەوە.

ئێمە ناوبەناو کۆبوونەوەی حزبیمان بۆ کتێبێکی هزری، فەلسەفی، ئابووری، یان ئەدەبی و کولتووری، تەرخان دەکرد. هەر جارەی هاوڕێیەک دیاری دەکرا کتێبەکە بەوردی بخوێنێتەوە و لە کۆبوونەوەی داهاتوودا باسی بکات، بۆ ئەوەی لێدوانی لەبارەوە بکەین. یەکێک لەو کتێبانەی، کە لەو کۆبوونەوانەدا من بۆ هاوڕێیانم باس کرد، کتێبی (دراسات ماركسية في الشعر والرواية) بوو، کە جۆرج تۆمسۆن نووسیویەتی، د. میشال سلێمان کردوویەتی بە عەرەبی.

باش بوو لە دەزگای هاوکاری کاریان پێ نەدام، دوای ساڵێک عوسمان فایەق کرا بە بەرپرسی دەزگاکە، بە شێوازێکی پۆلیسییانە لەگەڵ کارمەندان، بە تایبەت ئەوانەی بەعسی نەبوون، ڕەفتاری دەکرد و فشاری بۆ دەهێنان. دەیەویست ڕۆژنامەی هاوکاری، کە تا ئەو کاتە ڕۆڵێکی باشی لە ژیانی ئەدەبی و ڕۆشنبیریدا هەبوو، بکاتە بڵیندگۆی حزبی بەعس و کارمەندان ناچار بکات، بە مەیلی ئەو بنووسن.

عوسمان فایەق کورد بوو، بەڵام خۆی عەرەباندبوو (خۆی کردبوو بە عەرەب). بۆ ئەوەی متمانەی پێ بکەن، لە هەر بەعسییەکی شۆڤینی خراپتر ڕەفتاری دەکرد. دەڵێن ئەو ماوەیەی بەڕێوەبەری گشتیی دەزگاکە بوو، تا ناوەڕاستی حوزەیرانی ١٩٧٧ کە لە بەغدا کوژرا، یەک جار قسەیەکی بە زمانی کوردی لە زار

دەرچووبــوو، ئەویــش ئەو ســاتەی تەقەیــان لــێ کردبــوو، لە بەر ئازاری گوللەکان هاواری کردبوو: ئای دایکە!

شاعیرێکی کۆنی عەرەب وتوویەتی:

لا تخاف الحية والعقربا
احذر الكردى إذا إستعربا!

(لە مار و دووپشک مەترسە
لە کوردی بەعەرەب بوو خۆت بپارێزە!)

پاش کوژرانی عوسمان فایەق، دەزگای ئەمن (ئاسایش) چەندان کارمەندی دەزگای هاوکاریی گرت، لەوانە حوسێن عارف، حەمید عەزیز، ڕەئووف حەسەن و چەندانی تر، کە ناویانم لەبیر نین. ئایا بەڕاستی دەزگای ئەمن گومانی لەو نووسەر و ڕۆژنامەنووسانە هەبوو، یان سوودیان لەو دەرفەتە وەرگرت، بۆ ئەوەی سزایان بدەن و نووسەرانی تریش چاوترسێن بکەن؟!

دوو ســێ هەفتە دوای ئەو ڕووداوە، لە یەکــی تەمــووز، مــن و شاعیر موخلیس خەلیل، کە لە ڕۆژنامەی تەریق ئەلشەعب کاری دەکرد، لەگەڵ کۆمەڵێک کادیری حزبی شیوعی، بۆ کۆرسێکی خوێنــدنی دوو مــانگی، نێــردراین بــۆ پەیمانگــای زانســتە کۆمەڵایەتییەکان لە مۆسکۆ. گرووپەکەمان نزیکەی ٢٠ تا ٢٥ کەس بوو. د. سەباح دوورپە، کە کەسێکی زۆر بەڕێز و هێژا بوو، لە ئەڵمانیا خوێندنی دوکتۆرای لە بواری ئابووریدا تەواو کردبوو، بەرپرسی گرووپەکەمان بوو. بە داخەوە د.سەباح لە هاوینی ١٩٨٠ لە بەغدا گیرا و شەهید کرا.

ئەوە یەکەم جار بوو سەردانی دەرەوەی وڵات بکەم. ئەو ساڵە

یادی شەست ساڵەی شۆڕشی ئوکتۆبەر بوو. مۆسکۆ وەکوو بووک ڕازێندرابۆوە و بۆ ئەو یادە ئامادە دەکرا. لە مۆسکۆ لە پەیمانگەکە، کە لە سەنتەری مۆسکۆوە دوور نەبوو، ژیاین، هەر لەویش خوێندمان. هەفتەی پێنج ڕۆژ بابەتی تیئۆری، فەلسەفی، ئابووری و مێژووی بزووتنەوەی چەپ و کرێکارییان پێ وتین. مامۆستاکان وانەیان بە زمانی ڕووسی دەوتەوە، کەسێکیش ڕاستەوخۆ دەیکرد بە عەرەبی.

ئەو دوو مانگە بۆ من بەسوود بوو، زانیاریم لە هەندێک بواری فەلسەفی، ئابووری، مێژووی بزووتنەوەی چەپ و ئازادیخوازیی دنیا، زیاتر بوون. سەردانی چەند شوێن و کارگە و کۆلخۆزمان کرد، مۆزەخانە و ماڵی چەند نووسەری کۆچکردوو و بەڵشەوی تیاترمان بینی، کە دراما و بالێتی ڕووسی لەوێوە بەرەو دنیا پەلیان هاویشت. لە مۆسکۆ بڕیارم دا کە گەڕامەوە عێراق، داوا لە هاوڕێیان بکەم، ساڵی داهاتوو بۆ خوێندنی دوکتۆرا، بمنێرن بۆ یەکێتیی سۆڤیەت، لە ئینستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسی بخوێنم.

ئەو ماوەیەی لە مۆسکۆ بووم کچێکی بریتانیم ناسی، بە ناوی فرانس هازڵتۆن، کە هاوتەمەنم بوو، لە ڕۆژنامەی حزبی کۆمۆنیستی بریتانی مۆرنینگ ستار کاری دەکرد، بەڵام لەگەڵ گرووپی حزبی کۆمۆنیستی ئایرلاندا، هاتبوو. ئەویش لە هەمان شوێن دەیخوێند و دەژیا. دواتر هاوڕێیەتیمان بەردەوام بوو. کاتێک لە کۆتایی ١٩٧٨ تیرۆری بەعس دژی حزبی شیوعی و گەلی کورد پەرەی گرت و ڕووم لە سۆفیا کرد، چەند زانیاری و بەڵگەنامەم لەبارەی تیرۆری بەعس پێ دا. هاوڕێ سامی خالید، کە مامۆستای زمانی ئینگلیزی بوو، لە بولگارستان لەگەڵ من دەیخوێند، بەڵگەنامەکانی کردن بە ئینگلیزی، فرانس بۆ نووسینی

چەند وتار و ڕیپۆرتاجی ڕۆژنامەوانی، سودی لی وەرگرتن. دواتر فرانس بوو بە دۆستێکی ناسراوی گەلانی عێراق، لەگەڵ چەند کەسی تر ڕێکخراوی (کاردیری)یان، بۆ داکۆکی لە گەلی عێراق، لە بریتانیا دامەزراند. پاش ڕاپەڕین سەردانی هەرێمی کوردستانی کرد. لە سەرەتای دوو هەزارەکاندا، لە چاوپێکەوتنێک، لە کەناڵی کوردسات ئاماژەی بە هەندێک کار و چالاکیی ئەو ڕۆژانە و دواتر دا، کە لە دژی دەسەڵاتی بەعس و بۆ داکۆکیکردن لە گەلانی عێراق کردبوونی.

کاتێک گەڕامەوە عێراق، ئەو کەسانەی عوسمان فایەقیان کوشتبوو گیرابوون. نووسەر و ڕۆژنامەنووسە بەندکراوەکانیش، ئازاد کرابوون. عوسمان فایەق، لە بەردەمی دەزگای هاوکاری، کە لە ناوەڕاستی بەغدا و نزیکی وەزارەتی ڕاگەیاندن بوو، لە لایەن کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان، کوژرا. ئەو ڕووداوە زایەڵەیەکی بەهێزی لە بەغدا و لەنێو ڕۆشنبیرانی کورد و عەرەبدا هەبوو. بەرپرسانی بەعس و هاوشێوەکانی عوسمان فایەق ترسی زۆریان کەوتبووە دڵ. چاوەڕێ دەکرا کاری تری لەم جۆرە لە بەغدا دووبارە ببێتەوە.

دوای کوژرانی عوسمان فایەق لە پایزی ١٩٧٧ بەڕێوەبەرایەتیی ئیستگەی ڕادیۆی کوردی لە بەغدا، کۆبوونەوەیەکی فراوانی لەگەڵ نووسەران، هونەرمەندان و ڕۆژنامەنووسانی کورد ساز کرد. ئەو ساڵانە ئیستگەی ڕادیۆی کوردیی بەغدا، تاکە کەناڵێکی هەوایی ڕاگەیاندنی کوردی بوو، کە ڕۆژانە لە بەیانییەوە تا درەنگانی شەو، لە کوردستان دەبیسترا و خەڵک گوێی لێ دەگرت. هەفتانەش تەلەڤزیۆنی کەرکووک، چەند سەعات بە زمانی کوردی بەرنامەکانی پەخش دەکران.

لەو کۆبوونەوەیەدا کێشە و گرفتەکانی ئیستگەی ڕادیۆی کوردی، بە فراوانی باس کران و ڕەخنەی زۆر گیرا. ئەو دەزگایە توانای گەورەی ئابووری و تەکنیکیی هەبوو، کەچی لە ئاستێکی نزمدا چەقیبوو، لە ژیانی هونەری، ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردستان دابڕابوو. لە کۆبوونەوەکەدا بڕیار درا لیژنەیەک هەڵببژێردرێت، بۆ چارەسەرکردنی گرفتی ئیستگەی ڕادیۆی کوردی و سەرپەرشتیکردنی پرۆگرامەکانی. لەوێ ئەندامانی لیژنەکە بە پێشنیازی ئامادەبووان کاندید کران و هەڵبژێردران، منیش یەکێک بووم لەو ئەندامانە، کە لاموایە حەوت کەس بووین.

لە ماوەیەکی کورتدا، بە پێشنیازی لیژنەکە، هەندێک گۆڕانکاری لە پرۆگرام و بەرنامەکانی ئیستگەدا کرا، چەند بەرنامەی نوێ زیاد کران. داوا لە من و چەند کەسی تر کرا، بەرنامەی تایبەت ئامادە بکەین. من بەرنامەیەکم بە ناوی (لە ئەدەبی گەلانەوە) دەست پێ کرد، کە دوو هەفتە جارێک پێشکەش دەکرا. هەر جارەی باسی ژیان و بەرهەم و ئەزموونی شاعیرێک، یان چیرۆکنووسێکی بیانیم دەکرد، چەپکە هۆنراوەیەکی شاعیرەکە، یان کورتەچیرۆکێکی نووسەرەکەم دەخوێندەوە. لە هەر پرۆگرامێک دە دینار پاداشتم وەردەگرت. هەروا مانگانە هەر ئەندامێکی لیژنەکە سێ دیناری وەکوو پاداشت پێ دەدرا.

بەرنامەکەی ڕادیۆی کوردی کاتی زۆری دەبردم، چونکە خۆم پێوە ماندوو دەکرد. دوای نزیکەی سێ مانگ، لەگەڵ چیرۆکنووس ڕەئووف حەسەن ڕێک کەوتین، کە هەر جارەی یەکێکمان بەرنامەکە ئامادە بکەین، جارێک من بابەتێک لەبارەی شاعیرێکی جیهانی ئامادە بکەم و چەند نموونەی شیعرەکانی بکەم بە کوردی. جارەکەی تر ئەو نووسینێک لەبارەی چیرۆکنووسێکی بیانی و

نمــوونەی چیرۆکێکــی بە کــوردی، ئامــادە بکــات، بەڵام پــێکەوە بەرنامەکە پێشکەش بکەین و پاداشتەکەش بەش بکەین.

لە کۆتایی ئایاری ١٩٧٨ بە کاک ڕەئووفم وت خۆت ئاگاداریت تا دێــت دۆخــی کوردســتان و عێــراق خراپتــر دەبێــت، گــرتن و لەســێدارەدان پەرە دەگرێــت. مــن نامەوێــت لەمەودوا درێــژە بەو بەرنامەیە بدەم و دەنگم لە ڕادیۆی عێراقەوە ببیسترێت. داوام لێ کرد ئەو واز نەهێنێت، چونکە بەرنـامەکە گوێگری زۆری هەبوو، نـامەی جۆراوجۆرمـان لە بیســەرانەوە بـۆ دەهـات. بەڵام ڕەئـووف حەسەن وتی:

منیش واز دێنم و بەرنامەکە ڕادەگرین.

دوای ئەوە نەچوومەوە ئیستگەی ڕادیۆی بەغدا.

ئـازادیی نووسـین و دەربـڕین زۆر سـنووردار کرابـوو. بەڵام لە ئەدەبیـات و هـونەردا، هێشـتا دەرفەت مـابوو کە مـرۆڤ هـزر و بۆچـوونی ئـازادیخوانە دەرببڕێـت، ڕاسـتەوخۆ، یـان ناڕاسـتەوخۆ ڕەخنە لە دەسـەڵات بگرێت. بـۆیە لە هەنـدێک چـالاکیی ئەدەبـی و کـۆڕی شـیعری، سـەدان کەس، بە تـایبەتی لاوان، ئامـادە دەبـوون. چاوەڕێ بوون لەوێ، لە شیعر و تێکستی تری ئەدەبی و هونەریدا، تروسکەی هیوا و بەرەنگاری ببینن.

ئێــوارەی ڕۆژی ٧-٥-١٩٧٨ بەڕێــوەبەرایەتیی ڕۆشــنبیریی جەماوەر لە سلێمانی، کۆڕێکی، بۆ یادی سی ساڵەی کۆچی دوایـی شـاعیری ناسـراو قـانیع، ڕێـک خسـت. لە کـۆڕەکەدا نووسـەران شوکر مستەفا، محەمەدی مەلا کەریم، کاکەی فەلاح، کەریـم زەند و نوســەری تــر، وتــار و باســیان لەبــارەی شــیعر و هەڵوێســتی شۆڕشگێرانەی قانیع، پێشکەش کرد.

مــن وەکــوو پەیــامنێری ڕۆژنــامەی بیــری نــوێ، لە بەغــداوە

چووبووم. کۆڕەکە لە هۆڵی ئامادەیی سلێمانی بوو، کە خەڵکی زۆر، بە تایبەت گەنج، هاتبوون، تەنانەت لە دەرەوەش، زۆر کەس ڕاوەستابوون. باسکردنی هەڵوێستی ئازادیخوازانەی قانیع و خوێندنەوەی چەند نموونەی شۆڕشگێرانەی هۆنراوەکانی، خەڵکەکەی جولاند. لەنێوان خوێندنەوەی باس و وتاری ئەو نووسەرانەدا، ئامادەبووان، بە جۆرێکی چاوەڕواننەکراو، چوار جار بەدەم چەپڵەڕێزانەوە، داوایان کرد شاعیران هێمن، شێرکۆ بێکەس، لەتیف هەڵمەت و ڕەفیق سابیر، شیعر بخوێننەوە. ئێمەش بە نۆرە شیعرمان خوێندەوە و کۆڕەکە گەرمتر بوو. ئەوە ڕووداوێکی نوێ بوو. یەکەمجار بوو ببینم، لە کۆڕی ئەدەبیی تایبەت بە بابەت و نووسەری تر، داوا لە چەند شاعیری ئامادەبووی کۆڕەکە بکرێت، شیعر بخوێننەوە.

ئەو وتار و تێکستە ئەدەبییانەی لە ئیستگەی ڕادیۆی کوردی لە بەغدا، ئامادە و پێشکەشم کردن، بە نووسراوی بڵاو نەکرانەوە. کاتێک ڕووم لە هەندەران کرد، لە ترسی پشکنینی فڕینگەی بەغدا، دەستنووسی ئەو بەرنامانە، چەند نووسینی نیوەچڵ، کۆمەڵێ نامەی تایبەتی، لەگەڵ تێکڕای کتێبەکانم، لە عێراق بەجێ مان. دوای چواردە ساڵ، کە گەڕامەوە وڵات، دە پازدە کتێبێک نەبێت، هیچی ترم دەست نەکەوتەوە.

٢
لە لێواری هەڵدێردا

دۆخی سیاسیی عێراق بەرەو دارمان دەچوو، حزبی بەعس دەسەڵاتی خۆی بەسەر دەزگاکانی دەوڵەت و کۆمەڵدا سەپاندبوو. شار و شارۆچکەکانی کوردستان، لەژێر کۆنترۆڵی دەزگای ئەمن و دەسەڵاتی حکومەتدا بوون. سەرۆککۆمار ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر، وەکوو دیکۆرێک مابۆوە و سەدام حوسێن دەسەڵاتداری ڕاستەقینەی عێراق بوو.

لەو دۆخەدا سەرەتای بزاڤی چەکداری، لە کوردستان سەری هەڵدابۆوە. ڕاگوێزان و وێرانکردنی گوندەکانی کوردستان، بە مەبەستی ڕێگرتن لە بزاڤی چەکداری، پەرەی گرت. هەواڵی تیرۆر، گرتن و لەسێدارەدانی ئەندامانی کۆمەڵە، حزبی سۆشیالیست و حزبی دەعوە، دەبیستران. حکومەتی عێراق پێوەندیی لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژئاوا بەهێز کردبوو، پشتی بە یەکێتیی سۆڤیەت نەدەبەست. بۆیە پێویستی بە حزبی شیوعی نەمابوو، هیچ حیسابێکی بۆ حزبی شیوعی نەدەکرد. مەجبوور نەبوو ڕێگە بدات ئەو حزبە ئازادانە کار بکات، بیر و ئامانجی خۆی بڵاو بکاتەوە و ڕەخنە لە هەندێک کاری حکومەت بگرێت! لە بەهانەیەک دەگەڕا پەلاماری بدات و لە شانۆی سیاسیی عێراق، دووری بخاتەوە. بە بەڵگە بیسەلمێنێت و

پێشـانی بـدات کە عێـراق لە فەلەکـی یەکێتیـی سـۆڤیەتدا نەمـاوە و دوژمنایەتیی کۆمۆنیزم دەکات.

لە ئـاداری ۱۹۷۸ کـۆمیتەی ناوەنـدیی حزبـی شـیوعی کۆبـۆوە، ڕاپـۆرتێکی بـڵاو کـردەوە، تیایـدا ڕەخـنەی نەرم و دۆسـتانەی لە سیاسەتی حکومەت، بەرانبەر دۆخـی عێراق و کوردسـتان گرتبوو. حزبـی بەعـس، لە ڕۆژنـامەی (الراصـد) زۆر تونـد وەڵامـی حزبـی شیوعیی دایەوە و وەکوو مەترسییەک بۆ عێراق ناوی برد.

دوای ئەوە گرژی کەوتە نێوان حزبی بەعس و حزبی شیوعی. زۆری نەخایانـد حکـومەتی عێـراق، دەسـتی بە شـاڵاوی گـرتن و ڕاونانی ئەندامانی حزبی شیوعی کرد.

بە ڕای مـن پەلەکـردن لە پەلامـاردانی حزبـی شـیوعیی عێـراق پێوەنـدیی بە ڕوودانـی کودێتـای ئەفغانسـتانەوە هەبـوو، کە لە ۲۸ی نیسانی ۱۹۷۸ ڕووی دا. لە ئەنجامدا حزبی خەڵکی ئەفغانستان، کە حزبێکـی کۆمۆنیسـتی و لایەنگـری یەکێتیـی سـۆڤیەت بـوو، بە کودێتایەکی سەربازی دەسەڵاتی سیاسیی گرتە دەست. داود خان کە لە بنەماڵەی مەلیکی ئەڤغانستان بوو، ساڵی ۱۹۷۳ بە کودێتایەک بووبوو بە سەرۆکی ئەفغانستان، کوژرا. تێکڕای بنەماڵەکەشی، کە ۲۲ کەس بـوون، لەنـاو بـران. لێـرەوە سـەرەتای لافـاوی خـوێن لە ئەفغانستان، وێنەی عێراق، دەستی پێ کرد و تا ئێستا بەردەوامە.

کۆمۆنیستانی ئەفغانستان، ڕەنگە ئیلهامی ئەو کۆمەڵکوژییەیان لە بەلشـەفیکەکان وەرگرتبێـت، چـونکە ئەوانـیش، لە شۆڕشـی ئوکتۆبەری ۱۹۱۷ قەیسەری ڕووسـیا (ڕۆمـانۆف) و ژن و منـداڵ و بنەماڵەکەیان لەناو بردن، بۆ ئەوەی کەسـی ئەو بنەمـاڵەیە نەمێنێت، سبەینێ داوای گەڕانەوەی سیستمی حوکمڕانیی لە ڕووسیا بکات.

داود خـان سـەرەتا دۆسـتی سـۆڤییەت و حزبـی خەڵکـی

ئەفغانستان بوو، بەڵام دواتر، بە فشاری ئێران، پاکستان و ئەمریکا، پشتی تێکردن. دە ڕۆژ پێش کودێتاکە، لە ١٨ی نیسان، میر ئەکبەر خەیبەر، کە کەسی دووەمی حزبی خەڵک و سەرکردەی سەندیکاش بوو، بە جۆرێکی تەماوی تیرۆر کرا. ئەو ڕووداوە کاردانەوەی توندی بەدوادا هات. حزبی خەڵکی ئەفغانستان داوای کرد بکوژانی میر ئەکبەر بدۆزنەوە و دادگایی بکەن. دوو ڕۆژ پێش کودێتاکە سکرتێری حزبی خەڵکی ئەفغانستان، نور محەمەد تەرەکی، زیندانی کرا. ڕێکخستنی حزبەکەی لەناو سوپادا، خێرا و بە جۆرێکی چاوەڕواننەکراو، پەنای بۆ کودێتای سەربازی برد و دەسەڵاتی گرتە دەست. نور محەمەد تەرەکی کرا بە سەرۆک کۆمار. زۆری پێ نەچوو، ناکۆکی و شەڕ کەوتە نێوان سەرانی حزبەکە. لەشکری سۆڤییەت، بۆ کۆمەکی حکومەت، ئەفغانستانی داگیر کرد.

ئەو ڕووداوە حزبی بەعسی عێراقی تۆقاند و بێداری کردەوە. سێ هەفتەیەک دوای کودێتاکەی ئەفغانستان، حکومەتی عێراق ٣١ ئەندام و لایەنگری حزبی شیوعی، کە ئەفسەر و پلەداری سەربازی بوون، زیندانی کرد. بە پەلە لە دادگای سەربازیدا، بەو تۆمەتەی گوایا لەناو سوپادا ڕێکخستنی حزبییان دروست کردووە، بڕیاری لەسێدارەدانیان درا و یەکسەر بڕیارەکە جێ بە جێ کرا. بەپێی قانوونی ئەو کاتەی عێراق، تەنیا حزبی بەعس بۆی هەبوو، لە سوپادا ڕێکخستنی حزبیی هەبێت. بەم تاوانە سەرەتای وەرزی کوشتن و تیرۆری شیوعییەکانی عێراق، دەستی پێ کردەوە.

نزیکەی مانگێک دوای کودێتاکە، وەفدێکی حکومەتی نوێی ئەفغانستان هاتە عێراق و بەرپرسانی حکومەتی عێراقیان بینی. دوو ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی، فەخری کەریم و ماجید عەبدولڕەزا، سەردانی وەفدەکەیان کرد. دەزگای ئەمنیی

عێراق وەکوو کاردانەوە چەند سەعات، یان ڕۆژێک، هەردوو سەرکردەکەی حزبیان دەستبەسەر کردن و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کردن. بەرپرسانی یەکێتیی سۆڤیەت، کەوتنە نێوان و گرفتەکەیان چارەسەر کرد. ئەوە پەیامێکی سیاسیی ڕوون بوو، کە حزبی بەعس بۆ حزبی شیوعی و تەنانەت بۆ سۆڤییەتەکانی نارد.

لە ناوەڕاستی هاویندا فشاری دەسەڵات بۆسەر حزبی شیوعی زیادی کرد و دۆخی سیاسی گرژتر بوو. دەزگای ئەمنیی عێراق، سەرەتا لە شارەکانی باشووری عێراق، دەستی بە گرتنی ئەندامانی حزبی شیوعی کرد و بەرەو ناوەڕاست و کوردستان چوو. هەزاران کادیر و ئەندامی حزب ڕفێندران، گیران و ئەشکەنجە دران، یان پاکانەیان پێ کرا و بە ناچاری لە کاری سیاسی دوور کەوتنەوە. جاسووسانی دەزگای ئەمن لە نزیک بارەگای حزبی شیوعی و نووسینگەی ڕۆژنامەکانی دەسووڕانەوە، بەڵام ڕۆژنامەنووسانیان نەدەگرت. ڕۆژنامەکانی حزبی شیوعی دەردەچوون، کەچی لە زۆر شار و ناوچەی عێراق، پێش دابەشکردنیان، دەستیان بەسەردا دەگیرا. دیاربوو ئاگرەکە بەرەو ئێمەش دێت، ڕۆژنامەکانمان ڕادەگیرێن و ئێمەش زیندانی دەکرێین.

حزبی بەعس سەرەتا بەلای ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسیی حزبی شیوعیدا نەچوون. سکرتێری حزب، عەزیز محمەد و چەند ئەندامی مەکتەبی سیاسی، چوونە دەرەوەی عێراق. بەعس بڕیاری خۆی دابوو، کەچی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی دەستەپاچە و شڵەژاو، دامابوو. هیچ کاردانەوەیەکی پێشان نەدا، ڕێنمایی و بڕیارێکی ڕوونی، لەو بارەیەوە، بۆ ڕێکخستنەکانی نەنارد.!

ئەو ساڵە هاوڕێیان ناوی منیان خستبووە لیستی ئەو کەسانەی

که دەبوو له یەکێتیی سۆڤیەت بخوێنن. له ناوەڕاستی ئابی ۱۹۷۸ ئاگادار کرام که بۆ خوێندنی دوکتۆرا، له یەکێتیی سۆڤیەت، قبووڵ کراوم، دەبێت بچم بۆ بارەگای ناوەندیی حزب، بۆ لای هاوڕێیان ئەبو نەجاح (ئەسعەد خدر) و ئەبو ستار، که هەردووکیان کورد بوون و بەرپرسی ئەو کارانه بوون، بەڵام نەمدەناسین. لەوێ چاویان له لیستی ناوەکان کرد و پێیان وتم: بەڵێ، ئەوەتا ناوت بۆ خوێندن له یەکێتیی سۆڤیەت هاتۆتەوە. دەبێت پاسپۆرت، کۆپی بڕوانامەی زانکۆ و چەند وێنەی خۆتمان بۆ بهێنی، بۆ ئەوەی ڤیزای یەکێتیی سۆڤیەت و بلیتی فڕۆکەت بۆ ئامادە بکرێت.

دوای چەند ڕۆژ سەردانم کردنەوە، ئەو شتانەم بۆ بردن که داوایان کردبوو. ئەبو نەجاح وتی:

هاوڕێ ناوەکەت بە هەڵە هاتبۆوە، ئەمساڵ تۆ قبووڵ نەکراویت!.

من چاوەڕێی ئەو وەڵامە نەبووم، بۆیە تاسام. نەمدەتوانی باوەڕ بەو قسەیە بهێنم، چونکە ناوی خۆم لە لیستەکەدا بینی بوو، بەڵام هیچم نەوت. بیرم بۆ ئەوە چوو کە لەوانەیە جێگەکەی من بدەن بە کەسێکی تر، چونکە ئەو کاتە ئەو جۆرە قسە و ڕەخنانە هەبوون، کە هەندێک ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسی، بەوە نەدەوەستان تەنیا منداڵەکانیان بۆ خوێندن بۆ دەرەوەی وڵات بنێرن، تەنانەت هەندێکیان، برازا و ئامۆزا و خوشکەزا و خزمی تریان، کە پێوەندییان بە حزبی شیوعییەوە نەبوو، لە جێگەی ئەندام و کادیری حزبی شیوعی، بۆ خوێندن دەناردن بۆ یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی.

من هیوام بەو سەفەرە هەبوو، بە تایبەت دوای ئەوەی پێیان وتم کە قبووڵ کراوم. خۆم ئامادە کردبوو، بە چەند برادەری نزیکم وتبوو. لە لایەکی ترەوە تا دەهات دۆخی سیاسیی کوردستان و

عێراق ئالۆزتر و تاریکتر ده‌بوو. گرتن و ڕاونانی شیوعییه‌کان په‌ره‌ی ده‌ستاند، بۆیه هه‌واڵی سه‌رنه‌گرتنی خوێندنه‌که‌م بێتاقه‌تی کردم. مه‌سه‌له‌که هه‌ر خوێندنه‌که نه‌بوو، که ده‌کرا هه‌ر نه‌چم. به‌ڵام دۆخه‌که نائاسایی بوو، بۆیه دره‌نگ یان زوو ده‌بوو خۆم بشارمه‌وه، یان ڕوو له ده‌ره‌وه‌ی عێراق بکه‌م، چونکه ده‌گیرام.

به‌ده‌م ئه‌و بیرکردنه‌وه و خه‌یاڵاتانه‌وه، له باره‌گاکه ده‌رچووم. نه‌مویست به‌و بێتاقه‌تییه بگه‌ڕێمه‌وه بۆ بیری نوێ، تاکسییه‌کم ڕاگرت و چوومه‌وه ماڵێ، تا که‌مێک پشوو بده‌م.

هه‌ر که‌سێک له به‌رانبه‌ر پێشهات و هه‌واڵی ناخۆشدا، ڕه‌نگه په‌نا بۆ میکانیزمی گونجاوی خۆپاراستن ببات، بۆ ئه‌وه‌ی زه‌بری هه‌واڵه‌که، یان ڕووداوه‌که، سووک بکات. من له به‌رانبه‌ر هه‌واڵ و پێشهاتی ناخۆشدا پێویستم به‌وه‌یه، ئه‌گه‌ر بۆ ده ده‌قیقه‌ش بێت، سه‌رخه‌وێک بشکێنم. کاتێک بێدار ده‌بمه‌وه، زه‌بری پێشهاته‌که که‌مێک سووک ده‌بێت، وه‌کوو ئه‌وه‌ی یه‌ک دوو ڕۆژ پێشتر ڕووی دابێت. زۆر جار کورته‌خه‌و بۆ من جۆره ده‌رمانێک بووه و کۆمه‌کی پێ کردووم. سه‌یر ئه‌وه‌یه، له ساتی ئاوادا، به ئاسانی "ده‌رمان"ه‌که‌م ده‌ست ده‌که‌وێت. هه‌ر ده‌رفه‌تم بۆ بڕه‌خسێت سه‌رم بخه‌مه سه‌ر سه‌رینێک، تۆپه‌ڵه‌په‌ڕۆیه‌ک، ته‌نانه‌ت به‌ردێک، یان پاڵ به شتێکه‌وه بده‌م و چاو بنووقێنم، وه‌کوو منداڵ به ئاسانی خه‌وم لێ ده‌که‌وێت.

عه‌سره‌که‌ی چوومه بیری نوێ، هه‌واڵه‌که‌م به محه‌مه‌د که‌ریم فه‌تحوڵلا وت، داوام لێ کرد سۆراخی مه‌سه‌له‌که بکات. دواتر هیچ ڕوونکردنه‌وه‌یه‌کم له‌و باره‌یه‌وه نه‌بیست!

٣
هەڵاتن لە تیرۆر

تا دەهات گرتن و تیرۆر زیادیان دەکرد. سەرکردایەتیی حزبی شیوعی بەرانبەر دەستدرێژی و پەلاماری بەعس دامابوو، هیچ هەڵوێست و پەرچەکردارێکی پێشان نەدەدا. ئەندام و ڕێکخراوەکانی حزبی شیوعی زیاتر توشی شڵەژان، سەرگەردانی و بێهیوایی بووبوون. ئێمە لە لیژنە حزبییەکەمان بێتاقەت و حەپەساو، نەماندەزانی چی بکەین و تا کەی ئەو شاڵاوی پەلامار و گرتنە بەردەوام دەبێت! یوسف ئەلسائیغ، کە یەکێک بوو لە داهێنەرترین نووسەر، شاعیر و ڕۆژنامەنووسی عێراق، لە ئێمە زیاتر شڵەژان و پەشۆکاویی پێوە دیار بوو. بە پێداگرییەوە دەیپرسی چی بکەین؟ بۆ سەرکردایەتیی حزب هەڵوێستێک وەرناگرێت؟ یوسف ئەلسایغ ناهەقی نەبوو، چونکە لە دۆخێکی ڕەوانی و ڕۆحیی باشدا نەبوو. ماوەیەکی کورت بوو هاوژینەکەی، بە ڕوداوی ئۆتۆمبێل، کۆچی دوایی کردبوو، کۆمەڵەشیعرێکی ناسک و پرسۆزی لەبارەیەوە نووسیبوو، کە تازە بڵاو کرابۆوە. هەروا پێشتر ساڵی ١٩٦٣ زیندان و ئەشکەنجەی بەعسی بینی بوو. لەژێر قورسایی ئەو ئازارانە و بێهەڵوێستیی سەرکردایەتیی حزبەکەی و هەڕەشەی گرتن، سوکایەتیپێکردن و ئەشکەنجەدان، لە

حزبی شیوعی دوور کەوتەوە.

ئەو ڕۆژە تەمــــاوی و درێـــژانە، چـــارەنووس بە ڕێـــکەوت و چاوەڕوانی سپێردرا بوو. زۆر جار لە خۆم دەپرسی ئایا دەتوانم بەرگەی ئەشکەنجەی جەستەیی، دەروونـی و سـوکایەتیی زینـدان بگـرم؟ بیـرم لەوە دەکـردەوە کە ئەو ئەشـکەنجە و ئەنجامەکـانی، تەنیا پێوەندییان بە ئازادی و ژیانی منەوە نییە، بەڵکو پێوەندییان بە ئازادی و ژیانی کەسانی تریشـەوە هەیە. لە خۆم دەپرسی تـۆ بڵێی لە ساتێکی لاوازیی ئینسـانییدا، بروخێم و پاکانە بکەم؟ ئایا مافی ئەوەم هەیە لەپێناو خۆدەربازکردن و پاراستنی ژیانی خۆمدا، هاوڕێ و هاوکارانم بەرەو گرتن و ئەشکەنجەدان بەرم؟

من پلەی بەرزی حزبی و بەرپرسیاریی سیاسیم نەبوو، نهێنیی حزبیم نەدەزانی. هەموو ئەندامانی لیژنە حزبییەکەمان، جگە لە من، هـاوڕێی عەرەب بـوون. زۆربەیـان لای دەزگـای ئەمنیی عێـراق، لە مـن ناسـراوتر و بەرچـاوتر بـوون. بەڵام گـرفتەکە لێـرە دوایـی نەدەهات، بیر و خەیاڵم بۆ لای خراپترین گریمانە دەچوو. کاتێک کەسـێک لەترسـان، یـان لەبەر ئـازار و ئەشـکەنجەی جەسـتەیی و ڕۆحـی، لەبەردەم جەللادەکەیدا دەروخێت، دەشێت چۆنیان بوێت، وەکـوو ئامرازێـک بەکـاری بهێـنن. هەر شـتێک، ئەگەر دارمـا ناتوانـدرێت پێشـوەخت ئاسـتی دارمـانەکەی بزانـدرێت. مرۆڤـی ڕوخێندراو ناتوانێت خۆی سنووری ڕوخان و تێکشکانەکەی دیاری بکات، بەڵکو جەللادەکەی لەجیاتی ئەو بڕیار دەدات. تا دەتوانێت لە لاوازیی قوربانییەکەی سـوود و چێژ وەردەگرێت. چەنـدان نمـوونە بە بەڵگەوە هەبـوون، کە لە زینداندا قوربانییەکـان ناچـار کرابـوون، وەکوو شـایەتی سـاختە، هەنـدێک تـومەت و بوختـان بسـەلمێنن، کە دەزگـای ئەمـن بـۆ قوربانیـانی تریـان هەڵبەسـتبوون. یـان ناچـار

کرابـــوون شـــایەتیی نـــاهەق لەســـەر کەســـانێک بـــدەن کە پێشـــتر نەیانناسیبوون!

مـن هۆشـدارانە ئەو ڕێگـایەم هەڵبژاردبـوو، پێشـتر بەو هـۆیەوە ئەشـکەنجە درابـووم و زینـدانیی کرابـووم. ئامـادە بـووم لەپێناویـدا قوربانی تـریش بدەم. لەگەڵ ئەوەشـدا، نـاو بە نـاو خەیـاڵاتی گـرتن، ڕووخـــان یـــان خـــۆڕاگرتن، ســـەریان هەڵـــدەدایەوە و بێتاقەتیـــان دەکـــردم. هەنـــدێک جـــار هـــاوڕێ فەهـــد، ســـەلام عـــادل، جەمـــال حەیـدەری، شـێخ عەلـی بەرزنجـی، یـان شـەهاب شـێخ نـووری و هاوڕێکانی، کە تازە لە سێدارە درابوون، بە یادمدا دەهـاتن، ورەی زیاتریان پێ دەدام و کەمێک ئارامیان دەکردمەوە. لە خۆم دەپرسی من چیم لەوان زیاترە؟ چۆن دەبێت پێچەوانەی ڕەوشـت، نووسـین و کـردارم ڕەفتـار بکەم؟ ئایـا دەتـوانم بەرگەی شکسـتی سیاسـی، ئەخلاقی و ئازارە ڕۆحییەکانی دوای ڕوخـان بگـرم؟ دوای ڕوخـان چـۆن لەڕووم بێـت، لە بەردەم هاوڕێکانمـدا، سـەر هەڵببـڕم؟ چـۆن بتوانم شیعر بنووسم؟

دوای ئەو جۆرە بیرکردنەوانە، بەو ئەنجامە گەیشتم کە باشـترە هێنـدە بیـر لەو مەسـەلەیە نەکەمەوە، بە هیـوا بـووم بتـوانم ڕوو لە دەرەوەی وڵات بـــکەم. پـــاش ئەوەی خوێنـــدنەکەم لە یەکێتیـــی سـۆڤیەت، کە لە گـرتن دەربـازی دەکـردم، سـەری نەگـرت، تـاکە پەناگەیەک مـابوو ڕووی تـێ بکەم، ئەویش لەندەنی قەڵای دێرینـی کاپیتالیزم بوو، کە فرانسیس پێی باش بوو ماوەیەک بچم بۆ ئەوێ. ئەو کاتە ڤیزاوەرگرتن و سەفەرکردن وەک گەشتیار، بۆ بریتانیـا و وڵاتانی ئەورووپا، ئاسان بوو.

لە ناکاو ڕووداوێـک هـاتە پێش کە گریمـانەی گرتنـی منـی زیـاتر کـرد. لە نووسـینگەی بیـری نـوێ لیژنەیەکـی حزبـی بـۆ کارمەندانی

پرستگه‌، پاسه‌وان، چاپچی و پۆسته‌به‌ری ڕۆژنامه‌که هه‌بوو، من به‌رپرسیان بووم. کار و کۆبوونه‌وه‌کانمان زیاتر پێوه‌ندیی به کاری ئیداری و کاری ڕۆژانه‌ی ئه‌و هاوڕێیانه‌وه هه‌بوو. ڕۆژێک یه‌کێک له‌و کارمه‌ندانه‌، حوسێن، که پاسه‌وان بوو، هاته ژووره‌که‌م زۆر په‌شۆکا بوو، ڕوخساری سوور هه‌ڵگه‌ڕابوو، وتی:

هاوڕێ ئه‌وڕۆ چووم بۆ ئه‌بوغرێب، تا سه‌ردانی ناسیاوێکم بکه‌م که له‌وێ له زیندانه‌. دوای ئه‌وه‌ی له‌وێ ده‌رچووم گرتیانم و که‌وتنه لێپێچینه‌وه‌م. که زانییان له بیری نوێ کار ده‌که‌م، ئه‌شکه‌نجه‌یان دام. به ناچاری پێم وتن که تۆ به‌رپرسی حزبیمانی.

هه‌وڵم دا ئارامی بکه‌مه‌وه‌، به‌ڵام زۆر ترسابوو، پێی وتم:

هاوڕێ ئه‌وانه تازه له کۆڵم نابنه‌وه‌، بۆیه لێره نامێنم و به یه‌کجاری ده‌چمه‌وه بۆ کوردستان.

شالاوی ده‌زگای ئه‌من و گرتنی ئه‌ندام و کادیرانی حزبی شیوعی به‌رده‌وام بوو. له‌ناو هاوڕێیانی ڕاگه‌یاندن و لیژنه حزبییه‌که‌مان، له یه‌کترمان ده‌پرسی چی بکه‌ین؟! ئایا ماقووله له نووسینگه‌ی ڕۆژنامه‌، یان له‌ماڵ دابنیشین و چاوه‌ڕێی جه‌لاده‌کانمان بکه‌ین، تا دێن ده‌ستگیرمان ده‌که‌ن؟. چه‌ند ئه‌ندامێکی لیژنه‌که به‌نیاز بوون بچن بۆ لوبنان، لای ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فه‌له‌ستینی، که ناوه‌نده‌که‌ی له‌وی بوو، یان له وڵاتێکی تری عه‌ره‌بی، وه‌کوو ڕۆژنامه‌نووس کار بکه‌ن. من پاسپۆرتم هه‌بوو، به‌ڵام سه‌ره‌تا بیرم له‌وه کرده‌وه ماوه‌یه‌ک بچمه‌وه کوردستان و له‌وێ خۆم بشارمه‌وه‌. به‌ڵام زوو په‌شیمان بوومه‌وه‌، چونکه له قه‌ڵادزێ و له سلێمانی ده‌ناسرامه‌وه‌. له هه‌ولێریش ته‌نیا ماڵی حاکم به‌کر ئیسماعیل و پوره حه‌نیفه هه‌بوو ڕووی تێ بکه‌م، به‌ڵام ماقووڵ نه‌بوو، بۆ سێیه‌م جار سه‌رئێشه و گرفتیان بۆ زیاد بکه‌م.

دوای ئەو خەیاڵ و بیرکردنەوانە، لەسەر ئەوە ساخ بوومەوە بچم بۆ لەندەن. ئەو دەمەی فەرمانبەر بووم و دواتریش لە ئیستگەی ڕادیۆی بەغدا کارم دەکرد، پارەیەکی باشم بە دەست کەوت، زۆربەیم پاشەکەوت کردبوو. ئەو نیازەم بە جیا بە محەمەد کەریم فەتحوڵڵا و جەلال دەباغ وت. محەمەد کەریم فەتحوڵڵا زۆر میهرەبانانە تەماشای کردم و هیچی نەوت. بێدەنگییەکەیم وا لێک دایەوە کە خۆمی سەرپشک کردووە. کەچی جەلال دەباغ، کە هاوڕێی نزیکم بوو، پێی باش نەبوو بچم بۆ لەندەن. بەڵام دوابڕیار لای خۆم بوو.

لەو سەروبەندەدا باسی کۆنگرەی یەکێتیی نووسەرانی کوردمان دەکرد، کە لە ناوەڕاستی مانگی ئەیلول، لە هەولێر دەبەسترا. دوو هەفتە پێش کۆنگرە، محەمەد کەریم فەتحوڵڵا پێی وتم:

هاوڕێ خۆت ئامادە بکە، بڕیار دراوە بۆ خوێندن بتنێرین بۆ بولگارستان.

بەو هەواڵە زۆر دڵخۆش بووم. لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا خۆم ئامادە کرد و ڤیزای بولگارستان و بلیتیان بۆ وەرگرتم. ئێوارەی ڕۆژی ٩ی ئەیلولی ١٩٧٨ کە جەژنی سەربەخۆبوونی بولگارستان بوو، بەرەو فڕینگەی بەغدا بەڕێکەوتم. باوەڕم نەدەکرد، کە دوای چەند سەعاتێک، لە مەترسی گرتن و ئەشکەنجەدان ڕزگار دەبم، بە ئاسوودەیی لە ئاسمانەوە تەماشای بەغدا دەکەم، بۆیە دەترسام ڕێگەم نەدەن سەفەر بکەم.

هەردوو هاوڕێم کەمال میراودەلی و جەزا عەلی ئەمین، بڕیاریان دا لە سلێمانییەوە بێن، لەگەڵ کاکە محەمەدم، بمگەیەننە فڕینگەی بەغدا و بەڕێم بکەن. مامۆستا جەزا هات، بەڵام کەمال، نامەیەکی پڕ مەحەبەتی بۆ ناردم، کە لێرەدا وەکوو خۆی دەینووسمەوە:

ڕەفیق گیان

ئەوەی نەدەبوو ببێ بوو. بەجێمان دێڵی، کەلێنێکی گەورەمان تێبوو.. ساڵێک و کێ دەزانێ؟! بەغدا بوو بە شاری نامۆیی و غەم.. هەست دەکەم بەشێک لە ژیان و بوونم جیا دەبێتەوە. لەگەڵ ئەوەشا شادم بەوەی کە تۆ شاد دەبی.. کە تۆ زیاتر وەک ڕەفیق دروست دەبی. هیوام بە ڕەوشت و ڕەفتار و باوەڕت زۆرە. ئەوندەت لەبیر بێ کە تۆ (........)یێکت بە هەموو مانای وشە بەجێ هێشتووە، چاوەڕێت دەبین.

ڕەفیق گیان پێویست ناکات بڵێم چۆن بیرت لێ دەکەمەوە. تەنها ئەوەندە دەڵێم هەر وەختێک لەگەڵ تۆ بوو بم هەستم کردووە لەگەڵ خۆمم و لەخۆم جیا نەبوومەوە، واتا بچووکترین هەستێکم بە نامۆیی نەکردووە... بۆیە ئێستا هەقمە ئەو هەستە لە ناخما بهاروژێ..

بە داخەوە کۆنگرەش بێ دیداری تۆ بۆشاییەکی گەورەی تێکەوت، بەتایبەت بە نیسبەت خۆمانەوە... هیوام زۆرە کە تاقیکردنەوەیەکی گەورەت لەبەردەمە. تۆش هەمیشە ئەو توانا و لێهاتووییەت هەیە کە ئەوپەڕی کەڵک لە تاقیکردنەوەکان وەربگری.. بەتایبەتی بەنیسبەت شیعرەوە... هەر بە گەیشتنت بە ناونیشانی سانەوی ئەزمر ئاگادارم بکە، هەر بەرهەمێکی نوێت هەبوو دەبێ دەستبەجێ بۆم بنێری... هەر کاتێک چاپکردنی شیعرەکانت بە چاک زانی- پێش هاتنەوەی خۆت- ئەوا وەڵام بنێرە تا ئەو ئەرکە بگرمە ئەستۆی خۆم. بۆ مەسەلەکانی تریش پێویست ناکا بڵێم، دڵنیا بە لە خۆت زیاتر بەتەنگ بەجێگەیاندنی هەر ئیشێکتەوە دەبم. هەر کاتێ نامەت بۆ (........) نووسی، بە هۆی منەوە بینووسە.

کاکە بەڕاستی باوەڕم نەدەکرد هەروا زوو بڕۆی و مەسەلەکە هەمووی ببێتە ڕاستی. بەڵام ئێستا تەواو هەست دەکەم. ببورە کە نەهاتم تا ئەو لەحزە قورسانەی جیابوونەوە ببینم- مادام هەر دەڕۆی چار نییە. هیوادارم ئەم چەند وشەیە ڕووی بەڕێکردنی تۆیان هەبێت.

کاغەزیشم نووسی بۆ فرانسیس، تکایا عینوانێکی ئەوم لای کاک جەزا بۆ بە جێ بهێڵە. کاکە هەر کە گەیشتیتە سۆفیا، ناونیشانی یەکەم ڕستوڕانت، یان گازینۆمان بۆ بنووسە کە یەکەم جار بۆی دەچی، ئیدی کە هاتین دەتبینینەوە، چونکە ئەو کوردە هەر ئەوەتا بە شوێنێکی فێر بوو.

بە هیوای سەرکەوتن و دیدار.

کەمال

شەوی ٧-٩-١٩٧٨ سەعات ١٠،٤٥

لە فڕینگەی بەغدا خواحافیزیم لە کاکە محەمەدم و مامۆستا جەزا کرد، بەرەو شوێنی کۆنترۆڵی پاسپۆرت ڕۆیشتم، کە خەڵکی کەمی لێ بوو. لە دوورەوە کچێکی هاوڕێی ڕۆژانی زانکۆم بینی ناوی فاتیمە بوو، لەگەڵ کەسێکی تر لە شوێنی کۆنترۆڵی پاسپۆرت و پشکنینی جانتا دەستییەکان ڕاوەستا بوو. دڵم داخورپا، زۆرم پێ سەیر بوو لەو شوێنە گرینگەدا فاتیمە دەبینم، کە چوار ساڵ بوو نە دیبووم، نە هەواڵیم بیستبوو. لە خۆم پرسی تۆ بڵێی فاتیمە بووبێتە بەعسی و بۆ چاوساغی لێرە داندرابێت؟ ئایا گرفتم بۆ دروست ناکات؟ ئەو گومانکردنەم پێ خۆش نەبوو، چونکە فاتیمەم دەناسی، کەسێکی باش و ڕاستگۆ بوو. بەڵام ئەو ڕۆژە سەختانە دەکرا مرۆڤ، تەنانەت لە چەند هەفتە و مانگدا، تەواو بگۆڕدرێت.

لەژێر فشار و ئەشکەنجەدا، یان لەبەر هەلپەرستی، دەستبەرداری باوەڕ و ئینتیمای سیاسیی خۆی ببێت، بچێتە بەرەکەی تر. تەنانەت لە فریشتەوە ببێتە بەڵایەک و سەری هاوڕێیانی بە قوڕدا بکات.

مـن لەنـاو هـۆڵی فـڕینگە بـووم، هـیچم پـێ نەدەکـرا. لە نزیـک کۆنترۆڵەکە، تەماشـای فاتیمەم کرد، دۆستانە بەڕوومەوە پێکەنـی. کەمێک ئارام بوومەوە، بەڵام گومان و ترسم نەڕەوینەوە.

فـاتیمە لە بەشـی زمـانی عەرەبی دەیخوێنـد. خەڵکـی حـیلە و لە حزبی شـیوعی نزیـک بوو. ئەو و چەنـد قوتـابی تـری کچ و کـوڕی عەرەب و کورد، هاوڕێی ئەحلام مەنسـوور و مـن بـوون، بەردەوام یەکترمـان دەبینـی. ئەو لە هەمـوومـان قسەخۆشـتر بـوو، بە نـاوی بچووکراوەی (فەتوومی) بانگمان دەکرد. تەعلیقی لە هەمـووان دەدا. هەر کچێکی گروپەکەی بدیتایە کە جگەرەی بە دەمەوەیە، قسەیەکی ئیرۆنیکیی باوی عەرەبی، بە دیالێکتی عێراقی، پێ دەوت:

(الیـوم تنـیچ، بکـره تـدخن السـیگاره) واتـا ئەمـرۆ گـان دەدەیـت، سبەینێ جـگەرەش دەکێشـیت!. دوای زانکـۆ هەمـوومـان لە یەکتـری دابڕاین، ڕۆژانی خۆش و پڕهیـوای زانکۆمـان، لەدوای خۆمـان جـێ هێشت، گیرۆدەی کار، خەم و گرفتی خۆمان و وڵات بووین.

ئێسـتا لەم فـڕینگەیە، کە بـۆ مـن سـنووری نێـوانی زینـدان و ئـازادییە، هـاوڕێیەکی ئـازیز دەبیـنمەوە. لەجیـاتی ئەوەی بە بینینـی دڵخۆش بم، لێی دەترسم، ئاوات دەخوازم کە نەمدیتبایەوە.

دەســـەڵاتی دیکتـــاتۆری هەر ئازادیمـــان زەوت ناکـــات، بەڵکـــو هەوڵیش دەدات شتە جوانەکانی هەناومان، کە سەرمایەی ڕۆحـی و چاوگەی هێزی مەعنەویمـانن، ناشـرین بکـات، بۆ ئەوەی متمانەمـان بە هیچ شتێک و کەسێک، تەنـانەت متمانەمـان بەخۆشـمان نەمێنێت. گۆمـان، گۆشـەگیری و بێئومیـدی، بەجۆرێـک بنکـۆڵ و کلۆرمـان

بکەن، کە بە فوویەکی دەسەڵات بەلادا بێین.

کاتێک گەیشتمە لای فاتمە سڵاوم لێ کرد و جانتاکەم بۆ کردەوە، بە دەنگی نزم وتی:

ئەم وڵاتە جێگای تۆشی تێدا نابێتەوە.!

بێ ئەوەی خۆم تێک بدەم، وتم:

هاوینەکەی زۆر گەرمە، بۆ پشووودان دەچم بۆ بولگارستان.

فاتیمە بەدەم خۆخەریکردن بە پشکنینی جانتاکەوە، بە دەنگێکی نزم وتی:

من لێرەم و ڕۆژانە دەبینم کێ بێرەدا سەفەر دەکات.

دوای تاوێک سەری جانتاکەی دادایەوە و لەبەر خۆیەوە وتی:

بۆ هەر جێیەک بچیت لێرە باشترە، خوات لەگەڵ.

جانتاکەم داخستەوە و سوپاسم کرد.

ئەو ئێوارەیەی لە دوای خۆم بیری نوێ، بەغدا، کەسوکار و خۆشەویسترین ئازیزم، کە بڕیارمان دابوو پێکەوە بژین، بە جێ هێشت، نەمدەزانی ئەو سەفەرکردنە، ژیانی من بە جۆرێک هەڵدەگێڕێتەوە، کە قەت وەکوو خۆی لێ نایەتەوە. نەمدەزانی جارێکی دی چاوم بە دایکم ناکەوێتەوە، سێ مانگ پاش مردنی، بە ڕێکەوت لە پێشمەرگایەتیدا، هەواڵی مەرگی دەبیستم. نەمدەزانی دڵخوازەکەم لە دەست دەدەم. قەلادزێی جاران نابینمەوە و یادوەرییەکانی منداڵی، مێرمنداڵی و سەرەتای گەنجیم، لەژێر کەلاوەکانیدا دەنێژرێن. نەمدەزانی و نەمدەزانی وەکوو نەمامێکی لەڕەگەوە هەڵکەندراو، ناتوانم جارێکی دی لە وڵاتەکەم، کە قەت نەبۆتە وڵاتی من، بڕوێمەوە.

بەشی حەوتەم
دوورپیانی خوێندن و ڕێگای تفەنگ

١
خوێندن لە بولگارستان

لە سۆفیا لە ئەکادێمیای زانستە کۆمەڵایەتییەکان، دەستم بە خوێندن کرد. ئەکادێمیا سەنتەرێکی زانستیی کۆمەڵایەتی بوو، قوتابیانی بولگار و بیانی لەوێ خوێندنی زانکۆ و دوکتۆرایان تەواو دەکرد. هەروا لە ئەکادیمیا کۆرسی خوێندنی جۆراوجۆری مانگانە و سالانە، بۆ کادیری حکومی، ئیداری و حزبیی بولگار و بیانی، لەوانە کادیر و ئەندامی حزبی شیوعیی عێراق، رێک دەخرا و سەدان کەس بەشدار دەبوون.

ئەکادێمیا ڕێسا و دیسپلینی تایبەتی هەبوو، چواردەوری تەلبەند کرابوو. ئەگەر میوانمان بهاتایە دەبوو پێشوەخت مۆڵەتی بۆ وەربگرین و ناوەکەی لە پرسگە بنووسرێت. شەوانی هەینی و شەمە دەمانتوانی لە دەرەوە بمێینەوە. شەوانی تر دەبوو پێش سەعاتی دوازدەی شەو بگەڕێینەوە ئەوێ. چونکە دوای ئەوە دەرگا دادەخرا و کەس بۆی نەبوو بچێتە ژوورێ. بەڵام یاسا و ڕێساکان چەند توندوتۆڵ بن، هەمیشە کەسانێک هەن بتوانن یاسا بشکێنن. زۆر جار تەلبەندی دیوی پشتەوەی ئەکادێمیا، کە لە باڵەخانەکان دوور بوو، درزێکی شاردراوەی تێ دەکرا. ئەوە 'دەروازەی نهێنی'ی دوای سەعاتی دوازدەی شەو بوو. کاتێک

ئاشکرا دەکرا، دوای ماوەیەک، لە جێیەکی تر، دەروازەیەکی تری لەو جۆرە دروست دەکرایەوە.

لە سۆفیا سەرەتا دڵخۆش و ئاسوودە بووم، بە نیاز بووم بە تەواوی سەرقاڵی خوێندن بم. چەند هاوڕێ و دۆستم بینینەوە، کە پێش من چووبوونە بولگارستان، لە زانکۆ دەیانخوێند. لەوێ مامۆستا حەسەنی قزڵجیم ناسی، کە لە سۆفیا دەژیا. هەروا مامۆستا کەریمی حیسامی، لەگەڵ خەجیجە خانی هاوسەری و کوڕ و کچەکەیان، کەماڵ و شلێر، لەوێ نیشتەجێ بوون.

ئەو دوو نووسەرە، قزڵجی و حیسامی، لە تەمەنی لاویەوە لە کوردستانی ئێران دەربەدەر ببوون، ماوەیەک لە عێراق ژیان. سەرەتای شەستەکانی سەدەی پێشوو لە پراگ، بەشی کوردی ئیستگەی ڕادیۆی پەیکی ئێرانیان، بەڕێوە برد. من ئەو کاتە هێشتا منداڵ بووم، زۆربەی خەڵکی قەڵادزێ، بە پەرۆشەوە گوێیان لەو ئیستگەیە دەگرت. لەوێوە هێرشی زۆر توند دەکرایە سەر حکومەتی بەعس، کە لە شوبات (فابریوەری) ١٩٦٣ دەسەڵاتی گرتبووە دەست. دواتر هەردوو نووسەر لە سۆفیا نیشتەجێ بوون.

مامۆستا قزڵجی لە سەنتەری سۆفیا، لە قاتی سەرەوەی گالێرییەکی گەورە، کە ناوی (تسووم) بوو، لە شوقەیەکی بچووکی ژووروونیوی، بە تەنیا دەژیا. ئەو ماوەیەی لە سۆفیا بووم، بەردەوام بە تەلەفۆن هەواڵیم دەپرسی و سەردانم دەکرد. هەندێک جار نەیدەهێشت زوو بڕۆم، ئێوارەکەی پێکەوە ڤۆدکامان دەخواردەوە، برنجی لێ دەنا و لەگەڵ مریشکی پیشاو دەمانخوارد.

قزڵجی لە سەردەمی کۆماری مهاباد، سەرنووسەری گۆڤاری هەڵاڵە بوو. چیرۆکنووس و ڕووناکبیرێکی شارەزا، ئەزمووندار، قسەخۆش و بێفیز بوو. چیرۆکەکانی ڕەنگدانەوەیەکی هونەرییانەی

ژیانی کوردەواری و گرفتی کۆمەڵایەتیی لادێکانی کوردستانن. لەو ستەم و بێدادی و فەسادییە دەدوێن، کە لە کۆمەڵێکی نەخۆش و دواکەوتوودا دەردەکەون.

لە سۆفیا چەند هۆنراوەیەکم نووسی، کە کاریگەریی رووداوەکانی ئەو رۆژانە و هەستی بەرگرییان پێوە دیار بوون. دوو شیعرم بۆ مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم نارد، بۆ ئەوەی بڵاویان بکاتەوە. شیعرێکیان (هۆنراوەیەک بۆ هاورێ فەهد)ی کردە عەرەبی، لە رۆژنامەی (تەریق ئەلشەعب) بە ناوی خۆمەوە چاپ کرا. ئەوی تریان (رێژنە) لە ئاداری ١٩٧٩ لە گۆڤاری رۆژی کوردستان، کە کۆمەڵەی رۆشنبیریی کوردی لە بەغدا دەری دەکرد، بڵاو کرایەوە. بەڵام لەجیاتی ناوی من نووسیبوویان (شاعیرێکی دووروڵات). هۆنراوەکە، دواتر لە شاخ چەند دێرێکی بۆ زیاد کرا، ساڵی ١٩٧٩ لە کۆمەڵەهۆنراوەی (رێژنە)دا بڵاو کرایەوە.

لەو رۆژەوە نووسینم بۆ بڵاوکردنەوە لە عێراق، نەنارد. لە رۆژنامەکانیشدا، ناوی من و شیعرەکانم نەدەهات. یان ناڕاستەوخۆ وەکوو یاساخکراوی لێ هات. ئەوەندەی بینیومە، ئەو ساڵانە، تەنیا رەخنەگر و شاعیر د.کەمال میراودەلی، لە چاوپێکەوتنێکدا، لەگەڵ مامۆستا مستەفا ساڵح کەریم، باسی من و چەند تایبەتمەندیی شیعری منی کردووە.[1]

لە سۆفیا ماوەیەکی کورت بە خۆشی و ئارامی ژیام. تا دەهات ستەم و تیرۆری بەعس زیادی دەکرد. بەردەوام هەواڵی ناخۆش و دڵتەزین لە وڵاتەوە دەگەیشتن. بە پۆل هاورێیانمان روویان لە سۆفیا دەکرد، دەبوو شوێنی حەوانەوەیان بۆ دابین بکرێت.

1- پاشکۆی عێراق، ژمارە ٢٣ لە ٢١-١-١٩٧٩ هەروا کەمال میراودەلی، ئەدەبناسی، ئەدەب و رەخنەی ئەدەبی- نووسینەکانی کەمال میراودەلی ١٩٧٠-١٩٨١) ل٤٤

بڵاوکـراوەی یەکێتیـی نیشـتمانیی کوردسـتان، لە سـۆفیا دەسـت دەکەوت، هەواڵی ناخۆشیان لەبارەی وێرانکردنی کوردستان، گرتن و لەسـێدارەدانی خەڵـک و چـالاکیی پێشـمەرگە، بـڵاو دەکـردەوە. هەروا گرتن و ئەشکەنجەدانی ئەندام و کادیرانی حزبی شیوعی، هەمـوو سـنوورێکی بەزانـدبوو. سـتەمی دەوڵەتـی بەعـس و ئەو هەواڵ و ڕووداوە ناخۆشـانە، بێتاقەتیـان کردبـووم. هەسـتی بەرپرسیاری و مەیلی سیاسی و بەرەنگارییان دەوروژاندم.

مـن لەو بـاوەڕەدا بـووم کە نووسـەر و ڕوونـاکبیر، پێویسـتە پەیڤـین، نووسـین و کـرداری هاوئاهەنـگ بـن. ئەوەی دەیڵێـت و دەینووسـێت، ئەگەر پێویسـت بێـت و بتوانێـت، هەقە بە کـردەوە پیشـانی بـدات. ئەو بۆچـوونەم نـوێ نەبـوو، لە چەنـدان نووسـینی ساڵانی حەفتاکاندا، بە ڕوونی دەبیندرێن.[1]

هەروا ئەو ساڵانە باوەڕم بەوە هەبوو کە دەتواندرێ و ڕەوایە، لە ڕێگەی تونـدوتیژیی شۆڕشـگێڕییەوە، سیسـتمی سیاسـی و کۆمەڵ و ژیـان بگۆڕدرێن. بۆیە لە بەرانبەر تیرۆر، ستەم و شـەڕی دەوڵەتـی بەعس، بەرەنگاربوونەوەی چەکداریم بە ڕەوا و گونجاو دەزانـی. ئەو بۆچوونەم لەگەڵ هەندێک هـاوڕێ، لەوانە بەهـادین نووری باس کرد، کە لە سـۆفیا بـوو، هـیچ بەرپرسـیارییەکی سیاسـی نەبـوو. چـاوەڕێی دەکرد پەلاماری بەعس و دۆخی سیاسیی عێراق، بە کوێ دەگات.

هـزر و تێڕوانینـی سیاسـی، ڕۆشـنبیری و ئەخلاقـیم، لە ڕەوشـی ڕووداوەکاندا، شێوەژیانی منیان گۆڕی، بەرەو ئەوەیان بردم بڕیـار بدەم، بۆ پێشمەرگایەتی بچمەوە کوردسـتان. ئەو بڕیـارە پەلەکردن و سـەرەڕۆیی پێوە دیـار بـوو، چـونکە هێشـتا وەزیرەکـانی حزبـی

1- -ڕەفیق سابیر، پەیڤ و پەیام، سەرچاوەی پێشتر.

شیوعی، لە حکومەتی عێراق و نوێنەرانی لە دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی لە هەولێر، لە کارەکانیان بەردەوام بوون.

ڕۆژی ١٠ی ئاداری ١٩٧٩ لەگەڵ بەهادین نووری، کەریمی حیسامی، عەبدوڵڵا قەرەداخی (مەلا عەلی) و ئەبو حاتەم، کە هاوڕێیەکی عەرەب بوو، شاری سۆفیای دڵگیرمان بەجێ هێشت، تا بەرەو کوردستان بچین. چەند شەوێک لە بەیروت ماینەوە و بە پاسپۆرتی ئوردونی، کە ڕێکخراوی ئازادیبەخشی فەلەستینی، بە ناوی ساختە بۆیان ئامادەکردین، چووینە تاران.

مانگێک بوو شۆڕشی گەلانی ئێران کرابوو. جگە لە مەیخانەکان، کە داخرابوون، هەموو شتێک جوان مابوو. تاران، بە تایبەت باکووری شارەکە، لە ڕووی ڕێکوپێکیی شەقام و جوانیی باڵەخانەکانی، هەڵسوکەوت و ڕەفتاری هێمنانەی خەڵکەکەی، لە سۆفیا و مۆسکۆ دەچوو. کەچی هاتوچۆی بێسەروبەری ئۆتۆمبێل، لە شەقامەکانی تاراندا، بەغدای بە بیر دەهێنامەوە. خەڵکی تاران وەکوو لە زیندانێکی گەورە ئازاد کرابن، دڵخۆش و چالاک ڕژابوونە سەر شەقامەکان. بە درێژایی شەقامی فیردەوسی و شەقامی درێژ و بەرینی تر، هەزاران کەس، بە گرووپی بچووکی جیاواز کۆ بووبوونەوە و باسی دۆخی سیاسی و داهاتووی ئێرانیان دەکرد. کەسێک بیروباوەڕی خۆی بۆ ڕوون دەکردنەوە، خەلکەکەش پرسیاریان لێ دەکرد، یان لە دژی دەوەستانەوە و هیچ گرفت و کێشەیەک لە نێوانیاندا ڕووی نەدەدا. ئەوە دیاردەیەکی باش و سەرنجڕاکێش بوو، کە پێشتر نەمدیتبوو. بەڵام ئەو دۆخە پڕهیوا و ئازادییە، زۆری نەخایاند، ئیسلامییەکان دەسەڵاتیان گرتە دەست. شۆڕشی گەلانی ئێران، کۆماری ئیسلامیی لێ هاتە بەرهەم.

دوای چەند ڕۆژ هەموومان، لەگەڵ جەلیل گادانی، ئەندامی

پێشـووی مەکتەبـی سیاسـیی حزبـی دیمـوکراتی ئێـران، چـووینە مهابـاد، کە تـازە ئـازاد کرابـوو. شـەوەکەی لە مـاڵی بـاوکی حەمەدەمین سـیراجی، ئەندامی پێشووی مەکتەبی سیاسیی حزبی دیمـوکراتی کوردسـتانی ئێـران، میـوان بـووین. زۆر بە گەرمـی، نەجیبانە و میواندۆستانە، پێشوازییان کردین.

پێش ئـێمە، چەنـد کـادیر و ئەنـدامی حزبـی شـیوعی چووبـوونە شـاخ، لەنـاو ئەوانـدا سـێ ئەنـدامی کـۆمیتەی ناوەنـدی هەبـوون، دووانیان فـاتیح ڕەسـووڵ، تۆمـا تۆمـاس، کە هـاوڕێیەکی مەسـیحیی نـاوچەی ئەلقـووش بـوو، لە خـڕی نێوزەنـگ بـوون، بەڵام ئەحـمەد بـانیخێڵانی و چەنـد هـاوڕێیەک لە مهابـاد خانوویەکیـان، وەکـوو نووسینگەی حزب، بەکرێ گرتبوو، ئێمە چووینە ئەوێ.

چەنـد ڕۆژ بـوو سـەربازگەی مهابـاد کەوتبـووە دەسـتی حزبـی دیمـوکرات، چەک و کەلـوپەلی سـەربازگەکە، دەسـتیان بەسـەردا گیرابـوو. بەشـێکیان وێنەی تـاڵانی، لە بـازاڕی مهابـاد دەفرۆشـران. هەر چەکێکـت بویسـتایە لەوێ دەسـت دەکەوت. دواتـر دەوتـرا تانکیان بۆ فرۆشتن هێناوەتە بازاڕ، بەڵام من ئەوەم نەدی.

خەڵکـی شـاری مهابـاد زۆر شـاد و گەشـبین بـوون، لە دوای ڕوخانـدنی کۆمـاری کوردسـتان و لەسـێدارەدانی پێشـەوا قـازی محەمەد و هاوڕێکانی، لە چوارچرای مهاباد، خەڵکی پایتەختەکەی کۆمار، ئازادی و خۆشیی لەو جۆرەیان بەخۆیانەوە نەدیبوو.

چەنـد ڕۆژێـک لە مهابـاد مـاینەوە. لە یەکـی نیسـان هـاوڕێ مەلا عەلی، لەگەڵ نەسرەدین هەورامی و چەند هـاوڕێی تـر کە هـاتبوونە مهابـاد، بە چەکەوە نێـردرانە نـاوچەی هەورامـان، بـۆ ئەوەی لەوێ بـنکەیەک دابمەزرێـنن، پێشـوازیی ئەو هاوڕێیـانە بـکەن، کە لە سلێمانی و شاری تری عێراقەوە، ڕوو لە شاخ دەکەن.

له مهاباد لهگهڵ ئهبو حاتهم، به گوێزان سهرمان تاشی. ڕۆژی دووی نیسان، ههرسێکمان، بههادین نووری، ئهبو حاتهم و من، لهگهڵ دوو هاوڕێی تر، که له مهاباد بوون، به چوار تفهنگی گ۳، (له ئێران به ژ۳ ناو دهبردرێت)، که حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پێی دابووین، چووینه سهردهشت. لهوێوه بهرهو خڕی نێوزهنگ بهڕێ کهوتین، ئێوارهکهی گهیشتینه ئهوێ.

ئاسمانێکی شین و خنجیلانهم ههبوو
داگیرکهران بهسهر سهرمیاندا ڕوخاند
چۆڕهخوێنێکی ڕهش و
چهپکێک خهونی ههنگوینی و
چهند کتێبێکم ههبوو
ئهویشیان برد به تاڵان.
بهڵام کاتێک هاتن پێستهکهم بگۆڕن
دهموچاوم بشێوێنن
بهفر و بروسکهم کرده بهر
وڵاتهکهم نایه کۆڵ و
ڕێگای تفهنگم گرته بهر.

٢
بە ڕێگای تفەنگدا

خـڕی نێوزەنـگ نـاوچەیەکی شـاخاوییە لە سـنووری عێـراق و ئێرانە، دەکەوێتە دامێنی چیای مامەندە، کە لە ڕۆژهەڵاتی قەڵادزێیە. لەوێ چەنـد بارەگـای پێشـمەرگە هەبـوون، بە هۆیـانەوە نـاوچەکە جـوولەی زۆری تێکەوتبـوو، دوکـان و چایخـانە و کەبابخـانەی لـێ کرابـۆوە. نێوزەنـگ لەودیـو گونـدی شـێنێیە، کە نزیکتـرین گونـدی نـاوچەی پشـدەرە لە ئێـران. ئەو کـاتە خەڵکـی زۆربەی گونـدەکانی پشدەر ڕاگوێزرابوون، بەڵام خەڵکی شێنێ و چەند گوندی ناوچەی سەنگەسـەر و بنـاری ئاسـۆس، لە جێـی خۆیـان مـابوونەوە. مـن بە منداڵی شێنێ و نزیکەی زۆربەی گونـدی تـری پشـدەرم بینیبـوو، بە ناوچەکە ئاشنابووم.

لە خـڕی نێوزەنـگ بارەگـای مـام جەلال، مەکتەبـی سیاسـیی یەکێتیی نیشـتمانیی لـێ بـوو. مانگێـک زیـاتر بـوو چەنـدان ئەنـدام و کـادیری حزبـی شـیوعی، ڕوویـان لەوێ کردبـوو. مـام جەلال بە گەرمـی پێشـوازیی کردبـوون. بە کـۆمەکی یەکێتیـی نیشـتمانی بارەگایەکی بچووکیان کردبۆوە و چەند پارچە چەکیان وەرگرتبوو. بارەگـاکە دوو ژووری گەورە بـوو، لەگەڵ نـیمچە ئەشـکەوتێک کە پێشـەکەی دیـوارێکی بە کەڵەکەبەرد بـۆ کرابـوو. ئەشـکەوتەکە، بە

ئەشکەوتی کونە بزنان ناو دەبرا، لە جێیەکی لاچەپ و دە پازدە مەترێک لە سەرووی ژوورەکانەوە بوو، بەڕاستی هەر بۆ ئەوە دەشیا بزنی تێدا مۆڵ بدرێت. بەهادین نووری، ئەبو حاتەم و منیان بردە ئەشکەوتەکە، کە جێگای حەوت تا هەشت کەسی تێدا دەبۆوە، بەلام بە ئێمەوە بووینە دە یان یازدە کەس. لەوێ ناوی خۆم گۆڕی بۆ کاوە، تا لە شاخ بووم (بە هاوڕێ کاوە) ناو دەبرام. ئەو ناوەم لەبەر کاوەی ئاسنگەر هەڵنەبژارد بوو، بەڵکو ڕێزلێنانێک بوو لە بەرپرسێکی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، لە قەلادزێ، کە ناوی کاوە بوو، کۆتایی ساڵی ١٩٦٩ تیرۆریان کرد. ئەو سەردەمەش وەکوو ئێستا، لە باشووری کوردستان، سەر و گیانی کوردی نەیاری دەوڵەتی ئێران و تورکیا، پارەی چاکیان دەکردا.

دوای دە ڕۆژێک بەهادین نووری دیار نەما. سەرەتا لام وابوو بە کارێکی حزبی، بۆ ناو شار، یان بۆ جێیەکی تر چووە. دوای دوو سێ هەفتە لە فاتیح ڕەسووڵم بیست، کە ڕۆیشتووە بۆ ئێران، تا لەوێوە بگەڕێتەوە دەرەوەی وڵات. زۆرم پێ سەیر بوو، چونکە ئێمە پێکەوە بە پلان بۆ خەباتی چەکداری گەڕابووینەوە، بیرمان لە هەندێک کار کردبۆوە. کەچی وەکوو ئەوەی چاوساخی ڕێگامان بووبێت، بە خێرایی، بێ ئەوەی خواحافیزی لە ئەبو حاتەم و من بکات، ئێمەی بەجێ هێشت و گەڕایەوە دەرەوەی وڵات! دیار بوو دۆخەکەی بەدڵ نەبوو. من بڕیارم دابوو بمێنمەوە، بەلام خەمی ئەبو حاتەمم بوو، کە بەردەوام لە منی دەپرسی ئەبو سەلام بۆ کوێ چوو؟ ئەبو حاتەم خەڵکی شاری سەماوە و دووەم هاوڕێی عەرەب بوو لە شاخ. بەو هیوایە لەگەڵ ئێمە گەڕابۆوە، کە بە شۆڕشی چەکداری، عێراق لە بەعس ڕزگار بکات و شانازانە، بگەڕێتەوە بۆ شارەکەی.

لە سۆفیا بە بەهادین نووریم وت بۆچی لە ئێستاوە ئەبو حاتەم لەگەڵ خۆمان بەرین؟ نە زمانی کوردی دەزانێ و نە شارەزای ناوچەکەیە، ڕەنگە ببێتە بارگرانییەک بۆ ئێمە. کەچی وتی:

لە بواری میکانیکیدا شارەزایە و لەوێ پێویستمان پێی دەبێت.

بەڵام تا لە شاخ بووم ئەبو حاتەم، لە بەشی ئیدارە و ئازوقە کاری کرد. دواتر لە شەڕی پشتئاشان، لەگەڵ چەندان هاوڕێی تر، شەهید کرا.

پاش دەوروبەری ساڵونیوێک بەهادین نووری هاتەوە کوردستان. نزیکەی ساڵێک پێکەوە کارمان کرد، بەڵام وەکوو جاران متمانەم پێی نەبوو. ئەو سکرتێری لیژنەی هەرێمی کوردستان بوو، کە بەرپرسی ڕێکخستنی نهێنی نێو شارەکانی کوردستان بوو. من بەرپرسی ڕاگەیاندنی هەرێم و بارەگاکە بووم. بەهادین نووری و من بە گشتی پێوەندیمان باش بوو، بەڵام لە زۆر مەسەلەدا ناکۆک بووین، کارکردن لەگەڵ ئەو ئاسان نەبوو. توانای گوێگرتنی کەم و مەیلی تاکڕەوانەی بەهێز بوو. تەنیا ڕای خۆی بە دروست دەزانی. ئەگەر کەسی یەکەمی حزبی شیوعی بووایە، دەیتوانی ناعادیلانە لەگەڵ ئەو هاوڕێیانەیدا ڕەفتار بکات، کە وەکوو ئەو بیر ناکەنەوە. بەڵام بەهادین نووری کەسێکی بوێر، بە هەڵوێست، مەیدانی و دڵسۆز بوو. ساڵی ١٩٨٤ دوای چل ساڵ کار و خەبات لە ڕیزی حزبی شیوعی، بە شێوازێکی ناڕەوا و نابەرپرسانە، لەو حزبە بەدەریان نا. بەهادین نووری، تا سەر جوامێرانە ژیا، لەگەڵ خۆی و باوەر و بەهاکانیدا ڕاستگۆ، لەگەڵ گەلەکەیدا وەفادار مایەوە.

ڕۆژانە چەندان هاوڕێی نوێ، لە ترسی تیرۆری حکومەتی عێراق دەهاتنە خڕی نێوزەنگ. بەشێکیان لە زیندان ئازاد کرابوون، یان بۆ

خۆپاراســتن ڕوویــان لە شــاخ کردبــوو، بەو هیــوایەی ڕەوانەی دەرەوەی وڵات بکرێن، یان پەلاماری بەعس کۆتایی بێت و بتوانن بگەڕێنەوە نــاو مــاڵی خۆیــان. بەڵام بەردەوام شــاڵاوی گــرتن و ڕاونان زیاتر دەبوو، هاوڕێی نوێ دەهاتن و جێگامـان بەرتەسـک و خۆراکمان زۆر خراپتر دەبوو. بە هەمووی پازدە بیست تفەنگ و کلاشینکۆفمان هەبوو. زۆر بە پەرۆشەوە چاوەڕێ بووین چەکمـان بۆ بێت، یان بتوانین چەک بکڕین و پێشمەرگە دەست بە چالاکیی بکەن. ئەحمەد بانیخێلانی، بەو ناوەی کە چەک لە حیزبی دیموکرات وەردەگرێت و بۆمـان دەنێرێت لە مهاباد مـابۆوە. ڕۆژێـک چەنـد پێشمەرگەیەک پێنج تفەنگی (گێ ٣)یان لە مهابادەوە هێنا. تۆمـا تۆماس، کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی و ئەفسەرێکی کۆنی سوپا و پێشمەرگەی دێرین بوو، لە بەردەمی ژوورەکەمان و لە بەر چاوی کۆمەڵێک هاوڕێ تفەنگەکانی پشکنی و بێ فیشەک تاقی کردنەوە. سێیەم تفەنگی پشکنی و بە توڕەیی فڕێی دا و وتی دەرزییەکەی دەرهێندراوە. تفەنگی چوارەمیـان چەخمـاخەکەی خـراپ بووبـوو، تۆما تۆماس خۆی بۆ نەگیرا، بە هەموو هێزییەوە تفەنگەکەی بە زەوییدا کێشا، بە دەنگی بڵند، وتی:

ئەبو سەرباز (ئەحمەد بانیخێلانی) ئەو چەکانەمان بۆ دەنێرێت، کە لە بازاڕی مهاباد بۆی نافرۆشرێن!

ڕۆژی یەکــی ئایــار، بە بــۆنەی جەژنــی کرێکـارانی جیهـانەوە، ئاهەنگێکی خنجیلانەمان ڕێک خست کە هاوڕێیان و چەند میوان، لەوانە مـام جەلال و مەلا بەختیـار بەشـدار بوون. سـەرەتا مـن بە زمـانی کـوردی وتـاری حزبـی شـیوعیم، خوێنـدەوە. لە وتـارەکەدا ئامـاژەم بە دۆخـی عێراق و کوردسـتان و تیرۆری دەسـەڵات دا و هەڵوێست و ڕێبازی نوێی حزبی شیوعیم باس کرد. دواتر ئەبو

شاکر، به عەرەبی هەمان وتاری خوێندەوە. دوای ئەو مام جەلال بە ناوی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و مەلا بەختیار بە ناوی کۆمەڵە وتاریان پێشکەش کرد.

لە نێوزەنگ بێکار و چاوەڕێ، کاتمان بەسەر دەبرد. برادەرانی یەکێتیی نیشتمانی داوایان کرد، لە کاری ڕاگەیاندندا یارمەتییان بدەین. من و ئەبو سەربەست، کە هاوڕێیەکی ڕووناکبیری ئێزیدی بوو، بە عەرەبی دەینووسی، چووینە ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان، نزیکەی دوو مانگ لەوێ هاوکاریمان کردن.

دوای چەند مانگێک چەک پەیدا کرا. پێشمەرگەکان بە گوێرەی ناوچەکانیان، بە شێوەی پەلی تایبەت ڕێک خران. چەند خانووی نوێ بۆ بارەگای هێزەکانی پێشمەرگە دروست کران، من بوومە بەرپرسی سیاسیی پێشمەرگەکانی ناوچەی پشدەر، کە هاوڕێ سەلیم، ناسراو بە سەلیمە سوور، بەرپرسی عەسکەری و هاوڕێ ڕەسووڵ سۆفی یاریدەدەری بوو. سەرەتا ٢٠ تا ٢٥ پێشمەرگە بووین و بنەکەکەمان لە زەڵێ بوو. بەشێکی پێشمەرگەکان خەڵکی قەڵادزێ بوون و دەمناسین، بەشێکی تریان خەڵکی گوندەکانی پشدەر و ناوچەی سەنگەسەر بوون، لەوێ ناسیمن.

لە سەرەتای پایزی ئەو ساڵەدا، یەکەمین جەولەمان کرد. دەبوو لە زێی سندۆڵان بپەڕینەوە، بەرەو چیای ئاسۆس بچین. لە دەمی پەڕینەوەدا، هاوڕێ حەسەن خدر، کە خەڵکی ناوچەی سەنگەسەرە و ئێستا لە هەولێر دەژی، هاواری لێ کردم:

هاوڕێ کاوە زێیەکە زۆر قووڵە، دەبێ وەکوو موسەقفان قونان ڕووت کەین.

وتم: باشە هاوڕێ، ئەگەر پێویست بێت ڕووتی دەکەین.

شەوێک لە بناری ئاسۆس ماینەوە و قسەمان بۆ خەڵک کرد.

ڕۆژی دوایی چووینە بنگرد، لەوێوە بە بەلەم پەڕیینەوە بەری چیای کوسرەت. لەوێ لەگەڵ دەستەیەک پێشمەرگەی ناوچەی بیتوێن، کە چاوەڕێمان بوون، یەکمان گرتەوە. دوای چەند ڕۆژێک، پێکەوە درێژەمان بە جەولەکەمان دا، بە چوارقورنەدا پەڕینەوە ناوچەی دۆڵەڕەقە و ئاکۆیان. خەڵکەکە ئێمەیان نەدەناسی، یەکەم پرسیار کە لێیان دەکردین ئەوە بوو ئێمە جەماعەتی کێین؟! لەو گوندانە پێشمەرگە بە ناوی بەرپرس، یان سەرۆکی حزبەکەیان، دەناسران.

ئێمە بەو مەبەستە چووبووین خۆمان بە خەڵکی ئەو گوندانە بناسێنین، لە نزیکەوە بیانناسین و زانیاریی زیاتر لەبارەی ئەو ناوچانە پەیدا بکەین. سیاسەتی نوێی حزبی شیوعی بۆ خەڵک ڕوون بکەینەوە و بزانن کە ئێمەش دەستمان بە چالاکیی چەکداری کردووە. لە چەندان گوند، شەوانە خەڵکمان لە مزگەوت کۆ دەکردەوە، سەعاتێک قسەم بۆ دەکردن. لەبارەی تاوانەکانی دەسەڵاتی بەعس دەدوام، سیاسەت و ڕێبازی نوێی حزبی شیوعی و ئامانجی خەباتی چەکداریم بۆ ڕوون دەکردنەوە. داوام لێ دەکردن کە کۆمەکمان بکەن و بە هیچ شێوەیەک هاوکاریی حکومەت نەکەن. دواتر وەڵامی پرسیاری ئامادەبووانم دەدایەوە.

لە دۆڵەڕەقە بڕیارمان دا، چەند پێشمەرگە بچنە شاری ڕانیە، ئارپێچی بە ماڵی سەرۆکجاش، هەباس باڵواغای ئاکۆوە بنێن، کە چەند مانگێک بوو پۆلێک پێشمەرگەی بزووتنەوەی سۆشیالیستی گرتبوون، ڕادەستی حکومەتی بەعسی کردبوون، ڕاستییەکەی پێی فرۆشتبوون و لەسێدارە درابوون. دەستەیەک پێشمەرگە چوونە ناو شاری ڕانیە، کارەکەیان ئەنجام دا و بە سەلامەتی گەڕانەوە.

هێشتا لە ناوچەی دۆڵەڕەقە بووین، ئاگادار کراین، کە ئەندامێکی

کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی، بە نهێنی گەیشتوتە ڕانیە و دەبێ لەگەڵ خۆمان بیبەین بۆ نێوزەنگ. کاتێک بینیم عەبدولوەهاب تاهیر بوو، کە خەڵکی بەسرا بوو. لە ماوەی ئەو ساڵەی خۆی شاردبۆوە، ڕەنگی پیریی لێ نیشتبوو.

خەڵکی ئەو گوندانەی کوردستان هەژارانە و لە دۆخێکی زۆر دواکەوتووانەدا دەژیان، لە سادەترین جۆری خزمەتگوزاری بێ بەش کرابوون. هاتوچۆی بەردەوامی پێشمەرگە و مانەوەیان لەو گوندانە، بارگرانیی ئابوورییان بۆ خەڵک دروست کردبوو. لەوەش زیاتر پێشمەرگە ژیانی کۆمەڵایەتی، گوزەران و ئاسایشی خەڵکی ئەو ناوچانەیان تێک دابوو. لە چەند گونددا شەڕی قورس لەنێوان پێشمەرگە و هێزی سەربازی و جاشی ڕێژیمدا، یان لەنێوان پێشمەرگەدا ڕوویان دابوو، خەڵکی ئەو گوندانە زیانی گیانی و مادییان پێ گەیشتبوو.

لەو گەڕانەدا باشتر پێشمەرگەکانم ناسین، پێکەوە زۆر گونجاو بووین. من خەڵکی ناوچەکەم، تایبەتمەندیی کۆمەڵایەتی و عەشایەریی خەڵکەکە دەزانم و ڕێزی هەموویانم دەگرت. ئەوان نموونەی پێشمەرگەی ئازا، جوامێر، وەفادار و دڵسۆز بوون و دەمتوانی سەر و گیانی خۆمیان پێ بسپێرم. بە داخەوە دواتر کۆمەڵێک لەو هاوڕێ جوامێرانە، مام ڕەسووڵ سۆفی، عەلی حاجی نادر، عەبدوڵلا حەسەن دەڵگەیی، ڕەحمان حاجی حەمە لۆز، کە پورزام بوو، لەگەڵ چەندان هاوڕێی تر، کە ناوەکانیانم لەبیر نین، لە چالاکیی جۆراوجۆردا، شەهید بوون. ساڵی ١٩٨٤ لە شاری سۆفیا، بۆ یادی مام ڕەسووڵ، کە جووتیارێکی جوامێر بوو، هۆنراوەی (ماڵئاوایی) و دواتر بۆ یادی ڕەحمان هۆنراوەی (تەرم)م نووسی. ئەمە هۆنراوەی ماڵئاواییە:

ڕوخسارمان هێشتا نوقمی هەڵچوونە
نوقمی سەرسامی و لە دایکبوونە
بە جێمان دێڵی
لە دورگەی خۆڵدا
لە هەرێمێکی پڕ لە هەرەسدا
لە دەشتی زوقما بە جێمان دێڵی.
هێشتا وەرزەکان لە خوێندا دەگلێن
بەجێمان دێڵی.

دوای تۆ بەرەو کوێ وڵات هەڵبگرین؟
تاریکەشەوان چۆن بەرەو بنکە بگەڕێینەوە؟
لەپاڵ کام دوند و پەڵە هەوردا بحەسێینەوە
کام خەون و ئاسۆ لە ئامێز بگرین؟

بە جێمان دێڵی
هێشتا کوردستان لانکەی ئازارە
گەروویەکی پڕ خۆڵ و هاوارە
هێشتا کوردستان، عاشق و حەیران
وێڵی مەدارە.

بە جێمان دێڵی
لوتکە و وەرزەکان دادەگیرسێنی
لەنێو گیانماندا لافاو دەچێنی.

٣
نووسین لە پەنای چیادا

لە کۆتـــایی نــۆڤەمبەری ١٩٧٩ چەنــد ڕۆژێــک بــوو لە جەولە گەڕابوومەوە، بڕیار درا نووسینگەی ڕاگەیاندنی حزبی شیوعی لە شاخ دابمەزرێندرێت. لیژنەیەک لە ســێ کەس پێک هێندرا، مـن و تەحسین مـحەمەد خەلیل، کە پێشتر لە بیری نوێ پێکەوە کارمـان کردبوو، لەگەڵ هاوڕێ نەجیب (ئەبو جینان) کە وتار و هەواڵی لە کوردییەوە دەکرد بە عەرەبی و نووسینەکانی تایپ و چاپ دەکرد.

هاوڕێ عومەر عەلی شێخ (ئەبو فاروق)، کە ئەو کاتە بەرپرسی ڕێکخستنی حزبی شیوعی بوو لە کوردستان، یەکەم کۆبوونەوەی لەگەڵ لیژنەکەمـان کـرد، بە فراوانــی باســی سیاســەتی ڕاگەیانـدنی حــزب و پێداویســتییەکانی کــارەکە کــرا. بڕیــار درا پلانێــک بــۆ کارەکانمان دابنێین، بە زوویی کەرەستەی پێویست، تایپ، ڕۆنیۆ، مەرەکەب و کاغەز ...تاد لە ئێرانەوە بهێندرێن. دوای کۆبوونەوەکە بە ئەبـو فـاڕووقم وت، هاوڕێیـانی ڕێکخسـتنی نهێنـی لە قەڵادزێ، پێویستیان بە دەمانچەیەکە بۆیان بنێرین.

ئەبــو فــاڕووق وتــی: هەر دەمــانچەیەک؟ لەمەودوا لەجیــاتی دەمـانچەیەک و دوو دەمـانچە، ســەد دەمـانچە زیـاتر بـۆ نـاوەوە دەنێرین، لە قەڵادزێوە تا کەرکووک، بەسەر ڕێکخراوەکانی حزبدا

دابەشیان دەکەین.

من حەپەسام، ئێمە بۆ دەمانچەیەک، یان کلاشینکۆفێک، ئامادە بووین سوال بکەین! تۆ بڵێی ئەو ماوەیەی لە نێوزەنگ نەبووم چەکمان بۆ هاتبێت و ئاگادار نەبم! تەماشای هەردوو هاوڕێم کرد، ئەوانیش سەریان سورمابوو.! ئەبو فاڕووق وتی:

من سەدان دانە لە بڵاوکراوەکانی حزب چاپ دەکەم، بۆ ناو شارەکانی دەنێرم، هەر دانەیەکی هێندەی دەمانچەیەک و زیاتریش کاری خۆی دەکات!

دوای ئەو وەڵامە، بیرم بۆ ئەوە چوو کە سەرکردایەتیی حزبی شیوعی خەباتی چەکداری، وەکوو بەشێکی سەرەکیی خەباتی سیاسی، لە دژی دەسەڵاتی بەعس، بەجیدی نەگرتووە. بەڵکو بە شێوەی ساڵانی شەستەکان، بۆ خۆپاراستن و وەکوو پەناگەیەک بۆ ئەو هاوڕێیانەی ناتوانن لە شارەکان بمێننەوە، بەکاری دەهێنێت. ئەو بۆچوونە دڵخۆشی نەکردم و نەمویست بە جیدیی بگرم. زۆر جار مرۆڤ نایەوێت بڕوا بە هەندێک قسە، هەواڵ و پێشبینی بکات، کە لەگەڵ بۆچوونی خۆیدا ناگونجێن.

لە بارەگای سەرکردایەتیی هەرێم لە تووژەڵە، ژوورێک بۆ ڕاگەیاندن تەرخان کرا. ئامێری چاپ و کەرەستەی تری پێویست ئامادە کران. بڕیارمان دا دوو بڵاوکراوە بە زمانی کوردی و عەرەبی دەربکەین، ڕێگای کوردستان، کە ئۆرگانی ڕێکخراوی هەرێمی کوردستانی حزبی شیوعی بوو، لەگەڵ ڕێبازی پێشمەرگە، کە بۆ کاروباری پێشمەرگایەتی تەرخان کرا بوو. ڕۆژی ١٤-١-١٩٨٠ یەکەم ژمارەی ڕێگای کوردستان، بە زمانی کوردی و عەرەبی چاپ کرا. سێ هەفتە دواتر لە ٨-٢ یەکەم ژمارەی ڕێبازی پێشمەرگە- نهج الانصار، کە ئۆرگانی هێزی پێشمەرگە بوو، بە

هەردوو زمـانەکە دەرچـوو. دوای سـاڵێک، یـان زیـاتر (ڕێبـازی پێشمەرگە) بە مەکتەبی عەسکەریی حزبی شیوعی سپێردرا. دواتر ئیستگەی ڕادیۆی دەنگی گەلی عێراق دامەزرێندرا، کە بە کوردی و عەرەبی بەرنامەکانی پەخش دەکرد. ئیستگەکە سـەرەتا لە ناوچەی بێتووش بوو، ستاقی خۆی هەبوو، دواتر گوێزرایەوە بۆ نۆکان. هەروا ڕاگەیاندنی هەرێمی کوردستان جیا کرایەوە، چەند هـاوڕێی لاو هـاتنە ڕاگەیانـدن، لەوانە ئاسـۆ کەریـم، دارا مەحمـوود، مسـتەفا غەفور و ڕێبوار.

هێشـتا کۆمیتەی ناوەنـدیی حزبـی شـیوعی بە تەواوی لە حزبـی بەعـس بـێ هیـوا نەبووبـوو. چـاوەڕێ بـووین حزبـی شـیوعی، لە کۆبـوونەوەی داهـاتووی کـۆمیتەی ناوەنـدی، بە بەیاننـامەیەک هاوپەیمـانیی خـۆی لەگەڵ حزبـی بەعـس کۆتـایی پـێ بهێنێـت و خەباتی چەکداری، وەکوو بەشێک لە خەبات بۆ ڕوخانـدنی ڕێژیمـی عێراق، بڕیار بدات. ئەو کاتە وتارێکم لەبارەی خەباتی چەکداری، لە ڕێبازی پێشمەرگەدا، بڵاو کردەوە. تیایدا توندوتیژیی شۆڕشـگێری و خەبـاتی چەکدارییم بە شـێوازێکی بایەخدار و ڕەوای ڕوخانـدنی دیکتاتۆریا و گەیشـتنە دەسـەڵات، دانـابوو. لە وتـارەکەدا ئەزمـوونی چەند وڵاتم لەو بـارەوە بـاس کردبـوو، کە لەو ڕێگەیەوە توانیویـانە ئـازاد بـبن. هەروا ئامـاژەم بە قسـەیەکی کـارل مـارکس دابـوو، کە دەڵـێ (شـۆرش شـەمەندەفەر -قیتـار-ی مێـژوویە). چەنـد ئەنـدامی سـەرکردایەتیی ئەو وتارەیان بەدڵ نەبوو، پێیان وابوو هێشـتا کـاتی ئەو جۆرە نووسینە نەهاتووە.

ئەو کاتە من، وەکوو میلیۆنان گەنجی کوردستان، عێراق و دنیـا، باوەڕم بە بیری چەپی مارکسـی و شۆڕشـگێری هەبـوو، بە هـزر و کرداری گیانفیـدایانەی گیڤـارا سـەرسـام بـووم. ئەمەش یەکێـک بـوو

لەو هۆكارانەی ڕوو لە خەباتی چەكداری بكەم.

دیارە بەرەنگاربوونەوەی ستەم و بێدادی و دیكتاتۆریا، بە هەر شێوازێک بێت كارێكی ڕەوایە. بەڵام بە ئەزموون دەركەوتووە گۆڕینی كۆمەڵ لە ڕێگای شۆڕش و توندوتیژیی شۆڕشگێرییەوە، ڕەوشی گەشەكردنی سروشتیی كۆمەڵ تێک دەدات. كێشەی قووڵی ئابووری، كۆمەڵایەتی و سیاسی دروست دەكات و توندوتیژی بەدوای خۆیدا دەهێنێت. ئەو كارە وەكوو ئەوەیە منداڵێک، پێش وادەی لەدایكبوونی، بە خواستی دایكوباوكی، لە سكی دایكی بهێندرێتە دەرێ.

چەپی ماركسی، لە بنەڕەتدا باوەڕی بە توندوتیژیی شۆشگێڕی و دیكتاتۆریای پرۆلیتاریا هەیە. هەروا ئایدیۆلۆجیای ناسیۆنالیزم، فاشیزم و ئیسلامیزم.. بە هەمان شێوە، باوەڕیان بە توندوتیژی و پەلاماری چەكداریی هەیە. ئەم شێوازە لە دژی نەیاران و بۆ گەیشتنە دەسەڵات، گۆڕین و دارشتنەوەی كۆمەڵ، بە ڕەوا دەزانن. دەیانەوێت، بەپێی تیئۆری باخچە، كۆمەڵگا (باخچە) لە گژوگیای بێفەر و زیانبەخش (نەیار و بەرهەڵستكاران) پاک بكەنەوە. سەرلەنوێ لەبەر ڕۆشنایی مۆدێلێكی دیاریكراوی ئایدۆلۆجی و سیاسی، كە لە سەری ئەواندایە، ڕێكی بخەنەوە.

ڕاستییەكەی ئەوەی ناوی (شۆرش)ی لێ نراوە، بە گشتی جەلادێكی بە جەلادێكی تر گۆڕیوە. شۆڕشگێران، بە ناوی شۆڕشەوە، كار و تاوانی هێندە درندانەیان كردووە، كە ڕەنگە دیكتاتۆران، یان داگیركاران نەیان كردبێت. ئەزموونی گەلان لە شۆڕشی فەڕەنسا و شۆڕشی ئوكتۆبەرەوە، تا شۆڕشی تەمووزی عێراق، ئەلجەزایر، لیبیا، ئێران و زۆر وڵاتی ئاسیا و ئەفریقا و ئەمریكای لاتین، دەتوانن بەڵگەی ئەو قسەیە بن.

لە بەشـی ڕاگەیانـدن کـات و دەرفەتـی باشـم بـۆ خوێنـدنەوە و شیعرنووسـین هەبـوو. تـا کۆتـایی هـاوینی ١٩٨٠ کـۆمەڵە هۆنراوەیەکی نوێم نووسی، کە لە ڕووی بابەت، زمان و ستایلەوە، لە هۆنراوەکانی پێشووم جیاواز بوون. لە شاخ بۆچوونم لەبارەی مرۆڤ، ژیان و شیعر، گۆڕانیان بەسەردا هات، کە لە دنیابینیی من و شیعرەکانمدا ڕەنگیان دایەوە. ئەوە سەرەتای ئەزموونێکی نوێی شیعریی من بوو، کە دواتر ئاماژەی پێ دەدەم.

لە شاخ بەدەگمەن کتێبی کوردی و عەرەبیمان دەست دەکەوتن. هەندێک جار لە قەلادزێوە کتێب و گۆڤاری نوێیان بۆ دەناردم، بەلام کەم بوون، هەر بەشی چەند ڕۆژێکیان دەکرد. ئەوە بۆ من گرفتێکی گەورە بوو، چونکە ڕانەهاتبووم بە بێ کتێب و خوێندنەوە هەڵبکەم. ئەو گرفتە بەوە چارەسەر دەکرا، کە پەنا بۆ کتێبی فارسی بەرم، چونکە بە ئاسانی دەست دەکەوتن و تا ڕادەیەک لە زمانی فارسی دەگەیشتم.

کەریمی حیسامی دەیوت کوردی عێراق ئەگەر تەنانەت بە تەیارە بە سەر ئێراندا بفڕن، پێیان وایە فارسی دەزانن. بەلام قسەکەی ئەو منی نەدەگرتەوە، چونکە تارانم دی بوو! چوار ساڵ، هەفتەی سەعاتێک، لە زانکۆی بەغدا، بەشی کوردی، زمانی فارسیم خوێندبوو، هەرچوار ساڵەکە، لە تاقیکردنەوەی کۆتایی ساڵدا، سەرکەوتوو بووم. بۆیە ئاشنایەتییەکم لەگەڵ زمانەکەدا هەبوو. وێرای ئەوە زمانی فارسی پڕە لە وشەی عەرەبی، زۆر وشەی هاوبەشیش لەزمانی کوردی و فارسیدا هەن. بۆیە کەسێک کە کوردی و عەرەبی بزانێت، دەشێت بە زەحمەتی کەمتر فێری زمانی فارسی ببێت. لە لاپەڕەی هەر کتێبێکی فارسیدا، بە دەگمەن دوو دێڕ دەبینیتەوە، کە وشەی عەرەبی تێدا نەبێت. زۆر جار هەموو

وشـەکانی ڕسـتەکە عەرەبـین، بەڵام ڕسـتەبەندییەکەی و کـردارەکە فارسین. واتا وشـە عەرەبییەکـان ملکەچـی سیسـتمی ڕسـتەبەندی و ڕێزمـانی فارسـی کـراون، ئەوە لایەنـی بەهێـزی زمـانی فارسـییە. فارسـەکان دەوڵەتیـان هەیە، وەکـوو ئـێمە لە سـایەی زۆرایەتیـی عەرەبیـدا نـاژین، بـۆیە لە بەرانـبەر عەرەبـدا گرێکـوێرەی خۆبەکەمزانینیـان نیـیە، بگـرە خۆیـان لە عەرەب بە فەرهەنگـدارتر دادەنێن. ئەوەی کاتی خۆی فیردەوسی و شاعیری تری ئێرانی، بە خەڵکی عەرەبیان وتووە، لەناو سەری زۆرینەی گەلی فارسدا، نەوە دوای نەوە، چەسـپیوە. بـۆیە فارسـەکان، وەکـوو ئـێمە تووشـی فۆبیـای وشـەی عەرەبـی نەبـوون و ئەو وشـە عەرەبیانەیـان نەگۆڕیـون، بەڵکـو فارسـاندوویانن. بەمەش زمـانەکە بەو وشـە عەرەبییـانە، کە ڕەنـگە لەسـەدا چلـی وشـەی زمـانی فارسـی بـبن، دەوڵەمەند کراوە. کەچی لە باشووری کوردستان بە جۆرێکی زۆر نەفامـانە و نابەرپرسـانە، بە کـاریگەریی کـوردایەتییەکی کـوێرانە و جـاهیلانە، سـەدان وشـەی عەرەبی، کە خوێندەوار و نەخوێندەوار، بەکاریـان دەهێـنن، لە نووسـیندا لابـراون. لە جیاتییـان بە تـۆپەڵ وشـەی سـەقەت و نـاقۆڵا، دوور لە بنەمـای ئێتیمۆلـۆگیی زمـانی کوردی، داتاشراون و داندراون. لە بەرامبەر ئەوەدا زمانی کوردی، لە باشـووری کوردسـتان، لە ڕووی ڕسـتەبەندییەوە شـێوێندراوە و ملکەچـی ڕێسـای زمـانی عەرەبی کـراوە. بـۆ نمـوونە زۆر جـار لە بڵاوکـراوە و مێـدیای کوردیـدا، کە زۆربەیـان کـراونەتە ماشـێنی شێواندنی زمانی کوردی و تێکدانی زەوقی گشتی، دەبینی وشـەکان هەموویـان کـوردین، کەچـی ڕسـتەکان بە شـێوازی عەرەبـی داڕێژراون. ئەمە هەڕەشە لە زمان دەکات و زمان تێک دەشکێنێت، نەک وشەی بیانی. چونکە هیچ زمانێک نییە هەزاران وشـەی بیانی

تێدا نەبێت. ئەو وشانە بوونەتە بەشێکی دانەبڕاو لەو زمانانە. زۆر جار د.عیزەدین لە پۆلدا دووپاتی دەکردەوە، کە هەر وشەیەک لە هەر زمانێکەوە هاتبێتە ناو زمانی کوردی، ئەگەر زۆربەی خەڵکی لادێ و شار، خوێندەوار و نەخوێندەوار تێی بگەن، ئەو وشەیە کوردییە، یان بۆتە کوردی.

لە شاخ گوێم لە ئیستگەی ڕادیۆی تاران دەگرت، بێ گرفتی گەورە لە هەواڵ، ڕیپۆرتاجی ڕۆژنامەنووسی، بابەتی سیاسی و مێژوویی دەگەیشتم. بەڵام کتێبی ئەدەبی، بە تایبەت شیعر و ڕۆمان، ماندوویان دەکردم، دەبوو زوو زوو چاو لە فەرهەنگ (قاموس) بکەم، ئەو گرفتە ڕێگەی لێ نەگرتم بەردەوام بم. بە تایبەت کتێبی ئەدەبی، بە زمانی فارسی، بە ئاسانی دەست دەکەوتن. هەروا لە نێوزەنگەوە هاوڕێیان دەچوونە ئێران، کتێبیان لەگەل خۆیان دەهێنا. بۆیە کاتی زۆرم بۆ خوێندنەوەی کتێبی فارسی تەرخان کرد.

لە ناوەڕاستی کانونی دووەم (جەنیوەری)ی ١٩٨١ بۆ چارەسەری پزیشکی چوومە تاران و دوو مانگ زیاتر، لەوێ مامەوە. سێ هەفتە لە باکووری تاران، لە نەخۆشخانە کەوتم. زۆربەی ڕۆژ کتێب و ڕۆژنامەی فارسیم دەخوێندەوە. لەوێ لە ژوورێکی گەورە، لەگەڵ سێ کەسی دی، کە فارس بوون، دایاننابووم. یەکێکیان تلیاکی بوو، ناوی ئاغای ساڵحی بوو، تەمەنی پەنجا ساڵ زیاتر بوو، بەڵام تلیاک لەڕ و پیری کردبوو. هەمیشە نائارام و شپرزە دیاربوو، بەردەوام بۆڵەبۆڵ و قسەی دەکرد، لە کۆماری ئیسلامی تورە و بێزار بوو. شێوەی قسەکردنی سەرنجی منی ڕاکێشابوو، بۆیە گوێم لێ دەگرت. شەوان بە زەحمەت دەنووست. کاتێک سیستەر و کارمەندی نەخۆشخانە دیار

نەدەبوون، ڕەخنەی توندی لە کۆماری ئیسلامی دەگرت. قسەی ناشیرینی بە ئاخوندەکان دەوت، چونکە تلیاکیان یاساخ کردبوو، ئەویان لە نەخۆشخانە، وەکوو خۆی دەیوت، بەند کردبوو. هەروا ستایشی ڕێژیمی پێشووی دەکرد، چونکە جاران ئازادانە دەژیا و بە پسوولەی تایبەت، تلیاکی لە دەرمانخانە وەردەگرت. تا لە نەخۆشخانە دەرچووم، ئاغای ساڵحی هەر لەوێ بوو.

من بەوردی گوێم لە قسەکانی دەگرت و سەرم بۆ دەلەقاند. ئەوەی جێی بایەخی من بوو توانای گێڕانەوە و شێوازی قسەکردنی ئاغای ساڵحی بوو، نەک ناوەرۆکی قسەکانی. ئەو وەکوو حیکایەتخوان دەدوا، هەر تیپێکی وشەکەی بە ڕوونی دەوت، دەنگەکان لە گەروویەوە وەکوو باڵندەی ناو هێلانە، بە نۆرە بە دوای یەکدا دەهاتنە دەرێ. ڕەوانبێژانە و لەسەرخۆ قسەی دەکرد، بە باشی گوێم لە هەر تیپێکی وشەکان دەبوو، بۆیە ئاسانتر لە قسەکانی دەگەیشتم. دوای نزیکەی دوو هەفتە هەستم کرد زمانم بە فارسی دەپژێ و دەتوانم پرسیاری لێ بکەم، یان قسەی لەگەڵ بکەم و وەڵامی پرسیارەکانی بدەمەوە. ساڵانێک دواتر کە زمانی ترم خوێند، بیرم بۆ ئەوە چوو کە ڕەنگە ئاغای ساڵحی، لەو مامۆستایانەی زمانی فارسی بووبێت، کە کەسانی بیانی فێری زمان دەکەن. چونکە زیاتر ئەو جۆرە مامۆستایانە، بەو شێواز و تەکنیکە تایبەتە، قسە دەکەن و هەر دەنگێک بەڕوونی دەڵێن.

لە بەغدا لە بەشی کوردی، چوار ساڵ، هەفتەی سەعاتێک، زمانی فارسیم خوێند، دوو مامۆستا، دوکتۆر ئەمینی موتابچی، کە کورد بوو، دوکتۆر ساڵح تەقی، کە عەرەب و خەڵکی نەجەف بوو، زمانی فارسییان پێ وتم. هەردووکیان پسپۆڕی زمان و ئەدەبی فارسی بوون، لە ئێران بڕوانامەی دوکتۆرایان وەرگرتبوو. بە کۆششی

ئەوان و ڕەنجی خۆم، چەند لایەنی سەرەتایی ڕێزمانی فارسی، شێوازی ڕستەبەندی، تەکنیکی خوێندنەوەی تێکستی فارسی و زۆر وشەی فارسی فێر بووم، کەمێک بە شیعری کلاسیکیی فارسی ئاشنا بووم. بەڵام لە وڵاتی فیردەوسی، حافز و شاملوودا، تلیاکییەک فێری کردم، بێ ترس بە فارسی بدوێم، لەوە سڵ نەکەمەوە ئەگەر لە قسەکردندا هەڵە بکەم.

لەو سەفەرەی تاراندا، ڕۆژێکی مانگی شوبات (فابریوەری، یان ئادار) لە گەڵ حەسەن ماوەرانی، سەردانی مامۆستا حەسەن قزڵجیم کرد، کە گەڕابۆوە ئێران. لەوێ بەرپرسی ڕۆژنامەیەکی هەفتانەی کوردی بوو، کە حزبی تودە دەری دەکرد. ڕۆژنامەکە زیاتر وتاری ڕۆژنامەی (مەردوم)ی حزبی تودە و بەیاننامەی حزبەکەی بڵاو دەکردەوە. مامۆستا قزڵجی لە شوقەیەکدا بوو، دیاربوو لەوێ دەژیا و هەر لەوێش لەگەڵ حەسەن ماوەرانی ڕۆژنامەکەیان ئامادە دەکرد. مامۆستا پیرتر دیار بوو، بێتاقەت و ناساخ هاتە بەر چاوم. بەردەوام دەستی دەخوراند. دوای هەندێک قسەوباس، وتی:

چۆن ئەو بولگاریا خۆشەمان لە کیس خۆمان دا.

لە ناکاو هەردوو پشتەدەستی، کە پڕبرین بوون، پێشان دام و وتی: چاوت لێیە لێرە چیم لێهاتووە! ئایا حزبی شیوعی دەتوانێت بمگەیەنێتەوە بولگارستان؟

زۆرم پێ ناخۆش بوو کە لەو دۆخە نالەبارەدا مامۆستا قزڵجیم بینی. دیار بوو پەشیمانە لەوەی گەڕاوەتەوە بۆ ئێران. هەقی بوو، ژیان لە تاران، بۆ کەسێکی وەکوو ئەو بەتەمەن، ناساخ و بێ کەس، سەخت بوو. ڕاستییەکەی تاران بۆ ئەو وەکوو زیندانێکی گەورە بوو، بەڵام کلیلی ژوورەکەی لای خۆی بوو.

ئەو دەمە تاکە ڕێگایەک، کە هاوڕێیانی ئێمە، لەنێوان کوردستان و دەرەوەدا، هاتووچۆیان پێدا دەکرد، ڕێگای بادینان بوو، کە دوور، سەخت و پڕ مەترسیی بوو. لە نێوزەنگەوە چەند ڕۆژ هاوڕێیان بە پێ، بە لای ڕەبایای سوپای عێراقدا، ڕەت دەبوون تا دەگەیشتنە بادینان. لەوێشەوە تا سووریا دەبوو بەنێو کەمین و ڕەبایای سوپا و جاشدا، تێپەڕن. دوای ئەو ڕوونکردنەوەیە، وتم:

ماموستا لەگەڵ هاوڕێیان قسە دەکەم، ئەگەر لە تواناادا بێت کارێک بکرێت، ئاگادارت دەکەینەوە.

ماموستا قزڵجی، دوای ئەو تەمەنە درێژە و ئەو هەموو چیرۆک و وتار و باسە زمانەوانییەی نووسیبوونی، هاتبووە سەر ئەوەی، بە ناساخی لە شوقەیەکدا، بەیاننامەی حزبی تودە و وتارەکانی ڕۆژنامەی مەردوم، بکاتە کوردی. قزڵجی نموونەی ئەو کەسانە بوو کە بە دوای باوەڕ و پرینسیپەکانی خۆی کەوتبوو، نەک بە دوای بەرژەوەندییە تایبەتەکانی. پاش دەوروبەری ٢٥ ساڵ دەربەدەری، لە تەمەنی نزیک هەشتاساڵیدا گەڕابۆوە ئێران. ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی تودە بوو. ساڵی ١٩٨٣ لە شاڵاوێکی تیرۆریستانەی کۆماری ئیسلامیی ئێران، لەگەڵ زۆرینەی سەرکردەکانی حزبی تودە گیران. ئەشکەنجە دران و سووکایەتییان پێ کرا. ماموستا قزڵجی و زۆربەی سەرکردە دیلەکانی حزبی تودە، لە زینداندا شەهید کران.

شەهید حەسەنی قزڵجی گوڵێکی دەگمەن بوو، لەسەر تاوێر ڕوابوو.

٤

دامەزراندنی یەکێتیی نووسەران لە شاخ

لە ساڵی ١٩٨٠ ڕژێمی بەعس بڕیاری دا یەکێتیی نووسەرانی کورد هەڵبوەشێنێتەوە و بیکات بە لقێکی یەکێتیی نووسەرانی عێراق. چونکە ئەو سەردەمە حزبی بەعس دەستی بەسەر یەکێتیی نووسەرانی عێراقدا گرتبوو. کەچی یەکێتیی نووسەرانی کورد گۆڕدرابوو بە سەکۆی دەربڕینی هزری ئازاد و بوێرانە. زۆربەی نووسەرانی کورد نەیاندەویست یەکێتییەکەیان ببێت بە لقێکی یەکێتیی نووسەرانی عێراق.

لە پایزی ١٩٨٠ چەند نووسەرێکی پێشمەرگەی حزبی شیوعی و یەکێتیی نیشتیمانی، لە نێوزەنگ بووین و لە ڕاگەیاندن کارمان دەکرد. هەندێک جار یەکترمان دەبینی، بەڵام هیچ کار و چالاکیی هاوبەشی ئەدەبی، لە نێوانماندا نەبوو. ئەو کاتە بیرۆکەی دامەزراندنی یەکێتییەک بۆ نووسەرانی شاخ سەری هەڵدا، بۆ ئەوەی پێکەوە هەندێک کار و چالاکیی هاوبەش بکەین. لە هەمان کاتدا بیسەلمێنین کە یەکێتیی نووسەران، هەر دەمێنێت و لە کار و چالاکیی خۆی بەردەوام دەبێت.

ئەو کاتە کۆمەڵێک نووسەر، هونەرمەند و ڕۆژنامەنووسی دیموکرات، ئازادیخواز و کۆمۆنیستی عێراقی، لە تیرۆری بەعس

هەڵاتبـــوون و لە لوبنــــان و ســــووریا گیرســــابوونەوە. ئەوان ڕێکخراوێکیان بە ناوی کۆمەڵەی نووسـەران و ڕۆژنامەنووسـان و هونەرمەنـدانی عێـراق (رابطـة الکتـاب والصـحفیین و والفنـانین العراقیین) پێک هێنابوو. چالاکانە کاریان دەکرد، گۆڤارێکی ئەدەبی و کولتـووری و کتێـب و نامیلکەیـان بـڵاو دەکـردەوە. بەشـێک لەو ڕووناکبیرانە، هـاوڕێم بـوون و لە بەغدا پێکەوە کارمـان کردبـوو. ئەوان نامەیەکیـان لە ڕێـگەی حزبـی شـیوعییەوە نـارد، بـۆ ئەوەی ئـێمەیش لقێکـی ڕێکخـراوەکە لە شـاخ دابمەزرێنـین. مـن بە باشـم دەزانی لە شـاخ، ڕێکخراوێکی ئەدەبیمـان هەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەوە نەبووم ئێمە لقێکی ئەو ڕێکخـراوە ئەدەبی و هـونەرییە بین، کە لە دەرەوەی وڵات، پێک هێندرابوو. چونکە ئێمەش، وەکوو نووسەرانی شار، دەبووینە لقی ڕێکخراوی نووسـەرانی عێراقی، واتـا شـتێک بە ناوی یەکێتیی نووسەرانی کورد نەدەما.

پێکهێنانی ڕێکخراوێکی وەکوو یەکێتیی نووسـەرانی کوردسـتان، لە پێشـمەرگایەتیدا، هەر کـارێکی ئەدەبـی و ئیـداری نەبـوو، بەڵکـو سیاسییش بوو. چونکە ئێمە ئەندام و پێشمەرگەی حزبی سیاسـی بووین، نەماندەتوانی خۆمان ئامێری چاپ بکڕین، گۆڤـار و کتێب و نامیلکە چاپ بکەین و بۆ شار و شـارۆچکە و ئۆردوگـا و بنکەکـانی پێشمەرگەیان بنێرین. بۆیە پێش ئەوەی لەگەڵ نووسەرانی یەکێتیی نیشتمانی ئەو باسە بکەین و ڕێک بکەوین، ئەو مەسـەلەیەم لەگەڵ عومەر عەلی شێخ باس کرد. ئامـانج و لایەنە باشـەکانی ئەو کـارەم بۆ ڕوون کردەوە. هاوڕێ عومەر وا ناو دەبرا کە زۆر بە زەحمەت بڕیـار دەدا، کەچـی یەکسـەر دامەزرانـدنی یەکێتیـی نووسـەرانی بە باش زانی و بەڵێنی دا کە پشتگیری ئەو ڕێکخراوە بکەن.

لە کۆتـایی نـۆڤەمبەری ١٩٨٠ لەگەڵ شـاعیر ئەحـمەد دڵـزار،

سەردانی ڕاگەیاندنی یەکێتیی نیشتمانیمان کرد و لەگەڵ ئەرسەلان بایز و نووسەران حاجی مەمۆ و هەڤاڵ کوێستانی، دانیشتین. هەروا شاعیر و نووسەر ناسر حەفید، کە وەکوو نووسەرێکی سەربەخۆ لە شاخ بوو، بەشدار بوو. پێکەوە دۆخی سیاسی و ڕووناکبیریی کوردستان و دامەزراندنی ڕێکخراوێکی ئەدەبیمان لە شاخ باس کرد. ئەوانیش، ئەو کارەیان بە گرنگ و پێویست زانی. لەسەر کۆمەڵێک پرەنسیپ و شێوازی کار و سروشتی ڕێکخراوەکە ڕێک کەوتین. بڕیارمان دا ڕێکخراوێکی ئەدەبی دابمەزرێنین، بۆ ئەوەی بتوانین کەشوهەوایەکی ئازادانە بۆ نووسین و داهێنان و بڵاوکردنەوەی کاری ئەدەبی لە شاخ برەخسێنین. پێوەندی لەگەڵ نووسەرانی کور، لە شارەکان و نووسەران و ڕووناکبیرانی ڕۆژهەلاتی کوردستان، دروست بکەین.

لەو دانیشتنەدا منیان ڕاسپارد بانگەوازی دامەزراندنی (یەکێتیی نووسەرانی کوردستان) بنووسم، بۆ ئەوەی لە کۆبوونەوەی داهاتوودا، بڕیاری لەبارەوە بدەین. دوای چەند ڕۆژێک، لە دانیشتنی دووەمدا، لە ٣-١٢-١٩٨٠ بانگەوازەکە، پاش ئاڵوگۆڕکردنی چەند وشە و ڕستە، بە کۆی دەنگ پەسەند کرا و دامەزراندنی یەکێتیی نووسەرانی کوردستان ڕاگەیەندرا. بڕیارمان دا لە ڕێگەی ڕێکخستنی تایبەتی خۆمانەوە، بانگەوازەکە بۆ شار و بنکەکانی پێشمەرگە بنێرین. هەروا هەندێک بنەما و شێوازی کارکردن و بەڕێوەبردنی ڕێکخراوەکەمان دیاری کرد، لەوانە:

- ڕێکخراوەکە ناوی (یەکێتیی نووسەرانی کوردستان)ی لێ نرا، بۆ ئەوەی نووسەرانی نەتەوەکانی تری کوردستانیش، کە لە شاخن، یان دواتر دێنە شاخ، ئەگەر بیانەوێت، بتوانن ببن بە ئەندام.

-ڕێکخراوەکە سەربەخۆ بێت، نەبێتە بەشێک لەو کێشە سیاسی

و عه‌سكه‌رییانه‌ی له شاخ، له‌نێوان لایه‌نه سیاسییه‌كاندا هه‌ن.

-ته‌نیا ئه‌و كه‌سانه ببن به ئه‌ندامی ڕێكخراوه‌كه كه نووسه‌ر (ئه‌دیب)ن، واتا چیرۆكنووس، شاعیر، شانۆنووس، وه‌رگێری ئه‌ده‌بی و ڕه‌خنه‌گری ئه‌ده‌بی.

- گۆڤارێكی تایبه‌ت به ڕێكخراوه‌كه ده‌ربكرێت، كتێب و نامیلكه‌ی ئه‌ده‌بی، له لایه‌ن یه‌كێتیی نووسه‌رانه‌وه بڵاو بكرێنه‌وه.

-ئه‌ركی چاپ و بڵاوكردنه‌وه‌ی گۆڤاره‌كه و كتێب و نامیلكه‌كان به هاوبه‌شی بێت، هه‌ر جاره‌ی لایه‌نێكمان ئه‌ركی تایپكردن و چاپكردنی هه‌ر ژماره‌یه‌كی گۆڤاره‌كه بگرێته ئه‌ستۆ. كتێب و نامیلكه‌كانیش ئه‌و لایه‌نه سیاسییه چاپی بكات، كه نووسه‌ره‌كه‌ی كاریان له‌گه‌ڵ ده‌كات.

له‌و كۆبوونه‌وه‌یه‌دا، ده‌سته‌یه‌كی به‌ڕێوه‌بردن، له چوار كه‌س، پێك هێندرا: ئه‌حمه‌د دڵزار، حاجی مه‌مۆ، هه‌ڤاڵ كوێستانی و ڕه‌فیق سابیر. هه‌ر ئه‌و ده‌سته‌یه‌ش بوو به ده‌سته‌ی نووسه‌رانی گۆڤاره‌كه. بۆ ئه‌وه‌ی خۆمان له گرفتی لاوه‌كی لا بده‌ین، باسی سه‌رۆكی ڕێكخراوه‌كه و سه‌رنووسه‌ری گۆڤاره‌كه‌مان نه‌كرد. له‌جیاتیان بڕیارمان دا كار و بڕیاره‌كانمان به‌كۆمه‌ڵ بێت.

له ئایاری ١٩٨١ دا شاعیر و نووسه‌ر حه‌مه‌ی حه‌مه باقی هاته نێوزه‌نگ، له لای یه‌كێتیی نیشتمانی مایه‌وه. هه‌ر زوو هاته ده‌سته‌ی به‌ڕێوه‌بردنی یه‌كێتیی نووسه‌ران و ده‌سته‌ی نووسه‌رانی گۆڤاره‌كه، چالاكانه له‌گه‌ڵ ئێمه كه‌وته كاركردن. هه‌روا شاعیر و نووسه‌ر ناسر حه‌فید، تا له شاخ بوو، له دامه‌زراندنی یه‌كێتیی نووسه‌ران و گۆڤاره‌كه‌دا، به‌شداریی كردین.

كۆمه‌ڵێك نووسه‌ر، به تایبه‌ت له شاری سلێمانی، به گه‌رمی پێشوازییان له‌و كاره كرد. هه‌ر زوو، له ڕێگه‌ی ڕێكخستنه‌كانی

یەکێتیی نیشتمانییەوە، پێوەندییان پێوەکردین، بە ناوی خوازراوەوە بەرهەمی ئەدەبیی خۆیان، بۆ ناردین. لەوانە شێرکۆ بێکەس، دڵشاد مەریوانی، ڕەئووف بێگەرد، و نووسەری تر. ئەو کۆمەک و پشتگیرییەی ئەوان، ئێمەی لە دروستیی کارەکەمان دڵنیاتر کرد.

لیژنەی بەڕێوەبەری یەکێتیی نووسەران، چەند کۆبوونەوەیەکی تری کرد، ژمارەی یەکەمی گۆڤاری یەکێتیی نووسەرانی کوردستان لە ئاداری ١٩٨١ بە ناوی (پێرو) چاپ و بڵاو کردەوە. دواتر ناوی گۆڤارەکە گۆڕدرا بە (نووسەری کوردستان).

یەکێتیی نووسەرانی کوردستان، لە ماوەیەکی کورتدا، خۆی ناساند. پڕۆژەی پێڕەوی ناوخۆی یەکێتی، نووسرایەوە. ژمارەی یەکەمی گۆڤاری (نووسەری کوردستان) لە ئابی ١٩٨١ لە ڕاگەیاندنی ئێمە چاپ کرا و بڵاو کرایەوە، کە لە چاو (پێرو)دا بەپێزتر و کاملتر بوو. نووسەری تری شاخ و شار (بە ناوی خۆیان، یان ناوی خوازراو) بەشدارییان تێدا کردبوو. هەروا چەند کتێب و نامیلکەیەک بۆ بڵاو کردنەوە ئامادە کران. ویستمان پێوەندیی لەگەڵ نووسەران و ڕووناکبیرانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، کە لە شاخ بوون، ببەستین. لەگەڵ چەند ڕووناکبیری کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی ئێران، کە هاتبوونە نێوزەنگ، کۆ بووینەوە. ڕێککەوتین پێکەوە هەندێک کۆڕ و سێمینار، لە چەند ناوچەیەکی ئازادکراوی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ڕێک بخەین. دوای چەند هەفتە حەمەی حەمە باقی پێی وتم، برادەرانی کۆمەڵەی ئێران وتوویانە نامانەوێ مامۆستا دڵزار و ڕەفیق سابیر بەشدار بن، چونکە ئەوان شیوعین. من ئەو قسەیەم بە ئاسایی وەرگرت، وتم جا چی تێدایە ئێمە بەشدار نابین، گرنگ ئەوەیە ئەو کۆڕە ئەدەبییانە لەو ناوچانە بکرێن.

کاکە حەمە وتی نا، ئێمە چۆن بە بێ ئێوە دەچین! ئەوانە خۆیان بە چی دەزانن، تا مەرجمان بۆ دابنێن.

لە کاتی نووسینەوەی ئەم چەند دێڕەدا، ڕووداوێکی تری لەو جۆرەم بیر کەوتەوە، کە خراپ نییە باسی بکەم، چونکە هەردوو ڕووداوەکە پێوەندییان بە یەکێتیی نووسەرانەوە هەیە، هەروا هەردووکیان بەرهەمی یەک کولتووری سیاسی، یەک جۆرە شێوازی بیرکردنەوە بوون.

لە ژمارەی یەکەمی (نووسەری کوردستان)دا سەلاحەدینی موهتەدی، وتارێکی لەبارەی هۆنراوەی (خەوەبەردینە)ی شاعیر سوارەی ئێلخانیزادە نووسیبوو، کە لەگەڵ شیعرەکە، بڵاو کرایەوە. دوای دوو هەفتە عومەر عەلی شێخ، یان فاتیح ڕەسووڵ، پێی وتم، برادەرانی حزبی تودەی ئێران گلەییمان لێ دەکەن. لە نامەیەکدا نووسیویانە چۆن ئێمە ڕێگامان داوە لە گۆڤاری (نووسەری کوردستان)دا، نووسینی کەسێک بڵاو بکەینە، کە دژی حزبی تودە و شۆڕشی ئێرانە.

من پێکەنیم، پێم سەیر بوو ڕێبەرایەتیی حزبی تودە ڕێگە بەخۆی دەدات، تا ئەو ڕادەیە دەست بخاتە کاروبارمان!. وا دیار بوو گەلانی ئێران گرفتێکیان نەمابوو لەو وتارەی کاک سەلاح و گۆڤاری نووسەری کوردستان گرنگتر بێت، تا سەرکردایەتیی حزبی تودە خۆی پێوە ماندوو بکات!

تا کۆتایی تەمووزی ١٩٨٢ کە کوردستانم بەجێ هێشت، ئەو بەرهەمە ئەدەبییانەی نووسەرانی شار، کە بە ناوی نهێنییەوە دەنێردران، بە هۆی ڕێکخستنەکانی یەکێتیی نیشتمانییەوە دەگەیشتن. دیاربوو ئەو نووسەرانە پێوەندییان بەوانەوە هەبوو. باکیان نەبوو ئەگەر ناردنی ئەو بەرهەمانەیان ئاشکرا بێت، چییان

بەسەر دێت. زۆرم پێ سەیر بوو، برادەرانی یەکێتیی نیشتمانی، ناوی ڕاستەقینەی ئەو نووسەرانەی بەرهەمیان ناردبوو، دەوت!.

تا لە شاخ بووم، یەک بەرهەمی ئەدەبیی هیچ نووسەرێکی ئەندام، یان دۆستی حزبی شیوعی، لە شارەکانەوە نەگەیشت. من لەم دیاردەیە هەم نیگەران بووم، هەم هەستم بە کەمایەسی دەکرد. نیگەران بووم چونکە پێوەندیی حزبی شیوعی، لەگەڵ نووسەرانی دۆست و ئەندامی حزبی شیوعی، بەو جۆرەی لێ هاتووە. هەستم بە کەمایەسییش دەکرد، چونکە لەناو شارەکاندا نووسەرێکمان نەبوو، شیعرێک، یان نووسینێکمان بۆ بنێرێت.!

ئێمە، وەکوو یەکێتیی نووسەرانی کوردستان، لە دۆخێکی سیاسیی نەخۆش، پڕ لە ناتەبایی و شەڕدا، کارمان دەکرد. گرفتەکان بە ئاسانی ناکۆکییان لێ دەکەوتەوە، ناکۆکییش شەڕی دەنایەوە. ئەندامانی لیژنەی بەڕێوەبەری یەکێتیی نووسەران، لە ڕووی فیکری، سیاسی و تێڕوانیی ئەدەبییەوە جیاواز بووین، بەڵام لەناو خۆماندا گونجاو بووین. لەو ماوەیەدا هیچ گرفتێک لە نێوانماندا دروست نەبوو. ئێمە وەکوو کۆمەڵێک برادەر و تیمێکی یەکسان و هاوئامانج کارمان دەکرد. لە کارەکانماندا متمانەمان بە یەکتر هەبوو، مەبەستمان بوو مۆدێلێکی باشی هاریکاری و پێکەوەهەڵکردن بخەینە ڕوو. باوەڕبوون بە ئازادیی نووسین، ڕێزگرتن و قبووڵکردنی یەکتری و هەستکردن بە بەرپرسیاری، بنچینەی کارمان بوون. بۆیە کێشەی سیاسی، لە کار و پێوەندیی نێوانماندا، ڕەنگی نەدایەوە. بەڵام دواتر، لە بەهاری ١٩٨٣ کاتێک شەر لە نێوان حزبی شیوعی و یەکێتیی نیشتمانی هەڵگیرسا، فەزای داهێنان و پێکەوەهەڵکردن شەڕاوی کرا، دووبەرەکێ کەوتە نێو نووسەران. یەکێتیی نووسەرانی کوردستان ڕاکێشرایە ناو

شــەڕەکە، وەکــوو بڵێنــدگۆ و ڕێکخراوێکــی یەکێتیــی نیشــمانیی کوردســتانی لــێ هــات. ئەو نووســەرانە، لەبەر خۆیــان، نەدەبــوو کێشــەی حزبــی بهێنــنە نێو یەکێتیی نووســەران، چونکە ئەو کــارە پــێچەوانەی پرینســیپ و پێــڕەوی نێوخــۆی یەکێتیــی نووســەرانی کوردستان بوو، هەروا بۆخۆشیان باش نەبوو.

ســاڵی ١٩٩٦ لە دیمــانەیەکی ئەدەبیــدا، لە وەڵامــی پرســیارێک لەبارەی شیعر و ئەزموونی پێشمەرگایەتی و شاخ، وتوومە:

(کاتێک بوومە پێشمەرگە بە هیوا بووم نەک تەنیا من بتوانم، وەکــوو نویســکارێک، خزمەتێــک بە (شــۆڕش) و وڵاتەکەم بــکەم، بەڵکو پێم وا بوو، لە سایەی (شۆڕش)دا، ئەزموونی شیعریی منیش دەوڵەمەنــدتر دەبێــت، واتە (شــۆڕش)یش تەکانێــک بە ئەزمــوونی شــــیعری و داهێنــــانی مــــن دەدات. مێــــژووی ئەدەبــــی گەلانــــی ڕزگاریخواز، زۆر نموونەی گرنگ و پۆزەتیڤی لەم بارەیەوە پێشان داوە. بەڵام خەبــاتی چەکــداری، لە باشــووری کوردســـتاندا، بە درێژایی زیاتر لە سی ساڵ، نەیتوانی گەشەیەک بە ئەدەبی کوردی بدات و تەنانەت نیمچە ئەدەبێکی شۆڕشگێڕ، بە مانا هونەرییەکەی، بێنێتە بەرهەم. ئەوەش خۆی ناوەرۆکی (شۆڕش)ەکە دەخاتە ژێر پرسیار. ئایا ئەو خەباتە چەکدارییە، شۆڕش بوو، یان بزاڤێکی چەتەگەری، خێڵەکــی و دواکەوتــوو، کە لە ســایەیدا نە فیکــر، نە شارستانەتی، نە کولتوور و شیعر جێیان دەبۆوە؟[1]

1- هەر شیعرێک ڕەنگێکی تایبەتە، ئامادەکردنی: سیروان ڕەحیم، ڕۆژنامەی وڵات، ژ. ٦٧ ساڵی دووەم ١٩٩٧، بە کرمانجی و تیپی لاتینی- هەروا ڕەفیق سابیر، ڕوانین بە ڕووناکیدا، سەرچاوی پێشوو.

بەشی هەشتەم
شەڕی نێوخۆ، یان زەماوەندی خوێن

١

له بەرانبەر زەماوەندی خوێندا

کاتێک ڕووم له شاخ کرد، کێشه و ناکۆکیی نێوان یەکێتیی نیشتمانی و قیادە موەقەتەی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەوپەڕی توندیدا بوو. زۆر نەبوو کارەساتی هەکاری ڕووی دابوو. یەکێتیی نیشتمانی دەیوت، قیادە موەقەتەی پارتی، به کۆمەکی ئێران و تورکیا دەیان پێشمەرگەی یەکێتیی شەهید کردوون، چەندانی تری به دیلی کوشتوون. بەشێکی زۆریشی ناچار کردوون خۆیان ڕادەستی حکومەتی عێراق بکەنەوە. کورد دەڵێت شەڕ به کۆنەقین دەکرێت. ئەو شەڕە له ناوەرۆکدا، درێژەپێدانی شەڕی مەلایی و جەلالی بوو.

له ئەنجامی کارەساتی هەکاری، بزووتنەوەی سۆشیالیستی، که باڵێکی ناو یەکێتیی نیشتمانی بوو، دوو سەرکردەی ناسراوی لەدەست دا. لەوانه دوکتۆر خالید سەعید و عەلی عەسکەری، که به دیل گیران و شەهید کران. دوای ئەوە له کۆتایی ١٩٧٨ بەشێکی بزووتنەوەی سۆشیالیستی، که ڕەسووڵ مامەند بەرپرسیان بوو، لەگەڵ پێشمەرگەکانی، له یەکێتیی نیشتمانی جیا بوونەوە. بارەگایان بردە گۆڕەشێر، که له خڕی نێوزەنگ دوور نەبوو.

هەر جیابوونەوەیەکی حزبی، له عێراق و ناوچەکه ڕووی دابێت،

به دوژمنـــایەتی تەواو بـــووە. ســــەرەتا هەردوو لایەن، یەکێتیـــی نیشتمانی و بزووتنەوەی سۆشیالیست، کە دواتر ناوەکەی گۆڕدرا بە حزبی سۆشیالیسی کوردستان، بە توندی شەڕی ڕاگەیاندنیان لە دژی یەکتـر دەسـت پـێ کـرد. بەخێرایـی شــەڕەکە گـۆڕدرا بە شەڕی چەکداریی نێوان هەردوو لایەن.

لەو دۆخە ناسکەدا حزبی شیوعی، دوای شەش ساڵ هاوپەیمانی لەگەڵ بەعس، ڕاونراو و تێکشکاو، ڕووی لە شاخ کرد. دەیەویست لە چیاکانی کوردستان خۆی کۆ بکاتەوە، تا بتوانێت بە شێوازی چەکـداری، بەرەنگـاری دەســەڵاتی بەعـس و دیکتاتۆریـا ببێـتەوە. ســەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی بڕیـاری دابـوو بێلایەنـانە، لەگەڵ کێشــە و نـاکۆکیی نێـوان ئەو سـێ هێـزە بەشــەڕهاتووە، یەکێتـی، پارتی و سۆشیالیست، ڕەفتار بکات. هەوڵی نێوانگیری بدات، بۆ ئەوەی شەڕەکە ڕابگیرێت و تەباییەک لەنێوان هەمووواندا دروست ببێت. سەرەتا ئەوە سیاسەتی حزبی شیوعیی عێراق بوو لە شاخ.

حـزبە کوردسـتانییەکان، هەموویـان هیوایـان بە حزبـی شـیوعی بوو، کە لەو بوارەدا ڕۆڵێکی گرنگ ببینێت. لە هەمان کاتدا پارتی و یەکێتی، مەبەسـتیان بـوو حزبـی شـیوعی بەلای خۆیاندا ڕابکێشـن. چـونکە وەکـوو حزبێکـی عێراقـی، شـوێن و پـێگەی لە نـاوچەکە و لەنــاو بــزووتنەوەی نیشــتمانیی عەرەبــدا، دیــار بــوو. لە ئاســتی نێودەوڵەتیشــدا، پێوەنــدیی لەگەڵ یەکێتیــی ســۆڤیەت و وڵاتــانی سۆشیالیستی بەتین بوو. ئەوان لە ڕووی سیاسـی و ئـابووریـیەوە کۆمەکیان پێ دەکرد. بزووتنەوەی چەکداریی کورد، پێویستی بەوە هەبوو پێوەندیی لەگەڵ هێزە ئازادیخوازەکانی ناوچەکە و وڵاتانی سۆشیالیستی هەبێت. بە کورتی حزبی شیوعی سێ خاڵی بەهێزی هەبوو، کە دەکرا سوودی لێ ببینێت:

یەکەم، حزبێکی بە ئەزموونی عێراقی بوو، پێگەی لە کوردستان بەهێز بوو، لە شارەکانی عێراق ڕێکخراوی نهێنیی هەبوو.

دووەم، پێوەندیی فراوانی عەرەبی و ناوچەیی و جیهانیی هەبوو، بە تایبەت لەگەڵ یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی و بزاڤی ئازادیخوازی عەرەبی، وەکوو باس کرا.

سێیەم، بەشێک نەبوو لە شەڕ و کێشەی نێوان ئەو هێزە سیاسییانەی کوردستان.

لەبەر ئەو هۆکارانە، سەرەتا هەموو لایەنە سیاسییەکان و حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانیش، کە کێشەی لەگەڵ پارتیدا هەبوو، وەکوو ناوبژیوانێکی بێلایەن بۆیان دەڕوانی. گوێیان لە ڕەخنە و پێشنیار و سەرنجی دەگرت. چەندان پێشمەرگەی دیلی پارتی، یەکێتی، سۆشیالیست و حزبی دیموکراتی ئێران، بە داوای حزبی شیوعی ئازاد و ئاڵوگۆڕ کران.

بەڵام لە بەرانبەر ئەو سێ خاڵە بەهێزەدا، حزبی شیوعی لە شاخ، لانی کەم سێ خاڵی لاواز، یان سێ گرفتی هەبوو:

یەکەم- گرفتی سەرکردایەتی

زۆرینەی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی، لە پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی پێشووەوە، ڕابەرایەتیی حزبیان دەکرد. دوای شۆڕشی ١٤ی تەمووز، باشترین دەرفەتیان بۆ ڕەخسا دەسەڵات بگرنە دەست، بەڵام نەیان کرد. ساڵی ١٩٦٣ حزبی بەعس بە کودەتایەکی خوێناوی دەسەڵاتی زەوت کرد، بە توندی پەلاماری حزبی شیوعی دا. هەمان سەرکردایەتی، لە ساڵی ١٩٧٣ بەرەیەکی سیاسیی بە ناوی (بەرەی نیشتمانی و نەتەوەیی پێشکەوتنخواز) لەگەڵ حزبی بەعس پێک

هێنا، کە ساڵی ١٩٧٩ کۆتایی هات. پاش ئەو زنجیرە شکستە، چەند کەسی هەمان سەرکردایەتی، کرانە بەرپرسی خەباتی چەکداری لە کوردستان.

ئەو ساڵانە کوردستان لەناو ژانی سێ شەڕدا دەتلایەوە، شەڕی دەوڵەتی عێراق و کورد، شەڕی نێوخۆی هێزە چەکدارەکانی شاخ، شەڕی عێراق و ئێران، کە لە ئەیلولی ١٩٨٠ دەستی پێ کرد. سەرکردایەتیی خەباتی چەکداری بە حەوت هەشت ئەندامی شەکەت و بەساڵداچووی کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسی سپێردرا بوو، کە هەموویان کورد و کلدۆ ئاشووری بوون. ئەندامانی تری کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسی، تاکوتەرایان بە نهێنی لەناو شارەکان مابوونەوە. زۆربەیان بۆ دەرەوەی وڵات چووبوون. هەندێکیان جار بە جار، وەکوو گەشتیار، بۆ ماوەیەکی کورت، دەهاتن بۆ شاخ و دەگەڕانەوە دەرەوەی وڵات. زۆربەیان خەباتی چەکدارییان بە گرینگ نەگرتبوو، یان باوەڕیان پێی نەبوو، بەڵام لە ناچاری، بە فشاری دۆخی سیاسی و پێشمەرگە و کادیرانی هەرێمی کوردستان، ئەو شێوە خەباتەیان قبووڵ کردبوو. ئەندامانی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە کوردستان، کەسانی دڵسۆز بوون، بەڵام کەمتوانا و کورتبین بوون. زۆربەی ژیانی سیاسییان لە کاری نهێنی، یان لە شاخ و گوند، دوور لە خەڵک و کولتووری شار، بەسەر بردبوو. بۆیە بیرکردنەوە و لێکدانەوە و پێشبینییان، هێندەی ئاستی سنوورداری ئەو ژینگە و فەزا تەسکەی لێ هاتبوو، کە تیایدا ژیابوون.

لەناو حزبی شیوعی و ڕەنگە حزبەکانی کوردستانیشدا، هەندێک کەس لەبەر توانا، شارەزایی و لێهاتووییان نەکرابوون بە ئەندامی سەرکردایەتی و کاری گرینگیان پێ درابوو، بەڵکو لەبەر لاوازی،

دەستەبەندی و گوێڕایەڵیی کوێرانە، یان بەهۆی جاسووسیکردن بەسەر هاوڕێکانیانەوە، خرابوونە ئەو شوێنە.[1]

ئەو هاوڕێیانە، لە ڕووی سیاسی، هزری و خوێندەوارییەوە، لەچاو زۆرینەی سەرکردە عەرەبەکانی ناو حزبی شیوعی، کۆلکەخوێندەوار بوون. پێنج کەسیان تەنانەت قۆناخی خوێندنی سەرەتایی، یان ناوەندییان تەواو نەکردبوو. توانای لێکدانەوە، پێشبینی و مناوەرەکردنیان زۆر کەمبوو. بە باشی بیریان لە عاقیبەتی بڕیار و کارەکانیان نەدەکردەوە. ئەوان ڕاهاتبوون لە سەرووی خۆیانەوە بڕیاریان بۆ بێت و وەکوو سەرباز جێبەجێی بکەن. بۆیە لە هونەری بڕیاردان شارەزا نەبوون. هەروا ئەو بەڕێزانە سەرکردەی مەیدانی و هەڵسوڕاو و شارەزای کاروباری پارتیزانی نەبوون، بۆ ئەو کات و شوێنە نەدەگونجان. چونکە لەتوانایاندا نەبوو، لێهاتووانە و سەرکەوتووانە، سەرکردایەتیی خەباتی چەکداری و هێزی پێشمەرگەی حزبی شیوعی بکەن، کە لە سەرەتادا هەتا شەڕی پشتئاشان، بەردەوام لە فراوانبووندا بوو.

1- بەهادین نووری لە بیرەوەرییەکانیدا باسی ئەندامێکی کۆمیتەی ناوەندی دەکات، کە جاسوسیی بەسەرەوە کردووە. ئەو کارە لەگەڵ منیش دەکرا، ماوەیەک نامەکانم دەخوێندرانەوە. زۆر تووڕە بووم و پرۆتێستم کرد. لە سەرەتای ۱۹۸۹ لە سوریا ئەندامی لیژنەی ڕاگەیاندنی حزبی شیوعی بووم، ڕۆژێک لە کۆبوونەوەدا باسی چەند کێشە و ناتەواویی سەرکردایەتیی حزب کرا. هاوڕێ فەخری کەریم، کە بەرپرسی لیژنەکە بوو، پێی وتم هەمووی خەتای تۆیە. من قسەکەم بە سوعبەت زانی، وتم دیارە خەتای منە! کەچی ئەو وتی بەڕاستمە. من حەپەسام، پرسیم مەبەستت چییە؟ وتی لە کوردستانەوە هاوڕێیان، لە نامەیەکدا نووسیبوویان، کە تۆ لەناو پێشمەرگە وتووتە، ئەو سەرکردانەی لەوێن، بۆ ئەوە باشن لەو دۆڵەدا گوللەباران بکرێن. دوای ئەوە، بۆ سوعبەت، بە پێکەنینەوە وتی: بۆ ئەوانەت لەکۆڵ حزب نەکردەوە؟

لە شاخ بە ئاشکرا ڕەخنە لە سەرکردایەتیی حیزب دەگیرا، منیش ڕەخنەم دەگرت. بەڵام گوللەبارانکردنی سەرکردایەتیی حزب، بوختانێک بوو پاشملە بۆم هەڵبەسترابوو.

ئەو پێشمەرگە گەنج، خوێنگەرمانە، دەیانەویست لە ئازایەتی و نەبەردیدا، لە پێشمەرگەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەران چالاکتر بن، بۆیە پێویستیان بە سەرکردەی مەیدانی هەبوو، کە لە گەڕان بە ناوچەکان و چالاکیی سەربازیدا، لەگەڵیان بن، ورە و هیوا و ئەزموونیان پێ ببەخشن. ئەو سەرکردانە، خۆیان ئەهلی ئەو کارە نەبوون، نەشیان دەهێشت، لە ترسی لەدەستدانی پێگە و ئیمتیازاتیان، سەرکردەی سیاسی- مەیدانیی لاو دەربکەون. ئەوان هێندە بە خەباتی چەکداری نامۆ بوون، کە بۆ نموونە کەسێکیان، جگە لە بەهادین نووری، لەخۆی ڕانەدی لەگەڵ پێشمەرگەدا، بە گوندەکانی کوردستاندا بگەڕێت و تێکەڵاوی خەڵک ببێت، یان لەگەڵ پێشمەرگەکاندا چالاکیی سەربازی بکات. پێشمەرگەکان ئەوەیان بە کەمایەسیی دەزانی. ئەوان دەیانبینی چەندان ئەندامی سەرکردایەتیی کۆمەڵە و یەکێتی و سۆشیالیست، شانبەشانی پێشمەرگەکانیان، لە گەرمیانەوە تا دەشتی هەولێر، دەگەڕێن و بەشداریی چالاکیی سەربازیی دەکەن، هەندێکیان لەگەڵ پێشمەرگەکان برینددار و شەهید دەبن. کەچی زۆرینەی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە دەرەوەی وڵاتن، یان لەسەر سنووری ئێران خۆیان مەڵاس داوە، چاوەڕێ دەکەن کەی نۆرەیان بێت، بۆ چارەسەری پزیشکی، یان کۆبوونەوەی کۆمیتەی ناوەندی، بچن بۆ سووریا، یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی، چوار مانگ زیاتر لە دەرەوەی وڵات بمێننەوە.

بەشێک لەو هاوڕێیانە بە عەقڵیەتی ساڵانی شەستەکان، بۆ ناکۆکیی نێوان پارتی و یەکێتییان دەڕوانی. ئەو ساڵانە حزبی شیوعی، لە کێشە و شەڕی نێوان هەدوو باڵی پارتیدا، لایەنی باڵی مەلا مستەفای گرتبوو، دژایەتیی باڵی مەکتەبی سیاسیی کردبوو.

چەند ئەندامی سەرکردایەتی لە سەرەتاوە ویستیان حزبی شیوعی بە لای پارتیدا بەرن. بۆ نموونە لە کۆتایی مانگی نیسانی ١٩٧٩ هەموو هێزی چەکداری ئێمە لە سەد پێشمەرگە زیاتر نەبوو. لە خڕی نێوزەنگ، لە نزیک بارەگای مەکتەبی سیاسیی یەکێتی بووین. تەنیا یەک بارەگا و پازدە بیست پارچە چەکمان هەبوو. لەو دۆخەدا بەهادین نوری و ئەحمەد بانیخێلانی لە تاران، ڕێککەوتننامەیان لەگەڵ سکرتێری قیادە موەقەتەی پارتی، سامی عەبدولڕەحمان، ئیمزا کرد، بێ ئەوەی حیساب بۆ کێشە و شەڕی نێوان قیادە موەقەتەی پارتی و یەکێتیی نیشتمانی بکەن، کە جۆگەلەی خوێن لە نوانیاندا بوو. لە ڕێککەوتننامەکەدا هاتبوو:

١-حزبی شیوعی مەفرەزەیەک بنێرێ بۆ بادینان.

٢-هاوکاری لەگەڵ پارتی بەهێز بکەن.

٣-پارتی لە هاتوچۆکردن بە ئێراندا، یارمەتیی حزبی شیوعی بدات.

دواتر مەکتەبی سیاسی، بە نامەیەک، کە بۆ کوردستانی نارد، ڕێککەوتنەکەی ڕەت کردەوە، چونکە بە بێ ڕەزامەندیی ئەوان کرابوو.

بە کورتی ئەو هاوڕێیانە، بۆ ڕابەریکردنی بزاڤی چەکداری گونجاو نەبوون. لە ڕووی سیاسییەوە کورتبین، لە بواری سەربازی و مەیدانییەوە دەستوپێ سپی بوون. بە عەقڵییەتێکی فەلاحی، تەسک و دواکەوتووانە بیریان دەکردەوە. سەریان لە دۆخی سیاسی و عەسکەریی فرەئاڵۆز و فرەناسک و پڕ کێشەی ئەو ڕۆژانەی کوردستان دەرنەکرد، گوێشیان لە کەس نەدەگرت، بۆیە زوو سەرەتای شکستی ئەوان دەرکەوت.

دووەم: دژایەتی ئایدیۆلۆجی:

زۆربەی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی، هەڵوێستێکی توندیان بەرانبەر بە کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان هەبوو، کە بڕبڕەی پشتی یەکێتیی بوو، چونکە ڕێکخراوێکی مارکسی لینینی (ماوی) بوو. بەپێی تیزێکی ستالین، دەبوو لە هەر وڵاتێکدا، تەنیا یەک ڕێکخراوی مارکسی- لینینی هەبێت. ئەگەر ڕێکخراوی دووەم دەرکەوت، بە لەڕێلادەر دادەندرێت و دەبێت دژایەتیی بکرێت.

کورد دەڵێت، دوو دەروێش پێکەوە لەسەر بەرماڵێک جێگایان دەبێتەوە، کەچی دوو پاشا لە وڵاتێکدا ناحەوێنەوە.

بەپێی ئەو عەقڵیەتە، لە عێراقدا، بە کوردستانیشەوە، جێگای دوو حزبی مارکسی-لینینی نەدەبۆوە! دەبوو یەکێکیان مەیدانەکە چۆڵ بکات. دوو جار لەناو حزبی شیوعیدا، بەشێکی کادیرە کوردستانییەکان، داوایان کرد کە ڕێکخراوی هەرێمی کوردستان، وەکوو حزبێک کار بکات و سەربەخۆیی ڕێکخراوەیی و سیاسیی هەبێت و هاوپەیمانی حزبی شیوعیی عێراق بێت. بەڵام سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، بێ ئەوەی هیچ دایەلۆگێکی فیکری، ئایدیۆلۆجی و سیاسییان لەگەڵ بکەن، بە لادەر، دوژمنی حزب و ئامرازی لایەنی تر، تومەتباریان کردن. جاری یەکەم لە ساڵی ١٩٥٧ بوو، جاری دووەمیش دوای ڕاپەڕین بوو. لە ساڵی ١٩٩٢ بەزەبری فشاری هێزێکی چەکداری، کە هەندێکیان کۆنەبەعسی بوون، شیوعییە کوردستانییەکان لە بارەگای حزبی شیوعی لە هەولێر دەرپەڕاند. ئەگەر ئەندامانی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لەگەڵ کادیر و پێشمەرگە و ڕۆشنبیری ناو حزبەکەی خۆی، هێندە توندە و نامەسئولانە ڕەفتار بکەن، چۆن دەتوانن کۆمەڵەیەکی مارکسی لینینی، کە ڕەوتێکی ماویستیی هەبوو، قبوول بکەن؟!.

زۆربەیـان کۆمەڵەیـان بە نەیـار دەزانـی. بە تـایبەت کە دەیـانبینی زۆرینەی گەنجی مارکسیی کوردستان، ڕوویان لە کۆمەڵە کردبوو. تەنـانەت هەنـدێک لەو گەنجـانە، بە بنەمـاڵە لەگەڵ حزبـی شـیوعی بوون، کەچی ئەوان چووبوونە ڕیزی کۆمەڵە.

لەو کاتـــانەدا، کە شــــەڕی نێـــوان یەکێتـــی لەگەڵ پـــارتی و سۆشیالیسـت زۆر توند بوو، ئەو هەڵوێسـتە ئایدیۆلۆجییە تەسکە، بەرانبەر بە کۆمەڵە، کە هێزی سـەرەکی نـاو یەکێتی بوو، دەرفەتی بەو هاوڕێیانە نەدەدا، بە جۆرێکی سیاسییانە، بۆ کۆمەڵە بڕوانن. وەکـــوو دیـــاردەیەکی نـــوێی سیاســـی کە هەیە، تێـــی بـــگەن و پراگماتییـانە ڕەفتـاری لەگەڵ بـکەن، لە شـــەڕی نێـوان پـارتی و یەکێتیدا بێ لایەن بمێننەوە.

لە هەمان کاتدا، لەنـاو کۆمەڵەش بەشـێک لە سـەرکردەکانیان، کە بە عەقڵییەتێکـــی سیاســـیی ماویســـتی و توونـــدڕەوانە بیریـــان دەکردەوە، حزبی شیوعییان بە نەیار و لادەر لە مارکسـیزم دادەنـا، وەکـــوو ئەوەی لە کوردســـــتان، ئەوان مەرجەعـــی "فەتـــوا"ی ئایدۆلۆجیای مارکسیزم بن. بۆیە پێشمەرگەکانیان بە ڕقبوونەوە لە حزبـــی شـــیوعی پەروەردە دەکـــرد. ئەوان، کە چەکیـــان لە دژی ڕێژیمـی عێـراق هەڵگرتبـوو، پارتییـان بە دوژمنـی سـەرەکیی گەلـی کـورد دەزانـی و شـەڕی ئەوانیـان بە ڕەوا دادەنـا و دەیانویسـت حزبی شیوعی وەکوو ئەوان بۆ پارتی بڕوانێت.

بەشێکی سەرکردایەتیی کۆمەڵە ویستیان لە حزبی شیوعی نزیک ببـنەوە. فـاتیح ڕەسـووڵ بـاس دەکـات، کە ئێـوارەی ١١-٦-١٩٨٠ نەوشیروان مستەفا چۆتە لای پێی وتووە کە یەکێتیی نیشتمانیی کوردســـتان، بەتـــایبەتی کـــۆمەڵە، حزبـــی شـــیوعی بە نزیکتـــرین دۆستیان دەزانن و خۆیان بە جێگری ئەو حزبە دانانێن. ئامـادەن

پێوەندییان لەگەڵ حزبی شیوعی عێراق بەهێز بکەن و دەیانەوێت حزبی شیوعی یارمەتییان بدات، ڕاستەوخۆ پێوەندیی لەگەڵ سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیست ببەستن. تەنانەت وتبووی کە ئەوان دژی بیر و ئایدیۆلۆجیای (ماو)ین.[1]

فاتیح ڕەسووڵ داوای لێ دەکات سەبارەت بە پێوەندیکردن لەگەڵ وڵاتە سۆشیالیست و حزبە کۆمۆنیستەکان، نامە بۆ کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی بنووسن. چەند ڕۆژ دواتر دوو ئەندامی ناوەندیی کۆمەڵە، دوو نامە بۆ فاتیح ڕەسووڵ دەبەن، یەکێکیان بۆ حزبی شیوعی عێراق، ئەوی تریان بۆ کۆمیتەی ناوەندیی حزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەت، نووسراون. هەروا پێی دەڵێن: (دوو سێ مانگ پێش تۆش، هەندێ هاوڕێیانی ئەندامی سەرکردایەتیی کۆمەڵە ئەم داخوازییەیان بە چەند هاوڕێیەکی ترتان ڕاگەیاندووە). فاتیح ڕەسووڵ دەنووسێت: (بەڕاستی تا نەوشیروان ئەم داوایەی کۆمەڵەی لەگەڵ باس نەکردبووم، نە لە کۆبوونەوەکانی مەکتەبی هەرێم و نە لەدەمی هاوڕێیانی تری لیژنەی مەرکەزی ئەمەم نەبیستبوو.)[2]

وا دیارە ئەو هاوڕێیانە مەسەلەکەیان لە ئەندامانی تری کۆمیتەی ناوەندی شاردۆتەوە و نەیان ویستووە، کۆمەڵە وەکوو ڕێکخراوێکی مارکسی- لینینی پێوەندیی لەگەڵ وڵاتانی سۆشیالیستی و حزبە کۆمۆنیستەکان ببەستێت. فاتیح ڕەسووڵ دەنووسێت:

(دەقی هەردوو نامەکەم لەگەڵ ڕاو بۆچوونی خۆمدا بۆ مەکتەبی

1- فاتیح ڕەسول، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی خەباتی گەلی کورد، بەرگی دووەم، سوید ١٩٩١، ل١١٤-١١٧، تەواوی قسەکانی نەوشیروان مستەفا لەوێدا نووسراون.

2- بۆ خوێندنەوەی هەردوو نامەکە و زانیاریی زیاتر، بڕوانە، فاتیح ڕەسوول، چەند لاپەڕەیەک لە... بەرگی دووەم ل. ١١٦-١٢٠

سیاسی نارد، به قه‌ناعه‌ته‌وه له‌گه‌ڵ یارمه‌تیدانیان بووم... له هیچ کۆبوونه‌وه‌یه‌کی سه‌رکردایه‌تیی حزب و له هیچ چاوپێکه‌وتنێکدا، له کدوله‌ی ته‌رپیشدا ناوی ئه‌و دوو نامه و داوایانه‌ی کۆمه‌ڵه‌م نه‌بیسته‌وه، دوو سێ جاریش پرسیارم کرد، وه‌رام نه‌بوو)[1]

ره‌نگه ئه‌و کاره‌ی نه‌وشیروان مسته‌فا و هاورێکانی مناوه‌ره‌یه‌کی سیاسی، یان له ناچاری بووبێت، به‌ڵام باشتر بوو ئه‌و ده‌رفه‌ته‌یان پێ بدرێت، که پێوه‌ندیی له‌گه‌ڵ یه‌کێتیی سۆڤیه‌ت و وڵاتانی سۆشیالیستی دروست بکه‌ن. ئه‌گه‌ر ئه‌و پێوه‌ندییه سیاسییه ئه‌نجامێکی باشی هه‌بووایه، به‌لای زۆره‌وه به قازانجی راگرتنی شه‌ری نێوخۆ ده‌بوو.

سێیه‌م: گرفتی هاتوچۆ و پێداویستیی پێشمه‌رگه:

باشووری کوردستان، به سێ وڵات ده‌وره دراوه، ئێران، تورکیا و سوریا. هه‌رسێکیان دژی کوردن، هیچیان له ده‌ستووره‌که‌یاندا دانیان به هه‌بوونی کورد له وڵاته‌که‌یان و که‌مترین مافی گه‌لی کوردستاندا نه‌ناوه. بۆیه باشووری کوردستان- ته‌نانه‌ت به‌شه‌کانی تری کوردستان- له رووی جیوپۆلیتیکییه‌وه، بۆ خه‌باتی چه‌کداری ده‌ست نادات. په‌نابردن بۆ چه‌ک دوو ئه‌نجامی هه‌یه، یان خۆکوژی و ئاشبه‌تاڵ، یاخود خۆدانه پاڵ ده‌وڵه‌تێکی دراوسێ، ئێران، تورکیا، سووریا، که دژی هه‌ر مافێکی نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کوردستانن، بۆیه بزاڤه‌که بۆ به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان و له دژی گه‌لی کوردستان به‌کار ده‌هێنن. ئه‌و ده‌وڵه‌تانه چه‌ند کیشه و ناکۆکییان له‌گه‌ڵ یه‌کتر هه‌بێت، هه‌موویان له‌سه‌ر جه‌سته‌ی زامداری کورد یه‌ک ده‌گرنه‌وه. له به‌ر ئه‌وه پرسی کورد له‌و وڵاتانه‌دا، ته‌نیا به رێگای ئاشتی و

1- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٢٠-١٢١

ڕێککەوتن لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندیی چارەسەر دەکرێت، نەک بە زەبری چەک و چەکبازی.

لە سەرەتای ساڵانی شەستەکانەوە تا ئێستا، هەر هێزێکی سیاسی، لە باشووری کوردستان، لە دژی دەوڵەتی عێراق پەنای بۆ چەک و کاری چەکداری بردبێت، بە ناچاری ڕووی لە ئێران کردووە و ملکەچی مەرجەکانی ئەو بووە. چونکە بزاڤی چەکداری پێویستیی زۆری بە چەک، خۆراک، دەرمان، تیمارکردنی نەخۆش و برینـدار و هـاتوچۆکردن هەبـووە و هەیە. ئێـران، بە پـێچەوانەی تورکیا و سووریا، هەمیشە ئامادە بووە، کۆمەکی بزاڤەکە بکات بۆ ئەوەی دەسـتی بەسـەردا بگرێـت، بـۆ ئامـانجی خـۆی و لە دژی دەوڵەتـی عێـراق و گەلـی کـورد بەکـاری بهێنێـت. چـونکە ئێـران هەمیشـە چـاوی لە بندەسـتکردنی عێـراق بـووە، کە زۆریـنەی خەڵکەکەی شیعەیە. لە کۆنەوە کێشـەی سنووریی لەگەڵ دەوڵەتی عێراق هەیە. لە دوای تەمووزی ١٩٥٨م کە ڕێژیمی مەلەکی گۆڕدرا بە کۆماری، کێشە و ناکۆکیی قووڵی سیاسی کەوتە نێوانیان. ئێران هەمیشـە بزاڤـی چەکداریی کـوردی، وەکـوو ئـامرازێکی خـۆی، بـۆ لاوازکردنی دەوڵەتی عێراق و وێرانکردنی باشووری کوردستان و ڕێگرتن لە هەر بزاڤێکی چەکداریی کورد لە ئێران، بەکار هێناوە.

سەرەتای ساڵی ١٩٧٩ کاتێک حزبی شیوعی پەنـای بۆ خەباتی چەکداری برد، پشتی بە کۆمەکی حکومەتی سووریا بەست، کە ئەو کـاتە کێشـەی گەورەی لەگەڵ حکـومەتی عێـراق هەبـوو. سـووریا پشتگیریی حزبی شیوعیی کرد و سنووری بۆ کردەوە، تا لە ڕێگای قامیشـلو- بادینـانەوە، هـاتوچۆ بـکەن، چەک و کەلـوپەلی پێویسـت بگـوازنەوە بـۆ کوردسـتان. بەڵام سـنووری سـووریا و عێـراق، لە ناوچەی بادینان، بەدەست پارتییەوە بوو. بۆیە بە بێ ڕەزامەندیی

پارتی، هاتووچۆ و سوودوەرگرتن لەو ڕێگایە، زەحمەت بوو.

پێشتر ساڵی ١٩٧٦ دەوڵەتی سووریا، کە دوژمنایەتیی لەگەڵ حکومەتی عێراق هەبوو، هەمان کۆمەکی بە یەکێتیی نیشتمانی کردبوو، بۆ ئەوەی ئەم جارە سووریا جڵەوی بزاڤی چەکداریی کورد بگرێت. ئەویش وەکوو ئێران، لەو ڕێگایەوە داخوازییەکانی خۆی بەسەر عێراقدا بسەپێنێت.

یەکێتیی نیشتمانی ویستی سنووری سووریا و بادینان کۆنترۆڵ بکات، بۆ ئەوەی چەک و پێداویستیی خۆی لە سووریاوە بهێنێتە کوردستانی عێراق. ئەو کاتە سووریا لە بەرەی دژی عێراق و ئێران و تورکیا بوو. بۆیە بەهێزبوونی ئەو بزاڤە چەکدارییە، کە لە سنووری ئەو وڵاتانە بوو، زیانی پێ دەگەیاندن.

مام جەلال باسی ئەوە دەکات، کە تێکۆشەرانی شۆڕشگێڕی کورد بە هاریکاری لەگەڵ سوریا سەرلەنوێ شۆڕشی کوردیان هەڵگیرساندەوە. لەوەش زیاتر دەنووسێت:

(هەڵگیرسانەوەی شۆڕش هەر بەو ئامانجە نەبوو کە کوردستان لە بەعەرەبکردن و گەلی کورد لە لەناوبردن بپارێزن، بەڵکو بۆ ئەوەش بوو بەرەنگاری حوکمی بۆرژوازیی بیرۆکراتیی عەفلەقی سەر بە ئیستعمار و تێوەگلاوی جێبەجێکردنی پیلانەکانی ئیستعمار و زایۆنییەکان ببنەوە، تا نەهێڵن (حوکمی عێراق) دەسبەتاڵ بێ بۆ سووریای عەرەبیی خۆڕاگر.)[1]

ئێران لە کۆنەوە چاوی لە عێراق بڕیوە، بە قووڵایی ستراتیجیی خۆی و بە بواری بەرژەوەندیی نەتەوەیی خۆی زانیوە و دەزانێت. لە ڕێگەی بزاڤی چەکداریی کوردستانی عێراقەوە، توانیویەتی

1- جلال الطالباني، اغد وديمقراطي وحرمان شعب حتى من حق الحلم، منشورات الاتحاد الوطني الكردستاني، مركز -ئەرکی نوێ- الثقافي، ١٩٨٩، ل١٤، ٤٢

عێراق ئازار بدات و ملکەچی بکات. بۆیە تا بتوانێت ڕێگە نادات هیچ بزاڤێکی چەکداری، لە کوردستانی عیراق، ئەگەر خۆی کۆنترۆڵی نەکات، بەردەوام بێت. پەلاماردانی یەکێتیی نیشتمانی لە هەکاری، لە لایەن چەکدارانی پارتییەوە، بەو ئامانجە بوو دەستی سووریا لە کوردستانی عێراق ببڕدرێت، واتا بزاڤی چەکداریی یەکێتیی بەرەو پووکانەوە بچێت. چونکە بزاڤی چەکداریی کورد لە عێراق، کۆمپانیایەکی ئێرانی بوو، دەبوو جڵەوەکەی بەدەست ئێرانەوە بێت، نەک وڵاتێکی تر! ئەمەش (ئەو کاتە) بە قازانجی هەرسێک دەوڵەتی عێراق، ئێران و تورکیا بوو، چونکە هەموویان کێشەیان لەگەل سووریا و گەلی کوردستان هەبوو.

دوای کارەساتی هەکاری، یەکێتیی نەیتوانی بچێتەوە بادینان و پێوەندیی مەیدانیی لەگەڵ سووریا نەما. سەرکردایەتییەکەی تێکشکاو و گەمارۆدراو لە قەندیل گیرسایەوە. هەروا سنووری سووریا و عێراق ناڕاستەوخۆ، لە ڕێگەی قیادە موەقەتەی پارتییەوە، کەوتە بندەستی ئێرانی شاهەنشایی، بەمەش دەستی سوریا لەناو بزاڤی چەکداریی کورد، شکێندرا.

بە ڕای من ئەگەر یەکیتیی بە کۆمەکی سووریا پەنای بۆ کاری چەکداری نەبردایە. دەوڵەتی ئێران ڕێگەی نەدەدا سەرانی قیادە موەقەتەی پارتی، کە ئاشبەتاڵیان کردبوو و لە بن دەست و چاودێری دەزگای جاسووسیی ساواکدا بوون، چەک لە دژی عێراق هەڵبگرنەوە. چونکە ئێران باشترین پێوەندیی لەگەڵ عێراق هەبوو. ئەوەی لە دەوڵەتی عێراقی دەویست، لە بەهاری ١٩٧٥ لە ڕێککەوتنی ئەلجەزایر، دەستی کەوتبوو. بۆیە ئێران لەو کاتەدا، پێویستیی بەوە نەبوو کە مردوو زیندوو بکاتەوە و پرچەکی بکات!.

لەو دەمانەدا سێ سەرکردەی کۆمەڵە، شەهاب شێخ نووری،

جەعفەر عەبدولواحید و ئەنوەر زۆراب، پەنایان بۆ ئێران برد. کەچی دەوڵەتی ئێران ڕادەستی عێراقی کردنەوە، بێ ئەوەی داوا لە حکومەتی عێراق بکات، کە لەسێدارەیان نەدات. چونکە ئەو جۆرە داواکاری و مەرجە، بەشێکە لە عورفی دیپلۆماسی و ئەخلاق و شەرافەتمەندیی سیاسیی هەر سەرۆکدەوڵەت و ڕابەڕێک، کە ڕێزی خۆی بگرێت. کەچی شای ئێران، ئەو عورف و نەریتەی ڕەچاو نەکرد. ڕۆژی ٢١-١١-١٩٧٦ هەرسێکیان لەسێدارە دران. چەند مانگ دوای ئەوە قیادە موەقەتەی پارتیش، دوو سەرکردەی یەکێتی، د.خالید و عەلی عەسکەریی بە دیلیی کوشت! ئەمەش دەیسەلمێنێت کە ئێران چەند بە توندی ویستوویەتی پێش بە نفوزی سوریا لە کوردستان و عێراق، بگرێت.

من ڕێزم بۆ سەدان هەزاران پێشمەرگە و تێکۆشەر هەیە، کە بە درێژایی چەندان ساڵ بە هەستی پاکەوە، بۆ ئازادیی نەتەوەیی و داکۆکی لە خاک و گەلی کوردستان، قوربانیی زۆریان دا. هەزارانیان لە سەنگەری بەرەنگاربوونەوە، یان لە زینداندا شەهید کران. هەزارانی تریان لە شەڕی نێوخۆدا بەکوشت دران، یان زامدار کران، یاخود ئاوارە بوون. بەڵام بزاڤی چەکداریی کورد، لە باشووری کوردستان، سەرەتا هەرچۆنێک و بە هەر ئامانجێک بووبێت، سەرەنجام، جڵەوەکەی کەوتۆتە دەستی ئێران.

هێزێکی پێشمەرگەی حزبی شیوعی، کە سەد کەس زیاتر بوون، بە ڕێککەوتن لەگەڵ پارتی، لە بادینان بوون. ئەوان دەورەبەری سێ ڕۆژەڕێ لە نێوزەنگەوە دووربوون. پێشمەرگەکان، بە کۆمەکی پارتی ڕزگاریی کوردستان (لە تورکیا) ڕێگایەکیان دۆزییەوە و لە سووریاوە بە قاچاخی، بە ناو تورکیادا، چەکیان دەگەیاندە بادینان. بەڵام پارتی لەو سنوورە هێزی هەبوو، ئەو

ڕێگایەی وەکوو فاکتەری فشار بەکار دەهێنا، دەیەویست چەکەکان لە ڕێگەی ئەوانەوە بێن و کۆنترۆلیان بکات. هەر کاتێک پارتی بیویستایە فشار بۆ حزبی شیوعی بهێنێت، لە بادینان گرفتی بۆ هاتوچۆی هاوڕێیان و هێنانی چەک و کەلوپەلی تر لە سووریاوە، دروست دەکرد. هەروا هەڕەشەیان لە خەڵکی ناوچەکە دەکرد، کە نابێت بە هیچ شێوەیەک هاوکاریی شیوعییەکان بکەن.

ڕۆژی ٢١ و ٢٩ی ئابی ١٩٨٠ دوو جار پێشمەرگەی حزبی شیوعی لە سووریاوە، بە کۆمەکی پارتی ڕزگاریی کورد (لە تورکیا)، چەکیان هێنا بۆ کوردستان، کەچی پارتی تەقەی لێ کردن و گەمارۆی دان، چونکە ویستبووی خۆی کۆنترۆڵی ئەو شتانە بکات، کە حزبی شیوعی لە دەرەوە هێنابوونی. حزبی شیوعی بە نامە و بروسکە، سەرکردایەتیی پارتیان لەو دەستدرێژییانە ئاگادار کردەوە، کەچی پارتی لە وەڵامدا، بە دوو نامە، کە ڕۆژی ١٩ی ئەیلول و ٣٠ ئەیلولی ١٩٨٠ نووسراون، دەڵێت: (ئامادەین لە ڕێگەی ئێمەوە هەموو پێویستییەکانتان پێ بگات).[1]

بارەگای سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە کوردستان، لەسەر سنووری ئێران (نێوزەنگ-توژەڵە) بوو. لەو دەڤەرەوە تا شارەزوور و گەرمیان هەر شتێکمان پێویست بووایە، لە ئازوقە، دەرمان، کەلوپەلی ڕاگەیاندن تا چارەسەرکردنی بریندار و نەخۆش، دەبوو بە نهێنی، یان بە ئاشکرا، ڕوو لە ئێران بکەین. کۆماری ئیسلامیی ئێران ئامادە نەبوو هیچ جۆرە ئاسانکاری و هاوکارییەکی حزبی شیوعی بکات. بۆیە حزبی شیوعی دەبوو بە نهێنی، یان بە هاوکاریی پارتی هاتوچۆی ئێران بکات و پێداویستییەکانی خۆی لە ئێرانەوە بهێنێت. چونکە پارتی لە شەڕی

1- فاتیح ڕەسوول، بەرگی دووەم ل١٨٢

نێوان ئێران لەگەڵ حزبی دیموکرات و کۆمەڵە، هەروا لە شەڕی عێراق و ئێراندا، هاوسەنگەری لەشکری ئێران بوون و کۆمەکیان دەکرد.[1]

پارتی پسولەیەکی هاتووچۆی بە ناوی (برگ عبور) دەدا بە هاورێیانمان، کە بە هۆیەوە دەیانتوانی بە ناوی (ئەفرادی بارزانی) لەناو ئێراندا هاتوچۆ بکەن. هەندێک جاریش ئاسانکارییان بۆ چەند هاورێ دەکرد، کە لە تارانەوە بۆ دەرەوەی وڵات دەچوون. بە کورتی دابینکردنی پێداویستییە گرینگەکانی حزبی شیوعی و کلیلی هەردوو دەرگای هاتووچۆی سەرکردە و پێشمەرگەکانی، بۆ سووریا، ئێران و دەرەوەی وڵات، بە دەستی پارتی بوو. بۆیە سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، لەم لایەنەوە بە تەواوی وابەستەی پارتی بوو، نەیدەتوانی دەستبەرداری پارتی ببێت. پارتی سودی زۆری لەمە وەرگرت، وەکوو فاکتەری فشاربردن بۆ حزبی شیوعی بەکاری هێنا. دەیەویست حزبی شیوعی لە یەکێتی دوور بکەوێتەوە، لە ڕووی سیاسی و عەسکەرییەوە، لەو نزیک ببێتەوە.

پارتی لە ئاستی کوردستان و ناوچەکەدا، گۆشەگیر کرابوو. حزبی دیموکرات و کۆمەڵە و چەپی ئێران دژی بوون، چونکە پارتی هاوکاریی کۆماری ئیسلامیی ئێرانی دەکرد. هێز و لایەنە عەرەبییەکانی عێراق و ناوچەکە، بە پێوانەی ئەو ڕۆژە، پارتییان بە حزبێکی کۆنەپەرست دەزانی، چونکە ساڵی ١٩٧٤-١٩٧٥ پشتی بە دەوڵەتی ئێران، ئەمریکا و ئیسرائیل بەستبوو. یەکێتیی نیشتمانی کاری زۆری کردبوو بۆ ئەوەی پارتی، لە ڕووی سیاسییەوە، گۆشەگیر بکات. بۆیە پارتی لەم بارەوە پێویستیی بە حزبی

1- بۆ زیاتر لەو بارەیەوە بڕوانە: حزبی دیموکراتی کوردستان، خیانەتەکانی قیادە موەقەتە بەرانبەر بە کورد، لە بڵاوکراوەکانی ئینتیشارات و تەبلیغاتی کۆمیتەی ناوەندی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، ڕەزبەری ١٣٦٠

شیوعی هەبوو.

ڕۆژی ١٢-١١-١٩٨٠ بە سەرپەرشتیی حکومەتی سووریا، کە دالّدەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقیی دابوو، بەرەی نیشتمانی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) لە دیمەشق لە هەشت حزبی عێراقی پێک هات.[1]

حزبی شیوعی هەولّی زۆری دا، پارتی لەو بەرەیەدا بەشدار بێت، بەلاّم بێ سوود بوو. ئەمە ناهەقییەک بوو بەرامبەر بە پارتی کرا و کۆمەکی بە توندبوونی شەڕی نێوخۆ کرد.

سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، پێشتر لەگەڵ سەرکردایەتیی پارتی و سۆشیالیست ڕێک کەوتبوون، کە ئەگەر پارتی لە بەرەی (جوقد) قبووڵ نەکرا، پرۆژەیەکی هاوکاریی تایبەت لەگەڵ پارتی ئامادە بکەن. ڕۆژی ٢٧-٩-١٩٨٠ حزبی شیوعی پرۆژەکەی ئامادە کرد و بۆ هەردوو حزبی نارد. تەنیا دوو مانگ دوای پێکهێنانی بەرەی جوقد، لە ١٩٨٠/١١/٢٨ بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی (جود) لەنێوان حزبی شیوعی، پارتی و سۆشیالیست پێک هات. هاوڕێیانمان بۆ ئەوە چووبوون کە پرۆژەی هاوکاریی لەگەڵ پارتی ئیمزا بکەن، نەک بەرەیەکی نوێی سیاسی دروست بکەن. بەلاّم بە داوای پارتی، ڕێککەوتنەکە کرا بە بەرە و ناوی (بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی-الجبهه الوطنیه الدیموقراطیه-جود)ی لێ نرا. ئەم بەرە نوێیە بە تایبەت لە بەر پارتی پێک هات، چونکە حزبی شیوعی و سۆشیالیست پێکەوە ئەندامی بەرەی (جوقد) بوون.

یەکێتیی نیشتمانی پێی وابوو ئەو بەرەیە بۆ دوژمنایەتیی ئەو

1- بەرەی جوقد لەم حزب و گروپانە پێک هاتبوو، کە زۆربەیان دوکانی سیاسی بوون: منظمە جیش التحریر الشعبی، الحزب الشیوعی العراقی، الاتحاد الوطنی الکردستانی، الحزب الاشترکی الکردستانی الموحد، حزب البعث العربی الاشترکی-قیادە قطر العراق، الحرکە الاشترکیە، الحزب الاشترکی العراقی، المستقلون الدیموقراطیون.

پێک هێندراوە، بۆیە لە دژی وەستا. بە سەرکردایەتیی حزبیان وت: (پێکهێنانی ئەم بەرەیە، نرخی ئەو بەرەیەی نەهێشت کە لە دیمەشق دروست کرابوو.)[1] سەرکردایەتیی حزبی شیوعی هەوڵی دا دڵنیایی بە یەکێتی بدات، بەڵام سوودی نەبوو. ئەندامییەتیی حزبی شیوعی و سۆشیالیست، لە بەرەی (جوقد) هەڵپەسێردرا. هەروا پێوەندیی نێوان حزبی شیوعی لەگەڵ حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، ساردیی تێکەوت، چونکە لەگەڵ پارتی لە شەڕدا بوون.

پاش پێکهێنانی بەرەی جود حزبی شیوعی، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، کەوتە پاڵ لایەنێکی شەڕێ نێوخۆ. کەچی بڕیار بوو، لەگەڵ هیچ لایەنێکیان نەبێت و بێلایەن وەکوو ناوبژیوان بمێنێتەوە.

دوای پێکهێنانی بەرەی جود، شەڕی نێوخۆ فراوانتر و توندتر بوو. پارتی و سۆشیالیست شەڕی خۆیان لەگەڵ یەکێتی، بە شەڕی بەرەی (جود) ناو دەبرد. فشاریان بۆ حزبی شیوعی هێنا بێلایەن نەمێنێتەوە، وەکوو لایەنێکی بەرەی جود کۆمەکیان بکات و لەسەریان بکاتەوە. سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، گوێزانێکی لە گەرووی خۆیدا عاسێ کردبوو، نە بۆی دەهاتەوە دەرێ، نە دەیتوانی بە ئاسانی قووتی بدات. بە ڕای من، ئەمە یەکەم هەنگاوی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی بوو بەرەو شەڕی نێوخۆ.

1- فاتیح ڕەسوول، سەرچاوەی پێشوو، بەرگی دووەم، ل٢٣٧

٢
حزبی شیوعی و زەماوەندی خوێن

لە هاوینی ١٩٨١ کۆنە جاشێک بە ناوی عەبدوڵلا ماولی، لەگەڵ سێ چوار خزمی خۆی، هاتنە بارەگای سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە دۆڵی نۆکان، بۆ ئەوەی ببنە پێشمەرگە. ئەوە یەکەم جار بوو چەند جاشێک ڕوو لە حزبی شیوعی بکەن. ماولی چەند ساڵ پێشتر، کە بزووتنەوەی سۆشیالیست لەناو یەکێتیدا بوو، دوو پێشمەرگەی یەکێتیی، کە یەکێکیان سۆشیالیست بوو، ڕادەستی حکومەت کردبۆوە و لە سێدارە درابوون. دوای ماوەیەک جاشایەتی، جارێکی تر هاتەوە شاخ، بۆ ئەوەی ببێتە پێشمەرگەی حزبی شیوعی!.

هاتنی ماولی گرژیی دروست کرد. یەکێتی و سۆشیالیست هەردووکیان، بە نامە و ڕاستەوخۆ، داوایان لەسەرکردایەتیی حزبی شیوعی کرد کە ئەو تاوانبارە بە خۆی نەگرێت و ڕادەستی ئەوانی بکەن، یان پێکەوە دادگای هاوبەشی بۆ دابنێن. تەنانەت یەکێتیی نیشتمانی بە ڕوونی وتی ئەوان لێی خۆش نابن و تۆڵەی شەهیدەکانیان دەکەنەوە. کەچی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، وەکوو ئەوەی هەنگیان لە داردا دۆزیبێتەوە، داواکەیان ڕەت کردەوە. پێیان وابوو یەکێتی و سۆشیالیست، دەترسن لەمەودوا

جاشی هەڵاتوو، پەنا بۆ حزبی شیوعی بەرن، بۆیە دەیانەوێت پێش بەو کارە بگرن!.

کۆمەڵێــک پێشــمەرگە و کــادیری حزبــی شــیوعی، لەوانە لە ڕاگەیانــدنی هەرێــم، داوامــان لەســەرکردایەتیی حــزب کــرد، کە عەبـدوڵلا مــاولی داڵـدە نەدات، یـان ڕازی بێـت هەمـوو لایەنەکـان پێکەوە دادگایی بکەن، یاخود ئیزنی بدەن بەرەو ئێران بچێت، لەوێ چـی دەکـات بـا بیکـات. چـونکە بەخـۆگرتنی کەسـێکی لەو جـۆرە پێشـینەیەکی خـراپە و زیانمـان پـێ دەگەیەنێـت. سـبەینێ دەشـێت کەسێک پێشمەرگەی ئێمە بکوژێت و پەنـا بۆ حزبێک بەرێت، ئێمە چۆن دەتوانین داوای دادگاییکردنی ئەو کەسە بکەین؟!

کەچـی سـەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی، وەکـوو ئەوەی بیەوێـت هێـزی خـۆی بەرانـبەر بە یەکێتیـی پێشـان بـدات، هیچکـام لەو داواکاری و پێشـنیارانەی قبووڵ نەکرد. بێمنەتـانە وەڵامـی یەکێتـی دایەوە کە (عەبدوڵلا و چەکدارەکانی پێشمەرگەی حزبی شیوعین و بە هەموو شێوەیەک دەیانپارێزین.)[1]

دوای ئەوە یەکسەر عەبدوڵلا ماولییان ناردە ناوچەی وەرتـێ و دەرگەڵە! کە یەکێتیـی نیشـتمانی لەوێ باڵادەسـت بـوو، بـێ ئەوەی هەوڵ بدەن بیپارێزن، کەچی زۆر بەروونی یەکێتیی نیشـتمانی پێـی وتبوون، کە تۆڵەی شەهیدەکانیان دەکەنەوە.

ڕۆژی ٥-٩-١٩٨١ عەبـدوڵلا مـاولی، لەگەڵ سـێ چـوار چەکداری خـۆی چووبـوو بۆ گونـدی دەرگەڵە، لەوێ هێزێکـی یەکێتی گرتـی، ڕۆژی دواتر هەواڵی کوشتنەکەی گەیشت.

ئەو ڕووداوە کــــوژرانی قارەمــــانی ڕۆمــــانی (مەرگێکــــی

1- ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو ل٤٠٢

ڕاگەیەنـدراو)ی گابرێـل گارسـیا مـارکێز، بە بیـر دەهێنێـتەوە. لە کاتێکدا هەمـوو خەڵکی ئاوایی دەیانزانی برایانی ڤیکاریۆ بەنیـازن قارەمانی ڕۆمانەکە، سانتیاگۆ نەسار، بکوژن، کەچی کەس بایەخی بەو مەسـەلەیە نەدا و نەیەویسـت پـێش بەو کارەسـاتە بگیرێـت. لەجیاتیـان هەمـوو خەڵکـی ئـاواییەکە چـاوەڕێ بـوون ڕووداوی کوشتنەکە ببینن.

دوای کوژرانی عەبدوڵڵا ماولی، بە بڕیاری سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، عەلی کلاشینکۆف، کە بەرپرسی بەتالیۆنی سەفین بوو، بە مەفرەزەیەکەوە چـوو بـۆ تـۆڵەکردنەوەی عەبـدوڵڵا مـاولی، لەنـاو مزگەوتی گوندی فەقێیان، لە ناوچەی ڕەواندز، لە ناغافڵی پەلامـاری مەفرەزەیەکـی یەکێتییـان دا، لەوێ وەسـمان بەگ و سـێ پێشـمەرگەیان کوشـت، کە ئاگایـان لە ڕووداوی عەبـدوڵڵا مـاولی نەبـوو، هەروا پێوەنـدیی باشـیان لەگەڵ پێشـمەرگەکانی حزبـی شیوعی لە ناوچەکە هەبوو.[1]

هەر لەو کـاتەدا، شـەڕێکیش بەهـۆی ئەو کێشـەیە، لەنێـوان پێشمەرگەی یەکێتـی و حزبـی شـیوعی لە گونـدی وەرتـێ و بنـاری چیـای کـارووخ ڕووی دا. سـێ ڕۆژ دوای ڕووداوەکە نەوشـیروان مسـتەفا و ئەحـمەد بـانیخێڵانی بـۆ وەرتـێ چـوون، بـۆ ئەوەی کێشەکان چارەسەر بکەن.

چ گاڵتەجـاڕییەکە! دوو حزبـی سیاسـی، کە بە چەک دژی حکـومەتی عێـراق وەسـتاون، کەچـی لەسـەر کۆنەجاشـێک، کە دوو پێشـمەرگەی کوشـتووە و ڕەنـگە بـۆ تـاوانی تـر هـاتبێتەوە شـاخ، بەشەڕ دێن و چەند پێشمەرگە بەکوشت دەدەن.!

1- سەرنج: چەند سەرکردەی حزبی شیوعی، لە یادەوەرییەکانیاندا بە جۆرێک باسی ئەو ڕووداوە دەکەن وەک ئەوەی عەلی کلاشینکۆف خۆی، نەک بە بڕیاری سەرکردایەتی و مەکتەبی عەسکەری، ئەو کارەی کردبێت.

ئەوە یەکەم جار بوو یەکێتی و حزبی شیوعی بەشەڕ بێن. لە ئەنجامدا ئەو درزەی بەرەی جود خستبوویە پێوەندیی نێوان ئەو دوو لایەنە، گەورەتر بوو. پێوەندییەکە خوێناوی و متمانەی نێوان هەردوو لایەن لاوازتر بوو. هەروا لەناو سەرکردایەتیی هەردوو لایەندا، کەسانی داخلەدڵ و شەڕخواز دەرفەتیان بۆ ڕەخسا زیاتر دەنگ هەڵببڕن، کینە لەناو پێشمەرگە و ڕێکخستنەکاندا بڵاو بکەنەوە و بەهانەی شەڕکردن لەگەڵ لایەنی تر بدۆزنەوە. حکومەتی عێراقیش، لە ڕێگەی کەسانی خۆی، ڕۆڵی بینی. حزبی شیوعی، دوای ڕاپەڕین، زۆر بەڵگەنامەی دەزگای موخابەراتی عێراقی دەست کەوت. بەڵگەنامەیەکیان دەیسەلمێنێت، کە پێکدادانی چەکداریی نێوان مەفرەزەی یەکێتی و مەفرەزەی حزبی شیوعی، لە ناوچەی (بەستی شەرگە)، بە پیلانی موخابەراتی عێراق بووە.[1]

شەڕی یەکەمی جیهان لە ٢٨ی حوزەیران (جونی) ١٩١٤، لەبەر چەند هۆکاری ئابووری، سیاسی، جیوسیاسی و کولتووریی هەڵگیرسا. بەڵام کوشتنی جێنشینی عەرشی پاشایەتیی ئاوستریا (نەمسا) فرانز فێردیناند و ژنەکەی، لە شاری سارایێڤۆی پایتەختی بۆسنیا، بە هۆکاری هەڵگیرسانی شەڕی یەکەمی جیهانی دادەندرێت. ئەو کاتە بۆسنیا بەشێک بوو لە ئیمپراتۆریای نەمسا-هەنگاری. گەنجێکی ناسیۆنالیستی سێربی، کە ١٩ ساڵ بوو، بە ئامانجی ئازادکردنی سێربەکانی بۆسنیا، لە ئیمپراتۆریای نەمسا، ئەو کارەی کرد و شەڕەکە هەڵگیرسا. بۆ گاڵتەجاریی زەمانە، دەبێت کوژرانی کۆنە جاشێک، عەبدوڵڵا ماولی، بە هۆکاری هەڵگیرسانی شەڕی نێوان حزبی شیوعی و یەکێتیی نیشمانی، دابندرێت، هەرچەندە هۆکاری تر لەپشت ئەو شەڕەوە هەبوو.

1- كريم احمد، المسيره، صفحات من نضال كريم احمد، مطبعه شهاب، اربيل، ص٢٣٤

مانگێک دوای ئەو ڕووداوە، لە نیوەی یەکەمی ئوکتۆبەر، سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە کوردستان، جگە لە ئەحمەد بانیخێڵانی، بۆ کۆبوونەوەی کۆمیتەی ناوەندیی حزب چوونە دەرەوەی وڵات، تا کۆتایی شوبات (فەبریوەری) ١٩٨٢ نەگەڕانەوە. لەو ماوەیەدا، ئەحمەد بانی خێڵانی، بە جۆرێکی کاتی کرا بە بەرپرسی مەکتەبی هەرێمی کوردستان. دوای دوو هەفتە خۆی بە تەنیا، بێ ئەوەی هیچ ئەندامێکی کۆمیتەی هەرێمی کوردستانی حزب لەگەڵ خۆی بەرێت، چوو بۆ کۆبوونەوەی بەرەی (جود)، کە لە ئێران کرا. لەو کۆبوونەوەیەدا چەند بڕیاری سەربازیی ترسناک دران، کە ڕاستەوخۆ حزبی شیوعی، لە ڕووی سەربازیشەوە، بە تەواوەتی لە دژی یەکێتیی نیشتمانی، چووە ناو سەنگەری پارتی و سۆشیالیست. لە ڕێککەوتنەکەدا هاتووە:

١-(ناوچەی باڵەکایەتی و دەرگەڵە و گەلاڵە بکەینە ناوچەیەکی کۆنترۆڵکراوی -جود- و هەوڵ بدەین نەختە نەختە ناوچەکانی جود فراوان بکەین. هەوڵ بدەین یەکێتی بگەیەنینە ئەو قەناعەتەی کە واز لە پاوانکردنی گۆڕەپانی خەبات بهێنێ... ئەگەر یەکێتیش مل بە عەقڵ و مەنتیق نەدا، ئەوا ئێمەش ڕێگە نەدەین لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی -جود-دا بێت و بڕیارمان دا لە ئاداری داهاتوو ئەو نەخشەیە جێبەجێ بکەین. لە کاتی کۆبوونەوەکەدا سەرکردەیەکی سەربازیی حیسک، عەبدوڵلا سوور، لە شەڕێکدا لەگەڵ پێشمەرگەی یەکێتی، لە دۆڵە ڕەقە دیل کرا و کوژرا. ئەم ڕووداوە زیاتر هانی داین بۆ ئەوەی بڕیارەکانمان جێبەجێ بکەین.

٢- پارتی ٦٠٠ چەکدار بنێرنە بنکەی پشتئاشان بۆ لای هاوڕێیانی ئێمە، برادەرانی سۆشیالیست ٣٠٠ پێشمەرگە بنێرن، بەڵام برادەرانی پاسۆک "کە ئەندامی بەرەی جود نەبوو" گووتیان

ئێمە نامانەوێ درۆ بکەین، هەر ٢٥ کەسمان هەیە.)[1]

(مـن لە تـاقیکردنەوەی خـۆمەوە لەگەڵ ئەو حـزب و هێـزانەدا شـکم هەبـوو لەوەی برادەرانـی پـارتی ٦٠٠ کەس و سۆشیالیسـت ٣٠٠ کەس بنێـرن. دەترسـام ئاکـام شـەڕەکە تەنیـا بەسـەر ئـێمەدا بشکێتەوە ئەنجامیش هەر وا دەرچوو).[2]

ئەگەر ئەحـمەد بـانیخێلانی، بە ڕاسـتی ئەوەی دەزانـی، بـۆچی ڕێککەوتنەکەی قبووڵ کرد؟!

دوای ئەو ڕێککەوتـنە، پـارتی تەنیـا سـەد پێشـمەرگەی نـاردە پشتئاشان. بە قسەی بانیخێلانی، خەرجیی ئەو چەکدارانەشیان، تا ڕادەیەکی زۆر، خستە ئەستۆی حزبی شیوعی!

لەو کاتەوە، فـابریوەری ١٩٨٢، حزبـی شـیوعی بێلایەنیـی خـۆی لەدەسـت دا و چـووە بەرەی پـارتی و سۆشیالیسـت. ئەو بڕیـارە گـرینگە، لە دەسـەڵاتی تـاکە کەسـێکدا نەبـوو، پـێش سـەفەری سـەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی لە کوردسـتان، بۆ دەرەوەی وڵات، بڕیارەکە درابوو.

ئەگەر سـەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی، بەرەی (جـود)ی لە گەڵ پـارتی و سۆشیالیسـت پێـک نەهێنـابووایە، شـەڕی نێوخـۆ هێنـدە فـراوان نەدەبـوو. چـونکە تـا ئەو کـاتە پـارتی و سۆشیالیسـت لە سـەنگەری داکۆکیکردنـدا بـوون، بـنکەی جێگیریـان لە باڵەکـایەتی، دەرگەلە، گەلاڵە و نـاوچەی تـری پارێزگـای هەولێـر نەبـوو. بـۆیە نەیاندەتوانی هێرش بۆ سـەر یەکێتی بەرن. پشتئاشـان کە بارەگـای سـەرکردایەتی حزبـی شـیوعی لێبـوو، کـرایە بـنکەی سـەرەکیی

1- ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل ٤٢٣-٤٢٤

٢- هەمان سەرچاوە، ل ٤٢٤

کۆکردنەوەی هێزی پێشمەرگەی جود، بۆ شەڕی یەکێتی. بەو کارە سەرکردایەتیی حیزبی شیوعی، بەئاگایانە یان بێئاگایانە، خۆی و حزبەکەی کردە کەواسووری بەر لەشکری جود.

یەکێتی هەستی بە مەترسی کرد. مولازم عومەر عەبدوڵڵا، بەرپرسی مەکتەبی عەسکەریی یەکێتی، دوو نامەی بۆ حزبی شیوعی نووسی و پێداگریی کرد کە: (ئێمە بە هیچ جۆرێک نامانەوێ شەڕی ئێوە بکەین، بەڵام هاتنی پارتی زەمینەی تێکچوونی پێوەندیی نێوانمان ساز دەکات). حزبی شیوعی لە وەڵامدا وتیان: (برادەرانی پارتی بۆ لێدانی ئێوە نەهاتوون، ئەگەر ئێوە شەر بە جود نەفرۆشن). کەچی هەر دوای ئەو وەڵامە، ئەحمەد بانی خێلانی دەنووسێت: (ئەو هێزانەی کە هەمانبوو پێشمەرگەکانی حزبی شیوعی بە ڕابەری مولازم خدر، پێشمەرگەکانی پارتی بە ڕابەری مەلا محەمەد و پێشمەرگەکانی سۆشیالیست بە ڕابەری سەید کاکە و قادر جەباری، بەر لەوەی یەکێتی بە تەواوی خۆی کۆ کاتەوە و پەلاماری ئەوان بدات، ئەوان هێرشیان بردە سەر بنکەکانی یەکێتی لە زارگەلی و وەرتێ و ناوچەکەیان پێ چۆڵ کردن).[1]

ئەوە یەکەم جار بوو پێشمەرگەی حزبی شیوعی، لەگەڵ پێشمەرگەی پارتی و سۆشیالیست، شەڕی یەکێتی بکات. بەڵام ئایا پێویست بوو حزبی شیوعی، لەگەڵ ئەو دوو حزبە پەلاماری یەکێتی بدات؟! چونکە هێشتا کێشەی سەربازی و شەڕ لەنێوان حزبی شیوعی و یەکێتی دروست نەبووبوو؟ پێشمەرگەکانی حزبی شیوعی، ئازادانە و بێ گرفت، بە هەموو ئەو ناوچانەدا دەگەڕان،

1-هەمان سەرچاوە، ل ٤٢٦

که پێشمەرگەی یەکێتیی لێ بوو؟ لە هەر شوێنێک گرفتێک دروست ببووایە، بە زوویی چارەسەر دەکرا.

لەسەرەتای ئاداری ١٩٨٢ سەرکردایەتیی حزبی شیوعی گەڕایەوە بۆ کوردستان. لەو مانگەدا دوو کۆبوونەوەی لەگەڵ یەکێتی کرد. لە حزبی شیوعی کەریم ئەحمەد، کە جێگری سکرتێری یەکەمی حزب و بەرپرسی کوردستان بوو، لە یەکێتیی مام جەلال و نەشیروان مستەفا ئامادە بوون. کۆبوونەوەکان گرژی و ساردی نێوان هەردوو لایەنیان کەم کردەوە، بەڵام ڕێککەوتنێکی نوێ لەنێوانیاندا نەکرا. هەردوو لایەن متمانەیان بە یەکتر لاواز بووبوو. حزبی شیوعی بڕیاری دابوو، کە کار و چالاکیی خۆی لەگەڵ دوو هێزەکەی تری بەرەی جود، پتەو بکات. بارەگای سەرکردایەتیی خۆی لە نێوزەنگەوە گواستەوە بۆ پشتئاشان، تا لە سەرکردایەتیی یەکێتی دوور بێت و پارێزراو بێت.

بەهادین نووری کە بەرپرسی هێزی پێشمەرگەی حزبی شیوعی بوو لە ناوچەی سلێمانی و گەرمیان، لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێت: (چەند بروسکەیەکمان پێگەیشت کە هانی دەداین بۆ دوورکەوتنەوە لە ی.ن.ک- یەکێتی- و هاوکاریکردنی -جود- بە واتایەکی ڕوونتر: بەشداریکردن لە جەنگ لە ڕیزی هێزەکانی جود. فەرمانەکە پێچەوانەی سیاسەتە فەرمییەکانمان بوو، کە لەسەر بنەمای دروستکردنی پەیوەندییەکی هاوڕێیانە لەگەڵ هەمووان بەند بوو. بۆیە من پەیوەست بووم بەو هێڵە سیاسییەوە... باردودۆخەکە زیاتر و زیاتر ئاڵۆز دەبوو. ئێمە لەسەر هەڵوێستی خۆمان سوور بووین، بەڵام سەرکردایەتییەکەمان لە پشتئاشان بە شێوازێکی تر لە بارودۆخەکەیان دەڕوانی، کە هانی دەداین زیاتر لایەنگیری پارتی و ح،س،ک (سۆشیالیست) بکەین، واتا لایەنگری جود بکەین

له دژی ی.ن.ک که ئێمه له مەڵبەندی خۆمان ڕازی نەبووین.[1]

مەڵبەندی چواری یەکێتیی له ناوچەی بالیسان بوو، د.کەمال خۆشناو بەرپرسی بوو. بەرەی جود (حزبی شیوعی، پارتی و سۆشیالیست) لەو ناوچەیە بارەگای کردەوە. پارتی و سۆشیالیست دەیانویست به هەر شێوەیەک بێت، یەکێتی لەو ناوچەیە دەرپەڕێنن. وەفدێکی حزبی شیوعی، که له کەریم ئەحمەد و عەبدولڕەزاق سافی پێک هاتبوو، له پشتئاشانەوە چوون بۆ نێوزەگ، لەگەڵ مام جەلال و سەرکردایەتیی یەکێتی ڕێک کەوتن، که پێوەندیی نێوان یەکێتی و حزبی شیوعی بەتین بکرێت و چالاکیی سەربازی له دژی ڕێژێمی عێراق بکەن. حزبی شیوعی ڕۆڵێکی چالاک ببینێت بۆ ئەوەی پارتی و یەکێتی پێکەوە کۆببنەوە و کێشەکانی نێوانیان چارەسەر بکەن. دوای ئەوە سێ لایەنەکەی بەرەی (جود) له گوندی ڕۆستێ کۆبوونەوە، کەریم ئەحمەد، عەلی عەبدوڵڵا، سکرتێری ئەو کاتەی پارتی و، ڕەسووڵ مامەند، سکرتێری سۆشیالیست، بەشدار بوون. له کۆبوونەوەکەدا باسی چارەسەرکردنی کێشەی نێوان هێزە کوردستانییەکان کرا. کەریم ئەحمەد لەو بارەیەوە دەنووسێت:

(چەند ڕۆژێک پاش گەڕانەوەمان بۆ بارەگای پشتئاشان نامەیەکمان له ئەبو حیکمەت، که بەرپرسی بارەگای بالیسان بوو، پێ گەیشت، تیایدا دەڵێ که پارتی و سۆشیالیست دەیانەوێت به ئۆپەراسیۆنێکی عەسکەری یەکێتی له ناوچەکە دەرکەن، پێداگری دەکەن که ئێمەش لەو پەلامارە عەسکەرییە بەشدار بین، چونکە لایەنێکی بەرەی جودین، ماقوول نییە هاوپەیمانانمان به تەنیا جێ

1- بیرەوەرییەکانی بەهادین نوری، بەرگی دووەم، بڵاوکراوەی کتێبخانەی هەژار موکریانی، هەڵەبجە ٢٠١٩، ٢١٢-٢١٤

بهێڵین و تەماشایان بکەین. پێشنیاز دەکەن پێکەوە لە دژی یەکێتی ئەو کارە بکەین لە بالیسان. ئێمە وەڵاممان دایەوە کە ئەو جۆرە کارە بە ڕاست نازانین و دەبێت ڕۆڵی خۆی ببینێت و ڕێ لەوە بگرێت شەڕ لەنێوان هێزە کوردستانییەکاندا ڕوو بدات، بە تایبەت کە ئێمە لەگەڵ یەکێتیی ڕێک کەوتبووین کە کۆبوونەوەیەکی سێ قۆڵی بۆ چارەسەری گرفتەکان بکەین. ئەبو حیکمەت بە نامەیەکی تر وەڵامی داینەوە، تیایدا دەڵێت پارتی و سۆشیالیست پێداگری دەکەن، کە لەگەڵ ئەوان بەشداری ئەو ئۆپەراسیۆنە بکەین، ئەگەر نا ئێمە جێگامان لەناو بەرەی جود نابێتەوە و پەیوەندیمان بەجۆرێکی ئاسایی نامێنێتەوە. لە وەڵامی ئەو نامەیەدا هەڵوێستێکی هەڵە و ڕاڕامان هەبوو، بڕیاری بەشداربوونی ئەو ئۆپەراسیۆنەمان بۆ خۆیان بەجێ هێشت، ئەوانیش بەشدارییان کرد و یەکێتی ناچار کرا لە بالیسان بکشێتەوە. بەڵام سەرکردایەتیی یەکێتی، لە بەرانبەر ئەوەدا بڕیاری دا هێرش بکاتە سەر بارەگای هەرسێک لایەن، پارتی، سۆشیالیست و حزبی شیوعی، یەکەم هەنگاویان هێرشیان کردە سەر بارەگای حزبی شیوعی و سۆشیالیست لە ئاشقووڵکە و پشتئاشان.)[1]

ئەو هەڕەشەیەی پارتی و سۆشیالیست لە سەرکردایەتیی حزبی شیوعییان کردووە، کە لە بەرەی جود دەری دەکەن، سوکایەتییەکی ئاشکرایە، تەنیا لەوپەڕی لاوازیدا، ڕەنگە بە ناچاری قبووڵ بکرێت. لەبری ئەوەی سەرکردایەتیی ئەو حزبە، دوای ئەو هەڕەشەیە، جوامێرانە پێداگریی لەسەر هەڵوێستی خۆی بکات، کەچی ترسنۆکانە لە بەرپرسیاریی هەڵاتووە. بڕیاری بەشداربوون یان بەشدارنەبوونی ئەو شەڕەیان داوەتە ئەو هێزە چەکدارەی لە

1- كريم احمد، المسيره، مصدر سابق ص٢٣٦-٢٣٧

بالیسـانە، کەچـی ئەو کـارە، پێوەنـدیی بە چارەنووسـی سیاسـی و سـەربازیی تەواوی حیزبی شیوعیی عێراقەوە هەبـوو، سـەرەنجام کارەساتی پشتئاشانی خوڵقاند.

ڕۆژی ٢٦ی نیسـانی ١٩٨٣ هێـزی جـود لە بالیسـان پەلامـاری مەڵبەندی چواری یەکێتی دا. فاتیح ڕەسووڵ، لە یاداشتی ڕۆژانەیدا، ئامـاژە بەوە دەدات کە دەرکردنـی یەکێتیـی لە بالیسـان، شـەڕی نێوخۆی گۆڕی بە شەڕی نێوان بەرەی جود لەگەڵ یەکێتی. بە ڕای ئەو (پەلامـاردانی مەڵبەنـدی چـواری ینـک -یەکێتـی نیشـتمانی- و دەسـت بەسـەرداگرتنی، کـارێکی نـاڕەوا و سەرلێشـێواوی و کورتبینی تەواوی تێدا بەدی دەکرا. لە هەمـان کاتدا کرا بە فتیلەی خۆشکردنی ئاگری شـەڕی ناخۆ و یەکتر کوشتن. چونکە تا ئەو کاتە لە هەمـوو ڕوویەکەوە مـاوەی ئەوە مـابوو، بە تـایبەت لەنێوان سەرکردایەتیی حزبی شیوعی عێراق و ینک (یەکێتیی نیشتمانی) کە بە ڕێگـای گفتوگـۆکردن، چـارەی ئاشـتییانە بـۆ نـاکۆکی و مەشاکیلەکان بدۆزرێتەوە.)[1]

پێـنج ڕۆژ دواتـر، بەرەبەیـانی یەکـی ئایـار هێزێکـی گەورەی یەکێتـی، بەڕابەری نەوشـیروان مسـتەفا، هێرشـیان کـردە سـەر بارەگای سـەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە پشتئاشـان. نزیکەی ٢٠ ئەندامی مەکتەبی سیاسی، کۆمیتەی ناوەندی و کۆمیتەی هەرێمی کوردستان لەوێ بوون. بەشێکیان زۆر نەبوو لە دەرەوە هـاتبوون بـۆ کوردسـتان. ئەو کـاتە ٣٠٠ ئەنـدام و کـادیر و پێشـمەرگەی حـزبەکە لە پشتئاشـان کـۆ کرابـوونەوە، بەڵام تەنیـا ٨٠ کەسـیان پێشـمەرگەی شـەڕکەر بـوون. لە دەسـتپێکی شـەڕدا، هێزێکـی

1- فاتیح ڕەسول، سەرچاوەی پێشوو، بەرگی سێیەم ل ٢٦٨

سۆشیالیست، که باره‌گایان له پشتئاشان بوو، به‌دزی و بێ ئه‌وه‌ی حزبی شیوعی ئاگادار بکه‌ن، هه‌لاتبوون. هه‌روا هێزێکی گه‌وره‌ی پارتی و سۆشیالیست، که مه‌ڵبه‌ندی چواری یه‌کێتییان گرتبوو، له ناوچه‌که بوون. سه‌رکردایه‌تیی حزبی شیوعی به بروسکه داوایان له پارتی کرد به زوویی هێزیان بۆ بنێرن، که‌چی پارتی هێزی نه‌نارد. پێشمه‌رگه‌کانی حزبی شیوعی دوو ڕۆژ قاره‌مانانه به‌رگرییان کرد. دواتر به چیای قه‌ندیلدا، به ناو به‌فر و زریاندا هه‌ڵگه‌ڕان و به‌ره‌و دیوی ئێران شۆڕ بوونه‌وه. له‌و شه‌ڕه‌دا ٦٠ کادیر و پێشمه‌رگه‌ی حزبی شیوعی، شه‌هید کران.

سه‌رکردایه‌تیی حزبی شیوعی و پێشمه‌رگه‌کانی له کوردستان، جگه له پێشمه‌رگه‌کانی ناوچه‌ی بادینان، هه‌موویان له‌و ناوچانه بوون که یه‌کێتی چالاکیی سه‌ربازیی تێدا ده‌کرد، یان باره‌گای پێشمه‌رگه‌ی تێدا دامه‌زراندبوو. که‌چی پارتی له‌سه‌دا ده‌ی هێزه چه‌کدارییه‌که‌ی له‌و ناوچانه نه‌بوون. سه‌رکردایه‌تییه‌که‌شی له ڕاژان بوو. بۆیه سه‌رکردایه‌تیی حزبی شیوعیی، نامه‌سئولانه خۆی و کادیر و پێشمه‌رگه‌کانی هاویشته ناو شه‌ڕێکه‌وه، که شه‌ڕی ئه‌و نه‌بوو. کاتێک له پشتئاشان تێک شکێندرا، ته‌نیا له ناوچه‌ی سلێمانی هێزی پێشمه‌رگه‌ی مایه‌وه، چونکه به‌هادین نووری و مه‌لا عه‌لی (عه‌بدوڵلا قه‌ره‌داخی) که به‌رپرسی سیاسی و عه‌سکه‌ری بوون، به قسه‌ی سه‌رکردایه‌تیی حزبیان نه‌کرد. پێکه‌وه له‌گه‌ڵ به‌رپرسی ئه‌و کاته‌ی مه‌ڵبه‌ندی یه‌کێتیی نیشتمانی له ناوچه‌که، مه‌لا به‌ختیار، بڕیاریان دا شه‌ڕی یه‌کتر نه‌که‌ن. به‌م کاره توانرا گیانی ده‌یان پێشمه‌رگه‌ی هه‌ردوو لایه‌ن بپارێزرێت. له تۆڵه‌ی ئه‌وه سه‌رکردایه‌تیی حزبی شیوعی سزای ئه‌و دوو هاوڕێیه‌ی دا. که‌چی کاتێک که‌ریم ئه‌حمه‌د و ئه‌حمه‌دی بانیخێلانی، به دیل گیران،

زەلیلانە و بە داوای یەکێتی، بانگەوازی ڕاگرتنی شەڕیان ڕاگەیاند. ئەوان لەو کاتەدا دیل بوون، بە هیچ شێوەیەک مافی ئەوەیان نەبوو بە ناوی حزبەکەیانەوە قسە بکەن و بڕیار بدەن.

سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، بە هاندان و پشتئەستووربوون بە هێزی پارتی و سۆشیالیست، چووە ناو شەڕ. کەچی ئەوان لە پشتئاشان بە تەنیا بە جێیان هێشت، دوای پشتئاشانیش لە ناوچەکە هەڵاتن. ئەوان مەبەستیان بوو حزبی شیوعی، بەجۆرێک لەناو خویناو و قوڕاوی شەڕی یەکێتیدا نقووم ببێت، کە نەتوانێت بە ئاسانی لێی بێتە دەرێ. هەروا تێکشکانی یەکێتی یان حزبی شیوعی، بە قازانجی ئەوان بوو. تا کارەساتی پشتئاشان حزبی شیوعی لە کوردستان، دووەم هێزی سیاسی و چەکداریی بوو. دوای ئەوە لاواز و زەبوون کرا، پارتی و سۆشیالیست، لە کوردستان، بوونە هێزی دووەم و سێیەم.

ساڵانێک دوای شکستی پشتئاشان، کەریم ئەحمەد، کە لەگەڵ عەزیز محەمەد حزبی شیوعییان بەرەو شەڕی نێوخۆ برد، بەخەبەر هاتووە و دەنووسێت:

(ئێمە لە شەڕێکی دۆڕاو هاتینەدەر، کە لە بنەڕەتدا شەڕی پارتی و سۆشیالیست بوو بەسەر ئێمەدا سەپێندرا. ئەنجامەکەی ئەوەیە کە لە کاتێکدا ئێمە لە کێشەی لایەنە کوردستانییەکان بێلایەن بووین و ڕۆڵی ئاشتکردنەوە و چارەسەری کێشەکان و یەکخستنی هێزەکانمان لە دژی دیکتاتۆریای شۆڤێنی دەبینی، ئێستا بووینە لایەنگری لایەنێک لە دژی لایەنێکی تر).[1]

ڕاستییەکەی شەڕ بەسەر حزبی شیوعیدا نەسەپێندرا. ئەگەر

1- کریم احمد، مصدر سابق ص٢٤١

سەرکردایەتیی حزبەکە، لاواز نەبوووایە و پشتی پارتی و سۆشیالیستی نەگرتایە و ڕێگای نەدایە پێشمەرگەکانی لە گرتنی بالیسان بەشدار بن، کارەساتی پشتئاشان رووی نەدەدا. کارەساتەکە ئەنجامی ڕاستەوخۆی شەڕی بالیسان بوو. یان وەکوو بەهادین نووری دەڵێت: پشتئاشان لە تۆڵەی بالیسان بوو.

دوای کارەساتی پشتئاشان، مەکتەبی هەرێمی حزب شیوعی و مەڵبەندی پێشمەرگەکانی هەولێر، چوونە ناوچەی بارزان، کە وێران کرابوو. چەکدارانی پارتی، لەگەڵ سوپای پاسداران، چوونە سەریان و بە زەبری هەڕەشەی چەک، ناچاریان کردن، لە ماوەی شەش ڕۆژدا، ناوچەکە بەجێ بهێڵن. فاتیح ڕەسووڵ دەنووسێت:

(ژیانمان بە نیمچە ئاسوودەیی و پڕ تەفائول و ورەی بەرز بەسەر دەبرد. ساڵێک و چەند مانگێک بەم شێوەیە لە ناوچەی بارزان ژیاین. نیوەڕۆی ١٩٨٥/٨/٣ بارزانییێکی چەکدار، کە ناوی سەعید بارزانی بوو، کتوپڕ گەیشتە لامان. نامەیەکی پێ داین و ئێمەی بەجێ هێشت... ئەمە دەقی نامەکەیەتی:

(جاء الحق وزهق الباطل، ان الباطل كان زهوقا

الى: الشيوعى الكافر

ان ارض بارزان الطاهره لا يمكن ان تكون ملاذا للكفر والملحدين. ننزركم باخلاء مناطق بارزان خلال سته ايام والا ان جحافل الاسلام جاهزه لاخراجكم منها بالقوه. وقد اعذر من انذر.

شيخ خالد بارزانى، رحمان رضائى.)[1]

دوای ئەوە فاتیح ڕەسووڵ دەنووسێ:

(ئەوەی ڕاست بێت ناوەرۆکی ئەم نامەیە، وەکوو بۆمبێکی داندراوەی نهێنی لە ناکاو بتەقێت و لە هاژەن بدات، مێشک و

1- فاتیح ڕەسووڵ، سەرچاوەی پێشوو، بەرگی سێیەم، ل٣٧١-٣٧٢

هەســت و جەســتەی تاســاندین، دڵتەنگــی و ئازارمــان گەیشــتە ئەوپەڕی نــاڕەزایی و بێــزاری. لە بــار و دۆخــی ئەو کــات قەت چــاوەنۆڕی ئەم ڕەفتارەمــان لە کەســانێکی دۆســت نەدەکـرد... بە ئاشــکرا چاوســوورکردنەوە لە دەوروبەری خۆمــان دەمــان بینــی ژمارەیەک لە هێستربار و چەکداری ڕیشپان، وێنەی خومەینیان بە سنگیانەوە هەڵواسیە و، بە فارسی و بە عارەبی قسەیان دەکرد، لەگەڵ ژمارەیەک چەکدارانی شێخ خالید بارزانی گەڕ و سووڕیان دەدا، وا خۆیان دەردەخست کە چاوەنۆڕی ئەوە دەکەن لەم ماوەی دانداروە بارزان بە جێ نەهێڵین بە لولەی تفەنگ دەرمان پەڕێنن.)[1]

بەم جۆرە پارتی، بە کۆمەکی پاسداران، پاداشتی حزبی شیوعی دایەوە، کە سەرکردەکانی بۆ پشتگیریی ئەو، تێکەڵی شەڕی نێوخۆ بوون، دەیان پێشمەرگە و کادیریان بەکوشت دا.

ســەرکردایەتیی یەکێتیی نیشــتمانی و حزبی شیوعی بەرپرسن لەو شــەڕ و تــاوان و کوشــتارەی لەنێــوان هێــزی پێشــمەرگەی هەردوو لایەن، ڕوویان دا. تێکەڵبوونی حزبی شیوعی بەو شــەڕە، تەنیا هەڵەیەکی سیاسی نەبوو، بەڵکو تاوانێک بوو، لە ئاستی ناپاکیدا بوو. چونکە ســەرکردایەتیی حزبی شیوعی دەیتوانی بێلایەنیی خۆی بپارێزێت، هیچ لایەنێک نەیدەتوانی ئەو شــەڕەی بەسەردا بسەپێنێت.

حزبی شیوعی دەبوو تێکەڵی ئەو شــەڕە نێوخۆییە نەبێت، کە لە ناوەڕاســتی شەســتەکانەوە لە کوردســتان هەبــووە و هەزاران پێشــمەرگەی تێــدا بە کوشــت دراوە. ئەوە گەمەیەکــی دەوڵەتە ئیقلیمییەکانە، کە دەیانەوێت هێز و وزەی گەلی کوردستان، لە دژی

1- فاتیح ڕەسوول، هەمان سەرچاوە، بەرگی سێیەم، ل٣٧١-٣٧٢

خۆی و بۆ ویرانکردنی کوردستان و عێراق، بۆ کوشتنی هیوا و داهاتووی گەلەکەی بەکار بهێندرێت.

سەرکردە کوردەکانی حزبی شیوعی، کە چارەنووسی حزبیان دیاری دەکرد، مافی ئەوەیان نەبوو، حزبێکی سەرانسەریی عێراقی، کە پێشەنگی حزبە شیوعییەکانی ناوچەکە بوو، ڕابکێشنە ناو شەڕێکی لەو جۆرە. لەپێناوی گردێک، یان گوندێکی وەکوو بالیسان و شوێنی هاوشێوەی ئەو، کە لەسەر نەخشەی عراق هەر دیار نین، دەیان هاوڕێی عەرەب، کورد و ئاسووری، بەکوشت بدەن و سەدانیش بێهوا بکەن. ئەو هاوڕێیانە، بۆ ڕوخاندنی ڕێژیمی بەعس چەکیان هەڵگرتبوو، نەک بۆ بەشداربوون لە شەڕی نێوخۆی کوردستان.

سەرکردایەتیی حزبی شیوعی لە کوردستان، دەیتوانی خۆی لەو شەڕە بەدوور بگرێت. بەڵام بەداخەوە لەبەر لاوازی، عەقڵتەسکی و هەندێک بەرژەوەندیی شەخسی و بە هاندانی پارتی و سۆشیالیست و پشتبەستن بە هێزی پێشمەرگەی ئەوان، حزبیان تێکەڵی شەڕەکە کرد، بێ ئەوەی جوامێرانە خۆیان و هێزی پێشمەرگە بۆ شەڕکردن و عاقیبەتەکانی ئامادە بکەن. ئەوان لەو باوەڕەدا بوون، کە یەکێتی پەلاماری بارەگای سەرکردایەتیی حزبی شیوعی نادات، واتا ئەوان خۆیان پارێزراون. بەلایانەوە گرینگ نەبوو لەو شەڕەدا پێشمەرگەی حزب، لە ناوچەکانی تر بە کوشت دەدرێن. تەنانەت کاتێک یەکێتیی نیشتمانی دوو سەرکردەی حزبەکەی بە دیل گرت، کە لە بەرپرسانی سەرەکیی شەڕەکە بوون، وەکوو میوانی شەرەف ڕەفتاری لەگەڵ کردن، کەچی زیاتر لە دە پێشمەرگەی دیل، ناجوامێرانە شەهید کران. لە ماوەی ١١ ساڵ خەباتی چەکداری، سەدان کادیر و پێشمەرگەی حزبی شیوعیی عێراق

شەهید و بریندار کران، کەچی یەک سەرکردەی ئەو حزبە، لە پێشمەرگایەتیدا، خوێن لە لووتی نەهات.

سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، بەرپرسیاری ئەو شکستەن، کە بەسەر حزبیاندا هێنا. بە ڕای من ئەگەر بڕیاری حزبی شیوعی عێراق بە دەست ئەو چەند سەرکردە کوردەوە نەبووایە، حزبەکە تێکەڵی شەڕی نێوخۆ نەدەبوو، بەمەش گیانی دەیان پێشمەرگە و کادیر، هەیبەت و پێگەی سیاسیی حزبەکەش دەپارێزران.

پێش کارەساتی پشتئاشان، حزبی شیوعی لە کوردستان، هێزی دووەم بوو، کەچی دوای شەڕەکە بوو بە هێزی هیچەم. قورسایی سیاسی و عەسکەریی خۆی لە کوردستان لە دەست دا، لە ئاستی عێراقییشدا لاوازتر بوو. تەنانەت لای پارتی ئەوەندە زەلیل کرا کە حیزبوڵلای ئیسلامیی خالید بارزانی و پاسداری نارده سەریان و لە بارزان دەریان کردن.

دوای ئەو شکستە، لەناو حزبی شیوعیدا کۆمەڵێک کێشەی کۆن و نوێی سیاسی، ڕێکخراوەیی و فیکری دەرکەوتن، کە حزبیان لاوازتر کرد. ساڵی ١٩٨٤ کۆنگرەی چوارەمی حزبی شیوعی لە شاخ بەسترا. پێش کۆنگرە بەهادین نووری و مەلا عەلی (عەبدوڵلا قەرەداخی) بە پاڵ لە حزب وەدەر نران.

لەو کۆنگرەیەدا، بە ناوی کاری نهێنییەوە، دەسەڵات درا بە عەزیز محەمەد، کە دە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبەکە دیاری بکات، بێ ئەوەی هیچ کەسێک ناوەکانیان بزانێت. عەزیز محەمەد بە دەنگی ئەو دە ئەندامەی کۆمیتەی ناوەندی، توانی لەناو کۆمیتەی ناوەندی، هەڵبژاردنەوەی خۆی بە سکرتێری یەکەمی حزبەکە، مسۆگەر بکات. هەروا توانی ئەو کەسانەی خۆی مەبەستی بوو، لە مەکتەبی سیاسی، دایانبنێت، هەر کەسێکیشی

بەدڵ نەبوو کەنارنشینی بخات. بەو جۆرە عەزیز محەمەد و بەرپرسانی تر، کە حزبیان تووشی شەڕی نێوخۆ کرد، لەجیاتی ئەوەی سزا بدرێن، لە سێبەری شاخ و لە سایەی تفەنگدا، کرانەوە بە سەرکردەی حزب و ئەندامی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندی. ئەوان لەو شکستەشدا، وەکوو بەرزەکی بانان بۆی دەرچوون. دوای کۆنگرە زۆر پێشمەرگە و کادیری حزبی شیوعی، لەگەڵ چەند ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی، لە حزب دوور کەوتنەوە.

بەڵام هەڵە و بەرپرسیاریی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، لە شەڕی نێوخۆدا، هەرچەندێک بوو بێت، ناتوانرێت پاکانە بۆ تاوانی پشتئاشان بکرێت، کە چەندان پێشمەرگەی حزبی شیوعی، بە دیلی کوژران. ئەمە پەڵەیەکی ڕەشە بە نێوچاوانی یەکێتیی نیشتمانییەوە. دیلکوژی لە کوردستان، وەکوو تاوانی وەحشییانە و پەڵەی ڕەش بە مێژووی بزاڤی چەکداریی کورد و ڕوخساری دیلکوژانەوە، دەمێنێتەوە.

سەرانی بزاڤی چەکداری، بە درێژایی دەیان ساڵ قەت نەیانوێرا سەرباز و ئەفسەری عێراقی، بە دیلی بکوژن، کەچی سەدان پێشمەرگەی دیلیان کوشتووە. لای ئەوان قەت ژیانی پێشمەرگە، هێندەی ژیانی مەڕێک، بایەخی نەبووە و نییە و نابێت.

سەرکردایەتیی حزبی شیوعیی عێراق نە لە سیاسەتدا ژیر، دووربین، پراگماتی و عەقڵانی بوون، نە لە مەیدانی شەڕدا ئازا و جوامێر دەرچوون. ئەوان لە سیاسەتدا قارەمانی شکست و لە شەڕدا پێشەنگی بەزین بوون.

٣

چەند ڕووداوی جۆراوجۆری شاخ

ئا- ئەوینکوژیی کۆمۆنیستانە بە بەهانەی ئاینی

لە بارەگـای سـەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی و ڕاگەیانـدن لە تـوژەڵە، چەنـد هـاوڕێی کـچ هەبـوون، کە کۆتـایی سـاڵی ١٩٧٩ بە ناچاری، لە ترسی گرتن، ڕوویان لە شاخ کردبوو، دوو هاوڕێیان عەرەب بوون. یەکێکیان بە ناوی لینا، ئەوی تریان بە ناوی ژیان خۆیان ناساندبوو. هەردووکیان تازە قۆناخی خوێندنی ئامادەییان تەواو کردبوو. لینا خەڵکی نەجەف یان کەربەلا بوو. کچێکی هێمن، بەڕێز، ڕۆحسووک و کتێبدۆست بوو. جار جار دەهاتە ژووری ڕاگەیاندن، سۆراخی کتێبی نوێی دەکرد، بۆ ئەوەی بیخوێنێتەوە. دوای ماوەیەک لینا لەگەڵ هاوڕێ سەلام، کە لە بارەگای ئێمە بوو، ئاشقی یەکتر بوون، بڕیاریان دا پێکەوە هاوسەرگیریی بکەن.

هەواڵەکە زوو لەناو پێشمەرگەکاندا بڵاو بۆوە. دڵخۆش بووین کە تەنانەت لەو دۆخە سەختەشدا، ئەوین دەتوانێت چرۆ بکات، بە هیـوا بـووین ئەو ئەویـنە بەر بگرێـت. بەڵام چەنـد ئەنـدامی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، بە بەهانەی ئەوەی سەلام ئێزدییە و لینا شیعەیە، دژی ئەو کارە ڕاوەستان. چەند هاوڕێی ئێزدی، کە لە

شاخ بوون، ئەوانیش پێیان باش نەبوو سەلام کچێکی شیعە بهێنێت. سەلام هەوڵی زۆری دا، بەڵام سوودی نەبوو. دڵشکاو و بێهیوا، لەگەڵ چەند کادیر و پێشمەرگەی ئێزدی و ناوچەی بادینان، ڕەوانەی بادینان کرا. سەلام لەوێوە بەردەوام نامەی بۆ هاوڕێکانی دەنارد، بێزاریی دەردەبڕی و ئەندامێکی کۆمیتەی ناوەندیی تومەتبار دەکرد، کە ناهێڵێت سەلام و لینا بە مورادی خۆیان بگەن. بە هۆی ئەو نامانە هاوڕێ سەلامیان لە بادینانەوە، بۆ لێپرسینەوە و سزادان، هێنایەوە بارەگای سەرکردایەتی، لە توژەڵە. لەوێ بە بەر چاوی لیناوە، زیندانی کرا. دوای دەوروبەری دوو مانگ ناردیانەوە بادینان و لەوێ شەهید کرا.

دواتر، کە من لە شاخ نەمابووم، هەمان کار لەگەڵ دوو پێشمەرگەی تر، کوڕێکی مەسیحی و کچێکی مسوڵمان، دووبارە کرایەوە. بە هۆی جیاوازیی ئاینی، ڕێگەی ئەوانیشیان نەدا ببنە هاوسەری یەکتری. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، ئەگەر کوڕەکان مسوڵمان و کچەکان ئێزدی و مەسیحیی بوونایە، بە دڵنیاییەوە، ڕێگرییان لێ نەدەکردن. حزبی شیوعی، بانگێشەی یەکسانیی ژن و پیاوی دەکرد، کەچی لە بواری کۆمەڵایەتیدا، بە تایبەت سەرکردە کوردەکان، کێوی بوون، وەکوو فەقێ و کۆلکە مەلا ڕەفتاریان دەکرد.

ئەو کارە تەنیا تاوانێک نەبوو بەرانبەر بەو هاوڕێیانە کرا، بەڵکو سووکایەتیش بوو بە ئازادی و یەکسانیی ژن و پیاو، بە مارکسیزم و هەر بەهایەکی ئینسانی. باوەڕ ناکەم سەرکردایەتیی هیچ حزبێکی کۆمۆنیستیی دنیا، کاری لەم جۆرەی کردبێت.

بێ- شەهیدبوونی هاوڕێ ئەحمەدی مارف

لە پێشمەرگایەتیدا، مرۆڤ لە هەرکوێ بێت، تەنیا چەند هەنگاوێک لە مەترسی بریندابوون، یان مردنەوە دوورە. بۆیە پێشمەرگە تەنیا لە شەڕدا، یان لە بۆردومانی فڕۆکەدا ناکوژرێن، یان زامدار و کەمئەندام ناکرێن، بەڵکو زۆر هۆکاری تریش هەن، لەوانە گوللەی وێڵ، مارپێوەدان، هەڵدێران لە شاخ، وەرگەڕانی ئۆتۆمبێل، تلبوونەوەی بەرد و تاوێر، ڕەقبوونەوە لەناو بەفردا، لافاو و ئاوبردن لە دەمی پەڕینەوەی ڕووبار و هۆکاری تر.

بڕیار بوو ڕۆژی ٨ ی تەمووزی ١٩٨٢ لەگەڵ ئەحمەد مارفی نانەوا، کە کادیرێکی قسەخۆش و جوامێری حزبی شیوعی بوو، پێکەوە بچین بۆ ئێران. مام ئەحمەد دەیەویست سەردانی کوڕەکەی بکات، کە لە شەڕی عێراق و ئێران بە دیل گیرابوو، لەگەڵ هەزاران دیلی تری شەڕ، لە ئۆردوگایەکی تایبەت، دەستبەسەر بوون. ڕۆژێک پێشتر مام ئەحمەد بەسەر بنکەکانی پێشمەرگەدا گەڕا، خواحافیزی لە چەند هاوڕێیەک کرد، لای ئێواریێ گەڕایەوە بارەگاکەمان، کە لە دۆڵەکەی پشتی نۆکان بوو.

ئەو ئێوارەیە بڕیار بوو عومەر عەلی شێخ، لەبارەی دۆخی سیاسیی عێراق و کوردستان، قسە بکات. مام ئەحمەد و من

پێکەوە لە شوێنی سیمینارەکە، کە سەکۆیەک و تەختاییەک بوو، ڕاوەستابووین، لەبارەی سەفەرەکەمان دەدواین. لەو دەمەدا عومەر عەلی شێخ هات لە ناوەڕاستی سەکۆکە دانیشت. بە ڕێکەوت مام ئەحمەد لە سەکۆکە نزیکتر بوو، یەکسەر لە تەنیشت هاوڕێ عومەر و منیش لە تەنیشت مام ئەحمەد دانیشتم. لە سیمینارەکەدا نزیکەی بیست پێشمەرگە، لەوانە هاوڕێی بەڕێز پەخشان زەنگەنە، هاوسەری هاوڕێ عومەر، هاوڕێیانی ڕاگەیاندنی هەرێم و پێشمەرگەکانی تری بارەگاکە، بەشدار بوون. لە گەرمەی سیمینارەکەدا، بەردێکی سێ چوار کیلۆیی لە گردەکەی پشتمانەوە، کە بارەگای ئیستگەی دەنگی گەلی عێراق بوو، خلۆر بۆوە و بە پشتەسەری هاوڕێ ئەحمەد کەوت. یەکسەر لە سەکۆیەکەوە فڕێی دایە تەختاییەکە و بەدەمدا خستییە سەر زەوی. لە چاوتروکانێکدا خوێنێکی سووری خەست، وەکوو نیوەبازنەیەک لەسەر ئەرزەکە، بە دەوری سەریی هاوڕێ ئەحمەددا، بڵاو بۆوە. هاوڕێیەک بە پەلە چوو بە دوای دوکتۆر سادق (د.موهەنەد بەراک) کە بەرپرسی نەخۆشخانەکەمان بوو، بەڵام هاوڕێ ئەحمەد یەکسەر تەوا بوو.

ئەگەر من لە تەنیشت عومەر عەلی شێخ بوومایە، یان بەردەکە بیست سانتیمەتر بەلای چەپدا هاتبووایە، بە سەری من دەکەوت، ئەگەر بەلای ڕاستدا چووبایە، بە سەری هاوڕێ عومەر دەکەوت. ئەو ڕووداوە هەمووومانی خەفەتبار کرد، لە مەترسییەکیش ئاگاداری کردینەوە، کە لەو دۆڵەدا بیرمان لێ نەکردبۆوە. ڕۆژی دواتر بە دڵێکی پڕ لە خەمەوە، شکۆمەندانە هاوڕێ ئەحمەدمان لە گۆڕستانی زەڵێ بە خاک سپارد.

ئەوە دووەم جار بوو توشی ڕووداوی لەو جۆرە ببم.

پێ- جارێکی تریش دەمانچەکەت تاقی ناکەیتەوە؟

ئەو دەمەی بەرپرسی پێشمەرگەکانی ناوچەی پشدەر بووم، بارەگاکەمان لە زەڵێ بوو. پێشمەرگەکان لە دوو ژووری گەورەدا دەنووستن. من و مەحموود حاجی فەقێ خدر، کە کەسایەتییەکی دیار و بەرێزی ناوچەی پشدەر بوو، لە ژوورێکی بچووکی چوارگۆشەیی، سێ مەتر بە سێ مەتر دووجا، دەنووستین.

هاوڕێ مەحموود لە ساڵانی پەنجاکانەوە ئەندامی حزبی شیوعی و ساڵانێک بەرپرسی ڕێکخستنی ئەو حزبە بوو لە قەڵادزێ. بەڵام وەکوو کەسێکی محافەزەکار، بۆ هەندێک مەسەلەی کۆمەڵایەتیی دەڕوانی. ساڵی ١٩٧٣ گیرا و ڕەوانەی زیندانی خەلان و ڕایاتی پارتی کرا. زۆر ئازار و ئەشکەنجەی بینی، بەڵام جوامێرانە خۆی ڕاگرت. ساڵی ١٩٧٤، وەکوو نوێنەری حزبی شیوعی بوو بە ئەندامی ئەنجومەنی تەشریعی، هاوینی ١٩٧٩ هاتە شاخ و لای ئێمە بوو.

ئەو کاتە کاک مەحموود بەتەمەندا چووبوو، بۆ کاری پێشمەرگایەتی و گەڕان لەگەڵ پێشمەرگە، نەدەگونجا. هێشتا کارێکی حزبیی پێ نەدرا بوو. هەموومان زۆر ڕێزمان دەگرت.

کاک مەحموود دەمانچەیەکی بچووکی لەگەڵ خۆی هێنابوو،

زوو زوو خــاوێنی دەکــردەوە. ڕۆژێکــی پــایز هەردووکمـــان لە ژوورەکە بووین. جێی نووستنمان، کە جێی دانیشتنیشمان بوو، بە جـۆرێکی تەریبــی ڕاخرابــوو، ڕوومـــان لە پەنــجەرە و دەرگــای ژوورەکە بوو. تەنیا نیو مەترێک بۆشایی لە نێوانماندا بوو. من لەسـەر جێگاکەم لاقم درێژ کردبوو، پاڵم بە دیواری پشتسـەرم دابوو کتێبم دەخوێندەوە، ئەویش لە جێگاکەی خۆی دانیشتبوو دەمانچەکەی خاوێن دەکردەوە. چەند جار دەمانچەکەی، بە یەدەگی پڕ لە فیشـەک و بێ یەدەگ ڕاکێشا، فیشـەکی بردە بەر و فڕێی دایەوە و دەسـتی بە پەلاپیـتکەی دەمـانچەکەدا هێنـا. لـوولەی دەمانچەکەی ڕووی لە لای ئەژنۆم بوو. من هۆشم لای کتێبەکە نەمابوو، پێم وت هاوڕێ لوولەی دەمانچەکەت لە لای قاچم مەکە!. وتی مەترسە فیشـەکی تێدا نییە. لوولەی دەمـانچەکەی لە لای سۆپاکە کرد، کە لە خوار پێی من بوو. بەڵام دوای تاوێک لوولەی دەمناچەکەی بەرەو لای قاچم وەرسوڕاندەوە. تا توانیم خۆم بۆ لای دیـوارەکە کشـاندەوە، کتێـبەکەم داخسـتەوە بەو نیـازەی ژوورەکە بە جێ بهێڵم. لەپڕ کاک مەحموود گوللەیەکی لە دەست دەرچوو، تەنیا دە سانتیمەترێک لە تەنشت ئەژنۆی چەپم تۆز و خۆڵی زۆری لە ئەرزەکە هەستاند و کیسەخەوەکەمی کون کرد، کە لەسەری پاڵم دابۆوە. کاک مەحموود کەمێک شڵەژا، دەمانچەکەی دانا و تەماشای کردم، بەڵام من هیچ خۆم تێک نەدا و نەجوڵام، چـونکە چـاوەڕێی ئەو ڕووداوەم دەکـرد و پێشـتریش ئاگـادارم کردبۆوە. بە هێمنی و کەمێک بێزارییەوە لێم پرسی:

هاوڕێ جارێکی تریش دەمانچەکەت تاقی ناکەیتەوە؟!

بە هۆی ئەو قسەیە، هاوڕێ مەحموود لە من دڵگران بوو.

تێ- شەهیدبوونی هاوڕێم شەفیق کەریم

لە ناوەڕاستی ئاداری ١٩٨٠ هاوڕێم شەفیق کەریم (شاهۆ) ١٩٤٩-١٩٨٠ هاتە تۆژەڵە، بە بینینی دڵخۆش بووم. ئەو کەسێکی بەڕێز، ڕووناکبیر، کەمدوو، هاوشاری و هاوڕێم بوو. ساڵی ١٩٧١ لە زانکۆی بەغدا، بەشی زمانی ئینگلیزی، خوێندنی تەوا کرد، بوو بە مامۆستا لە سلێمانی. کچی نووسەر ساجید ئاوارە هاوژینی بوو. تا نەهاتە شاخ، نەمزانیبوو ئەندامی حزبی شیوعییە. پێی وتم لەگەڵ مەفرەزەیەک دەچێت بۆ ناوچەی سلێمانی، بۆ ئەوەی لەوێ چاوی بە هاوسەر و کچە ساواکەی بکەوێت، کە وەکوو لە بیرم بێت وتی ناوی بینابیە.

شەفیق پێشتر چەند تێکستێکی هزری و چەند نووسینی کارل مارکسی لە ئینگلیزییەوە کردبوون بە کوردی، بڵاوی کردبوونەوە. لە تۆژەڵە شەوێک لای من مایەوە، ڕێک کەوتین کە گەڕایەوە لە ڕاگەیاندن لەگەڵمان کار بکات، چونکە پێویستمان پێی بوو. توانای نووسین و تەرجومەکردنی هەبوو. لە بارەگای سەرکردایەتی و ڕاگەیاندن کەسمان نەبوو زمانی ئینگلیزی بە باشی بزانێت.

مەفرەزەکە، لە تۆژەڵەوە ڕۆیشتن، هاوڕێ شەفیق تفەنگێکی پەڕەشوتی پێ بوو، حەمە کەریم قەرەچەتانی بەرپرسی

مەفرەزەکەیــان بــوو. ڕۆژی ٢٤-٣-١٩٨٠ لە نزیــک ســلێمانی، لای نیوەڕۆ، بە پێچەوانەی ڕێنماییەکانی حزبی شیوعی کە دەبوو بە ڕۆژ نەچــنە نــاو گونــدەکان، چووبــوونە گونــدی قــزلەر. لەوێ جاسووسێک بە ئامێری بێتەل، خەبەری لێ دابوون، یەکسەر لە سلێمانییەوە بە نـۆ فـڕۆکەی کـۆپتەر، جـاش و سـەربازیان بـۆ ناردبوون و گەمارۆی گوندەکەیان دابوو. پێشمەرگەکان، ئازایانە تا شـەو شـەڕیان کردبـوو، لە ئەنجامـدا شـەفیق کەریـم لەگەڵ چـوار هاوڕێی تر، شەهید کران. یەکێکیان نیگارکێشی عێراقی، هونەرمەند موعتەسەم عەبدولکەریم ١٩٥٣-١٩٨٠ بوو.

مەعتەسـەم کـوڕێکی ئەسـمەری بـاڵابەرزی ڕوونـاکبیر، بەڕێز و هێمن بوو، هەندێک جار پێکەوە باسی ئەدەب و هونەرمـان دەکرد. موعتەسەم عەبدولکەریم یەکەم هـاوڕێی عەرەب بوو، کە لەو بزاڤە چەکدارییە نوێیەدا شەهید کرا. سێ شەهیدەکەی تر ئەمانە بوون:

حوسـێن ڕەشـید مەعـروف (فەلاح) ١٩٥٥-١٩٨٠، عـومەر قـادر (مەلا حوسـێن) ١٩٣٥-١٩٨٠، کەمـال مـام هەمـزە کەریـم (هەژار) ١٩٥٠-١٩٨٠.

ئەو کارەسـاتە هەمووومـانی تەزانـد. ئەوان دووەم پۆلە شـەهیدی ئەو بـزووتنەوە چەکـدارییە نـوێیەی حزبـی شـیوعی بـوون. دوای ماوەیەک هۆنراوەیەکم بە نـاوی (لە کوێ بتنێژم) بە یـادی هـاوڕێ شــەفیق نووســی، کە لە ١٩٨١ لە گۆڤـاری یەکێتیـی نووســەرانی کوردستان، پێروو، بڵاو کرایەوە:

بایەکی سپی لەو بنارەوە هەڵدەکات
گیانی شپرزەم دەتەنێت
گژوگیای گۆڕستان و

ئارەقەی سەر ڕوخسارە جوانەکەت دادەپۆشێت،
خۆڵی سەر زامەکانت بەنێو ئێوارەدا
پەخش دەکات.
بایەکی سپی پرچە ئاڵۆسکاوەکەت
وێنەی پۆلەتیشکێکی نێو ئاو ڕادەژەنێت.
زامەکانم بە خۆڵەمێش دەشواتەوە
بەرەو ئاسۆی لێڵی ونبوون هەڵمدەگرێت
پەنجەکانم وەکو چیلکە ڕەق و ویشک دەکاتەوە.

بە پەنجەی سڕ و بێ نینۆک چەپکە گزنگێک
بۆ زامەکانت، چۆن بچنمەوە؟
داستانی سوورت لەسەر تاوێر و بالآی ئێوارە
چۆن بنوسمەوە؟
دڵیشم شەختە و گڕ تەنیویەتی
چۆن تەرمەکەتی تیا بشارمەوە؟

٤

هەڵاتن لە زەماوەندی خوێن

ئەو ماوەیەی لە شاخ بووم نەمبینی پێشمەرگەکانمان مەشق و ڕاهێنانی سەربازییان پێ بکرێت. بەڵام کۆمەڵێک هاوڕێی تر، کە زۆربەیان عەرەب بوون و ڕوویان لە لوبنان و سووریا کردبوو، پێش ئەوەی بگەڕێنەوە کوردستان، لە لوبنان، لە کامپی بزاڤی ڕزگاریخوازیی فەلەستینی، ماوەیەکی کورت ڕاهێنانی سەربازییان پێ کرابوو. هەروا گرووپێک پێشمەرگە، کە ١٢ کەس بوون، لە کوردستانەوە بۆ کۆماری دیموکراتیی باشووری یەمەن نێردران[1]. لەوێ لە کۆلێجی سەربازی خوێندیان، وەکوو ئەفسەر گەڕانەوە شاخ. چەند ساڵ دواتر، سێ گرووپی تر، لەوێ خوێندنیان تەواو کرد. تێکڕایان پەنجا تا پەنجا و پێنج ئەفسەر بوون.[2]

مەکتەبی عەسکەریی حزبی شیوعی، بەرپرسی هێزی پێشمەرگە بوو. ئەو پێشمەرگانەی لە نێوزەنگەوە چەکدار دەکران و بۆ

1- ئەو کاتە یەمەن دوو بەش بوو، لە باشوور، کۆماری دیموکراتیی یەمەنی باشوور هەبوو، شاری عەدەن پایتەختی بوو. حیزبی سۆشیالیستی یەمەنی، کە حزبێکی چەپی مارکسی بوو، حوکمڕان بوو. دۆستی حزبی شیوعی عێراق بوو، کۆمەکی زۆری پێ کرد. لە ناوەڕاستی نەوەتەکانی سەدەی پێشوو، لەگەڵ یەمەنی باکوور یەکیان گرتەوە.

2- ئەو زانیارییەم لە هاوڕێ ملازم شوان شێخانی، کە یەکێکە لەو ئەفسەرانە، وەرگرت.

چـالاکیی چەکـداری و کـاری سیاسـی، دەنێـردرانە ناوچەکـانی سـلێمانی، هەولێـر و گەرمیـان، پێشـتر ڕاهێنـانی سـەربازییان پـێ نەکرابـوو. بەشـێکیان گەنـج، خەڵکـی شـار و خوێنـدەوار بـوون، یەکەمجـار بـوو دەسـت بـدەنە چەک، هـیچ زانیارییەکیـان لەبـارەی شـەڕی پـارتیزانی و تەکنیکـی خۆپاراسـتن، پەلامـاردان و گرتنـی سـەنگەر و ڕەبیەیـی سـەربازی و تەکنیکـی داکـۆکیکردن نەبـوو. تەنـانەت کاتێـک بڕیـار درا لەگەڵ پۆلێـک پێشـمەرگە، جەولەیەک بە ناوچەی پشدەر و بیتوێندا بکەین، کەس لێی نەپرسیم ئایا من هـیچ شـارەزاییەکم لە کـاری سـەربازیدا هەیە، یـان تەنـانەت دەتـوانم کلاشـینکۆفەکەم بەکـار بهێـنم! وەکـوو ئەوەی هەموومـان، لەگەڵ ناوکبڕینماندا، ڕاهێنانی سەربازیمان پێ کرابێت!

دوو سـاڵێک دواتـر مەکتەبـی عەسـکەریی حزبـی شـیوعی، دەورەیەکی ڕاهێنانی سەربازی، بۆ فێرکردنی تۆپهاویشتن کردەوە. مـن و چەنـد پێشـمەرگە بەشداریمان تێدا کرد، یەکێکیـان هـاوڕێ شێرزاد شێر بوو، کە خوێندنی ماجستەری لە یەکێتیی سۆڤییەت تەواو کردبوو و گەڕابۆوە بۆ کوردستان، ئێستا لە سوێد دەژی. هـاوڕێ موحسـین یاسـین، کە کەسـێکی بەڕێـز و پێشـمەرگەیەکی لێهاتووی دێرین بوو و ئێستا لە هەولێر دەژی، مامۆستامان بوو.

لە شـەڕی پارتیزانیـدا تـۆپ، مەگەر بە دەگـمەن، دەنـا بەکـار ناهێنـدرێت. سـەرەتا وامزانـی هەنـدێک تۆپمـان دەسـت دەکەوێـت و دەبێـت بـۆ کـارێکی تـایبەت خۆمـانی بـۆ ئامـادە بکەیـن. کەواتـا چ زیانێکی هەیە ئەگەر منیش تەکنیکی بەکارهێنانی تۆپ فێر ببم، لە کـاتی پێویسـتدا، دەکرێـت سـوودی هەبێـت. لە کۆتاییـدا مـن لە دەورەکەدا بە یەکەم دەرچـووم و پاداشـتێکم وەرگـرت، کە هـیچ پێوەنـدیی بە تـۆپچێتی و تۆپهاویشـتنەوە نەبـوو. لەوە دەچـوو

هاوڕێیانی مەکتەبی عەسکەری، دوای تەواوکردنی ڕاهێنانەکە، بیریان کەوتبێتەوە کە من نووسەرم و لە ڕاگەیاندن کار دەکەم، بۆیە قەڵەمێکیان وەکوو پاداشت بۆ هەڵبژاردبووم، کە لاموایە، بۆ من، ماقووڵترین بەشی ڕاهێنانەکە بوو. چونکە دواتر قەت دەستم بە تۆپ نەکەوتەوە، کەچی تا مەرەکەبی قەڵەمەکە تەواو بوو، بەکارم هێنا.

لەو ماوەیەی لە شاخ بووم یەک دەورەی هزری و ڕۆشنبیری، بۆ پێشمەرگەکانی بارەگای مەکتەبی هەرێمی کوردستانی حزب کرایەوە، کە سێ هەفتەیەکی خایاند، لاموایە ١٦ هاوڕێیەک تیایدا بەشدار بوون. بەهادین نووری باسی مێژووی بزووتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستیی عێراق و ناوچەکە و دنیای بۆ پێشمەرگەکان کرد، منیش فەلسەفەی ماتریالیزمی دیالێکتیکی و ماتریالیزمی مێژووییم پێ وتن.

هەندێک جار، لە بۆنەی سیاسی، یان سەری ساڵ، سیمینار و چالاکیی ڕۆشنبیری و هونەری، لە هەندێک بنکەدا ڕێک دەخرا. لەو بوارەدا هاوڕێیانی عەرەب دەستپێشخەر و چالاک بوون.

من لە دۆخی سیاسیی کوردستان و شەڕی نێوخۆ بێتاقەت بووم. هیوایەکم بەو ئاژاوە چەکدارییە نەمابوو، کە لە ناوەڕۆکدا کوردکوژی و کاتبەسەربردن بوو. چاوەڕێی ئەوە دەکرا، لە ماوەیەکی کورتدا ئێران لە شەڕەکەدا سەربکەوێت و ڕژێمی عێراق بڕوخێت، ئێمەش بگەڕێینەوە شار. کار گەیشتبووە ئەوەی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی گرەویان لەسەر ئەوە دەکرد، کە دوای چەند مانگ لەشکری ئێران، دەتوانێت بەغدا داگیر بکات و ڕژێمی عێراق بڕوخێنێت! هەندێک جار خۆم بە نامۆ دەبینی، لە خۆم دەپرسی ئایا مانەوەی من لێرە چ سوود و

مانایەکی هەیە؟

لەو دۆخەشدا، من لەوێ مابوومەوە، چونکە هەندێک ئەرک و ئیلتیزاماتی سیاسی، ڕۆژنامەنووسی و ئەخلاقیم کەوتبوونە ئەستۆ. هاوڕێیانم زۆر ڕێزیان دەگرتم و خۆشیان دەویستم. سەرکردایەتیی حزبی شیوعی بە ئاسانی دەستبەردارم نەدەبوون، نەشمدەویست خۆبەسەر، بێ ئەوەی حیساب بۆ هیچ شتێک بکەم، ئەوێ بە جێ بهێڵم. من ئارەزوومەندانە گەڕابوومەوە کوردستان، بەڵام ئەو ئازادییەی کەسێک لە بڕیارداندا هەیەتی، مەرج نییە لە گۆڕینی بڕیارەکەیدا هەیبێت. پشیلە ناچێتە شوێنێک، ئەگەر دڵنیا نەبێت لەوەی کە دەتوانێ بە ئاسانی لێی بێتەوە دەرێ. بۆیە زۆر بە دەگمەن، مەگەر پشیلەی بێئەزموون، لە شوێنێک عاسێ دەبێت. کەچی مرۆڤ، ئەگەر وریا و ژیریش بێت، لە ساتێکدا بە پەلە، یان تەنانەت دوای بیرکردنەوە و بە باوەڕەوە، بڕیارێک، لەبارەی ژیانی تایبەتی خۆی، یان مەسەلەیەکی تر دەدات، بەڵام لەوانەیە ساڵانێکی زۆر، بەدەست ئەنجامی بڕیارەکەیەوە گرفتار ببێت و نەتوانێت بە ئاسانی پەشیمان ببێتەوە. بۆیە بڕیار و کرداری هەر کەسێک عاقیبەتی خۆی، یان باجی خۆی هەیە، دەبێت ئەو کەسە بەرپرسانە لەگەڵی ڕەفتار بکات و بیر لە باج و عاقیبەتەکەی بکاتەوە.

پاش پەرەگرتنی شەڕی نێوخۆ، دۆخەکە گۆڕدرا. من لە سەرەتاوە دژی ئەوە بووم حزبی شیوعی پشتی لایەنێکی شەڕەکە بگرێت، چونکە سەربەخۆبوون و بێلایەنبوونی لەو شەڕەدا، چاوگەی هێز و هەیبەتی حزبەکە و نیشانەیەکی ڕەواییبوونی خەباتە چەکدارییەکەی بوو. ئەو ڕۆژانەی شاخ و ئێستاش، لەو باوەڕەدام کە تێکەڵبوونی حزبی شیوعی بە شەڕی نێوخۆ کارێکی حەتمی نەبوو، دەکرا سەرکردایەتیی حزبەکە خۆی لێ بە دوور

بگرێت، گیانی دەیان پێشمەرگە بپارێزرێن. ئەو بۆچوونەم لە شاخ، بە سەرکردایەتیی حزب گەیاندبوو. حزبی شیوعی لە لایەنی سیاسی و ئایدیۆلۆجی لە لایەنەکانی تر جیاواز بوو، بەڵام کێشەی سیاسی و سەربازیی لەگەڵ هیچ لایەنێکیاندا نەبوو. هەموویان حسابیان بۆ دەکرد و وەکوو نێوانگرێکی متمانەپێکراو بۆیان دەڕوانی.

بە مێرمنداڵی شەڕی نێوخۆ و تاوان و کارەساتەکانیم دیتبوون، دڵنیا بووم ئەو جۆرە شەڕە بەرەو شکست و ئاشبەتاڵمان دەبات. هەروا لە تەمەنی لاویدا دوو جار بە ئاگری ئەو شەڕە داخ کرابووم، ئەشکەنجە درابووم، زیندانی کرابووم و لە خوێندن دواکەوتبووم. لەبەر تێکڕای ئەو هۆکارانەی باس کران، نەمدەویست ببم بە بەشێک لە تاوانی شەڕی نێوخۆ. بۆیە نەدەکرا لەوێ بمێنمەوە، چونکە بە بێ ویستی خۆم، وەکوو شەیکسپیر دەڵێت، دەبوو ببم بەو مرۆڤەی کەسانی تر دەیانەوێت. من وەکوو بەرپرسی ڕاگەیاندنی هەرێمی کوردستانی حزبی شیوعی، دەبوو شەیپووری شەڕ هەڵگرم و پاکانە بۆ شەڕێک بکەم، کە نە باوەڕم پێیەتی، نە لە بڕیاردانیدا بەشداربووم و نە دەتوانم لە ڕاگرتنیدا ڕۆڵێکم هەبێت. ئەمە بۆ من تەنیا مەسەلەیەکی سیاسی و پابەندبوونی حزبی نەبوو، بەڵکو پێش هەر شتێک، وەکوو مرۆڤ و شاعیر، مەسەلەیەکی ئینسانی، نیشتمانی، ڕووناکبیری و ئەخلاقیی بوو. بۆیە بڕیارم دا شاخ بە جێ بهێڵم. داوام لە عومەر عەلی شێخ کرد، کە ئەوکاتە بەرپرسی یەکەمی کوردستان بوو، ڕێگەم بدات بچمە دەرەوە، دەمەوێت ئەگەر دەرفەت بڕەخسێت درێژە بە خوێندن بدەم. هاوڕێ عومەر کەسێکی بە حورمەت، بە تەحەمول، لەخۆبووردوو، بێدەنگ و سنگفراوان بوو. هەستی بەرپرسیاریی

بەرانبەر بە هەمووان هەبوو. بە درێژایی ئەو ماوەیەی لەگەڵ ئەو کارم کرد، نەمبینی یەکجار لە هاوڕێیەک تووڕە ببێت، یان قسەیەکی ڕەق بە کەسێک بڵێت. دوای هەندێک قسەوباس، زانی بەڕاستمە و نامەوێت لە شاخ بمێنمەوە، ڕازی بوو سەفەر بکەم، بەڵام پێی وتم بە هاوڕێیان مەڵێ و بە بێدەنگی بڕۆ.

نامەم بۆ خوشکم نووسی کە بەنیازی سەفەرکردنم، حەز دەکەم لەگەڵ دایکم بێنە گوندی دەرگەڵە، تا خواحافیزییان لێ بکەم. پێش ئەوەی بۆ بولگارستان بچم، دووسەد دینارم بۆ ژنهێنان لای خۆشکم، کە لە قەلادزێ مامۆستا بوو، دانابوو. داوام لێ کرد ئەگەر پارەکە مابێت، لەگەڵ خۆیان بیهێنن.

لەگەڵ چەند هاوڕێیەک چووینە دەرگەڵە. بەڵام هەر سەبریی خوشکم و براژنە گورجیم، کە ڕەشپۆش بوون، هاتن. دڵم داخورپا و لە خۆشکم پرسی:

بۆ دایکم نەهاتووە؟

وتی: کەمێک ناساغە، کاکم بۆ چارەسەر بردوویەتی بۆ لای دوکتۆر لە بەغدا.

لێم پرسی: بۆچی تۆ و براژنم ڕەشپۆشن؟

وتی: لەبەر خاڵە مەجیدم، کە زۆر نەبوو کۆچی دوایی کردبوو.

من کەمێک دڵنیا بوومەوە، بەڵام بیرم بۆ ئەوە چوو کە ڕەنگە دایکم لە ژیاندا نەمابێت، خوشکم پێی خۆش نەبێت پێم بڵێت، بەڵام لەسەری نەڕۆیشتم. لە ناخمەوە دەمەویست باوەڕ بهێنم، کە دایکم هێشتا لەژیاندایە و چووە بۆ بەغدا.

شەوەکەی لەوێ ماینەوە. خوشکم پارەکەی بۆ هێنامەوە، خۆی و کاکە ڕەئووفم و کاکە محەمەدم هێندەی تریان خستبووە سەر. ڕۆژی دواتر ئەوان بە ڕێی هەولێردا گەڕانەوە و ئێمەش لە

گەڕانەوەدا، بەرەو پشتئاشان ڕۆیشتین. چەند ڕۆژ لەوێ ماینەوە و بەرەو نۆکان بەڕێ کەوتین. لە نزیکی لە نۆکان، تووشی هاوڕێ مەلا حەسەن (مامۆستا فەتاح) بووم، کە لەگەڵ چەند پێشمەرگە بەرەو پشتئاشان دەچوون، دوای ماندوونەبوون وتی:

هاوڕێ کاوە خۆتان خۆشبن و هاوبەشی خەمتانم.

زانیم مەبەستی دایکمە، تاساو و حەپەساو تەماشای مەلا حەسەنم کرد، نەمتوانی هیچ بڵێم. مەلا حەسەن هەستی کرد ئەو هەواڵەم نەبیستووە، کەمێک تێک چوو، وتی:

بمبوورە هاوڕێ کاوە، لە نۆکان هاوڕێیان باسیان کرد، وام زانی تۆش زانیوتە.

دایکم سێ مانگ پێشتر لە ٢٤ی جەنیوەری ١٩٨٢ کۆچی دوایی کردبوو. لە سەرەمەرگدا داوای بینینی منی کردبوو، کە پێی وابوو هێشتا لە بولگارستانم. تا لە ژیاندا بوو، نەمتوانی وەکوو پێویست خزمەتی بکەم، بە بێ مەبەست و خواستی خۆم، بەرانبەری کەمتەرخەم دەرچووم. لە تەمەنی بیستساڵییەوە چوومە بەغدا و لە دایکم دوور کەوتمەوە. تەنانەت نەمتوانی لە ناشتنی تەرمە پیرۆزەکەی و تازییەکەیدا، بەشداربم. کاتێک بیرم لەو شتانە دەکردەوە، ئازاری مردنەکەی زۆرتر دەبوو.

چەند کۆپلەی هۆنراوەیەک بۆ دایکم:

لە گۆڕستانی ئەم مەنفایەدا
تەنیا وێنەی تۆم لە تیشک چنیوە
بە گەرووی نوقمی سەراب و خۆڵم
گۆرانیی عومرم بۆ تۆ چڕیوە.

خۆزگە چاوانی بە کل ڕێژراوت
خۆزگە چاوانی لە خەم گیراوت
بە چەپکێک نیگا
ڕۆحی شکاوم، وەک چرای نێو با هەڵدەکاتەوە
یان چنگێک خۆڵی سەر گۆڕی تینووت
وەک نووری یەزدان لە گوناهانم پاک دەکاتەوە

هەروا لە یادمە
لایلایەکانت بارانی خوا بوون
وەک درەختی خۆڵ دەیانتەکاندم
هێشتا ساوابووم
بە دەست و پەنجەی فریشتەییانەت
بۆ ڕێی ئازادی و
شەوی ڕەنجدەران داتدەگیرساندم.

لە تۆوە فێربووم
دوندەکان بکەم بە نسێی گیانم
وەک ئەسپی هەتاو لە ئاسۆوە بێم
کام شەپۆل قووچە نەگاتە شانم

لە تۆوە فێربووم بەرزەفڕ بمرم
بەرزەفڕ بژیم
بەرز بڕوانم.
دایە بمبوورە!
خوایە بمبوورە!

ئەو ماوەیەی لە کوردستان بووم چەند کتێب و نامیلکەم بڵاو کردنەوە. لە هاوینی ۱۹۷۹ کە شاری مهاباد ئازاد کرابوو، فریا کەوتم، لە ڕێگەی (کتێبفرۆشیی سەیدیان) کۆمەڵە هۆنراوەیەکی نوێ (ڕێژنە) و هەروا بۆ دووەم جار کۆمەڵەهۆنراوەی (پشکۆکان دەگەشێنەوە)، بڵاو بکەمەوە. لە بری چاپی ئەو دوو کتێبە نزیکەی ۷۰۰ دۆلارم وەکوو پاداشت وەرگرت. دواتر کە فارسییەکەم باش بوو، کورتەچیرۆکی زوڵمئاوای عەلی ئەشرەف دەروێشیان و چیرۆکی ۲٤ سەعات لە خەو و بێداریی سەمەد بێهرەنگیم کرد بە کوردی، هاوڕێ یوسف، کە کادیری فیداییانی خەڵکی ئێران-ئەکسەرییەت بوو، تەرجومەکەی لەگەڵ دەقە فارسییەکەدا بەراورد کردەوە. چیرۆکەکەی بێهرەنگی بە نامیلکەیەکی سەربەخۆ، لە لایەن یەکێتیی نووسەرانی کوردستانەوە، لە شاخ بڵاو کرایەوە. هەروا کتێبی (الحزب الشیوعی والمساله الکردیه)م کرد بە کوردی، حزبی تودەی ئێران چاپی کرد و بۆی ناردینەوە نێوزەنگ. لە شاخ بەدەم خوێندنەوەی دیوانەکانی ئەحمەد شاملوو، کۆمەڵەهۆنراوەیەکم کردن بەکوردی، کە زیاتر بۆ خۆم بوو، نەک بۆ بڵاوکردنەوە. تا ئێستا ڕەشنووسی هۆنراوەکان، بێ پاکنووس و دەستکاریکردن، لە لام پارێزراون و قەت بیرم لە بڵاوکردنەوەیان نەکردۆتەوە.

تەرجومەکردنی شیعر داهێنان و بەرهەمهێنانەوەی شیعرەکەیە

بە زمـانێکی تـر. بەلای مـنەوە پێـوانەیەکی باشـی تەرجـومەی سـەرکەوتووی شـیعر ئەوەیە، ئایـا تەرجومـانەکە (وەرگێـڕەکە) لە کارەکەیـدا، وێـڕای زانینـی هەردوو زمـانەکە، ئەوەنـدە داهێنەرە کە بتوانێت لایەنی ئێستێکیی شیعرەکان بپارێزێت و بگاتە ئاستی زمان و سـتایلی شـیعریی شـاعیرەکە، یـان بە پـێچەوانەوە، لایەنـی ئێستێتیکی و زمانی شیعری و ستایلی شاعیرەکە، بۆ ئاسـتی خۆی دێنێـتە خـوارێ. لە هەر تەرجـومەیەکی شـیعریدا، یەکێـک لەو دوو لایەنە زاڵە. تا ئێسـتا دوو تەرجـومەی شیعرەکانی شـاملووم دیـون، کە دوو نووسەر کردوویانن بە کـوردی. بە ڕای مـن تەرجـومەکەی ناسری حیسامی نموونەی یەکەمیانە.

لە شـاخ کۆمەڵە هـۆنراوەیەکی نـوێم نووسـی، بە نـاوی (چـرای گۆڕسـتان) بەڵام لەوێ چاپم نەکرد، چونکە شـیعری بەرگری یـان شۆڕشـگێڕی نەبـوون. بـابەت و شـێوازی هۆنراوەکـان لەگەڵ کەشـوهەوای پێشـمەرگایەتیدا نە دەگونجـان. کەچـی لە سـاڵانی حەفتاکـان، کە لە بەغدا بـووم، بەشـێکی ئەو شیعرانەی نووسـیمن، وەکـوو تەحەدایەکـی ڕێژیمـی بەعـس بـوون. قارەمـانێتیی مـرۆڤ و خـۆبەختکردن لەپێنـاو گەل و ئازادیـدا، لایەنێکـی دیـاری بەشـێکی هۆنراوەکانم بوون. بۆیە لە چاپی یەکەمی (پشکۆکان دەگەشێنەوە) دەزگای سانسۆر، حەوت هۆنراوەی لابردن.

لەو هـۆنراوانەی لە شـاخ نووسـران، دنیـای نـاوەوە و لایەنـی ڕۆحی و دەروونی مرۆڤ، لە دۆخـی شـەڕ، تیرۆر و ئەشـکەنجەدا، بایەخیـان پـێ دراوە. لەوێ لە ئینسـان نزیکتـر بـوومەوە، لە سـاتی سـەخت و پـڕ مەترسـیدا، باشـتر خـۆم و ئینسـانم بەگشـتی ناسـی. لەوێ خەڵکـی جۆراوجـۆرم دیـت، هەبـوون ئەشـکەنجە درابـوون، لەڕووی ڕەوانیـیەوە شـەکەت و مانـدووبوون. هەبـوون بێهیـوا

کرابوون، یان خەمی ژن و منداڵەکانیان بێتاقەتی کردبوون. بەڵام زۆربەیان بە ورەی بەرز و ئیرادەوە دەژیان. بۆ پاراستنی کەرامەتی مرۆیی خۆیان و داکۆکی لە داد و ئازادی، ژیانی خۆیان خستبووە مەترسییەوە. ئەوان مرۆڤ بوون، نەک ڕۆبۆت. هەر یەکێکیان ژیان و خەون و چیرۆک و گرفتی تایبەتی خۆیان هەبوو، کەسوکار، یان یار، یاخود ژن و منداڵیان بۆ ڕەحمەتی دەسەڵاتی بەعس بە جێ هێشتبوو، بە ئاواتەوە بوون بیان بیننەوە. ژیان و کارکردن لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانە، ئەزموونی تەنیایی لە شاخ و دابڕان لە کۆمەڵ و شار، لەگەڵ ئەو کێشە و ناکۆکییانەی کە پێوەندییان بە شەڕی نێوخۆوە هەبوو، بۆ من ئەزموونی نوێ بوون، هانیان دام بەرەو ناوەوەی خۆم بکشێمەوە، بایەخ بە مرۆڤ و دیوی ناوەوەی مرۆڤ بدەم، کە خۆی لەبەردەم سەختی و ڕووداوی زەبەلاحدا دەبینێت. ئەو بابەتانە لە بەشێکی دیاری ئەو شیعرانە و شیعری دواترمدا ڕەنگیان دایەوە. بەشێکی هۆنراوەکان شێوەی پەخشانەشیعریان هەیە، بەڵام ڕیتمی شیعر زاڵە، نەک ڕیتمی پەخشان. زمان، شێوەی دەربڕین، چڕی و ناڕاستەوخۆیی هۆنراوەکان، تایبەتمەندییەکی تری ئەو کۆمەڵەهۆنراوەن. ئەوە سەرەتای گۆڕانکارییەکی نوێ بوو لە شیعرەکانمدا، کە لە گەڵ قۆناخی ئەزموونی حەفتاکانمدا جیاواز بوو. ساڵانی دواتریش لە دووروڵاتیدا، گۆڕانکارییەکە، بە شێوازی تر بەردەوام بوو، ڕوونتر لە قەسیدەی (وەرزی سەهۆڵبەندان) لەندەن ١٩٨٧، (لاوکی هەڵەبجە) لوبنان ١٩٨٩، (کاروانسەرا) سوێد ١٩٩٠ دەرکەوت.

بەلای زۆرەوە ژیانی پێشمەرگایەتی، مەنفا، خوێندنی فەلسەفە، ئەوین، خوێندنەوەی شیعر و ئەدەبیاتی گەلانی تر، کاریان لە دنیابینیی من و زمان و شێوازی شیعرەکانم کردوون. خولیای

گەڕان بە دوای شـــێوازی نـــوێی شـــیعری و خۆپاراســـتن لە خۆدووبـارەکردنەوە، کە هەمیشـە جێگـای بـایەخی مـن بـوون، هاندەرێکی تری ئەو گۆڕانکارییە شیعرییە بوون، دوای جێگربوون لە سویدیش، بە شێوازی تر بەردەوام بوو.

لەبارەی ئەو هۆنراوانەی شاخ، ساڵی ١٩٩٣ لە پێشەکیی بەرگی یەکەمی دیوانەکەمدا، نووسیومە:

(ئـەو هۆنراوانـەی لـە کـاتی پێشـمەرگایەتی، لـە شـاخ و چەنـد ساڵێکیش دواتر نووسیمن، تێرامانێکی شپرزەی خود و گیان و دەورووبەر بوون. هەوڵدانێک بوون بۆ دەربڕینی هەندێک ئاوات و ئازاری گیانیی مرۆڤ، کە لە سایەی تیرۆر و توندوتیژیی دەوڵەتدا، تەنانەت نرخی مریشکێکی نییە. کاتێکیش بە مەبەستی پاراستنی ناوەرۆکی ئینسانییانەی خۆی ڕوو دەکاتە شاخ، هەست دەکات تـەنیا پەناگەیـەکی فیزیکیـی دۆزیوەتـەوە، یـان تـەنیا شـوێنە جیۆگرافییەکەی گۆڕدراوە. کەچی ئازادی و بەها ئینسانییەکەی، لـەوێش لـە بـەردەم هەڕەشـەدان. ئێمـە کـە لـە ڕووی تیـرۆر و فاشـیزمدا چـەکمان هـەڵگرتبوو، دەتـوت لـە سـاتێکی غـەفڵەت و بێئاگاییدا، ڕەنگی دوژمنەکەی خۆمان گرتووە. جۆرەها بۆچوون و ڕەفتار و مێتۆد و لایەنی کولتووریی ئەومان دەهێنایەوە بەرهەم... ئایـا ئـەو دیـاردە چەوتانـە ڕەنگدانـەوەی بێئاگایانـەی عـەقڵ و کولتووری باوی کۆمەڵ بوون، یان لە هەندێک ڕیشەی وێکچوونی ئایدیۆلۆجیای ئێمـە و دوژمنـەوە، سـەرچاوەیان گرتبـوو؟ یـاخود لەوەوە هاتبوون کە هەردوو لامان، لەگەڵ جیاوازیی نێوان هێز و ئامانجمان، کەم تا زۆر، بەرهـەمی یەک کۆمـەڵی نەخۆش بووین؟! هۆکارەکـە هەرچییـەک بووبێت، ئەنجامەکـە هـەر ئـەوە بـوو کـە ئێمەیش نەمانتوانی نموونەیەکی نوێی فیکری، سیاسی و کولتووری

بخەینەڕوو. نەمانتوانی بە چاوێکی دی بۆ مرۆڤ بڕوانین.)

پێش بەجێهێشتنی شاخ، لە کۆبوونەوەی لیژنەی بەڕێوەبەری یەکێتیی نووسەراندا، ماڵئاواییم لە برادەران کرد، سوپاسم کردن کە ئەو ماوەیە بێ گرفت پێکەوە کارمان کرد.

لە تاران دوو مانگ مامەوە. شاعیر و نووسەر حەمەی حەمە باقی، بە کاک دڵشاد خانەقینیی ناساندم، کە نوێنەری حزبی گەل بوو لە ئێران. کاک دڵشاد پێشمەرگەی دێرین و کەسێکی بەڕێز، دڵسۆز، ئیشکەر و بەپەرۆش بوو. لە تاران زۆر پێمەوە ماندوو بوو، بە کۆمەکی ئەو توانیم مۆڵەتی چوونەدەرەوە لە ئێران وەربگرم. کاتێک گەیشتمە سووریا هاوڕێیان، ڕۆژنامەنووس و ڕووناکبیرانی ڕۆژانی بیری نوێ و تەریق ئەلشەعب، بەگەرمی پێشوازییان کردم و جێوڕێی کاتییان بۆ دابین کردم.

دوای ماوەیەک، لە ناوەڕاستی نۆڤەمبەری ١٩٨٢ چوومەوە بولگارستان. لە پێشمەرگەیەکی شەکەت و دڵشکاوی نیشتەجێی نێوزەنگەوە، بوومەوە خوێندکاری ئەکادیمیای زانستە کۆمەڵایەتییەکان لە سۆفیا.

بەشی نۆیەم
ژیانی دوورەوڵاتی

١
دەستکردنەوە بە خوێندن

لە ناوەڕاستی نۆڤەمبەری ١٩٨٢ گەیشتمە سۆفیا. لە ئەکادیمیای زانستە کۆمەلایەتییەکان دەستم بە خوێندن کرد. وەکوو ئەو خوێندکارانەی حزبە چەپ و کۆمۆنیستییە نهێنییەکان دەیانناردن بۆ ئەکادیمیا، دەبوو ناوێکی خوازراو هەڵبژێرم، بۆ ئەوەی نە ناسرێمەوە. من ناوی (سەلیم)م هەڵبژارد، هاوڕێ عەرەبەکان بە (ئەبو کاوە) بانگیان دەکردم.

لە بەشی ناوخۆیی قوتابیان، لە باڵەخانەیەکی گەورەی شەش قاتی، کە بۆ خوێندکاری دوکتۆرا تەرخان کرابوو، ژوورێکی گەورەی سەربەخۆیان پێ دام. ژوورەکە حەمام، تەوالێت، دۆلابی جلوبەرگ و کتێب و مێز و کورسیی تێدابوو. بەڵام ئەو قوتابیانەی لە قۆناخی خوێندنی زانکۆ بوون، بە دوو کەس ژوورێکی لەوجۆرەیان پێ دەدرا. لە هەر قاتێکی باڵەخانەکە هۆڵێکی گەورەی تەلەڤزیۆن و موبەقێک هەبوو. موبەقەکە چەند تەباخ، سەلاجە، دۆلاب و هەموو پێداویستییەکی چێشتلێنانی لێ بوو. مانگانە ١٨٠ لیڤەی بولگارییان دەداینێ، کە هێندەی مووچەی مانگانەی کارمەندێکی ئاسایی بوو.

ئەکادیمیا بایەخی زۆری پێ درابوو. ساڵانە سەدان قوتابیی

زانکۆ و دوکتۆرا و کادیری ئیداری و حزبیی بولگار و بیانی ڕوویان تێ دەکرد. کادیر و ئەندامی سەرکردایەتیی حزبە کۆمۆنیستەکان و بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان، لە ولاتانی جۆراوجۆرەوە، دەهاتن و لەوێ ساڵێک، یان چەند ساڵ دەیانخوێند.

لە ئەکادیمیا بەشی ناوخۆیی قوتابیان، کتێبخانەیەکی گەورە، ئۆفیسی پۆست، قاوەخانە، بۆفێ، ڕێستوران، مارکێتی خۆراک و خواردنەوە، شوێنی وەرزش و ڕاکردنی لێ بوو. هەروا نەخۆشخانەیەکی لە تەنیشتەوە بوو. ئەکادیمیا بە گوندێکی ئاوەدان دەچوو، کە بەردەوام دانیشتوانی خۆی دەگۆڕی. ساڵانە سەدان خوێندکارانی نوێی بولگار و بیانی خوێندنیان تەواو دەکرد و خوێندکاری نوێ دەهاتن. هاوینان خوێندکاران دوو مانگێک دەچوونەوە شار، یان ولاتی خۆیان. ئەوانەی ئێمەئاسا نەیاندەتوانی سەردانی ولاتەکانیان بکەن، هەر ساڵەی بەشێکیان دەرفەتیان پێ دەدرا دوو سێ هەفتە لە شاری ڤارنا، لە میوانخانەیەکی نزیک دەریا، بە نرخێکی هەرزان، بمێننەوە. لە هەمان کاتدا هاوینان چەندان گروپی بیانی و بولگاری دەهاتن، لەوێ چەند هەفتە، یان مانگ و دوو مانگ کۆرسی خوێندنی تایبەتیان بۆ ڕێک دەخرا و ئەکادیمیایان ئاوەدان دەکردەوە.

لە سۆفیا لەگەڵ هەشت قوتابیی دوکتۆرا، کە هەموویان بیانی بوون، دەستم بە خوێندنی زمانی بولگاری کرد. خوێندکارەکان لە چەند ولاتی عەرەبی، ئەفریقا، ڤێتنام و ئەمریکای لاتینەوە هاتبوون. هەفتەی شەش ڕۆژ، هەر ڕۆژەی شەش سەعات زمانی بولگاریمان خوێند. دوای ئەوە شەوانە، جگە لە شەوانی شەممە، سێ تا چوار سەعات، سەرقاڵی فێربوونی زمانی بولگاریی بووم. ماوەی

خوێندنی زمانی بولگاری نزیکەی نۆ مانگ بوو. لەو ماوەیەدا دەبوو ئەوەندە فێری زمانەکە ببین لە وانەکانمان، کە بە زمانی بولگاری بوون، بگەین و لێدوانیان لەبارەوە بکەین، بیر و بۆچوونی خۆمان بە ڕوونی دەرببڕین. لە سەرەتاوە پێیان وتین ئەوەی لە تاقیکردنەوەی کۆتایی ساڵدا یەکەم بێت ١٥٠ لیڤە، وەکوو پاداشت، وەردەگرێت. هەر کەسیش دەرنەچێت، ناتوانێت درێژە بە خوێندن بدات.

کۆرسی فێربوونی زمانم سەرکەوتووانە تەواو کرد. من و خوێندکارێکی ئەسیوپی، بە ناوی سۆلۆمۆن، یەکەم بووین، هەردووکمان پاداشتەکەمان وەرگرت. دوای ئەوە دەستم بە خوێندنی فەلسەفە کرد. لەگەڵ سەرپەرشتیاری باسەکەم، پرۆفیسۆر کۆستەنتین پۆپۆڤ، کە لە ئەکادیمیا و زانکۆی سۆفیا مامۆستا بوو، ڕێک کەوتین دوکتۆرنامەکەم لەبارەی (ڕۆڵی کولتوور لە پێکهێنانی هۆشیاریی نەتەوەیی کورد) بنووسم. بەڵام باسەکە تەنیا کولتووری ڕۆحی-هزری بگرێتەوە، نەک کولتووری مادی، کە پێوەندیی بە شێوەژیان و جلوبەرگ و خۆراک و لایەنی تری مادیی کۆمەڵەوە هەیە. باسەکە وێرای پێشەکی و ئەنجام، لە دوو بەند پێک هاتبوو، هەر بەندەی سێ بەش بوو.

بەندی یەکەم بە ناوی کولتوور و پێکهێنانی هۆشیاریی نەتەوەییە. لەو بەشەدا پێناسەی هۆشیاریی نەتەوەیی کراوە، وەکوو ئەو هەست و بیر و ئاگایی و شێوازانەی خۆناسین، کە لە قۆناخێکی مێژوویی، لای گروپێکی خەڵک دەردەکەون، کە هاوخاک، هاوکولتوور، هاوزمان و هاومێژوون، خاسییەتی سایکۆلۆجیی نەتەوەیی هاوبەش کۆیان دەکاتەوە. ئەوان هۆشیاری لەبارەی خۆیان و لەبارەی ئەویتر، یان ئەوانیتری لەخۆیان جیاواز، پێک

دەهێنن و بەرەو خۆناسین دەچن. لە باسەکەدا پێوەندیی نێوان ئەو هۆشیارییە لەگەڵ مێژووی هاوبەش، کولتوور و زمان، وەکوو فاکتەری هاوبەشی نێوان ئەو گروپە خەڵکە، ڕوون کراوەتەوە.

لە بەشی دووەمدا باسی سەرەتاکانی دەرکەوتنی هەست و هۆشیاریی نەتەوەیی، لە سەدەی نۆزدەیەمدا، لە کوردستان کراوە. گۆڕینی شێوەزاری کوردیی ناوەڕاست، لە زمانی پەیڤینەوە بۆ زمانی نووسین، لە ڕێگەی قوتابخانەی ئەدەبیی نالی، کوردی و سالمەوە، بە دیاردەیەکی نوێی کولتووری، ئەدەبی و زمانیی دانـدراوە، کە توانیویەتی بەردەوام بێت. بڵاوبوونەوەی ئەو شێوەزمانە ئەدەبییە، لە ڕێگەی شیعر و دواتر نووسین و ڕۆژنامەوانی، بنچینەی هەستی خۆناسینی نەتەوەییان پێک هێناوە. لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا، دەستەی نوێی ڕووناکبیران، کە ئاگاداری هزری ڕۆشنگەری بوون، دەرکەتن، بە شێوازی نوێی کولتووریی، کۆمەڵایەتی، ڕێکخراوەیی و سیاسی، سەرەتاکانی هەست و هۆشیاریی نەتەوەیی و هزری نەتەوەییان بڵاو کردەوە. لەو لایەنەوە، شوێنی ڕۆژنامەی کوردستان لە (نیسانی ١٨٩٨) و ناوەڕۆکی چالاکییە کولتووری، هزری، کۆمەڵایەتی، ڕێکخراو و ڕووناکبیرانی کورد لە ئەستانبول، باس کراون.

لە دوا بەشدا ڕۆڵی کولتووری کوردی لە بڵاوبوونەوەی هزر و هۆشیاریی نەتەوەیی، خراوەتە ڕوو. لەو ڕێگەیەوە بۆچوونێکی هاوبەش، لەبارەی تایبەتمەندیی کولتووری و نەتەوەیی کورد پێک هێندراوە، کە ناوەڕۆکی سیاسیی بە شوناسی ئێتنیکی/ کولتووریی گەلی کورد داوە، لە ئەنجامدا بزاڤی ئازادیخوازیی کورد، دەرکەوتووە.

بەندی دووەم: پرۆسێسی کولتووری سەردەم و بزووتنەوەی شۆڕشگێریی دیموکراتی لە کوردستانی عێراقدا.

لە بەشی یەکەمدا ئاماژە بەو گۆڕانکارییە چۆنایەتییانە دراون، کە لە دوای شەڕی یەکەمی جیهان، لە ژیانی سیاسی، هزری و کولتووریی گەلی کورد و بزاڤی نەتەوەیی کورددا ڕوویان داوە، لەوانە دابەشکردنی کوردستان و دامەزراندنی مەملەکەتی کوردستان، بە ڕابەریی مەلیک مەحموود و بەرەنگاربوونەوەی کۆلۆنیالیزمی بریتانی، کە ویلایەتی موسل (کوردستانی خواروو)ی بە عێراقەوە لکاند. ناوەرۆکی هزر و ئایدیۆلۆجیای دیموکراتانە و عەدالەتخوازانەی بزاڤی ئازادیخوازیی گەلی کوردستان و گەلانی ناوچەکە لە دژی کۆلۆنیالیزم ڕوون کراوەتەوە. لەو قۆناخەدا ڕووناکبیرانی ئازادیخواز، لە کوردستانی عێراق، بوونە پێشەنگی بزاڤی دیموکراتی، کۆمەڵایەتی و ڕزگاریخوازی.

لە بەشی دووەمدا پەرەگرتنی پرۆسێسی کولتووری و گەشەکردنی خوێندەواری و خوێندنی مۆدێرن، چاپەمەنی، فراوانبوونی چالاکیی کولتووری و سیاسی باس کراون. هزر و کولتووری کورد بە ناوەرۆکی نوێی سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئازادیخوازی بەپێز کرا. لێرەدا کولتووری کورد بە کولتووری ڕزگاریخوازیی نیشتمانی داندراوە، چونکە کولتووری گەلێکە کە لە قۆناخی ڕزگاریخوازیی نیشتمانیدایە، خەبات بۆ ئازادی و مافی بڕیاردانی چارەنووس دەکات. کولتوورەکەی بەرهەمی مێژووی گەلە و خاسییەتە تایبەتەکانی گەلەکە دەردەخات.

لە بەشی سێیەمدا ئاسۆی هۆشیاریی نەتەوەیی و گەشەکردنی کولتووریی کورد و پێوەندیی ئۆرگانیکی نێوان ئەو دوو دیاردەیە، لە کۆمەڵی کوردستان، باس کراون. ڕۆڵی زمان، ئەدەب، هونەر،

ڕۆژنامەگەری و کاری تری کولتووری، لە پێشخستنی هۆشیاریی نەتەوەیی و پاراستنی شوناسی نەتەوەیی کورد ڕوون کراونەتەوە.

مامۆستاکەم چەند کتێبێکی تیئۆری بۆ دیاری کردم کە بیانخوێنمەوە، هەندێکیان بە زمانی ڕووسی بوون، پێنج مانگ لەگەڵ گروپێکی شەش کەسیدا هەفتەی پێنج سەعات، زمانی ڕووسیم خوێند. زمانی بولگاری و ڕووسی لە زمانانی سلاڤین و لە زۆر لایەنەوە لەیەکتر دەچن. دیارە لە زۆر لایەنی تریشەوە جیاوازییان هەیە. زۆربەی تێرم و زاراوە فەلسەفی، ئەدەبی، ئابووری و زانیستییەکان، بە هەردوو زمان یەکن، هەندێکیان لە شێوەی وتنیاندا کەمێک جیاوازییان هەیە، بەڵام ڕێزمانی ڕووسی، لە هەندێک لایەنەوە، ئاڵۆزتر و گرانترە. لە قسەکردنی ئاساییدا جیاوازیی ئەو دوو زمانە زۆرترە، بەڵام لە ئاخاوتندا ڕووسێک و بولگارێک دەتوانن لەیەکتر بگەن. دیارە بەو ماوە کەمە مرۆڤ فێری زمانێکی نوێ نابێت، بەڵام خوێندنەکە هاندەرێک بوو بۆ ئەوەی دواتر، بایەخ بە زمانی ڕووسی بدەم.

لە ئەکادێمیا کۆمەڵێک خوێندکاری عێراقی هەبوون، کە لە قۆناخی خوێندنی زانکۆ و دوکتۆرا دەیانخوێند. ساڵانەش دەوروبەری بیست کادیری حزبی، بۆ خوێندنی یەکساڵە دەهاتن و دوای ئەوە دەگەڕانەوە سووریا. زۆربەیان لەوێوە دەچوونە کوردستان، یان بۆ کار و حەوانەوە ڕوویان لە کۆماری دیموکراتیی باشووری یەمەن دەکرد. بەڵام لە زانکۆی سۆفیا و شارەکانی تر قوتابیی عێراقی، کە حزبی شیوعی بۆ خوێندن ناردبوونی، زۆر بوون. حوسێن سوڵتان، کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حزبی شیوعی و خەڵکی نەجەف بوو، لەوێ بەرپرسی ڕێکخستنی ئەکادێمیا نوێنەری حزبی شیوعی بوو لە بولگارستان.

حوسـێن سـوڵتان کەسـێکی بەڕێـز و بێـدەنگ بـوو، تەمەنـی دەوروبەری ٧٥ بوو ساڵ بوو. بە تەنیا لە میوانخانەی ئەکادیمیا دەژیـا. لە سـەرەتای ١٩٨٤ سـەرکردایەتیی حزبـی شـیوعی، بـێ ئەوەی پرسـم پـێ بـکەن، بڕیاریـان دا مـن لە جـێگەی ئەو بـبم بە بەرپرسی ڕێکخستن و نوێنەری حزبی شیوعی لە بولگارستان.

یەکێـک لەو کەسـە هێـژا و بەڕێـزانەی لە سـۆفیا ناسـیم کـاک (نەویـدی مـوعینی)یە، کە بـرای شـەهیدان سـلێمانی مـوعینی، عەبدوڵڵای موعینی و خانەی موعینییە. کاک نەوید دوای شۆڕشی گەلانـی ئێـران، بە ئەنـدامی کـۆمیتەی ناوەنـدیی حزبـی دیمـوکراتی ئێـران هەڵبژێـردرا. بەڵام دواتـر لەگەڵ غەنـی بلوریـان، مامۆسـتا هـێمن، حەمەدەمینـی سـیراجی و ڕەحمـانی کەریمـی، کە حیزبـی دیمـوکرات تیـرۆری کـرد، لە حزبـی دیمـوکراتی کوردسـتانی ئێـران جیـا بـوونەوە و بە نـاوی خەتـی کـۆنگرەی چـوار ناسـران، دواتـر چوونە پاڵ حزبـی تـودەی ئێران. کـاک نەویـد سـاڵێک دوای مـن بۆ خوێنـدن هـاتە سـۆفیا. لەوێ وەکـوو هـاوڕێیەکی حزبـی شـیوعی عێراق ناسێندرا. لە ئەکادیمیای زانستە کۆمەڵایەتییەکان، دەسـتی بە خوێنـدن کـرد. کـاک نەویـد کەسـێکی بەڕێـز، مەنـد، ڕوونـاکبیر و قسـەخۆش بـوو، چەنـد سـاڵێک لە مـن گەنجتـر بـوو. زوو بـووینە هـاوڕێی نزیـک و زۆربەی کـات پێکەوە بـووین. دوای تەواوکردنـی خوێندن، کاک نەوید ڕووی لە ئەڵمانیا کرد و لەوێ نیشـتەجێ بـوو. من لە گفتار، ڕەفتـار و دڵسـۆزیی کـاک نەویدەوە باشـتر تێگەیشـتم کە بـۆچی و چـۆن برایـانی مـوعینی، وەکـوو پەپـوولەی شـەیدا، بەرەوڕووی مەشخەڵی ئازادی چوون؟

ئەو کاتە کەریمی حیسامی بە یەکجاری گەڕابۆوە بولگارسـتان و لەگەڵ خێزانەکەی لەوێ دەژیا. زۆر جـار بە تەنیـا، یـان لەگەڵ کـاک

نەوید سەردانمان دەکردن، یان ئەوان بانگێشتنیان دەکردین. ئەو دەمە د.عەبدولڕەحمان قاسملوو، کە سکرتێری حزبی دیموکرات بوو، کێشەی لەگەڵ حیسامی هەبوو، بەو تومەتەی گوایا جاسووسی یەکێتیی سۆڤیەتە، لە حزبی دیموکرات دەری پەڕاندبوو. سەیر ئەوەیە لە سەرەتای حەفتاکان، سکرتێری پێشووتری حزبی دیموکرات، ئەحمەد تۆفیق، گرفتی لەگەڵ د.قاسملو هەبوو، ئەوی بە جاسووسی سۆڤیەت تومەتبار کردبوو. برادەرێکی ئەو سەردەمەی د.قاسملوو، کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی دیموکرات بوو، ئێستا لە سوێد دەژی، بۆی گێڕامەوە کە دوکتۆر قاسملوو وتوویەتی:

ئەحمەد تۆفیق نەفامە، بە مەلا مستەفای وتووە من جاسووسی یەکێتیی سۆڤیەتم، پێی وایە بەو قسەیە مەلا مستەفا پێوەندیم لەگەڵ دەبڕێت، نازانێت لەبەر ئەو قسەیە زیاتر ڕێزم دەگرێت، بۆ ئەوەی لە لای سۆڤیەتییەکان قسەی باشی لەبارەوە بکەم.

د. قاسملوو بە شێوازێکی وەحشییانە و بەهۆی خۆشباوەڕی و هەڵەی خۆیەوە شەهید کرا، بەڵام شەهیدبوونی ناتوانێت پاکانە بۆ هەڵەکانی بکات. ئەو کەسێکی تاکڕەو و نادیموکرات بوو، توانی توومەتی جاشایەتیی بداتە پاڵ هێمنی شاعیر، کە ژیانی خۆی بۆ نەتەوەکەی تەرخان کرد. ئەمە گوناهێکە لە ئاستی تاواندایە. لەو باوەڕەدام ڕۆژێک لە ڕۆژان، سەرکردایەتیی حزبی دیموکرات، داوای لێبووردن لە هێمن و بنەماڵە بەڕێزەکەی و هێمندۆستان دەکات.

کاری ڕێکخراوەکەمان زۆر نەبوو، کاتی باشم بۆ خوێندن، خوێندنەوە، نووسین و چوونەدەرەوە هەبوو. بەشێکی کارەکان ئەندامانی لیژنەی ڕێکخستن ڕایان دەپەڕاند و من سەرپەرشتیم

دەکـردن. بـۆ کاروبـاری خوێنـدن و سـەفەری هاوڕێیانمـان، خـۆم پێوەنـدیم بە بەرپرســانی بولگــارەوە دەکــرد و کارەکانیــان بــۆ رادەپەڕانـدین. ئەگەر هاوڕێیەکمـان گرفتـی هـاتوچۆ و پاسـپۆرتی هەبــــووایە، بە نووســـــراوی تــــایبەت، داوای پاســــپۆرتم لە سەفارەتخانەی باشووری یەمەن، لە سۆفیا، دەکرد. لە ماوەی چەند ڕۆژدا، پاسپۆرتیان بۆ هاوڕێکەمان ئامادە دەکرد. پێوەندیی نێوان حزبی شیوعی و کۆماری باشووری یەمەن زۆر باش بوو. سەدان خێزان و ئەنـدامی حزبـی شـیوعیی عیـراق لەوێ کاریـان دەکـرد و حەوابوونەوە.

ســالّی ١٩٨٠ حکــومەتی عێــراق لە عەدەن، دوکتــۆر تۆفیــق ڕوشـدییان شـەهید کـرد، کە لەوێ مامۆسـتای زانکـۆ و بەرپرسـی ڕێکخستنی حزبی شیوعی بوو. یەمەنییەکان زۆر بە توندی وەڵامـی عێراقیـــان دایەوە. پەلامـــاری ســـەفارەتخانەی عێراقیـــان دا، کە بکوژەکانیان پەنا دابوو. بە زەبـری هێـز و دەسـتڕێژی گولله، لەنـاو سەفارەتخانە بکوژەکانیان دەرهێنان. بە ئاشـکرا دادگاییـان کـردن و ڕاستەخۆ لە ڕادیۆی عەدەنەوە، چەند ڕۆژ پەخشیان کرد. ئەو کـاتە ئێمە لە شاخ، گوێمان لە دادگاییکردنەکە گرت. دوای ئەوە پێوەنـدیی نێوان هەردوو وڵات تێک چوو.

بەیانییەکی بەهاری سالّی ١٩٨٤ هـاوڕێ کـانێف، کە لە کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی بولگارستان بۆ پێوەندیی لەگەڵ ئێمە دیـاری کرابـوو، تەلەفـۆنی بـۆ کـردم وتـی دەوڵەتـی بولگارسـتان خەڵاتـی دیمیترۆڤی پێشکەشـی سـکرتێری حزبی شـیوعیی عێراق، عەزیـز مـحەمەد، کـردووە. چەنـد ڕۆژێـک پێشـتریش لە مۆسـکۆ، خەڵاتی لینین، بە عەزیز محەمەد درابوو.

عەزیـز مـحەمەد، هـاتە سـۆفیا و خەڵاتەکەی، بە دوور لە چـاوی

میدیای بولگاری وەرگرت. هەفتەیەک لەوێ مایەوە، چەند جار بینیم. بولگارەکان دەرفەتیان نەدا زۆر دەربکەوێت، چونکە چوار ساڵێک پێشتر، لە شاری سۆفیا، قوتابییە بەعسییەکان بەگژ قوتابییە شیوعییەکاندا چووبوون. لەو شەڕەدا قوتابییەکی بەعسی کوژرا بوو. سەفارەتی عێراق هەڕەشەیان کردبوو، کە تۆڵەی قوتابییە کوژراوەکە بکەنەوە. ئەوان پێداگرییان کردبوو کە گوایا حەمید مەجید موسا، قوتابییە شیوعییەکانی هان داوە، ئەو کارە بکەن. ئەو کاتە حەمید مەجید، لە ئەکادیمیای زانستە کۆمەڵایەتییەکان، خوێندکاری دوکتۆرا و نوێنەری حزبی شیوعی بوو لە بولگارستان. دوای ئەو ڕووداوە گرژیی لەنێوان بولگارستان و دەوڵەتی عێراق دروست بوو. سەرۆککۆماری ئەو کاتەی بولگارستان، تۆدۆر ژیفکۆف، چوو بۆ بەغدا و لەوێ داوای لێبووردنی کرد. هەروا حەمید مەجید موسا، بۆ کاری حزبی نێردرا بۆ پراگ. دواتر لە ناوەڕاستی نەوەتەکانی سەدەی پێشوو، بوو بە سکرتێری یەکەمی حزبی شیوعیی عێراق.

ڕۆژێکی سەرەتای ١٩٨٤ هاوڕێیەکی کچ هات بۆ لام، زۆر بێتاقەت دیار بوو. بە شەرمەوە نامەیەکی دەرهێنا وتی:

هاوڕێ ئەم نامەیەم بۆ سەرکردایەتیی حزب بنێرە؟

من وامزانی لەگەڵ هاوڕێیانی تر گرفتی بۆ دروست بووە، کە ڕەنگە خۆمان بتوانین چارەسەری بکەین. بەڵام وتی نا، نامەکە پێوەندی بە ئەندامێکی کۆمیتەی ناوەندییەوە هەیە، خەمناکانە ئەم ڕووداوەی بۆ گێڕامەوە:

لە دیمەشق چاوم بە (أ.ب.خ) کەوت کە دۆستی باوکمە، چەندان جار هاتۆتە ماڵمان و وەکوو مامی خۆمان سەیرمان کردووە. دوای چاکوچۆنی پێی وتم وەرە سەرمان لێ بدە. کاتێک چوومە

سەردانیان، هەر خۆی لە ماڵ بوو. دوای تاوێک پەلاماری دام و ویستی دەستدرێژیم بکاتە سەر، بە زەحمەتێکی زۆر توانیم خۆم لە دەستی ڕزگار بکەم.[1]

بەهاری ١٩٨٤ کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا- سەنتەری پراگ، لە لەندەن، کەریمی حیسامی و منیان بانگێشتن کرد، بۆ ئەوەی لەوێ سێمینار بکەین و لەگەڵ ئەوان لە ئاهەنگی نەورۆز بەشدار بین. من دڵنیا نەبووم ڤیزای بریتانیام پێ دەدەن، بۆیە نووسراوێکم لە سەفارەتخانەی یەمەن وەرگرت. کە تیایدا نووسرابوو، من هاوولاتیی باشووری یەمەنم، لە سۆفیا دەخوێنم، بۆ نووسینی دوکتۆرنامەکەم، پێویستم بە هەندێک سەرچاوەیە، کە لە بریتانیا دەست دەکەون.

لەگەڵ کاک کەریم پێکەوە چووینە سەفارەتخانەی بریتانی لە سۆفیا و داوای ڤیزامان کرد. کاتێک هاتینە دەرێ و کەمێک لە سەفارەتخانەکە دوور کەوتینەوە، پۆلیسێک بە بەرگی مەدەنییەوە ڕای گرتین، داوای ناسنامە، یان پاسپۆرتی لێ کردین، لێی پرسین: بۆچی چوونە سەفارەتخانەی بریتانیا؟

دوای ئەوەی وەڵاممان دایەوە، ناوی نووسین و لە کۆڵمان بۆوە.

بێ گرفت ڤیزای بریتانیام وەرگرت. لە لەندەن لە چەند کۆڕ و چالاکی بەشدار بووین. دواتر ساڵی ١٩٨٥ بە کۆششی کاوە بێسارانی، کە بەرپرسی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد بوو لە

1- عەلی حامید، کادیرێکی ناسراوی حزبی شیوعی بوو، لە ئایاری ١٩٨٩ دەستگیر کرا و حوکمی زیندانیی تا هەتایی بەسەردا درا، لە زینداندا چاوی لەدەست دا. لە یاداشتەکانیدا (بولێڵە) دەگێڕێتەوە کە سەرەتای ساڵی ١٩٧٩ هەمان کەس بە داوای حزب لە ماڵی (ع.ق) لە سلێمانی، شاردرایەوە. لەوێ پەلاماری ژنی خاوەنماڵی دابوو! ژنەکە ڕووداوەکەی بۆ مێردەکەی گێڕابۆوە، پیاوەکە تا توانیبووی لە (أ.ب.خ)ی هەڵدابوو. بۆ زیاتر بڕوانە عەلی حامید، بولێڵە، یاداشت، سلێمانی، ٢٠٢٠، ل. ١٤٣-١٤٤

بریتانیا، کۆمەڵەهۆنراوەی سوتان لەبەر باراندا، چاپ کرا. هەروا لە لەندەن میوانی ئەو بووم، زۆر پێمەوە ماندوو بوو.

لەو سەفەرەدا هاوڕێی هێژام کەمال میراودەلیم بینییەوە، کە لە بریتانیا خوێندکاری دوکتۆرا بوو. لە لەندەن هەندێک شوێنی گرنگ و جوانی پێشاندام. دوایی داوام لێ کرد بمباتە پیکادیلی و چەند شوێنی تری لەندەن، کە لە ڕۆمانەکانی کۆلۆن ویلسن و نووسەری تردا، ناویانم بیستبوون، بە خەیاڵ وێنەیەکم لەبارەیانەوە کێشابوون.

ڕۆژێک چووینە پیکادلی، تاوێک لەوێ سووڕاینەوە، لە شوێنێک چەند کابینەی بچووکی لێ بوو، کە هێندەی سندووقی تەلەفۆنی جارانی سەرجادە بوون. بە نیوپاوەن دەتواندرا تەماشای ناوەوە بکەیت، کە ژنی ڕووتی پێشان دەدا. ئەو جۆرە بەزمانە لە بولگارستان نەبوون. بە کەمالم وت دەمەوێت ئەوە ببینم بزانم چۆنە. چووینە ناو کابینەکە، کە مەترێکی چوارگۆشەیی نەدەبوو، بە زەحمەت جێگای دوو کەسی تێدا دەبۆوە. نیوپاوەنەکەم خستە ناو درزێکەوە، پەنجەرۆکەیەکی بازنەیی بچووک دەرکەوت، کە هێندەی دەمی پیاڵەیەک بوو. لەوێوە بینیم ژنێکی لاوازی کەڵەگەتی ڕووت، گوایا سەمای دەکرد، بەڵام بە جوڵەی ئەکرۆباتیکی لەناو ژوورێکدا، خەریکی بازبازێن بوو. بە شێوەیەکی بێزەوقانە، هەندێک شوێنی جەستەی پێشان دەدا، زوو زوو تەماشای لای منی دەکرد. کەمێک سەرم لادا، داوام لە کەمال کرد ئەویش ئەو دیمەنە سەیرە ببینێت. دوای چەند چاوتروکانێک ژنەکە هەستی کرد دوو کەس بۆی دەڕوانن. تەقڵەیەکی بەرەو لای پەنجەرەکە لێ دا و دایخست، هەردووکمان تێر پێکەنین و چووینە دەرێ. ئەو دیمەنەم بەلاوە سەیر بوو، چونکە لە بولگارستان، لە قەراخی دەریا، شوێنی

تایبەتی مەلەکردن هەبوو، کە ژن و پیاو پێکەوە بە ڕووتی مەلەیان دەکرد، یان خۆیان لە بەرهەتاو هەڵدەخست و کەس تەماشای کەسی نەدەکرد.

دوای ئەوە بە شەقامێکی باریکدا ڕۆیشتین. لە بەردەم دەرگایەکی گەورەدا، کە هەردوو لای دوکان بوو، دوو کچی ڕووخۆش ڕاوەستابوون، پێشیان پێگرتین و فەرموویان لێ کردین. ئێمە وامانزانی دوکانێک، یان پێشانگایەکمان پێشان دەدەن. ژنەکان بەرەو قاتی ژێرەوەی هۆڵەکەیان بردین. شوێنەکە لە بار یان ڕێستوران دەچوو، لەوێ لەسەر قەنەفەیەک دانیشتین. کچێکیان کەوتە تەنیشت من، ئەوی تریان کەوتە لای کەمال. ئەو کچەی لە تەنیشت من دانیشتبوو، یەکسەر دەستی خستە سەرشانم، ڕووی لە من کرد و بە پێکەنینەوە زمانی دەرهێنا. کۆندۆمێکی وەکوو گۆرەوی لە زمانی هەڵکێشابوو، بێ ئەوەی دەست بجوڵێنێت فوی پێدا کرد. کۆندۆمەکە وێنەی بنێشتی فووتێکراو، یان میزەڵدان هەڵامسا، لووت و چەناگەی کچەکەی داپۆشی. بە کەمالم وت:

هەستە! ئەگەر زوو فریای خۆمان نەکەوین، ئەو دوو کچە لێرە سوارمان دەبن!.

خێرا هەستاین و بە سەلامەتی دەرباز بووین!

٢

لە هەر کوێ بژین ئەوین لەوێیە

لە بوڵگارستان کچێکی جوان و ڕووناکبیرم ناسی ناوی مایا بوو. حەوت ساڵ لە من گەنجتر بوو، فەلسەفەی خوێندبوو. باوکی نەمابوو، خوشک و برای نەبوو، لەگەڵ دایکی دەژیا. دایکوباوکی مایا لەو منداڵانە بوون، کە ساڵانی شەڕی یەکەمی جیهانی، لە کۆمەڵکوژیی ئەرمەنەکان لە تورکیا دەرباز بووبوون و ڕوویان لە بوڵگارستان کردبوو. ساڵێک لەگەڵ مایا هاوڕێ بووین، پێکەوە گونجاو و ئاسوودە بووین. باسی ژنهێنان و پێکەوەژیان هاتە پێش و پێوەندییەکەمان درزی برد.

من مایام خۆشدەویست، حەزم دەکرد پێوەندیمان بەردەوام بێت، بەڵام کاتێک بیرم لە داهاتووی خۆم دەکردەوە، سەخت بوو بڕیاری ژنهێنان بدەم، چونکە نەمدەزانی دوای بوڵگارستان بەرەو کوێ دەچم و لە کوێ دەگیرسێمەوە. لە خۆم دەپرسی چۆن منداڵ بهێنمە دنیایەک، کە بە زەحمەت جێگای خۆمی تێدا بۆتەوە.

پێوەندییەکەمان بە شوێنێک گەیشتبوو، کە مایا دەیەویست یەکلایی بکاتەوە. لە دوابینیندا، لە قاوەخانەیەک دانیشتبووین، باسی ئەو مەسەلەیە کرا. ئەو خەمبار و شڵەژاو دیار بوو، من دووبارەم کردەوە کە هێشتا لە دۆخێکدا نیم بتوانم بڕیاری ژنهێنان بدەم، با

مـاوەیەکی دی چـاوەڕێ بکەیـن. لەوێ ڕۆیشـتین، سـواری پـاس بووین، تـا بیگەیەنمە لای دەستەخوشـکێکی. بە درێژایـی ڕێگا مایا قسـەی نەکرد. پێش ئەوەی دابەزیـن، بە دەنگێکـی خەمبـارانە وتـی: ئەگەر وابێ پێویست ناکات لەمەودوا یەکتر ببینین.

زانـیم دوابڕیـاری داوە، خـۆم بـۆ نەگیـرا، چـاوم پڕ لە فرمێسـک بوو. پێکەوە لە پاسەکە دابەزین، تاوێک باوەشمان بە یەکتـردا کـرد، هیچمـان نەوت. لە هەنـدێک سـات و شـوێندا، بێـدەنگی دەتوانێـت بدوێت و هەموو شـتێک بڵێت. مایا بەرەو مـاڵی دەستەخوشـکەکەی چوو، تا لە چاو ون بوو تەماشام کرد. ئەو ساتانەم بە بیر هـاتەوە کە یەکەم یـار، یەکەم برینـی ئەوینـی خسـتە دڵـم. دوای چەنـد سـاڵ برینەکە سارێژ بوو، بەڵام لەبیر نەچۆوە.

ئەویـن خۆشـی، هیـوا و بڕوابەخۆبـوون بە مـرۆڤ دەدات، بەڵام بێ ئازار نییە، چونکە ئەوین هەسـت و سـۆزە، کەمتـر پێوەنـدیی بە عەقڵ و لۆجیکەوە هەیە.

شەش مانگێک بەو جۆرە تێ پەڕی، بەڕێکەوت لە سـۆفیا (ئێکـا)م ناسی، کە لە جۆرجیاوە هـاتبوو. کچێکـی هـێمن، جـوان، بە دیسـپلین و بە تەحەمـول بـوو. شـەش سـاڵ لە مـن گەنجتـر بـوو. لە زانکـۆی باتومی زمـان و ئەدەبی ئینگلیزیـی تەواو کردبوو، چەنـد سـاڵێکیش مۆسـیقای خوێنـدبوو. وێـنەی هەر هـاوولاتییەکی ئەو سـەردەمەی یەکێتیی سۆڤیەتییەت، کە لە زانکۆ خوێندبێتی، ئاگاداری ئەدەبیـاتی ڕووسـی و سـۆڤیەتی بـوو. دوای ئەوەی گەڕایەوە بـۆ جۆرجیـا پێوەنـدیمان بەردەوام بـوو. لە تەمـووز (جـولای) ١٩٨٥ ئێکـا بـۆ سەردانی من هاتەوە بۆ سۆفیا و مانگێک لەوێ مایەوە. بەڕێکەوت ئەو کاتە دوازدەیەم فێستیڤاڵی لاوان و قوتابیانی جیهان لە مۆسـکۆ دەکرا، دەبوو منیش بەشدار بم. چەند ڕۆژ لەگەڵ ئێکا بـووم، دوای

ئەوە لە مـــاڵی خێزانێکـی ناســیاوی، کە داوەتنــامەی بـۆ کردبـوو، بەجێم هێشت و چووم بۆ مۆسکۆ.[1]

ئەوە دووەم جار بوو سـەردانی مۆسـکۆ بکەم. هەردوو جارەکە هاوین بوو و مۆسکۆ ئاهەنگی دەگێڕا، لە ترۆپکی خۆڕازاندنەوە و جوانیدا بـوو. جـاری یەکەم هـاوینی ١٩٧٧ بە هـۆی یـادی شەسـت ساڵەی شۆڕشی ئوکتۆبەر، ئەم جارەش بە هۆی ئەم فێستیڤاڵەوە ئاهەنگ دەگێڕێت. بەو بۆنەیەوە بە دەیان هەزار لاوی کوڕ و کچی جیهان و کۆمارەکانی سۆڤییەت و خەڵکی ئاسـایی، بۆ بەشداری و بینینـی فێسـتیڤاڵەکە، هـاتبوونە مۆسـکۆ. فیسـتیڤاڵەکە ئەو شـارە گەورە دە میلیـۆنییەی ئەو کـاتەی گۆڕیبـوو بـۆ شـاری لاوان. لە هەرجـێ ئاهەنـگ، کەرنەڤـاڵ و چـالاکیی هـونەری، کولتـووری و دیـداری وەفـدی لاوانــی وڵاتـانی جـۆراو جـۆر بـوو. بەرنـامەی فێسـتیڤاڵەکە ئەوەنـدە زۆر و فرەڕەنـگ بـوو، کە فریـا نەکەوتـین نیوەشـــیان بەتەواوی ببینـــین. لەوێ چـــاوم بە نـــوێنەری چەنـــد ڕێکخـــراوی لاوان و قوتابیـــانی چەنـــد وڵات کەوت و باســـی بارودۆخی کوردستان و عێراق و ئەو وڵاتانەمان کرد.

دوای پێـــنج ڕۆژ گەڕامەوە ســـۆفیا. ژوورێکـــم لە ئاپارتمـــان (شـوقە)ی خانمێـک بەکرێ گرتبـوو، کە لە چێشـتخانەی ئەکادیمیـا کـاری دەکـرد. لەو مـاوەیەدا لەگەڵ ئێکـا باشـتر یەکترمـان ناسـی، بەڵێنم پێ دا دوای سەری ساڵ، لە مۆسکۆ یەکتر ببینین.

هاوڕێم کاک کەمال شاکر لە مۆسکۆ نوێنەری حزبی شیوعی و بەرپرسی ڕێکخستن بوو، ڤیزای یەکێتیی سۆڤیەتی بۆ وەرگرتم. بلیتـی فـڕۆکە بۆ مۆسـکۆ گـران بـوو، بۆیە بە ڤیتـار چـووم، کە بە ڕۆمانیا، ئۆکراینا- کییڤدا ڕەت بوو، تا گەیشتە مۆسـکۆ ٢٤ سـەعات

1- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە دوو، لە کۆتایی ئەم کتێبەکەدا.

زیاتری پێ چوو.

له مۆسکۆ میوانی هاوڕێ کەمال بووم، که له ڕۆژانی بەغداوه دەمناسی. ئەو کاته بەرپرسی یەکێتیی لاوانی دیموکراتی عێراق و کادیری پێشکەوتووی حزبی شیوعی بوو. له نووسینگەی بیری نوێ و گۆڤاری ئەلسەقافه ئەلجەدیده، له گەڕەکی بەتاوین، ژوورێکیان بۆ کارەکانی پێ دابوو. له نیوەی دووەمی حەفتاکاندا، گیرا و حوکمی له سێدارەدانی درا، ئازایانه خۆی ڕاگرت. ساڵی ١٩٧٩ سەدام بوو به سەرۆککۆمار، لێبووردنی گشتی دەرکرد. ئەویش، وەکوو هەزاران حوکمدراوی تر، ئازاد کرا و یەکسەر هاته شاخ، لەوێ یەکترمان بینییەوه. هەمووومان به ئازادبوون و دەربازبوونی دڵخۆش بووین. کاک کەمال، له ساڵانی نەوەتەکاندا، به سکرتێری حزبی شیوعی کوردستانی عێراق هەڵبژێردرا.

تا دەهات لەگەڵ ئێکا زیاتر هۆگری یەکتر دەبووین، دووریی نێوانمان سۆز و گەرمیی به پێوەندییەکه دابوو، حەزی یەکتربینینی بەهێزتر کردبوو. چەند جاری تر له بولگاریا یەکترمان بینیی. له خۆم دەپرسی ئەم پێوەندییه بەکوێ دەگات؟ دەمەویست پێش ئەوەی ئێکا باسی ئەو مەسەلەیه بکات، لای خۆم یەکلایی بکەمەوه. هەندێک ڕۆژ بڕیاری ژنهێنانم دەدا، ڕۆژی دواتر پەشیمان دەبوومەوه. دەمزانی ئەگەر ئێمه نەبینه ژنومێرد، درەنگ یان زوو، ئەمەش کۆتایی دێت. کێ دەڵێت دوای ئەو به کچێکی تر دەگەم، که پێکەوه هێنده گونجاو بین.

له نیسانی ١٩٨٦ له نووسینی دوکتۆرنامەکەم بوومەوه. ئەو قوتابییه بیانییانەی دەگەیشتنه ئەو قۆناخه، دڵخۆش دەبوون، چونکه وادەی گەڕانەوەیان بۆ وڵات نزیک دەبۆوه. لەوی کەسوکار و زانکۆ چاوەڕێیان بوون. کەچی بۆ ئێمەمانان، که نەماندەتوانی

بگەڕێینەوە وڵاتەکەمان، سەرەتای گرفتی نوێ و مایەی خەم و نیگەرانی بوو، چونکە نەماندەزانی ڕوو لە کوێ بکەین.

لە گەرمەی بیرکردنەوە لە چارەنووسی خۆم و ئەوینەکەم، ژیانی مەنفا و بیرهاتنەوەی ڕۆژانی پێشمەرگایەتی و شەڕی نێوخۆ، دەستم بە نووسینی قەسیدەی وەرزی سەهۆڵبەندان کرد و ڕۆژانە پێیەوە خەریک بووم. لە کۆتایی حوزەیران، ماوەی سێ هەفتە بۆ پشوودان چووم بۆ ڤارنا، لەوێ لە میوانخانەی ئەکادێمیا بووم، کە لە ڕۆخی دەریای ڕەش بوو. پێشنیوەڕۆیان بۆ مەلەکردن دەچووم، زۆربەی شەوانیش سەرقاڵی نووسینی هۆنراوەکە بووم.

لە ناوەڕاستی تەمووز (جولی) ئێکا بە فڕۆکە، لە شاری باتومییەوە ڕاستەوخۆ هاتە ڤارنا و لەوێ پێشوازیم کرد. چەند ڕۆژێک لەوێ پێکەوە بووین، دواتر بە شەمەندەفەر (قیتار) چووینە سۆفیا، کە ئێوارێ بەڕێ دەکەوت بۆ بەیانییەکەی دەگەیشتە ئەوێ. شەمەندەفەرەکە 'ژوور'ی خەوتنی تێدا بوو. پێشتر دوو بلیتم کڕیبوو، کاتێک سواری قیتارەکە بووین، بلیتەکانم بە جابییەکە پیشان دا، چاوی لێکردین و وتی ئێوە ژنومێردن؟ وتم نەخێر ئێمە دەزگیرانین. وتی تەنیا ژنومێرد بۆیان هەیە پێکەوە لە ژوورێک بن، تۆ دەبێت بڕۆیتە جێگای تایبەتی پیاوان. من لەو قسەیە سەرم سوڕما! نزیکەی چوار ساڵ بوو لە بولگارستان بووم، نەمزانیبوو شتی لەم جۆرە هەیە. وا دیار بوو سەد ساڵ دوای ئازادبوونی بولگارستان، لە داگیرکەری عوسمانی، هێشتا شوێنەواری کولتوورەکەی هەر مابوو! بە جابییەکەم وت:

ئەم کارە سەردەمی عوسمانییەکانی بە بیر هێنامەوە!

جابییەکە بە زەردەخەنەوە وتی:

چی بکەم بڕیارەکە بەو جۆرەیە.

به ڕاڕەوی شەمەندەفەرەکەدا ڕۆیشتین، لە جێیەک وتی:

ئەمشەو بەبێ دەزگیرانەکەت لێرە بنوو.

لەمێژبوو بڕیارم دابوو، دوای تەواوکردنی خوێندن، نەگەڕێمەوە بۆ شاخ، چونکە شەڕی نێوخۆ فراوانتر و خوێناویتر کرابوو. حزبی شیوعی تا قووڵایی ئەو شەڕە چووبوو، تێکشکاو لەناویدا چەقیبوو. هەروا ئامادە نەبووم جارێکی تر، ئازادیی خۆم بخەمە دەستی کەسانی تر. بەڵام هێشتا نەمدەزانی دوای بولگارستان، بەرەو کوێ دەچم و لە کام وڵات دەگیرسێمەوە. لە خۆم پرسی کەواتا بۆ ژن نەهێنم؟ لە هەر وڵاتێک بژیم، ئێکا دەتوانێت لەگەڵم بێت، یان دەرفەت دەبێت بەردەوام سەردانی یەکتر بکەین.

بە ئێکام وت: ساڵێکم لە بولگارستان ماوە، دوای ئەوە دەبێت ئێرە بەجێ بهێڵم. هێشتا بڕیارم نەداوە ڕوو لە کوێ بکەم، بەڵام دەزانم تۆم خۆش دەوێت و دەمەوێت پێوەندیمان بەردەوام بێت.

ئێکا وتی: منیش تۆم خۆش دەوێت، ئەمەم بە دایکم و باوکم وتووە. ئەوان پێیان ناخۆشە من ئەو ڕێگا دوورە دەبڕم تا بچم بۆ لای کەسێک، کە ئەوان نازانن کێیە! دەزانم ئەوان لە داهاتووی من دەترسن، بەڵام پێم وتوون تۆم خۆشدەوێت. لێرە یان لە هەر کوێ بژیت، ئامادەم لەگەڵت بم.

ئەو کاتە هەر قوتابییەکی عێراقی کە لە بولگارستان خوێندنی تەواو دەکرد، ئەگەر نەیتوانیبووایە بگەڕێتەوە وڵات، لەجیاتیان هەر وڵاتێکی تری بویستایە، لەوانە وڵاتانی ڕۆژئاوا، بلیتی فڕۆکەیان بۆ دەبڕی، بێ ڤیزای ئەو وڵاتە یارمەتییان دەدا و بەڕێیان دەکرد، چونکە بۆی نەبوو لەوێ بمێنێتەوە، مەگەر ژنەکەی بولگار بێت، یان لەوی کار بکات. هەروا لە باشووری یەمەن، لیبیا و ئەلجەزایر دەرفەتی کار، بۆ ئەوانەی بڕوانامەی باکالۆریۆس و دوکتۆرایان

هەبوو، زۆر بوو. من دامنابوو دوای ئەوەی بولگارستانم بە جێ هێشت و لە شوێنێک گیرسامەوە، بچم بۆ جۆرجیا و خوازبێنی ئێکا بکەم. کەچی ئێکا بە باشی زانی تا لە بولگارستانم ئەو کارە بکەین، چونکە ئەو کاتە لە سۆفیا وەرگرتنی ڤیزای سۆڤیەت، کە وڵاتێکی داخراو بوو، ئاسانتر بوو. بەڵام گرفتەکە ئەوە بوو من قوتابی بووم، منحەی مانگانەی خوێندن هەر بەشی ژیانی ئاسایی دەکردم. ئەو ڕۆژەی خوێندنەکەم تەواو دەبوو، ئەو پارەیەش دەبڕدرا. هیچ دەرماڵەیەکم لەبری کاری حزبی، وەکوو بەرپرس و نوێنەری حزب، وەرنەدەگرت. دەستم بە کەسوکاریشم نەدەگەیشت یارمەتیم بدەن. تەنانەت توانای ئەوەم نەبوو ئەلقە و جلی بووکێنیش بۆ ئێکا بکڕم، بۆیە لە خۆشەویستی بەولاوە هیچ شتێکی ترم نەبوو پێی ببەخشم. دوای ئەو قسانە پێم وت:

با ماوەیەکی تر چاوەڕێ بکەین تا لە شوێنێک دەگیرسێمەوە.

ئێکا وتی: من پێویستم بە هیچ شتێک نییە خۆشەویستیی تۆ نەبێت. باوەشمان بەیەکتردا کرد، بڕیارمان دا پێکەوە بژین.

بەڵام ئەمە تەنیا نیوەی مەسەلەکە بوو. لە زۆر حیکایەت، بەیتی فۆلکلۆری، چیرۆک و ڕۆماندا، عاشقان بە هۆی جیاوازیی کۆمەڵایەتی و چینایەتی، یان کێشەی نێوان دوو بنەماڵە و خێڵ، یاخود لەبەر زۆرداریی باوک، بێموراد بوون و عیشقەکەیان بە جۆرێکی تراجێدیانە کۆتایی هاتووە. کەچی ئەوینی ئێمە، لەبەر هۆکاری سیاسی و بیرۆکراتی بەر هەڕەشە کەوتبوو.

ئەو سەردەمە هەر قوتابییەکی عێراقی و وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەگەر بیویستایە لە یەکێتیی سۆڤیەت ژن بخوازێت، دەبوو پشتگیرییەک لە سەفارەتخانەی وڵاتەکەی بهێنێت، کە تیایدا نووسرابێت ئەو هاووڵاتییە ژنی تری نییە، ئەوان ڕازین فلان کچ

بهێنێت و ئەو ژنهێنانە لە وڵاتەکەیان بە قانوونی دادەندرێت. چونکە پێشتر بە دەیان کەس و قوتابی، لەوانە کەسایەتیی سیاسی و قوتابیی کورد، لە وڵاتی خۆیان ژنیان هەبوو، کەچی لە یەکێتیی سۆڤیەت ژنیان هێنابۆوە، بێ ئەوەی بە ژنە نوێکانیان بڵێن، کە لە وڵاتی خۆیان ژنیان هەیە! کاتێک گەڕابوونەوە وڵات، ژنە سۆڤیەتییەکانیان بەجێ هێشتبوون. ئەوەش گرفتی تایبەت و کۆمەڵایەتیی بۆ زۆر کەس و خێزان و منداڵ، دروست کردبوو.

ئەندام و کادیرانی حزبی شیوعی، نەیاندەتوانی ڕوو لە سەفارەتخانەی عێراق بکەن، دەبوو ڕێکخراوی حزب، یان ئەگەر پاسپۆرتی کۆماری باشووری میللی یەمەنییان هەبووایە، سەفارەتخانەی یەمەنی باشوور، بە ڕەزامەندیی ڕێکخراوی حزبی شیوعی، ئەو پشتگیرییەیان بۆ بکەن. بەڵام مەکتەبی سیاسیی حزبی شیوعی، نەیدەویست ئەو ئەندامانەی کە لە یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی دەیانخوێند، ژنی بیانی بهێنن. چونکە لەوانە بوو دواتر لەو وڵاتانە بمێننەوە، یان خۆیان سەرقاڵی ژن و منداڵ بکەن و لە کاری حزبی دوور بکەونەوە! بۆیە ئەو جۆرە پشتگیرییە بۆ ئەندام و کادیرانی حزبی شیوعی نەدەکرا. چەندان ئەندامی حزبی شیوعی هەبوون ساڵانێک بوو، لە یەکێتیی سۆڤیەت ژنیان هێنابوو، منداڵیان هەبوو، کەچی نەیاندەتوانی لە دادگا وەکوو ژنومێرد خۆیان ناونووس بکەن. بۆیە لە ڕووی قانوونی و کۆمەڵایەتییەوە، بە ژنومێرد دانەدەندران. ئەوەش گرفتی بۆ ئەو خێزانانە و منداڵەکانیان دروست کردبوو.

من نوێنەری حزبی شیوعی بووم لە بولگارستان. پاسپۆرتی یەمەنیم هەبوو، هەر پشتگیرییەکم بۆ خۆم، یان بۆ هەر کەسێک، لە سەفارەتخانەی یەمەنی باشوور، داوا بکردایە یەکسەر بۆیان ئامادە

دەکردم. بەڵام نەمویست، لە پشت سەرکردایەتیی حزب، ئەو کارە بکەم. هەروا بە باشم نەزانی بە نامە، لەو مەسەلەیە ئاگاداریان بکەم، چونکە دڵنیا بووم مرداریان دەکردەوە. لە دەرفەتێکی گونجاو دەگەڕام پرسی ژنهێنانەکەم لەگەڵ ئەندامێکی سەرکردایەتی باس بکەم، کە زۆر جار بە سۆفیادا ڕەت دەبوون، یان هاوینان، کە بۆ کاری قوتابیان دەچوومە پراگ، لەوێ دەمبینین.

چەند ڕۆژ دوای گەڕانەوەی ئێکا بۆ باتومی، درێژەم بە نووسینی هۆنراوەکە دا، کۆتایی ئابی ١٩٨٦ تەواوم کرد، ناوی (وەرزی سەهۆڵبەندان)م بۆ هەڵبژاد. چەند جارێک بە وردی پێیدا چوومەوە، هەندێک دەستکاریم کرد. ئەوینی ئێکا بە قووڵی ئاوێتەی وەرزی سەهۆڵبەندان بووە، بۆیە پێشکەشی ئەوم کرد.

هۆنراوەکەم بۆ هاوڕێم کەمال میراودەلی نارد، کە ئەو کاتە سەرۆکی مەڵبەندی ڕۆشنبیریی کوردی بوو لە لەندەن. هۆنراوەکەی زۆر بەدڵ بوو. لە ئاداری ١٩٨٧ بە نامیلکەیەکی ٤٦ لاپەڕەیی، وەکوو بڵاوکراوەی مەڵبەندی ڕۆشنبیری، چاپ کرا.

ئەو هۆنراوەیە ئەزموونێکی شیعریی نوێیە و شێواز، زمان و تەکنیکی شیعریی منی گۆڕی. هۆنراوەکە شێوەیەکی داستانئامێزی هەیە، فرەڕەنگ، فرەبابەت و فرەدەنگە. شێوازی ئاخاوتنی کەسی یەکەم، کەسی دووەم و سێیەم، گێڕانەوە، مۆنۆلۆگ و دایەلۆگ بەکار هاتوون. کەشوهەوای دراماتیکی هۆنراوەکە، بەپێی جۆر و شێوازی ڕووداوەکان، گۆڕانیان بەسەردا دێن. مەنفای ڕۆحی و جەستەیی و ئەوین، تێمایەکی سەرەکیی هۆنراوەکەن، کە تیایدا دیمەن و وێنە و ڕووداو و کات، بەخێرایی ئاڵوگۆڕیان بەسەردا دێن و هەندێک جار تێکەڵاوی یەکتر دەبن. هەروا سێبەری شەڕ و شەڕی نێوخۆ، شوێنەواری خۆیان لە هۆنراوەکەدا بە جێ

هێشتووه. سەرەنجام ڕێگای ئەوین، ئەگەر ڕێگای نەهاتیش بێت، وەکوو شارێگا هەڵبژێردراوه:

سێوەخانێ!
ئەم شەو لە گەردوونی چاوتا لەنگەر دەگرم
هاتووم لە ماچانت بگرم
سێوەخانێ!
ئەم شەو بروسکە زین دەکەم
هەڵت دەگرم.

بە سەر شانی دارستاندا سەردەکەوم
چرایەک بە لقی شەودا هەڵدەواسم
لەنێوانی دوو لوتکەدا
هەورێک دەکەم بە جۆلانە
تاوڵێکی بێ خاک و ئەستووند
ئەشکەوتێک، پەنا دەوەنێک بە هێلانە.
بۆ کوێت بەرم سێوەخانێ؟
بە شەوی باوبۆرانێ
ناگەمەوە کوردستانێ.

٣

ئێمە لەگەڵ ئەوە نین ژنی بیانی بهێنیت!

لە سەرەتای ئاداری ١٩٨٧ لە نووسینی دوکتۆرنامەکەم بوومەوە. مامۆستایەکی زمانی بولگاری بە نووسینەکەدا چۆوە. پرۆفیسۆر پۆپۆف، زۆر لێی ڕازی بوو. ئەکادیمیا بە نامەی تایبەت، بۆ دوو پسپۆڕی فەلسەفەی نارد، پرۆفیسۆر دوکتۆر گێنۆ تسۆکۆڤ، پرۆفیسۆر دوکتۆر دینیۆ گردێڤ، بۆ ئەوەی سەرنج و ڕای خۆیان لەبارەیەوە بنووسن. چاوەڕێ بووم، پێش پشووی هاوین، لە بەردەم لیژنەی تایبەتدا، گفتوگۆی لەبارەوە بکرێت و یەکلایی بکرێتەوە.

لەو دەمەدا فەخری کەریم، کە ئەو کاتە ئەندامی سەرکردایەتیی حزبی شیوعی بوو، بە بولگارستاندا تێ پەڕی. من لە سەرەتای حەفتاکانەوە، کە لە ڕۆژنامەی بیری نوێ- فیکر ئەلجەدید کارم دەکرد، دەمناسی، بەڵام باسی ژنهێنانەکەم لەگەڵ نەکرد. چونکە خۆی ژنی نەبوو، دەمزانی بایەخ بەمەسەلەکە نادات. هاوڕێ فەخری ئاگاداری کردم کە لە ناوەڕاستی ئاداردا، کۆبوونەوەیەکی تایبەت، لە بەرلینی ڕۆژهەڵات لەبارەی دۆخی فیکری، ئابووری و ئایدیۆلۆجیی عێراق و سیاسەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندنی حزبی شیوعی ڕێک دەخرێت. ناوی کۆمەڵێک ڕووناکبیر، ئابووریناس،

نووسەر و ڕۆژنامەنووسی هێنا، کە بەشدار دەبن، لەوانە خۆی و دوکتۆر کازم حەبیب، کە ئەندامی مەکتەبی سیاسی و بەرپرسی ڕێکخستنی حزبی شیوعی بوو لە ئەوروپا. دوایی وتی تۆش بۆ ئەو کۆبوونەوەیە بانگ کراویت و هاوڕێیان بلیتی فڕۆکەت بۆ دەنێرن.

بە هەواڵی کۆبوونەوەکەی بەرلین دڵخۆش بووم، چونکە لەوێ کۆمەڵێک مەسەلەی هزری، ئابووری، سیاسی و کولتووری باس دەکرێن، هەروا لەوێ د.کازم حەبیب دەبینم، کە لە ساڵانی شەستەکان، لە ئەڵمانیا خوێندنی دوکتۆرای، لە بواری ئابووری، تەواو کردبوو. کەسێکی ڕووناکبیر، کراوە، مۆدێرن و دۆستی کورد بوو. من پێشتر دەمناسی، گونجاوترین کەس بوو ئەو مەسەلە تایبەتەی خۆمی لەگەڵ باس بکەم، چونکە ژنەکەی ئەڵمان بوو، تێگەیشتنی بۆ ئەو مەسەلەیە زیاتر بوو. باوەڕم نەدەکرد بڵێ ژنی بیانی مەهێنە. پێش سەفەرەکە، هاوڕێ کەمال شاکر، ڤیزای یەکێتیی سۆڤیەتی بۆ ئامادە کردم. هەروا نامەیەکم لە ئەکادێمیا وەرگرت، کە تیایدا نووسرابوو، من لەوێ خوێندکاری دوکتۆرام.

کۆبوونەوەکە لە دەرەوەی شاری بەرلین بوو، چەندان ڕووناکبیری دیاری حزبی و ئازادیخواز تیایدا بەشدار بوون، لەوانە د. نەمیر ئەلعانی، فایەق ئەلبەتی، د.جەوهەر شاوەیس، د.زوهدی داودی، فالح عەبدولجەبار، فازیل ئەلعەزاوی، زوهێر ئەلجەزائیری، عەدنان حوسێن، من و چەندان نووسەر ڕۆشنبیری تر، کە ناوەکانیانم لەبیر نین. لە کۆبوونەوەکەدا سێ پرس باس کران:

١-گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتیی عێراق، لە ساڵی ١٩٦٨ تا ناوەڕاستی هەشتاکان. دوکتۆر کازم حەبیب باسێکی فراوانی لەو بارەیەوە پێشکەش کرد. ئاماژەی بەوەدا کە دوای خۆماڵیکردنی

نەوت و زۆربوونی داهات، دۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتیی عێراق بە خێرایی گۆڕانیان بەسەردا هات. سەرەتای بە مۆدێرنکردنی کشتوکاڵ و گەشەکردنی هێزی بەرهەمهێنەر و بایەخدان بە سەنعەتی خۆماڵی دەستی پێ کرد. ئابووریی عێراق گەشەی کرد، بە ملیۆن کەس، لە لادێکانەوە چوونە شار و لە دەزگای سوپا و پۆلیس و دەزگای بیرۆکراسیی دەوڵەت و کەرتی تایبەت کەوتنە کارکردن. بەڵام شەڕی عێراق و ئێران، کۆتایی بەو گەشەکردنە ئابوورییە هێنا. دۆخی کۆمەڵایەتیی عێراق بە تەواوی شێوێندرا. تا ئەو کاتە عێراق ٢٥٠ ملیار دۆلار زیانی لێ کەوتبوو. سەد ملیار دۆلار زیاتر قەرزدار بوو.

٢- ڕەوشی فیکری و ئایدیۆلۆجی لە عێراقدا بابەتێکی تری کۆنفرانسەکە بوو. د. نەمیر ئەلعانی، کە پسپۆڕی بواری فەلسەفە بوو، باسێکی لەبارەی هزر و ئایدیۆلۆجیای حزبی بەعس، پێشکەش کرد. ڕوونی کردەوە کە دەسەڵاتی بەعس تا چ ئەندازەیەک و بە چ شێوازێک هزر و ئایدیۆلۆجیا و کولتووری سیاسیی خۆی، لە عێراقدا سەپاندووە.

٣- سیاسەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن لە عێراقدا باسێکی تر بوو. لەسەرەتای حەفتاکاندا ڕۆشنبیرانی عێراقی پشتیان بە کار و نووسینی خۆیان بەستبوو، لە ڕووی ئابوورییەوە، وابەستەی دەسەڵات نەبوون. بەڵام پاش ئەوەی پارەی زۆر، بە هۆی داهاتی نەوتەوە ڕژایە عێراق، بەعس توانی بە پارە و دەمچەورکردن بەشێکی نووسەران، هونەرمەندان و ڕۆژنامەنووسان، بە لای خۆیدا ڕابکێشێت و بە دەزگای ڕۆشنبیری، سیاسی و ئایدیۆلۆجیی خۆیەوە گرێیان بدات. تەنانەت لە کوردستانیش، دوای ساڵی١٩٧٥، کۆمەڵێک نووسەر و ڕۆژنامەنووس ڕوویان لە بەعس کرد. لە

کۆبـوونەوەکەدا سیاسـەتی ڕۆشـنبیری و ڕۆڵـی مێـدیای حزبـی شـیوعی، بـاس و لێدوانیان لەبـارەوە کـران و چەنـد بڕیارێـک، لەو بوارەدا، وەرگیران.

دوای کۆبوونەوەکە، لەگەڵ د.کازم باسـی مەسـەلەی ژنهێنـانەکەم کرد، پێموت دەمەوێت ئەو کچە بیهێنم. د.کازم دۆستانە وتی:

هاوڕێ با شتێکت بۆ بگێڕمەوە، دوای شۆڕشی تەمووزی ١٩٥٨ بۆ خوێندن هـاتم بۆ ئەڵمانیا، وەکوو تۆ عاشـقی کچێک بووم، کە ئەڵمـان بـوو. حـزب لەگەڵ ئەوە نەبـوو ئـێمە ژنـی بیـانی بهێنـین. ڕۆژێک هاوڕێ شەهید جەمال حەیـدەری[1] بـۆ کارێـک هـاتە بەرلـین، لەگەڵ ئەو باسی مەسەلەکەم کرد، لە وەڵامدا پێی وتم:

هاوڕێ کـازم، ئێمە تۆ بـاش دەناسین، دەزانین ژنەکەت عێراقی بێـت، یـان بێگـانە، تـۆ وەکـوو ئێسـتا لە کـار و تێکۆشـانی خـۆت، بەردەوام دەبیت.

دوای ئەوە د.کازم کەمێک بێدەنگ بوو، وتی:

هـاوڕێ منـیش هەمـان قسـەی شـەهید جەمـال بە تـۆ دەڵـێم، لە ئێستاوە پیرۆزباییت لێ دەکەم.

لە بەرلیـنەوە بە قیتـار بەرەو مۆسـکۆ بەڕێ کەوتـم، لەوێـوە چـوومە شـاری بـاتومی، کە دووەم شـاری گەورەی جۆرجیـایە و لەسەر دەریای ڕەشە. ئێکا لەوێ دەژیـا و کـاری دەکرد. ژوورێکی لە هۆتێلێکی ناوەندی شارەکە بۆ گرتبووم، کە لای ماڵەکەیـان بـوو.

1- جەمال حەیدەری ئەندامی مەکتەبی سیاسی حزبی شیوعی بوو، ساڵی ١٩٦٣ بە ئەشکەنجەدان شەهید کرا. دواتر لە ٢٢-٧-١٩٦٣ ڕاگەیاندنێک بە ناوی دادوەری گشتیی سەربازی، ڕەشید ئەلموسلیح، لە ڕۆژنامەی ئەلجەماهیر، بڵاو کرایەوە، تیایدا هاتبوو کە ئەو دادگایە فرمانی لە سێدارەدانی بۆ جەمال حەیدەری و دوو سەرکردەی تری حزبی شیوعی، عەبدولجەبار وەهبی و محەمەد ساڵح ئەلعەبەلی، دەرکردووە و هەرسێکیان لە ٢١ی تەمووز لەسێدارە دراون.

پێکەوە چووینە ماڵی دایکوباوکی ئێکا، کە مامۆستا بوون، لە شارۆچکەی کابولێتی، دەژیان، کە نزیکی دەریا و بیست دەقە لە باتومییەوە دوورە. ئەوان دۆستانە پێشوازییان کردم، بەڵام پەشۆکاو دیار بوون، پرسیاری زۆریان کرد، منیش بێ هیچ خواروخێچی و زیادەڕۆییەک، وەڵامم دانەوە. ئەوان هەقیان بوو، کەسێکی غەریب و نەناسی بیانی پەیدا بووە، دەیەوێت کچەکەیان بەرێت. ئەوان دڵنیا نین خەڵکی کام وڵاتە و کچەکەیان لە کوێ دەگیرسێتەوە. خۆی دەڵێ کوردی عێراقە و لە بولگارستان دەخوێنێت، کەچی پاسپۆرتەکەی یەمەنییە و ناشتوانێت دوای تەواوکردنی خوێندنەکەی بۆ عێراق بگەڕێتەوە. ئەوان بە (سەلیم) دەیناسن، بەڵام ناوی ڕەفیق سابیرە. دەیەوێت کچەکەیان ببات، بەڵام نازانن بۆ کوێ و لە کام شار و وڵاتی دنیا نیشتەجێی دەکات. چۆن پێداویستیی ژیانی خۆی و ژنەکەی دابین دەکات!. تاکە شتێک کە لێی دڵنیان ئەوەیە تا ماون کچەکەیان لێیان دوور دەبێت، بە درێژایی ساڵ چاوەڕێ دەبن، کەی بە سەردان دەچێتەوە لایان. لەبەر ئەو هۆکارانە و سڵەمینەوە لە کەسی بیانی، سەرەتا زۆر دژی ئەوە بوون ئێکا شوو بە من بکات، بەڵام بە هۆی پێداگریی ئێکا و خۆشەویستی و متمانەبوونی ئەوان بە کچەکەیان، ڕازی بوون.

نانی ئێوارەمان خوارد، لەوێ هەستاین، لە کاتی خواحافیزیدا بە گەرمی سوپاسم کردن، کە لە ماڵەکەیاندا پێشوازییان کردووم و وەکوو کەسێکی بنەماڵەکەیان قبووڵیان کردووم، پێم وتن:

من و ئێکا یەکترمان خۆش دەوێت، بەڵێنتان پێ دەدەم کە هاوسەر و هاوڕێی باشی کچەکەتان بم.

لەگەڵ ئێکا ئەوانمان بەجێ هێشت و چووینەوە باتومی. بۆ

بەیـــانی پـــێکەوە ڕۆیشـــتینە نووســـینگەی کاروبـــاری مەدەنـــی (نووسـینگەی مـارەبڕین) لەوێ داواکاریمـان پێشـکەش کـرد. ژنەکە پێی وتین وەڵامەکە زۆر ناخایەنێت، دەبێت لە مـاوەی سـێ مانگدا بێنەوە ئێرە، پەیماننـامەی ژنومێردایەتی ئیمـزا بکەن. ڕووی لە مـن کرد وتی:

تۆ دەبێت لە سەفارەتخانەی یەمەن لە سۆفیا، نووسـراوێکمان بـۆ بێنی، کە تیایدا هاتبێت ڕەفیق سابیر قادر هـاووڵاتییەکی یەمەنییە و ئەوان ڕازین تۆ ئەم کچە، دارۆ لۆمـادزێ ئەلێکسـاندرا، بهێنێت. ئەم ژنهێنـــان و شـــوکردنە (زەواج) لە یەمەن بە قـــانوونی دادەنـــدرێت، هەروا دەبێت بنووسن تۆ ژنی ترت نییە.

دوو سـێ هەفتە بـوو لە جۆرجیـا گەڕابـوومەوە، چـاوەڕێ بـووم کاتێکم بۆ دیاری بکەن، لەبەردەم لیژنەی زانستیدا، گفتوگۆ لەبارەی دوکتۆرنـــامەکەم بـــکەم. نـــامەیەکم لە ســـەرکردایەتیی حـــزبەوە پـــێ گەیشـت کە پێوەنـدیی بە کاروبـاری حـزبییەوە هەبـوو. لە کۆتـایی نامەکەدا نووسرابوو:

ئـێمە لەگەڵ ئەوە نـین ژنـی بیـانی بهێنێـت، پێمـان باشـە واز لەو کارە بهێنێت.

ئەو داوایەی سەرکردایەتیی حزب تـوڕە و بێتـاقەتی کـردم. چـۆن ئـاوا بە ئاسـانی دەسـتبەرداری ئەو ئەویـنە بـبم؟ ئایـا یـاریکردن بە هەسـت و سـۆزی کەسـێکی هەرە خۆشەویسـت و ئـازیز، ئەوەنـدە ئاسانە؟ بە تووڕەییەوە بە خۆمم وت:

بڕیاری خۆم داوە، چی دەبێت با ببێت.

لە وەڵامـــی نـــامەکەدا ئاگـــادارم کـــردنەوە کە (ئەو کـــچەم خۆشدەوێت، خوازبێنیم کردووە و تـازە ناکرێت پەشـیمان ببمەوە.) لەگەڵ وەڵامەکەدا نامەیەکی تایبەتیم، لەبارەی ژنهێنانەکە بۆ عەزیز

محەمەد نووسی، کە ئەو کاتە لە دیمەشق بوو، نامیلکەی (وەرزی سەهۆڵبەندان)م هاوپێچی نامەکە کرد، کە لە سەرەتادا نووسرابوو پێشکەش بە ئێکا کراوە، بۆ ئەوەی بزانێ تا چەند ئەم مەسەلەیە لای من گرینگە. دەنا من هاورێ عەزیزم لە نزیکەوە دەناسی، دەمزانی کەم.یان زۆر ئاگاداری شیعری کوردی، بە تایبەت شیعری شاعیرانی حەفتاکان نییە و ئەو جۆرە شیعرانە ناخوێنیتەوە، چونکە لەگەڵ چێژی ئەدەبیی ئەو و ئاستی ئاشنابوونی ئەو بە ئەدەبیات، نەدەگونجان.

دواتر زانیم مەکتەبی سیاسی ڕەخنەیان لە د.کازم گرتبوو، چونکە ڕێگری لێ نەکردووم کچێکی بێگانە بهێنم. پێیان وتبوو ئەو کارەی من دەرگایەکیان بۆ دەکاتەوە، کە ناتوانن بە ئاسانی دایبخەنەوە. ڕاستییەکەی هەر بەو جۆرەش بوو، کە ئەوان چاوەڕێیان دەکرد، وەکوو دواتر باسی دەکەم.

دوای چەند هەفتەیەک سەرکردایەتیی حزبی شیوعی ئاگاداریان کردم، کە بڕیاریان داوە، دوای تەواوکردنی خوێندنەکەم، وەکوو نوێنەری حزب بچم بۆ کابول. ئامانجی سەرەکیی کارەکەش ئەوە بوو کە، لە ئەفغانستانەوە هاوڕێیانمان بە قاچاخی و لە ڕێگای ئێرانەوە بۆ کوردستان بنێرین. لەوێشەوە بە هەمان ڕێگادا بێن بۆ ئەفغانستان و بەرەو مۆسکۆ بەڕێیان بکەین.

لە ئەفغانستان حزبێکی مارکسیی حوکمڕان بوو، ئەوان و هاوڕێیانی فیداییانی خەڵکی ئێران (ئەکسەریەت) بەڵێنیان دابوو، لەم بارەیەوە ئاسانکاری و کۆمەکمان بکەن.

من نەمدەویست دوای تەواوکردنی خوێندن ببم بە کادرێکی پیشەیی حزبی شیوعی، چونکە تموحی سیاسیم نەبوو، چاوم لە پلەی بەرزی حزبی نەبڕیبوو، نەمدەویست سنووری ئازادیم

بەرتەسک ببێتەوە. کاتێک نووسەر دەبێتە کادیری پیشەیی حزبێک، هـزر و هۆشـی زۆرتـر لە لای کـاری حزبـی و ڕێکخسـتن دەبێـت، زۆرتـرین کـات و وزەی خـۆی بـۆ تەرخـان دەکـات. بەرە بەرە لە خوێنـدنەوە و نووسـینیش دوور دەکەوێـتەوە. کـردار، ڕەفتـار و شـێوازی بیرکـردنەوەی دەگـۆڕدرێن. خاسـیەت و سـیما ڕۆشنبیرییەکەی خۆی لەدەست دەدات و دەبێتە کەسێکی سیاسی، چـاو لە پـلەی بەرزتـری حزبـی، دەسـەڵاتی زۆرتـر و ئیمتیـازاتی تایبەت دەبڕێت، بە تایبەت کە نانی ژیانی لەناو دەستی حزبەکەیدا دەبێت. بۆیە ئامادەیە بە هەر شێوازێک بێت، شوێن و پێگەی خۆی بپارێزێت و باشتری بکات. سەرکردایەتیی حزب متمانەی بە من هەبـوو، دەیویسـت بەو ڕێگایەمـدا بەرێـت، بەڵام مـن نەمدەویسـت، وەکوو شەیکسپیر دەڵێت، ببم بەو کەسەی ئەوانی تر دەیانەوێت.

ئەو کـارەی دەبـوو لە کـابول بـیکەم، بە کـوردیی سـادە "قاچـاخچێتی" بـوو. بەڵام ئەمە بەشـێکە لە کـاری ناقـانوونی، کە لە کاتی زەوتکردنی ئازادیدا، پێویست و ڕەوایە. لە خۆم پرسی:

بـۆچی دوای پێـنج سـاڵ خوێنـدنی دوکتـۆرا، ئەو کـار و بەرپرسیارییە بە من دەسپێردرێت؟!

ئەو کـاتە قسـەیەکی نەوشـیروان مسـتەفام بیـر کەوتەوە، کە لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٨١ لە شاخ پێی وتم. دوای تاوێک قسـەکردن، لێی پرسیم ئایا جەلال دەباغ هەر لە قامیشلییە؟

دیـار بـوو دەیزانـی ئەو کـاتە کـاک جەلال لەوێ نوێنەری حزبـی شیوعییە و لەوێوە، بە ئاگاداریی حکومەتی سووریا، هاوڕێیـان و چەک و تەقەمەنـی، بە قاچـاخی بـۆ کوردسـتان بەڕێ دەکـات. مـن وتم: بەڵێ هەر لەوێیە. ئەو وتی:

سـەیرە! کـاک جەلال نووسـەر و ڕۆژنامەنووسـێکی باشـی حزبـی

شیوعییە، ئایا قیادەی حزبتان بە چ عەقڵییەتێک کاری قاچاخچێتیی پێ دەکات؟ حزبی شیوعی چەند نووسەر و ڕۆژنامەنووسی تری وەکوو جەلال دەباغی هەیە؟

ئەو ڕاشکاوییەی نەوشیروان مستەفا سەرنجی ڕاکێشام، بەڵام قسەکەی هەڵە نەبوو. ئەوە گرفتێکی گەورەی ناو حزبی شیوعی بوو. سەرکردایەتیی حزبەکە، ئەو هونەرەی نەدەزانی کە کام ئەندام و کادیر، بۆ کام کار و شوێن دەگونجێت! یان دەیزانی و بایەخی پێ نەدەدا. هەندێک جاریش بۆ سزادان، یاخود کەنارخستنی هاوڕێیەک و ڕێگرتن لە پێشکەوتنی حزبی و جێلەقکردن بە کەسانی تر، کارێکی نەگونجاویان پێ دەسپارد. بۆیە زۆر جار، لەناو حزبی شیوعیدا، نانەوا قەسابی و قەساب نانەوایی دەکرد.

من ئەو بڕیارەم بەدڵ نەبوو، بەڵام بە باشم نەزانی لە ماوەیەکی کورتدا، دوو بڕیاری مەکتەبی سیاسی ڕەت بکەمەوە، بە تایبەت کە خوێندنەکەم تەواو دەبوو. ئاگادارم کردنەوە، کە هەر کاتێک پێویست بێت دەچم بۆ کابول، بەڵام بلیتی فرۆکەم بۆ مەنێرن، لێرە لە ئەکادیمیا بلیتەکە وەردەگرم، ماوەیەکی کورت لە یەکێتیی سۆڤیەت، لە جۆرجیا دەمێنمەوە و لەوێوە دەچم بۆ کابول. ئەو کاتە بڕیارم دا، دوای تەواوکردنی خوێندنەکەم، بە یەکجاری بولگارستان بە جێ بهێڵم. سەرەتا بۆ جۆرجیا بچم، لەگەڵ ئێکا زەماوەند بکەین. یەک دوو مانگ لەوێ بمێنمەوە، پاش ئەوە بچم بۆ کابول.

٤
له سۆفیاوه بەرەو باتومی و کابول

ڕۆژی ١٨-٦-١٩٨٧ بۆ گفتوگۆکردن لەبارەی دوکتۆرنامەکەم دیاری کرا. دەبوو له بەردەم لیژنەی تایبەتدا، کە چەند پرۆفێسۆر و دوکتۆری فەلسەفه و کۆمەڵناس بوون، پوختەی بابەتەکە باس بکەم. ڕای خۆم لەبارەی سەرنجی ئەو دوو پرۆفێسۆره بدەم، کە هەڵیان سەنگاندبوو. له بەر ئەوەی بەشێکی باسەکە پێوەندیی به سیستەمی سیاسی، ئایدیۆلۆجی و کولتووریی دەوڵەتانی تورکیا، ئێران و عێراق و خەباتی کولتووری و بزاڤی ڕزگاریخوازیی کوردەوە هەبوو، دانیشتنەکە به داخراوی بەڕێوه چوو. ڕێگه نەدرا، جگه له لیژنەی تایبەت و بەرپرسی ئەکادیمیا، کەسی تر بەشدار بن. ویستم هاوڕێم نەوید موعینی لەگەڵم بێته ناو هۆڵەکە، کەچی ڕێگەیان پێ نەدا، به ناچاری له دەرێ چاوەڕێی کردین.

هەردوو پرۆفێسۆرەکه ڕاپۆرتی خۆیان خوێندەوە و به باشی لەبارەی باسەکه دووان. وەڵامی سەرنج و پرسیارەکانیانم دایەوە. دواتر چەند ئەندامی لیژنەکه پرسیاری زۆریان لەبارەی دوکتۆرنامەکە، کولتووری کورد و بزاڤی ڕزگاریخوازیی کوردستان لێ کردم. دانیشتنەکە، دوو سەعات زیاتری خایاند. دوکتۆرنامەکە به کۆی دەنگ زۆر باش پەسەند کرا.

پێشتر ڕۆژی ٧-٥-١٩٧٨ لە سەفارەتخانەی باشووری یەمەن لە سۆفیا، ئەو نامەیەم بە زمانی ڕوسی وەرگرت، کە لە نووسینگەی کاروباری مەدەنی (نووسینگەی مارەبڕین) داوایان کردبوو. لە باڵوێزخانەی یەکێتیی سۆڤیەت، لە سۆفیا، نامەکەیان پشتڕاست کردەوە و مۆری کونسولخانەی یەکێتیی سۆڤیەتیان لێ دا.[1]

بە ئیدارەی ئەکادیمیام وت بلیتی فڕۆکەم بۆ کابول بۆ ئامادە بکەن، بەڵام ماوەیەک لە مۆسکۆ دەمێنمەوە، بۆیە کاتی سەفەری مۆسکۆ- کابول بە کراوەیی بمێنێتەوە. لە جێی من جاسم حەلوایی (ئەبو شروق) کە ساڵانی زۆر ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شیوعی بوو، کرا بە نوێنەری حزب لە بولگارستان. لەگەڵ هاوسەری هاتن بۆ سۆفیا و لەوێ نیشتەجی بوون.

کۆتایی حوزەیران بە یەکجاری بولگارستانم بە جێ هێشت. ئەم جارەش هاوڕێم کەمال شاکر، ڤیزای یەکێتیی سۆڤیەتی بۆ وەرگرتم و لە مۆسکۆ زۆر پێمەوە ماندوو بوو. بە داخەوە قەت نەمتوانی چاکەی کاک کەمال بدەمەوە.

ڕۆژی ٤ی تەمووز، بۆ مارەبڕین و زەماوەندەکەمان دیاری کرابوو. لەگەڵ ئێکا چووینە نووسینگەی کاروباری مەدەنی، لە شاری باتومی. تەمارای خوشکی و چەند خزم و هاوڕێی زۆر نزیکی ئێکا، لەگەڵمان هاتن. ئێکا بۆ زەماوەندەکەی تەنوورە و چاکەتێکی ڕەشی گوڵدار و کراسێکی بێجیی کاڵی بۆ خۆی کڕیبوو، چونکە من لە توانامدا نەبوو ئەڵقە و بەرگی بووکێنی بۆ بکڕم. منیش پانتۆڵێکی خۆڵەمێشی و کراسێکی سپی قۆڵکورتم لەبەر کرد. لە نووسینگەکە پەیماننامەمان ئیمزا کرد.[2]

1- بۆ دەقی نامەکە بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە سێ.

2- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە چوار.

ژنە کارمەندەکە بەڵگەنامەی مارەبڕینەکەی بەدەستەوە بوو، ویستی بیدات بە ئێکا، بە زمانی جۆرجی قسەیەکی لەگەڵ کرد، کە تێی نەگەیشتم. ئێکا کەمێک شڵەژا، جانتا دەستییەکەی کردەوە، بەوردی تەماشای کرد و دەستی بە ناودا گێڕا، بەڵام هیچی لێ دەرنەهێنا. ڕووی لە ژنەکە کرد و شتێکی پێ وت. ژنەکە بە گەرمی تەوقەی لەگەڵ کردین، پیرۆزبایی لێ کردین و بەڵگەنامەکەی دا بە ئێکا. کاتێک لە نووسینگەکە چووینە دەرێ، لە ئێکام پرسی ئەو ژنە چی پێ وتی و بۆ ئاوا شڵەژای؟ ئێکا بە پێکەنینەوە وتی:

ژنەکە داوای لێ کردم ئەڵقەکان دەربهێنم، تا لە پەنجەی یەکتری بکەین، منیش پێم وت لەماڵێ لە بیرم چووە.

هەمووومان دەستمان کرد بە پێکەنین. چووینەوە ماڵی ئێکا، کەمێک شامپانیامان خواردەوە. بە هەمان بەرگ و شادییەوە، بەرەو ماڵی دایکوباوکی ئێکا، بەڕێ کەوتین. لەوێ ئاهەنگی زەماوەندەکەیان ساز کردبوو، ۲۵ تا ۳۰ کەسیان بانگ کردبوو، هیچ کەس و برادەری من لەوێ نەبوو.

ئاهەنگەکە بە باشی بەڕێوە چوو. پێش ئەوەی تەواو ببێت ئەو کەسەی بەڕێوەی دەبرد، کە بە جۆرجی پێی دەڵێن (تەمادا) هەستا، شووشەیەک شەرابی سوور و شاخەگایێکی کێویی بە دەستەوە بوو، ڕووی لە من کرد و وتی:

دەبێ زاوا، پێش تەواوبوونی ئاهەنگەکە، شووشەیەک شەراب بە یەک کەرەت، بێ وچان و وەستان، بخواتەوە، بۆ ئەوەی توانای خۆی پیشان بدات.

شەرابەکەی ڕۆکردە ناو شاخەگایەکە و بەرەو لای من و ئێکا هات. من حەپەسام، چونکە نەمدەزانی ژنهێنانەکەم ئەم سەربارە گرانەشی دەوێت! بەڵام هەستام و لیمۆوەرگرت. پێشتر نیو قاپ

ڤۆدکا و پەرداخێک شـەمپانیام خواردبۆوە. تەماشـای ئامـادەبووانم کرد، هەنـدێکیان وەکوو ئەوەی بۆ زۆرانبـازی، یـان بۆکسێن بچم، هانیـان دەدام، ئەوانـی تـر چاوەڕێ بـوون تـا بزانن زاوا بیـانییەکە شـێرە یـان ڕێـوی! بە ناچـاری شـەڕابەکەم بـێ نـاوبڕ و وچـان خواردەوە، تا ئێستا شاخەگایەکەشم پاراستووە.

زۆرم پێ سەیر بوو، دوای ئەوە نە هێڵنجم هـاتێ، نە سـەرخۆش بووم و نە تووشـی سـەرەگێژە و ژانەسـەر هـاتم! پاش ئەو هەمـوو ڤۆدکایە، چۆن لەشم توانی وەک ئیسفنج، سێ چارەگە لیتر شەڕاب هەڵبمژێت! ئەگەر ئەوە سیحری ئەوین نەبێت، دەبێت چی بێت!

ئێکـا، لە کۆمپانیـای کەشـتیوانیی جۆرجیـا وەکـوو تەرجومـانی ئینگلیـزی، رووسـی و جـۆرجی کـاری دەکـرد. چەنـد ڕۆژ دوای ئـاهەنگەکە، بە داشـکانێکی زۆرەوە، دوو بلیتـی یەک هەفتە گەشـتی دەریایی، بە سـێ ژەم نـانخواردنەوە کڕی. کەشتییەکە لە بەنـدەری بـاتومییەوە بەڕێ کەوت، لە چـوون و گەڕانەوەیـدا، بە شـارەکانی سوخۆمی، سۆچی، یاڵتا و ئۆدێسادا تێ پەڕی و گەڕایەوە باتومی. ئەوە یەکەمجـار بـوو سـواری کەشـتی ببم، کە هێنـدەی هـۆتێلێکی گەورەی پێـنج شـەش شـەش قـاتی بەرز بـوو، ڕێسـتوران، بـاڕ، دیسـکۆ، شـوێنی مەلەکـردن، سـاونا و سـوپەرمارکێتی تێدا بـوو. شـەوان کەشـتییەکە بەڕێ دەکەوت، بەرەبەیـان لە بەنـدەری یەکێک لەو شـارانە دەوەسـتا. تـا ئێـواریێ لەوێ دەبـووین، بەنـاو شـارەکەدا دەگەڕاین، سەردانی شوێنی مێژوویی و مۆزەخانەمـان دەکرد. ئێکا دەستەخوشـکێکی لە ئۆدێسـا هەبـوو، وتـی کە گەیشـتینە ئەوێ سەردانی دەکەین. لە شاری سۆچییەوە بە تەلەگرام کچەی ئاگادار کـرد، کە دوای دوو ڕۆژ دێینە ئۆدێسـا و سـەردانی دەکەیـن. ئەو کـاتە تەلەگـرام، دوای تەلەفـۆن، خێراتـرین شـێوازی پێوەنـدیکردن

بـوو، کە لە پۆسـتەوە بەڕێ دەکـرا و هەمـان سـەعات دەگەیشـتە پۆسـتی ئەو شـارەی بـۆی نێـردراوە. لەوێـش بە پەلە بـۆ شـوێنی مەبەستیان دەبرد. کاتێک گەیشـتینە ئۆدێسـا چووینە مـاڵی کـچەکە، چەنـد جـار لە دەرگامـان دا، کەس وەڵامـی نەدایەوە. ویسـتمان بڕۆین. پۆستەچییەک پەیدا بوو، وایزانی ئێمە خاوەن ماڵین، پارچە کاغەزێکی دایە ئێکا و وتی: ئەمە بۆ ئێوەیە. ئێکا زۆر پێکەنی، وتـی: ئەمە تەلەگرامەکەمانە، دەڵێی بە کەشتییەکەدا نێردراوە. ئێکا لەسـەر تەلەگرامەکە، چەند وشەی بۆ بۆ کچەکە نووسی و ڕۆیشتین.

ئەو هەفتەیە کاتێکی خۆشمان بەسەر برد و زۆر شوێنی جوان، مۆزەخـانە و شـوێنەواری مێژووییمـان بینـی. شـەوانەش لە کەشتییەکەدا ئاهەنگی گۆرانی، مۆسیقا و سەمایان ڕێک دەخست و تا درەنگانێکی شەو بەردەوام دەبوو.

مەلاکەی باتومی

هەرێمی ئۆتۆنۆمی ئەجاریا کە پایتەختەکەی شـاری بـاتومییە، لە سـەدەکانی حەڤـدەیەم و هەژدەیەم، لە بندەسـتی عوسـمانییەکاندا بوو، لەوێ ئاینی ئیسلامیان، بەسەر بەشێکی خەڵکەکدا سەپاندووە. بەشـێک لە کـاری والـی عوسـمانی ئەوە بـووە، کە وڵاتەکە تـاڵان بکـات، کـچ و ژنـی جـوان، وەکـوو جەواری و کـوڕی منـداڵ بـۆ دەربـاری سـوڵتان بنێرێـت. کوڕەکـان، کە لە بنەمـاڵەی دیـار هەڵدەبژێردران، لە منداڵییەوە بۆ سوپا پەروەردە دەکران. مەدحەت پاشـای والـی عوسـمانییەکان لە بەغـدا، منـداڵێکی دزراوی جۆرجی بـوو، لەگەڵ منـدالانی تـری وەکـوو خـۆی، لە شـوێنی تـایبەت پێـی خوێنـدرابوو و پەروەردە کرابـوو. دانیشـتوانی جۆرجیـا، بە بـێ

ئەبخازیا[1] کە لە جۆرجیا دابڕاوە، نزیکەی چوار ملیۆن کەسن. لە هەرێمی ئەجاریا ٣٥٠ هەزار کەس دەژین، سەد هەزاریان مسوڵمانن، بەڵام هەموویان بە ڕەگەز جۆرجین و بە زمانی جۆرجی قسە دەکەن. هەروا ئەو ساڵانە لە جۆرجیا زیاتر لە چل هەزار کورد دەژیان، کە زۆرینەیان ئێزدی بوون، کاتی خۆی لە ترسی کوشتاری تورک و جاشەکوردی مسوڵمان، ڕوویان لە ناوچەی قەفقاس کردبوو. بەشێکان لە جۆرجیا، بە تایبەت لە پایتەخت، تبلیسی و گوندەکانی دەوروبەری، گیرساونەوە. لە بەر ئەوەی ئەو ماوەیە لە باتومی ژیام، بە داخەوە، نەمتوانی پێوەندییان پێوە بکەم.

کوڕێکی ناسیاوی ماڵی ئێکا، ناوی زڤیاد بوو، قوتابی زانکۆ بوو، زمانی عەرەبی دەخوێند و کەمێک فێری زمانەکە بووبوو. پێی وتم لە باتومی مزگەوتێک هەیە، ئەگەر حەز دەکەیت پێکەوە دەچین ببینە و قسە لەگەڵ مەلای مزگەوتەکەش دەکەین.

مزگەوتەکە، خانوویەکی ئاسایی بێ منارە بوو، بانگی تێدا نەدەدرا. زڤیاد بە مەلاکەی وتبوو کە من خەڵکی عێراقم، بۆ ژنهێنان هاتووم بۆ باتومی. مەلا گەنجێکی گەنمڕەنگ، چاوقاوەیی و باڵا مامناوەنجی بوو. وێنەی زۆربەی مەلایانی جارانی کوردستان، بە مووکێش ڕیش و سمێڵی قەڵەم کردبوو. بە ڕووی خۆشەوە پێشوازی کردین. بە عەرەبییەکی فوسحای مەلایانە بەخێری هێنام و کەوتە قسەکردن. دوای تاوێک لێی پرسیم: ژنەکەت مسوڵمانە؟.

1- هەرێمی ئەبخازیا، لە سەرەتای نەوەتەکاندا، بە کۆمەکی ڕووسیا، یەکلایەنە سەربەخۆیی ڕاگەیاند. هاووڵاتیانی گورجییزمان کە بە دەیان هەزار خێزان بوون، لەوێ بە شەڕ دەرکران. ئێستا دانیشتوانی ئەبخازیا نزیکەی چارەکە ملیۆنێک کەسە. بەشێکی تری جۆرجیا، ئۆسێتیای باشوور، کە ناوچەیەکی ستراتیجیی قەفقاسە، خەڵکەکەی نزیکەی ٥٥ هەزار کەسن، زۆربەیان ڕووسزمانن. ڕووسیا دەستی بەسەردا گرتووە.

وتم: نەخێر مسوڵمان نییە؟

زۆر بە جیدی و سەرسامییەوە پرسی:

بۆچی ژنی نەسرانیت هێناوە؟!

من لە پرسیارەکەی کەمێک بێتاقەت بووم، چونکە دەخالەتێکی زەوقسزانە و ڕووقایمانەش بوو لە ژیانی تایبەتی کەسێک، کە نایناسێت و تەنیا چەند دەقیقەیەکە بینیویەتی. بەڵام بەسەرخۆم نەهێنا، چونکە بەو عەقلییەتە ئاشنام و دەزانم بەرهەمی چ جۆرە بیرکردنەوە و کولتوورێکە. بۆ جەفەنگ و گاڵتەکردن بە قسەکەی، وتم:

ئەمە هەڵەیەک بوو، جارێکی تر دووبارەی ناکەمەوە.

کەچی مەلاکە قسەکەی بە جیدی وەرگرت و وتی:

ئینشا ئەڵڵا.. ئینشا ئەڵڵا... ئێوە لە عێراق دەتوانن چوار ژن بهێنن، ئێمە ئەو مافەمان نییە.

دوای تاوێک قسەکردن لێی پرسیم: کەی دەچییەوە بۆ عێراق؟

وتم: من لە بولگارستانەوە هاتووم، ناچمەوە عێراق.

کاغەزێکی لە گیرفانی دەرهێنا، کە پێشتر ئامادەی کردبوو، وتی: لێرە کتێبی ئاینی نییە، ئەگەر جارێکی تر هاتییەوە ئەم کتێبانەم لەگەڵ خۆت بۆ بێنە.

کاغەزەکەم لێ وەرگرت، ناوی کتێبی چەند زانا و مێژوونووسی ئیسلامی نووسیبوو، لەوانە کتێبێکی ئەلتەبەری بە ناوی (تاریخ الرسل والملوک) و چەند کتێبی تر، کە ناویانم لەبیر نین. بە مەلاکەم وت:

ئەگەر چوومەوە عێراق، بەدوایاندا دەگەڕێم.

لەو ماوەیەی لە باتومی بووم، چەند برادەر، کە لە یەکێتیی سۆڤیەت دەیانخوێند، یان دەژیان، لەوانە د.جەمشید حەیدەری،

تەلەفۆنیــان بــۆ کــردم و پیرۆزبابیــان لــێ کــردم. د.جەمشــید بە سەرسوڕمانەوە لێی پرسیم چۆن حزبی شیوعی ڕێگەی پێ داویت ژنـی سـۆڤیەتی بهێنیت؟ ئەوە نـاعەدالەتییە، چەنـدان ئەنـدامی حزبـی شیوعی لێرە هەن، دەیانەوێت ژن بهێنن، ڕێگەیان پێ نادەن. هەیانە چەنـد سـاڵە لەگەڵ ژنـی سـۆڤییەتی دەژیـن و منـداڵیان هەیە، کەچـی یارمەتییان نادەن بە جۆرێکی قانوونی ژنەکانیان مارە بکەن. نـاوی چەند کەسێکی برد، لەوانە برایەکی پەخشان زەنگەنە، وا بزانـم وتـی د.سیروان عەبدوڵلا، قوتابییەکی ئێزدی، کە نـاوی خودێدا بـوو، مـن لە پێشــمەرگایەتی ناســیم، لەگەڵ نــاوی چەنــد کەســی تــر، کە ئەو گرفتەیان هەبوو.

وتم: دوکتۆر جەمشید کەواتـا دەرفەتـی چـاک بـۆ ئەو هاوڕێیـانە هەڵکەوتووە، با پێداگری بکەن، بۆ ئەوەی مـۆڵەت بەوانـیش بـدرێت کە ژنی سۆڤیەتی بهێنن، یان ژنەکانیان مارە بکەن.

ئەوەی مەکتەبــی سیاســی حزبــی شــیوعی لێــی دەســڵەمییەوە ڕووی دا، دەرگـاکە کـرایەوە و دواتـر نەتوانـدرا دابخـرێتەوە. چـوار ساڵ دواتریش یەکێتیی سۆڤییەت هەڵوەشایەوە.

بەشی دەیەم
بە ڕێگای ئاوریشمدا

١

ژیان لە کابول

لە هەفتەی دووەمی ئەیلولی ١٩٨٧ چووم بۆ مۆسکۆ، تا لەوێوە بەرەو کابول بەڕێ بکەوم. جگە لە ئێکا، هیچ کەسێکی خێزانەکەیان نەیزانی من بۆ کابول دەچم. چونکە ئەو کاتە هەشت ساڵ بوو لەشکری سۆڤیەت لە ئەفغانستان، لەگەڵ چەکدارە ئیسلامییە توندڕەوەکان، لە شەڕێکی زۆر سەختدا بوو. ئەمریکا، ڕۆژئاوا، عەرەبستانی سعوودی و پاکستان، بە هەموو تواناکیانەوە، پشتگیریی سەربازی، ئابووری و لۆجستیی ئەو هێزە ئیسلامییە توندڕەوانەیان دەکرد. ئەو ساڵانە بەردەوام تەرمی سەرباز و ئەفسەری سۆڤیەتی، لەوێوە دەهێندرانەوە مۆسکۆ و ڕەوانەی کۆمارە جیاوازەکانی سۆڤییەت دەکران. لەو شەڕەدا زیاتر لە پازدە هەزار سەربازی سۆڤییەتی کوژران. بۆیە ئەو کاتە ئەفغانستان، لای خەڵکی سۆڤیەت، بە شوێنێکی زۆر ترسناکی دنیا دادەندرا.

لەگەڵ ئێکا ڕێک کەوتین، بۆ ئەوەی دایک و باوکی نەترسن و نیگەران نەبن، پێیان دەڵێین من دەچم بۆ سووریا.

لە مۆسکۆ هاوڕێ عەزیز محەمەد، کە ماڵی لەوێ بوو، ویستی پێش سەفەرەکەم بمبینێت. شەوێک لەگەڵ کەمال شاکر، لە ماڵی خۆی میوانداریی کردین. شەوەکەمان بە خۆشی بەسەر برد و

ڤۆدکـای ڕووسـیمان خـواردەوە. عەزیـز مـحەمەد نە پیرۆزبـایی ژنهێنانەکەی لێ کردم، نە باسی ئەو نامە و نـامیلکەیەی کرد، کە لە سۆفیاوە بۆم ناردبوو. منیش بێدەنگەم لێ کرد. هەندێک زانیاری و ڕێنمـایی لەبـارەی کـارەکە و پێوەنـدیمان لەگەڵ حزبـی خەڵکـی ئەفغانستان پێ دام. پێی وتم، کە پێش من دوو هـاوڕێ، ئەبو عەلا (کامیل کەرەم) لەگەڵ هاوڕێیەکی عەرەب، بە ناوی ئەبو حـاتەم، کە نەمدەناسـی، لە کـابولن، لەوێ چـاوەڕێم دەکەن. هەروا وتـی لە کابول ئەبو عەلا لە کاروبارەکان زیاتر ئاگادارم دەکات.

ئەو شـەوە زانـیم ئەبـو عەلا، لەجیـاتی مـن، کـراوە بە بەرپرسـی کـارەکە. مـن ئەبـو عەلام دەناسـی، کـادیرێکی پیشـەیی حـزب و کەسێکی هەڵسووڕاو بوو، پێنج شەش سـاڵ لە مـن بەتەمەنتر بوو. لەو کـوردە فەیلییـانەی بەغـدا بـوو، کە لە کۆتـایی حەفتاکـان خێزانەکەیـان لە عێـراق، بە بەهـانەی ئێرانیبـوون، دەرکرابـوون و ڕەوانەی ئێران کرابوون، ئەویش دواتـر خـۆی گەیاندبووە ئێران. زمـانی فارسیی دەزانـی، چەنـد سـاڵ لە تـاران بە نهێنـی بەرپرسـی کاروباری حزبی بوو. بەڵام چەند هاوڕێیەک، کە ئەویان دەناسـی و کاریان لەگەڵ کردبوو، بە کەسێکی گەندەڵ ناویـان دەبرد. لە تـاران مـاڵەکەی کرابـوو بە مـاڵی حزبـی و هەنـدێک هـاوڕێی تـایبەت، کە هـاتووچۆی ئێـران و دەرەوەیـان دەکـرد، چەنـد شـەوێک لەوێ دەمانەوە. ئەو کاتەی بۆ چارەسەری پزیشکی چوومە تـاران، چەنـد شـەو لە مـاڵی ئەوان بـووم. دواتـر ژوورێکیـان بۆ دۆزیمەوە. ئەبـو عەلا بۆ لای دوکتۆری پسپۆڕی بـردم، لە نەخۆشـخانەش سـەردانی کـردم و پێمەوە مانـدوو بـوو. هاوسـەرەکەی، دایکـی عەلا، ژنێکـی بەڕێـز، میواندۆسـت، ڕووخـۆش و بەتەحەمـول بـوو. هاوڕێیـانی خـۆش دەویسـت، وێـنەی خوشـکێکی میهرەبـان، ڕەفتـاری لەگەڵ

هەمووان دەکرد و ڕێزی دەگرتن.

من ئەو بڕیارەم پێ ناخۆش نەبوو، بە پێچەوانەوە پێم باش بوو. چونکە ئەبو عەلا، لەم بوارەدا شارەزاتر بوو. لە شەستەکانەوە کادیری پیشەیی حزبی شیوعی بوو. ئەزموونی لە کاری ڕێکخستندا هەبوو، بۆیە بۆ کاری لەو جۆرە، لە من گونجاوتر بوو.

کاتێک لە ماڵی عەزیز محەمەد دەرچووین، هێشتا بیرم لەو مەسەلانە دەکردەوە. هەستم کرد باری سەرشانم کەمێک سووک بووە. ئەو کارە بەرپرسیارییەکی گەورەیە و پێوەندیی بە ژیان و چارەنووسی دەیان، یان سەدان کەسەوە هەیە. من هیچ ئەزموونێکم لەو بوارەدا نییە. کارەکە لە وڵاتێکە نوقمی شەڕ بووە، من نەمبینیوە و لەوێ کەس ناناسم. قورسایی ئەو بەرپرسیارییە، بە تەنیا ناکەوێتە ئەستۆی من. هەروا بە بیرمدا هات کە لەوێ کاتی خوێندنەوە و نووسینم زیاتر دەبێت و جارێکی تر دەستم بە کتێبی فارسی دەگاتەوە، کە پێنج ساڵ بوو، بە هۆی خوێندن و سەرقاڵبوون بە زمانی بولگاری، لە زمان و ئەدەبی فارسی دابڕابووم.

ڕۆژێکی ناوەڕاستی ئەیلول منیان گەیاندە فرۆکەخانەی مۆسکۆ. لەوێ بێ ئەوەی کۆنترۆڵ بکرێم، بە بەشی (ڤیپ)دا، برامە ناو هۆڵی چاوەڕوانی. وەکوو هاووڵاتییەکی ئەفغانی، بە پاسپۆرتی ئەوان، سەفەرم کرد. ئەمە پاسپۆرتی چوارەم وڵات بوو کە وێنەی منی بەسەرەوە بێت، پاسپۆرتی عێراقی، ئوردونی، یەمەنی و ئەفغانی، ئێستاش لە سوید، پاسپۆرتی سویدیم هەیە.

کاتێک فرۆکەکە گەیشتە ئاسمانی کابول، کەمێک نزم بۆوە و بە دەوری شاری کابولدا سووڕایەوە. لە پەنجەرەی فرۆکەکەوە، چەند ڕاکێتم بینین، کە بە لای فرۆکەکەدا تێ پەڕین. وامزانی ئەو ڕاکێتانە

بۆ فرۆکەکە هاوێژران، بۆیە ترسام، تەماشای سەرنشینەکانم کرد، هەندێکیان لە پەنجەرەی فرۆکەکەوە، سەیری ئەو ڕاکێتانەیان دەکرد. لە سەرنشینەکەی تەنیشتم، کە ئەفغانی بوو، پرسی:

ئەو ڕاکێتانە چین و کێ دەیان هاوێت؟

وتی: ئەوانە لە فرۆکەکەوە هەڵدەدرێن، بۆ ئەوەی ڕاکێتی تیرۆریستان ڕوو لە گەرمایی ئەوان بکەن و بەر فرۆکەکە نەکەون.

بەم قسەیە کەمێک ئارام بوومەوە.

بێ گرفت گەیشتینە کابول. لە فرۆکەخانە هاوڕێیان چاوەڕێم بوون، لەوێوە منیان بردە ڤێلایەکی دوونهۆمی، کە ئەفغانییەکان وەکوو ماڵ و شوێنی کار، بۆیان دیاری کردبووین و هەرسێکمان لەوێ دەژیاین. خانووەکە لە گەڕەکی وەزیر ئەکبەرخان بوو، ماڵی بازرگانێکی ئەفغانی بوو، کە دوای ڕوخاندنی ڕێژیمی داود خان، وڵاتی بە جێ هێشتبوو. ساڵانێک دواتر کە ڕۆمانی (کۆلارە)ی نووسەری ناوداری ئەڤغانستان، خالید حوسێنیم خوێندەوە، ئەو خانووەم بە بیر هاتەوە، چونکە ماڵی قارەمانی ڕۆمانەکە، لە زۆر لایەنەوە، لەو خانووە دەچێت.

ژووری میوان، نانخواردن و موبەق لە قاتی یەکەم بوون، لە قاتی سەرەوە پێنج ژوور هەبوون، هەر کەسمان ژووری خۆی هەبوو. دوو ژوورەکەی تر بۆ میوان بوون. پاسەوانی ماڵەکە، لە قاتی یەکەم، ژوورێکی لاچەپی تایبەتی هەبوو. ڕۆژانە ئەفغانەکان خۆیان خواردنیان بۆ ئێمە و میوانەکانمان دەهێنا. هەروا کارمەندێکیان بۆ ماڵەکە دیاری کردبوو، ناوی حوسێن بوو، بۆ چالێنان و قاپشۆری و ماڵخاوێنکردنەوە، هاوکاریی دەکردین. ئێمە ئۆتۆمبێلمان نەبوو. بێ چەک و پاسەوان، بە تاکسی، یان بە پێ، هاتوچۆی ناو شار و دەزگای حکومەت و هاوڕێیانی فیداییانی

خەڵکی ئێران (ئەکسەریەت) و حزبی تودەمان دەکرد. لەوێ مانگانە تەنیا بیست دۆلارم وەکوو دەرماڵە وەردەگرت، کە بەشی جگەرە، دوو-سێ قاپ ڤۆدکای ڕووسی و چەند کتێبێکی دەکرد.

ئەو ساڵانە ئەندام و کادیری حزبی شیوعی زۆر بە زەحمەت دەیانتوانی لەنێوان کوردستان و دەرەوەدا، هاتوچۆ بکەن. ڕێگای قامیشلی- بادینان گیرابوو. کۆماری ئیسلامی ئێران هاوکاریی زۆربەی هێزە سیاسییە عێراقییەکانیان دەکرد، کەچی ئێمەیان بە دوژمن دەزانی و هیچ جۆرە ئاسانکارییەکیان بۆ هاتوچۆی هاوڕێیانمان نەدەکرد، تەنانەت دەیان گرتن. بۆیە ڕێگای نهێنیی نێوان ئەفغانستان- تاران- کوردستان، گونجاو و پێویست بوو. لە ئەفغانستان، پارتێکی چەپی مارکسی، حوکمڕان بوو، ئاسانکاریی بۆ دەکردین. چەند ئەندامی سەرکردایەتیی فیدایانی خەڵکی ئێران (ئەکسەریەت) لە کابول بوون، ڕێگای نێوان ئێران و ئەفغانستانیان بەکار دەهێنا. ئەوانیش لەو بارەیەوە کۆمەکیان کردین.

سنووری نێوان ئەفغانستان و ئێران، ئەوەندە فراوان و سەختە، زۆر زەحمەتە کۆنترۆڵ بکرێت. لەوەش گرینگتر خەڵکی ناوچە سنوورییەکانی ئێران لەگەڵ ئەفغانستان، هەم بلوچن، هەم سوننەمەزهەبن، بۆیە زۆرینەیان لە کۆماری ئیسلامیی ئێران تووڕە و بێزارن، ئەگەر بتوانن دژایەتیی دەکەن. ڕاستییەکەی ئەوەی ئەفغانستانی بەدەستەوە بێت، دەتوانێت بە قاچاخی چەک، چەکدار، حەشیشە و هەر شتێکی تری بوێت، ڕەنگە یۆرانیۆمیش، بیگەیەنێتە ئێران، عێراق، تورکیا و تەنانەت ئەورووپاش. یان بەرەو پاکستان، چین، تاجیکستان، ڕووسیا و دوورتری بەرێت. هۆکارێکی شەڕی زیاتر لە چل ساڵەی ئەفغانستان لەبەر بایەخی جیۆسیاسی و (جیۆقاچاخچێتی)ی! ئەو وڵاتەیە. ئەو ڕۆژگارە ئێمە لەوێوە

کۆمۆنیستانمان، بۆ بەرەنگاربوونەوەی ڕێژیمی سەدام حوسێن، بۆ کوردستانی عێراق ڕەوانە دەکرد. دوای ئێمە حکومەتی ئیسلامیی ئەفغانستان و ڕێکخراوی تیرۆریستیی ئەلقاعیدە، لەوێوە چەک و چەکداری ئیسلامی و حەشیشەیان، بۆ عێراق و ناوچەکە و دنیا دەنارد.

دوای هەڵوەشاندنەوەی یەکێتیی سۆڤیەت، ئەمریکا بایەخی زیاتری بە ئەفغانستان دا و داگیری کرد، بەو هیوایەی بتوانن دەسەڵاتێکی گوێڕایەڵی خۆیان لەوێ بسەپێنن، لە ڕێی ئەفغانستانەوە، نەوت و گازی ئۆزبەکستان، کازاخستان و وڵاتی تری ئەو ناوچەیە، بگەیەننە دەریای عومان. بەڵام ئەو کارە سەری نەگرت، ئەمریکا ساڵی ٢٠٢١ بە پەلە ئەفغانستانی بەجێ هێشت. مۆدێرنترین چەک و جبەخانەی سەربازیی خۆی لە ئەڤغانستان خستە دەستی تالیبان؟

ئایا ئەمریکا بەو ئامانجە ئەو کارەی کرد تا هێزە سەربازییەکەی ڕەوانەی شوێنی تر بکات، یان دەیەوێت حکومەتی تالیبان، تیرۆریستان بۆ وڵاتانی تر بنێریت؟ بە تایبەت بۆ چین، ڕووسیا و ئێران، کە بە نەیاری ئەمریکا و ڕۆژئاوا دادەندرێن. ڕەنگە تالیبانەکان سەری خۆیان لە تاوێری زلهێزانی وێنەی چین و ڕووسیا نەدەن، بەڵام بەلای زۆرەوە کێشە بۆ ئێران دروست دەکەن.

لە ئەفغانستان چوار نەتەوەی سەرەکی هەن، پشتو، تاجیک، هەزارە و ئۆزبەک. پشتووەکان، کە ڕابەریی گروپی تیرۆریستیی تالیبان دەکەن، لە سەدا چل تا چل و پێنجی دانیشتوانن، لە باشوور و ڕۆژهەڵاتی وڵاتەکە دەژین. بەشێکی پشتووەکان لە پاکستانیش هەن. لە ئەفغانستان دوو زمانی فەرمی (ڕەسمی) هەیە، زمانی

پشتوو و زمانی دەری. هەردووکیان لە میدیا، خوێندن و دەزگای دەوڵەتدا بەکار دەهێندرێن. زمانی دەری شێوەیەکی ئەفغانیی زمانی فارسییە، لە شێوەی ڤێرشنی ئینگلیزیی بریتانی و ئەمریکایی.

ئەو کاتە بزاڤی ناسیۆنالیستی لە ئەفغانستان دەرنەکەوتبوو. کەچی بزاڤی کۆمۆنیستی و بزاڤی ئیسلامی بەهێز بوون. کێشەی سەرەکی لەنێوان ئەو دوو لایەنەدا بوو.

کۆمۆنیستەکان بە کۆمەکی یەکێتیی سۆڤیەت، حوکمڕانییان دەکرد. کۆمەڵێک گۆڕانکاری و ڕیفۆرمیان لە بواری ئابووری، کۆمەڵایەتی، ئازادی و مافی یەکسانیی ژن و پیاودا کرد، سنووریان بۆ دەسەڵاتی دەزگا ئاینییەکان دانا. بەڵام بە هۆی کێشەی نێوخۆی حزبەکە لەسەر دەسەڵات، ناکۆکی و شەڕ کەوتە نێوان سەرکردەکانیان. حەفیزوڵڵا ئەمین، کە سەرۆکوەزیر بوو، سەرۆککۆماری کوشت و دەستی بەسەر دەسەڵاتدا گرت.

لە ئاداری ١٩٧٩ کە مانگێک بوو شۆڕشی ئیسلامیی ئێران هەڵگیرسابوو، ئیسلامییەکانی ئەفغانستان، بە ڕابەریی گوڵبەدین حیکمەتیار، پەنایان بۆ چالاکیی چەکداری برد. ئەمریکا، پاکستان و عەرەبستانی سعوودی و دۆستانی ئەمریکا، دەبوو بە چەکی ئاین، دژایەتیی کۆمۆنیزم و لەشکری سۆڤیەت بکەن، چونکە هێزێکی ناسیۆنالیستی، لە شێوەی حزبی بەعس، لە ئەڤغانستان نەبوو ئەو کارەیان بۆ بکات.

لەو ساڵەدا ئیسلامی توندڕەوی سیاسی، وەکوو هێزێکی سیاسیی چەکدار، بۆ شەڕی دەوڵەتی ئەڤغانستان و لەشکری سۆڤیەت، ئامادە کرا. لە هەمان کاتدا ئێران ڕادەستی خومێنی و ئاخوندەکان کرا. بەو کارە ڕۆڵی ئیسلامی سیاسی و کێشەی

هەزار و چەند سەد ساڵەی نێوان سوننە و شیعە چالاک کرانەوە و هێندرانەوە سەر شانۆی سیاسیی ناوچەکە و جیهان.

ئایا ڕێکەوت بوو لە ماوەی چەند مانگدا دوو بزاڤی بەهێزی ئیسلامیی شیعەمەزهەب و سوننەمەزهەب، لەسەر شانۆی سیاسیی ئەو دوو وڵاتە دراوسێیە (ئێران و ئەڤغانستان) دەرکەوتن؟!

بە ڕای من مۆدێلی دەوڵەتی ئیسلامیی شیعەمەزهەب، لە ئێران، هاندانێکی سوننەی سیاسیی بوو، بۆ ئەوەی ئەوانیش چالاکانەتر کار بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سوننەمەزهەب بکەن. ئەمریکا و عەرەبستانی سعودی و پاکستان، بە هەموو توانایەکیانەوە پشتگیری بزاڤی ئیسلامی ئەڤغانستانیان کرد. سوننەی سیاسی، بە بێ دژەکەی خۆی، کە شیعەی سیاسییە، لاواز دەبێت و دەپووکێتەوە. بۆ ئەوەی یارییەکە گەرم و بەردەوام بێت، دەبێت هەردوو تیپەکە هاوتا بن و پێکەوە، لە مەیدانەکەدا چالاک بن. لەبەر ئەوە دەبێت دەوڵەتی ئیسلامیی شیعەمەزهەبی ئێران جارێ بەردەوام بێت. بە ڕای من ئەو ڕۆژەی سوننەی سیاسی کارەکەی خۆی تەواو دەکات و شانۆکە چۆڵ دەکات، کۆماری ئیسلامی ئێرانیش نامێنێت، یان بە پێچەوانەوە. چونکە ئەو دیاردەیە دوو تیپی یارییەک و دوو ڕووی دراوێکن.

یەکێتیی سۆڤییەت، بۆ بەرژەوەندیی خۆی و لە ترسی ئەوەی هێزە ئیسلامییەکانی ئەڤغانستان دەسەڵات بگرنە دەست، ئەو وڵاتەی داگیر کرد و شەڕێکی فراوان هەڵگیرسا. چەند مانگ دواتر شەڕی عێراق و ئێرانیش دەستی پێ کرد. عەرەبستانی سعودی و وڵاتانی کەنداو، بۆ پێشگرتن لە شیعەی سیاسی، پشتی سەدامیان گرت. کورد دەڵێت: گۆم تا قووڵ بێت مەلەی خۆشترە!

ئەو دەمەی لە کابول بووم هەشت ساڵ بوو، شەڕی نێوان هێزە

ئیسلامییە توونـدڕەوەکان و دەوڵەتیـی ئەڤغانسـتان، هەڵگیرسـابوو. تۆپبـاران، تەقیـنەوە و تیـرۆر، لە گەڕەک و شـەقام و بازاڕەکـانی کابولــدا، بووبــوون بە دیــاردەی ئاســایی و خەڵــک لەگەڵیــان ڕاهـاتبوون. دەوڵەتـی سـۆڤیەت، دەیەویسـت لەگەڵ حزبـی گەلـی ئەفغانسـتان، سیسـتمێکی سیاسی، ئایـدیۆلۆجیا و کولتوورێـک لەو وڵاتەدا بچەسپێنن، کە بە کولتوور، مێژوو و شێوەژیانی زۆرینەی خەڵکی ئەو وڵاتە نامۆ بوون. بە کورتی شەڕەکە زەمینەی سیاسی، کــۆمەڵایەتی و کولتــووریی هەبــوو. لەوەش زیــاتر ئەنجــامی کاردانەوەی گەلی ئەفغانسـتان بـوو بەرانـبەر دەسـەڵاتی مارکسیی ئەفغـانی و لەشـکری سـۆڤیەت، کە وڵاتەکەی داگیـر کردبـوو. بەڵام شــەڕەکە لە ناوەڕۆکـدا گۆڕدرابـوو بە شــەڕی نێـوان ئەمریکـا و یەکێتیـی سـۆڤیەت. ســەرەنجام، لە کۆتـایی هەشـتاکانی ســەدەی پێشـوو، لەشـکری سۆڤیەت، بە ناچاری لە ئەفغانسـتان کشـایەوە و ئیسلامییە سوننە توونڕەوەکان دەسەڵاتیان گرتە دەست.

تا ئێستا ئیسـلامی سیاسـیی سـوننی، تالیبانەکان، لە ئەفغانسـتان زاڵــن، کە زۆرینەیــان پشــتوزمانن. ڕەنــگە لەمەودوا، کە گەلــی ئەڤغانسـتان لە داگیرکەری بیـانی ڕزگـار بوون، سـەرەتای کێشـەی نەتەوەیـی، ئەگەر لە بەرگـی ئاینیشـدا بێـت، ڕوونتـر دەربکەوێـت. کێشـەی نێوخـۆی ئەڤغانسـتان، تەنیـا کێشـەی مەزهەبیـی سـوننە و شیعە نییە، بەڵکو تایبەتمەندییەکی نەتەوەییشی هەیە، کێشەی نێوان پشتوو و دەریزمانـانە، کە بەشـێکیان شیعەمەزهەبن. ئێسـتا خەڵکی هەزارە، کە دەریزمـانن، بە بەهـانەی شـیعەبوون،لەنـاو دەبـردرێن، بەڵام لە ناوەرۆکـدا هەسـتێکی شـۆڤێنییانەی دێـرین، بەرامـبەر بە ئەوان هەیە و بە سـوکی تەماشـایان دەکەن. پشـتووەکان، وێـنەی فارسەکانی ئێران، لە نیوەی دانیشـتوانی وڵاتەکە کەمترن، بۆیە بە

بێ توندوتیژی و تیرۆر، ناتوانن وڵاتەکە بەڕێوە بەرن.

تالیبانەکان، کە هێزێکی ئیسلامیی سوننەمەزهەبن، لە کارخانەی ئیسلامیی پاکستانەوە بەرهەم هێندران. پێش کۆتایی سەدەی پێشوو، بە چەک و تانکی پاکستان، نێردرانەوە کابول. بەلای زۆرەوە ئەو جیاوازییە کولتووری و زمانییەی نێوان هەردوو نەتەوە، هۆکارێکی تری هەڵگیرسانی شەڕی نێوخۆی ئەفغانستانە.

خەڵکی کابول بەگشتی زۆر هەژار و نەدار بوون. بە پوول منداڵان لە شەقام و بازاڕ، دەستگێرییان دەکرد. هەر بیانییەکیان بدیتبایە ماوەیەک دوای دەکەوتن، بە زمانی ڕووسی داوایان لێ دەکرد شتێکیان لێ بکڕێت. منداڵانی زۆریش لەناو زبڵ و خاشاکدا، بە دوای شتێکدا دەگەڕان، کە بۆ خواردن، یان بەکارهێنانەوە دەست بدات. پاسی هاتوچۆ زۆر کەم بوو، لە ویستگاکانی پاس خەڵک لە چاوەڕوانیی پاسدا، کەڵەکە دەبوون. کاتێک پاسەکە دەهات ئەوەندەی لە دەرگاوە بە پاڵەپەستۆ سەردەکەوتن، هێندەش لە پەنجەرەکانەوە خۆیان دەخزاندە ناو پاسەکە. ڕووبارێکی گەورە بە کابولدا دەڕوات، زۆر لیل، پڕخاشاک و پیس دیاربوو. خەڵک لە ڕۆخی ڕووبارەکە دەست و ڕوخساری خۆیان دەشوشت.

لەناو ئەو شەڕ و هەژاری و وێرانکارییەدا، هێشتا ڕووناکییەک دەبیندرا، چینی مامناوەند لە گەشەکردندا بوو. بزاڤی ژنان بەهێز بوو، دەوڵەتی نوێی ئەفغانستان بە قانوون کۆمەڵێک ماف و ئازادیی بۆ ژنان بڕیار دابوو، لەوانە مافی یەکسانبوونی ژن و پیاو، مافی هەڵبژاردنی هاوسەر و جیابوونەوە. سەدان کچ و ژن وەکوو چالاکوانی سیاسی و کۆمەلایەتی، یان لە دەزگاکانی دەوڵەت و بازاڕدا، کاریان دەکرد و ئازادانە دەگەڕان. لە بەرانبەر ئەوەدا ژنانی بورقەپۆش زۆر بوون. هەروا سەدان لەو کتێبە ئەدەبی،

هزری، فەلسەفی و مێژووییانەی لە سەرەتای هەشتاکاندا، لە ئێران دەرچووبـوون، جـارێکی تـر لە کـابول، چـاپ کرابـوونەوە و بە نرخێکی هەرزان، دەفرۆشران و کڕیاریان زۆر بوو.

کاری سەرەکیی ئێمە لە کابول ئەوە بوو، پێشوازیی هاوڕێیانمان بکەین، کە لە ڕێگای مۆسکۆوە دەهاتن، دەبوو لەوێوە بە ئێراندا بۆ کوردستانیان بنێرین. یـان بە پێچەوانەوە، ئەوانەی بە قاچـاخی لە ئێرانەوە دەهـاتن بەرەو مۆسـکۆ بەڕێیـان بکەیـن و لەوێـوە بچـنە سووریا، یان وڵاتێکی تر. ئەو کارە بە ئاگاداریی سۆڤیەتەکان و بە هاوکاریی حکومەت و حزبی گەلی ئەفغانستان دەکرا. ئەڤغانەکان خۆیان پێداویستیی سەفەریان تا سەر سنووری ئێران، یان لەوێوە تا کابول، ئامادە دەکرد. جێگایەک لە سنووری ئێران، لە نـاوچەی زەرەنـج، وەکوو بنەگە بۆ هـاتووچۆ دیـاری کرابوو. دوو هـاوڕێی خۆمان، ئەبو نەشوان و یەشـار، بە نۆرە لەنێوان تـاران و کابولدا، هاوڕێیانیـان دەهێنـا و دەبـرد. لە تـارانەوە دەچـوونە سـنووری ئەفغانسـتان و دەهـاتنە شـاری زەرەنـج، لەوێشـەوە بە فـڕۆکە بـۆ کـابول بەڕێ دەکـران. بەڵام ئەوانەی بەڕێـی ئێرانـدا دەچـوونەوە کوردسـتان، بە فـڕۆکە بـۆ زەرەنـج دەنێـردران، لە سـنوور دەپەڕێندرانەوە و دەگەیەندرانە تاران، لەوێوە دەچوونە کوردستان.

چەنـد ڕۆژ پێش کۆتـایی سـاڵی ١٩٨٧ عەزیـز مـحەمەد گەیشـتە کـابول، بۆ ئەوەی بەو ڕێگایەدا، کە مـن نـاوم نـا ڕێگـای ئاوریشـم، بچێتە کوردستان. ئەو مـاوەیەی لەوێ بوو ڕیشـی هێشـتبۆوە، زۆر پیر دیار بوو و گومانی هیچی لێ نەدەکرا. لە سەرەتای ساڵی نوێدا کاروباری سەفەرەکەی، لەگەڵ هاوڕێیانی ئەفغاندا، ڕێک خرا. (ئەبو نەشوان) چەند هاوڕێیەکی هێنابوو بۆ کابول، لە گەڕانەوەیدا عەزیز محەمەد لەگەڵی چوو بۆ ئێران.

ئێمە چاوەڕێ بووین، لە کاتی دیاریکراودا، هەواڵی گەیشتنیان ببیستین. بەڵام هەواڵ نەهات. نیگەرانی ئەوە بووین گیرابێت. دوو ڕۆژ دواتر زانیمان عەزیز محەمەد لە ڕێگا گرفتی بۆ دروست بووە، بەڵام بە سەلامەتی گەیشتووە. لە زابول، ئەبو نەشوان عەزیز محەمەدی لەو ماڵەی کە بنەگەمان بوو، بە جێ هێشتبوو تا بچێت بلیتی شەمەندەفەر بکڕێت، بۆ ئەوەی بۆ تاران بچن. بەڵام، دوای کڕینی بلیتەکان، زۆر لەناو شار مابۆوە. خاوەن ماڵ ترسابوو کە گیرابێت، بۆیە هاوڕێ عەزیزی تەنگاو کردبوو لە ماڵەکە بڕوات، ئەویش بە ناچاری ماڵەکەی بە جێ هێشتبوو. چووبوو بۆ ناو شار. لەوێ بە سۆراخ ئیستگەی شەمەندەفەری دۆزیبۆوە و بەرەو تاران بەڕێ کەوتبوو. بە درێژایی ڕێگا، کپ و بێدەنگ، وەکوو پیرەمێردێکی ناساخ، خۆی پیشان دابوو. لە تارانیش بە تاکسی چووبوو بۆ ماڵی هاوڕێیەک.

ئەبو نەشوان، پاش کڕینی بلیتەکان، وەکوو دواتر گێڕایەوە، چووبۆوە بۆ ماڵەکە. خاوەنماڵ پێی وتبوو برادەرەکەت ڕۆیشتووە. لەناو شار زۆر بە دوایدا سووڕابۆوە، بەڵام نەیدۆزیبۆوە. شەو بە ناچاری بە قیتار بەرەو تاران بەڕێ کەوتبوو. سەرەتا کەسی ئاگادار نەکردبوو. گوێی هەڵخستبوو، بەڵکو هەواڵێک لەبارەی عەزیز محەمەد ببیستێت. ئەو دەیوت زۆر ترسابووم شتێکی بەسەر هاتبێت، چونکە ئەو کاتە هەرچیم بوتایە کەس باوەڕی پێ نەدەکردم، تومەتبار دەکرام، کە من عەزیز محەمەدم ڕادەستی ئێرانییەکان کردووە.

٢
ئایا بە ڕێگایەکی دروستدا دەڕۆم؟

لە کابول مانگانە دوو یان سێ جار بە تەلەفۆن لەگەڵ ئێکا قسەمان دەکرد، چونکە نرخی تەلەفۆنکردن گران بوو. خەتی ڕاستەوخۆی تەلەفۆن بۆ دەرەوەی وڵات نەبوو. سەرەتا دەبوو پێوەندیی بە بەدالەی تەلەفۆنی ناوەندیی کابولەوە بکەم و ژمارەی تەلەفۆنی ماڵی ئێکای بدەمێ. لەوێوە پێوەندییان بە بەدالەی تەلەفۆنی ناوەندیی مۆسکۆوە دەکرد و تەلەفۆنەکەی ئێمەیان بەو ژمارەوە پێیوەند دەکرد، کە داوام کردووە. دوای ئەوە دەمانتوانی قسە بکەین. ڕۆژێک تەلەفۆنم بۆ ئێکا کرد، کە بە سەردان چووبوو بۆ لای پووری و خوشکی لە تبیلیسی. دوای چاکوچۆنی وتی: درۆیەکەمان ئاشکرا بوو. ئێستا دەزانن تۆ لە کابولی. کە لێم پرسی چۆن؟ وتی کاتێک لە بەدالەی تەلەفۆنی مۆسکۆوە بە پوورمیان وت تۆ لە کابولەوە داوام دەکەیت، پوورم بە دڵخۆشییەوە وتی، تۆ گەیشتوویتە کابولیتی و لە ماڵی باوکمەوە تەلەفۆنم بۆ دەکەی! ئێستا ئاشکرا دەبێت، کە تۆ لە کابولی نەک لە کابولیتی!

چ ڕێکەوتێکی سەیرە! دوو شار، یەکیان لە قەفقاس، لە کەناری دەریای ڕەش (کابولیتی)، ئەوی تریان لە ئەفغانستانی شاخاوی (کابول)، بە هۆی لێکچوونی ناوەکانیان، گرفتی نوێ بۆ ئێمە و ماڵی

خەزوورم زیاد دەکەن! دوای ئاشکرابوونی درۆیەکەمان، ئێکا وتی دێم بۆ لات. داوەتنامەیەکم لە کابولەوە بۆ نارد، تا مۆڵەتی سەفەرکردنی پێ بدرێت و بتوانێت ڤیزای ئەفغانستان وەربگرێت.

سێ هەفتە دوای سەفەری عەزیز محەمەد، ئەبو عەلا پێی وتم کە هاورێیان داوایان کردووە بگەرێمەوە بۆ کوردستان، لەوێ پێویستیان پێمە. ئەو دەیزانی داوەتنامەم بۆ ئێکا ناردووە، خۆم بۆ پێشوازیکردنی ئامادە کردووە. نەمویست وەڵامێکی ڕاستەوخۆی بدەمەوە، پێم وت با جارێ ئێکا بگات، دوایی قسەی لێ دەکەین. بەڵام ئەو دەیەویست زوو وەڵامیان بداتەوە. یەکسەر وتم:

بۆیان بنووسە من بۆ کاری حزبی و پێشمەرگایەتی، ناچمەوە کوردستان.

ئەبو عەلا چاوەڕێی وەڵامی لەو جۆرە نەبوو، بە سەرسوورمانەوە تەماشای کردم، بەڵام هیچی نەوت.

نەمزانی ئایا ئەو کاتەی عەزیز محەمەد لە کابول بوو، ئەو قسەیەی بە ئەبو عەلا وتبوو، یان ئەمە بڕیارێکی نوێی مەکتەبی سیاسی بوو!.

دوای ئەوەی کوردستانم بەجێ هێشتبوو، دۆخی سیاسیی کوردستان زۆر ئاڵۆزتر و شەڕی نێوخۆ خوێناویتر و فراوانتر بووبوو. لە ئایاری ١٩٨٣ کارەساتی پشتئاشان ڕووی دا. ئەگەر لە کوردستان بوومایە، سەد لە سەد منیش، لەگەڵ هاورێیانی ڕاگەیاندن و سەرکردایەتیی حزبی شیوعی، لە پشتئاشان دەبووم. لەوانەبوو بە سەلامەتی دەرباز ببم، یان نەبم. چ کارەساتێکی گەورەیە مرۆڤ لە شەڕێکدا، کە باوەڕی پێی نەبێت، بکوژرێت، یان یان دیل بکرێت!.

لە قەسیدەی وەرزی سەهۆڵبەنداندا، کە ژانی شەڕی نێوخۆی بە

زەقی پێوە دیارە، نووسیومە:

تەنیا ڕێکەوتێکی ڕووت بوو کە بە دەستی
پێشمەرگەیەکی ڕووتەڵەی شیعرپەروەر شەهید نەکرام
تەنیا ڕێکەوتێکی ڕووت بوو
کە تۆ وەکوو گوللەیەکی وێڵ
لەنێو دڵما گیرسایتەوە.

مایەی بەختیارییە کە، لەجیاتی گوللەی پێشمەرگەیەکی ئاسایی یان شیعرپەروەر، ئەوینی کچێک دڵی منی ئاوەدان کردەوە. لە شەڕدا دەشێت هەر شتێکی چاوەڕواننەکراو ڕوو بدات. لەوانەبوو بە پێچەوانەوە، گوللەیەکی منی شاعیر، لەناو دڵ و جەستەی پێشمەرگەیەکی شیعردۆست، یان ئاساییدا بگیرسێتەوە!

کاتێک بەهاری ١٩٨٦ لە سۆفیا ئەو بەشەی قەسیدەکەم نووسی، قسەی دوو پێشمەرگەی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستانم بیر کەوتەوە، کە لە دوو ڕێکەوتی جیاوازدا، بە جیا لە خڕی نێوزەنگ توشم هاتن و منیان ناسییەوە. دوای قسەکردن لەبارەی شیعر و ئەدەبیات، هەردووکیان، بێ ئەوەی ئاگایان لە یەکتری بێت، وتیان: شیعرەکانی تۆمان زۆر بەدڵە، خۆزگە تۆ ئەندامی کۆمەڵەی ڕەنجدەران دەبوویت، نەک ئەندامی حزبی شیوعی.

منیش هەردوو جارەکە بە ڕوویەکی خۆشەوە وەڵامم دانەوە: ئەوە نییە هەموومان پێکەوە، لە دژی فاشیزم دەجەنگین.

ئەو کاتەی لە کوردستان بووم، لێم ڕوون بوو شەڕەکە فراوانتر و خوێناویتر دەبێت، چونکە سەرکردایەتیی حیزبی شیوعی ژێر بە ژێر خۆی یەکلایی کردبۆوە. من بەو مەبەستە کوردستانم بە جێ نەهێشت تا دواتر، کە شەڕەکە خوێناویتر بوو، بگەڕێمەوە

شـاخ. ئەگەر بە نیـازی گەڕانەوە بوومـایە بـۆ پێشـمەرگایەتی، ژنـم نەدەهێنـا. چـونکە ئاگـادار بـووم ئەو هاوڕێیـانەی ژن و منـداڵیان لە ئەورووپا بەجێ هێشتبوو، خۆیان و خێزانیان لە چی حاڵێکدا بوون. چەندان ساڵ لە شاخ دەمانەوە، کەچی ڕێگایان نەدەدان، تەنانەت بۆ مانگێک، سەردانی ژن و منداڵەکانیان بکەنەوە. یەکێک لەوانە حەمید بەخش (ئەبو زەکی) بوو، کە خەڵکی بەسرە و کادیرێکی دێرین و زۆر بەتەمەن بـوو، ژنەکەی بوڵگـار بـوو، بە دوو منـداڵەوە، کە قوتابی بوون، بە جێی هێشـتبوو و گەڕابۆوە بۆ کوردسـتان. دوای چوار سـاڵ، هێشـتا ڕێگەیـان نەدەدا سـەردانی خێزانەکەی بکاتەوە، کە هەژارانە لە شوقەیەکی ئەو باڵەخانەدا دەژیان، کە ماڵی کەریمی حیسامی لێ بوو. ڕۆژێک لە ڕۆژان سـەرکردایەتیی حزبی شیوعی بەمنیان نەوت سەد لیڤەی بوڵگاری بدەم بەو خێزانە، کە دەیکردە بیست و پێنج دۆلار، لە کاتێکدا من هەمیشـە نزیکەی هەزار لیڤەی بوڵگاری و سـەدان دۆلاری حزبم لەبەردەست بوون، کە ئەو کاتە لە بوڵگارستان بە پارەی زۆر دادەندرا.

لە ناوەڕاستی فابریوەری (شوبات) دوای پێنج مانگ دابڕان، ئێکا گەیشـتە کـابول. دە ڕۆژێـک پێشـتر ئەفغانییەکـان ئەپارتمـان (شـوقە)یێکی ڕاخـراوی دوو ژووریـیان، لە گەڕەکـی مەکرویـان، بـۆ ئامادە کردبووین، کە لە ماڵەکەی ترەوە، بە پێ چـارەکە سـەعاتێک دوور بوو. بە هـاتنی ئێکا دڵخۆش بووم، هەندێک ڕۆژ، کە کات و تاقەتم دەبوو، چەند سەعاتێک زمانی ڕووسی پێ دەوتم.

لە ١٦ی ئـادار کارەسـاتی هەڵەبـجە ڕووی دا، زۆر خەمبـار و بێ تاقەتی کردم. شێوازی تـاوانەکە، گەورەیی کارەسـاتەکە و ژمـارەی قوربانیانی بە جۆرێک بوون، کە ئاسـان نەبوو بـاوەڕ بە ڕوودانـی ئەو کارەساتە بهێندرێت. چۆن ڕێگە دەدرێت، بە بەرچاوی دنیـاوە،

نەتەوەیەک بە گازی ژەهراوی لەناو ببردرێت.! ترسی گەورەم ئەوەبوو، کە ئەمە تەنیا سەرەتا بێت، لە سایەی بێدەنگیی دنیادا، تاوانی تری لەم جۆرە و گەورەتریشی بەدوادا بێت، لە قەسیدەی لاوکی هەڵەبجەدا ئەو ترسە زۆر ڕوون دەبیندرێت.

پێوەندیمان بە هاوڕێیانی ئەفغانەوە کرد، وتیان ئەو هەواڵەمان بیستووە، بەڵام ئێران هەڵەبجەی کیمیاباران کردووە. ئەوان هەواڵەکەیان لە مێدیای سۆڤییەتی وەرگرتبوو، چونکە دەوڵەتی سۆڤیەت، کە بەرژەوەندیی زۆری ئابووری و سیاسیی لە عێراق هەبوو، ئیدیعای حکومەتی عێراقی دووبارە کردبۆوە، کە گوایا ئێران ئەو کارەی کردووە. ئەو هەڵوێستەی یەکێتیی سۆڤییەت و بێدەنگبوونی بەرانبەر ئەو تاوانە مەزنە، برینی کارەساتەکەی لە دڵی من و ڕەنگە دەیان هەزار کەسی تر، قووڵتر و پڕئازارتر کرد. چونکە چاوەڕێی هەڵوێستی لەو جۆرە لە یەکێتیی سۆڤییەت نەدەکرا. کاتێک دەوڵەتی سۆڤیەت، کە خۆی بە پشتوپەنای گەلانی ستەملێکراو دادەنا، هەڵوێستێکی مرۆڤدۆستانەی بەرانبەر کارەساتەکە پیشان نەدا و مەحکوومی نەکرد، نەدەبوو هێندە هەلپەرستانە پاکانە بۆ دەوڵەتی عێراق بکات. گەورەیی کارەساتەکە و هەڵوێستی هەلپەرستانەی یەکێتیی سۆڤییەت و وڵاتانی سۆشیالیستی بەرامبەرکارەساتەکە، درزێکیان خستە باوەڕی سیاسیم، بۆ یەکەم جار لەخۆم پرسی:

ئایا من بە ڕێگایەکی دروستدا دەڕۆم؟

لەو کاتانەدا هەستم بە بێهیوایی و بێمانایی ژیان کرد. دوو سێ چوارینەی سەرەتای قەسیدەی لاوکی هەڵەبجەم نووسی، کە حەوت چوارینەیە، بەڵام نەمتوانی بەردەوام بم. جار جار دەمەویست درێژە بە نووسینی بدەم، کەچی هیچی لێ بەرهەم

نەدەهات. لە دۆخێکی شپرزەی رۆحی و هزریدا، ئایا نووسین لە بەرانبەر کارەساتێکی هێندە گەورەدا، دەتوانێت چ مانایەکی هەبێت؟ بەڵام لە وەڵامی خۆمدا دەمپرسی، ئایا نەنووسینیش خۆدزینەوە و بێمانایی نییە؟

لە کابول کارمان کەم بوو، کاتی باشم بۆ خوێندنەوە و نووسین هەبوو، بەڵام بێتاقەت بووم. زۆر رۆژ خۆم لەخوێندنەوە و نووسین دەدزییەوە. تا ئەو کاتە لاموابوو هەر رۆژێک کات و دەرفەت هەبێت، دەتوانم بخوێنمەوە، یان هەوڵ بدەم بنووسم. بەڵام لە کابول، بە تایبەت دوای کارەساتی هەڵەبجە، بۆم دەرکەوت کە مەسەلەکە بەو جۆرە نییە. کات (زەمەن) لە هەناوی خۆماندایە، نەک لە دەرەوەی خۆمان. بۆیە مەرج نییە هەموو کاتێک بە کات دابندرێت، واتا کاتێکی بایەخدار، یان بەرهەمدار بێت. کارکردن، بە تایبەت خوێندنەوە و نووسین، تەنیا پێوەندییان بە هەبوونی کاتەوە نییە، بەڵکو پێش هەر شتێک پێوەندییان بە لایەنی دەروونی و رۆحیی مرۆڤەوە هەیە. کەسێک کە پەشێوی و خەمناکی رووی تێ دەکات، دەشێت لە هەناوی خۆیدا زەمەن لەدەست بدات و بۆی کۆنترۆڵ نەکرێت، یان کات لای ئەو بمرێت. بۆیە ناتوانێت کاتەکەی خۆی بۆ زەمەنێکی سوودبەخش و بەرهەمدار بگۆرێت. هەندێک رۆژ چەند سەعات لەسەر پشت پاڵ دەکەوتم، بێ ئەوەی کارێک بکەم، بیر لە شتێکی گرینگ بکەمەوە، یاخود تەنانەت لەخۆم راببینم گوێ لە مۆسیقا بگرم. ئەو ساتانە ئەگەر بە تەنیا بوومایە، بە لای زۆرەوە خەمناکتر و پەرێشانتر دەبووم.

لە سەرەتای ئایاری ۱۹۸۸ ئاگادار کرام بچم بۆ دیمەشق. خواحافیزیم لە هاورێیانی خۆمان و ئەفغان کرد و لەگەڵ ئێکا چووینە مۆسکۆ. لە فرۆکەخانەی مۆسکۆ، پاسپۆرتە ئەفغانییەکەیان

لێ وەرگرتمەوە، لە چاوتروکانێکدا، لە هاووڵاتییەکی ئەفغانییەوە، کە ناوی کاوە قادر بوو، کرامەوە بە هاووڵاتییەکی یەمەنی، کە ناوی ڕەفیق سابیر قادرە.

لە مۆسکۆ هەفتەیەک لەگەڵ ئێکا، لە ئۆتێل ماینەوە. ئێکا نەیتوانی ڕاستەوخۆ لەگەڵم بێت بۆ سووریا، چونکە ئەو سەردەمە، هاووڵاتیی سۆڤیەت، بۆ ئەوەی سەفەری وڵاتێک بکات، دەبوو لەوێوە داوەتنامەی تایبەتی لە کەسێکەوە بۆ بێت، دوای ئەوە ڕێگای دەدرا سەفەری وڵاتەکە بکات. ئێکا بە ناچاری ڕۆیشتەوە بۆ جۆرجیا، منیش چووم بۆ دیمەشق، بەو ئومێدەی لەوێ یەکتر ببینینەوە.

تا لە ئەفغانستان بووم (ڕێگای ئاوریشم)! بەردەوام هاتووچۆی پێدا دەکرا. لەو ماوەیەدا دەیان هاوڕێ و پێشمەرگە، چەندان خێزان، کادیری پێشکەوتووی حزب و سێ ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی، کە لە شاخ پێکەوە کارمان کردبوو، بەوێدا تێپەڕین. یەکێک لەو ئەندامانەی کۆمیتەی ناوەندی (ح س) کە زانی ژنم هێناوە، لێی پرسیم ئایا ژنەکەم کوردە؟ وتم نەخێر خەڵکی جۆرجیایە. کەچی یەکسەر وتی:

هاوڕێ بۆ کچێکی کورد یان عێراقیت نەهێنا؟

من لەو جۆرە پرسیارە بێزار بووم، لێرەش عەقڵییەت و کولتووری مەلاکەی باتومی، بە جۆرێکی تر بەرۆکم دەگرێتەوە!! پێش ئەوەی وەڵامی بدەمەوە، بە مەبەست قسەی مەلاکەی باتومیم بۆ گێڕایەوە، دوای ئەوە وتم:

هاوڕێ هەڵەیەک بوو کردم، بەڵێن بە تۆش دەدەم دووبارەی ناکەمەوە!

مەلاکەی باتومی بە بەهانەی ئاینی، کەچی ئەندامەکەی کۆمیتەی

ناوەنـدیی حزبـی شـیوعی، بە بەهـانەی سیاسـی و ئایـدیۆلۆجی، هەمـان پرسـیاریان لە مـن کـرد. پرسـیارەکە وێـرای ئەوەی دەخـاڵەتێکی نامـاقووڵە لە ژیـانی تـایبەتی کەسێک، هەروا نـاڕەزایی ئەوان بەرانـبەر بە ژنهێنـانەکەم دەردەخـات، بـێ ئەوەی مـافی ئەوەیـان هەبێت. مەلاکە و ئەنـدامەکەی کۆمیتەی ناوەنـدیی حزبـی شیوعی، بە ڕواڵەت و لەڕووی بۆچوون و هزرییەوە سەد لە سەد جیـاواز بـوون، کەچـی لە دنیـابینیی کۆمەڵایەتی و ناوەرۆکـدا لێـک دوور نەبوون. تێڕوانین و شێوازی بیرکردنەوەی هەردووکیان، لەم بـوارەدا، بەرهەمـی یەک کولتـوور بـوون، کولتـووری سـڵەمینەوە لە ئەویتـری جیـاواز، ئەویتـری نامسـوڵمان، یـان ئەویتـری نـاکورد-نـاعێراقی. هەر ئەو عەقڵیـیەتەش بـوو نەیهێشـت لە شـاخ کچێکـی شـیعە و کـوڕێکی ئێـزدی، هەروا کچێکـی کـوردی مسـوڵمان و کوڕێکی مەسیحی، بە موورادی خۆیان بگەن!

کاتێک ئەم جۆرە دنیـابینی و کولتووورە، لە بواری کۆمەڵایەتیدا، لای مەلایەک و سـەرکردەیەکی کۆمۆنیسـت، کە ئـاین بە ئەفیـونی گەلان دەزانێت، وەکـوو یەکـن، بە دڵنیـاییەوە هەڵەیەک هەیە. بـۆیە دەشێت ئەو جۆرە دنیابینییە- هەڵەیە، لە زۆر بواری تری سیاسـی، کـۆمەڵایەتی، کۆلتـووری و ڕوانـین بـۆ ئـازادی و مـافی مـرۆڤ، دووبارە ببێتەوە. ڕەنگە بەشێکی شکست و کارەساتی کۆمۆنیست و چەپی کوردستانی و ناوچەکە، لێرەوە سەریان هەڵدابێت!

ئایا ئەگەر حزبی شیوعی دەسـەڵاتی سیاسـیی لە عێراق، یـان لە کوردسـتان بە دەسـت بگرتبـایە، بە زەبـری قـانوون و قـامچی، ئەو جۆرە دنیابینی و کولتوورەی دەسەپاند؟!

لە کتێبـی ئیمپراتۆریـای (١٩٩٨) باسـی ئەوەم کـردووە کە هەر ئاین و ئایدیۆلۆجیا مرۆڤ و کۆمەڵ نـاگۆڕن، بەڵکو ئەوانیش ئـاین

و ئایدیۆلۆجیا دەگۆڕن، ملکەچی بەرژەوەندیی تایبەت و کولتووری خۆیانی دەکەن، چۆنیان بوێت بەکاری دەهێنن. بۆیە لە هەر ئاین و ئایدیۆلۆجیایەکدا، چەندان مەزهەب و ڕێبازی جیاواز و پێکناکۆک هەن. ئەو کوشتارەی لایەنگرانی ئاینێک و ئایدیۆلۆجیایەک لەگەڵ یەکتریان کردووە، لەو کوشتارە کەمتر نییە، کە لەگەڵ لایەنگرانی ئاین و ئایدیۆلۆجیای لەخۆیان جیاواز کردوویانە. بۆ نموونە کوشتاری نێوان سوننە و شیعە، کاتۆلیک و پرۆتستان، کێشە و شەڕی نێوان چەپ و کۆمۆنیستان.

٣
ژیان لە دیمەشق

دووەم جار بوو سەردانی دیمەشق بکەم. ساڵی ١٩٨٢ پێش ئەوەی بۆ خوێندن بچمەوە بولگارستان، دوو مانگ زیاتر لەوێ ژیام. دیمەشق شارێکی خۆش، جوان و دڵگیرە، کەوتۆتە دامێنی چیای (ئەلقاسیون). خەڵکی دیمەشق هێمن، بێوەی، بێگرفت و کارپەروەرن. دیمەشق ئاووهەوای دەریای ناوەڕاستی هەیە، بە پێچەوانەی بەغدا، هاوینەکەی هێندە گەرم نەبوو کە پانکە، یان موبەریدە بەکار بهێندرێت، زستانەکەشی زۆر سارد نەبوو.

لە دیمەشق گەڕەکێکی تایبەت بە ناوی گەڕەکی کوردان (حی الاکراد) هەیە، کە ناوەکەی کراوە بەڕوکن ئەلدین. مەزاری مەولانا خالیدی نەقشبەندی لەوێیە. سەلاحەدینی ئەیوبی لە مزگەوتی ئومەوییە نێژراوە. لە دیمەشق هەستم بە نامۆیی نەدەکرد و وامدەزانی لە بەغدا دەژیم و دڵم پێی دەکرایەوە.

یەکەم دیاردە کە لە دیمەشق سەرنجی ڕاکێشام ئەوەبوو کچ و ژنی موحەجەبە، لەچاو ساڵی ١٩٨٢ زۆر زیادیان کردبوو. لە هەر شەقام، بازار و کۆڵانێکدا موحەجەبە دەبیندران. لەوە دەچوو ئەو دیاردەیە ئەنجامێکی ستەمی بەعس، بێئومێدی و بەرهەمی ئەو کوشتارە فراوانەی ئیسلامییەکان بێت، کە ساڵی ١٩٨٢ حکومەتی سووریا، لە شاری حەما کردبووی.

لە دیمەشق، لە گەڕەکی مەساکین بەرزە، لە خانوویەکدا، کە دوو ژوور و موبەقێـک بـوو، لەگەڵ ئەبـو شـاخەوان، کە لە ڕۆژانـی پێشمەرگایەتیدا ناسیم، نیشتەجێیان کردم. ئەبو شاخەوان وەکوو هەمـوو هـاوڕێ و بـرا مەسـیحییەکانی کوردسـتان، کەسـێکی زۆر هێمن، بەڕێز و بێگرفت بوو، دڵسۆزانە و بە بێدەنگی کاری خۆی دەکرد، هەقی بەسەر کەسەوە نەبوو، کێشـەی لەگەڵ کەسدا نەبوو. لە کوردستان بەرپرسی بواری لاسلکی بوو، چەندان پێشـمەرگەی گەنجی لەو بوارەدا پێ گەیاند.

سـەرەتای مـانگی ئـاب، ئێکـا بە فـرۆکە، هـاتە حەلەب. لەوێ پێشـوازیم کـرد و شـەوەکەی لە ئوتێل مـاینەوە. نیوەشـەو ئێکا بە پەشۆکاوی بە خەبەری هێنام، وتی:

هەسـتە، پیاوێـک لە دەرەوە هـاوار دەکـات و پێویسـتی بە یارمەتییە. بچۆ بۆ پرسـتگەی ئـوتێلەکە یـا بە هانـایەوە بچـن، یـان تەلەفۆن بۆ پۆلیس بکەن. کاتێک گوێم هەڵخسـت هێشـتا مـجەوری مزگەوتێکی نزیک ئوتێلەکە، لە بانگدان نەبووبۆوە، وتم:

بـێ خەم بنـوو، ئەمە بـانگی نـوێژی بەیـانییە. لەمەودوا، تـا لە سوریا بین، لەوانەیە بەیانیان بەو بانگ و هاوارە بێدار ببیتەوە.

پێش هاتنی ئێکا شوقەیەکی ڕاخراوی دوو ژووریم بەکرێ گرت. من مانگانە تەنیا هەشـت سـەد لیرەم وەک دەرمـاڵە وەردەگرت، کە دەیکردە بیست دۆلار. دوای ئەوەی ئێکا هات، شەش سەد لیرەیـان زیـاد کـرد، هەروا کرێـی خانووەکەشـیان بۆ دەدایـن، کە دوو سـەد دۆلار بوو.

دوای کیمیابـارانی هەڵەبـجە، بەرەی کوردسـتانی، بە بڕیـار و سەرپەرشتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران، لەنێوان یەکێتیی نیشتمانی، بەرەی جود (پارتی، حزبی شیوعی و سۆشیالیست) دامەزرێندرا.

سەرکردایەتیی بەرەی کوردستانی لە ئێران بوو. سەرکردایەتیی دەرەوەی بەرەی کوردستانی، لە دیمەشق، لە نوێنەرانی چوار حزبەکە، پێک هێندرا. من نوێنەری حزبی شیوعی بووم لە لیژنەکەدا. نوێنەرانی سێ حزبەکەی تر بریتی بوون لە عیزەدین بەرواری نوێنەری پارتی، دوکتۆر خەسرەو خاڵ، کە ساڵی ١٩٨٩ لەوێ جوانەمەرگ بوو، نوێنەری یەکێتی، دوکتۆر مەحموود عوسمان و عەدنان موفتی نوێنەری حزبی سۆشیالیست. هەروا ئەندامی لیژنەی پێوەندییەکانی حزبی شیوعی و لیژنەی ناوەندی ڕاگەیاندن و بەرپرسی گۆڤاری ڕێگای ئاشتی و سۆشیالیزم بووم، کە دوو مانگ جارێک، بە کوردی لە سووریا بڵاو دەکرایەوە.

ڕۆژی ٢٠ی تەمووز (جولای)ی ١٩٨٨ ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی، بە بڕیاری ژمارە ٥٩٨ داوای کرد شەڕی هەشت ساڵەی نێوان عێراق و ئێران کۆتایی بێت. هەردوو وڵات بڕیارەکەیان قبووڵ کرد و ڕۆژی ٨ ئاب شەڕەکە ڕاگیرا. بەپێی بڕیارەکە، دەبوو هەردوو وڵات دیلی شەر بگۆڕنەوە و هێزەکانیان لەناو خاکی یەکتر، بۆ سنووری نێودەوڵەتی وڵاتەکانیان، بکشێننەوە. هەرچەندە هەموو دنیا دەیزانی عێراق شەڕەکەی هەڵگیرساندووە، بەڵام لە بڕیارەکەدا باس نەکرابوو.

لە ئەنجامی هەشت ساڵ شەڕی عێراق و ئێراندا، هیچ لایەنێکیان نەیتوانی مەرجی خۆی بەسەر لایەنەکەی تردا بسەپێنێت. سنووری هەردوو وڵات وەکوو خۆیان مانەوە. بەڵام لە شەڕەکەدا، وەکوو دەوترێت دوو ملیۆن کەس کوژران، هەردوو وڵات ٤٠٠ ملیارد دۆلاریان خەرج کرد. عێراق سەد ملیار دۆلار زیاتر بە دەوڵەتانی کەنداو و فرەنسا و یەکێتیی سۆڤیەت قەرزار بوو. ئابوورییەکەی لە لێواری داڕماندا بوو. بەڵام دەوڵەتی عێراق لافی سەرکەوتنی لێ

دەدا، منەتی بەسەر وڵاتانی کەنداودا دەکرد، کە عێراق ئەوانی لە پەلاماری ئێران پاراستووە. بۆیە چاوەڕێ بوو، ئەو وڵاتانە، دوای تەوابوونی شەڕ، کۆمەک بە ئاوەدانکردنەوەی عێراق بکەن و لە بەشێکی قەرزەکانیشیان خۆش ببن.

هێزە چەکدارەکانی کوردستانی عێراق دۆڕاوی گەورەی شەڕی عێراق و ئێران بوون، چونکە بێ مەرج و داواکاریی سیاسی، چوونە بەرەی ئێران و تێکەڵی شەڕەکە بوون، کەچی دەیانتوانی سەربەخۆ و بەجیا شەڕی دەوڵەتی عێراق بکەن، یان لەو شەڕەدا بێلایەن بن. لە سەرەتاوە پارتی و حزبی سۆشیالیست پشتی ئێرانیان گرت. دواتر یەکێتیی نیشتمانی، کە مفاوەزاتەکەی لەگەڵ عێراق سەری نەگرت، لەگەڵ ئێران رێک کەوت و چووە پاڵ ئێران.

کۆماری ئیسلامیی ئێران دژایەتیی کۆمۆنیزمی دەکرد، بۆیە لە حزبی شیوعی دەسڵەمییەوە. تەنانەت حزبی تودەی ئێران، کە لە سەرەتای شەڕی عێراق و ئێراندا هێشتا ئازاد بوو، ویستی خۆبەخشانە ئەندامانی خۆی بۆ بەرەی شەڕ بنێرێت، کەچی حکومەتی ئێران قبووڵی نەکرد. ڕەنگە کودێتای ئەفسەرانی حزبی گەلی ئەفغانییان لە بەرچاو بووبێت. ئەو کاتە سکرتێری حزبی تودە، کیا نووری، لە بەرانبەر هەڵوێستی حکومەتی ئێران وتی:

ئەمانە هێندە پاوانخوازن مردنیشیان هەر بۆ خۆیان دەوێت.!

ساڵی ١٩٨٣ بە کۆمەکی پارتی، پاسداران و سوپای ئێران ناوچەی حاجی هۆمەرانیان داگیر کرد. بەم کارەش بەهانەیەکیان دا بە دەوڵەتی عێراق، تۆڵە لەو بارزانییانە بکاتەوە، کە لە سەرەتای حەفتاکانەوە، دوای مردنی شێخ ئەحمەد بارزانی، بە هۆی کێشە و شەڕی نێوخۆی بارزانییەکان، پەنایان بۆ حکومەتی عێراق بردبوو.

لە هاوینی ١٩٨٦ مەفرەزەیەکی یەکێتیی نیشتمانی، لەگەڵ

پاســداران چــوونه نــاوچەی کەرکــووک و لە پــاڵاوگەی نەوتــی کەرکووکیان دا. لە تۆڵەی ئەوە، زیاتر لە شەست گوندی ساڵەیی و شـوانیان وێـران کـرد و خەڵکەکەیـان ڕاگواسـت. لە ئـاداری ١٩٨٨ هەموو هێزە چەکدارەکان، جگە لە حزبی شیوعی، لەگەڵ لەشکری پاســداران، شــاری هەڵەبجەیــان گــرت. لە تــۆڵەی ئەوە حكــومەتی عێـراق، کە پێشـتر چەکـی کیمیـایی لە دژی ئێـران بەکـار هێنـابوو، شـاری هەڵەبـجەی بە چەکـی کیمیایی بۆردومـان کـرد. لە ئەنجامـدا پێـنج هەزار کەس شـەهید کـران، هەزارانـیش بە چەکـی کیمیـایی بریندار و ژەهراوی کران.

پێش کۆتایی شەڕی عێراق و ئێران، سـەدام بڕیـاری دابوو تۆڵە لە گەلی کورد و هێزە چەکدارەکانی بکاتەوە، کە وەکوو بەشێکی لەشـکری ئێرانیـان لـێ هـاتبوو. ئێـران بە کـۆمەکی ئەوان تـوانی شــەڕەکە بهێنێـتە کوردسـتان. لە ٢٩ی ئـاداری ١٩٨٧ بە بڕیــاری ژمــارە ١٦٠ی ئەنجــومەنی ســەرکردایەتیی شــۆڕش، کە ســەدام ســەرۆکی بــوو، عەلــی حەســەن ئەلمەجیــد کــرا بە بەرپرســی کوردسـتانی عێـراق. دەسـەڵاتی ڕەهـای پـێ درا، بـۆ ئەوەی وەکـوو نـوێنەری سـەدام حوسـین و ئەنجوومەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕش، سیاسەتی حکومەتی عێراق، لە ناوچەی کوردستان بچەسپێنێت. لەم کارەشدا تەنیا مۆڵەت لە سەرۆک سەدام حوسێن وەربگرێت.[1]

بەپێی ئەو بڕیارە هەموو کاروباری ناوچەی کوردستان و دەزگا حکومەتییەکـان، بە عەلــی حەســەن ئەلمەجیـد (ناسـراو بە عەلــی کیمیـایی) سـپێردران. کاتێـک سـەدام حوسـین لە سـەرەتای ١٩٨٨

1- حامد شريف الحمداني، لمحات من تاريخ الحركه التحرريه الكرديه فى العراق، الاكاديميه العربيه فى دانمارك، ٢٠٠٩، ص١٤٢، - محمد إحسان، كردستان ودوامة الحرب، ص ١٤٢ .

بڕیاری شاڵاوی ئەنفالی دا، ئەوی کردە بەرپرسی شاڵاوەکە. وەزیری بەرگریی ئەو کاتەی عێراق، هاشم سوڵتان، بە فەرماندەی سەربازیی شاڵاوەکە و سوپاسالار نزار خەزرەجی، بە یاریدەدەری دیاری کران.

ئەنفال بە واتای غەنیمەتی شەڕ (دەستکەوتی دزی و تالانی) دێت و ناوی سورەتی ژمارە هەشتی قورئانە، کە سەدام بۆ جینۆسایدی کورد سوودی لێ وەرگرت، چونکە ئایەتەکە خۆی دەرفەتی ئەم جۆرە کارە دەدات. کوشتنی خەڵکی لەخۆجیاواز و تالانکردنی ماڵ و سامانیان، کۆیلەکردن، زەوتکردن و دەستدرێژی سێکسی، فرۆشتنی ژن و کچ و منداڵیان، بەڕەوا دادەنێت. ڕەواییدان بەم جۆرە کارانە، لە هیچ ئاین و مەزهەب و ئایدیۆلۆجیایەکدا وێنەی نییە.

سورەتەکە باسی شەڕی بەدر دەکات، کە ساڵی دووی کۆچی، ٦٢٤ی زاینی، لەنێوان لایەنگرانی ئیسلام و بتپەرستاندا ڕووی داوە. لەو سورەتەدا چۆنییەتیی دابەشکردنی غەنیمەت، دزی و تالانیی شەڕ، بەسەر شەڕکەرە مسوڵمانەکاندا، دیاری کراوە.[1]

لە شاڵاوی ئەنفالدا دوو فیرقەی سوپای عێراق و هێزی پاسەوانی کۆماری و جەیشی شەعبی و جاش بەشدار بوون. فڕۆکەی جەنگی، هێلیکۆپتەر، تانک و زرێپۆش و هەموو جۆرە چەکێک، بە چەکی کیمیاییشەوە، بەکار هێندران. شاڵاوەکە لە ماوەی شەش مانگ و نیودا بە حەوت قۆناخ بەڕێوە چوو:

قۆناخی یەکەم: لە ٢٣ی شوبات (فەبریوەری)ی ١٩٨٨ هێرش کرایە سەر ناوچەی سەرگەڵو و بەرگەڵو، لە پارێزگای سلێمانی، کە

1- القرآن، سورە الانفال

بارەگـای سـەرکردایەتیی یەکێتیـی لـێ بـوو. لەو هێرشـەدا چەکـی کیمیایی لە هەڵەبجە، گوندی سەرگەڵو، بەرگەڵو و گوندی تر، بەکار هێندرا. بەلاغی کۆتایی ئەم قۆناخە لە ١٩ی ئادار ڕاگەیەندرا.

قۆنـاخی دووەم: لە ٢٢ی ئـادار هێزێکـی گەورەی سـەربازی، پەلامـاری نـاوچەی قەرەداخـی دا. چەکـی کیمیـایی لە گونـدەکانی سێوسێنان و جافەران و مەسۆیی و شاخی زەردە، بەکار هێندرا. ئەم قۆناخە لە ١٤ی نیسانی ١٩٨٨ تەواو کرا.

قۆنـاخی سـێیەم: لە ٧ی نیسـان پەلامـاری گەرمیـان درا، لە ناوچەکانی دوز خورمـاتووەوە تـا قـادر کەرەم، سـەنگاو، هەردوو حەوزی کفـری و کەلار و هەمـوو گوندنشـینە کوردەکـانی ئەو ناوچـانەی گـرتەوە. لەو شـاڵاوەدا چەکـی کیمیـایی لە (تازەشـار)ی ناوچەی قادر کەرەم بەکار هێندرا. لە ٢٠ی نیسـان بەلاغـی کۆتـایی ئەو قۆنـاخەش ڕاگەیەنـدرا. لەم شـاڵاوەدا، کە فراوانتـرین نـاوچەی گـرتەوە، زۆرتـرین ژن و منـداڵ و پیـر بە دیـل گیـران. هەمـوو ناوچەکە وێران و تاڵان کرا. بەشێکی خەڵکەکەی ڕوویـان لە شـاری تـری کوردسـتان کـرد و ئەوانـی تـر، هەنـدێکیان لە ئۆردوگـای زۆرەملێ نیشتەجێ کران، زۆرینەشیان، نزیکەی ١٥٠ هەزار کەس، بەکۆمەڵ کوژران و لە گۆڕی بەکۆمەڵدا نێژران.[1]

حکومەت دەیویست سروشتی دیمۆگرافیی ئەو ناوچەیە بگۆڕێت، کورد لەوێ نەهێڵێت و عەشیرەتی عەرەب لەوێ نیشتەجێ بکات.

قۆناخی چوارەم: ڕۆژی ٣ی ئایار دۆڵی زێی بچووک، ناوچەکانی قەڵاسێوکە، شێخ بزێنی، شـوان و نـاوچە شـاخاوییەکانی پارێزگـای هەولێر پەلامار دران. هەروا گوندی گۆپتەپە و عەسـکەر، بە چەکـی کیمیـایی بۆردومـان کـران و سـێ سـەد هـاووڵاتی شـەهید کـران. لە

1- حامد شريف الحمداني، سەرچاوەی پێشوو.

٨ی ئایار بەلاغی کۆتایی قۆناخی چوارەمی ئەنفال ڕاگەیەندرا.

هەرسێک قۆناخی پێنجەم و شەشەم و حەوتەم لە ١٥ی ئایار دەستیان پێ کرد، ناوچەی ڕەواندز و ناوچە سنوورییەکانی ئێرانی گرتەوە. ئەم قۆناخانە زیاتر لە سێ مانگی خایاند، چەندان جار چەکی کیمیایی لە ناوچەکانی بالیسان، هیران، سماقوولی، وەرتێ، ئاکۆیان، دۆڵەکانی مەلەکان و ناوچە سنوورییەکان بەکار هێندرا. ڕۆژی ٢٦ی ئاب بەلاغی کۆتایی ئەو قۆناخەی ئەنفال ڕاگەیەندرا.

لە دواقۆناخی ئەنفالدا، لە ٢٥ی ئاب، هێرشی فراوان کرایە سەر بادینان ٢٧ گوندی ئەو ناوچەیە بە چەکی کیمیایی بۆردومان کران. هێرشەکە بە (خاتم الانفال) ناوبرا و لە ٦ی ئەیلول کۆتایی هات. هەزاران کەس کوژران، دەیان هەزاریش پەنایان بۆ تورکیا برد.[1]

ئەو ناوچانەی بەر پەلاماری ئەنفال کەوتن، وێران کران و بە ناوچەی قەدەخەکراو داندران. بەپێی بڕیاری حکومەتی عێراق، هەر کەسێک لە تەمەنی ١٥ ساڵییەوە تا ٧٠ ساڵی لەو ناوچانە بگیرێت، دوای لێکۆڵینەوە، دەبێت بکوژرێت.

لە شاڵاوی ئەنفالدا نزیکەی دوو سەد هەزار سەباز و چەکداری عێراقی و جاشی کورد بەشدار بوون، ١٨٠ هەزار کەس لەناوبران، زۆربەیان لە بیابانی باشووری عێراق، لە گۆڕی بەکۆمەڵدا نێژران. هەروا دوو هەزار گوند وێران کران. مەڕ و ماڵات و سامانی خەڵک بەتاڵا بران. چەکی کیمیایی لە هەموو ناوچە ئەنفالکراوەکان، بە فراوانی بەکار هێندرا. عەلی کیمیایی لە تۆمارێکی دەنگیدا، کە دوای ڕوخاندنی ڕێژیمی بەعس لە نیسانی ٢٠٠٣، ڕێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی (Amnesty International) بڵاوی کردەوە، هەڕەشە لە

1- بۆ زیاتر بڕوانە: عارف قوربانی، شایەتحاڵەکانی ئەنفال، بەرگی یەکەم، ٢٠٠٢، هەروا حامد شریف الحمدانی، سەرچاوەی پێشوو.

خەڵکی ئەو ناوچانە دەکات و دەڵێت:

(هەموویان بە چەکی کیمیایی دەکوژم، کێ بەرهەڵستی دەکات؟ کۆمەڵی نێودەوڵەتی؟ با خۆیان و هەر کەس و لایەنیش کە گوێیان لێ دەگرن بۆ دۆزەخ بچن. نەک هەر تاکە ڕۆژێک، بەڵکو لە ماوەی پازدە ڕۆژدا بە چەکی کیمیایی لێیان دەدەم.[1]

دوای ڕوخاندنی ڕێژیمی سەدام، سەدان گۆڕی بەکۆمەڵی ئەو ئەنفالکراوانە، کە ژن و منداڵ و گەنج و پیر بوون، لە بیابانی باشووری عێراق دۆزرانەوە. لە ٢٣ی حوزەیرانی ٢٠٠٧ لە دادگای تاوانەکانی عێراق، عەلی حەسەن مەجید و هاشم سوڵتان و ئەحمەد حوسێن ڕەشید، بە تاوانی کوشتاری بەکۆمەڵ، بڕیاری لەسێدارەدانیان درا، دادگا شاڵاوی ئەنفالی بە جینۆساید ناساند. پێشتریش لە ٣٠ دیسەمبەری ٢٠٠٦ سەدام حوسێن، بە تاوانی کوشتن و لەناوبردن، لەسێدارە درا. هەروا لە دیسەمبەری ٢٠٠٥ دادگای هۆلاندی بڕیاری دا ڤان فرانس ئەنرات، کە هاووڵاتییەکی هۆڵاندییە، بە تۆمەتی بەشداربوون لە تاوانی شەڕ و فرۆشتنی چەکی کیمیایی بە حکومەتی عێراق ١٥ ساڵ زیندانی بکرێت. دادگاکە کوشتنی هەزاران کوردی، لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی پێشو، بە تاوانی جینۆساید دانا.[2]

لە شاڵاوی ئەنفال باشووری کوردستان وێرانتر کرا. بزاڤی

1- منظمة هيومن رايت نشرت التسجيل الصوتي لعلي حسن المجيد عام ١٩٨٩، حامد شريف الحمداني، نفس المصدر ص١٤٦

2- حملة الأنفال - ويكيبيديا(wikipedia.org) هەروا بڕوانە:

.October 2007 27 ntinues Iraq: 'Disappearances' – the agony co

،Amnesty International

چەکداری شکستی هێنا، ڕاستییەکەی ئاشبەتاڵێکی بێدەنگانەی پێ کرا. سەرکردایەتیی حزبەکان لە شاخ کشانەوە و چوونە ئێران. دواتر بەشێکیان ڕوویان لە سووریا و وڵاتانی تر کرد. تاک تاک چەند مەفرەزەی کەمی پێشمەرگەی ئەم یان ئەو حزب، لە دۆخێکی زۆر سەختدا، لە چەند ناوچەی کوردستان مانەوە. ئەوانی تر بەشێکیان خۆیان ڕادەستی عێراق کردەوە، بەشێکی تریان لەگەڵ دەیان هەزار ئاوارەدا پەنایان بۆ ئێران و تورکیا برد. تەنیا لە ئۆردوگای ماردین پەنجا هەزار کەس هەبوون، کە خەڵکی بادینان بوون. لەناو ئەواندا دەیان پێشمەرگەی حزبی شیوعی هەبوون، کە خۆیان تێکەڵی خەڵکەکە کردبوو، چووبوونە تورکیا. دواتر زۆربەیان چوونە قامیشلی، لەوێشەوە هاتنە دیمەشق.

بەپێی (ویکیپیدیا) شالاوی ئەنفال (وەڵامدانەوەیەکی ئەو هێرشانە بوو، کە شەڕکەرانی کورد، پێشمەرگە، لە کاتی شەڕی ئێران و عێراقدا، بە هاوکاریی هێزی پاسدارانی ئێرانی، توانییان چەند شاری عێراق بگرن).[1]

هەر دیاردەیەک لە سروشت و کۆمەڵ و سیاسەتدا جارێک ڕوو بدات، دەشێت دووبارە ببێتەوە. بزاڤی چەکداریی کورد لە باشووری کوردستان، بۆ دووەم جار، بە بێ هیچ مەرج و ڕێکەوتنێکی سیاسی، چارەنووسی خۆی خستەوە دەستی ئێران، کە بە شێوەی ئامرازێک دژی عێراق بەکاری هێنا. ئێران بە کۆمەکی ئەوان توانی شەڕی خۆی، لەگەڵ دەوڵەتی عێراق، بهێنێتە کوردستان و چەکی کیمیایی لە دژی کورد بەکار بهێندرێت.

ئەو دوو ئەزموونە شکستخواردووە دەیسەلمێنن کە تا ئێستا پرسی کورد لە عێراق و وڵاتانی تردا، هەر دەبێت بە ڕێککەوتن

1- حملة الأنفال – ويكيبيديا (wikipedia.org)

لەگەڵ حکـومەتی ناوەنـدی چارەسـەر بکرێـت، چـونکە ئامـانجی بزووتنەوەی کورد بۆ ئۆتۆنۆمی یان فیدرالییە، نەک بۆ ڕزگاربوون و دامەزرانـدنی دەوڵەتـی نەتەوەیـی. هەر مـافێکی نەتەوەیـی گەلـی کـورد بە دەسـتی بهێنێـت، دەبێـت بە سـازان و ڕێککەوتـن لەگەڵ حکـومەتی ناوەنـدیی بێـت و مـافەکە لە دەسـتووری وڵاتەکەدا بچەسـپێندرێت، بە دەزگـای تـایبەت بپارێزرێـت. ئەو دەوڵەتـانە ئەنـدامی نەتەوە یەکگرتووەکـانن، لە کـورد بەهێزتـرن. پارسـەنگی سیاسی، دیپلۆماسی و هێزی سەربازی، لەنێوانی بزاڤی چەکداریی کورد و دەوڵەتی ناوەندیدا، نـابەرانبەرە. بۆیە ئەوەی ئەمرۆ گەلی کوردسـتان بە زەبـری شـەڕ و هێـز، یـان لەبەر لاوازیـی دەوڵەتـی ناوەنـدی، بە دەسـتی بهێنێـت، سـبەینێ بە زەبـری هێـز لێـی دەسـتێندرێتەوە. ڕادەسـتکردنەوەی خۆبەخشـانەی تەواوی نـاوچە کێشەلەسـەرەکان، دوای شـانۆگەریی ڕیفرانـدۆم، بە حکـومەتی عێـراق، نمـوونەی بەرچـاوە. پەنـابردن بـۆ چەک و چەکبـازی، خۆبەستنەوە بە دەوڵەتانی دراوسێ، ناتوانێت دەستکەوتی چەسپاو بۆ گەلی کوردسـتان مسۆگەر بکات. چونکە ئەو دەوڵەتـانە چەنـد پێـک نـاکۆک بـن، هێشـتا لە بەرانـبەر پرسـی کـورددا کـۆک و هاوئامانجن. هیچیان لە دەستوورەکەیاندا، جگە لە عێراق، دانیان بە هەبوونی کورد لە وڵاتەکانیانـدا نەنـاوە، چـونکە دژی هەر مـافێکی نەتەوەیی و خواسـتی گەلـی کوردسـتانن. ئەگەر ئەوان دوو پـارچە چەک بدەنە هەر لایەنێکی کوردی، دەبێت ئەو لایەنە چەکێکیـان لە دژی گەلی کورد بەکار بهێنێت. بۆیە ئەوان بزاڤی چەکداریی کورد دەکەنە ئامرازێکی دەستیان، لە دژی گەلـی عێراق و بۆ کـاولکردنی کوردستان و پێشگرتن لە هەر مافێکی نەتەوەیی بە کـاری دەهێنن. سـەرەنجام بـزاڤە چەکـدارییەکە، دەشـێت وەکـوو هێزێکـی

مورتەزەقەی لێ بێت، هەر ڕۆژێک کاریان پێی نەما، ئاشبەتاڵی پێ دەکەن. کەمترین دەستکەوتی نەتەوەیی بۆ گەلی کوردستان لەعێراقدا، سەد جار لە شەرهەڵگیرساندن، بەکوشتدانی خەڵک و خۆکردنە ئامرازی دەستی دەوڵەتێکی ناوچەکە، باشتر و بەسوودترە.

ئەمریکا و هاوپەیمانان لە شەڕی کەنداودا، لەشکری عێراقیان بەزاند و زۆنی دژەفرینیان، بۆ پاراستنی گەلی کوردستان، لە پەلاماری دەوڵەتی عێراق، دروست کرد. ئەگەر کۆمەکی ئەمریکا و هاوپەیمانانی نەبوونایە، ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی و کوردستانی، تا ئەمڕۆ، بە شێوەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی، لە مەنفا دەبوون. لەم سەردەمەدا هیچ گەلێکی ناوچەکە، چەند جەنگاوەر بێت و قوربانی بدات، زەحمەتە بتوانێت بە بێ کۆمەکی زلهێزێک، خۆی لە ستەمی دەوڵەتەکەی ڕزگار بکات.

تاوانی ئەنفال و کیمیابارانی کوردستان، تاوانە دژی مرۆڤایەتی و بە هیچ بەهانە و بیانوویەک ناتواندرێت پاکانەی بۆ بکرێت. بەڵام ئایا ئەگەر هێزە چەکدارەکانی کورد، لە شەڕی عێراق و ئێراندا، شانبەشانی پاسدار و لەشکری ئێران، شەڕی عێراقیان نەکردایە، تاوانی ئەنفال و کیمیابارانکردنی هەڵەبجە و ناوچەکانی تری کوردستان، بە هەمان چەشن، یان لە بنەڕەتدا، ڕوویان دەدا؟!

٤

گەڕان بەدوایماڵێک- وڵاتێکدا

دوای ئەنفـــال شـــاری دیمەشـــق، کە ســـەنتەری ئۆپۆزیســـیۆنی عێراقـــی بـــوو، کـــرا بە ناوەنـــدی چـــالاکیی هێزەکـــانی بەرەی کوردســتانی، کە هەموویــان نـوێنەر و نووســینگەیان لەوێ هەبـوو. هەروا نووســـینگەی لیـــژنەی ســـەرکردایەتیی دەرەوەی بەرەی کوردستانی لە شام بوو. کار و کۆبوونەوەی لیژنەکە زۆر نەبوون و بە ئاســایی بەڕێــوە دەچــوون. لیــژنەکە هەواڵ و بەڵگەنــامەی لەبــارەی تاوانەکــانی ڕژێمــی عێــراق و ئەنفــال و وێرانکردنــی کوردســـتان، بـــڵاو دەکـــردەوە. بە نـــاوی بەرەی کوردســـتانییەوە، پێوەندیی بە چەند سەفارەتخانەی وڵاتان و هێز و لایەنی سیاسیی عەرەبییەوە کرد، کە لە دیمەشق نوێنەریان هەبوو، بەو مەبەستەی زانیارییان لەبارەی کیمیابارانکردنی کوردستان و ئەنفال پێ بدەن. بە بەڵگەوە لەو کارەساتە و تـاوانی جینۆسـایدی گەلی کوردسـتان ئاگاداریان بکات. بەشێک لەو سەفارەتخانانە پێشوازیی نوێنەرانی لیژنەکەیـان نەکـرد، ئەوانەی پێشوازیشـییان کـردین، بـۆ نمـوونە سەفارەتخانەی سوێد، فەرمانبەرێکی ئاسایی لەگەڵ ئێمە دانیشت. ئەو قسـە و بەڵگانەی لەبارەی ئەنفال و کیمیابارانکردنی هەڵەبجە خرانە ڕوو، جێگای بایەخی ئەوان نەبوون!

ڕۆژێک هەواڵێک بڵاو بۆوە کە لاوێکی عێراقی ویستوویەتی لە ڕێگەی ڕۆمانیاوە، وەکوو پەنابەر ڕوو لە وڵاتێکی ڕۆژئاوا بکات، بەڵام پۆلیسی ڕۆمانیا گرتوویەتی و بەنیازن ڕادەستی عێراقی بکەنەوە. پێشتریش دەوڵەتی سۆشیالیستیی مەجەرستان (هەنگاریا) تاوانێکی لەو جۆرەی کردبوو. لەگەڵ (ئەبو شەزا) کە لەگەڵ من لە لیژنەی پێوەندییەکانی حزبی شیوعی بوو، چووینە سەفارەتی ڕۆمانیای سۆشیالیستی لە دیمەشق، بۆ ئەوەی بە ناوی حزبی شیوعییەوە داوایان لێ بکەین ئەو هاووڵاتییە، ڕەوانەی عێراق نەکەنەوە، چونکە لەوێ لە سێدارەی دەدەن. لە بەردەم سەفارەتخانەک عەبدولخالق زەنگەنە، کە نوێنەری حزبی زەحمەتکێشان بوو لە سووریا، بۆ هەمان مەبەست دەیەویست سەردانی سەفارەتخانەکە بکات. هەمووومان پێکەوە چووینە ژوورێ. نوێنەری سەفارەتی ڕۆمانیا لالووت و بێمنەتانە پێی وتین ئەو کەسە هاووڵاتی عێراقییە، دەبێت بنێردرێتەوە وڵاتی خۆی. هەوڵمان دا بۆی ڕوون بکەینەوە کە ئەمە بۆ ناوبانگی ڕۆمانیا باش نییە، چونکە حکومەتی عێراق، لە سێدارەی دەدات. باسی هاووڵاتییەکی عێراقیم کرد، کە پێش چەند مانگێک حکومەتی مەجەرستان ڕادەستی حکومەتی عێراقی کردبۆوە و لەسێدارە درابوو. وتم خەڵکی عێراق دۆستانە بۆ گەلی ڕۆمانیا دەڕوانن، چاوەڕێی کاری لەو جۆرە لە حکومەتی ڕۆمانیا ناکەن. کاتێک زانیم ئەو قسانە سوودیان نییە، وتم:

باش نییە ئەو کوڕە بنێرنەوە بۆ عێراق، چونکە ئەگەر لە سێدارە بدرێت، کەسوکارەکەی حکومەتی ڕۆمانیا بە بەرپرس دەزانن، زۆر هاووڵاتیی ئێوە لە عێراق کار دەکەن، ڕەنگە بۆ ئەوان باش نەبێت.

کاتێک گەڕاینەوە نووسینگە، هاوڕێیان لێیان پرسیم، ئەوە چیتان

بە ڕۆمانییەکان وتووە؟ من پرسیارەکەم بەلاوە سەیر بوو! وتیان لە سەفارەتی ڕۆمانییەوە تەلەفۆنیان بۆ لایەنی پێوەندیداری حکومەتی سووریا کردووە، گوایا ئێوە هەڕەشەتان لێ کردوون. باش بوو هاوڕێیان زوو فریا کەوتن و گرفتەکەیان چارەسەر کرد.

ئەو کاتە تازە شەڕی هەشت ساڵەی عێراق و ئێران کۆتایی هاتبوو. زۆربەی وڵاتانی ڕۆژئاوا و سۆشیالیستی چاوەڕێ بوون عێراق و ئێران، کە دوو وڵاتی دەوڵەمەندی خاوەن نەوتن، دەست بە ئاوەدانکردنەوە بکەن و کۆمپانیاکانی ئەو وڵاتانەش پشکی خۆیان بەر بکەوێت. بۆیە بە هەموو شێوەیەک نەرمییان بەرانبەر بە عێراق و ئێران دەنواند، لە تاوانەکانیان بێدەنگ بوون. لە بەرانبەر کیمیابارانی کوردستان و پرۆسێسی ئەنفالدا چاویان نووقاندبوو. ئەو هەڵوێست و ڕەفتارانەی وڵاتانی سەرمایەداری، چاوەڕوانکراو بوون، ئەوان بە دوای بەرژەوەندیی خۆیاندا دەگەڕێن. بەڵام هەڵوێستی وڵاتانی سۆشیالیستی، لە بەرانبەر ئەو تاوانانەی ڕێژیمی عێراق، مایەی بێئومێدی بوو. چونکە دەیسەلماند کە ئەوانیش، لە لایان گرینگ نەبوو دەسەڵاتێکی فاشیستی، چۆن لەگەڵ گەلەکەی ڕەفتار دەکات، یان نەتەوەیەک جینۆساید دەکات، بەڵکو گرینگ ئەوەبوو ئایا ئەو دەسەڵاتە دۆست، یان نەیاریانە.!

من پێوەندیم لەگەڵ ئەندامانی لیژنەی سەرکردایەتیی دەرەوەی بەرەی کوردستانی ئاسایی بوو، کار و چالاکیی لیژنەکە بێ گرفت بەڕێوە دەچوون، چونکە شتێک نەمابوو شەڕی لەسەر بکرێت. دوای چەند مانگێک، بڕیارمان دا بڵاوکراوەیەک بەناوی بەرەی کوردستانی، بە زمانی عەرەبی لە سووریا دەربکەین. ژمارەی یەکەمی بڵاوکراوەکە ئامادە کرا.

من لە کاری لیژنەی دەرەوەی بەرەی کوردستانی بێتاقەت بووم،

خۆم بە نامۆ دەبینی. داوام لە سەرکردایەتیی حزب کرد کارەکە بە هاوڕێیەکی تر بسپێرن، سەرەتا ڕازی نەبوون، دواتر حاجی سلێمان (ئەبو سیروان) کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی بوو، بە نوێنەری حزب لە لیژنەکە داندرا. منیش سەرقاڵی گۆڤاری ڕێگای ئاشتی و سۆشیالیزم و کاری ڕاگەیاندن و نووسینی خۆم بووم.

سەرەتا من و هاوڕێ ئەستێرە (پرشنگ) لە گۆڤارەکە کارمان دەکرد. ئەو بابەتەکانی بۆ چاپکردن بە تایپ دەنووسینەوە و هەندێک وتاریشی دەکردن بە کوردی. ئەستێرە خان کچێکی ڕووناکبیر و چالاک بوو. لە یەکێتیی سۆڤیەت خوێندنی زانکۆی تەواو کردبوو، دوای ئەوە گەڕابۆوە کوردستان و چەند ساڵ پێشمەرگە بوو، دوای پەلاماری ئەنفال ڕووی لە سووریا کردبوو، ئێستا لە دانمارک دەژی.

هەروا دوکتۆر شیروان مەحموود، کە ڕووناکبیرێکی بە توانا و بەهرەدارە، لە گۆڤارەکە بەشداریی کردین و چەندان بابەتی تەرجومە کرد. د.شیروان لە یەکێتیی سۆڤیەت خوێندنی دوکتۆرای تەواو کردبوو، بۆ پێشمەرگایەتیی گەڕابۆوە بۆ کوردستان و چەند ساڵ پێشمەرگە بوو، ئێستا لە سوێد دەژی.

من لەو گۆڤارەدا چوار باس و نووسینم، لەبارەی سەرهەڵدانی هۆشیاریی نەتەوەیی کورد، دەرکەوتنی بیری ڕۆشنگەریی لە کوردستان، سەرەتاکانی بیری سۆشیالیستی لە کوردستان و وتارێک لەبارەی فیکری پەیڕەوکاریی کورد، بڵاو کردەوە. هەروا فایلێکمان، بە زمانی عەرەبی، لەبارەی گۆرانی شاعیر، بۆ گۆڤاری (ئەلسەقافە ئەلجەدیدە) ئامادە کرد. فایلەکە شەش باس و نووسینی چەند نووسەری، لەبارەی شیعری گۆران و چەند نموونەی

شیعرەکانی بە زمانی عەرەبی، بەخۆ گرتبوو.[1]

لە دیمەشـــق، بەپێـــی کـــات و دەرفەت، هەوڵـــم دەدا درێـــژە بە نووسینی قەسیدەی لاوکی هەڵەبجە بدەم. لەوێ بە ڤیدیۆ فیلمێکی دۆکۆمێنتـارم، لەبـارەی کیمیابـارانی هەڵەبـجە، بینـی کە ڕاسـتەوخۆ دوای کارەسـاتەکە گیرابـوو. تەرمـی ژن و منـداڵ و پیـاو، بە جلـی ڕەنگاوڕەنگەوە، وێنەی گەڵاپایزە لەسەر شۆستە و شەقام و کۆڵان و پەنـای دیـواران، بێنـاز کەوتبوون. فیلمەکە زۆر کـاری تێکردم و بردمیە شـوێنی ڕووداوەکە و ڕۆژانـی سـەردەمی شـاخ. دوای ئەوە بە تەواوی ســـەرقاڵی نووســـینی هـــۆنراوەکە بـــووم، لە کـــانونی دووەمـــی ١٩٨٩ تەواوم کـــرد. بەشـــێکی هـــۆنراوەکەم، بە نـــاوی سرووودی خـاک بۆ هەڵەبـجە، بۆ کوردسـتان نـارد، لە ژمـارە ١٥ی ســـاڵی ١٩٨٩ی گۆڤـــاری نووســـەری کوردســـتان، کە لە ئێـــران دەردەچـوو، بـڵاو کـرایەوە. لە ســـەرەتای بەهـــاری هەمـــان ســـاڵدا قەسیدەکە، لەگەڵ سێ نیگاری هونەرمەندی عێراقی، ئوسامە، کە بۆ قەسـیدەکەی کێشـابوون، بە نـامیلکەیەکی ٤٨ لاپەڕەیـی لە لوبنـان چاپ کرا. تەواوی قەسیدەکە، لە لایەن کاک کاوە کرا بە عەرەبی و لە گۆڤاری ئەلسەقافە ئەلجەدیدە، بڵاو کرایەوە.

ســـاڵێک دوای ڕاپەڕیـن هونەرمەنـد ڕزگـار ئەمـین قەسـیدەکەی کردە شانۆگەری، لەگەڵ کۆمەڵێک هونەرمەند، لە کۆڵانە وێرانەکانی شاری هەڵەبجە نمایش کرا.

لە یـــادی دە ســـاڵەی کارەســـاتی هەڵەبـــجەدا، لەگەڵ هونەرمەنـد

1- لەوانە باسێکی د.کەمال میراودەڵی لەبارەی گۆران، کە د.شیروان مەحموود کردبووی بە عەرەبی، باسێکی هانا برامیس، کە خاتو هیام جاوید لە ئینگلیزییەوە کردبووی بە عەرەبی، لەگەڵ چوار بابەتی تر کە ئەحمەد دڵزار، نووسەری کوردی سووریا تەها خەلیل، سیروان، ڕەفیق سابیر نووسیبوویان. بڕوانە: الثقافة الجديدة، العدد ٢٠٧ و ٢٠٨ آذار-نيسان ١٩٨٩

عەدنان کەریم، لە تەلەڤزیۆنی مێد، پێکەوە تەواوی قەسیدەکەمان بەجۆرێک پێشکەش کرد، کە من کۆپلەیەکم لێ دەخوێندەوە و کاک عەدنان بە مۆسیقاوە تێکستەکەی دەچڕی.
دەستپێکی ئەو قەسیدەیە، حەوت کۆپلە، یان چوارینەیە و بە هاواری (بە تەنیا جێی مەهێڵن- ئەمشەو زریان دەیچێنێت) دەست پێ دەکات. ئەمە کراوەتە سروودێکی تایبەت بە هەڵەبجە و ساڵانە لە یادی هەڵەبجە بە دەنگی هونەرمەند عەدنان کەریم و هونەرمەندی تر دەوترێت[1]. هەروا ئەو حەوت چوارینەیە، بە گەورەیی لەسەر برۆنز هەڵکەندراوە و لەناو مۆنۆمێنتی هەڵەبجەدا، بە پایەیەکی درێژدا هەڵواسراوە.[2]

ڕۆژی ٢٣ی فابریوەری (شوبات)ی ٢٠١٧ خەڵکی بەڕێزی شاری هەڵەبجە، لە کۆڕێکی ڕێزلێناندا، کە کتێبخانەی هەژاری موکریانی، بە سەرپەرشتی پارێزگای هەڵەبجە، ڕێکی خستبوو، باوەشییان بۆ گرتمەوە. ئەوان و ئەم دەزگا و لایەنانەی خوارەوە، ڕێزیان لێ نام و هەر یەکەیان دیاریی تایبەتی خۆیان پێشکەش کردم:
شارەوانیی هەڵەبجە، بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی شەهیدان و ئەنفالکراوانی هەڵەبجە، کۆمەڵەی قوربانیانی کیمیابارانی هەڵەبجە، ڕێکخراوی ڕزگاربووانی چەکی کیمیایی هەڵەبجە، یەکێتیی پەرلەمانتارانی کوردستان، لقی سلێمانی، بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی

1- سالح سوزەنی بێ پرس و ئاگاداریی من، چەند چوارینەی سەرەتای هۆنراوەکەی وەرگرتووە، شێواندوویەتی و کەسی سێیەمی تاک (ئەو)ی گۆڕیوە بە کەسی یەکەمی تاک (من). دوو چوارینەی ناقۆڵای لێ زیاد کردووە، کە لەگەڵ ستایل و ئاستی هونەریی شیعرەکە ناگونجێن. لەمەش خراپتر خۆی کردۆتە شەریکی من، نووسییەتی: (هۆنراوەی ڕەفیق سابیر و سالح سۆزەنی) وەک ئەوەی پێکەوە شیعرەکەمان نووسیبێت! بڕوانە: ڕەفیق سابیر، ڕوانین بە ڕووناکیدا، ل٣٠٧-٣٢٧
2- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٥

ڕۆشنبیری و هونەریی هەڵەبجە، بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی پەروەردەی هەڵەبجە، بەڕێوەبەرایەتیی پۆلیسی هەڵەبجە، گروپی مۆزیکی هەڵەبجە و چەند ڕێکخراوی حیزبی و ڕۆشنبیری لە هەڵەبجە. هەروا شاعیر ئاری عەبدول لەتیف هۆنراوەیەکی پێشکەش کردم.

من شانازم بەو ڕێزلێنانە و بە خەڵاتێکی گەورەی دەزانم و سوپاسیان دەکەم. ئەمە ڕێزلێنانە لە شیعر، ڕێزلێنانە لە قوربانیانی هەڵەبجە، کە ژان و تراجیدیای ئەوان چاوگەی هۆنراوەکەن.

هێشتا بە ڕەشنووسی ئەم کتێبەدا نەچووبوومەوە، تاوانی کوشتنی ژینا ئەمینی ئێران و دنیای هەژاند. لە ٢٦-١٠-٢٠٢٢ مامۆستا جەعفەر شێخولئیسلامی، شاعیر و پرۆفیسۆری زمانناسی لە زانکۆی کارلتن، کەنەدا، لە نامەیەکی دۆستانەیدا نووسیبووی:

(مامۆستا ڕەفیق گیان، هەموو کاتت باش... دەزانی لاوکی هەڵەبجەکەی تۆ دیسان بووە بە وێردی زمان لە سەر گڵکۆی ژینا. ئەو ڕۆژی کە ناشتیان، ١٦ی سێپتامبر، سەدان کەس لە خزم و دۆستانی ژینا گۆرانیەکەیان دەگوتەوە، پڕ بە گۆڕستانی ئایچی لە سەقز:

بە تەنیا جێی مەهێڵن، ئەمشەو زریان دەیچنێت
تەم و مژ دایدەپۆشێت، مانگەشەو دەیرفێنێت...

ئەمڕۆ ڕۆژی چلەی کوشتنی ژینا بوو. هێزەکانی ئێران ڕێگایان نەدا کە خەڵک بە سەر جادەدا و بە سەیارە بچنە سەر گۆڕی ژینا. ئەوانیش، بە گەورە و بچووکەوە، دەست و پایان لێهەڵمالی و ٨ کیلۆمەتر بە پێ ڕۆشتن، هەتا چوونە سەر گۆڕی ژینا. هەزاران کەس دەبوون. دیسان تێیان هەڵکرد: بە تەنیا جێی مەهێڵن ... نەمدەزانی ئاگاداری یان نا. گوتم، با بزانی شوێن پەنجەت چەند

دیارە. هیوام سلامەتیتە. -جەعفەر)

ئەو کاتانەی هۆنراوەی لاوکی هەڵەبجەم نووسی، لە ڕووی شوێنی ژیانەوە ناجێگیر بووم. لە ڕووی هزری و سیاسییەوە لە گوماندا دەژیام، دڵنیا نەبووم بە ڕێگایەکی دروستدا دەڕۆم. لە ڕەوشی نووسینی قەسیدەکەدا، گومانە سیاسی و هزرییەکانم زیاتر بوون، لە ڕووی ڕەوانییەوە نائارام بووم. هەروا کارەساتی هەڵەبجە و ئەنفال خەمبار و بێتاقەتیان کردبووم، لەوە دەترسام کارەساتی تری لەو جۆرە و خراپتری بەدوادا بێت. لە دواکۆپلەی لاوکی هەڵەبجەدا بە پێداگرییەوە ئەو ترسە دووپات کراوەتەوە:

بنوو کۆرپە شیرینەکەم!
چیتر دەنگی دەستڕێژ و فڕۆکە نایەت
بنوو ڕۆحە شەکەتەکەم!
بۆنی گاز و خوێن و جانەوەران نایەت.
بنوو بە خاک، بەڕووتێتیم
بە مەرگی خۆم و تینووێتیم داتدەپۆشم
ئەم سووتانە سەرەتایە.
بنوو بە پەلکە زێڕینە
بە نێرگز و جەمەدانێ و لاوکەسوورە و
بە ئامێزی داگیرساوم داتدەپۆشم
ئەم تاوانە دوایی نایە
بنوو کۆرپە لاسارەکەم
ئەم تاوانە سەرەتایە!

*

پاش تەواوکردنی خوێندن لە بولگارستان، لە ماوەی دوو ساڵدا لە چەند وڵات (جۆرجیا، ئەفغانستان، سووریا) ژیام. نەمدەزانی دوای سووریا بۆ کوێ دەچم، یان لە کوێ دەگیرسێمەوە. ئەو ژیانە قەرەجییانە بێتاقەتی کردبووم. ئەگەر بە تەنیا بوومایە، ئاسان بوو. بەڵام هەموو جارێک دەبوو داوەتنامەی تایبەتی بۆ ئێکا بنێرم، بۆ ئەوەی مۆڵەتی سەفەرکردنی پێ بدەن. ئەویش بە فڕۆکە بچێتە مۆسکۆ، کە سێ سەعات لە باتومییەوە دوورە، بۆ ئەوەی ڤیزا وەربگرێت. لەوانەش ناخۆشتر ئەوەبوو نەمدەتوانی بلیتی فڕۆکەی بۆ بکڕم. دەبوو دایکوباوکی ئێکا، کە مامۆستا بوون، مشووری بلیتی چوون و گەڕانەوەی بۆ بخۆن.

ئەو دوو ساڵەی لە ئەفغانستان و سووریا بووم، زۆر هەژارانە ژیام، ئەو (٣٥) دۆلارەی مانگانە من و ئێکا وەکوو دەرماڵە وەرمان دەگرت و دەبوو پێی بژین، لە دۆخی ئاساییدا بەشی کڕینی کتێب، گۆڤار و ڕۆژنامەی نەدەکرد. لەوێ نە دەستم بە براکانم و خوشکم دەگەیشت تا کۆمەکم بکەن، نە لە ڕووم دەهات داوا بکەم دەرماڵەکەمان زیاد بکەن. بەو نەدارییەوە، بێدەنگ، بێ بۆڵە و گرفت، بە هیوایەکی گەورەوە لەگەڵ ئێکا دەژیاین. دیارە کەس ناتوانێت تا سەر بەو جۆرە گوزەران بکات، بەڵام پێمانوابوو ئەوە کاتییە، تێ دەپەڕێت و لە جێیەک دەگیرسێینەوە، بە تایبەت کە من دەمەویست خۆم بۆ نووسین و کاری ڕۆشنبیری تەرخان بکەم. دەبێت بڵێم هەموومان هێندە هەژارانە نەدەژیاین، چەند سەرکردە و دەستوپێوەندیان، کە لە سووریا بوون، لە هیچیان کەم نەبوو.

تا بەهاری ١٩٨٩ سەدان کادیر و پێشمەرگەی حزبی شیوعی، لە کوردستان و کامپەکانی ئێران و تورکیاوە گەیشتبوونە سووریا. خەمبار، شەکەت و بێکار، لەوێ گیرسابوونەوە. چەندانیان ناساخ

بـوون و پێویسـتیان به چارەسـەری پزیشـکی و دەرمـان بـوو. چەندانی تریان له ڕووی میزاج و دەروونییەوە بێتاقەت، یان تووڕە و بێزار بـوون. هەرچەنـد ئەوان، وەکـوو زۆربەمـان، زۆر هەژارانە دەژیـان، بەڵام هێشـتا وا دادەنـدرا کە بـارگرانیی ئابووریـیـان بـۆ حزبی شیوعی زیاد کردووە. چونکە ژیانی شار، وەکوو ژیانی شاخ و پێشمەرگایەتی نییە، شار پێداویستیی جۆراوجۆری خۆی هەیە.

بزاڤی چەکداری کۆتایی هاتبوو، مـانەوەی ئەو هەمـوو هاوڕێیانە له دیمەشق، مانـای نەبوو، بۆیە بڕیـار درا، بۆ ئەورووپـای ڕۆژئـاوا بەڕێ بکرێن و لەوێ وەکوو پەنابەر بژین.

له سەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٩ منیش وێنەی سەدان هاوڕێی تر، کە بۆ کاری حزبی، یـان حەوانەوە له سووریا بوون، خـۆم ئامـادە کـرد پەنـا بـۆ سـوێد بەرم. وەکـوو زۆربەی هاوڕێیـان بە ڕێگـای مۆسکۆدا نەچووم، بەڵکو ڕێگای پۆلۆنیام هەڵبژارد. هاوڕێیـان تەنیا ٨٠٠ دۆلاریان بۆ بلیتی فرۆکە و خەرجیی ڕێگا و قاچاخچی پێدام، هەروا هەندێک پارەم بە قەرز له هـاوڕێیەک وەرگرت، کە دواتر له سـوێد دامەوە. ئێکـا، کە ئەو کـاتە دووگیـان بـوو، گەڕایەوە بـۆ جۆرجیا. منیش چوومە وارشۆ. بڕیار بوو لەوێ کەریم حیسـامی و فەهـد گردەوانـی ببیـنم، کە له سـوێدەوە بە ئۆتۆمبێل دەهـاتن بـۆ وارشـۆ، بۆ ئەوەی شلێر خـانی کچی حیسامی بەرن بۆ سـوێد. له وارشـۆ هەمووومـان یەکمـان گـرتەوە. کـاک فەهـد، له ڕێـگەی بـرادەرێکییەوە، کە له وارشـۆ دەیخوێنـد، قاچـاخچیی دۆزیـیەوە. چـووینە شـارۆچکەیەکی بـاکووری ڕۆژئـاوای پۆلۆنیـا، کە لەسـەر دەریـا بـوو. هەنـدێک پارەمـان دا بە قاچـاخچییەکە و تـا شـوێنی کۆنترۆڵی کەشتییەکە لەگەڵمان هـات، له کۆنترۆڵ ئـاودیوی کردین و دابەزی. شـــەوەکەی لەنـــاو کەشـــتییەکە، بیـــرە و ڤۆدکامـــان

خواردەوە. بەیانییەکەی گەیشتینە شاری یستاد، کە لە باشووری سوێدە.

ئەو کەسەی لە زێدی خۆی هەڵکەندرا، ڕەنگە نەتوانێت لە شوێنێکی دی، یان تەنانەت لە وڵاتی خۆشیدا، بە ئاسانی بڕوێتەوە.

من لە چەندان وڵاتدا بۆ خوێندن، کار و حەوانەوە ژیام. بە کولتووری جیاواز ئاشنا بووم. سەرچاوەی خوێندنەوە و فێربوونم فرەڕەنگ و زمانی نووسین و ئەوینم جۆراوجۆر بوون. لەو پەرتەوازەبوونەدا بەشی خۆم سوودم وەرگرت و شادیم بینی. هەروا وەک (هۆلدرین) دەڵێت (لە خاکی بیانیاندا بە ژان ئاشنا بووم و لە زمانیش کەوتم). ژیانی قەرەجییانەی ئەو ساڵانەم چیرۆکی مرۆڤێکی ژیاندۆستی بێ وڵات بوو! مرۆڤێک کە ئازادی ئامانجی، باوەڕ و ئەوین سەرمایەی، زمانەکەی وڵاتی بوو.

دوای یازدە ساڵ دەربەدەری، گەڕان بە گوند و کێو و دەشتدا، خوێندن، کارکردن و سووڕانەوە لە شاران و وڵاتاندا، گەیشتمە سوێد. کاتێک لە کەشتییەکە دابەزیم و پێم خستە سەر خاکی ئەو وڵاتە، یەکەم شت بە بیرمدا هات ئەوە بوو کە، تا ئەو ڕۆژەی دەتوانم ئازادانە لە زێدی خۆم بژیم، ئێرە وڵاتمە. سەرەنجام لێرەماڵێکمان دەبێت، کە میهرەبانانە لە ئامێزی خۆیمان دەگرێت و دەمانپارێزێت. ماڵێک، وەکوو مارک توین دەڵێت، دڵ و ڕۆح و چاوی دەبێت تا بمانبینێت، تێمان بگات، هاودەرد و هاوسۆزمان بێت. ماڵێک دەبێتە بەشێک لە ئێمە و جێی متمانەی ئەو دەبین، لە سایەی چاکە، ئاسوودەیی و بەخشندەیی ئەودا دەژین.

بەشی یازدەیەم
زمانەکەم وڵاتمە

سنووری زمانم، سنووری دنیای منە.
لودویک ویتگینستین ١٨٨٩-١٩٥١

١
جێگیربوون لە سوید

لە شـاری یسـتاد لەگەڵ چەنـد پەنـابەری کـورد و بیـانی، لە خـانوویەکی گەورە، نـزیکەی دوو مانـگ مـامەوە. لە ٢٦ حـوزەیران (جونی) بیستم شاری قەلادزێ، لە لایەن دەوڵەتی عێراقەوە، وێران کرا. ئەو هەواڵە زۆر خەمبار و نیگەرانی کردم. هەستم کرد لەگەڵ کوشتنی قەلادزێ، منداڵیی من و تەواوی یادگارییەکانی سـەردەمی منـداڵی و سـەرەتای لاوێتیی منیـان کوشـت. بەڵام بەوە دڵـی خـۆم دەدایەوە، کە خەڵـکەکەی سـەلامەتن، وەکـوو خەڵکـی هەڵەبـجە و گەرمیان کۆمەڵکوژ نەکراون.

لەو مـاوەیەدا وەکـوو هەر کەسـێک، کە پەنـا بـۆ سـوید دێنێـت، لێکۆڵینەوەیـان لەگەڵ کـردم. دوای ئەوە لەگەڵ کـوڕێکی کـوردی بـاکووری کوردسـتان، کە نـاوی ئەسـلان بـوو، ڕەوانەی کـامپێکی پەنابەرانیـان کـردین لە کرامفـۆرش، لە باکووری سـوید، کە ١١٠٠ کیلـۆمەتر لە یسـتادەوە دوورە. دوو مانـگ زیـاتر لەو کـامپە لەگەڵ ئەسلان، لە خانوویەکی بچووکی دوو ژووریدا بووین.

ئەسـلان هەشـت سـاڵێک لە مـن گەنجتـر بـوو. کـوڕێکی ئیشـکەر، دڵپاک و سادە بوو، سـەری لە سیاسـەت دەرنەدەکرد، زۆر پێکەوە گونجـا بـووین. برادەرێکـی سوێدنشـینی بـۆی بـاس کردبـوو کە

دەرفەتی کار لە سوید زۆرە، هانی دابوو بێتە سوید. ئەسلان مافی مانەوەی لە سوید پێ نەدرا، ماوەیەک بە نهێنی لە ماڵی خێزانێکی سویدی مایەوە، لە کێڵگەکەیان، بە نانەسک کاری بۆ کردن.

من لە ماوەی سێ مانگدا، بە پەنابەری سیاسی وەرگیرام. پێشنیاریان پێ کردم بچم بۆ شارێکی لاچەپی بچووک، بۆلنێس، لە باکووری سوید، لەوێ بژیم. من دەمەویست لە ستۆکهۆلم نیشتەجێ بم، بەڵام خانوو دەست نەدەکەوت، دەبوو زۆر چاوەڕێ بکەم، بۆیە پێشنیارەکەم قبووڵ کرد، چونکە لە کامپی پەنابەران وەڕس بووم. هەروا بۆ ئەوەی دەست بە کاروباری هاتنی ئێکا بۆ سوید بکەم، دەبوو لە شارێک جێگیربم و لەرێگەی کۆمۆنی شارەکەوە، کاروباری هاتنەکەی بۆ سوید دەست پێ بکەم. بە نیازبووم لەو شارە لاچەپە لەگەڵ ئێکا کۆرسی فێربوونی زمانی سویدی تەواو بکەین، دواتر بگوازینەوە بۆ ستۆکهۆلم. لە بۆلنێس شوقە (ئەپارتمان)ێکی دوو ژووریی و پارەی کڕینی کەلوپەلی ناوماڵیان پێ دام.

ڕۆژێک ئەسلان سەردانی کردم، نەیدەزانی چی بکات، چونکە بە ناقانوونی مابۆوە و دەبوو بینێرنەوە بۆ تورکیا. پێم وت باشترە بچی بۆ نەرویج، کە لەسەر سنووری سوید خەڵکیان کۆنترۆل نەدەکرد. مۆڵەتی شۆفێریی عێراقیم پێ بوو، زۆر بە ئاسانی ناوەکەی خۆم گۆڕی بە تۆفیق و دام بە ئەسلان، پێموت لەوڕۆوە ناوت تۆفیقە و ئەسلان لە بیر خۆت بەرەوە. دوای ئەوە برادەرەکەی بردی بۆ نەرویج، لەوێ بە ئاسانی مۆڵەتی نیشتەجێبوونیان پێ دا.

لە ناوەڕاستی دیسەمبەری ١٩٨٩ ئێکا لە جۆرجیا تووشی خوێنبەربوون بوو. کچەکەمان، کە نەبووبوو بە هەشت مانگ، بە

نەشتەرگەری لە سکی دەرهێندرا. تەنیا شەش ڕۆژ لە ئینکوباتۆردا ژیا و جوانەمەرگ بوو. لەوێوە داوەتنامەیان بۆ ناردم و بە پەلە چووم بۆ تبیلیسی.

ئەو کاتە یەکێتیی سۆڤیەت لە لێواری داڕماندا بوو. گرانی، ئاژاوە و نەبوونی کەلوپەل و خزمەتگوزاریی خەڵکیان هەراسان کردبوو. جاران جۆرجیا بە یەکێک لە کۆمارە دەوڵەمەندەکانی یەکێتیی سۆڤیەت ناسرابوو. خەڵکەکەی دارا و میواندۆست بوون. کەچی ئەم جارە هەژاری و نەداری بەزۆرینەوە دیاربوو.

لە تەمووزی ١٩٩٠ ئێکا هات بۆ سوێد، ئەویش دەستی بە خوێندنی زمانی سوێدی کرد. دوای چەند مانگێک هاوڕێم ناسر حەفید، شوقە (ئاپارتمان)ێکی لە شاری ئوپسالا، کە ٦٥ کیلۆمەتر لە ستۆکهۆڵمەوە دوورە، بۆ پەیدا کردین. ئوپسالا شارێکی جوان و ئەکادیمیی سوێدە، ئەوێمان بە شوێنێکی گونجاو زانی. هەروا بە خۆشیی برایانی حەفید، شێخ مەنسوور، شێخ ناسر و شێخ محەمەد، کە لەو شارە دەژیان، لەوێ نیشتەجێ بووین.

لە سوێد دەرفەتم بۆ ڕەخسا، زیاتر خۆم بۆ نووسین و کاری ڕووناکبیری تەرخان بکەم. لە ماوەیەکی کورتدا، بە کۆمەکی دەزگای کولتووریی سوێد، چەند بەرهەمم چاپ کرد، کۆمەڵەهۆنراوەی کاروانسەرا، لەگەڵ چاپکردنەوەی وەرزی سەهۆڵبەندان ١٩٩٠، بەرەو مێژوو، کورتەباسێکی فیکری-مێژوویی ١٩٩١. سەرەتای ساڵی ١٩٩١ دەستم بە نووسینی قەسیدەیەکی درێژ کرد، بەشی یەکەمیم تەواو کرد و ڕاپەڕینی گەلی کوردستان دەستی پێ کرد و کارەساتی کۆڕەوی بەدوادا هات. دوای چەند هەفتەیەک دەستم بە نووسینی قەسیدەکە کردەوە، بەڵام لە ڕەوشی نووسیندا شیعرەکە بەرەو دنیایەکی تر، دنیای ڕاپەڕین و

تراجیدیای کۆڕەوی بردم. قەسیدەکە (وەرزە بەردینە) ساڵی ۱۹۹۲ وەکوو نامیلکەیەک، بە کۆمەڵێک نیگاری ڕەنگاوڕەنگی هونەرمەند مامۆستا لالە عەبدە، لە ئەڵمانیا وەکوو بڵاوکراوەی پەڕەنگ، چاپ کرا. ساڵی دواتر بەرگی یەکەمی دیوانی ڕەفیق سابیر (۱۹۷۰-۱۹۹۰) کە چوار کۆمەڵەهۆنراوە و دوو قەسیدەی درێژی بەخۆ گرتبوو، لە سوید، بڵاو کرایەوە. لە هەمان کاتدا، سەرەتای ساڵی ۱۹۹۱ لەگەڵ هاوڕێیانم کەمال میراودەلی، هاشم کۆچانی و کاروان عەبدوڵڵا، بڕیارمان دا گۆڤارێکی کولتووریی گشتی دەربکەین، کە بۆ باس و لێکۆڵینەوە و بابەتی کولتووری، هزری و ئەدەبی تەرخان کرابوو. کاتێک ژمارەی یەکەممان بۆ چاپ ئامادە کرد، ڕاپەڕینی بەهاری ۱۹۹۱ دەستی پێ کرد، ناوی (ڕابوون)مان بۆ گۆڤارەکە هەڵبژارد. فریا کەوتین وتارێک بە ناوی (ڕاپەڕین... کارەسات... قۆناخێکی نوێ) بنووسین و بڵاوی بکەینەوە. لە سەروتاری یەکەم ژمارەدا (بەرەو ئازادی) ڕێباز و ئامانجی گۆڤارەکە، باس کراوە:

(ئەم گۆڤارە دەنگێکی سەربەخۆی ئازادە، بەو ئامانجە دەردەچێ تا لەسەر زەمینەی باوەڕبوون بە ئازادیی بیر و بۆچوون و دەربڕین و ئاخاوتن و، ڕێزگرتن لە بیروڕای لە خۆمان جیاواز، لە ڕوانگەی زانستییانە و نوێخوازانەوە بۆ ژیانی هزری و کولتووری و ئەدەبی و سیاسیی نەتەوەکەمان بڕوانێ و وەکوو سەکۆیەکی ئازاد، ئامێز بۆ هەر نووسینێکی داهێنەرانە و بیر و بۆچوونێک بگرێتەوە کە داکۆکی لە ڕاستی، ئازادی، دیموکراتی، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و سەربەخۆیی نیشتمانە داگیرکراوەکەمان بکات... ئێمە باوەڕمان بە ئازادیی تاکەکەس هەیە... بە ئازادیی ژن لە بڕیاردانی ڕێباز و شێوەی ژیان و پاشەڕۆژی خۆی، بە ئازادی بێبەربەست

(موتلەق)ی نووسین و دەربڕین و ئاخاوتن و بیروڕا ئاڵوگۆڕکردن، بە ئـــازادیی بیـــر و بۆچـــوونی ئـــایینی و مەزهەبـــی.. بە ئـــازادیی هەڵبژاردنـی شـێوەی ژیـان.. ئـازادیی ڕێکخسـتن و کـارکردن... ئەو ئازادییـانە نـاکرێ بە هەر بیـانوویەک بێ، تەجمیـد بکرێن، یـان دوا بخـرێن. بەڵکـو خەبـاتکردن بـۆ ئـازادیی نەتەوەیـی و کـۆمەلایەتی و نیشـتمانی، تەنیـا بەو هێـز و وزە مەزنـانە دێتە دی کە ئەم ئـازادییە تاکە کەسیانە و کۆمەڵییانە بەڕەلای دەکەن. لەو باوەڕەشداین چەند هۆشـیاری و ئاسـتی کولتـووریی مرۆڤەکـانی کوردسـتان بەرز و بەرزتـر بـێ، ڕۆڵـی ئەم ئـازادییە تـاکە کەسـییانە لە گەشـــەپێدانی کۆمەڵی کوردستاندا کاریگەرتر دەبێت.)

ڕابوون تا سەرەتای ساڵی ٢٠٠١ بەردەوام بـوو، لەو دە سـاڵەدا ٣٠ ژمارەی لێ بڵاو کرایەوە.

دوای نیشـتەجێبوونم لە سـوێد، دنیـا بەخێرایـی ڕووی لە گـۆڕان کـرد. دوو ڕووداوی گەورەی نـاوچەیی و جیهـانی، دنیایـان هەژانـد. یەکەمیـان لە ٢ی ئـابی١٩٩٠ سـوپای عێـراق کـوەیتی داگیـر کـرد. ئەمریکـا هاوپەیمـانییەکی نێـودەوڵەتیی لە دژی عێـراق پێـک هێنـا، شەڕی کەنداو هەڵگیرسا. لەشکری عێراق لە کوەیت تێک شکێندرا و عێراق ئاڵای سپی لە بەرانبەر ئەمریکا هەڵبڕی.

لە ئـاداری ١٩٩١ ڕاپەرینـی گەلـی شـیعەی باشـووری عێـراق و گەلی کوردستان، دەستیان پێ کرد. سوپای بەزیوی عێراق دڕنـدانە ڕاپەڕینـی خەڵکـی شـیعەی سـەرکوت کـرد و هەزاران کەسـی لـێ کوشـتن. هەروا پەلامـاری کوردسـتانی دا و کارەسـاتی کـۆڕەوی میلیـۆنیی بەدوادا هـات، کە هەمـوو دنیـای هەژانـد. لە ئەنجامـدا ئەنجوومەنی ئاسایشـی نەتەوە یەکگرتووەکـان، ڕۆژی ٥ی نیسـانی ١٩٩١ بۆ پارێزگاریی گەلی کوردستان لە ستەمی دەوڵەتی عێراق،

بە بڕیاری ژ. ٦٨٨ ناوچەی دژەفڕینی لە باکووری عێراق دروست کرد. بە کۆمەکی ئەمریکا و ولاتانی هاوپەیمان، ئیدارەی هەرێمی کوردستان پێک هات، پەرلەمان و حکومەتی هەرێم دامەزرێندران. ئەو دەستکەوتە لە بنەڕەتدا بەرهەمی ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان و ئەنجامی کۆمەکی ولاتانی ڕۆژئاوایە، چونکە دوای ڕێککەوتنی عێراق و ئێران و شالاوی ئەنفال، بزاڤی چەکداری تێک شکابوو، بەرەی کوردستانی وەکوو قەوارەیەکی فەلەج و بێ ناوەرۆکی لێ هاتبوو. نوێنەرانی لە بەر دەرگای سەفارەتخانەکان دەوەستان، بە ئاواتەوە بوون فەرمانبەرێک قسەیان لەگەڵ بکات.

ڕووداوی دووەمیان ئەوە بوو سیستەمی سۆشیالیستی، کە لەسەر بنچینەی هزری مارکسی- لینینی، لە یەکێتیی سۆڤیەت و چەند ولاتی ڕۆژهەلاتی ئەورووپا دامەزرێندرابوو، هەرەسی هێنا. یەکێتیی سۆڤیەت، هەڵوەشایەوە، لە جێی ئەو ولاتە، کە ناوی (یەکێتیی کۆمارە سۆشیالیستەکانی سۆڤیەت) بوو، ١٥ دەوڵەتی سەربەخۆ، دروست بوون. بە هەمان شێوە یۆگۆسلاڤیا بوو بە حەوت دەوڵەت و دەوڵەتۆکە، بە زەبری خوێن و کۆمەڵکوژی، سنووری نێوان نەتەوەکانی یۆگۆسلاڤیای هەڵوەشاوە، دیاری کران. کەچی نەتەوەی چیک و سلۆڤاک، بە بێ کێشە و ئاشتییانە، لێک جیابوونەوە و بوون بە دوو دەوڵەتی سەربەخۆ. بەو جۆرە جارێکی تر نەخشەی دنیا گۆڕدرا، نزیکەی ٢٥ دەوڵەتی نوێ لە ئەورووپا و ئاسیا دروست بوون. تا ئەو کاتە دنیا دوو جەمسەر بوو، جەمسەری کاپیتالیستیی ڕۆژئاوا، کە ئەمریکا ڕابەرایەتیی دەکرد، جەمسەری سۆشیالیستی، کە یەکێتیی سۆڤییەت سەرکردەی بوو. زۆربەی کێشە، شەڕ و ناکۆکییەکانی جیهان، ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ، ئەنجامی کێشەی نێوان ئەو دوو

zلهێـــزه بـــوون. دوای ئەو ڕووداوە، دنیـــا گـــۆڕدرا و بـــوو بە یەکجەمسەری، ئەمریکا بوو بە تاکە ئاغای دنیا.

ڕووداوی مەزن و شکســت، مــرۆڤ بەرەو ڕامــان و پرســیاری گەورە دەبەن. شکســتی بزاڤــی چەکداری و هەرەســهێنانی بلــۆکی سۆشیالیستی، کاردانەوەیان لەناو ڕێکخستنەکانی حزبی شیوعیی عێراقــدا هەبـــوو. پـــێش ڕاپەڕیـــن، لەنـــاو ئەنـــدام و کـــادیرە کوردســتانییەکانی حزبــی شــیوعیی عێــراق، لە نــاوەوە و دەرەوەی وڵات، کۆمەڵێک پرسیار و هــزری نوێی جۆراوجۆر دەرکەوتبوون، کە پێوەنــدییان بە سروشــتی کێشــەی نێــوان عێــراق و کوردســتان، پــرس و داهــاتووی گەلــی باشــووری کوردســتان، ڕۆڵــی چەپ و کۆمۆنیستەکانی کوردستانەوە هەبوون. هەروا خەباتی چەکداری و مەسەلەی حزبی سەرانسەری (مۆدێلی حزبی شیوعی) لە وڵاتانی فــرەنەتەوە و فرەنیشــتمانی وەکــوو عێــراق و ئێــران و تورکیــا و ســووریا، خــرایە ژێــر پرســیار. ئایــا ئەو حزبــانە توانیویــانە لە وڵاتەکانیـــان، بە یەک ئەنـــدازە داکـــۆکی لە بەرژەوەنـــدیی گەلـــی سەردەســتی خۆیــان و گەلــی بندەســتی کــورد و گەلانــی تــری ئەو وڵاتانە بکەن؟ ئەوان لە ناوەرۆکدا حزبی گەلی سەردەست بوون، چونکە بەرژەوەندیی گەلەکانیان پێش بەرژەوەندیی گەلی بندەست (کورد) خستووە. ئەمە بەشێکە لە سروشتی (گشت و بەش). حزبی سەرانســەری، لەو وڵاتــانەی کوردســتانیان بەســەردا دابەش کــراوە، ناتوانێـت لەپێنـاوی بەش (گەلـی کـورد) کە بندەســتە، قوربـانی بە گشــت (گەلـــی عەرەب، یـــان تـــورک، یـــاخود فـــارس) بـــدات، کە سەردەستە.

لەو وڵاتانەدا، کۆمەڵێک بەرژەوەندی و ئامــانجی هــاوبەش، گەلـی کوردســتان و ئەو گەلانە کـۆ دەکـاتەوە، لەوانە پرســی دیمــوکراتی،

پێشکەوتنی ئابووری، کۆمەڵایەتی و ئاوەدانی... بەڵام چەندان ئامانج و بەرژەوەندیی جیاوازیشیان هەیە. لەوانە پرسی شوناسی نەتەوەیی، چەسپاندنی مافی یەکسانبوونی نەتەوەیی، خۆبەڕێوەبردن، خوێندن بە زمانی زگماک و زۆر مافی تری نەتەوەیی، کە بۆ گەلی کوردستان گرینگ و چارەنووسسازن، کەچی بۆ ئەو گەلە سەردەستانە مافی سروشتین و لەگەڵ دامەزراندنی دەوڵەتەکانیاندا بە دەستیان هێناون.

جیاوازیی ئامانج و بەرژەوەندی، دەخوازێت بە ئامراز و ڕێگای جیاواز، کاریان بۆ بکرێت و بەدەست بهێندرێن. ڕێکخراوێکی سەرانسەری لەو وڵاتانەدا، ئەگەر کۆمۆنیستی، یان لیبرال، یاخود ئیسلامی بێت، ناتوانێت بە هەمان ئەندازە نوێنەری ئامانج و بەرژەوەندیی دوو گەلی سەردەست و بندەست بێت. بۆیە پێویستە مارکسی و چەپ و لیبرالی عەرەب و کورد لە عێراقدا، ڕێکخراوی تایبەت و سەربەخۆیان هەبێت و وابەستەی هیچ حزب و ڕێکخراوێکی سەرانسەری و دەرەکی نەبن، چونکە دەبن بە پاشکۆی ئەوان. بۆچی شیوعییەکانی کوردستان پاشکۆی حزبێکی سەرانسەریی عێراقی بن، کە لە ناوەرۆکدا حزبێکی عەرەبییە. لە پرۆگرامی حزبەکە و ڕاگەیاندنەکانیدا، بە ڕێکخراوی هەرێمی کوردستانیشەوە، خۆی بە بەشێک لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی عەرەبی دەزانێت و بەو شێوەیەش کار و ڕەفتار دەکات. ئەم دیدە نەتەوەییە بۆ بەشە عەرەبییەکەی حزبی شیوعی دروستە، کەچی بۆ بەشە کوردستانییەکەی هەڵە و بێمانایە. چونکە کورد ناتوانێت بەشێک بێت لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی عەرەب، کە مافی بڕیاردانی چارەنووسی گەلی کورد، بە ڕەوا نازانێت. کەچی لە بەرانبەر ئەوەدا سەرکردایەتیی حزبی شیوعیی عێراق، ڕێکخراوی

هەرێمی کوردستانی حزبەکەی، کە ئەندامی بەرەی کوردستانی بوو، بە بەشێک لە بزاڤی ڕزگاریخوازیی گەلی کوردستان دانەدەنا!.

حزبی شیوعی عێراق، لەچاو حزبی کۆمۆنیستی تورکی و سووری و حزبی تودەی ئێران، هەڵوێستێکی ڕوونی لەبارەی پرسی کورد لە عێراقدا هەبوو، لە پرۆگرامی حزبەکەدا مافی بریاردانی چارەنووسی گەلی کورد بڕیار درابوو. بەڵام سەرکردایەتیی حزبەکە، دامەزراندنی ڕێکخراوێکی سەربەخۆی بە شیوعییە کوردستانییەکان ڕەوا نەدەبینی، تا ئازادانە بۆ مافی گەلی کوردستان کار بکات. حزبە کۆمۆنیستەکانی تری ناوچەکە، گەلی کورد و پرسی کوردیان تەواو فەرامۆش کردبوو. تەنانەت حزبی شیوعی تورکیا و سووریا، لە پرۆگرامی سیاسیی خۆیاندا، دانیان بە هەبوونی کورد و نەتەوەی تری وڵاتەکانیاندا نە نابوو. ڕۆماننوسی ناوداری سووری، حەنا مینە ١٩٢٤-٢٠٢١ کە هەندێک بە ماکسیم گۆرکی عەرەبیان دادەنا، لەڕۆمانی (الفم الكرزی- زاری گێلاسی) زۆر بەڕوونی باسی ئەم مەسەلەیە دەکات. لە ڕۆمانەکەدا، کە ساڵی ١٩٧٧ نووسراوە، کچێکی ئەرمەن (بیرانیک) کە لە سوریا دەژی، لەگەڵ کوڕێکی عەرەبی سووری (جەواد) یەکتریان خۆش دەوێت. کچەکە مامۆستای وەرزشە و کوڕەکە، کە ئەندامی حزبی شیوعییە، لە قوتابخانەیەک، کە حزبەکەی دروستی کردووە، مامۆستای زمانی فەڕەنسییە. جەواد پێداگری دەکات کە حزبی شیوعی سووری، حزبێکی عەرەبییە و ئەرمەنەکانی سووریاش وەکوو عەرەب حیساب دەکرێن.[1] واتا دەتوانن ئەندامی ئەو حزبە بن. ئەمەش وەکوو چاکە و دڵفراوانی، بەرانبەر بە ئەرمەنەکان، وتراوە!. ئاشکراشە حزبەکە هەمان هەڵوێستی

1- حنا مینه، الفم الكرزی، دار الاداب بیروت، ١٩٧٧ص٣٤-٣٧

بەرانبەر کوردی سووریاش هەبوو. کەچی کورد پەنابەری ئەو وڵاتانە نییە، خاک و نیشتمانی خۆی هەیە و لەسەری دەژی. ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان پێوە لکێندراوە، هەر دەوڵەتی فرەنەتەوەیی نین، بەڵکو دەوڵەتی فرەنیشتمانیشن. کەچی چەپ و ئازادیخوازانی ئەو نەتەوە سەردەستانە، ئەو ڕاستییە باس ناکەن.

ئەو جۆرە هزر و بۆچوونە جیاوازانەی لە ڕێکخراوەکانی حزبی شیوعیدا باس دەکران، ڕوونتر و فراوانتر بوون. چەند باس و وتاری هزری و سیاسیی لەو بارەیەوە نووسران. لەوانە بەندە لە ئاداری ١٩٩٠ تا ئەیلولی ١٩٩٠ زنجیرەیەک باس و وتارم لەبارەی ئەو پرسانە و چەند لایەنی کولتووری و مێژوویی کورد، لە ڕۆژنامەی سەردەمی نوێ- سوێد، بڵاو کردەوە[1]. هەروا هاوڕێم هاشم کۆچانی و چەند هاوڕێی تر، باس و وتاریان لەو بارەیەوە نووسی.

هەرەسهێنانی یەکێتیی سۆڤییەت و بلۆکی سۆشیالیستی، گۆڕانێکی گەورەی بەسەر دنیادا هێنا، کە لەگەڵ خۆی، کەم تا زۆر، هەموومانی گۆڕی. ئایدیۆلۆجیای کۆمۆنیزم، لە عێراق و وڵاتانی فرەنەتەوەی تری ناوچەکە و جیهاندا، وەکوو داوی تەزبیح، کۆمۆنیستانی ئەو نەتەوانەی پێکەوە گرێ دابوو. دوای شکستی کۆمۆنیزم، داوەکە پسا. کۆمۆنیستانی هەر نەتەوەیەک ڕێگای تایبەتی خۆی گرت. بە کورتی سیستمی حوکمرانیی کۆمۆنیستانی سۆڤیەت و وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ئەورووپا، لە ماوەی دەیان ساڵدا، نەیانتوانی نموونەی دەوڵەتی پڕداد و خۆشگوزەران و ئازاد، پیشان بدەن، سەرەنجام ئەزموونەکە بە بنبەست گەیشت.

پاش ڕاپەڕین کێشەی نێوخۆی حزبی شیوعی عێراق زیاتر بوو،

1-بەشێکی ئەو نووسینانە لە کتێبی (بەرەو مێژوو) سوێد، ١٩٩١ بڵاو کراونەوە.

لە سـوێد و کوردسـتان، کـادیر و ئەنـدامان داوای گۆڕانکارییـان دەکرد. حزبی شیوعی لە یەکەم هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، شکستی هێنا. دوای شەسـت سـاڵ کـار و یـازدە سـاڵ خەبـاتی چەکداری و هەزاران شەهید، نەیتوانی بگاتە پەرلەمانی کوردستان. دەرکەوت کە ئەو حـزبە لە کوردسـتان، خەریـکە ببێـتە قـاوغێکی بەتـاڵ. بـۆیە داوا دەکـرا ڕێکخـراوی هەرێمـی کورسـتانی حزبـی شیوعی کۆنگرە ببەستێت، بۆ ئەوەی کێشـە و گرفتە نێوخۆییەکان یەکلایـی بکـرێنەوە. لە کوردسـتان ڕاپەڕیـن کـراوە، هەرێمـی کوردستان بەدەست گەلی کوردەوەیە، کەچی لە پێڕەو و پرۆگرامی حزبی شیوعیدا، هیچ دەسەڵاتێک بە کۆمیتـەی هـەرێمی کوردسـتانی حزبی شیوعی نەدراوە، بە نەبوو حیساب کراوە.[1]

لە کۆتایی حوزەیرانی ١٩٩٢ بۆ یەکەم جار سەردانی کوردستانم کـردەوە. لە هەولێـر لەگەڵ هـاوڕێی هێـژام ئەبـو ئەحـلام، ئەنـدامی پێشووی کۆمیتەی ناوەندیی حزبی شـیوعیی عێراق، بۆ سـەردانی هـاوڕێ عەزیـز محـمەد، چووین بـۆ شـەقڵاوە. لەوێ باسـی دۆخـی نـوێی کوردسـتان و شکسـتی حیـزب لە هەڵبـژاردن و ئەو کێشـە فیکری و سیاسییانەمان کرد، کە لەناو حیزبدا دروست بوو بـوون و پێویست بوو چارەسەر بکرێن.

هــاوڕێ عەزیــز لە ناخیــدا، گیــانی کــوردایەتی، بە مانــا پرۆلیتارییەکەی، هەبوو. بەشێکی گرنگی بیر و بۆچوونی شێوعییە کوردستانییەکانی بە دروست دەزانی. بۆیە داوام لێ کرد هەوڵی چارەســەری کێشــە و ناکۆکییەکــانی نێــو حــزب بــدات، خــۆی

1- بڕوانە پەیڕەوی ناوخۆی حزبی شیوعی عێراق، بەندی ١٣ کە لە ئایاری ١٩٨٨ بڕیاری لەسەر دراوە.

دەستپێشـــخەری گۆڕانکـــاری بێـــت. هەروا پێشـــنیارم پـــێ کـــرد ڕێکخـراوی هەرێمـی کوردسـتان، لەگەڵ گـروپ و لایەنە چەپەکـانی کوردسـتان، حزبێکـی چەپـی ئـازادیخواز دابمەزرێـنن، کە بتوانێـت وەکوو هێزی سێیەم، پارسەنگ لەنێوان یەکێتیی و پارتیدا ڕابگرێت. چونکە کوردستان پێویستی بە هێزێکی سیاسیی لەو جۆرەیە. ئەو هێزە سیاسییە دەتوانێت هاوپەیمانی حزبی شیوعیی عیراق بێت. بەڵام هەستم کرد نەک هەر بە تەنگ ئەو مەسەلەیەوە نییە، بەڵکو دوای هەڵوەشـــاندنەوەی بلـــۆکی سۆسیالیســـتی و تێکشـــکانی حـزبەکەی لە هەڵبژاردنـی پەرلەمـان، هیـوای بە حزبـی شـیوعیش نەمـــابوو. بەلای زۆرەوە لەبەر ئەو هۆکـــارە، وازی لە ســـکرتێریی حزبەکەی هێنا، کە وەک قاوغێکی بێ ناوەرۆکی لێ هاتبوو.

سەرەتای سـاڵی ١٩٩٣ کۆنفرانسـی خۆئامـادەکردن بۆ کۆنگرەی ڕێکخراوی هەرێمی کوردستانی حزبی شیوعی، لە هەولێر بەسـترا. بە دەنگـدان نـوێنەران بـۆ کـۆنگرە دیـاری کـران، کە زۆرینەیـان شیوعییە کوردستانییەکان بوون. عەزیز محەمەد و کەریم ئەحمەد، ئەنجامەکەیان ڕەت کردەوە و کۆنفرانسەکەیان بەجێ هێشت. دواتر کادیر و ئەندامە کوردسـتانییەکان، بە زەبـری هەڕەشـە، لە بارەگـای حزب دەرپەڕیندران و ناچار کران جیا ببنەوە.

ڕاستییەکەی هیچ کام لەو جیابوونەوانەی لەنێو حزبی شیوعی و حـزبە کوردســتانییەکان ڕوویـان دا، حەتمـی نەبـوون، دەتوانـدرا پێشـیان پێ بگیرێت. بەڵام هەڵپەی دەسـەڵات، بیرتەنگیی سیاسـی، نەبـوونی دیمـوکراتی، خۆپەرسـتی و بەرژەوەنـدیی تاکەکەسـی، هۆکاری سەرەکیی ئەو گرفت و جیابوونەوانە بوون.

دوای جیابوونەوەی شیوعییە کوردستانییەکان، یەکێتی و پارتی، لە جاران زیاتر کۆمەک و پشتگیریی حزبی شیوعییان کرد. چونکە

لە دوای کارەساتی پشتئاشانەوە، ئەو حزبە لاواز و بێ دەسەڵات کرابوو. ئەوان دەیانەویست وێنەی قاوغێکی بێ ناوەڕۆک، یان توحفەیەک لە مۆزەخانەی سیاسیی کوردستان بیهێڵنەوە. لە هەمان کاتدا یەکێتی و پارتی، بە شێوازی جیاواز، پێوەندییان بە هاوڕێیانمانەوە کرد، بۆ ئەوەی بچنە ڕیزی ئەوان. هەر حزبەیان توانی چەندان کادیر و ئەندام ڕازی بکەن. دواتر هەردوو حزبەکە هەوڵیان دا زۆربەمان، یان بەشێکمان لەگەڵ ئەوان کار بکەین.

سەرەتای ساڵی ١٩٩٣ چەند هەفتەیەک پێش ئەوەی کاک کۆسرەت ڕەسووڵ، ببێتە سەرۆکوەزیری حکومەتی هەرێم، هاتە سوێد. لەگەڵ بەڕێزان هاوڕێم یوسف زۆزانی، سەلاحەدینی موهتەدی و ڕەوانشاد حەمە چاوشین سەردانیان کردم. کاک کۆسرەت منی جیا کردەوە و وتی:

مام جەلال ناردوومی بۆ لای تۆ، جەنابی و هەموومان حەز دەکەین تۆ و هاوڕێکانت، لەگەڵ ئێمە هاوکار بن. من بۆ چەند ڕۆژ دەچم بۆ ئەمریکا، کە گەڕامەوە لە جێگەی د.فوئاد مەعسووم، دەبم بە سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران. هەر وەزارەتێکت لە بەشی یەکێتی دەوێت سەرپشک بە. هەروا لە مەکتەبی سیاسی، سەرکردایەتی و کۆمیتەکاندا شوێنتان بۆ دیاری دەکرێت.

من سوپاسی مام جەلال و کاک کۆسرەتم کرد و وتم:

ئێمە ماوەیەکی کورتە، بە هۆی کۆمەڵێک کێشەی فیکری، ئایدیۆلۆجی و سیاسی، لە حزبی شیوعی جیا بووینەتەوە و هێشتا بڕیاری چارەنووسی خۆمان نەداوە. ئەو هاوڕێیانە خەڵکی ڕووناکبیر و بەهەڵوێستن، من سەرۆک عەشیرەت نیم بە قسەیەک، ئەندامانی عەشیرەتەکە لەگەڵ خۆم بۆ ناو حزبێک بەرم.

کاک کۆسرەت وتی: مام جەلال تۆی مەبەستە.

وتم: من هاوین دێمەوە کوردستان، دەمەوێت لەوێ بژیم، تا ئەو کاتە ئێمە بڕیار دەدەین چی بکەین. جەنابت حکومەت پێک بهێنە و لە ئێستاوە پیرۆزباییتان لێ دەکەم و هیوادارم سەکەوتوو بن.

پێشتر مام جەلال، بە ڕێگای سەلاحەدینی موهتەدی، پەیامێکی لەو جۆرەی بۆ ناردبووم، دواتریش، پێش بەستنی کۆنگرەی پارتی کار، جارێکی تر هەمان پێشنیاری کاک کۆسرەتی بەخۆم وتەوە.

سەرەتای هاوینی ١٩٩٣ حزبی سۆشیالیست، حزبی گەل و پاسۆک، دەیانەویست بچنە ناو پارتی دیموکراتی کوردستان. سێ هاوڕێ، کە لەگەڵ ئێمە بوون و تازە چووبوونە ناو پارتی، سەرۆ قادر، شەماڵ حەوێزی و کاروان ئاکرەیی، لە هەولێر منیان بینی. پێیان وتم ئەگەر ئێمەش، وەکوو ئەو حزبانەی تر بچینە ناو پارتی، ئەوا پارتی ئامادەیە لە هەموو ڕوویەکەوە، وەکوو حزبەکانی تر، حیسابمان بۆ بکات. ئەو پێشنیارەشم ڕەتکردەوە.

من بڕیارم دابوو حزبایەتی نەکەم، خۆم بۆ نووسین و کاری ڕووناکبیریی تەرخان بکەم و ئازادانە بژیم. بەڵام حزبی شیوعی زۆربەی "گوناهی" جیابوونەوەکەی خستبووە ئەستۆی من. بە هیچ شێوەیەک ئامادە نەبووم، لە نیوەی ڕێگا و پێش ئەوەی ئەو هاوڕێیانە بڕیاری چارەنووسی خۆیان بدەن، بە جێیان بهێڵم، یان سەودا و مامەلە بەو پرسەوە بکەم، کە ئێمەی کۆ کردبۆوە. بۆیە چاوەڕێی کۆنگرەم دەکرد، کە لەوێ خۆیان سەرکردایەتی و پێڕەو و پرۆگرامی حزبەکە، دیاری بکەن. دوای ئەوە خۆیان کارەکانیان بەڕێوە دەبەن و بڕیاری چارەنووسی سیاسیی خۆیان دەدەن.

٢
گەڕانەوە بۆ وڵات

لە سـەرەتای حـوزەیرانی ١٩٩٣ بـۆ جـاری دووەم چـوومەوە کوردستان، بەو هیوایەی لەوێ بژیم و لە زانکۆ کار بکەم، هەروا گۆڤـاری ڕابـوون، لە کوردسـتانیش بـڵاو بکەیـنەوە. لە هەولێـر خانوویەکم بەکرێ گرت، ئەو هاوڕێیانەی لە هەولێر لە حزب جیا بووبوونەوە، لیژنەیەکیان بۆ ڕێکخستنی شیوعییە کوردستانییەکان دروسـت کردبـوو. لە چەنـد شـار و شـارۆچکە، ڕێکخسـتن و کۆمیتەیان پێک هێنابوو، بەرپرسیان بۆ دیاری کردبوون. من لەو لیـژنەیەدا بەشـدار بـووم، چەنـدان کۆبوونەوەمـان لەگەڵ حـزبە کوردستانییەکان کرد و ئامادەکاری بۆ کۆنگرە کرا.

لەو مـاوەیەدا بڕوانـامە و دەقـی دوکتۆرنـامەکەم، کە بە زمـانی بولگـاری بـوو، پێشکەشـی زانکـۆی سـەلاحەدین کـرد، کە ئەو کـاتە تـاکە زانکـۆ بـوو لە کوردسـتان. لیـژنەی تـایبەتی یەکسـانکردنی بڕوانامە لە زانکۆ، لەگەڵم دانیشـتن و لە شێوەی سیمینار لەبارەی ناوەرۆکی دوکتۆراکەم دوام. چەند پرسیاریان لـێ کردم و وەڵامـم دانەوە، دواتـر بڕوانـامەکەم یەکسـان کـرا. لە زانکـۆی سـەلاحەدین، بەشـی فەلسـەفە نەبـوو، لە کـۆلێجی ئـاداب، بەشـی کۆمەڵناسـی، پێویستیان بە من بوو، داوایان لێ کردم لەوێ کار بکەم و فرمـانی دامەزراندم لەو بەشە، دەرچوو. بەڵام ئەو کاتە پاسپۆرتی سوێدیم

نەبوو، بە لیزاپاس، بە تورکیادا، چووبوومەوە کوردستان، ڤیزای هاتوچۆ بە تورکیادا بۆ ماوەی شەش مانگ بوو. لەبەر ئەوە سەرۆکی ئەو کاتەی زانکۆ، د.خەسرەو شالی، پێی وتم باشترە دەست بە کارەکە نەکەم، چونکە ئەگەر لە گەڕانەوە بۆ کوردستان دوا بکەوم، دەردەکرێم. دواتر زۆر بەزەحمەت دەتوانم بۆ کارەکەم بگەڕێمەوە.

کاتی کۆنگرەی شیوعییە کوردستانییەکان نزیک بۆوە. هاشم کۆچانی و من پرۆگرام و پێڕەوی نێوخۆی حزبەکەمان ئامادە کرد، لە کوردستانیش هاوڕێیان کاریان لەسەر پرۆژەیەکی لەو جۆرە کردبوو، کە سوودی لێ بیندرا. من بە باشم دەزانی پەلە لە دامەزراندنی حزب نەکرێت، بەڵام زۆرینەی هاوڕێیان لایان وابوو، ئەگەر خۆیان لە حزبێکدا ڕێک نەخەن، لایەنە سیاسییەکانی کوردستان بەکەم بۆیان دەڕوانن، ڕەنگە بەشێکیان بێ هیوا ببن و ڕوو لە لایەنی تر بکەن.

لە کۆنگرەدا پرۆگرام و پێڕەوی ناوخۆ، پەسەند کرا. ڕۆژی ۲۲ ئۆکتۆبەر ۱۹۹۳ کۆنگرەی دامەزراندنی پارتی کاری سەربەخۆیی، بە ئامادەبوونی۱۷۰ ئەندام و ۱۷ چاودێر، کە لە شار و شارۆچکە و ئۆردوگا و ڕێکخستنی پێشمەرگەوە هاتبوون، بەڕێوە چوو و چەند ڕۆژی خایاند. پازدە کەس بۆ ناوەندی سەرکردایەتیی حزبەکە و سێ ئەندامی جێگر هەڵبژێردران. من زۆرترین دەنگم هێنا. پێشتر پێشنیارم بە هاشم کۆچانی کردبوو، کە ببێتە سکرتێری حزب، بەڵام ڕازی نەبوو، پێی وابوو باشترە من ئەو کارە بکەم. دوای ئەوە پێم وت کەواتا با وریا سەعید (ماجید ڕەواندزی) بە سکرتێر دابنێین.

گرفتی کاک هاشم و من ئەوە بوو، کە ئێمە تموحی سیاسی و

دەسەڵاتداریمان نەبوو. کاری سیاسی لای ئێمە بۆ چاکە و بەرژەوەندیی گشتی بوو، نەک بۆ دەسەڵات و پۆستی حزبی و حکومەتی و خۆدەوڵەمەندکردن. هەبوون بۆ ئەوەی ببن بە سکرتێر، یان ئەندامی مەکتەبی سیاسیی حزبێکی بچووکی سەد کەسی، چەندان تۆمەت و بوختانی جۆراوجۆریان بۆ یەکتر هەڵبەست و تەنانەت پەلاماری یەکتریان دا و بوون بە چەند پارچە. کەچی ئێمە ئامادە نەبووین بە کۆی دەنگ، یان بە دەنگی زۆرینەی هاوڕێیان، ببین بە سکرتێری حزبێک، کە سەدان ئەندام و پێشمەرگە و کادری لێهاتوو و هەزاران دۆست و لایەنگری هەبوو.

لە دەمی کردنەوەی کۆنگرەدا، سەرۆکی حکومەت، کۆسرەت ڕەسووڵ و چەند وەزیر و نوێنەری هەموو حزبەکان، بەشدار بوون. پێشتر بە وریا سەعیدم وتبوو سەرەتا ئەو وتار بخوێنێتەوە. ویستم لەبەرچاو بێت و لە کۆنگرە دەنگی بۆ بدەن. من وتارێکی کورتم ئامادە کردبوو، بەنیاز بووم لە کۆتاییدا، بیخوێنمەوە، بەڵام دواتر، کە زۆربەی میوانەکان ڕۆیشتن، نەمخوێندەوە. هەروا پێشتر قسەم لەگەڵ چەند ئەندامی سەرکردایەتی، کە تێمڕادەبینین، کردبوو بۆ ئەوەی دەنگ بە وریا سەعید بدەن، لەوانە هاوڕێیانە سەلاح مەزن، تەحسین محەمەد خەلیل، موحسین یاسین، مامۆستا لەشکری، بەکر حاجی، کاروان عەبدوڵڵا...تاد

ناوەندی سەرکردایەتی بۆ هەڵبژاردنی سکرتێری حزب و مەکتەبی سیاسی، کۆ بۆوە. لە کۆبوونەوەکەدا هاوڕێیان منیان بۆ سکرتێری پارتی کار کاندید کرد، چەند جار بە پێداگرییەوە دووپاتیان کردەوە، بەڵام ڕازی نەبووم، لەجیاتیان وریا سەعیدم پێشنیار کرد. کە بە زۆرینەی دەنگ هەڵبژێردرا. بەڵام وریا سەعید نەیتوانی وەکوو سکرتێر، حزبەکە بەڕێوە بەرێت و بیر و بۆچوونە

جیاوازەکان یەک بخات. هەروا پارتی و یەکێتیی فشاریان بۆ پارتی کار دەهێنا، لەم لایەنەشەوە نەیتوانی هەڵوێستی هاوسەنگانە و بێلایەنانەی پارتی کار، بەرانبەر بە کیشەی نێوان یەکێتی و پارتی و حزبەکانی تر بپارێزێت.

پێش کۆنگرەی دووەم، چەکدارانی یەکێتیی نیشتمانی کوردستان، لە بازگەی نێوان هەولێر و کۆیە، تەقەیان لە هاوڕێ محەمەد حەلاق، ئەندامی مەکتەبی سیاسیی پارتی کار کرد، کە لەگەڵ یازدە هاوڕێی تر بەرەو کۆیە دەچوون. هاوڕێ محەمەد و چەند پێشمەرگەی پارتی کار بریندار بوون، هەموویان بە دیل گیران. دواتر هاوڕێ محەمەد لەگەڵ هاوڕێیان سەرهەد کەریم تەمر، مامە کەریم تەمر، خالید سالح، تۆفیق محەمەد ئەمین، خەسرۆ ستار، کاوە ئەحمەد ڕەشید، موسەدەق کەریم پیرداود، فارس حەسەن سووسەیی، غازی ڕەشید حەمەدەمین، ئیسماعیل موراد و هاوڕێ ژینۆ سەربەست، بە دیلیی شەهید کران. ئەمە تاوانێکی گەورە و لاپەڕەیەکی ڕەشە لە مێژووی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا.

وریا سەعید چاوەڕێی نەکرد کۆنگرەی دووەم ببەسترێت، بە جۆرێکی نابەرپرسانە و تەماوی، بێ ئەوەی تەنانەت من و کاک هاشم ئاگادار بکات، حزبەکەی بۆ حەنا یوسف (ئەبو حیکمەت) بە جێ هێشت، بەم کارە سەلماندی کە شایەنی ئەو متمانەیە نەبوو پێمان دابوو.

دیاریکردنی وریا سەعید بۆ سکرتێری پارتی کار، هەڵەیەک بوو لە ژیانی سیاسیمدا کردم. هەڵەی دووەمم ئەوەبوو لە کاتی خولی دووەمی هەڵبژاردنی ئەندامانی سەرکردایەتی، داوام لە بەشداربووانی کۆنگرە کرد، کە دەنگ بە ئەبو حیکمەت (حەنا یوسف) بدەن، چونکە لە خولی یەکەمدا تەنیا چل و چوار دەنگی

هێنا، کەچی ئەندامی سەرکردایەتی دەبوو لە حەفتا دەنگ زیاتر بهێنێت. لە بەردەم ئەندامانی کۆنگرەدا وتم ئەبو حیکمەت (کە ئەو کاتە لە سوێد بوو) لە سالآنی چلەکانەوە ئەندامی حیزبی شیوعیی عێراق بووە، تاکە ئەندامی پێشووی کۆمیتەی ناوەندییە، کە لەگەڵ ئێمەیە. ئەگەر بە ئەندامی سەرکردایەتی هەڵنەبژێردرێت، سەرکردەکانی حیزبی شیوعی گاڵتەی پێ دەکەن، بۆیە داواتان لێ دەکەم دەنگی بۆ بدەن. بەلآم بە بیری کەسماندا نەدەهات ئەبو حیکمەت بخرێتە مەکتەبی سیاسی. دواتر هانای بۆ هاشم کۆچانی برد، کە ئەندامی مەکتەبی سیاسی بوو، بە داوای کاک هاشم، سەرکردایەتیی پارتی کار، بردیانە مەکتەبی سیاسی. ئەبو حیکمەت ویستی حزبەکە بکاتە دوکانێکی سیاسی و ڕادەستی پارتی بکات، بەلآم سەرکردایەتی و ئەندامانی پارتی کار لە دژی وەستان. بۆیە سەرانی پارتی، کە ماوەیەک بوو بە تانک و لەشکری ئەنفال، هەولێریان داگیر کردبوو، پارتی کاری سەربەخۆیی کوردستانیان، بە تۆمەتی پێوەندیی کردن بە ئیسرائیلەوە، یاساخ کرد!.

دوای جیابوونەوەمان لە حزبی شیوعی، بە ناڕەوا چەند توومەت و بوختانیان بۆ هەڵبەستم و کەسانی داخلەدڵیان لێ هاندام. ئەمەش بەشێک بوو لە نەریت و کولتووری سیاسی و کۆمەلآیەتیی حزبی شیوعیی عێراق. تا لەگەل ئەوانی دڵسۆز و فریشتەیت. کە لێیان جیابوویتەوە، بە ناپاک و دوژمنی گەلت دادەنێن. تەنانەت بەشێک لەوانەی سالآنێک هاوڕێ و دۆستی نزیکتن، کوێرانە وەکوو ئەندامی عەشیرەتێکی ئایدیۆلۆجی، سەنگەرت لێ دەگرن، توتیئاسا بوختان و توومەت دووبارە دەکەنەوە. من نەخزامە ئەو ئاستەی کاتی خۆم بە وەلآمی ئەو تومەت و بوختانانە بەفیڕۆ بدەم.

یەکێک لەو توومەتانە ئەوەبوو، گوایا من لە هۆنراوەیەکدا

سووکایەتیم بە گەلی عەرەب کردووە و پێم وتوون: (لە سروشتی ئینسانیتان بە گومانم)!. تەنانەت ئەو تومەتەیان بە چەند نووسەر و رووناکبیری عەرەبی، کە هاورێم بوون، وتبوو.

ئەو دێرەشیعرەی سەرەوە لە کۆپلەیەکی هۆنراوەی (وەرزەبەردینە) دەرهێندراوە، بۆ مەبەستی خراپەکاری و بوختانکردن بەکار هێندراوە. لە هۆنراوەکەدا بەم جۆرەیە:

من برینێکی ژێر چەقۆم
کڵپەیەکی سەرهەڵگرتووم
لەگەڵ هەزاران شەهیددا هاتوومەوە
بێ ولاتم، ولاتی خۆم دەوێتەوە
تەرمی باوکم، گۆڕی دایکم
جێنزرگەی تەپێندراوی باپیرانم دەوێتەوە.
تا خاکی لە خاچدراوم
ئاو و مێژوو و ئاسمانی داگیرکراوم نەستێنمەوە
لە سروشتی ئینسانیتان بە گومانم
لە هاوسێی و لە ناسینتان پەشیمانم
پەشیمانم.. پەشیمانم.

من لەو باوەڕەدام ئاستی ئەخلاقی، ئینسانی و شارستانەتیی هەر کۆمەڵ و گەلێک لەوەدا دەردەکەوێت، چۆن لەگەڵ نەتەوەی تری ولاتەکەی و کەمینەی نەتەوەیی، ئاینی و مەزهەبیی جیاواز رەفتار دەکات. تا چەند باوەر بە مافی ئازادی و یەکسانبوونی خۆی و ئەوان دەهێنێت. من گومان لە ئینسانییەتی هەر کۆمەڵ و کەسێک دەکەم، کە دژی مافی ئازادی و یەکسانیی نێوان خۆی و ئەوانیتر بێت و بندەستکردنیان بە رەوا بزانێت.

وەكوو ئینسـان و شـاعیر، قەت نەمتوانیـوە و ناشـتوانم ڕقـم لە نەتەوەی عەرەب و هـیچ نەتەوەیەكـی تـر ببێـتەوە. سـالآنیكی زۆر ژیـانی ڕۆژنامەنووسـی، ڕوونـاكبیری و سیاسـیم لە بەغـدا، لە پێشمەرگایەتی، بولگارسـتان، ئەفغانسـتان، سـووریا و سـوێد، لەگەڵ هاوڕێیانی عەرەب بەسەر برد. پێكەوە هاوڕێ و هاوئامـانج بـووین. مەترسـیی زینـدانیكردن، پێشـمەرگایەتی، دۆخـی سـەختی ئـاوارەیی، برسێتی و هەڕەشـەی گرتن و كوشتنمان پێكەوە دابەش كرد. زمـان و ئەدەبیـاتی عەرەبـی سـەرچاوەی بەپیـزی ڕوونـاكبیریم بـوون. وێرای ئەوانە خۆشەویستیم بۆ گەلی خۆم، ڕێزم بۆ ئینسـان، بۆ ئەدەبیات و هونەر، وەفاداریم بۆ ئەو پرەنسیپانەی باوەڕم پێیـانە و بـاجی كەمیشـم لەپێناویانـدا نەداون، ڕێـگەم نـادەن ڕقـم لە هـیچ نەتەوەیەكی تر ببێتەوە. لە نووسینێكدا، بە زمانی عەرەبی وتوومە:

دەوڵەتی شۆڤینیستی عەرەبیی عێراق بە شەڕی ناڕەوای، منداڵی و بەخـتەوەری و خەونـی منـداڵیی مـن و نەوەكەم و چەنـد نەوەی دواتری زەوت كرد، كەچی شـاعیرانی داهێنەری عەرەب، لە وێنەی بەدر شـاكر ئەلسـەیاب، ئەدۆنـیس، جەواهیـری، سـەعدی یوسـف، فازیل ئەلـعەزاوی، مەحمـوود دەرویـش و هـی تـر، خەونـی نـوێ و داهێنەرانە و مرۆڤدۆستانەیان پێ بەخشین.[1]

ئیمانوێل كانت ١٧٤٢-١٨٠٤ لە وەڵامی ناهەقیی دۆستێكدا دەڵێت:

خـودایە لە دۆسـتانم بمپـارێزە، مـن دەتـوانم لە دوژمنـانم، خـۆم بپارێزم.

1- حجلنامه، العدد ٣، ٢٠٠٠ السوید ص ٨

٣
خۆتەرخانکردن بۆ نووسین

ئەو شەش مانگەی لە کوردستان بووم، بەو ئەنجامە گەیشتم، کە دۆخی کوردستان بەرەو خراپتر دەچێت. پارتی و یەکێتیی لەسەر هەموو مەسەلەکان ناکۆک بوون. تارمایی شەڕی نێوخۆ بە هەرێمی کوردستاندا دەسووڕایەوە. دیاربوو ئەو وڵاتە جێگای ئەو دوو حزبەی تێدا نابێتەوە. ئەو بۆچوونانەم لە چەند کۆڕ و لای چەندان دۆست و هاوڕێ باس کرد. لەپاڵ ئەوەدا هەژاری و نەداری، هێزیان لە خەڵک بڕیبوو. بەپێی ئاگاداریی ئەو کاتەم، دەوروبەری لەسەدا حەفتای داهاتی کوردستان بۆ پارتی و یەکێتی و حزبەکانی تری بەرەی کوردستانی دەچوو. تەنانەت یەک لە سێی داهاتەکە بۆ خەڵک نەدەمایەوە.

ڕۆژێک چوومە سەردانی برادەرێک، کە لە سلێمانی لە ڕۆژنامەی حزبێک کاری دەکرد. کارمەندێکی ڕۆژنامەکە کیسەیەکی ڕەشی بچووکی بەدەستەوە بوو، هاتە ژوورێ و دای بە نووسەرێکی ناسراو، وتی ئەم تۆچایە بەشی تۆیە. دیاربوو حزبەکەیان کۆمەکی لەو جۆرەی پێ دەکردن. من بەو دیمەنە بێتاقەت بووم. دۆخی وڵات و ژیانی نووسەران گەیشتبووە ئەو ئاستەی نووسەرێکی دیار، پێویستی بە نیوکیلۆ چا بێت، کە وەکوو خێر بەسەریدا دابەش بکرێت، لەولاشەوە نزیکەی لە سەدا حەفتای

داهاتی وڵات، زەوت دەکرێت.

پاش گەڕانەوەم بۆ سوید، چەند مانگ چاوەڕێی پاسپۆرتی سویدی بووم. لەو ماوەیەدا بەو ئەنجامە گەیشتم کە لەکاتێکی نەگونجاودا، بڕیارم داوە بگەڕێمەوە کوردستان. من وازم لە کاری حزبایەتی هێنا بۆ ئەوەی خۆم بۆ نووسین و کاری ڕۆشنبیری تەرخان بکەم. دوای ئەو هەموو ساڵانەی دوورەوڵاتی، دەمەویست لە کوردستان بژیم و کار بکەم. بەڵام لەو دۆخە سیاسی، ئابووری و ڕۆشنبیرییە داڕماوەی کوردستان، دڵنیا نەبووم بتوانم ئازادانە کار بکەم، بنووسم و بە ڕەنجی کارەکەم بژیم؟ بە گومان بووم لەوەی ئازدی و کەرامەت و ژیانم پارێزراو بن؟

لەو سەروبەندەدا هەندێک کێشەی خێزانیشم بۆ دروست بووبوو، کار گەیشتە ئەوەی ماوەیەک لەگەڵ ئێکا جیا ببینەوە. ڕاستییەکەی خەتاکە زیاتر لە منەوە بوو، کە ناهەقیم بەرامبەر کرد. بەڵام بە هۆی دڵفراوانی و میهرەبانیی ئێکا و پەرۆشییمان بۆ ئەوین و ژیانی هاوبەشمان، توانیمان گرفتەکە چارەسەر بکەین.

بڕیارم دا لە سوید بمێنمەوە، زمانی سویدی بخوێنم و بتوانم سوودی لێ ببینم. چونکە پێش چوونەوەم بۆ کوردستان، تەنیا قۆناخی سەرەتاییم خوێند، کە بە خوێندنی سویدی بۆ بیانیان (ئێس ئێف ئی) ناو دەبرێت. دوای ڕاپەڕین بەو هیوایەوە دەژیام، کە دەگەڕێمەوە وڵات، ئەوەندە سویدییەم بەسە کە بەشی کاروباری ڕۆژانەم بکات. بەڵام ئەم جارە بڕیارم دا خۆم لەگەڵ ژیانی سوید ڕابهێنم، بە جۆرێک بژیم وەکوو ئەوەی قەت نەتوانم جارێکی تر بگەڕێمەوە وڵات. دەستم بە خوێندنی زمانی سویدی کردەوە. قۆناخی ئامادەییم تەواو کرد، کە ئەوکاتە بە قۆناخی (ئا بێ سێ) ناو دەبرا.

من لەو باوەڕەدام لانی کەم سێ کاری گرینگ لە ژیاندا هەن هەر کەسێک، لە هەر تەمەنێکدا بێت، ئەگەر هەوڵ بدات، دەتوانێت بیانکات:

یەکەم خوێندن و فێربوون، دووەم وەرزشکردن، سێیەم ئەوینداری (بە ژنهێنان، یان شووکردنیشەوە).

ماوەیەک وێنەی هەر خوێندکارێکی تر، لە دەزگای پێدانی قەرزی خوێندن (سی ئێس ئێن) پارەم بە قەرز وەرگرت، کە سالانێکی زۆر مانگانە ئەو قەرزەم دایەوە. ئێکا نزیکەی دوو ساڵ مامۆستای زمانی ئینگلیزی بوو. هەروا وانەی تایبەتی مۆسیقای بە منداڵان دەوت و فێری پیانۆلێدانی دەکردن. بەڵام لە کاری مامۆستایی بێتاقەت بوو، ئەویش بڕیاری دا بخوێنێت، هەردووکمان جارێکی تر بووینەوە بە خوێندکار، بەڵام ئەو سێ ساڵ و نیو لە زانکۆی ستۆکهۆڵم، بەشی سۆسیۆنۆم، خوێندی، وەکوو سکرتێری کۆمەڵایەتی لە کۆمۆنی ئوپسالا، دەست بە کار بوو. تا ٣ی جەنیوەری (کانوونی دووەم)ی ٢٠٢١ کە بە نەخۆشی شێرپەنجە کۆچی دوایی کرد، لە کارەکەی بەردەوام بوو.

لەو ماوەیەدا ئێکا چوار جار دووگیان بوو، بەڵام هەر جارێک دوای نزیکەی سێ چوار مانگ منداڵەکەی لەبار دەچوو، خەم و نیگەرانیی ئێمەش زۆرتر دەبوو. هەموو جارێک دوکتۆر دەیوت ئێکا هیچ گرفتێکی لەشساغیی نییە، منیش پێداگریم دەکرد کە ئەمە ماقوول و زانستی نییە، چۆن ئەو لەبارچوونە، بە بێ هۆکار، دووبارە دەبێتەوە!. بۆیە بەدڵنیاییەوە کەمتەرخەمییەک لە لایەن دوکتۆرەکانیەوە هەبوو، کە دەبوو ئێمە باجەکەی بدەین. سەرەنجام

ماریا، کە ١٦-٨-٢٠٠٠ لەدایک بووە، لەگەڵ خۆی خۆشەویستی، شادی، ڕووناکیی زۆرتری هێنایە ناو ژیان و ماڵ و داهاتوومان[1].

پاش خوێندنی زمان، ماوەیەکی کورت لە کتێبخانە و قوتابخانەی فێرکردنی زمانی سوێدی بە بیانیان، ڕاهێنان و کاری کاتیم کرد. چەند ساڵ لە قوتابخانە مامۆستا بووم.

لە ڕێگەی زمانی سوێدییەوە، بەسەر گەنجینەیەکی تری ئەدەبی و هزریدا کەوتم، کە بۆم بوونە سەرچاوەیەکی نوێی ئەدەبی و ڕۆشنبیری. هەروا سروشتی کەموێنەی سوێد، وەکوو هونەرێکی خۆرسک، ڕەنگین و ڕازاوە، سەرنجیان ڕاکێشام، ئاسوودەیی و ئیلهامیان پێ بەخشیم. ئەمەش لە بەشێکی ئەو شیعرانەی، لە سوێد نووسیومن، ڕەنگیان داوەتەوە. لەوانە لە کۆمەڵەهۆنراوەی (ژوانی ڕووناکی١٩٩٧) کە یەک ساڵ، ڕۆژانە و بە بەردەوامی، بەدەم گوێگرتن لە مۆسیقا، سەرقاڵی نووسینی بووم.

وێرای ئەو بەرهەمە، دوو کۆمەڵە هۆنراوەی ترم بڵاو کردەوە، ئاوێنە و سێبەر ١٩٩٦، ڕوونبوونەوە ٢٠٠١، هەروا دوو کتێبی تری ئەکادێمیم نووسی، ئیمپراتۆریای لم، لەبارەی ئاین، خێڵ و ناسیۆنالیزم ١٩٩٨، لەگەڵ کولتوور و ناسیۆنالیزم ٢٠٠٢. لە هەمان کاتدا، لەگەڵ دەستەی نووسەرانی گۆڤاری ڕابوون، درێژەمان بە ئامادەکردن و بڵاوکردنەوەی گۆڤارەکە دا، کە ئاستێکی باشی ئەکادێمی و کولتووری هەبوو، دەیان وباس و نووسین، بەرهەمی ئەدەبی و چەند فایلی تایبەتی تێدا بڵاو کرایەوە.

لە کتێبی (ئیمپراتۆریای لم)دا باسی سەرەتای سەرهەڵدانی ئاینی ئیسلام کراوە، کە بە شێوەی سیستمێکی میتۆلۆجی و هزری و تێڕامانی کەون و سروشت، دەرکەوت. بەڵام لە سنووری ئیمان

1- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٦

بـــاوەڕ و تەبشـــیردا نەمـــایەوە، بەڵکـــو گـــۆڕدرا بە ئایـــدیۆلۆجیای بزاڤێکـــی سیاســـی و دەوڵەت. مـــۆدێلی ئیمپراتۆریـــای ئیســـلامیی ســـوننەمەزهەبی عەرەبـــی و عوســـمانی و شـــیعەمەزهەبی ئێرانـــی، نمـــوونەی مـــۆدێلی دەوڵەتـــی ئیســـلامی بـــوون. ئەو دەوڵەتـــانە، بە درێژایـــی ســـەدان ســـاڵ، وڵاتـــانی تریـــان داگیـــر و تـــاڵان کـــرد. هەر لایەنێکی جیـاوازی ئـاینی، مەزهەبـی و سیاسـییان لەنـاو بـرد، یـان بەکۆیلەیـــان کـــردن. لە ئەنجامـــدا کولتـــووری شـــەرخوازی و ســـتەمکاری، لەو وڵاتـــانەدا بەهێـــز و، هەســـتی دادخـــوازی و مرۆڤدۆستیی لاواز بوون.

دوای دارمانی ئەو ئیمپراتۆریا ئیسلامییانە، دەوڵەتی نەتەوەیی لە جێگەیـــان دامەزرێنـــدرا. ئایـــدیۆلۆجیای ناســـیۆنالیزم، جێگـــای ئایدیۆلۆجیای ئاینی-ئیسلامیی گرتەوە. بەڵام سروشتی ئیستیبدادی و ســـتەمکاریی دەوڵەت نەگـــۆڕدرا. کولتـــووری شـــەڕخوازی و لەنـاوبردنی ئەویتـری جـودا، بەنـاوی نەتەوە و وڵاتپەروەریـیەوە، بەردەوام بـوو. ئەو کولتـــوورە شـــەڕخوازەی ســـەدان ســـاڵە لەو وڵاتانەدا ڕیشەیان داکوتاوە، دەرفەتیان نەداوە بزاڤی ڕۆشنگەری و دیمـوکرات و لیبـراڵ بەهێـز ببن و گۆڕانکـاری لـە بنـەمای سیاسـی، فیکریـی و کولتـووری، دەربـکەون. داپڵۆسـینی مـرۆڤ و سـتەمی نەتـەوەیی، بەرامبـەر بـە نەتەوەی جیـاوازی بندەسـتیان، بە تـایبەت کـورد، تـا ئەمـڕۆ هەر بەردەوامە. لـە هـەمان کاتدا ستەمی ئاینی و مەزهـەبییش، بەرامبـەر مەسـیحی، جولەکـە، ئێـزدی، شـەبەک...تـاد وەک ڕێبازی سیاسی و کولتووری ڕەسەنی ئەو وڵاتانە، درێژەیـان هەیە. لە کتێبەکەدا ئاماژە بەوە دراوە کە ئەو کولتووورە شـەڕانگێزە لە داهاتووشدا، بە شێوازی تر و ناوی تر، دەردەکەوێتەوە.

ســـاڵی ٢٠٠٣ دوای ڕوخانـدنی دەوڵەتـی بەعـس، چەنـد بـاس و

نووسینم لەبارەی عێراقی دوای بەعس و کێشەی نێوان عێراق و کوردستان، بڵاو کرانەوە. لەو باسانەدا بەو ئەنجامە گەیشتم کە:

(بەهێزبوونی هێز و نفووزی سیاسیی شیعەکان لە عێراقدا، بزاڤی ئیسلامی سیاسیی سوننەمەزهەب، لەناو سوننەکانی عێراقدا بە هێز دەکات. بە واتایەکی دی دیاردەی ئیسلامی سیاسیی شیعەمەزهەب، دژەدیاردەکەی خۆی لە عێراقدا، لە شێوەی ئیسلامی سیاسیی سوننەمەزهەب دێنێتەوە بەرهەم. عەرەبە سوننەکانی عێراق ناتوانن بە ئایدیۆلۆجیای تێکشکاوی ناسیۆنالیزمی عەرەبی، لە بەرامبەر هێزە سیاسییە شیعەکاندا ڕاوەستن و تایبەتمەندی و خواستی سیاسیی خۆیان دەربڕن. بەڵکو ئەوان یان بە ئایدیۆلۆجیای ئاینیی سوننی، یان بە لیبرالیزم و بە عەلمانییەت دەتوانن ئەم کارە بکەن... بەلای زۆرەوە تەوژمێکی ئیسلامی سیاسیی سوننەمەزهەب، بە ناوەرۆکێکی قەومییەوە، لە عێراقدا دەردەکەوێت. ئەوان بە چەکی ئیسلام و مەزهەب، هەم لە بەرامبەر ئیسلامی سیاسیی شیعەکاندا، هەم لە بەرامبەر ئەمریکا و هاوپەیمانانیدا خۆیان دەردەخەن.)[1]

دوو ساڵ دوای ئەو نووسینە، بەعسییەکان و ناسیۆنالیستانی سوننەمەزهەبی عەرەبی عێراق، بە ناوی چەند ڕێکخراوی تیرۆریستیی سوننەمەزهەب، وەکوو ئەلقاعیدە، نەقشبەندییەکان، ئەلنوسرە و دواتر داعش دەرکەوتن و عێراقیان نوقمی خوێن کرد.

لەدوای ڕوخاندنی دەوڵەتی بەعس، شێوەمۆدێلی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لە عێراق و ناوچەکە کۆتایی هات. ئەمڕۆ پەیامی یەکخستنی نەتەوەی عەرەب، وەکوو بەشێک لە مێژوو دەبیندرێت.

1- ڕەفیق سابیر، دەرفەتێکی نوێ بۆچارەسەرکردنی کێشەی نێوان عێراق و باشووری کوردستان، ڕۆژنامەی هاوولاتی، ئایار یان حوزەیرانی ۲۰۰۳، هەروا بڕوانە عێراق دیموکراتیزەکردن یان هەڵوەشانەوە، بیر و هۆشیاری، سلێمانی، ۲۰۰۵ ل۲۸

بەڵام ساڵانێکە ناسۆنالیزمی عەرەبی، بە مۆدێلێکی نوێ و لەبەرگی ئایندا کاری خۆی دەکات. ڕێکخراوی تیرۆریستیی ئیخوان ئەلموسلیمین، مۆدێلێکی حیجابپۆشی ناسیۆنالیزمی عەرەبییە. ئاینی ئیسلام، لە بنەڕەتدا ئاینێکی عەرەبییە و لە دورگەی عەرەب دەرکەوتووە، زمان و کولتووری عەرەبیی سەردار و زاڵ کردووە. ئیخوانییەکان ئەو ئاینە بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو زمان و کولتوورە و بۆ سەرداربوونی ئایدیۆلۆجیای عەرەبیزم، بەکار دەهێنێن. ئەوان بە ناوی ئومەی ئیسلامییەوە، کە لە ناوەرۆکدا مەبەست لە ئومەی عەرەبییە، درێژە بە پانعەرەبیزم و پەیامی نەتەوەیی خۆیان دەدەن و دژایەتیی ماف و ئازادیی گەلی کوردستان دەکەن.

ناسیۆنالیزمی تورک و فارسیش، شکستیان هیناوە و بەرگی ئاینییان پۆشیوە. ئەوان سەدان ساڵ ئاینی ئیسلامیان، وەکو ئامرازێکی سیاسی، بۆ مەزنخوازی و بەرژەوەندیی نەتەوەیی خۆیان، بەکار هێنا، ئەمڕۆش بە شێوازی تر بەکاری دەهێننەوە.

هەر نەتەوەیەک ئەگەر نەتوانێت ئاین و ئایدیۆلۆجیا، لەگەڵ کولتوور و کۆمەڵی خۆیدا بگونجێنێت و بۆ بەرژەوەندیی خۆی بەکاریان بهینێت، نەتەوەیەکی زیندوو نییە. بۆیە وەکوو کۆیلەی ئاین، یان کۆیلەی ئایدیۆلۆجیای لێ دێت. نەتەوەی تر، بە ناوی ئاین، یان ئایدیۆلۆجیا، بەکاری دەهێنن. کورد باشترین نموونەیە. چونکە سەدان ساڵ بە ناوی برایەتیی ئایینییەوە، کۆیلە و ئامرازی دەستی ئیمپراتۆریای عوسمانی و ئێرانی بوو، وەک مورتەزەقە لە دژی خۆی و گەلانی تر، بەکار هێندرا. ئەمڕۆش بە ناوی تر و شێوازی تر، بەکار دەهێندرێتەوە. هیچ شتێک لە نەبوونەوە نایەت.

بە کورتی مۆدێلی ناسیۆنالیزمی ئەو وڵاتانە، لەبری ئەوەی ئازادی، داد و خۆشگوزەرانی بۆ خەڵک بێنن، کراونەتە چەکێک لە

دژی بزاڤـی ئـازادیخوازی و ئـاین و مەزهەب و نەتەوەی جیـاواز، بەکـار دەهێنـدرێن. کوشـتنی زمـان و کولتـووری کـوردی و کۆیلەکردنی گەلی کوردستانیش، کراونەتە ئامانج و ئاینی نەتەوەیی ئەو وڵاتانە.

لە ساڵی ٢٠٠٣ لە زانکۆی ئوپسالا، لە سـەنتەری لێکۆڵینەوەی فرەکولتـووری، لە پـڕۆژەی (ئەو زمـان و کولتـوورانەی مەترسـی نەمانیان لەسـەرە) بەشـدار بووم. دوو تـوێژەر لینـا هیوس و سـاتو گرۆندال سەرنووسـەری ئەو زنجیرە باسـانە بوون، کە بە کتێب و نـامیلکە بـڵاو دەکرانەوە. دەسـتەی ڕاوێژکـاریی نووسـەران لە ١٣ تـوێژەر لە سـوێد، ئەمریکـا، ئەوسـترالیا، نەرویـج، فینلانـد، ژاپـۆن، ئەڵمانیا، عێراق، پێک هاتبوو.[1]

یەکەم بەرهەمـی ئەو لیـژنەیە نـامیلکەیەک بـوو لەبـارەی (سام)ەکان، ساڵی ٢٠٠٤ بە زمانی سوێدی بڵاو کرایەوە. سـامەکان گەلێکن لەنێوان سوێد و نەرویج و فینلاند، دابەش کراون، زمـان و کولتووریـان هەڕەشـەی لەناوچوونیـان لەسـەرە. دووەم بەرهەم باسـێک بـوو بە نـاوی (سـەرەتایەک لەبـارەی شـیعری مـۆدێرنی کـوردی و ئەنتۆلۆگیـایەک)، مـن باسـەکەم بە زمـانی سـوێدی پێشـکەش کـرد. لەوێـدا سـەرەتای سـەرهەڵدانی شـیعری کوردی و ڕەوشـی گـۆڕان و گەشـەکردنی، بـاس کـراون. بـایەخی شـیعر لە ژیانی ڕۆحی، کولتووری و سیاسیی کورد و ڕۆلـی لە پاراسـتن و

1 --Editors: Leena Huss and Satu Gröndal
Advisory Editorial committee: Rosemary Ann Blanchard, USa, Brigitta Buch, Australia, Eva Casto Yohanson, Sweden, Vuokko Hirvonen, Norway, Kendall King, USA, Anna-Riitta Lindgern, Norway, Rafik Sabir, Irak, Matti Savolainen, Finland, Hiroshi Shoji, Japan, Helena Sulkala, Finland, Alastair Walker, Germeny, Erling Wande, Sweden, Lars Wendelius, Sweden

گەشــەکردنی زمــانی کــوردی ڕوون کــراونەتەوە. چــونکە زمــانی کوردی، کە بنچینەی شوناسی نەتەوەیی کوردە، بۆ یەکەم جار بە هۆی شیعرەوە، لە زمانی ئاخاوتنەوە گۆڕدرا بە زمـانی نووسـین. ئەو زمانە لە ڕەوشـی مێژوویی خۆیدا، وەکوو زمـانی ئەدەبیات و نووسـین، گەشــەی کــرد و چەســپا. لە بــواری ڕۆژنامەنووســی، خوێنـدن، ڕۆشـنبیری، سیاسـی و ئیداریـدا، بەکـار هێنـدرا. هەروا لە باسەکەدا، چەند لایەنی ئەو گۆڕانکارییانەی شـیعری نوێی کـوردی، تا کۆتایی سالانی حەفتاکان، بە خۆیەوە دیوە باس کراون. ئامـاژە بە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەو گۆڕانکارییانە دراوە.

ساتو گرۆندال باسەکەی بەلاوە گرینگ بوو، پێشنیاری پێ کـردم لەگەڵ ئەنتۆلۆگیــایەکی شــیعری مــۆدێرنی کــوردی، بە زمــانی ئینگلیـزی بـڵاو بکـرێتەوە. بـۆ مەسـەلەی ئەنتۆلۆگیـاکە، هـاوڕێم د.کەمال میراودەلی، لەگەڵ سـەرقاڵبوونی بە کاری خۆیەوە، تـوانی ئەنتۆلۆگیـایەکی شـیعری مـۆدێرنی کـوردی، بە زمـانی ئینگلیـزی، ئامــادە بکــات. ئەنتۆلۆگیــاکە لە شەســت هــۆنراوە پێــک هــاتووە. بەرهەمــی ســی شــاعیری، لە پیرەمێـرد و گـۆرانەوە تــا شــاعیرە گەنجەکانی، بە خۆ گرتووە.[1]

چەنـد شـاعیر تەنیـا یەک هـۆنراوەی کـراوە بە ئینگلیـزی، چەنـد شاعیری تر دوو تا پێنج هۆنراوەی هەڵبژێردراون. سەرنووسەرانی

١-ناوی شاعیرەکان: پیرەمێرد، گۆران، شێخ نووری شێخ سالح، دلدار، ئەحمەد هەردی، هێمن موکریانی، کامەران موکری، سوارەی ئیلخانیزادە، جەمال شارباژێڕی، شێرکۆ بێکەس، عەبدوللا پەشێو، لەتیف هەلمەت، ئەنوەر قادر محەمەد، ڕەفیق سابیر، کەمال میراودەلی، دلشاد عەبدوللا، محەمەد عومەر عوسمان، قوباد جەلیزادە، کەریم دەشتی، ئەحمەد مەلا، جەلال بەرزنجی، بەختیار عەلی، جەمال غەمبار، نەزەند بەگی خانی، ژیلا حوسێنی، کەژال ئەحمەد، دلاوەر قەرەداخی، نەوزاد عەلی ئەحمەد، سارا فەقێ خدر، چۆمان هەردی.

پرۆژەکە داوایان لە شاعیری ناسراوی بریتانی ستیڤان واتس کرد، لەگەڵ د. کەماڵ بە تێکستەکاندا چوونەوە. باسەکەی بەندەش لە لایەن ئەنگێلا فاڵک و ڕیتا هارتیک کرا بە ئینگلیزی. لە کۆتایی کتێبەکەدا چەند دێڕێک لەبارەی ژیان و هەندێک بەرهەمی ئەو شاعیرانە نووسران. ساڵی ٢٠٠٦ کتێبەکە (شیعری مۆدێرنی کوردی، ئەنتۆلۆگیایەک) لە لایەن زانکۆی ئوپسالا، وەکوو دووەم بەرهەمی پرۆژەکە چاپ کرا. ئەوەندەی بزانم تا ئێستا، باس و ئەنتۆلۆگیای فراوانی لەو جۆرە، لەبارەی شیعری کوردی، بە زمانی ئینگلیزی، یان سوێدی بڵاو نەکراوەتەوە.[1]

1--Modern Kurdish poetry An Anthology & Introduction
Rafiq Sabir, Kamal Mirawdeli & stephan Watts
Endangerd Languges and Cultures, Center of Multiethnic Recearch
Uppsala Univercitet 2006

٤
فێستیڤاڵی ئەدەبیی جیهانی و پرسی کورد

لە ڕۆژانی ٧-١٣ی ئابی ١٩٩٩ حەوتەمین فێستیڤاڵی ئەدەبیی جیهانی (فێستڤاڵی بیۆرسۆن) لە شاری مۆڵدێ، لە نەرویج، ڕێک خرا و منیش بانگێشتن کرام. لە ماوەی هەفتەیەکدا دەیان کۆڕی شیعر، چیرۆک، باس و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی، پێشانگای هونەری و ئاهەنگی مۆسیقای جاز بەڕێوە چوون. هەروا پرسی کورد و تورکیا بابەتێکی سەرەکیی فێستیڤاڵەکە بوو.

لە فێستیڤاڵەکەدا چەند نووسەر و شاعیری دیاری جیهانی بەشدار بوون، لەوانە توماس ترانسترۆمەر، کە دواتر خەڵاتی نۆبلی وەرگرت، نووسەری ئیسرائیلی، ئامۆس ئۆز، کە ساڵانێک کاندیدی هەمان خەڵات بوو، ساڵی ٢٠٢١ کۆچی دوایی کرد، مارلین فرێنچ، کە لە کۆتایی حەفتاکانەوە ڕۆمانەکانی، بە تایبەت ڕۆمانی (ژووری ژنان) بە کتێبێکی بایەخداری فێمینیستانی ئەمریکا و ئەوروپا دادەندرێت، شاعیری نەرویجی کنوت ئۆدێگۆرد، شاعیر و ڕۆماننووسی نەرویجی ئۆرڤاڵد ستین، دوو شاعیری ناسراوی دانمارک ئۆرکیلد بیۆرنڤیگ و پیا تاڤدرۆپ، نووسەری کورد نەدیم داغدەڤیرەن، نووسەری تورک ئەحمەد ئاڵتان، نووسەری فەلەستینی عیزەت غەزەوی، شاعیری نێجیری بێن ئۆکرێ و

کۆمەڵێک شاعیر و نووسەری تری وڵاتانی لاتڤیا، لیتوانیا و ئیستۆنیا، بەشدار بوون. بە درێژایی هەفتەکە، ڕۆژانە لە بەیانییەوە کۆڕ و سیمیناری ئەدەبی و کولتووری بەڕێوە چوو. لە سەعاتی هەشتی ئێوارەوە تا دەی شەو چەند شاعیر و چیرۆکنووس، لە هۆڵی سەرەکی فیستیڤاڵەکە، بەرهەمەکانیان بە زمانی خۆیان و تەرجومەی تێکستەکانیان بەزمانی نەرویجی و ئینگلیزی خوێندرانەوە. شەوانە لە دوای دەی شەو، لە پرۆگرامی (هۆت هات) لە ڕێستورانتی هۆتێل مۆڵدێ، دوو نووسەر، هەر یەکەیان ٤٠ دەقیقەی بۆ دیاری کرا بەرهەمەکانیان خوێندەوە. شەوی سێیەمی (هۆت هات) بۆ ئامۆس ئۆز و من تەرخان کرا.

لەپاڵ ئەو چالاکییانەدا، ڕۆژێکی تایبەت بۆ سێ پرسی گرینگ، دیاری کرابوو، پرسی فەلەستین و ئیسرائیل، کە سەفیری ئیسرائیل لە ئۆسلۆ و نووسەری ناوداری ئیسرائیل ئامۆز ئوز، لەگەڵ سەرۆکی یەکێتیی نووسەرانی فەلەستینی ئامادە بوون. پرسی کورد و تورکیا، کە نووسەر و دامەزرێنەری کتێبخانەی کوردی لە ستۆکهۆڵم، نەدیم داغدەڤیرەن، ڕەفیق سابیر و نووسەری دیاری تورک ئەحمەد ئاڵتان بەشدار بوون. سەفیری تورکیا لە ئۆسلۆ بانگ کرابوو، بەڵام نەهات. پرسی کەمایەتیی (تاتی)کان لە نەرویج، کە نووسەران یاهن ئۆتۆ یوهانسێن و هاراڵد فرانز مارتینسێن، ئامادە بوون.

پاشنیوەڕۆی ڕۆژی سێیەمی فیستیڤاڵەکە، لە سەعاتی دوو تا هەشتی ئێوارە بۆ پرسی کورد و تورک تەرخان کرا. وەزیری کاروباری ئەو کاتەی دەوڵەت، هیڵدێ یۆهنسۆن، لەبارەی هەڵوێستی حکومەتی نەرویج، سەبارەت بە چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد لە تورکیا و پێوەندیی نێوان نەرویج و تورکیا، قسەی

کرد. چەند نووسەر ڕەخنەیان لە حکومەتی نەرویج گرت، کە چەک بە تورکیا دەفرۆشێت، حکومەتی تورکیاش ئەو چەکانە لە دژی گەلی کورد بەکار دەهێنێت. دوای ئەوە بەڕێوەبەری ناوەندی بازرگانیی نەرویج، یۆن ڤیبا، باسێکی لەبارەی مەسەلەی بازرگانی و ئێتیک پێشکەش کرد. توێژەر خاتو بیاتی سیلدال، لەبارەی بازرگانی و مافی مرۆڤ و نموونەی تورکیا دوا. دوای ئەو جەنەراڵ فریدریک بۆل هالسێن پرسی کورد و مەسەلەی ئاشتیی لە تورکیا باس کرد.

لە بەشی دووەمی سێمینارەکە، سێ نووسەری کورد و تورک، باسی کێشەی تورکیا و کوردستانیان کرد. نەدیم داغدەڤیرەن وتی:

کاتێک دەوڵەتی تورک حاشا لە هەبوونی هەر نەتەوە و کولتوورێکی غەیرەتورک دەکات و تەنیا مافی ئازادی بە تورک دەدات، ئەوا بەو مانایەیە کە تورک خۆی گرفتی هەیە. دەوڵەتێکی مۆدێرن و شارستانی ناتوانێت بەم جۆرە ڕەفتار بکات. هەروا وتی:

من نامەوێت ببم بە تورک، وەکوو کوردێک دەمەوێت ئەو مافەم هەبێت کە تورکێک هەیەتی. من کوڕەکەم ناوی ڕۆبینە، کە ناوێکی کوردییە و ئەو ناوە لە تورکیا یاساغە. دوای ئەوە بە زمانی سوێدی هەموو ئەو پەڕەگراف و بڕگانەی قانوونی تورکیای خوێندەوە، کە حاشا لە هەبوونی کورد دەکەن لە تورکیا. لە کۆتاییدا کاک نەدیم کۆمەڵێک پێشنیازی سەبارەت بە چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد و ڕۆڵی نەرویج، وەکوو ئەندامێکی ناتۆ، لە چارەسەری کێشەکەدا پێشکەش کرد.[1]

دوای ئەو، من باسی پرسی کوردم کرد، ئاماژەم بەوەدا کە

1-رابوون، ژ. ٢٨، ١٩٩٩، ل ٩٠-٩٣

لەکاتێکدا دنیا بەرەو سەدەی بیستویەک هەنگاو دەنێت، هێشتا تورکیا حاشا لە هەبوونی کورد دەکات، ئێستا باس لەوە دەکرێت کە تورکیا مافی کولتووریی کورد بناسێت و ڕێگەی خوێندن و بڵاوکردنەوە بە زمانی کوردی بدات. سەیرە تورکیای ئەندامی ناتۆ، کە دەخوازێت ببێتە ئەندامی یەکێتیی ئەورووپا، تەنانەت هێندەی جەلادێکی وەکوو سەدام حوسێن و کۆماری ئیسلامی، ناتوانێت تەحەمولی هەبوونی کورد بکات و دان بە بوونی کورددا بنێت. دەیان ساڵە تورکیا جینۆسایدی کورد دەکات و کولتوور و زمانەکەی دەکوژێت. تورکیا لەسەر بنچینەی ئایدیۆلۆجیایەکی ڕەگەزپەرستی بەڕێوە دەچێت. بەپێی ئەو ئایدۆلۆجیایە یەک میلیۆن و نیو ئەرمەن کوژران، هێندەش یۆنانی ڕاگوێزران، سەدان هەزار کورد و ئاسووری لەناو بران. دوای ئەوە وتم:

لە مێژووی نوێدا دەوڵەتی تورک پێش ئەڵمانیای نازی، جینۆسایدی داهێناوە. ئایا بۆ ناتۆ ئەوە گرینگە کە نەتەوەیەک جینۆساید دەکرێت و دەبێت کۆمەکی بکرێت، یان ئەوە گرینگە کە دۆست یان نەیاری ناتۆ، ئەو نەتەوەیە لەناو دەبات!

دوای ئەوە نووسەری تورک ئەحمەد ئاڵتان، کە چەند جار بە هۆی نووسین سەبارەت بە پرسی کورد سزا دراوە، قسەی کرد. بەڵام زۆر بە پەرێز دوا، چونکە دوو تورک خۆبەسەرانە، بە ناوی گوایا کۆمەڵەی کولتووریی ئەتاتورک لە ئۆسلۆ، هاتبوون، وەکوو میتی تورک ڕەفتاریان دەکرد. لە هۆڵەکەدا هەندێک قسە و ڕەفتاری ئاژاوەچییانەیان نواند، کە ئامادەبووانیان بێزار کرد. هەروا ڕۆژی پێشتر سەرکۆنەی ئەحمە ئاڵتانیان کردبوو، کە چۆن لەگەڵ ئێمە بەشداری ئەو سێمینارە دەکات!.

ئەحمەد ئاڵتان لە وتەکەیدا ئاماژەی بەوەدا کە دەبێت پرسی

کورد لە تورکیا، بە جۆرێکی ئاشتییانە چارەسەر بکرێت. بەڵام بە جۆرێکی چاوەڕواننەکراو وتی:

مەسەلەی ئاڵا شتێکی بایەخدارە، ئێوە خۆتان داکۆکی لە ئاڵای خۆتان دەکەن و ڕێگە نادەن کەس دەست لە ئاڵاکەتان بدات. کەواتا مافی ئەوەتان نییە داوا لە خەڵک بکەن کە بە هەمان شێوەی ئێوە، ئاڵاکەی خۆی نەپارێزێت". دوای ئەوە وتی: "مەسەلەی کورد، لە تورکیا چارەسەر دەکرێت نەک لێرە.

سیمینارەکە لە لایەن سەرۆکی ئەو کاتەی یەکێتیی نووسەرانی نەرویج، کارستین ئاڵنێیس، بەڕێوە چوو. لە دەرەوەی هۆڵەکە ئەحمەد ئاڵتان بە ڕوونی بە نەرویجییەکان و ئێمەی وت:

کاتێک دەگەڕێمەوە ئەستانبول، نامەوێت لە فرۆکەخانەوە بەرەو زیندانم بەرن.

بابەتی سێیەمی فێستیڤاڵەکە تایبەت بوو بە (تاتی)یەکانی نەرویج، کە ساڵانێکی زۆر، تا کۆتایی پەنجاکانی سەدەی پێشوو، ستەم و تاوانی زۆریان بەرانبەر کراوە، بەپێی پرۆگرامی تایبەتی دەوڵەت، پیاوانیان دەخەسێندران، منداڵەکانیان لە دایکوباوکیان دەستێندران و لە خانەی تایبەت، بە سەرپەرشتیی قەشە و کارمەندی کڵێسا، پەروەردە دەکران، تا بکرێنە نەرویجی. نووسەر هارالد فرانز مارتینسێن، کە سەر بە خەڵکی تاتییە، باسی ژیانی خۆی کرد، کە چۆن دەوڵەت بەزۆرەملێ، لە منداڵییەوە لە دایکوبابی دابڕیوە و لە دۆخێکی زۆر سەختدا، لەگەڵ سەدان منداڵی تری تاتیدا، پەروەردە کراون. بە گەروویەکی پڕ لە گریانەوە وتی:

زۆر هاوڕێی منداڵیم بەرگەی ئەو جۆرە ژیان و پەروەردەیان نەگرت و سەرەنجام خۆیان کوشت.

لەو ساتانەدا من منداڵانی باکووری کوردستانم بە بیر هاتەوە،

کە دەوڵەتی تورک، بە هەمان شێوازی درندانە، لە دایکوباوکیانی دەستاندن و دەیانکردن بە تورک. نووسەری کۆچکردووی کورد، مەحموود باکسی، لە کتێبێکیدا، کە ساڵی ١٩٧٩ بە زمانی سویدی بڵاو کراوەتەوە، باسی ئەزموونی خۆی دەکات، لە قوتابخانەیەکی تورکیادا. دەوڵەتی تورکیا لەبری ئەوەی لە گوندەکانیان قوتابخانە بکاتەوە، منداڵە کوردەکانی لە کەسوکاریان دادەبڕی و دەیانبردن بۆ شوێنی دوور تا نەتوانن بە کوردی بپەیڤن:

(ساڵی ١٩٦٢ من تەمەنم حەوت ساڵان بوو کاتێک لەگەڵ خوشکم، کە ساڵێک لەمن گەورەتر بوو، دەستمان بە خوێندن کرد. ئەو کاتە ئێمە یەک وشەی تورکیمان نەدەزانی. بۆیە لە ساڵانی سەرەتادا هەستمان دەکرد کە بەتەواوی لاڵین. هەروا بۆمان نەبوو لە کاتی پشوودا، بە کوردی قسە لەگەڵ یەکتر بکەین. دەبوو بێدەنگانە پێکەوە بە بەرد و شتی لەو جۆرە یاری بکەین. مامۆستاکان بەردەوام، لە حەوشەی قوتابخانە، چاودێرییان دەکردین. هەر کەسێک بە کوردی دەپەیڤی سزا دەدرا: مامۆستاکان بەڕاستە لە سەرپەنچە و سەرمانیان دەدا. ئەو لێدانە ئازارێکی یەکجار زۆری هەبوو. لەبەر ئەوە ئێمە بەردەوام لە قوتابخانە دەترساین و نەمان دەویست بڕۆینە قوتابخانە.)[1]

ئەو قوتابییانە بە درێژایی ساڵ و ساڵان، لە خوێندنگا تایبەتەکاندا، لە کەسوکاریان دادەبڕان و بەتورک دەکران. دواتر ئەوان کەسوکاری خۆیان نەدەناسییەوە. باکسی دەنووسێت: (منداڵەکان بۆیان نەبوو لە قوتابخانەدا بە کوردی قسە بکەن. ئەوان فێر دەکران کە کورد چەپەڵ و بیداین (پریمیتیڤن). کاتێکیش منداڵەکان بە سەردان، بۆ گوندەکانیان دەچوونەوە، بە

١- Tove Skutnabb-Kangas, Minoritet, språk och rasism, s.197

دایکوباوکیـان دەوت کـە ئـەوان تـورکن، دایکوبـاوکێکی پریمیتیڤـی کوردیان ناوێت، بـەڵکو دەیانـەوێت کە ئەوانیش بـە تـورکی قسـان بکەن و ببنە کەسانی شارستانی.)[1]

گەلی نەرویج، کە گەیشتۆتە ئاستی شارستانەتی و مرۆڤدۆستی، شــەرم لەو مێـژووەی خـۆی دەکـات، بـۆیە داوای لێبـوردنی لەو قوربانیانە کرد و قەرەبووی کردنەوە. کەچی دەوڵەتـی تـورک، کە سـەد سـاڵ زیـاترە، لەنـاو زەلکـاوی تـۆرانیزم و رەگەزپەرسـتیدا چەقیـوە، هێشـتا ئامـادە نییە دان بە جینۆسـایدی گەلـی ئەرمەن و خەڵکـی دەرسـیمدا بنێـت، دەسـت لە کۆمەڵکـوژیی گەلـی کـورد و لەنـاوبردنی زمـان و کولتـوورەکەی هەڵبگرێـت. لە دەسـتووردا، وەکوو دەوڵەتی عێراق، دان بە مـافی یەکسـانبوونی کورد و تـورک و نەتەوەکانی تری تورکیادا بنێت.

دوای تەواوبـوونی سـێمینارەکە نەدیـم داغـدەڤیرەن پێشـانگای کتێـبە قەدەغەکراوەکـان و گـوڵە یاسـاغەکانی کـردەوە. بەشـێکی پێشانگاکە لەو کتێبە کوردی و تورکیانە پێک هـاتبوو، کە لە تورکیا قەدەغە کرابـوون. بەشـەکەی تـری ئەو گوڵانەی بەخـۆ گرتبـوو، کە رووەکناس (بوتانیک)ە ئەورووپییەکان، بۆ یەکەم جار لە کوردسـتان دۆزیویـاننەوە و نـاوی کوردیـان لـێ نـاون، بەڵام لە تورکیـا ناوەکانیـان یاسـاغ کـراون. بـۆ نمـوونە رووەکناسـی سـوێدی پرۆفێسـۆر جۆن فرۆدین سـاڵی ١٩٥٢ لە کوردسـتان چەند جـۆرە گـوڵێکی دۆزیـیەوە وەکـو: پرانگـۆس، ئەوفراسـیا و هەدیسـاریۆم. لەبەرئەوەی ئەم جـۆرە گـوڵانە یەکەمـین جـار لە کوردسـتان دۆزرانەوە، نـاوی جۆرەکەیـان وشـەی کـوردی خـرایە پـاڵ و بەم شـێوەیە نـاونران: پرانگـۆس کوردیکـا، ئەوفراسـیا کوردیکـا و

1- هەمان سەرچاوە، لا. ١٩٨

هه‌دیساریۆم کوردیکوم. ئه‌م ناوه کوردیانه، تورکیای هه‌ژاند. بۆیه ئه‌و وتـار و کتێبـانه‌ی نـاوی ئه‌و گوڵانه‌یـان تێـدا هـاتبوو، له‌گه‌ڵ کتێبه‌کـانی فـرۆدین، له تورکیـا قه‌ده‌غه کـران. نه‌دیـم له کـاتی کردنه‌وه‌ی پێشانگاکه‌دا باسی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ی کرد و وتی:

ئه‌و گـوڵانه یـان ناوه‌کانیـان گـۆڕدران، یـاخود به "جوداخـواز" داندران و یاساخ کران.

سێمیناره‌که و ئه‌و پێشانگایه، له میدیای نه‌رویجی باس کران و چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ڵ نه‌دیم داغده‌ڤیره‌ن، ئه‌حمه‌د ئاڵتـان و به‌نـده کرا. ئه‌و پێشانگایه پێشتر له ستۆکهۆڵم، له کتێبخانه‌ی کوردی، کرابۆوه، له میدیای سویدی زۆری له‌باره‌وه وترا و نووسرا.

له کۆتایی فێستیڤاڵدا سه‌رۆکی فێستیڤاڵ، کنوت ئۆدێگۆرت وتی:

ئه‌مساڵ فێستیڤاڵه‌که له ساڵانی تر سـه‌رکه‌وتووتر بوو، چونکه نووسـه‌ری جیهـانیی زیـاتر به‌شـدار بـوون، هه‌روا باسـکردنی مه‌سـه‌له‌ی کـورد و تورکیـا، فه‌له‌سـتین و ئیسـرائیل و مه‌سـه‌له‌ی تاتییه‌کان، ناوه‌رۆکێکی تریان به فێستیڤاڵه‌که دا.

دواتر به ناوی فێستیڤاڵه‌که‌وه داوای له ده‌وڵه‌تی نه‌رویج کرد، که ئه‌و ڕاکێت و چه‌کـانه‌ی بڕیـاره به تورکیـا بفرۆشـرێن، ڕابگیـرێن. چونکه تورکیا له دژی کورد به‌کاریان ده‌هێنێت.

له‌و فێستیڤاڵه هونه‌رمه‌ندی شێوه‌کاری نه‌رویجی خاتوو (سیسیڵ سـتانگێنێس)م ناسـی، که له هه‌مـوو چالاکییه‌کـانی فێسـتیڤاڵه‌که‌دا به‌شـدار بـوو. وا دیـار بـوو هۆنراوه‌کـانی مـن سـه‌رنجی ئه‌ویـان ڕاکێشـابوو. له‌وێ پێـی وتـم ده‌یه‌وێـت به ئیلهـامو‌ه‌رگرتن له چـاپی سـویدی کـۆمه‌ڵه هـۆنراوه‌ی (وه‌رزی سـه‌هۆڵبه‌ندان) که شـاعیر و نووسه‌ر گۆران مه‌ریوانی کردوویه‌تی به سویدی، کۆمه‌ڵێک نیگار بکێشێت. من ویستم کاره‌کانی ببینم. پێکه‌وه چووینه ئه‌ته‌لێکه‌ی، که

لە دەرەوەی مۆڵدێ بوو، بەسەر دەریاچەیەکی دڵگیردا دەیڕوانی. لەوێ بەشێکی کارە هونەرییەکانی خۆی پیشان دام. دواتر سیسیل، کۆمەڵێک نیگاری گرافیک و زەیتیی کێشا و سێ ساڵ لە سێ شاری نەرویج پیشاندران و چەند وتاریان لەبارەوە نووسران، لەبەشی دواتردا ئاماژەی پێ دەدەم.

هەروا لە فێستیڤاڵی تری ئەدەبی، لە گەڵ شاعیرانی بیانی، لە ستۆکهۆڵم و فێستیڤاڵی شیعری کوردی- دانمارکی و پیشانگای شێوەکاریی کوردی کە لە ڕۆژانی ٢٩ و ٣٠ ئایاری ١٩٩٩ لە شاری کۆپنهاگن ڕێک خرا، بەشدار بووم.

لە ڕۆژانی ٢٥ تا ٢٧ی نیسانی ٢٠٠٢ ڕۆژی ئەدەبی سکاندیناڤی و فێستیڤاڵی شیعری سکاندیناڤیا لە تالین، پایتەختی ئێستۆنیا، لە لایەن بیرۆی ڕاگەیاندنی ئەنجومەنی وەزیرانی سکاندیناڤی لە تالین و یەکێتیی نووسەرانی ئێستۆنی و کتێبخانەی نەتەوەیی ئێستۆنیا، بەڕێو چوو. لە هەر وڵاتێکی سکاندیناڤیا- سوێد، نەرویج، دانمارک، فینلەندا، ئایسلاند، سێ شاعیر بانگ کرابوون. لە سوێد ئێڤا ڕونەفێلت، هۆکان ساندێل و ڕەفیق سابیر بەشدار بووین.

لە کاتی کردنەوەی فێستیڤاڵەکە بەرپرسی بیرۆی ڕاگەیاندنی ئەنجومەنی وەزیرانی سکاندیناڤی، خاتوو کاللی کلێمێنت، لە وتەیەکدا وتی:

لە وڵاتانی سکاندیناڤیا چەندان شاعیر و نووسەری بیانی دەژین، ئەوان بە بەرهەمەکانیان ژیانی ئەدەبی ئێمەیان دەوڵەمەند کردووە. خۆشحاڵین یەکێک لەو شاعیرانە، کە خەڵکی کوردستانە و لە سوێد دەژی، بەشداری ئەم فێستیڤاڵەمان دەکات.

لە فێستیڤاڵەکەدا هەر شاعیرەی سێ جار و لە ڕۆژانی جۆراوجۆر و شوێنی جیاواز شیعریان خوێندەوە. ئێمە بە زمانی

خۆمان شیعره‌كانمان ده‌خوێنده‌وه‌، ته‌رجومه‌ی شیعره‌كان به‌ زمانی ئێستلاندی، لـه‌ لایـه‌ن ئه‌كته‌رێكـه‌وه‌، ده‌خوێندرانـه‌وه‌. خـاتوو ئیریـا كیسكیۆلا پازده‌ هۆنراوه‌ی منـی لـه‌ سـوێدییه‌وه‌ ته‌رجه‌مـه‌ی زمـانی ئیستۆنی كردبوو، كه‌ هه‌موویان له‌وێ خوێندرانه‌وه‌. له‌ هه‌مان كاتدا دوای نیوه‌ڕۆیـه‌ك بـۆ شـاعیرانی ئێسـتۆنیا تـه‌رخان كرابـوو. ڕۆژی ٢٦ی نیسان، ڕۆژنامه‌ی ئه‌ده‌بیی SIRP به‌ زمـانی ئێسـتۆنی چه‌ند به‌رهه‌می ئه‌و شاعیرانه‌ی بڵاو كـرده‌وه‌، له‌وانه‌ شـیعری مـن. دواتر سـاڵی ٢٠٠٣ هه‌ڵبـژارده‌ی شـیعری شـاعیره‌ میوانه‌كـان، له‌گه‌ڵ كـورته‌ی ژیانیـان، به‌ زمـانی ئێسـتۆنی و زمـانی هه‌ر كـام له‌و وڵاتانه‌ی شاعیره‌كان نوێنه‌ریان بوون، له‌ كتێبێكدا بڵاو كرانه‌وه‌.[1]

1- ناوی كتێبه‌كه‌ به‌ زمانی ئێستۆنی:

VIKUSTE VARJUS, Pohjamaade Lullet, Esti Ramat, Talin 2003

٥

زایەڵەی شیعر

ساڵی ١٩٩٩ گوڵبژێریکی هۆنراوەکانم بە ناوی (وەرزی سەهۆڵبەندان) کە گۆران مەریوانی کردبووی بە سویدی، بڵاو کرایەوە. کتێبەکە لە قەسیدەی وەرزی سەهۆڵبەندان و ٢٩ هۆنراوەی هەڵبژاردە پێک هاتووە، کە ساڵانی حەفتاکان تا کۆتایی نەوەتەکان نووسراون. نووسەری دیاری سویدی، توربیۆرن سێففێ، لە پێشەکیی کتێبەکەدا، نووسیویەتی:

(من لەم هۆنراوەیەدا –وەرزی سەهۆڵبەندان- بەردەوام زایەڵەی مایاکۆفسکیم دێتە بەرگوێ، نەک وەکوو لاساییکردنەوە، بەڵکو وەکوو نموونەیەکی تری کەسایەتییەکی سەربەخۆ، یاخییەکی ئەوین، یان ئەویندارێکی یاخی. ڕەفیقیش وەکوو مایاکۆفسکی دەسووتێت، ژانی سیاسی و جیهانگری 'کەونی'ی خۆی، پر بەدەنگ دەردەبڕێت... ئەو هەمیشە فۆرمی نوێ تاقی دەکاتەوە، هەر وەکوو لە هۆنراوەی حەسرەتەکانی ئۆدیسادا... ڕەفیق دەزانێ چی لە شاعیرێکی ڕەسەن دەخوازرێ: {مەترسە، خۆت بیر بکەرەوە!}. منیش وەک ڕەفیق هەر ئەو دوو هاندانەم بۆ خوێنەران لا پەسەندە.)[1]

1-Rafik Saber, Istidens epok, översättning och urval av Goran –1 Meriwani, Lindelöws bokförlag, Göteborg, 1999, s.8

شـاعیر و ڕەخنەگـری سـوێدی بـو گوستافسـۆن، کە چەنـد بەرهەمـی کـراون بە کـوردی، لە وتارێکـدا، قەسـیدەی وەرزی سەهۆڵبەندان بە (وێرانە خاک)ی ئێلیۆت دەچوێنێت:

(وەرزی سـەهۆڵبەندان هۆنراوەیـەکی وەهـا هاوچەرخـە کـە نـەک هەر ڕەنگی باری دەڕوونیی منی هۆنراوەکە، بەڵکوو ڕەنگی نامۆیی و ستەمکاریی سەردەمی ئێمەش دەداتـەوە. ئـەم هـۆنراوە درێژە لـە تین و گـوڕی تێڕامانەکەیـدا، وەک هـۆنراوەی وێرانـەخاکی ئێلیـۆت دەچێت. تەنانەت لە بواری تـەکنیکی شیعریشـییەوە جارێک لـە ڕێی وێنـە مەجازییـە زۆرەکـانی و جـارێکیش لـە ڕێـی شـێوازە مووزیکییەکەیەوە بە وێنەگری پاتەوپات و سـەربەندەکانییەوە، هـەر بە وێرانە خاک دەچێت.)[1]

ئەم قەسیدەیە و هۆنراوەکانی تری نێو کتێبەکە، هانی شاعیر و ڕەخنەگر، بو گوستافسۆنی دا، سەرەتا چەپکە هۆنراوەیەکی من، لە ئینگلیزییەوە بکات بە سوێدی. ساڵی ٢٠١٨ هۆنراوەکان لە ئەنتۆلۆگیایەکی شیعریدا، بڵاو کرانەوە[2]. هەروا گوستافسۆن کۆمەڵەهۆنراوەیەکی منی لە ئینگلیزییەوە کردووە بە سوێدی، پێشەکیی بۆ نووسیوە و ئێستا بۆ چاپ ئامادەیە.

نووسـەر و ڕۆژنـامەنووس مایـا نیتیـامیکی دەنووسـێت: (لە هۆنراوەی وەرزی سەهۆڵبەنداندا ئەم شۆڕشگێڕە لاوە، بە ناچاری پێشی پێ دەگیرێ و لەبەر هەلومەرجە سەختەکانی مرۆڤ و وڵات و ئەڤین، ئازار دەچێژێت... ئەم هۆنراوەیە پڕە لە هێزێکی زایەڵەدار: لێرەدا هاواری مرۆڤێکمان دێتە بەرگوێ کە گەیشتۆتە کۆتایی ڕێگا

1- ڕۆژنامەی ئوپسالا نیا تیدنینگ Uppsala Nya Tidning ڕۆژی ١٥-١١-١٩٩٩، نووسەر حەسەن نوور ئەم وتارەی کردووە بە کوردی، لە ڕەخنەی چاودێر ژ.٧٤، ١٦-٧-٢٠٠٧ بڵاو کراوەتەوە.

2- I RÖRELSE, 27 poet från Uppland, bokförlaget EDDA 2018

و سـۆراخی سـەرەتایەکی نـوێ دەکـات... هۆنراوەکـانی سـابیر، بە بەراورد لەگەڵ ئەو بەرهەمە کوردییـــــــانەی کە بە ســــــــوێدی خوێنـدوومنەتەوە، تـایبەتتر و ئیندیڤیـدوالترن. ڕەفیـق کەمتـر پەنـا دەباتە بەر زەخرەفەی تەقلیدی- ئەو خیتابە نیشتمانپەروەرییەی کە زۆربەی جـاران بـۆ خـوێنەری ڕۆژئـاوایی نـامۆ دێـتە بەرچـاو. میتافۆرەکانی بنەڕەتی و جیهانین، وەکوو ڕەگەزەکانی ڕووناکی و تاریکی، ئەستێرەکان، مانگ...)[1]

نووسـەر پێتەر ئۆرتمـان دەنووسـێت: (ڕەفیـق سـابیر شـاعیرێکی گـــرینگە.. بەرهەمەکـــانی (ئوپســـالا)ی هـــۆنراوەی ڕاســـتەقینەی ئەوینـدارین. پاشـخانی هۆنراوەکـانی پێشـووی خەبـاتە لەپێنـاوی ئازادیـــدا... مـــن کە ئەم کتێـــبە دەخـــوێنمەوە دەرک بە هێـــزی هۆنراوەکـان دەکەم، دەزانـم چەنـد وەرگێـڕان بەهێـز بێـت، ناتوانێـت فرەڕەنگیـی هۆنراوەکـان بخـاتە ڕوو، بە هەر حـاڵ دیـارە گـۆران مەریوانی توانیویەتی شاعیری فرە بە توانا دیار بخات.)[2]

نووسـەر و ڕۆژنـامەنووس ڕێکـارد هـۆڵمی دەنووسـێت: (ئەگەر ئەوین بخەینە پاڵ پەیام و ئازادییەوە، بیـانخەینە پاڵ یەکسـانی و بـرایەتییەوە، ئەوسـا چوارچێـوەی گەوهەری هۆنراوەکـانی ڕەفیـق سـابیر دەستنیشـان دەکەیـن.. خەونەکـانی لەبـارەی جیهـانێکەوەن لەسەر بنەمای نرخاندنی مرۆڤایەتی پێک هاتووە.. ڕەفیق تاسەیەکی هەمیشەیی لەکۆڵ نـاوە، تاسـەی هێزێکی لەمـرۆڤبەدەر، تـاکو لەگەڵ بروسـکەدا یەک بگرێـت: -ئەمشـەو بروسـکە زیـن دەکەم هەڵـت دەگرم- تاسـەی گەڕانەوە بۆ سـەرەتایەکی نـوێی هەڵگرتـووە، بۆیە ئاوڕ لە منداڵیی دەداتەوە. شیعرەکانی ڕەفیق سـابیر داوای زۆریـان

1- مایا نیتیمیکی ڕۆژنامەی: Nerikes Allhanda ۱۰/۳۰ – ۱۹۹۹

2- Helsiborg Dagblad , 27.12.1999

لە خوێنەر هەیە، هەر پێهەڵنانێکی هەڵە خوێنەر هەڵەتە دەکات.)[1]

شاشتین هۆگبووم یوهانسۆن، لە گۆڤاری ئەدەبیی کارڤان دەنووسێت: (شیعرە درێژ و گرنگەکە، وەرزی سەهۆڵبەندان، کە ناوی گوڵبژێرەکەشە، مەبەستی هەم وەرزی جەنگ و هەم وەرزی مەنفایە. لە شیعرەکەدا هەستەکان لەنێوان ڕقبوونەوە لە کۆمەڵکوژی و ئەو توندوتیژییە بێمانایەی کە کورد، لە ڕاونانیاندا، دووچاریان دەبنەوە، دێن و دەچن. بەڵام جۆرێک بێهیوابوونیش لە مێژوو بەدی دەکرێت. دیمەنی شیعرەکە بەرفراوانە، مەوداکان گەورەن و ئاسۆ بەرینە. چیاکان هەڵدەکشێن، داربەڕووی چیا گەشە دەکەن و جۆگەکان بەخوڕ دەڕژێن. ئیتر لەناکاو چەخماخەی شەڕ ئاسمان دەقەڵێشێ و ئاسۆ دەلەرزێ. هەموو شتێک بە جووڵانەوەیەکی دینامیکیی بەهێز دەخرێتە گەڕ و کۆچی پێ دەکرێ. (من)ی شیعر ناچار دەکرێ: ڕوو لە شاخ بکات و ببێت بە ڕێگر، گۆڕهەڵکەن، زێوان، یاخی، ئاژاوەگێڕ، تورکی کێوی، کۆڵبەر و زۆر شتی تریش.)[2]

گۆران مەریوانی، کە شیعرەکانی کردوون بە سویدی، ڕای وایە: (هیچ ژان و ئازارێک لە ژانی (بوون-و-نەبوون) سەختر، قورستر، بە ئازارتر و قووڵتر نییە. ئەمن کە (وەرزی سەهۆڵبەندان) یان (لاوکی هەڵەبجە) دەخوێنمەوە تووشی هەمان ژان و ئازار دەبم، یانی بە وشەیەکی دی، بمێنم یان نەمێنم! تەنێ دوورگەیەکی

1-ڕۆژنامەی Östgöta Correspondenten لە ١٧-١١-١٩٩٩،
نووسەر حەسەن نوور پوختەی ئەو بۆچوونانەی سەرەوەی نووسەرە سویدییەکانی لەبارەی (وەرزی سەهۆڵبەندان) نووسیویانە، کردووە بە کوردی. بڕوانە: حەسەن نوور، وەرزی سەهۆڵبەندان، گۆڤاری ڕابوون، ژ. ٢٩-٢٠٠٠ ل ٩٩-١٠٠ سوێد.

2-Karavan nr. 1, 2000, Kärstin Högnbom Johansson
نووسەر و وەرگێڕ ڕزگار شێخانی ئەم نووسینەی کردووە بە کوردی.

گچکە لەو نێوەندەدا هەیە، ئەویش سنووری نێوان ئەو دووانەیە کە دۆزەخێکە بۆخۆی! دۆزەخێک ناڵەی ئاگری هەرگیز سارد نابێتەوە؛ تا دەتکاتە قەرەبرووت. تا خۆت دە نێو دۆزەخی بێ بنی خۆتدا بە (سووتاوی)، بەڵام پڕ گومان لە خۆت، لە دەورووپشتت و لە گشت دیاردەیەک دەدۆزیتەوە! ئەم ژانی بوون-نەبوونە خەسڵەتی سەرەکی پێشکەوتنە. ئەو دوو بەرهەمە پێش ئەوەی لاوانەوە و دڵدانەوەی خەڵک و نەوەیەک بێ، لاوانەوەی خودی (سابیر)ـی مرۆڤ و شاعیر خۆیەتی لەو دۆزەخەدا، تا کڵوکۆی کەمێ دامرکێتەوە. ئەو دڵدانەوەی خۆی لە لاواندنەوەیەکدا، بە پلەی یەک، بۆ خودی خۆی نووسیووە، پێش ئەوەی ببنە لاوانەوە و دڵدانەوەی ئێمە. هەر چی لە کایەی ئێستێتیکادا، بە بۆچوونی من، لەمەڕ ئەنفال و هەڵەبجە نووسراون بە شکۆ و جوانی ئەو دوو بەرهەمە ناگەن. چوون سابیر باسی هەمان دۆزەخ و (ئەنفالستان)ـی نێو ناخی خۆی و لەوێوە دەروونی ئێمەش دەکا! ئەمجۆرە لە ئێستێتیکا بە نەمری دەمێننەوە. ئەو دواکەی تۆز و غوبار کۆ دەکەنەوە.

هەر ئەم ژانەیە من دەهێنێتە سەر مەراقی وەرگێڕانی بەرهەمی ئەو. تا دنیا، گەر بکرێ، ناخی سووتاوی میللەتێک هاوتەبای هۆلۆکۆست ببینن.)

نووسەر و ڕۆژنامەنووس ئاننا فرانکلین، لە کتێبی (گەنجینە ئەدەبییە نەبیندراوەکان)، کە بەشێکی لەبارەی بەندەیە و دیدارێکی ئەدەبیی، بە زمانی سوێدی، لەگەڵ کردووم، دەنووسێت:

(شیعرەکانی ڕەفیق سابیر زۆر باسی ئازادی، عیشق، جوانی، تەنیایی، غەریبی و مەنفا دەکەن، ئەوانە بەردی بناغەی

نووسەرایەتیی ئەون.)[1]

دوای بڵاوبـوونەوەی کـۆمەڵە هـۆنراوەی وەرزی سـەهۆڵبەندان، ساڵی ۲۰۰۲ خەڵاتی ئەدەبیی (کلاس دی ڤیلدێر)م لە سوێد پێ درا. ئەو خەڵاتە دوو سـاڵ جارێک بە نووسـەرێکی بیـانی، کە بەرهەمـی بە سوێدی بڵاو کرابێتەوە، دەدرێت. لە کاتی وەرگرتنی خەڵاتەکە، لە پێشـانگای سـاڵانەی جیهـانیی کتێـب لە یۆتۆبـورگ، سـەرۆکی لیژنەی خەڵاتەکە، جیمی هۆفسۆ، لە وتارێکدا، کە لـەوێ پێشکەشـی کرد، وتی:

(وەرزی سـەهۆڵبەندان کۆمەڵـە شـیعرێکی جـوان و بـەهێز و باڵادەسـتە، رەفیـق تـابلۆی سـوورریالی تـوورە و خـەمگینی تیـادا کێشاون، کە بـە چاوێکی هاندەرانـەوە دەڕواننـە چاوانی خوێنـەران. تابلۆکـان بـە شـێوازی هـەم کلاسـیکیانە و هـەم مۆدێرنیسـتانە ڕازێندراونەتـەوە. لـەم کۆمەڵـە شـیعرەدا مرۆڤ هەست بە بـوونی ڕێگایەک دەکات، کە لـە بێچـارەیی و پەژموردەیی جەنگەوە ڕووەو بڕوابـــوونێکی پتـــەو و ســـەرکەش بـــە هێـــزی هەڵســـانەوەی خۆشەویستی، درێژ دەبێتەوە).

لە دەمی ڕێزلێنانەکە گۆران و مـن چەپکە هـۆنراوەیەکی وەرزی سـەهۆڵبەندانمان بە سـوێدی و کـوردی خوێنـدەوە. دواتـریش چەنـد کۆڕێکی تری شـیعریی، بە بۆنەی چاپبوونی کتێبەکە لە شـاری تـر بۆ شیعردۆستانی سوێدی ڕێک خرا.

ڕۆژی ۲٤-۸-۲۰۰۲ ڕۆژنامەی سڤێنسکە داگبلادت نووسی:

1- Anna Franklin & Reza Rezvani, De osynliga litirateraturskatten, Bokförlaget Tranan, 2010 Stockholm

ڕزگار شێخانی تەواوی دیدارەکەی کردووە بە کوردی. بڕوانە: ڕەفیق سابیر، ڕوانین بە ڕووناکیدا، سەرچاوەی پێشوو.

(رەفیق سابیر بەهۆی ولاتە شیعرییەکەی، وەرزی سەهۆڵبەندان، لە لایەن دەزگـای –کـلاس دی ڤیلـدێر– خەلات کـرا، ئەمە لەبەر ئەوەی ڕەفیق دۆخی تاراوگە (ئێکسیل)ی لە شیعرەکانیدا گۆڕیوە بە ولاتێکی شیعری و بۆخۆی بە بێ هیچ گەرەنتییەک تێیدا دەژی.)

***وەرزی سەهۆڵبەندان بە تابلۆ**

هونەرمەندی نەرویجی سیسێل ستانگێنێس، کۆمەڵێک نیگاری بە ئیلهـامـوەرگرتن لە کۆمەڵەهـۆنراوەی (وەرزی سـەهۆڵبەندان) بەزمـانی سـویدی، کێشـا و لە شـوباتی ۲۰۰۰ لە پێشـانگایەکی تایبەتدا، بە نـاوی (ئێکسـیل) لە شـاری بێرگێن لە نەرویـج، پێشـان دران، منیش بۆ کردنەوەی پێشانگاکە بانگهێشتن کرام، کە وێـرای نەرویجییەکان، چەند هاوولاتیی کوردی دانیشتووی بێرگن ئامادە بوون. لەوێ چەند شیعری خۆم بە کوردی و سویدی خوێندەوە. ئەو سـاڵە بێـرگین یەکێـک لەو دوو شـارە بـوو، کە بە پـایتەختی کولتووریی ئەورووپا دیاریی کرابوو.

رۆژی ١٤-٢-٢٠٠٠ ڕۆژنامەی نەرویجی Berg Tidende سیسـێل هـامرێ داگسـلاند وتـارێکی بە نـاوی (بـابەتی ئێکسـیل لە وێـنەدا) لەبارەی پێشانگاکە بلاو کردەوە، تیایدا هاتووە:

(ڕەفیـق سـابیر دەنگـێکە بـۆ ئەو کـوردانەی لە مەنفـا دەژیـن. شیعرەکانی ڕەفیق سـابیر هێندە کاریـان لە هونەرمەندی شـێوەکار سیسـێل سـتانگێنێس کـردووە، کە کـۆمەڵە کـارێکی گرافیکی لەسـەر چەنـد شـیعری ئەو کێشـاون. ئـێمە دەتـوانین کۆمەڵەکارێـک، یـان ڕاسـتتر بڵـێم پرۆژەیەکـی بەڕاسـتی هونەرمەنـدانە و بەتوانـا لە پێشانگای U.S.F بە ناوی ئێکسیل لە شاری بێرگین ببینین. سیسـێل

دەیەوێـت لەڕێگـای ئەم کـارانەوە کۆمەڵێـک لایەنـی دەروونـی و جەسـتەیی مـرۆڤە ئاوارەکـان پیشـان بـدات، کە بەزۆر لە وڵاتـی خۆیان دەرکراون. لە هەمان کاتدا کۆمەڵێک شیعری ڕەفیق سـابیر لە -وەرزی سـەهۆڵبەندان- بە زمـانی سـویدی لەنـاو کەتەلـۆگی پێشانگاکە دەبیندرێن. سابیر دەڵێت:

ئەم شیعرە باسـی ژیـانی منداڵی دەکات لە بـارودۆخی شـەڕدا، باسـی تەنیـایی، مەنفـا و ئەو شـتانە دەکـات کە مـرۆڤ لە دەسـتی داون.

پار لە فێستیڤاڵی بیۆرسۆن، فێستیڤاڵی ئەدەبیی جیهانی، سیسـیل بۆ یەکەم جار ڕەفیق سابیری ناسیوە و گوێی لە شیعرەکانی بووە، کە زۆر کاری تێکردوون، سیسیل دەڵێت:

دوای خوێندنەوەی شیعرەکان -وەرزی سـەهۆڵبەندان-م لە لاوە دادەنـا، بە ئیلهـاموەرگرتن لەوان، خەریکـی نیگارکێشـان دەبـووم. دوای ئەو کـارە بـۆم دەرکەوت کە شـیعر و ڕەسـم چەنـد دەتـوانن پێکەوە یەکتـر بخـوێننەوە و کـاریگەری لەسـەر یەکتـری دروسـت بکەن. کولتوور زمـانێکە سنووری نییە، بۆیە هێزێکە بۆ ئاشـتی و تولێرانس. ئەمە دیدی سیسیل ستانگێنیسە.)[1]

هەروا ڕۆژنـامەی BAی نەرویجـی، لە ژمـارەی ٤٣ی ڕۆژی ١٣-٢-٢٠٠٠ لەبارەی پێشانگاکە، نووسیویەتی:

(شیعرەکانی شاعیری کورد ڕەفیق سابیر پڕ هەستن و ئیلهامیان بە سیسـیل سـتانگێنیس داوە کە بیـر لە کـارێکی هـاوبەش لەگەڵ شـاعیردا بکـاتەوە، پێشـانگای (ئێکسـیل) ئەنجـامی ئەمەیە. لە فێسـتیڤاڵی ئەدەبیـی بیۆرنسـۆندا لە شـاری مۆڵـدێ، کە مەسـەلەی

1- تەها فەرهاد، وەرزی سەهۆڵبەندان لە پێشانگایەکی نیگارکێشیدا، ڕابوون، ژ. ٢٩، ٢٠٠٠، ل٩٨-٩٩

زمان و کولتووری کوردی بابەتێکی سەرەکی بوون، شیعرەکانی ڕەفیق سابیر لەوێ سەرنجی ستانگێنێسیان ڕاکێشاوە. کارە گرافیکییەکانی هونەرمەندی شێوەکار، سیسێل، سەربەخۆن، بەڵام لە هەمان کاتدا بە هاوکاریی کۆمەڵەهۆنراوەی ڕەفیق سابیر، وەرزی سەهۆڵبەندان، هێنراونەتە بەرهەم. پێشانگاکە لێکدانەوەی جۆر بە جۆری مەنفای دەرەکی-جەستەیی- و مەنفای ناخ – دەروونی- پیشان دەدات.)[1]

دوای پێشانگاکە چەند ئەدەبدۆستی کورد، کە لە شارەکە دەژیان، لە کەبابخانەیەکی ناودار میوانداریيان کردم. دەرکەوت تۆفیق، کە لە سوێدەوە بۆ پەنابەری ناردم بۆ نەرویج و لە هەواڵی دابڕابووم، خاوەنی کەبابخانەکەیە. تۆفیق گوزەرانی باش بوو، کچێکی نەرویجی هێنابوو، پێکەوە کەبابخانەکەیان هەڵدەسووڕاند. ئەو ڕۆژە هەمووومان میوانی تۆفیق بووین.

لە ٢٦-٦- ٢٠٠٣ لە نەرویج، فێستیڤاڵی ساڵانەی نووسەر و زماناس(ئیڤار ئاسین)، لە شاری ئۆرشتا و ڤۆڵدا، ڕێک خرا. لەوێ هەمان پێشانگا، لەگەڵ کۆمەڵێک نیگاری نوێ، کە بە ڕەنگی زەیتی کێشرابوون بە ناوی (ئێکسیل٢- ئایا جارێک لە جاران دەتوانم بگەڕێمەوە ماڵ؟)، پێشان دران. ساڵی دواتریش لە ١٦-٧ پێشانگاکە (ئێکسیل٣) گوازرایەوە شاری دۆڤرێ، لە نەرویج. هەردوو جار پرۆفێسۆری هونەر لە زانکۆی بێرگێن، گوننار دانبۆڵت و بەندە بەشدار بووین[2]. پرۆفێسۆر گوننار باسێکی فراوانی لەبارەی پێشانگاکە و پێوەندیی نێوان تابلۆکان و

1- تەها فەرهاد، ڕابوون، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٨-٩٩
2- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٧

شیعرەکانی ناو وەرزی سەهۆڵبەندان، پێشکەش کرد، منیش کۆمەڵێک هۆنراوەی خۆم بە کوردی و سویدی خوێندەوە.

سۆنیا دالسیت لە ڕۆژنامەی Vigga Tidning ژ. ٢٧ لە ١٥-٧ وتارێکی لەبارەی پێشانگاکە و لایەنی هونەری تابلۆکان و پێوەندییان لەگەڵ هۆنراوەکاندا نووسی، هەروا باسی هەندێک لایەنی ژیانی منی لە بەغدا و مەنفادا کردبوو.

لە فابریوەری ٢٠١١ بەشێک لەو تابلۆیانە لە سوید، لە شاری ئوپسالا، لە کاتی بڵاوکردنەوەی کتێبی (گەنجینە ئەدەبییە نەبیندراوەکان) پێشان دران، کە بەشێکی کتێبەکە لەبارەی بەندەیە.

گوننار دانبۆلت لەبارەی پێشانگای هونەریی ئێکسیل و هۆنراوەکان نووسیویەتی:

(تایبەتمەندیی ئەم پێشانگایە ئەوەیە کە ناونیشانی هەر تابلۆیەک یان ئاماژە بە یەکێک لە شیعرەکانی سابیر دەکات، یاخود ئیلهام لە ئەدەبیاتێکی جیهانی وەردەگرێت کە لەنێو ڕستەکانی سابیردا ئاهەنگێکیان پێک هێناوە. پێشانگاکە، بەو چوارچێوە و نەخشەیەی کە سیسیل ستانگێنێس کێشاویەتی، تەماشاوانان بەنێو جیهانی ئێکسیلدا دەبات. ئێمە تەنیا سەرنجمان ڕاناکێشرێت، بەڵکو دەبینە هاوبەش و پارچەیەکی مرۆڤی ئێکسیل و لەگەڵ هەستی مرۆڤی بێزمان و تەنیایی لە ئێکسیلدا ڕووبەڕوو دەبینەوە:

تەنیا یەکتری شک دەبەین
پاڵمان داوە بە یەکەوە،
جەستەمان بۆنی یەکتری و
بۆنی باران و تریفەی گرتووە.
وەکوو دوو پشکۆ پاڵمان داوە بە سەرماوە
یاری بەڕووناکی دەکەین،

پاڵمان داوە بە خەون و تەنیاییەوە
یاری بە ژیان و مەحاڵ دەکەین.
هەر تەنیا یەکتری شک دەبەین
پێکەوە وڵاتێک لە خەون
ماڵێک لە ڕووناکی
داهاتوو لە ئەڤین چێ دەکەین.

بەراوردکردن و گونجاندنی ئەم ماڵە لەگەڵ ڕاستیی ئەو وڵاتەدا کە مرۆڤی ئێکسیل زۆر دەمێکە بە جێی هێشتووە، وا ئاسان نییە، بەڵام ڕاگرتنی خەونەکانی مرۆڤی ئێکسیل بە زیندوویی، لەڕاستییەکانی وڵات گرنگترە.

تابلۆکانی ستانگێنێس و شیعرەکانی سابیر لەگەڵ دژواریی ژیانی ئێکسیلدا ڕووبەڕوومان دەکەنەوە. بۆیە ناتوانین بیر لە وەڵامی ئەو پرسیارانە نەکەینەوە کە ئەوان، لە ڕێگەی ئەم پێشانگایەوە، ڕووبەڕوومانی دەکەنەوە. ئەمەیش وامان لێ دەکات باشتر تێبگەین کە خەون بۆ بەرەنگاربوونەوەی دژواریی دۆخی ئێکسیل پێویستن. بەڵام ئایا ئەم مەسەلەیە، بۆ ئێمە، کە لە وڵاتی خۆماندا دەژین، زۆر جیاوازە؟ کێشە تایبەتەکانی مرۆڤی ئێکسیل تیشکی ڕووناکی دەخەنە سەر بارودۆخی مرۆڤی ئاسایی، هەرچەندە ئێمە لە دوو جیهانی نایەکسانیشدا دەژین.)[1]

***

1- ڕەفیق سابیر لە ڕوانینی پرۆفێسۆرێکی نەرویجیدا، مەسعود زیلان کردوویەتی بە کوردی، ڕەخنەی چاودێر ژ.٦٩ و ٧٠ لە ١١ و ١٨ ی حوزەیرانی ٢٠٠٧

پاش ڕوخاندنی ڕێژیمی سەدام، هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عێراق، قۆناخێکی نوێی سیاسی، لە عێراق و کوردستان دەستی پێ کرد. دەرفەتی نوێ بۆ چارەسەری عادیلانەی کێشەی نێوان عێراق و کوردستان، دامەزراندنی دەزگای نەتەوەیی لە کوردستان، ڕەخسا. پایزی ٢٠٠٥ گەڕامەوە کوردستان، لە سلێمانی لە مەڵبەندی کوردۆلۆجی دەستبەکار بووم.

تا ئەو کاتە تەنیا دوو کۆمەڵە هۆنراوەم لە باشووری کوردستان بڵاو کرابوونەوە. هەشت کۆمەڵەهۆنراوە و نامیلکەی شیعریم لە ئێران-مهاباد، لەندەن، لوبنان، ئەڵمانیا، سوێد، پەخش کرابوون. لە کوردستان ئەو کۆمەڵەهۆنراوانە و چەند هۆنراوەی ترم، لە دوو بەرگدا بۆ چاپ ئامادە کرد. ساڵی ٢٠٠٦ لە لایەن دەزگای هاووڵاتی بە ناوی (بە تەنیا جێی مەهێڵن) و (ڕاز و گومان)، بڵاو کرانەوە. خوێنەران و نووسەران زۆر بە باشی پێشوازییان لێ کرد. ڕۆژنامەی چاوێر، بەشی پاشکۆی ڕەخنەی چاودێر، دۆسییەکی بە ناوی (ڕەفیق سابیر سیمفۆنیای شیعری ئەم سەدەیە) تەرخان کرد، زنجیرەیەک وتار و باس لەبارەی شیعرەکان نووسران. هەفتانە، لە ماوەی ١٨ هەفتەدا، لە ڕەخنەی چاودێردا بڵاو کرانەوە[1].

زۆربەی باسەکان بە دوو بەش و سێ بەش چاپ کران. لە دۆسییەکەدا ئەم نووسەرە بەڕێزانە بەشدار بوون: د.موحسین عومەر ئەحمەد، محەمەد کوردۆ، عەباس سەلیمی ئانگێل، ئەحمەد ڕەزا، عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی، نەجات نووری، جەبار سابیر، پرۆفێسۆر گوننار دانبۆڵت، لە نەرویج و شاعیر و نووسەری سوێدی بو گوستافسۆن، دواتریش، لە ١٩-٥-٢٠٠٨ ژ.١١٧ی

1- ڕەخنەی چاودێر، ژ. ٦٢ لە ٢٣-٤- تا ژ. ٧٩ی ڕۆژی ٢٠-٨-٢٠٠٧

چـاودێر، نووسـەری ئێرانـی، حـافز موسـەوی، وتـارێکی لەبـارەی قەسـیدەی وەرزی سـەهۆڵبەندان و لاوکـی هەڵەبـجە نووسـی، کە مەریوان هەڵەبجەیی کردوونی بە فارسی.[1]

سـاڵی ٢٠٠٧ لە سـلێمانی خەڵاتـی ئەدەبیـی مامۆسـتا ئیبـراهیم ئەحمەدم پێ درا.

لە دیسەمبەری ٢٠٢٢ ناوەندی پێنی کورد، لە ستۆکهۆڵم، ڕێزی لە چـوار نووسـەر نـا، دوو نووسـەری سـوێدی و نەروێجـی و بەرپرسـی ناوەنـدی پێنـی نێـونەتەوەیی، تێـری کـارلبۆم و یـوجین شـولگین، لەگەڵ دوو نووسـەری کـورد، مـحەمەد ئەمـین بۆزئەرسەلان و ڕەفیق سابیر.

ساڵی ٢٠١٤ کۆی هۆنراوەکانم، لەگەڵ کۆمەڵەهۆنراوەیەکی نوێ (خەونێکـی والا) لە بەرگێکـدا بە نـاوی (دیـوانی ڕەفیـق سـابیر) لە لایەن ناوەنـدی غەزەلنـووس لە سـلێمانی چـاپ کـرا. سـاڵی ٢٠١٧ هەمـان دیـوان بە نـاوی (کـۆی بەرهەمە شـیعرییەکان)، لەگەڵ کۆمەڵەهـۆنراوەی (ئەوینـنـامە)، لە لایەن پەخشـخانەی (مانـگ) لە ئێران بـڵاو کـرانەوە. نووسـەر و شـاعیری ناسـراو سـەیدا (خەلیـل دهۆکی) دیوانەکە و کۆمەڵەهۆنراوەی ئەویننـامەی، گۆڕی بۆ تیپی کوردی-لاتینی، باسێکی لەبارەی شیعرەکان، بە کرمـانجی نووسـی و فەرهەنگۆکی بۆ وشـە گرانەکـان ئامـادە کـرد. سـاڵی ٢٠١٩ کۆی بەرهەمە شـیعرییەکانم، بە نـاوی (شـەوچرا) لە لایەن پەخشـخانەی (لیس) لە ئامەد، تورکیا، بڵاو کرایەوە. پێشـتر سـەیدا خەلیل، سـاڵی ١٩٩٦ کتێبێکـی بە نـاوی (مـرۆڤ و وەڵات د هەڵبەسـتێن ڕەفیـق

1-بۆ بینینی هەموو نووسینەکان وێرای ڕەخنەی چاودێر، بڕوانە: سایتی هەواڵنامەی کتێب -د. ڕەفیق سابیر- hewalname.com

سابیر دا) لە سوید، بڵاو کردەوە. کتێبەکە باسێکی بە کرمانجی و تیپی لاتینی، لەگەڵ گوڵبژێرێکی شیعرەکان بەخۆ گرتووە.

چەندان نووسەر و شاعیر تریش، باس و وتاریان لەبارەی شیعرەکانم، بڵاو کردوونەوە، لەوانە:

کەمال میراودەلی، حەمەی حەمە باقی، ئەحمەدی مەلا، عەتا قەرەداخی، گۆران مەریوانی، گۆران قەرەداخی، مەلا بەختیار، عەباس بۆسکانی، ئومێد بێ نیاز، دارا مەحموود، نەجات حەمید، سەباح ڕەنجدەر، د.سەنگەر قادر شێخ محەمەد (نامەی دوکتۆرا)، عەبدولخالق یەعقووبی، د.مارف عومەر گوڵ، عەلی مستەفا نەجمەدین، گۆران گۆریانی، مەجید خەلیل، د.عەبدوڵڵا ڕەحمان، فاورق هۆمەر، ستار قادر، ئەنوەر قادر محەمەد، لەتیف هەڵمەت، سەباح غالب و نووسەری تر.

شەش ساڵ زیاتر لە کوردستان مامەوە. بەشێکی کار و چالاکیی ئەو ساڵانەم، لە کوردۆلۆجی و دوو ساڵ کارکردن لە پەرلەمانی کوردستان، لە چەند نووسین و چاوپێکەوتندا، باس کراون. لەوانە چاوپێکەوتنێکی فراوان، کە ڕۆژنامەنووس خەڵەف غەفوور، لەگەڵ بەندە سازی کردووە، وەکوو کتێب بڵاو کراوەتەوە.[1]

ڕۆژی ١٧ی شوباتی ٢٠١١ لە سلێمانی، تەقە لە خۆپێشاندەران کرا و چەند کەس شەهید و بریندار کران. من ئەو تاوانە مەحکوم کرد، پشتگیریی خۆم بۆ خۆپێشاندەران دەربڕی، وازم لە کاری پەرلەمان هێنا و گەڕامەوە سوید.[2] ڕەنگە بەشێکی تری ئەزموونی ئەو ساڵانە و دواتر، شایەنی ئەوە بن، لە دەرفەتێکدا باس بکرێن.

1- خەڵەف غەفور، عەشق و ئازادی، چاوپێکەوتن لەگەڵ ڕەفیق سابیر، چاپخانەی کارۆ، ئینستتوتی نارین، سلێمانی ٢٠٢١

2- بڕوانە بەڵگەنامەی ژ. ٨

دواوتە

لە سەرەتای لاویـیەوە پرسی ئازادی، داد، یەکسانیی مرۆڤ و هاومافیی گەلان جێگای بایەخم بوون. مارکسیزم، هزری سۆشیالیستی و هیومانیستی، لەو بارەیەوە کاریگەریی زۆریان هەبووە. بەڵام وەکوو مرۆڤ و نووسەر، بیر و هۆشم بەڕووی هزری نوێ و جیاوازدا، کراوە بوون. لە ئەدەبیات و هونەردا، پێش هەر شتێک، ئاستی داهێنان و لایەنی ئێستێتیکیم بە گرینگ زانیون. لەگەڵ هەڵکشانی تەمەن و ئەزموونی ژیان، خوێندن، خوێندنەوە و نووسین، ئەو هزر و پرسانە گەشەیان کرد، بە هزر و بۆچوونی نوێ متوربە کران. بەو ئەنجامە گەیشتم کە پرسی ئازادی، داد، هاومافیی مرۆڤ و گەلان، تەنیا لە یەک جۆرە هزر و فەلسەفەدا سنووردار ناکرێن. لەودیو چوارچێوەی هەر هزر و فەلسەفەیەک، فەزای کراوەتر هەن، کە دەتوانن بەرچاومان ڕوونتر و سنووری بیرکردنەوە و لێکدانەوەمان بەرینتر بکەن.

من لەو جۆرە کەسانەم، کە ئەوەی بە ڕاستم زانیوە، زۆر جار بەپێی شوێن و دەرفەت وتوومە، یان نووسیومە و داکۆکیم لێ کردووە. لە هەندێک کات و حاڵەتدا بەڵگەی سەلمێندراوم لەبارەی پرسێک نەبووە، کەچی وەکوو ڕاستییەک بۆم ڕوانیوە، چونکە لەگەڵ هزر و بۆچوون، یان حەز و ویستی مندا گونجاو بووە.

دواتــر دەرکــم کــردووە کە بە هەڵە چــووم. ئەوەی بە ڕاســتی (هەقیقەت)ی دەزانـین مەرج نییە هەمیشــە دروسـت، یـان زانسـتی بێت، دەشێت هەندێک جار تەنیا لەنێو سەری ئێمەدا بوونی هەبێت.

هەڵەکـردن دیـاردەیەکی مـرۆییە، هەر مـرۆڤ- تـاکەکەس هەڵە ناکات، بەڵکو تەنانەت کۆمەڵ و گەلانیش بەهەڵەدا چوون و دەچن، یان گومڕا کراون و دەکرێن. زۆر هـزر، دیاردە و ڕووداو وەکوو ڕاسـتییەک قبـووڵ دەکەن و بـاوەڕی پـێ دێـنن، ڕەنـگە قوربـانیی لەپێناودا بدەن، کەچی هەڵە و نازانستین. هەقیقەت و زانست مەرج نییە هەمیشـە یەک بن، ئەوەی بە ڕاسـتی دادەنـدرێت و تـاکەکەس، یان کۆمەڵ، وەکوو حەقیقەتێک باوەڕی پێ دەهێنێت، دەشـێت بێ بنەمـا و نازانسـتی بێت. چەندان ڕووداوی مێژوویی هەن کە چۆن هێزێکـی سیاسـی، یـان سـەرکردەیەک، درۆ و فانتازیـا و ئامـانجە خۆپەرسـتییەکانی خـۆی، وەکـوو هەقـیقەت بە خەڵـک ناسـاندووە. سـەرەنجام نەتەوەیەکـی گـومڕا کـردووە، بەرەو کارەسـات و هەڵدێری بردوون.

لێـرەدا ئامـاژە بە نمـوونەیەک دەدەم، کە پێوەنـدی بە بـاوەڕ و سروشتەوە هەیە.

لە سـەردەمی یۆنـانی کـۆنەوە (گریـک) وا زانـدرابوو کە خـۆر و مانگ بەدەوری زەویدا دەسووڕێنەوە. ئاینەکان هەمـان بۆچوونیـان، وەکوو ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگر، دووبارە کردۆتەوە. سـەدان سـاڵ مرۆڤایەتی باوەڕی بەو بۆچوونە هێنابوو و قبـووڵی کردبوو. بەڵام فەلەکنـاس، زانـای ماتماتیـک، نیکۆلاوس کۆپەرنیکوس ١٤٧٣-١٥٢٤ بەو ئەنجـامە گەیشـت کە خـۆر، نەک زەوی، سـەنتەری گەردوونە، ئەو دیــمەنەی کە دەیبینــین، خــۆر لە ڕۆژهەڵاتەوە هەڵـدێت و لە ڕۆژئــاواوە ئـاوا دەبێــت، دیمەنێکــی هەڵخەڵەتێـنەرە، چــونکە بە

پێچەوانەوە، زەوی و هەسارەکان بە دەوری خۆردا دەسووڕێنەوە.

سەد ساڵ دواتر زانا و فەلەکناس گالیلۆ گالیلێی ١٥٦٤-١٦٤٢ تێلسکۆپی داهێنا و لەو ڕێیەوە سەلماندی کە تیئۆری کۆپەرنیکۆس ڕاستە. ئەو بۆچوونە پیاوانی ئاینیی تووڕە کرد، چونکە پێشتر تەنیا لە ڕووی تیئۆرییەوە ئەو قسەیە دەکرا، کەچی گالیلۆ وتی هەرکەس باوەڕ ناکات، با بێت بە بەڵگەوە بیبینێت. ئەمە بە هەڕەشە لە دەسەڵاتی کلێسا و پیاوانی ئایینی داندرا. بۆیە کلێسا دادگای تایبەتی بۆ گالیلۆ دانا و ناچاریان کرد لەماڵەکەی خۆی دەستبەسەر بێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زەوی بەدەوری خۆردا خولایەوە و دەخولێتەوە. ئەمە ڕاستییەکە، لەمێژە زانست و گەڕانی مرۆڤ بەناو گەردووندا، سەلماندوویانە.

ساڵانێکی زۆر بەو هیوایە دەژیاین، کە دەتوانین کۆمەڵ و ژیان بگۆڕین، سنوور بۆ ستەم دابنێین، وڵات ئازاد و پڕداد بکەین. لەوەشدا پشتمان بە ئایدیۆلۆجیای چەپی مارکسی، سۆشیالیستی و ئازادیخوازی، بەستبوو. لە ناوەڕاستی سەدەی پێشوو تا کۆتایی هەشتاکان، بزاڤی چەپ لە ناوچەکە و دنیادا بەهێز بوو. ئەو ئامانج و خەون و هیوایانە، مانای گرینگیان بە ژیانمان دابوون. بە هۆیانەوە گەشبین و دڵخۆش بووین، ئامادەبووین لەپێناویاندا هەموو شتێک ببەخشین. ئەوە کارێکی ئاسان نەبوو، وەکوو لە هۆنراوەیەکدا ئاماژەم پێ داوە:

بیرت نایە چۆن ڕێت کەوتە ئەم دەڤەرە
تەمی زەمان هەر شتێکی داپۆشیوە
تروسکەیەک هیوا نەبێت
خەونی مەزن ژانی گەورەی بەدواوەیە
لەوانەیە تا ڕۆخی شێتبوونت بەرێت.

هه‌زاران كه‌ســـی چه‌پ و ئـــازادیخواز، له ئه‌نـــدامانی حیزبـــی شیوعی، كۆمه‌ڵه و رێكخراوه ماركسی و چه‌پ و ئازادیخوازه‌كانی كوردســـتان، گیـــانی خۆیـــان له‌پێنـــاوی ئه‌و خه‌ون و ئامانجـــانه‌دا به‌خشی. به‌ڵام رێگای خه‌ونه مه‌زنه‌كه، به هیچ جێیه‌ك نه‌گه‌یشت. ئه‌و شكســـته ته‌نیـــا هـــزری و سیاســـی نه‌بـــوو، به‌ڵكـــو رۆحـــی-مه‌عنه‌وییش بوو. كاردانه‌وه‌ی جۆراوجۆر و ره‌شبینی و بێئومێدیی لێ كه‌وته‌وه. بۆشایی له ژیانی زۆربه‌ماندا دروست كرد، به‌ڵام له هه‌مـان كاتـدا بێداری كـردینه‌وه. ژیـان له‌وێدا نه‌چه‌قی، مه‌سـه‌له‌ی كاركردن بۆ دادپه‌روه‌ری، به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی سته‌م و داكۆكیكردن له ئازادی، هاومافیی گه‌لان و ره‌گه‌زه‌كان، كۆتاییان نه‌هات.

مرۆڤایه‌تی بۆ گه‌یشتن به ژیانێكی باشتر، ئازاد، خۆشگوزه‌ران و پرداد، ده‌بێت به‌رده‌وام رێگای نوێ تاقی بكاته‌وه، له ئه‌زموونێكه‌وه به‌ره‌و ئه‌زموونێكی تر، ئه‌گه‌ر به قوربانیدانیش بێت، هه‌نگاو بنێت. ره‌نگه ئه‌وه به‌شێك بێت له چاره‌نووسی مرۆڤایه‌تی.

له كـاتی شكســـت و دارمـــانی خه‌ون و هیـــوادا، مـــرۆڤ هه‌وڵ ده‌دات، به شێوازی تایبه‌تی خۆی، قه‌ره‌بووی رابردوو بكاته‌وه. به دوای هیـوای تـردا ده‌گه‌رێت، بـۆ ئه‌وه‌ی مانـایه‌كی تـازه به ژیـانی خـۆی بـدات. بۆشـایی له ژیـانی مـرۆڤ، له كـۆمه‌ڵ و ره‌نـگه له سروشتیشدا، ده‌بێت پر بكرێته‌وه.

له‌و دۆخه ســـه‌خت و نائاســـاییانه‌دا، كه له نـــاخه‌وه مـــرۆڤ ده‌هه‌ژێنێت، خه‌ڵك به شێوازی جیاواز ده‌گۆردرێن. به‌لای زۆره‌وه هه‌ركه‌س ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ئه‌سڵی خۆی، واتا به‌و جۆره‌ی كه هه‌یه و هه‌ڵكه‌وتـــووه، یـــان په‌روه‌رده كـــراوه، نه‌ك به‌و شـــێوه‌یه‌ی ویستوویه‌تی ببێت، یاخود خۆی پێ ده‌رخستووه. دیاره هه‌ر كه‌س

ئازادە چۆن دەژی، خۆشی و داهاتووی خۆی لە چیدا دەبینێتەوە و چۆن بۆشایی ژیانی پڕ دەکاتەوە، بەڵام بەو مەرجەی زیان بە کۆمەڵ و کەسانی تر نەگەیەنێت.

بەشێک لەو هاوڕێ و دۆست و کەسانەی خەونی مەزنیان هەبوو و لەپێناویدا ژیان، دوای شکستیش، وەکوو جاران بە هەمان ڕێگا و بە هەمان میتۆد بەردەوام بوون. نەیانتوانی، یان نەیانویست، بڕوا بێنن کە ڕێگاکە بە بنبەست گەیشتووە، میتۆدەکەش لەکار کەوتووە. یان ئەوان هێندە گیرۆدە و پەرۆشی ڕابردوویان بوون، ئەوەندە بەسۆزەوە بۆ مێژووی تاکەکەسیی خۆیان دەڕوانی، نەیانتوانی دەستبەرداری بن. پێیان وابوو، بە بێ ئەو مێژووە و ئەو پێوەندییە کۆمەڵایەتییەی بەرهەمی هێناوە، وەکوو گەڵایەک دەبن، کە لە لکەدارێکی گەورە بەربووبنەوە. کەچی بەشێکی تر، لەوانە بەندە، سەربەخۆیانە، ئازادانە و بە شێوازی تر درێژەمان بە کارکردن دا. هاتینە سەر ئەو باوەڕەی کە مارکسیزم و ئەو مۆدێلە سیاسی و حوکمڕانییەی سۆشیالیزم پێشکەشی کرد، کۆتایی هات. بەڵام کارکردن بۆ ئازادی، داد، پێشکەوتن و یەکسانی، بە هزر و فەلسەفەیەکی تایبەتەوە بەند نییە، بۆیە هەر بەردەوامە. ئەمە پرسێکی هزری، ئەخلاقی، ڕووناکبیرییە، ڕاستییەکی ڕەهایە، کۆتایی نەهاتووە و نایە.

لە ڕەوشی ئەو گۆڕانکارییە مەزنەدا، هەندێکی دی لەوپەڕی چەپەوە ڕوویان لەوپەڕی ڕاست کرد، یان خۆشی و ئاسوودەیی خۆیان لە ئایندا بینییەوە. هەبوون خولیای دەسەڵات و سامان بەرەو فەسادیی بردن. لە کەسانی ئازادیخوازەوە، کە جاڕی داکۆکی لە ئازادی و چەوساوانیان دەدا، بوونە بەشێک لە بەرەی ستەم و بێدادی. یان لە داکۆکیکردن لە ئازادی ژن و جاڕی مافی

یەکسانبوونی پیاو و ژنەوە، بوونە خاوەنی چەندان ژن، کە هەمیشە تازەترین ژنیان، وەکوو مۆدێلی ئۆتۆمبێلەکانیان، گەنجترینیان بوو.

ئەرستۆ تالیس دەڵێت: مرۆڤ بە چەکێکەوە لەدایک دەبێت کە دەتوانێت دانایی (حیکمەت) و توانا بەکار بهێنێت، ئەمەش دەرفەت دەدات کە بۆ خراپەکاری سوود لەو دانایی و توانایە وەربگریت.[1]

دەشێت کەسەکان بەوە لێک جیا بکرێنەوە، کە چ ئامانجێکیان لە ژیاندا هەیە؟ بۆ کام مەبەست توانا و دانایی خۆیان بەکار دەهێنن؟

ژیان گرینگترین سەرمایە و بایەخدارترین دیارییە، کە یەک جار بە مرۆڤ دەدرێت. ژیان چاکە بۆیە جوانە، جوانە چونکە چاکە. پڕە لە هیوا، دەرفەت، ئەوین و بەخشندەیی. ئەوەی گرینگە ئێمە چۆن دەژین؟ چەند بایەخ بۆ خۆمان و بۆ ژیان دادەنێین؟ تا چەند بەهرە، خۆشی و توانای لێ وەردەگرین بۆ ئەوەی بەختەوەر بین؟ ئێمە خۆمان دەتوانین ژیانمان جوانتر، یان ناشیرین بکەین.

ڕابەری ڕۆحی و سیاسی گەلی تیبێت، دالای لاما، ڕای وایە بەختەوەری، یان بەختەوەربوون، ئامانجی سەرەکیی هەر کەسێکە لە ژیاندا. مرۆڤ هەر کارێک بکات، بەو ئامانجەیە کە بەختەوەر بێت. هەر ناخۆشی و بەدبەختی و کارەساتێکمان بەسەر بێت، چاومان هەر لە بەختەوەرییە.[2]

دالای لاما خۆشەویستی، هاوسۆزی و لێبووردن، بە سێکوچکەی بەختەوەری دادەنێت.

1- Christopher Phillips, Filosofi på ett nyt Sätt, Översättning Frederik Sjögren, Forum, Swden 2001, s.88

2- Dalai Lama, Lyckan, En handbook I konsten att leva, Massolit förlag.
ئەم کتێبە، بە ناوی هونەری بەختەوەری، لە لایەن د.فوئاد بابان، لە ئینگلیزییەوە کراوە بە کوردی و لە سلێمانی بڵاو کراوەتەوە.

بەختەوەری هونەرە، دەتوانین لە ڕێی ڕاهێنان و هەوڵدان بۆ گۆڕینی بیر و ڕەفتاری چەوتی خۆمان و بە هۆی دیسپلینی هەناو (ناخ)، بگەینە بەختەوەری. مەبەست لە دیسپلینی هەناو، وەک دالای لاما دەڵێت، ئەوەیە کە مرۆڤ بەردەوام لەگەڵ خۆیدا، بەگژ بارە هزری و ڕۆحییە نەگەتیڤەکانی وەک توڕەیی، کینە، حەسوودی، دڵپیسی و چاوچنۆکیدا بچێتەوە. لە جیاتیان ڕوو لە بارە هزری- ڕۆحییە پۆزەتیڤەکانی وەک دڵسۆزی، لێبووردەیی، هاوسۆزی و بەتەنگەوەهاتن بکات و زیاتر خۆی پێیان ڕابهێنێت. چونکە ژیانێکی بەختەوەرانە، هەمیشە لەسەر بنچینەی بارێکی هزری- ڕۆحیی هێمن و سەقامگیر پێک دەهێندرێت. هزر و ڕۆحێکی ئارام، توانای خۆڕاگری و خۆگونجاندن لەگەڵ ژیان، بە مرۆڤ دەبەخشن.

خەونی مەزن بەرەو شێتبوونی نەبردین، وەکوو لە هۆنراوەکەدا هاتووە، بەڵکو بەرەو لای خۆمان، بەرەو ئەسڵی خۆمانی بردینەوە.

مرۆڤ لە ژیانیدا کاری جۆراوجۆر دەکات، ڕێگای جیاواز دەگرێت، بەرەو ڕووی کێشە، ناکۆکی و شەڕی کەسی، کۆمەڵایەتی و سیاسی دەبێتەوە، لەوانەیە قارەمانانە ئەو شەڕانە بکات، یان نەیانکات. بەڵام شەڕی ڕاستەقینەی مرۆڤ لەگەڵ خۆیەتی، شەڕی ئەوەی تاسەر وەکوو ئینسان بمێنێتەوە.

ستۆکهۆڵم

ناوەڕاستی دیسەمبەری ٢٠٢٢

سوپاس

سوپاسی هاوڕێی هێژام کاک هاشم کۆچانی دەکەم، کە بە وردی ڕەشنووسی ئەم کتێبەی خوێندەوە، سەرنجی بە سوودی لەبارەی چەند بابەت و ڕووداو، کە لێرەدا باس کراون، دەربڕی. هەروا زۆر هەڵەی چاپی لە ڕەشنووسەکەدا دۆزییەوە.

*سوپاسی کەسایەتیی ناسراوی قەڵادزێ، وەستا جەلالی ناڵبەند دەکەم بۆ ئەوەی ڕوونکردنەوە و زانیاریی لە بارەی چەند ڕووداوی سیاسی و کۆمەڵایەتیی شارەکەی پێ دام، کە سالانی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکان، بە منداڵی بینیبوومن، یان بیستبوومن.

* سوپاسی مامۆستا بوار نوورەدین، چالاک محەمەد و یاساناس مژدە بەکر ئیسماعیل دەکەم، بۆ ئەوەی چەند کتێب و بەڵگەنامەیان بۆ پەیدا کردم، کە بۆ نووسینی ئەم کتێبە سوودم لێ بینین.

بەڵگەنامەکان:

هاوکاری

ژمارە ١٩٧

ئایار ١٩٧١

ئەی قەڵەمە نەترسەکان .. یەکگرن !

ئەم دەستە لە ووشن-بیرو هونەرمەندانە (شێرکۆ بێکەس ، حسین عارف ، جلال میرزا کریم ، کاکەمەم بوتانی ، طاهر صالح سعید ، صلاح‌الدین احمد شوان ، عبدالله عباس ، رەفیق سابیر ، احمد سالار) ئەم بانگەوازەیان بۆ ناردووین ، ئێمەش بەپێی سەربەستی بڵاوکردنەوە ، پێشکەشی بە خوێنەرە ئازیزەکانی ئەکەین .

— هاوکاری —

بەڵگەنامەی ژمارە (١) ئەی قەڵەمە نەترسەکان یەکگرن.

بەڵگەنامەی ژمارە ٢

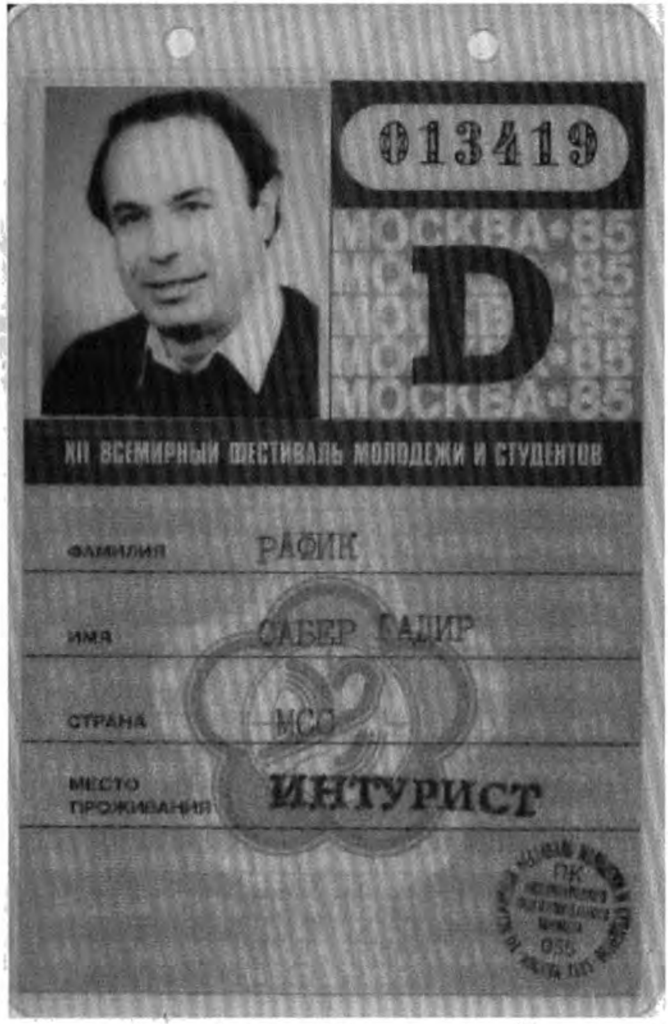

کارتی فیستیڤاڵی دوازدەیەمی لاوان و قوتابیانی جیهان، تەمووزی ١٩٨٥

ПОСОЛЬСТВО НДР ЙЕМЕНА
С О Ф И Я

№ 355 РМ/ЙС/87
07.05.1987 г.

У Д О С Т О В Е Р Е Н И Е

Посольство НДР Йемена в Софии преподносит своих больших уважений и имеет честь довести до Вашему сведению следущее:

1 - не возразяет чтобы йеменский гражданин Рафик Сабер Кадер, который учится в Болгарии и имеет личный паспорт № 171397 и который родился 1950 г. вступил в брак за советскую гражданку Даро Ломадзе Александровнув из города Батуми Грузинской ССР.

2 - В связи с этом Посольство НДР Йемена в Софии потверждает что гражданский брак, который будет заключен ими, будет признат в НДР Йемена.

3.- Посольство НДР Йемена в Софии потверждаетчто йеменский гражданин Рафик Сабер Кадер не был женатом прежде того и что Конституция НДР Йемена не допускает многоженство.

Посольство НДР Йемена еще раз выражает своих почитаний.

ВЕРНО 26.06.87

Заведующий Консульским отделом
Посольства ССР НР Болгарии

بەڵگەنامەی ژمارە ٣

نامەی سەفارەتخانەی کۆماری دیموکراتی میللیی یەمەن لە سۆفیا، ڕۆژی ٧-٥-١٩٨٧ پوختەکەی ئەمەیە: ١- لاریمان نییە هاووڵاتیی یەمەنی، ڕەفیق سابیر قادر، دارۆ ئەلێکسەندرۆڤا لۆمادزێ، کە هاووڵاتیی سۆڤیەتییە، بهێنێت. ٢-ئەم ژنهێنانە لە یەمەن بە ڕەسمی دەناسرێت. ٣-ڕەفیق سابیر قادر ژنی نییە و دەستووری یەمەن ڕێگا بە فرەژنی نادات.

بەلگەنامەی ژمارە ٤

دەمی مارەبڕین لە نووسینگەی کاروباری مەدەنی لە باتومی. ٤-٧-١٩٨٧

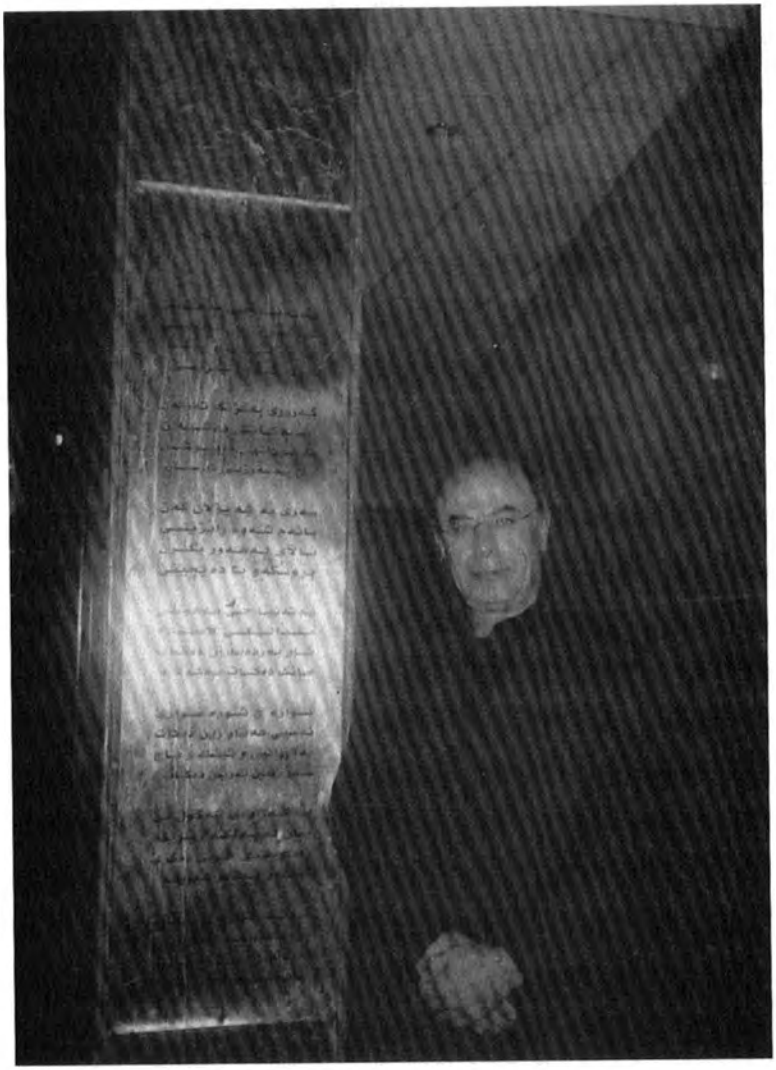

بەڵگەنامەی ژمارە ٥

بەشێکی هۆنراوەی لاوکی هەڵەبجە لەناو مۆنۆمێنتی هەڵەبجەدا.

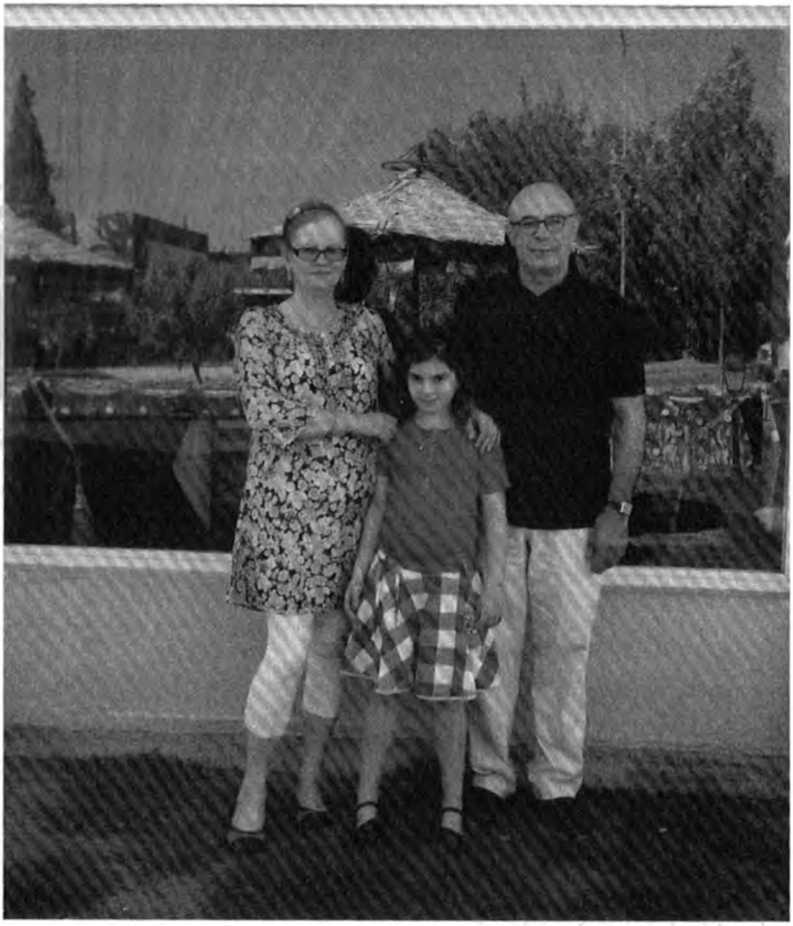

بەڵگەنامەی ژمارە ٦

لەگەڵ ئێکا و ماریا، سلێمانی ٢٠٠٩

بەڵگەنامەی ژمارە ٧

لەگەڵ سیسیل ستانگێنیس و گوننار دانبلۆت

بەڵگەنامەی ژمارە ٨

بۆ بەڕێز سەرۆکایەتیی پەرلەمانی کوردستان

بابەت- دەست کێشانەوە لە کار

لە سەرەتای تەمەنی لاویتیمەوە وەک شاعیر و نووسەر، کێشەی نیشتمانیی نەتەوەکەم و دادپەروەریی کۆمەلایەتی و ئازادی، هەمیشە خەون و ئامانجی من بوون. تەواوی کار و بەرهەمەکانیشم هەڵگری ئەم خەون و ئامانجانە بوون. لە هەر جێیەکیش هەستم کردبێ کە دەرفەتی ئەوەم پێ نادرێت، وەک پێویست، کار بۆ ئەو خەون و ئامانجانە بکەم، خۆم لەناو هیچ دەزگا و دامەزراوەیەکی سیاسیدا بەند نەکردووە. کاتێکیش قبووڵم کرد کە، وەک کەسێکی سەربەخۆ، بۆ پەرلەمانی کوردستان کاندید بکرێم، پێموابوو پەرلەمان، وەک بالاترین دەسەلات لە هەرێمی کوردستاندا، دەتوانێت شێوازی حوکمڕانی و بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە بەرەوپێش بەرێت و سەروەریی یاسا و پاراستنی ئازادی و بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی و پێشگرتن لە بێدادی بکاتە ئامانجی سەرەکیی خۆی. ئێمە لە کاتی هەڵبژاردنیشدا بەم هیوا و بەڵێنانەوە، ڕوومان لە خەڵکی کوردستان کرد.

بەلام بە داخەوە پەرلەمانی کوردستان هێشتا لە پەرلەمانی گەلێک ناچێت، کە سەدەیەکە بۆ ئازادی و دادپەروەری خەبات دەکات و لەم پێناوەدا سەدان هەزار قوربانیی داوە.

ئەو شێوە کارکردن و بەڕیوەبردنەی، لە ماوەی ئەزموونی دوو ساڵی ڕابردوومدا، لە پەرلەمانی کوردستاندا بینیومن، بە ئەندازەیەک، لە باری ڕۆحی و ویژدانییەوە، نیگەرانیان کردووم، کە نەتوانم لەوە زیاتر درێژە بە کارەکەم بدەم. بۆیە بەم نامەیە بڕیاری دەستلەکارکێشانەوەم لە پەرلەمان، بە ئێوە و هاوڕێ پەرلەمانتارەکانم و ڕای گشتیی کوردستان ڕادەگەیەنم.

لەگەڵ ڕێزمدا

د.ڕەفیق سابیر

ئەندامی پەرلەمانی کوردستان

هەولێر٢-١٠-٢٠١١

بەرهەمە بڵاوکراوەکانی نووسەر

شیعر:

-پشکۆکان دەگەشێنەوە، چاپی یەکەم، بەغداد ١٩٧٦

-ریژنە، چاپی یەکەم، مهاباد ١٩٧٩

-سووتان لەبەر باراندا، لەندەن ١٩٨٥

-وەرزی سەهۆڵبەندان، چاپی یەکەم لەندەن ١٩٨٧

-لاوکی هەڵەبجە، چاپی یەکەم، بەیروت ١٩٨٩

-کاروانسەرا، چاپی یەکەم، سوید ١٩٩٠

-وەرزەبەردینە، چاپی یەکەم، ئەڵمانیا ١٩٩٢

-دیوانی ڕەفیق سابیر، بەرگی یەکەم، سوید ١٩٩٣

-ئاوێنە و سێبەر، چاپی یەکەم سوید ١٩٩٦

- ژوانی ڕووناکی، چاپی یەکەم، سوید ١٩٩٧

-ڕوونبوونەوە، چاپی یەکەم، سوید ٢٠٠١

-بە تەنیا جێی مەهێڵن (سەرجەمی شیعرەکان)، بەرگی یەکەم، چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕەنج، سلێمانی ٢٠٠٧

-راز و گومان (سەرجەمی شیعرەکان)، بەرگی دووەم، چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕەنج، سلێمانی ٢٠٠٧

-دیوانی ڕەفیق سابیر بەرگی یەکەم و دووەم(١٩٧٦-٢٠١٣)، پەخشخانەی غەزەلنووس، سلێمانی ٢٠١٤

-خەونێکی والا، چاپی یەکەم، ٢٠١٤ لەگەڵ دوو بەرگی دیوانەکەدا چاپ کرا

- کۆی بەرهەمە شیعرییەکان، بەرگی یەکەم و دووەم (١٩٧٦-٢٠١٣)، پەخشخانەی مانگ، بانە، ئێران ٢٠١٧

- ئەویننامە، پەخشخانەی مانگ، چاپی یەکەم، بانە، ئێران ٢٠١٧

- شەوچرا (کۆی بەرهەمە شیعرییەکان(١٩٧٦-٢٠١٧) (بە تیپی لاتینی)، ئامادەکردنی خەلیل دهۆکی، پەخشخانەی لیس، دیاربەکر ٢٠١٩

لێکۆڵینەوە و نووسینی تر

-رۆڵی کولتوور لە پێکهێنانی هۆشیاریی نەتەوەیی کورد، نامەی دوکتۆرا، بە زمانی بولگاری ١٩٨٧

-بەرەو مێژوو، چاپی یەکەم، سوێد ١٩٩١

-ئیمپراتۆریای لم، لەبارەی ئیسلام، خێڵ و ناسیۆنالیزم، سوێد، چاپی یەکەم، سوێد، ١٩٩٨ چاپی سێیەم، سلێمانی، سەردەم، ٢٠٠٣

-کولتوور و ناسیۆنالیزم، سوێد ٢٠٠٢، چاپی سێیەم، مەڵبەندی کوردۆلۆجی ٢٠٠٨ چاپی سێیەم.

- عێراق بەدیموکراتیکردن یان هەڵوەشاندنەوە، سلێمانی ٢٠٠٥

-بەستانداردکردنی زمانی کوردی، دەزگای سەردەم، سلێمانی ٢٠٠٨ ، چاپی سێیەم، پەخشخانەی مانگ، بانە ٢٠١٦

- ڕوانین لە بولێڵدا (وتووێژ)، پەخشخانەی مانگ، بانە، ئێران ٢٠١٧

-عەشق و ئازادی، چاوپێکەوتن لەگەڵ ڕەفیق سابیر، سازدانی: خەڵەف غەفور، ئینستیتوتی نارین بۆ توێژینەوە و بڵاوکردنەوە، سلێمانی ٢٠٢١

- ڕوانین بە ڕووناکیدا (لەبارەی شیعر، ئازادی، ژیان) ناوەندی غەزەلنووس سلێمانی ٢٠٢٢

- پەیڤ و پەیام، هەڵبژاردەی نووسینەکانی ١٩٧٠-١٩٨١ کۆکردنەوە و ئامادەکردنی بوار نوورەدین، ناوەندی عەزەلنووس، سلێمانی ٢٠٢٢

- لە دنیای گوڵاندا، گوڵبژێرێکی هایکوی ژاپۆنی لەگەڵ باسێک لەبارەی هایکو، ناوەندی غەزەلنووس ٢٠٢٢

بە زمانی ئینگلیزی:

-Rafiq Sabir & Kamal Mirawdali, Modern Kurdish Poetry An Anthology & Introduction, Uppsala University 2006

شیعری مۆدێرنی کوردی و ئەنتۆلۆگیای شیعری کوردی (لەگەڵ کەمال میراودەلی) سوێد، زانکۆی ئوپسالا ٢٠٠٦

RAFIQ SABIR

Eulogizing Life
Experiences of a Writer

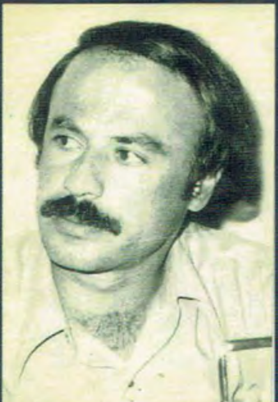

شەڕ بێ ئەوەی لە دەرگا بدات، زوو هات. لە تەمەنی یازدەساڵیدا خۆشی و منداڵیی منی دزی، ناچاری کردم زوو گەورە ببم و بەرگە بگرم. لە سایەی شەڕدا، نەمدەتوانی خۆم لەگەڵ دەوروبەر و کۆمەڵ بگونجێنم، لەوەش لاوازتر بووم کە لێی یاخی ببم. نامۆیانە هەوڵم دەدا بە خەیاڵ لێی ڕابکەم و پەناگەیەک بدۆزمەوە. ئەو پەناگەیە، بۆ من دنیای کتێب و ئەدەبیات بوو. خوێندنەوە و ڕووکردنە شیعر و ئەدەبیات، چاوگەی ڕۆحی، دەروونی و هزریی من بوون. سێبووری، هیوا و هێزیان پێ دام. هۆگری ئازادی و ژیانیان کردم و بەرەو نووسینیان بردم، نووسینیش بۆ من بوو بە چارەنووس.

ژیان بایەخدارترین دیارییە و یەک جار بە مرۆڤ دەدرێت. پڕە لە جوانی، هیوا، ئەوین، دەرفەت و بەخشندەیی. بەڵام ئێمە چۆن دەژین؟ چەند بایەخ بۆ خۆمان و ژیان دادەنێین؟ ئێمە خۆمان دەتوانین ژیانمان جوانتر، یان ناشیرین بکەین. هەر کەس پێویستی بەوەیە خۆی بناسیت و بزانێت لە کام بواردا بەهرە و توانای زۆرترە، ئامانجی لە ژیاندا چییە.

مرۆڤ لە ژیانیدا کاری جۆراوجۆر دەکات، توشی کێشە و شەڕی کەسی، یان کۆمەڵایەتی و سیاسی دەبێت. ڕەنگە ئەو شەڕانە بکات، یان نەیانکات. بەڵام شەڕی ڕاستەقینەی مرۆڤ لەگەڵ خۆیەتی، شەڕی ئەوەی تاسەر وەک ئینسان بمێنێتەوە.

بەرگ : ئیبراهیم سالح

نرخ دە هەزار دینار

ISBN: 9781575067582

خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا
سلێمانی سەرەتایی شەقامی مەولەوی
فەرعی سەعید تەها کۆیی
٠٧٥٠١١٢٨٣٨٨ - ٠٧٧٠١٥٧٥٠٦٧
Ktebxanai chwarchra